

श्रीरामकृतकाव्यसंग्रह

ગૂજરાત વિદ્યાળીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઝિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૧૫૦ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ દ્વોરમૂદત ડાલ્લામંડાલ

વિષય ૬-૧૩

॥ श्री गुरुवे नमः ॥

भगत लवाल कीशोरदास स्मारक ग्रन्थभाण.

श्री छोटभट्ट काव्यसंग्रह

भाग १ दो.

प्रदानित भाट्टात्मा श्री छोटभट्ट कविनी अनुभव वाणी.

प्रकाशक:

अन्सीदास भण्डीदास भट्टेता,

जी: ओ. ओल. ओल. जी.

तथा

सोमनाथ मनसुखराम.

भगत लवाल कीशोरदासना स्मारक स्त्रीको-अभदावाद.

सोड ओजन्टः—

लवनसास अमरशी; भट्टेता;

अभदावाद.

किंमत ३. ओ.

સર્વ સત્તા સ્વાધીન.

આ પુસ્તકના પ્રકાશકો તથા સ્વામી શ્રી વાસુદેવ તીર્થની રમ
શિવાય કોઈએ આ પુસ્તક પ્રકાશકો વિરુદ્ધે

પ્રથમાવૃત્તિ ૧૦૦૦ પ્રત

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
૧૦૧૨૦
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૬-૧૨

સંવત ૧૯૭૮

અમદાવાદ-શાહપુર નવીપોળમાં આવેલા શ્રી પ્રજાહિતાર્થ મુદ્રાલયમાં
પટેલ ડાહ્યાભાઈ દલપતરામે છાપ્યું.

આ પુસ્તકનો

બીજો ભાગ

દુક સમયમાં બહાર પડશે.

અગાઉથી નામ નોંધાવનારને માટે આઠ આના ઓછા.

નામ નોંધાવો.

ખાસ સૂચના.

આ ગ્રંથમાં અનુભવી યોગનું વર્ણન કરેલું છે તે પુરા ગુરૂની
તાલીમ વગર પ્રયોગ કરવાથી અણધારી વિપત્તિ, વિધ્નો તથા પ્યા-
ધિનો સંભવ છે, માટે ખાસ વિનંતિ છે કે સદગુરૂનું શરણ લઈ
ગુરૂગમની યુક્તિથીજ અનુભવ સિદ્ધ કરવો.

પ્રકાશક.

શ્રી છાંદમકૃત કાવ્યસંશ્લેષ લાગે ૧ લો.

સૂચિપત્ર.

પ્રસ્તાવના:

પૃષ્ઠ

૧ શ્રી પુરુષોત્તમ સિદ્ધયોગોનું આખ્યાન. ...	૧-૬૬.
૨ મદાલસા આખ્યાન. ...	૬૭-૧૦૮.
૩ જડમુની આખ્યાન. ...	૧૦૯-૧૧૮.
૪ ચંદ્ર ચરિત્ર આખ્યાન....	૧૧૯-૧૪૯.
૫ ઉદ્ધવ કૃષ્ણ સંવાદ. ...	૨૦૦-૨૮૩.
૬ કપિલગીતા. ...	૨૩૪-૨૬૫.
૭ બોધખાવના. ...	૨૬૫-૨૭૭.
૮ અક્ષરખાવની. ...	૨૭૮-૨૮૨.
૯ હંસ ઉપનિષદ. ...	૨૮૨-૨૯૬.
૧૦ પરચુરણ કવિતા. ...	૨ ૭-૩૧૧.
૧૧ નાગર ગુણ વર્ણન. ...	૩૧૨-૩૪૬.
૧૨ અપ્રસિદ્ધ ભજન સંગ્રહ....	૩૪૭-૩૭૬.
૧૩ પ્રથમ ઉપનિષદ (ગદ્ય) ...	૩૭૭-૩૯૭.

નવીન માસિક.

સર્વે પ્રકારની ઉન્નતિના આધારભૂત ધર્મતત્ત્વનું
પ્રતિપાદન કરતું, અને સંમર્થ વિદ્વાનોના લેખથી દીપતું.

સ્વધર્મ જાગૃતિ.

નામનું અપૂર્વ માસિક.

આસો સુદ ૧૦ વિજયાદશમીથી પ્રકટ થશે.

તંત્રી:—બ્રહ્મનિષ માહાત્માશ્રી ભારતકર ગણેશ
સિદ્ધાશ્રમાધ્યપતિ.

નિવાસ (રાવપુરા) ગુરૂમઠ-વડોદરા.

પ્રકાશક:—કૌશિકરામ વિંમ્લહરરામ મહેતા. બી. એ.

(માણ વિદ્યાધિકારી-ભાવનગર.)

વાર્ષિક લવાજમ ૩-૪-૦ રૂપાલ ખર્ચ સહિત.

જીવન વૃદ્ધિના સર્વોપયોગી લેખો તથા વ્યાપારની
ઉન્નતિ સંબંધી ખાસ વેપારી વર્ગને લાભકારક લેખો આ
માસિકમાં વખતો વખત પ્રકટ થશે.

ગ્રાહક થનારે પત્રવ્યવહાર નીચેને સરનામે કરવો.

કૌશિકરામ વિંમ્લહરરામ મહેતા બી. એ.

અંધાલીઆવાડ—સુરત.

॥ ॐ तत्सत् ॥

પ્રસ્તાવના.

શ્રી સદ્ગુરૂ પરમાત્માની અપાર દયામય સ્કુરણાથી સહજ રીતે જ્ઞાન વિજ્ઞાનના ભંડારરૂપ આ અનુભવવાણી પ્રકટ થવા પામી છે. સ્વભાવિક રીતે અમદાવાદમાં કાંકરીયા તળાવ તરફ ફરવા જતાં, પ. પ્ર. શ્રી વાસુદેવાનંદતીર્થ (શ્રી વિનાયક યોગી માહારાજ) ના આશ્રમમાં જવાનું થયું. ત્યાં તે એકાન્ત પવિત્ર આશ્રમમાં એક પરમ યોગેશ્વરની દેખરેખ નીચે બનાવેલી ગુફા છે. તે ગુફાના દ્વાર ઉપર “શ્રી છોટમ ગુફા” એ અક્ષરો લખેલા હતા. સ્વામિશ્રીની જોડે વાતચીત થતાં જાણવામાં આવ્યું કે પોતે પૂર્વાશ્રમમાંથી ભક્ત કવિશ્રી છોટમલાલના શિષ્ય છે, અને તેમના કેટલાક અપ્રસિદ્ધ કાવ્યોત્તેમની પાસે છે.

ત્યારપછી કૈવલ્ય સ્વરૂપ ભક્ત જીવાજી કીશોરના ટ્રસ્ટ ફંડ-માંથી આ કાવ્યો છપાય તો હીક એવી સહેજ સ્કુરણા થતાં તે આ પુસ્તકરૂપે ફળીભૂત થાય છે.

એતો એક ઉત્તમ યોગ થયો છે કે એક ભક્તની સંપત્તિથી બીજા ભક્તની સંપત્તિ પ્રકટ થાય છે; જેથી હજારો આત્માને જ્ઞાનામૃત મળે.

ભક્ત જીવાજી કીશોરનું જીવન ખલ્લ જીવન હતું. તેમના ગુણોનું વર્ણન કરવું એ અનહદ સ્વરૂપ સાગરની અપાર ડુબકી જેવું છે. જીવ્યાં ત્યાં સુધી અચળેા ખલ્લરસ આપી જીરવ્યો. તે શાન્ત સાદુ એકાકી જીવન ગાળતાં હતાં. તેમનો વ્યવહાર સાદો; તેમની નિરપ-હતા અહગ હતી, તેમની કામનાઓ દુઘ્ધ, અને તેમની વાસના મુક્ત હતી. તેમનો જન્મ અમદાવાદમાં સંવત ૧૯૦૦ ના જન્માષ્ટમીની રાત્રે શ્રી કૃષ્ણ જન્મના ઉત્સવમાં સહજનંદ રૂપ હતો. નાનપણથીજ તે સંતસાધુની સેવામાં તત્પર, સત્સમાગમમાં ઉત્સુક, સદ્ગ્રન્થો અને સ્તોત્રોનું પઠન કરવાં કુશળ હતા. તે તથા તેમના પરમ મિત્ર મોહ-લ્લાલબાઈ સદ્ગુરૂની શોધમાં રહેતા; પણ પૂર્ણ ગુરૂ કાંઈ એકદમ અજાણતા નથી. તેતો ખલ્લ સ્વરૂપની માફક લક્ષમાં અલક્ષ, વ્યક્તમાં

અવ્યક્ત, જડમાં અજડ, સંસારમાં અસંસારી, દેહમાં વિદેહી હોય છે.

ત્રાત્રીય ષ્ઠાનિષ્ઠ સદ્ગુરૂ નિર્લોભ, નિત્ય તૃપ્ત, શાંત, ઉદાર, પરમ કાર્ણુક, સહજ સમાધિસ્થ અદ્ય જ્ઞાવાન હોય છે. એવા સદ્ગુરૂ તેમને જોજ કરતાં કરતાં મળ્યા. તેમની ન્યાતના તેમના પરમ મિત્ર, મોહલાલલાઇએ શોધી કાઢી મેળવ્યા માટે તેમનો ઉપકાર કદી ભૂલતા નહોતાં. મોહલાલલાઇ અને જીવાજી બંને પરમાર્થના પરમ મિત્ર હતા. રાત્રે દરરોજ જ્ઞાનચર્યા કરે, દીવસે વ્યવહારનાં કામ કરે; મોહલાલલાઇનો સ્વભાવ જરાક ઉગ્ર હતો; તે જોડું સાંખી શકતા નહોતાં. જેવો માણસ હોય તેને તેવું કહી સુધારવા પયત્ન કરતાં. તે કોઇવાર ઉગ્ર થાય તોપણ જીવાજી ભગત તેમનાપર જોડું નહોતા લગાડતા; તે કહેતાકે જેમણે આપણને આત્મજ્ઞાની સદ્ગુરૂની પ્રાપ્તિ કરાવી તેમનું ઋણ કદીપણ પુરૂ થાય એમ નથી. આમ આ બંને ગુરૂલાઇઓ નિત્ય સત્સમાગમ કરી પોતાનો અનુભવ ખીલવતા. જીવાજી ભગતના સદ્ગુરૂ પાટીદાર કોમનાં શાંન્ત સાદુ ષ્ઠાજીવન ગાળતા જીજીભગત હતા. જીજીભગતને નાનપણથી શ્રી સન્તરામ માહારાજ મળેલા અને તેમણે તેમના ઉપર કૃપાહસ્ત મુકી તાર્યા. શ્રી સન્તરામ માહારાજની જીવન્ત સમાધિ નડીઆદમાં છે; તેમની ગાદી, પાદુકા અને અખંડ જ્યોત પુજ્ય છે. શ્રી સન્તરામ માહારાજ તે શ્રી સાક્ષાત્ ગુરૂ દત્તાત્રેય ગીરનાર ગુફામાંથી આત્મ મોજે વિચરતા આવેલા. તે નામ બદલતા ચાલતા હતાં. મહીસાગરના તટ ઉપર રહ્યા ત્યારે શ્રી સુખસાગર નામ રાખ્યું; નડીઆદમાં આવ્યા ત્યારે શ્રી સન્તરામ એ નામ રાખ્યું. શ્રી સન્તરામ માહારાજે શ્રી લક્ષ્મણદાસ માહારાજને આત્મબોધ આપ્યો અને તેમણે યોગ સિદ્ધ કર્યો અને ઉપદેશ પ્રણાલીકા ચલાવી; તે શ્રી ગુરૂ પ્રતાપથી ચાલ્યા કરે છે. આ નડીઆદનું મંદીર કોઈ સાંપ્રદાયીક નથી. અહીંયાંતો શ્રી ગુરૂપાદુકા પુજ્ય છે. દક્ષિણમાં જેમ શ્રી ગુરૂદત્તાત્રેયના ગાણુગાપુર કે નરસીંહવાડી સિદ્ધ રહ્યાનો છે, ત્યાં દર પૂર્ણિમા ઉપર જાત્રાત્રો ભરાય છે તેમ અહીં પણ શ્રી ગુરૂ પાદુકાનું પૂજન અને દર પૂર્ણિમાએ યાત્રા ભરાય છે.

અહીં પ્રેમ ભક્તિનોજ સંગ છે. ધનસંગ્રહ, લોભપતા કે કા-
મના વગર ગાંધી વ્યવહાર ચાલે છે. આ કેવલ શ્રી ગુરૂપ્રતાપથી
ચાલતી ગાંધી અદ્વૈત સિદ્ધાન્તમય નિશાન ડંકાવાળી, એકાન્ત બક્ષ-
્યર્થ વાતાવરણમાં શુદ્ધ નિઃસીમ આત્મજ્યોતિતું દર્શન કરાવતી બી-
રાજે છે. જેમ દક્ષીણમાં આજંદીમાં અપાર પ્રેમ સમાધીમાં કુલ્લતી
શ્રી જ્ઞાનેશ્વર માહારાજની જીવન્ત સમાધી, કે દેહમાં અદ્વૈત રસમાં
રસબસીત થયેલી શ્રી તુકારામ માહારાજની સમાધી, કે શરદીમાં
અલક્ષ્ય મુદ્રાથી સુશોભીત શ્રી સાંપ્રાપ્તાવાની સમાધી—એ નિરૂપાધીક,
નિર્વાણ, નિરંજન, સર્વમત સંતોષરૂપ સ્વતન્ત્ર ગુરૂપીક છે. અથવા
પુર્વમાં બંગાળામાં શ્રી દક્ષીણેશ્વરમાં શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસની અ-
પૂર્વ લીલામય અવધૂતપીઠ આખા જગતમાં સર્વાત્મ ભાવથી ડિમ
ડિમ ગાજી રહી છે. તે સન્ત યોગેશ્વરોની અવધુત સાંપ્રદાયિકવાદ છે;
જે સદા જીવન્ત છે. નડીઆદનું શ્રી સન્તરામ માહારાજનું મંદીર
તે નિર્વાણ ઉપનિષદમાં વર્ણુબ્યા પ્રમાણે પકાન્ત સ્થાનમ્ । આ-
નન્દ મઠમ્ । ઉન્યન્યાવસ્થા । શારદાચેષ્ઠા । ઉન્મતિગતિ ।
નિર્મલગાત્રમ્ । નિરાલમ્બપીઠમ્ ।—એટલે; તે એકાન્ત સ્થાન,
આનન્દમઠ, ઉન્મતિ અવસ્થા, શારદાની ચેષ્ઠા, ઉન્માનગતિ, નિર્મલ
ગાત્ર, નિરાલમ્બપીઠ રૂપ છે. તે સન્તનું હૃદય મંદિર છે; આત્મ-
ભાવનું જીવન છે; આનન્દ અમૃત અનહદ નાદનું ગાજતું સ્વરૂપ છે.
તે શ્રી જગદ્ગુરૂની આધપીઠ છે.

આ મંદિરના આત્મા શ્રી સન્તરામ માહારાજની પૂર્ણ કૃપાના
યોગે સિદ્ધ થયેલું જીવન તે જીજી ભગતનું હતું; અને તેજ તેવે રૂપે
જીવાજી ભગતમાં ઉતર્યું.

જીવાજી ભગત તે ભાવસાર કામના હતા અને કુન્દીનો ધધો
કરતા હતા. તે જેટલું મળે તેટલાથી સંતોષ રાખતા. ૨૫ વર્ષની
વયે તેમની ભાર્યા ગુજરી ગઇ ત્યારથી તેમણે બીજી સ્ત્રી કરી નહીં.
પોતાના ગુરૂશ્રીને વિનંતી કરી કે મને સંસાર ગમતો નથી. અને

મારે સાધુ થઇ જવું છે. શ્રી ગુરુ જી ભગત કહે, “ભાઈ સંસારમાં રહીને ભક્તિ કરવી તે સાધુઓની ભક્તિ કરતાં પણ વધી જાય છે. તમે કોઈના આત્માને ઉદ્ધેગ ન કરો. જગતના વ્યવહારનાં કાર્યોં નિર્લેપપણે કરે જાઓ, સત્ય વચ્ચે રહો, અંતરથી સ્નાન કરી શુદ્ધ રહો, કામ ક્રોધાદિ છ શત્રુઓનો નાશ કરો, એજ પરમ ભક્તિ છે.” આથી શ્રી ગુરુનું વચન માથે ચઢાવી પાછાં વ્યવહારમાં પ્રવૃત્ત થયા; તે ઠેક સુધી શાન્ત, નિસ્પૃહી, આનંદી, પરાપકારી, નિષ્કામરૂપ સાદું જીવન ગાળતાં. તેમને ઉપદેશ આપવાનો ડોળ નહોતો. કોઈપણ સ્વાદમાં આસક્તિ નહોતી; અન્તરમાં ભજનની ધુનમાં અખંડ મસ્ત રહેતા. સદા જ્ઞાન ધ્યાન પરાયણ રહેતાં. મોજશોખ કે ખાસ જરૂરીયાત વસ્તુઓમાં પૈસો વાપરવા કંજુસ, પણ પરમાર્થમાં ખરચવામાં ઉદાર; કોઈની પાસે જરા પણ કામ કરાવતાં નહીં. પોતે જાતેજ પોતાનું કામ અશક્ત અવસ્થામાં કરતાં. પોતે જાતે કદ લઇને પણ ખીજને સન્તસમાગમ કરાવતાં. કોઈપણ પ્રાણીને કદ આપતા નહોતાં. પોતે જીવ્યા ત્યાં સુધી જાનવરથી ખેંચાતી ગાડીમાં બેઠા નથી. વૃદ્ધાવસ્થાથી ચલાય નહીં તોએ સત્સમાગમ કરાવવા ઘણાજ આનંદથી ચાલીને આવતા. સન્તના ભજનનો પાકો બેદ જાણુતા હતા. તેમની પાસે બેસતા જે અધ્યાત્મ જ્ઞાનની ચર્ચા ચાલતી તે રાતની રાત વહીજાય પણ આનંદ ખુટતો નહીં. કહ્યું છે કે:—

“ સમસ્થા સંતનીરે પરબ્રહ્મ પદનું દાર,
સમજતામાં સ્વેજ થઇએ એવો તે બ્રહ્મ વિચાર;
ક્યારે બોલે નિજ ધર રહી ક્યારે બોલે પ્રપંચ,
પણ વચન સમજે ગુરુતણાં તેને ના લાગે માયાનો અંચ;
મુજમાં આવીને, મળીયો, ગુરુએ કહ્યો ગુરુભાગ,
ત્યારે અક્ષય સાગર ઉલટયો. ત્યાં નહીં રાગ વૈરાગ.

અખાજી.

આ અક્ષય સાગર પ્રહ્લાનંદની ખુમારી તેમની ઉતરતીજ નહોતી. તેમના પ્રસંગમાં જે જે આવતા તે અમૃત બોધ પાને તૃપ્ત થતાં. વિદેહ પ્રતાં પહેલાં ફક્ત ત્રણ માસ અગાઉ તેમના પિત્રાર્થ કાકા તરફથી મળેલું રહેવાનું ધર વેચી દેવડાવ્યું. ધરના સાડાચાર હજાર રૂપૈયા ઉપજ્યા; તે બધાં સર્વ જૂતાત્માની તૃપ્તિ અર્થે તેમણે જાતે પોતાને દાથે આપ્યાં. રૂ. ૧૦૦૦) સાધુ સન્તોના ભોજનમાં, રૂ. ૧૫૦૦) પોતાની નાતના ભોજનમાં. રૂ. ૫૦૦) પોણની પરખડીમાં રૂ. ૨૫૦) ઉમરેઠના શ્રી સન્તરામ મહારાજના મંદીરમાં આરતીમાં (પોતે જાતે ઉમરેઠમાં પરમ જ્ઞાની યોગેશ્વર શ્રી ગંગારામ મહારાજના સમાગમમાં ધણા વર્ષો સુધી રહેલા), રૂ. ૨૫૦) લૂલાં લંગડા, પતીયાં નિરાધાર મનુષ્યોને, રૂ. ૨૫૦) તેમની નાતની લાયખેરીમાં ધાર્મિક પુસ્તકોમાં, અને પાકીના રૂ. ૧૦૦૦) માંથી આ પુસ્તક છપાયાં છે.

તેમની જીવ્હાએ અમૃત સન્તવાણીનો ભંડાર હતો. તેઓ શ્રી જ્ઞાનદેવ મહારાજ, શ્રી તુકારામ, શ્રી એકનાથના અનુભવી જ્ઞાન ભક્તિ યોગના ભજનનો ખુલાસો શ્રી સન્તરામ મહારાજની વાણીની સાથે અથવા શ્રી કમ્પીર સાહેબ, ધીરા ભક્ત, ભોજભક્ત, પ્રીતમદાસ, અખાજી, તુંલસીદાસ, નરસીંહમહેતા આદિ ભક્તોના ભજનોની સાથે એવી તો સરસ રીતે અનુભવથી મેળવતા કે કાંઈ પણ સંશય રહે નહીં. તેમાં પોતાનો યોગનો અનુભવ પણ અગાધ હતો. આ સર્વે સન્તો રાજયોગી હતા. અને પોતે પણ રાજયોગી હતા. શ્રી છોટમ કવિ કપિલગીતામાં જેને રાજ રાજેશ્વર યોગ કહે છે તે સહજ ભક્તિયોગ સર્વ સન્ત પુરૂષો માન્ય કરે છે.

માહાત્માઓના વિદેહ કાળની અવસ્થા કાંઈ અઘૌઠિક ઐશ્વર્ય વાળી હોય છે. અતિ ભયંકર મરણકાળના પ્રસંગે પણ તેમની સહજ શાન્તિ ખંડોત થતી નથી. શ્રી ભગવાને કહ્યું છે તેમ સ્થિત્વા ક્યારેય કાલેડપિ બ્રહ્મનિર્વાણ મૃચ્છતિ ॥ ભગવદ્ગીતા

“ એવા પ્રહ્લ સમાધીવાળા પુરૂષોની અંતકાળની દશા પણ તેવીજ અચળ રહે છે ”

જેમ કોઈ માણસ પરદેશ જતો હોય અને સધળું કામ આટોપી લઈ, ગાંસડા પોટલાં બાંધી તૈયાર થાય, તેમ પોતે ત્રણ જ માસમાં બધું બાહારનું જગતનું કાર્ય આટોપી લઈ, ત્રણ દીવસમાં તત્વે તત્વનો લય કરી ઉર્ધ્વમાં પ્રાણ ચડાવી, પ્રણવને સાથે રાખી શ્રી સદ્ગુરુનું સ્મરણ કરતાં કરતાં, સહજ સુખમાં સમાધિસ્થ થયા. ત્રણ ઘડો અગાઉ “શ્રી માહારાજની મંડળી તેડવા આવી છે, પ્રસાદ લો એમ કહી ત્રણ તાળીઓ વગાડી મૌન યઈ રહ્યા. સંવત ૧૯૭૭ ના પોષ શુદ્ધ ૧૦ ને મધ્યાહ્નકાળે શીતોત્તર વર્ષની વયે વિદેહ થયા. તેમનું ઉત્તરકાર્ય તેમના પિત્રાઈ લત્રિજ લાઈ દલસુખરામે યોગ્ય રીતે કર્યું.

આવા સત્પુરુષની સ્થિતિ તો શ્રી ગુરુપ્રસાદના વૈભવરૂપ હોય છે. જેમનો અહંકાર જીવતાંજ સદંતર લય પામ્યો છે તેવા અનુભવી સત્પુરુષો જીવતાંજ મરેલાં છે અને મરેલાં જીવતાં છે. તે અપૂટ બ્રહ્મરસથી ભરેલાં ગુપ્ત પ્રકટ અકળ કળામાં વિચરતાં માહાત્માઓ છે. આ અકળકળાની ખુબી શ્રી સદ્ગુરુની કૃપાથી સમજાય છે.

“ સદ્ગુરુનો જે કળા સમજે, તે તરીને બેઠા તીર,
સિન્ધુ માંહે રવિ રમે, તેને નોશ્વય ન બોળે નીર;
નિસ્પૃહી નિર્લેખી નિર્ગુણ, અનુભવના ભંડાર,
કહે આખો પરિષ્કલ પૂરણ, તત્ત્વ તદાકાર.

—અખાણ—

અહોજ્ઞાન મહોજ્ઞાન મહોસુખ મહોસુખમ્ ।

અહોશાસ્ત્ર મહોશાસ્ત્ર મહોગુરુ રહોગુરુઃ ॥

અહો જ્ઞાન ! અહો જ્ઞાન ! અહો સુખ ! અહો સુખ !

અહો શાસ્ત્ર ! અહો શાસ્ત્ર ! અહો ગુરુ ! અહો ગુરુ !

શ્રી અવધૂત ઉપનિષદ્.

શ્રી છોટમ કવિ.

શ્રી છોટમ કવિનું જીવન શાન્ત ધર્મ જીવન હતું. તેમનો જન્મ સંવત ૧૮૬૮ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૨ ને મંગળવારે પેટલાદ તાલુકાના સોજીરા ગામ પાસે મલાતજ ગામમાં થયો હતો. જાતે સાડોદરા નાગર ગૃહસ્થ હતા. નાનપણથીજ જ્ઞાન સંસ્કારી હતા. તેમના પિતાશ્રીનું નામ કાળીદાસ હતું. તેમને હીરાભાઇ, શંભુપ્રસાદ, અને અને વ્રજલાલ નામના ત્રણ ભાઇ હતા. હીરાભાઇ જ્યોતિષ વિદ્યામાં પ્રવીણ હતા. વ્રજલાલભાઇ પદ્મશાસ્ત્ર સંપન્ન વિદ્વાન પંડિત હતા. શંભુપ્રસાદ કર્મમીમાંસા અને ધર્મશાસ્ત્રના જ્ઞાતા હતા, અને વ્યવહાર કામમાં નિપુણ હોવાથી ધરની બધી વ્યવસ્થા રાખતા. આમ ચારે જણા ધર્મ અર્થ કામ મોક્ષના સાક્ષાત મૂર્તિમાન સ્વરૂપ હતા. તેમને દીવાળીયા નામના એક બહેન હતાં, તે બાળરાંડ હોવાથી તેમને ત્યાંજ રહેતા અને રસોઈ વિગેરે ધરનું બધું કામ કરતાં. વ્રજલાલ શાસ્ત્રી સંસ્કૃત બાપાના મહાન પંડિત હતા; અને દેશ દેશના લોક તેમને ત્યાં શીક્ષણ લેવા આવતાં. તેમણે સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં પણ ઘણું કામ કર્યું છે. તેમના લેખો અતિ વિદ્વતાથી ભરેલા, શાધક બુદ્ધિવાળાં ગૌરવ બાપાથી લખાયેલાં છે. ગુજરાતી બાપાની ઉત્પત્તિ સંબંધી શાધક બુદ્ધિવાળા લેખો પહેલાં તેમણેજ લખેલાં; તેમણે ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીમાં સેક્રેટરી તરીકે થોડો વખત કામ કરેલું.

શ્રી છોટમ કવિનું જીવન એક ધર્મવિપક્ષિ જીવનજ હતું તેમના વ્યવહારીક જીવનમાં કાંઈ પણ ફેરફાર નથો થયાં. પૂર્વના કોઈ યોગ-બ્રહ્મ પુરૂષ હશે કે આ જન્મમાં તેમને કોઈપણ પ્રકારની બહારની જીવન વ્યવહારની ઉપાધી નહીં નથો. વ્યવહાર તો એટલો ન્યૂન કરી નાંખેલો કે કોઈની સાથે વ્યવહાર સંબંધી વાતચીત પણ ન કરવી પડે. તેમને આજીવીકી સંબંધી ચિન્તા નહોતી રહેતી. પૂર્ણ ધર્મચ-

અર્થમય આપ્તું જીવન ચાલ્યું તેથી નાત જાતનો વ્યવહાર પણ લોપ. આખો સમય પોતાનાજ ધરમાં કથા શ્રવણમાં, યોગાભ્યાસમાં અને પ્રહ્લયિન્તનમાં ગાળતાં. તેમના બાઇઓ પણ ધણા સારા કે તેમને અધ્યાત્મ જીવનમાં મદદરૂપ નીવડ્યા.

શરૂઆતમાં થોડોક સમય તેમણે તલાટીનું કામ કરેલું. તે દર્મ્યાન ગામના ચોરા ઉપર કોઇ એક ફરતા સાધુ આવી ચઢેલા તેમણે શ્રી છોટમ કવિને જોઇને કહ્યું કે “ છોટમલાલ ! તમે કોઇ પૂર્વજન્મના યોગબદ્ધ જ્ઞાની છો. તમારાં હૃદયમાં પ્રાકૃત જ્ઞાન સંસ્કાર એટલા બધા બળવાન છે કે તે તમને નોકરી નહીં કરવા દે; અને તમે આપ્તું જીવન ભક્તિમાં ગાળશો. ” થયું પણ તેમજ. એ પરાપૂર્વ સંસ્કારનો યોગ નજદીક આવ્યો; કાર્તિક માસની પુનમે શ્રી નર્મદા નદીના કીનારે સીનોર ગામના સામે કાઠિ ગાઢ જંગલમાં શ્રી કાર્તિકેશ્વર માહાદેવની જાત્રા દરવરસે ભરાય છે. તે યાત્રામાં શ્રી વ્રજલાલ શાસ્ત્રી તથા શ્રી છોટમકવિ ગયા. ત્યાં તેમના સાંભળવામાં આવ્યું કે, ‘ શ્રી પુરૂષોત્તમ આચાર્ય ’ નામના સિદ્ધ યોગેશ્વર આ યાત્રામાં આવી ભાવિક પુરૂષોત્તે દર્શનનો લાલ આપે છે. શ્રી વ્રજલાલ શાસ્ત્રી તે ઉપરથી તે ગાઢ જંગલમાં શોધ કરવા લાગ્યા; અત્યંત તીવ્ર મુમુક્ષુતા હોવાથી તેમને તે માહાત્માના દર્શન થયાં, અને પોતાના નાના ભાઈ શ્રી છોટમ કવિને પણ દર્શનનો લાલ અપાવ્યો. શ્રી છોટમ કવિએ અઢ સાત્વિક ભાવથી આચાર્ય શ્રીના ચરણ કમળમાં દંડવત પ્રણામ કર્યા. વારંવાર બન્ને ભાઇઓને દંડવત કરતાં જોઇને સદ્ગુરુએ પોતાના સુકુમાર હાથથી તેમને ઉઠાડી અમૃતવાણીથી અભય દાન આપ્યું. શ્રી પુરૂષોત્તમ યોગેશ્વરનું સ્વરૂપ કવિ ભાવથી આલેખે છે કે:-

ગીતિ.

“ ગૌર મનોહર કાન્તિ, શાન્તિનો પણ સાગર હોય જોવો,
લાગે મનની બ્રાન્તિ, શબ્દ મધુર મુખ ઉચ્ચારે એવો; ”

સહુ વિદ્યાઓ સાધિ, ચાર.વેદ છે જીવ્યાને જીને,
પ્રણવ બ્રહ્મ આરાધિ, શુદ્ધ સમાધિ સદા રહે તેને”

આતો તેમનું અંતર સ્વપ્રકાશાત્મક સ્વરૂપ. હવે બાહ્યરત્ન
સ્વરૂપ પણ તેવુંજ બધાં જ્ઞાન્ત તેજે રૂપ.

કોહા.

“ હંડ કમંડલ હાથમાં, મુનિપટનું પરિધાન,
ઉપવિત અંગે ઓપતું, કાન્તિ કનક સમાન.
શિરપર શાભે બાળરી, તપ નિધિ તેજ નિધાન;
પુરુષોત્તમ યોગેન્દ્રએ, છે શુદ્ધેવ સમાન.
તાડપત્ર માંહે લખ્યું, પુસ્તક શાભે પાસ,
વાંચે સૂત્ર વેદાન્તનાં, કરી એકાન્તે વાસ.
કૃષ્ણા જીનને આસને, હતા ખીરાળ્યા આપ;
દીઠા એવા દેવને, ટળ્યા ત્રિવિધિ તાપ.”
આટલું તો દિવ્ય દર્શન, હવે પ્રતીતિ—

“ વણુ પૂછે તે યોગીએ, કહ્યું હમારું નામ,
આબ્યા જે એકાન્તમાં, બેસો આણે ઠામ,
સંશય હોય સ્વરૂપનો, સુખે પુછો સોય.”

ત્યાર પછી તે એકાન્ત શૈન્ત સિદ્ધ ભૂમિ ઉપર, પરમ કારુણ્ય
બાવથી, પૂર્ણ આનન્દ યોગે, શ્રી પુરુષોત્તમ સિદ્ધ યોગેશ્વર એક
નિમેષ માત્રમાં તેમને બ્રહ્મનો ઉપદેશ કર્યો.

કોહા.

“ વાચ્ય ભાગ છે પ્રણવનો, નામ તથા આકાર;
કેવલ ચૈતન્ય લક્ષ્ય છે, વ્યાપક બ્રહ્મ અપાર.”

આ ઉપદેશનું રહસ્ય સાંભળી શ્રી છોટમ કવિ અપાર સહજ
મુખમાં લીન થયા, શ્રી છોટમ કવિ કહે છે.

ઉપલેખ.

ન્યારે ચિદાનંદનું રૂપ સધળે, દૃષ્ટિગોચર થાય,
 નેત્ર આગળ જોત્ય છે, તે વર્ણવી નવ જાય.
 સદ્ગુરૂની કૃપા હોય તો, પામે એવું ધ્યાન;
 પ્રગટ પ્રભુને દેખીએને, હોય નિરમળ જ્ઞાન.
 શ્રી પંરમેશ્વર ગુરૂરૂપ થઇને, પ્રગટ કરે છે જ્ઞાન;
 ઇશ્વરના કાઇ જીવને ભાઇ, નથી એવું જ્ઞાન.
 કૃષ્ણે કહ્યું અર્જુન પ્રત્યે, ઉદ્ધવને અતિસાર;
 સનકાદિકને બહા સાર, હંસે ધર્યો અવતાર.
 કૃષ્ણાત્રેયને સિદ્ધ પ્રત્યે, સાથે હુતા નવનાથ;
 તેને કહ્યું શ્રી શંકરે, જે તત્વ હાથો હાથ.
 સીતા વિગ્નેશ રામ રોતા, ત્યારે મળ્યા શીવ માહારાજ;
 રૂરશુરામને મળ્યા ન્યારે, દત્ત ગુરૂ મહંત.
 આત્મ વિદ્યા આપી ન્યારે, ત્યારે થયા નિરમળ સંત.
 * પાર્વતીને બહુ પ્રકાર, શિવે કહ્યું જે સાર;

* જુઓ અનુભવની એકતાની ખૂબી.

“ શૂન્યા ચા શેષટ ઢોળાં પાદા નિરાળા ।

નિલ બિંદુ સાંઘળા પ્રકાશલા ॥ ૧ ॥

બ્રહ્મ જ્યોતિરુપ વિસાવલેં જ્યેષ્ઠ ।

અનુભવ સાધ્યત પાદા તુમ્હી ॥ ૨ ॥

પસેં કૈલાસનાથે સાંગીત લેં પાર્વતી ।

જ્ઞાન દેવા નિવૃત્તિ તેજી સાંગે ॥ ૩ ॥

શૂન્યનું છેવટનું નિરાળું તત્વ નજરે દેખાય છે. શ્યામ નિલ બિંદુ લખલખીટ પ્રકાશનું છે. જ્યાં બહુ જ્યોતિરૂપે વિસ્તારે છે તે અનુભવ બરોબર તમે જો. એવું કૈલાસનાથ શંકરે પાર્વતીને કહ્યું; અને જ્ઞાનદેવને તેમના ગુરૂ નિવૃત્તિએ પછી તેજ કહ્યું—જ્ઞાનદેવના યોગપરના અભંગમાંથી—

પ્રત્યક્ષ જ્યોતિ દષ્ટિગોચર, દેખાડી નિરધાર.

અક્ષર નામ તે આત્માને, ક્ષર જાણો આ દેહ;

એ અક્ષર આ ક્ષર રૂપે થયો, તે ઓંકાર આપે એ,

સાક્ષાત શિવ સ્વરૂપ થાયે, જન જપે જીવતે જે.

રાજ રાજેશ્વરી વિદ્યા, અમો લહી નિરધાર;

સાષ્ટાંગ દંડવત કર્યો સરવે, આણી હરખ ઉમંગ.”

શ્રી છોટમ કવિએ ત્યાર પછી તેમના સદ્ગુરૂની સાથે ઘણી ચાતો કરી છે; તે વાતચીતનો પ્રસંગ તેમણે શ્રી પુરૂષોત્તમ આખ્યાનમાં મૂક્યો છે:—તેમાં ખાસ કરીને ધાર્મિક તત્ત્વ દષ્ટિના અભ્યાસક્રમે ઘણું નવીન જાણવાનું મળે છે. શ્રી પુરૂષોત્તમ યોગેન્દ્ર ઘણા કાળના યોગી છે અને તેમને પણ શ્રી નિત્યાનંદ યોગીનો સાક્ષાત્કાર થયેલો જેમને શ્રી ગૌડપાદ આચાર્ય શ્રી શંકરાચાર્યના પરમગુરૂનો સાક્ષાત સમાગમ થયેલો. વળી તેમને શ્રી સિદ્ધ યોગેશ્વર ચોરંછવ ગોરક્ષ સાથે પણ સમાગમ થયેલો. તે બધાના સમાગમથી આપણા આર્યાવર્તમાં ધર્મની અવનતિ કયે કયે કાળે કેવી રીતે થઇ તેનો એક ધાર્મિક ઇતીહાસ જડો આવે છે. આર્યાવર્તની પડતીના કારણે તેમાંથી નીકળે છે.

વિક્રમના સમયમાં આર્યાવર્તની ગૌરવ સ્થિતિનું શ્રી ગોરક્ષનાથના મુખથી કવિ વર્ણવે છે કે—

‘સમય થયો વિક્રમ રાણો, જેવો સમય શ્રી રામનો.’

કોહા.

“લક્ષ્મીને વળી સરસ્વતિ ઘેર ઘેર કરે વિલાસ.”

પછી સંવત આરસેમાં સ્વધર્મ મૂકી દેવાથી પડતી થઇ.

ગોરક્ષમુનિ કહે છે—

“જેયું ભરતખંડની માંય, સમય ફરેલો દોડો ત્યાંય;

ક્ષત્રી સધળા ઉત્પત્ત થયા, દેશ મુકીને નાહી દ્યા.

પરદારા પરધનને હરે, ધર્માચરણ કાય ન કરે.
 નીચ જાતની નારી જેહ, રાગઓ સહુ રાખે તેહ,
 તેથી પ્રજા ઉપજે જેહ, કરે અધર્મ અતીશે તેહ.
 પછી યતનોતી આવી ધાડ, સમજે ઉઝ્યાં દુઃખનાં ઝાડ.
 લાગ્યાં યવનો લુટવા, ભરતખંડની માંચ,
 ક્ષત્રી સહુ યુધ્ધે ખપ્યા, જોર રહ્યું નહિ કાંચ. ”

હાલની સ્થિતિ પણ એવીજ છે.

“ આ કળીયુગ આવ્યો હવે, મહા મલીન મળ મૂળ;
 વર્ણુ માત્ર સહુ વર્તશે, વેદધર્મ પ્રતિકૂળ.
 હીન જાતિના ગુરૂ થઈ, કથશે બ્રહ્મજ્ઞાન
 માહા વાક્યના લક્ષણું, કાયને નહિ હોય જ્ઞાન. ”

આમ સર્વ સંશયોથી નિવૃત્ત થતાં શ્રી પુરૂષોત્તમ યોગેન્દ્ર શ્રી
 છોટમ કવિને આજ્ઞા કરે છે કે:—

“ છોટમ તુજમાં સત્વગુણ, જાણી આપ્યું જ્ઞાન;
 એકાન્તે એક ચિત્તથી, ધરજો તેનું ધ્યાન.
 અનુભવ હિરમાં વાધશે, રચજો રૂડાં મંથ,
 તેમાં ખંડી નાંખજો, પાખંડીના પંથ.
 પાખંડીને ખંડતાં, નીતિ ધર્મ રચપાય,
 જે વાંચે જે સાંભળે, તે જન સુધરી જાય. ”

આમ શ્રી સદગુરૂ પાસેથી બ્રહ્મવિદ્યા મેળવીને, તેમની આજ્ઞા
 માથે ચઢાવી, શ્રી છોટમ કવિ પોતાના ગામમાં પધાર્યા. અને પછી
 તેમણે શાન્ત એકાકી જીવન ગાળ્યું.

શ્રી છોટમ કવિની કવિતા.

તેમનું બ્રહ્મ ચિન્તન પરિપક્વ બન્યું; તેમના નિવૃત્તિકાળમાં તેમણે
 સ્વાનુભવથી પ્રેમરસથી ઉભરાતાં, શાન્ત રસથી ઝરતા, અદ્વૈત તત્ત્વ-
 જ્ઞાનથી પ્રકાશતાં, અનેક સરળ સાદી ભાષામાં કીર્તનો, આખ્યાનો,

પદો, જોડવા માંડ્યાં. તેમનો પરાપારનો અનુભવ રસ પરામાં ઉતરી, તેવોને તેવો તેવેજ રૂપે વૈખરીમાં કદ્દોલ કરતો શાન્ત કાવ્ય રસમાં ઝરવા લાગ્યો. આજ એમનું કવિત્વ; જે કવિત્વ છન્દ બંધમાં વહેતું છતાં તેના નિયમોથી પર છે, જે દૈવત્વ યાનામૃતનું આપોઆપ વહેતું દિવ્ય ઝરણું છે, જે કવિતા રચનાની ઇચ્છા વગરનું સ્ફુરતું કવિત્વ છે, જે અગમ અગોચર અન્યક્ત અક્ષરનું ક્ષરતું સ્વરૂપ છે, જે આવન પહારના ચિદંબરના ખેલનું પ્રકટ નાટક છે, જે માદા યોગેશ્વરોની જગેલી માદા ચિત્શક્તિ કુંડલીની ગર્જના છે, જે સદ્ગુણની આજ્ઞાધારી કૃપા લહરી છે.

આવા ભક્તોની કવિતા સાધારણ કવિજનની કવિતા જેવી નથી. ભક્ત કરીઓનું કવન સાધારણ છન્દ બંધ, માત્રામેળ, આંદ પિંગલ શાસ્ત્રના નિયમોથી મુક્ત છે; તેમની કવિતા એ તો પ્રણવ અક્ષરની અર્ધમાત્રાથી અખંડ ગાનરૂપ કળાનું પ્રકટ ગાન છે. તેથી તે પ્રાસાદિક કહેવાય છે. શ્રી તુળસીદાસ સન્તની અમર વાણી કે શ્રી નરસિંહ મહેતાની અખંડ રાસલીલાથી ઝરતી રસમય વાણી, કે શ્રી પ્રીતમદાસની પ્રેમવાણી ત્રિવિધ તાપને શમન કરતી યાન ગંગાજ છે.

કવિ પોતેજ પ્રહ્લાદ અજ્ઞાનમાં (અપ્રસિદ્ધ) કહે છે કે:-

“ભુયર ભૂમિ ઉપર ફરે, ઉડે ખેચર આકાશ,
કવિજન કહે દીડી સાંભળી, કરીવાણી વિલાસ;
વિશ્વ ચક્રી આઘા વહે, એવા અનુભવી કાય,
ઉત્પત્તિ સ્થિતિ પ્રલયની, આપે સમજણુ સોય.
અનુભવી કવિ સરખા ગણે, એતો મૂઢ અજ્ઞણ.
આકાશ આધેરી વારૂં, કહે કવિજન કાણુ;”
શ્રી હોટમ કવિની વાણી આવીજ દૈવી પ્રસાદથી ઝરતી,
અકળકળાવાળી છે.

આમ આખું જીવન યોગાભ્યાસ પ્રહરિચિન્તન અને પરમાર્થ માટે કાબ્ય રચનામાં ગાળ્યું. પોતે ઉપદેશ આપવા, કે ગાદી સ્થાપના કરવા, કે દેશ દેશાન્તર ફરી વાદવિવાદ કરવા, કે કોમપિણ્ય પ્રકારે પ્રશિક્ષિમાં આવવા ઇચ્છા કરી નથી.

કોષ અધિકારી સનગન પાસે આવે તો પ્રહરિચર્યા આનન્દથી કરતા; તેમણે ફક્ત સાત કે આઠ પુરુષોનેજ બોધ આપ્યો હોય એમ લાગે છે. સંવત ૧૮૪૧ ના આસો વદ ૧૩ ને દીવસે ૭૩ વર્ષની વયે પોતે શાન્તિથી નિર્વાણ પામ્યા. તેમની મુખમુદ્રા શાન્ત, વચન અમૃત સમાન મિઠ, દૃષ્ટિ પ્રહરિ વિચારથી ઉદાર, પગલાં અરુણોદય સમ રક્ત મુકોમલ, ગતિ શ્વાસ પ્રશ્વાસથી શ્વિથલ થયેલી ગંભીર, અને તેમનું મસ્તક પ્રહરિ વિચારથી મસ્ત હતું.

શ્રી છોટમ કવિની કવિતાની ખૂબી.

તેમનું જીવન તેમના ગ્રન્થથી અમરજ છે. તેમની જ્ઞાન વિજ્ઞાન ભક્તિરસથી રસબંસી થયેલી તત્ત્વ વિચારથી ગહન, પ્રૌઢ, અને ગંભીર, છતાં, અત્યંત સરળ, સાદી અને સહજ વેગવાળી છે. તેમની વાણી એક નાતું બાળક, અભણ બેફુલ, મજુર કે મંદજન પણ ગાતાં ગાતાં બોધ લઇશકે એવી છે.

દાખલા તરીકે:—મા પુસ્તકમાં છપાયેલા ભજન ૧૪ માં સમાધીની સાત ભૂમિકાના વર્ણનમાં સંસ્કૃત અધરા શબ્દનું અને અધરા વિષયનું કેટલી બધી સરળવાણીમાં વર્ણવે છે !

“ તનુ માનસા છે ત્રીજી ભોમી, પ્રકટ કરી દેખાડું જોને,
ચંચળ મન બાહુ વસ્તુમાં, થયું ભમીને જાડું જોને;
જાડું મન તે પ્રહરિ લક્ષમાં, અકાગ્રતા ના થાય જોને,
ગત્ય દીવસ અભ્યાસ કર્યાથી, મન ઝીણું થઇગય જોને;
તનું નામ છે ઝીણા કેરું, મનસા મનનું નામ જોને,
જે જ્ઞાનોના ચિત્તની વૃત્તિ, બ્યાને ઝીણી થાય જોને;
તનુ માનસા ભોમી કેરો તે જ્ઞાની કહેવાય જોને. ”

તેમની સૂક્ષ્મ અવલોકનશક્તિ નીચેની સરળપંક્તિઓમાં જુઓ.

“ યોગી કેમ જણાય, પરિક્ષા કહું તેની,
સખળ હોય દૃશ દેહ, ચળકતી કાન્તિ એની;
વદન સદાય પ્રસન્ન, નેત્ર નિરમળ સુખકારી,
રણુકે ઘટમાં નાદ, વડે મુખ વાણી સારી;
વળી બિન્દુ અચળ આરોગ્યતા, જકરા નદ્ર ગગન રહે;
સાગ્યું રહે મન લક્ષમાં, માહાયોગીજન તેને કહે.” પાનું ૧૫૫

આમ સરળ શાન્ત ગહન રસથી સ્વથી તેમની વાણી ચાલે છે. પરમજ્ઞાની કવિ અખા ભક્તની વાણીનો પ્રવાહ દિવ્ય નાદથી સડસડાટ વહેતી ગંગા નદીના ખળભળાટવાળો છે; પરમ જ્ઞાની ધીર ભક્તની વાણીનો પ્રવાહ ગહન જંગલના સિંહનાદ જેવો મહત્તાવાળો છે. તે એકલો કાઈની પરવા કર્યા વગર નિડરપણે નિર્ભય ગાણ રહ્યો છે. અને પરમજ્ઞાની છાંટમ કવિની વાણીનો પ્રવાહ રામ રાજ્ય અયોધ્યા નગરીના દિવ્ય તટ ઉપર વિદ્યમતી શાન્ત ગંભીર ચિન્મય સરયૂનદી જેવો શાન્ત, અર્થસૂચક, ગંભીર, ચિન્મય છે. આ સર્વે કવિઓ મહાન છે; જેમણે પ્રાકૃત ભાષામાં, સકળ લોકના ઉદાર અર્થે સંસ્કૃત વાર્જીય અને તેથી પણ પર, પરાપારની અમૃત સર વહેવડાવી છે.

શ્રી અખાજીની વાણી અને શ્રી છાંટમની વાણીની ખુબી એક જ વિષયના વર્ણનની સરખામણીથી સમાન છે.

પૂર્વજીવા.

“ ભાષ પરાપારથી શબ્દ ઉઠે, તે જુગને જાણે થાય,
પાર છે પરમાત્મા તે, રવેં ચૈતન્ય ધનગા”.
તે મન દ્વારાયે માહાત્મ ધરે, તે મનને હૈં કલ્પના,
કલ્પનામાં કામના છે, તે કરે બહુ જલ્પના.

પરાતીતશું હોય પોપણુ, તે શબ્દરૂપ પરા કરે,
તે પશ્યંતિયે થાય જાડો, અરૂપ શીડી રૂપ ધરે.
મધ્યમાથે ઘાટ ધડાયે, અને વૈખરી થઇ વિખરે,
સંસૃત્ય વાધે શબ્દ ફેરી, અનંત પ્રકારે ઓચરે ”

(અભેગીતા)

દાહા.

શ્રી છાંટમકવિ કહે છે.

“ પરા પશ્યંતિ મધ્યમા, વૈખરી વાણી ચાર,
શ્રીતા જનને સમજવા, તેનો કહું પ્રકાર. ૧
ચેતન નિજ ઇચ્છા ધરે, શબ્દ બોલવા જેહ;
પ્રણવ રૂપ એ પ્રથમ છે, પરા જાણવી તેહ. ૨
અર્થવાન બહુ શબ્દનો, જેમાં ઘાટ ધકાય,
અક્ષર ગોઠવણી બને, તે પશ્યંતિ થાય. ૩
સક્ષમ વાણી મનમાં બને, પુસ્તક વાચન થાય,
તેજ જાણવી મધ્યમા, બાહર તે ન જણાપ. ૪
શ્રીતાજન ભવણે ધરે, એવો જે ઉચ્ચાર.
વાણી તે છે વૈખરી, બોલે તબુ ધરનાર. ૫
અઘાક્ષર ઝંકાર ઐ, બ્રહ્મ તાણું છે નામ,
આરાધન એનું કરે, તેનું સુધરે કામ. ૬
અભિમ એ ત્રણના, સંધિથી ઉચ્ચાર,
ઐ એવો એ થાય છે, મુનિ બોલે નિર્ધાર. ૭
અક્ષર બ્રહ્મ જાણીએ, ઉક્ત વિપ્રરૂપ,
મક્ષર તે શિવરૂપ છે, અર્ધમાત્ર ચિદ્રૂપ. ૮
અર્ધ માત્ર અહીં જે ગણી, તેનો નહિ ઉચ્ચાર,
ગુરૂગમથી એતો જડ, શાસ્ત્ર કહે નિર્ધાર.” ૯

(શ્રી પ્રશ્નોત્તરમાળા)-પ્રસિદ્ધ ક.ચ.

દુંકામાં શ્રી છોટમ કવિની વાણી અત્યંત બોધ પ્રદ, શાન્ત
રસથી સ્તવતી સરિતા છે; અને આપણા આઘ વેદાન્ત કવિ અખા-
ણની વાણી, અત્યંત બોધપ્રદ, ઉગ્ર તેજથી તપતી, સવિતાના પ્રકાશ
જેવી અજ્ઞાન રૂપી રાત્રિનો નાશ કરે એવી છે.

હવે ધીરા ભગતની સિંહ ગર્જનાની ખૂલી જોવા જેવી છે.

“ આત્મ તત્વ શોધોરે, જ્ઞાની જન ગોતો ધરમાં,
બોલે તે બીજો નહીરે, આજખી લેજો અંતરમાં. આત્મ૦ ૬૬.

વિશ્વંભર દરીયો સભર ભયોં, માંહી રવિ શશિ તેજની જ્યોતિ,
શરા પૂરા તારા એ જળમાં ઝંપલાવે, કાઠ મરજવા લાવે મોતિ.
કાઠ પહેરે પનોતિરે, અખંડ ચૂડી કરમાં. આત્મ૦ ૧

કાગડાં બગલાં હોલાં કાંઠે, હરિયો તો જડે નહી આરે,
માનસરોવર માંહી મુક્તાકળ કાઠ દંસ ચરે તેને ચારે;
ખીર ને નીર ભેળાં રે, જીજવાં કરી પીયે પળમાં. આત્મ૦ ૨

સદગુરુ સંગતમાં જે જન સમજે, તેનું નિશ્ચે થાશે કાજ,
દર્પણ તન દર્શે પોતાતું, એમ માંહીથી મળે મહારાજ;
પોતાને પોતે પરખોરે, ભયોં સભરાભરમાં. આત્મ૦ ૩

હરિ ગુરુ શિષ્ય સ્થિર રૂપ તે, જન્મ વાજન્મ બનાવે,
શબ્દ ઘટાવ લક્ષણી મધ્ય ડોલે, હરિનાદે નામ તે ધેર આવે;
શ્વીર સુખ સાગર રે, નિરખો નિજ અંતરમાં. આત્મ૦ ૪

શ્રી છોટમ કવિનું 'ધર્મ' જ્ઞાન.

શ્રી છોટમ કવિના ગ્રંથોમાં મુખ્યત્વે કરીને સદ્ધર્મનું વિવરણ
છે, અને શુદ્ધ સનાતન ધર્મ ઉપર તેમનો ખાસ આગ્રહ છે; જો કે
મત મતાન્તરનું ખંડન મંડન એમને કરવું પડ્યું છે, તથા તેમની
દષ્ટિ સંકુચિત નથી.

ચોપાઠ.

“ મુરખવાદ કરીને વઢે, કુશકા કૂટે કણુ ના જડે,
જાની સાક્ષિ રહીને જીએ, વૃથા વાદમાં ત્યાસ ન ખુવે;
જાની મગ્ન શાંત રસમાંય, કાંઈનો દ્વેષ કરે નહિ કાંય,
હોય વીર રસ જીએ જેમ ચડે વીર રસ વાદે તેમ;
જાની રહે શાંત રસમાંય, વ્યાપે નહિ વીર રસ ત્યાંય.

(પ્રશ્નોત્તરમાલા)—અને આપણા આર્યાવર્તની અવનતિ,
મતમતાન્તરના ઝગઝાથી થઈ છે તે વિશે પોતે કહે છે કે:—

દાહ્યા.

મુસલમાનની જાતિમાં, સિયા સુની છે જંદ,
સામાસામી દ્વેષથી, લડી મરે છે તેહ;
એમજ હિંદુ લોકમાં, શિવ વિષ્ણુના ભેખ,
એક એકને મારતા, મરતા મૃદ અલેખ.
એક બ્રહ્મ હોય જાણીતા, કરે ન એવા કામ;
માટે કલ્પિત જીવના, જૂઠા ધર્મ તમામ.
વાણી પ્રભુની વેદ છે, ખરો ધર્મ છે જેહ;
કરી કીતાબો માણુસે, દ્વેષ બારેલી તેહ,
ધર્મ પોતાનો પાળવો, પ્રભુ પર કરવી પ્રીત;
આમલ કરવો અન્યને, એ નહિ રૂડી રીત.

વળી કેટલાક વેદાંતના ગ્રંથો વાંચી ‘અહંબ્રહ્માસ્મિ’ મુખથી
બકતા, જ્યાં ત્યાં વિધિમાર્ગનો લોપ કરતાં ફરે છે તેવાં જાનીઓપર
તેમનો કટાક્ષ પણ ઓછો નથી.

“ મહાવાક્ય વચનો સુણી, વિન સાધનથી આપ,
જાની નહિ તે પશુ ચક્રી, અધમ જાણુજો સાર;
બ્રહ્મ બને તો જૂખ શી ?, રંક ન હોયે રાય.

તૃષ્ણાનો તાણો વહે, તેજ જીવ કહેવાય.
 બ્રહ્મદશા દુર્લભ છે, દોષ રહિતને હોય;
 કાટિ ચાનીમાં કાચને, સમજે આવે સોય. ”

(પ્રશ્નોત્તરમાળા.)

સાચું જ્ઞાન તો સ્હેજ મળતું નથી. તેની નીસરણી દર્શાવે છે.

“ ધર્મ વિષે દદતા ધરી, જીવ બને કર્તાર;
 ઐશ્વર્યા દિક ગુણ સકળ, પ્રભુ આપે તે વાર.
 પ્રભુ ભજવાથી પુણ્ય ફળ, ઉદય થાય છે જેહ;
 એક એકથી કાટિ ગુણ, ચડીઆતાં છે તેહ.
 પૂજનથી કાટિગણ, પુણ્ય સ્તોત્રથી હોય,
 સ્તોત્રથી કાટીગણ, મંત્ર જપે ફળ સોય.
 જપ કરતાં કાટિગણ, ધ્યાન ચકી ફળ સાર,
 તેથી થાય સમાધિ તો, પુણ્ય તણો નહિ પાર.
 પ્રકટે પુણ્ય સમાધિયે, તેહ તણો નહિ અંત,
 એ અબ્યાસે જીવ પર, કૃપા કરે ભગવંત,
 અગ્નિમાં કુત હોમતાં, અગ્નિરૂપ થઈ જાય,
 બુદ્ધિ અર્પે બ્રહ્મમાં, જીવ બ્રહ્મમય થાય.
 સાધન છે બીજા બહુ, અવનિ માંહી અપાર;
 ધ્યાન સમાધિ યોગ સમ, નહિ ફળનાં દાતાર.
 અપાર પુણ્ય પ્રતાપથી, કૃપા કરે કર્તાર;
 તેને ગુરૂ આવી મળે, યોગ કળા દાતાર.
 સદા સમાધિ યોગથી, માયાના ગુણ જાય,
 પદ્મજ ને ઇશ્વર તણા, પ્રકટ પછીથી થાય. ”

પછીજ સાચું જ્ઞાન આપોઆપ પ્રકટે.

ચોપાધ.

“ શ્રીત તત્ત્વ સદ્ગુરુનું જ્ઞાન, પામી ધરે બ્રહ્મનું ધ્યાન,
શુદ્ધ સમાધિ ન્યારે થાય, પાપ પંકથી અળગો થાય. ”

(પ્રશ્નોત્તરમાળા)

શ્રી છોટમ માહારાજનું આપું જીવન બ્રહ્મ ચિન્તનમાં ગયેલું છે. તેમાં તેમણે સહજ યોગ સિદ્ધ કર્યો છે. તેમનાં છૂટક કીર્તનોમાં શ્રી છોટમ કવિનું યોગજ્ઞાન ન્યાં ત્યાં ધ્યાન યોગનો પ્રકાશ નજરે પડે છે. આ અપ્રસિદ્ધ કાવ્ય સંગ્રહમાં તો તેમણે રાજયોગ સર્વોગ નિરૂપણ કર્યો છે. મદાલસા આખ્યાનમાં, જડમુનિ આખ્યાનમાં, અને હંસ ઉપનિષદમાં સંપૂર્ણ અંટાંગ સહજ રાજ રાજેશ્વર યોગનું નિરૂપણ છે; અને કપિલ ગીતામાંતો યોગયુક્ત જ્ઞાનનું જ સાંગોપાંગ સરહસ્ય વર્ણન છે.

શ્રી છોટમ કવિ સ્વાનુભવ સિદ્ધ યોગ નિરૂપણ કરે છે; પ્રણવ ઉપાસના—હંસ ઉપાસના એ આ સહજ યોગનું મુખ્ય અંધારણુ છે.

“ અકારને ઉકારનો, ત્રીજો વળી મકાર,
ત્રણે ગુણુ છે તેહના, રજતમ સાત્ત્વિક સાર
નિર્ગુણુ અર્ધમાત્રા તણું, ધરે યોગીજન ધ્યાન,
બ્રહ્મરંધ્રમાં તે રહે, સૂક્ષ્મ બ્રહ્મ સમાન.
યોગી મુનિ સ્થાનમાં, જપે સદા ઓમકાર,
આપે અક્ષર બ્રહ્મમાં, વરતે એકાકાર.
પ્રાણુ ધનુષ્ય આત્મા, બ્રહ્મ વેધ્ય કહેવાય,
યોગી વેધે તેહને, સર્વ તન્મય થાય. ” પાનું ૧૦૧

તે પ્રણવનું સ્વરૂપ શું છે ? કવિ કહે છે:—

“ ત્યારે સિવ કહે તમે શિવા મુણો, એ વાત છે મહાગૂઢ;
ૐ કાર કહું છું કરણમાં, તે મોક્ષ પામે મૂઢ. ”

માહામંત્ર મોટો સર્વથી, એ પરમ દૈવતવાન,
ગુરુ મુખે જે જન લહે, તેને મળે શ્રી લગવાન.
ખિંદુ સહિત ઝંકારજે, તેનું ધરે જોગી ધ્યાન,
તે મધ્યે નિજ તત્ત્વ છે, તે સ્વયંરૂપ લગવાન.
જગતગુરુ છે નામ જેનું, એકાક્ષર એ બ્રહ્મ,”

જીવન સરવે જગતનું, તે જાણે વિરલા મર્મ. પાનું ૨૩૪

અને આજ ઉપનિષદનું તત્ત્વ તેમણે પોતાની વાણીમાં ગાયું છે.

કહ્યું છે કે.

सर्वे वेदायत्पद मामनन्ति ।

तपांसि सर्वाणिच यद्वदन्ति ।

यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति ।

तत्ते पदं संग्रहेव ब्रवीम्यो मित्ये तत् ॥

“સર્વે વેદો જે પદનું નિરૂપણ કરે છે; અને સર્વ તપો
જે કહે છે, જેને માટે બ્રહ્મચર્ય પાળવામાં આવે છે, તે પદ હુંક્રમાં
નિરૂપણ કરીએ છીએ કે તે આમ્કાર છે.”

(કઠોપનિષદ)

તે પ્રણવનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રકટ કરે છે: કે

“સહુ શાસ્ત્રમાં જોખ્ય છે, નથી વેદાંતે વિસ્તાર,
તે સાંભળજો ત્રિદ્ધ સરવે, કહ્યું સરવે નિરધાર.
સર્વ થઈ જે તત્ત્વ મોહું, તે દષ્ટિગોચર થાય,
બાહ્ય ભિતર રહ્યા સ્વતંત્ર, પ્રત્યક્ષ રૂપ જણાય.
પ્રથમ મન જે નાદે વળગે, વળતી ખિંદુ જણાય,
ત્યારપછી તે કળા નિરખે, એમ જ્યોતિ પ્રગટ થાય.
અકાર તે નાદરૂપ જણા, ખિંદુરૂપ ઉકાર,
અકાર તેતો કળા કહીયે, એમ જ્યોતિર્મય ઝંકાર.”

આ નાદ,, જ્યોતિ, અને કળાના અનુભવની શી જરૂર છે શ્રી છોટામ કવિતા તે ઉપર કહે છે કે:-

“ સર્પ મોહેનાદથી, જેમ ધંટા નાદ કુરંગઃ
પતંગ મોહે દીપથી, એમ મન નાદની સંગ.
જેમ લોહ ચમકને દેખતાં, જઈ ચમકને લપટાય.
તેમ નાદ સુણતાં વિષય તણ, મન ઉન્મન થઈ જાય, ”

—કપિલ ગોતા—

જ્યાં સુધી બ્રહ્મ સ્વરૂપ પ્રકટ દોષતું નથી ત્યાં સુધી મન લય પામતું નથી; અને જ્યાં સુધી મન લય પામતું નથી ત્યાં સુધી ક્ષત બોલવાનું મિથ્યા જ્ઞાન છે.

“ લવણ જેમ જળમાં પડ્યું, તે એક સ્વરૂપે કહેવાય.

તેમ આતમને સંગે કરીને, મન ઉન્મુનિ હોય.

નેત્ર આગળ રૂપ દરસે, ત્યાં લય પામે તે સહી. ”

એ નેત્ર આગળનું રૂપ કેવું છે ? કવિ કહે છે:-

“ નિત્યરહું જે નેત્ર આગળ, સ્ફાટિક મણી સમરૂપ,

તે જોતાં ગુરૂગમ થકું બાઈ, પડે નહિ ભવ રૂપ. ”

“ અશ્વ મધ્યે રહું છાતું, અંગુષ્ઠ પ્રત સમાન,

તે ઉપર પરવતુ અરધ છે, તેની અગ્ર સૂક્ષ્મ જ્ઞાન.

અંતર દષ્ટે તારના તૂટે, તો બ્રહ્મ પ્રગટ જણાય. ”

એમણે સર્વ ઉપનિષદના સિદ્ધાન્તોનું દોહન પોતાના ગ્રંથોમાં

કર્યું છે:-

યોગ શ્રીખા ઉપનિષદમાં કહ્યું છે કે:-

“ મનસા મન આલોક્ય વૃત્તિ શૂન્યં યદાભવેત્

તતઃ પરં બ્રહ્મ દૃશ્યતે ચ સુદુર્લભમ્ ॥

મનસા મન આલોક્ય ઉન્યન્યન્તં સદાસ્મરેત્ ।

મનસા મન આલોક્ય દૃશ્યન્તે પ્રત્યયા દશ ॥

મનથી મન જોધને જ્યારે સકલ વૃત્તિથી રહિત થવાય, ત્યારે પર બ્રહ્મ જે અત્યંત દુર્લભ છે તે જાણાય-પ્રત્યક્ષ થાય. મનથી મન જોધને ઉન્મની સુધી ધ્યાન કરવું. આમ શુદ્ધ મનથી મન જોવા માંડે ત્યારે દશ પ્રકારના પ્રત્યય—દેખાય છે.

“ બિન્દુ નાદકલા જ્યોતિ રવિન્દુ ધ્રુવ તારકમ્ ॥

શાન્તં ચ તદતીતં ચ પરંબ્રહ્મ તદોચ્યતે ॥

યોગશિં ૦ ૪.

“ બિન્દુ, નાદ, કલા, જ્યોતિ, સૂર્ય, ચન્દ્ર, ધ્રુવ, તારા, એ શાન્ત સગુણ સ્વરૂપ, અને એથી પર નિગુણ અનિર્વચનીય કૈવલ્ય સ્વરૂપ-એ પરબ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કહેવાય છે. ” એની કુંચી બ્રહ્મનિષ્ઠ કવિ એક લીટીમાં જણાવે છે:—

“ અંતર દ્રષ્ટે તાર ના તુટે, તો બ્રહ્મ પ્રગટ જણાય. ”

આ અનુભવ સહજ યોગ ભક્તિનો છે. આમાં હટયોગના કલેશની, જરૂર નથી. કેવલ સદ્ગુરૂની કૃપાથી અંતરદૃષ્ટિના અખંડ તારની કુંચી મળવી જોઈએ; અને આ પરમ સન્ત યોગેશ્વરોનો એક નિશ્ચિત્ સિદ્ધાન્ત છે.

શ્રી જ્ઞાનેશ્વર માહારાજ તેજ કહે છે:—

“ પ્રણવ જે ગુણ ઋષિ યોગી યાંચે ।

સર્વાવરિષ્ઠ સાર્વે વેદબ્રાહ્મ ॥

“ પ્રણવ જે ઋષિ યોગીઓની નિજગુણ વસ્તુ છે. જે સર્વથી શ્રેષ્ઠ સાચી વેદની આત્મા છે. ”—યોગપરના અભંગમાંથી—

નયનાર્થે આંગણી તુર્યેચા પ્રકાશ ।

ઉન્મનિ ઉલ્લાસ તયાવરી ॥

“ નયનને આંગણે તુર્યાનો પ્રકાશ છે, ઉન્નતિનો ઉત્સાસ
સ્વાંથી શરૂ થાય છે. ”—યોગપરના અભંગ—

ભક્ત કવિ નરસીંહ મહેતાનો એજ પરમ અનુભવ છે:—

પ્રભાતીઉં.

“ધ્યાન ધર, ધ્યાન ધર, નેત્રમાં નાથ છે. અખંડ ભાળતી એક સુરતી,
દેહીમાં દરસશે, પ્રેમથી પ્રસરશે, અજ્ઞ અનોપમ અધર સુરતી;
મોરલીના નાદમાં, શ્રવણના સાદમાં, જાંઝરી જાલરી ડમકવાળે,
તાલ મૃદંગ ચંગ, ઉપણા ઘણી, ભેરીનો નાદ, બ્રહ્માંડ ગાળે;
મન પરસન થશે, કર્યાં કર્મ નાસશે, ભાસશે બ્રહ્મ વ્રજવન વેલી,
કુંજ લલિત માંહે, શ્રી કૃષ્ણ લીલા કરે, નિરખતી નૌતમ નિત્યકેલી;
સુરત સંત્રામમાં, વિલસે રંગમાં, દરસશે દેહીનું માન મરતાં,
નરસૈંયાયા સ્વામી, સર્વ સુખ આપશે, દુકોત કાપશે ધ્યાન ધરતાં.

અને ભોળ ભક્ત પણ એક પદમાં એજ અનુભવની ભક્તિ
ગાય છે કે:—

“ એ તો સંત નિર્મળ નિરખશે, શૂન્ય શિખરપર સ્યામ,
અદ્ભૂત અવિનાશી, ઝાળખ્યા પછે, રોમે રોમે પ્રગટયા રામ;
વણુ વાદળ વીજ ચમકે, ધનધોરે ધન આયો,
આપે પ્રગટયો આપમાં, નયણે નર વરસાયો.
નાદ ધુની વાગી રહી, પૂરણ પરયા પાયા,
હિલટા ગુરૂગમસે ખેલી, જઈ શૂન્યમેં ડંક બજાયા;
વજ્રખા નહિ કોઈ વાતમેં, રામસૈં રાજી રહ્યા,
ઝોઝોલગત કહે ગુરૂપ્રતાપે, એનર અણખે થયા. ”

મહાત્મા પ્રીતમદાસ કહે છે:—

“ દ્વાદશ આંગુલ દર્શરે, પરશે કોષ પુરા,
અણિ અગર પર ખેલેરે, સાચા સન્ત શુરા. ”

મૂળ પ્રણવ ધુન્ય રનેહધરી સાંભળીએરે,
ભજન કરીને અન્નનંદમાં ભળીએરે;
અખંડ સુરની રહેજ સમાધિ લાગેરે,
પ્રીતમ પ્રભુને ભજતાં ભવદુઃખ ભાગેરે. ”

અખાજના શિષ્ય શ્રી લાલદાસજી આ દિવ્ય દષ્ટિની ખુબી
વર્ણવે છે કે.

“ રાજના મુખત્રયામાં દીકા મ્હેં ચોંદે લોક,
જેણે તમારી ભક્તિ ન જાણી જીવિત તાકા ફોક. રાજના
અભા ઇન્દ્ર મર્મ ન જાણે, જાણે જવત્સા કોક;
કહે લાલદાસ બહાલે કૃપાકીધી, મટીગઢ ચિન્તાને શોક.” રાજના

અને સકલ તન્ત્રોનો પંથ એજ અનુભવ છે.

“ યત્ર ગત્વા તુ મન સો મન સ્ત્વં નૈવ વિદ્યતે ।
જન્મની સા રણાલ્લતા સર્વ તન્ત્રેષુ ગોપિતા ॥
સહસ્રાર કર્ણિકાયાં ચન્દ્ર મણ્ડલ મધ્યગા ।
સર્વ સંકલ્પ રહિતા કલા સપ્તદશી ભવેત્ ॥
જન્મની નામ તસ્યાહિ મય પાશ નિકુન્તની ॥”

“ જ્યાં જવાથી મનતું મનપાણું રહેતું નથી તેને ઉન્મનિ કહેછે,
જે સર્વ તન્ત્રોમાં ગુપ્ત છે. હજાર પાંખડીમાં રહેલા ચન્દ્ર મણ્ડલના
મધ્યમાં, સર્વ સંકપોથી રહિત સત્તરમી કળા રહે છે. તેનેજ ઉન્મનિ
કહે છે જે સંસારની પાશને કાપવા વાળા છે. ”

આજ તત્વ શ્રી છોટમ કવિમાં આબેહૂબ મળતું આવે છે.

“ તેમ આતમને સંગે કરી, મન ઉન્મુનિ હોય;

“ માટે મનવડે સહુ પાપ, મન થયું જો ઉન્મુનિ

તો ટળે પુણ્યને પાપ. ”

“ આ શેષ તત્વ તમને કહું, તે પ્રગટ હાથોહાથ,
ઉન્મનિ નિરંતર તેહને, જે પરાતપર નિરખે ધામ;
આત્મા જ્ઞાને નિરખીયો, જે પ્રત્યક્ષ રમતો રામ. ”
જગત સ્વપ્ન સુષુપ્તિ તુરિયા, મધ્યે જેનો વાસ,
નખ ચક્રી તે શિખા લગી, પુરણ મુરતી જેહ;
અચળ દષ્ટે જે કાઈ જોશે, તેને દરશે તેહ.

—કપિલગીતા—

આટલું બધું લાંબું વિવેચન કરવાની ક્ષમા માંગાંએ છીએ;
શ્રી છોટમ કવિનું જ્ઞાન એ સર્વ ઉપનિષદ શાસ્ત્રના સાર રૂપ છે.
તેમની વાણી અનુભવી સન્તોની અનુભવી વાણીના સુન્દર મિષ્ટ
અતીરસ સમ સાર રૂપ છે એ જણાવવાની અગત્ય છે. શ્રી છોટમ
કવિની કીર્તન માળાઓ છપાઇ ગઇ છે. તેની આવૃત્તિ પર આવૃત્તિ
છપાયા જાય છે તે ઉપરથી પોતે ઘણાં લોકપ્રિય થઇ પડ્યા છે એ
તો નિર્વિવાદજ છે. આ ગ્રંથમાંથી તેમની સાદી સરળ શુદ્ધ ભાષામાં,
આપણને ઉપદેશ પદ્ધતિથી બોધ મળે છે એ વિશેષ લાભ છે. પોતે
આખ્યાનની પદ્ધતિથી, સાધારણ જનસમાજ પણ સમજે એવી
સરળ ભાષામાં, અનુભવી ઉપનિષદ ગમ્ય તત્વો આપણી આગળ
મૂક્યાં છે. એ સાહિત્યની દૃષ્ટિએ જુઓ કે યોગની કે જ્ઞાનની દૃષ્ટિએ
જુઓ પણ હીરાના તેજની સમાન તેનો દેહીધ્યમાન પ્રકાશ બધાને
પ્રત્યક્ષ ખાતરી આપશે તેમાં લાંબું વિવેચન કરવાનો જરૂર નથી.

એક આધુનિક વિદ્વાન લેખક લખે છે કે ઉત્તમ વાંકમય તેને કહેવું કે જે વાંચવાથી સવિકલ્પ સમાધિ થાય. આ તેમની દષ્ટિ ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે. એ રીતે શ્રી છોટમ કવિ ઉત્તમ ભક્ત કવિની પંક્તિમાં મૂકી શકાય. આજ ઉત્તમ વાંકમય છે. અને આજ ચિરં-જીવી સચેતન અમૃત તત્વમય વાંકમય કહેવાય. જે જીવનને રસમય કરી, રસથી બોધ લઇ, રસથી તૃપ્ત કરી, રસથી રસરૂપ કરે; રસીકૈશ્વર: ‘ખરેખર’ પરબ્રહ્મ રસરૂપ છે; એ ઉપનિષદ સૂત્ર પ્રકટ સ્વરૂપ સન્તની વાણીમાં અનુભવાય છે. સન્તની વાણી અક્ષરે અક્ષરે ઈન્દ્રીયોને આનંદ આપી તનમય કરતી બોધ અપતી વહે છે. તે એકી વખતે, આનંદ, તનમયતા, પવિત્રતા, રસરૂપતા, અમૃતા અર્પે છે. ને રસ સિદ્ધ કરીશ્વરો જન્મ પામે. શ્રી છોટમ કવિની વાંકમયતા આવી છે.

શ્રી છોટમ કવિનો સંત માહાત્મા કુબેરદાસજી (સારસાતુંજા) ની સાથે સંબંધ હતો એમ જણાય છે.

શ્રી છોટમ કવિએ પોતાની દૈયાતીમાં ફક્ત સાત આઠ જનને બોધ કર્યો, હશે એમ લાગે છે.

તેમના શિષ્યોમાંથી એક શિષ્ય મરઘાલાઇ પટેલ હતા, તેમણે નાનાં કાવ્યો લખ્યાં છે, તેમાંથી એક પોતાના ગુરૂની સ્તુતિ વિશેનું છે કે:-

સોરઠા.

“ સંતશરૂ છે જેહ, તિગ્ર વૈરાગ મનમાં તપે,
કર્મ એકે નહિ કાંય, ભરમ કરે બીજ વાસના;
અતિ સદ્ગુણ આગાર, બ્રહ્મનિક ગુરૂ આસને,
નાગર કુલ પવિત્ર. વાસ મહાતજમાં વસે;
બેઠા માંડો હાટ, લક્ષ રૂપી ધનનું,
આપે આણી મ્હેર, લેનાર હોય જો લાલચુ;
સકલ શાસ્ત્ર સંયુક્ત, સાર ચાર વેદાંત તણો,
શોભે જીવ્હા અગ્ર, અંતર અનુભવ અર્કસમ;
રચ્યા ગ્રંથ રસાળ, પાવનકારી લોકને,
મહા ગૂઢાર્થ જ્ઞાન પ્રેમ ભક્તિ પુરણ ભર્યાં. ”

અમારી પાસે હજુ પણ શ્રી છોટમ કવિના અપ્રસિદ્ધ આ-
ખ્યાનો છે. તે શ્રી હરિનો ઇચ્છા હશે ત્યારે પ્રકટ થશે.

આ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ થવામાં, અમને રા. રા. શિવપ્રસાદ
મણીલાલ, રા. રા. ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા, રા. રા. બ.ળકૃષ્ણ
હરિકૃષ્ણ વૈદ્યરાજ, રા. રા. રસીકલાલ વાસુદેવ, રા. રા. જ્ઞેશંગ-
ભાઈ સુનીલાલ, રા. રા. ઉમેદરામ બાપરભાઈ આદિ સદ્ગૃહસ્થોએ
કિમતી મદદ કરી છે તેને માટે તેમનો ખરા અંતઃકર્ણથી ઉપકાર
માનીએ છીએ. વળી આ ગ્રંથ છપાવતાં જે જે દોષો હોય તેની
ક્ષમા ચાંહીએ છીએ.

વળી આ ગ્રંથ જે પ્રગટ થાય છે તેનું ખર્ચ માન તો પ. પ.
શ્રી વાસુદેવાનંદ તીર્થશ્રીને ઘટે છે, જેમણે ધણીજ મહેનતે ખરા
ભાવથી શ્રી છોટમ કવિના હસ્ત લિખીત ગ્રંથો સાચવી રાખ્યા.
પોતે પૂર્વાશ્રમના શ્રીયુત કેશવલાલ મગનલાલ રાયપુર પખાલીની
ષોળના શ્રી છોટમ કવિના શિષ્ય હતા. હાલ પોતે કાંકરીયા તળાવ
પાસે એકાન્ત પવિત્ર આશ્રમમાં શાન્ત બ્રહ્મચિન્તન કર્યા કરે છે.
પોતે ધણીજ સાદા નિરહંકારી, શાન્ત બ્રહ્મચિન્તન પુરૂષ છે.
તેમણે ધણી પ્રેમથી પોતાના સદ્ગુરુશ્રીના ગ્રંથો આપ્યા અને
સર્વના કલ્યાણ માટે છપાવવાની આજ્ઞા કરી, જે આ ગ્રંથ રૂપે
બહાર પડે છે. આ ગ્રંથમાં છપાવવામાં જે ભૂતચૂકો થઈ છે તે
માફ કરશે એજ વિનંતિ છે. આ ગ્રંથ ભગત જીવાજીના દ્રસ્ટમાંથી
પરમાર્થ માટે છપાય છે તેથી નફો લેવાનો નથી માટે તેની કિંમત
વધારે રાખી નથી. શ્રી પુરૂષોત્તમ યોગેન્દ્રથી પ્રેરાયેલી માહાત્મા શ્રી
છોટમ કવિનો પરાવાણી સર્વને અમૃતરૂપ કરે એજ અમારી સર્વ
પ્રાણીમાં રહેલા પરમાત્મા પ્રત્યે નમ્ર પ્રાર્થના છે.

બન્સીલાલ મણીલાલ મહેતા.

એમનાથ મનસુખરામ.

કૈવલ્ય સ્વરૂપ ભગત જીવાજી કીશોરદાસ સમારકના દ્રસ્ટીઓ.

અયમી

છોટમકૃત કાવ્ય સંગ્રહ.

શ્રી પુરુષોત્તમ સિદ્ધયોગીનું આખ્યાન.

દાહા.

પ્રથમ પૂરણ પ્રદાનું, ધરી હૃદયમાં ધ્યાન;
વળતી કહું વિગતે કરી, પુરુષોત્તમ આખ્યાન. ૧
પુરુષોત્તમ યોગેન્દ્રનો, વિધ્યાચળમાં વાસ;
શુક્રમાં રહીને ઘણો, કરે યોગ અભ્યાસ ૨
છાપો.

જેવા હોય વશિષ્ઠ, શિષ્ટ વળી શંકર જેવા,
વિદ્યામાં જેમ વ્યાસ, અનુભવી દીસે એવા;
શુક જેવો વૈરાગ્ય, ત્યાગ પણ રાખે તેવો,
આ કળીયુગની માંય, અવર નર નહીં કાય એવો;
ભોગી પ્રદાનનંદન, કલેશ લેશ ન મળે કદા,
તે મહાંત મુજને મળ્યા, જ્યાં નિર્મળ વહે છે નર્મદા. ૧
સિદ્ધ યોગી ને સંત, હોય અવનિપર એવા,
આવે તીરથ ઠાજ, વહે જ્યાં નિર્મળ રેવા;
લોક ન દેખે લેશ, એમ એ અદૃશ્ય રહે છે,
હોય પૂર્વનાં પૂન્ય, તેહને દર્શન દે છે;
એવી વાણી સાંભળી, પછી તે તીરથ કરવા ગયા;
સુંદર સરિતા જોઈને, ત્યાં સ્નાન કરી સુખીઆ થયા. ૨

ચોપાઝ.

તે રેવાનું દક્ષિણ તીર, ગુણ તેના પણ છે ગંભીર;
 સ્વામી કાર્તિકેશ્વર સાર, એ સ્થાનક છે દેવ ઉદાર.
 પુનમ આવે કાર્તિક તણી, ભાવિકજન આવે તે લણી;
 દાનવ દેવ મનુષ્યને જક્ષ, કિન્નર ગાંધવ આવે લક્ષ. ૨
 યોગી સિદ્ધ મુનિ ગુણવંત, આવે તે સ્થળ લોક અનંત;
 તે તિરથ કરવા હું ગયો, શંકર દેખી સુખીઓ થયો. ૩
 વરજલાલ મુજ બાતા જેહ, મારી સાથે હતા તેહ;
 તેણે મુજને કહી એક વાત, સિદ્ધ કોઇ અહીં છે સાક્ષાત. ૪
 એકાંતે એક શાળામાં, બેઠા દીઠા છે મેં ત્યાં;
 તેવા તનનું દેખી તેજ, હું જાણું છું શંકર એજ. ૫
 મજ વચને આંચો વિશ્વાસ, ગયા તરત તે જોગી પાસ;
 કરી હંડવત ચરણે નમ્યા, કુતકે સધળા મનના શમ્યા. ૬
 ઘણા કાળના યોગી એહ, દિવ્ય થયેલો દીસે દેહ;
 બય તેનું વરતું ના જાય. કઠણ થયેલી દીસે કાય. ૭
 જીતેલા છે પંચ કલેશ, શુક નારદના સરખો વેશ;
 પંચ અવસ્થા ચિત્તની જેહ, જીતી સિદ્ધ થયેલા તેહ. ૮
 ઋતંભરા પ્રજ્ઞા થઇ રહી, મધુમતીએ પહોંચેલા સહી;
 ત્રણે ગુણ જીતેલા તેહ, તેથી દિવ્ય થયેલો દેહ. ૯

ગીતિ છંદ.

ગૌર મનોહર કાંતિ, શાંતિનો પણ સાગર હોય જેવો;
 ભાગે મનની આંતિ, શબ્દ મધુર મુખ ઉચ્ચારે એવો. ૧
 સહુ વિદ્યાઓ સાધી, ચાર વેદ છે જીવ્યાં જેને;
 પ્રણવ પ્રદ આરાધી, શુદ્ધ સમાધિ સદા રહે તેને. ૨

ઢાહા.

હંડ કમંડલ હાથમાં, મુનિપટનું પરિધાન;
 ઉપવિત અંગે ઓપતું, કાંતિ કનક સમાન. ૨
 શિરપર શોભે બાબરી, તપનિષિ તેજ નિધાન,
 પુરૂષોત્તમ યોગેંદ્ર એ, છે શુકદેવ સમાન. ૨
 તાડપત્ર માંહે લખ્યું, પુસ્તક શોભે પાસ;
 વાંચે સત્ર વેદાંતનાં, કરી એકાંતે વાસ. ૩
 કૃષ્ણાશ્વનને આસને, હતા ખીરાબ્યા આપ;
 દીઠા એવા દેવને, ટળ્યા ત્રિવિધિ તાપ. ૪
 વણપૂછે તે યોગીએ, કહ્યું હમારું નામ;
 આવ્યા ને એકાંતમાં, બેસો આણે ઠામ. ૫
 સંશય હોય સ્વરૂપનો, મુખે પૂછો સોય;
 કરી યથાર્થ તમને કહું, વળતી ભ્રાંતિ ન હોય. ૬
 પૂર્વ જન્મનો છે વળી, બુદ્ધિમાં સંસ્કાર;
 તેથી આ જન્મે હવે, ઉદય થતાં નહીં વાર. ૭
 સુણી વચન તે સિદ્ધનાં, અમે નમાવ્યું શીવ;
 લક્ષ ભાગ મહાવાક્યનો, કૃપા કરી કહો ઇશ. ૮
 સિદ્ધ કહે મહા વાક્ય ને, પ્રભુવ શબ્દ છે જેહ;
 અર્થ ઉભયનો એક છે, તેમાં નહીં સંદેહ. ૯

ચૈતન્યયુક્ત સ્થુલ જેટલું, વાચ્ય અકારતણું તેટલું;
 સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ ઉપાધિ સઘળી તબે, લક્ષ્ય ભાગ ચૈતનને બને. ૧
 ચૈતન્યયુક્ત સૂક્ષ્મ છે જેહ, વાચ્ય ઉકારતણું છે એહ;
 વાચ્ય ભાગનો કરવો ત્યાગ, ચૈતન્ય લક્ષ્ય વિષે અનુરાગ. ૨
 ચૈતન મિશ્રિત કારણ એમ, વાચ્ય મકારતણું છે તેમ;

વાચ્ય ભાગ સઘળો પરહરો, લક્ષ્યભાગ ચૈતન ચિત્ત ધરો.
એ રીતે સહુ માત્રામાંય, વાચ્ય ભાગને તજવો ત્યાંય;
લક્ષ્યભાગ છે ચૈતન શુદ્ધ, તેજ પ્રદાને લહે પ્રણુદ. ૪

હોહા.

વાચ્ય ભાગ છે, પ્રણુવનો, નામ તથા આકાર;
કેવળ ચૈતન લક્ષ્ય છે, વ્યાપક પ્રદા અપાર. ૧
ચોપાધ.

લક્ષ્ય ભાગ છે ચૈતન જેહ, પ્રકટ મુને પરખાવ્યું તેહ;
આપ લક્ષ્યાથી આનંદ થયો, તેથી સંશય સઘળો ગયો. ૧
વળી આચારજ બોલ્યા વાણ, છોટમ્ ! પ્રદારૂપ તું બાણ;
એક દષ્ટિનો કરવો ત્યાગ, એક પ્રદામાં કર અનુરાગ. ૨
હવે પ્રશ્ન જે પૂછવું હોય, સુખેથી પૂછી દ્યો સોય;
એવી આજ્ઞા ગુરુની થઈ, પછી પ્રશ્ન મેં પૂછ્યું સહી. ૩

હોહા.

પ્રદાદિકની પ્રાર્થના, સુણી પ્રણુએ જે વાર;
ધર્મ સ્થાપવા કારણે, ધર્યો કૃષ્ણ અવતાર. ૧
ભામિનીઓ ભરવાડની, નજ નિહાળી અંગ;
વળતી રમતાં રાસમાં, કીધો તેનો સંગ.
શ્રુતિયો ને સ્મૃતિયો વિષે, નિંદેલું છે જેહ;
તેજ કર્મ કૃષ્ણે કર્યું, એ મુજને સંદેહ. ૨
ઈશ્વર સ્થાપક ધર્મના, તેણે કીધો ભર;
કિર્તન ગાતાં તેહનાં કેમ સુધરે સંસાર. ૪
હોઈ નામે ગામમાં, હયારામ છે આજ;
એકે કિર્તન ભરનાં, કૃષ્ણ રીઝાવા કાજ. ૫

શીખે કે વળો સાંભળે, જે એ રસનાં ગીત;
 પામર જીવને થાય છે, ભર કર્મપર પ્રીત. ૬
 વૈશ્વના ઉરમાં વસે, ભરણ ભગવાન;
 બ્રહ્મણ શ્રીકૃષ્ણનું, કેમ હોય તેને જ્ઞાન. ૭
 એવો આર્યજનો વિષે, ઉલટો ચાલ્યો ધર્મ;
 લક્ષણ લખતાં તેહનાં, મુજને આવે શર્મ.

ચોપાઈ.

એમ સાંભળી મારી વાત, બોલ્યા પુરુષોત્તમ સાક્ષાત્;
 છોટમ્ ! કૃષ્ણદેવ છે જેહ, છે અવતાર વિશ્ણુનો એહ. ૧
 મજમાં વશ્યા વર્ષ અગીઆર, પોતે કયો નથી વ્યભિચાર;
 આદિ શક્તિ મહામાયા જેહ, રાધાણે થઈ છે તેહ. ૨
 તે ગાંધર્વ ભવાહે કરી, કાલિંદી તટ કૃષ્ણે વરી;
 તેની સાથે કયો વિહાર, પરનારી નથી ભણ લગાર. ૩
 રાસલીલા કરવીતી જહા, વેણુનાહ કયો છે તદા;
 સુષીને આવી મજમુંદરી, ગીત નૃત્યથી રાણ કરી. ૪

ઢાહા.

ભગવતના દર્શન થકી, કામવાસના જેહ;
 તેન રહી મજનારીની, શાંત થઈ ગઈ તેહ. ૧
 કામી કવિયો જે થયા, ગાયો રસ :શણગાર;
 તેણે ગોપી કૃષ્ણનો, આઝો ગાયો ભર. ૨
 વ્યાસમુનિએ ભાગવત, કીધું જેણી વાર,
 અધ્યાય તેના ત્રણસે, બતરીસ છે નિધાર. ૩
 આજ ત્રણસે પાંતરીસ, ગણ્યે થાય છે જેહ;
 કયું ઉમેરણ કાયથે, રાસકથા છે તેહ. ૪

ચોપાઠ.

બંગ દેશનો રાજા જેહ, વયે વૃદ્ધ થએલો તેહ;
 તેવે પરણ્યો હતો એક નારી, રૂપવંતી અતિશય સારી. ૧
 હતો કાયથ તેનો પ્રધાન, કવિરાજ મળેલું માન;
 થયો રાણીને તે પર ખ્યાર, તેની સાથે કયો વ્યભિચાર. ૨
 તેની નિંદા કરે કોઈ બ્યારે, દીધું કૃષ્ણનું દષ્ટાંત ત્યારે;
 ત્રણ અધ્યાયમાં રાસ બનાવી, કથા ભાગવતમાંહી લખાવી. ૩
 આખ્યાં પુસ્તક દેશે દેશ, તેમાં સત્ય મળે નહિ લેશ,
 યછી ચાલ્યો છે વૈશ્વવંથ, તેણે કીધા છે રાસના ગ્રંથ. ૪
 યછી જે જે કવિજન થયા, ગીત રાસનાં ગાતા ગયા;
 ગીત ગાય છે નરને નારી, જાણે કૃષ્ણ હતા વ્યભિચારી. ૫
 બધા હિંદુના દેશોમાંય, જાર કર્મ વધી ગયું ત્યાંય;
 જાર ભાવની ભક્તિ જેહ, કરે વૈશ્વ સમજા તેહ. ૬
 જ્ઞાન વૈરાગ ના ગમે તેને, જાર કર્મ છે વહાલું જેને,
 વેદ ધર્મ સનાતન જેહ, નથી માનતા વૈશ્વો તેહ. ૭

દોહા.

સ્વભાવથી સહુ જીવમાં, વસી રહ્યો શણગાર;
 તેથી પ્રાણી સર્વને, વહાલો લાગે જાર. ૧
 સ્વભાવથી પ્રિય જેહને, તેજ કરે ઉપદેશ;
 તરત પંથ તેનો વધે, ફેલે દેશે દેશ. ૨

છંપો.

જેને જે પ્રિયજ હોય, તેહને તેહજ ભાવે,
 દે બીજામાં દોષ, છિદ્ર વળી શોધી લાવે;

જેને ન ગમ્યું સ્નાન, દોષ જળસ્પર્શે દે છે,
ગમ્યું મદીરા પાન, તેજ ગંગાજળ કહે છે;
વળી ભાંગ ભલી જેને ગમી, તેણે ભંગડ આપા શિવને,
એમ જે જેને જેવું રૂચે, તેજ ભજે તે જીવને. ૧
કામી કવિયો હોય, વિષય રસ ગાય વધારે,
ઈશ્વરના અવતાર, તેહને તેવા ધારે,
જાર ભરેલાં ગીત, નારીઓ શીખે નાની,
પતિવ્રતાનો ધર્મ, પછી તે પાળે શાની;
એમજ આખાં દેશમાં, ધર્મ બધો ઉલટો થયો,
એ કરનારો કાયથ હતો, તે બહુને લઈ નરકે ગયો. ૨

દોહા.

નિબનંદ યોગી હતા, મિત્ર અમારા જેહ;
કહી વાત કાયથ તણી, તમને કહું છું તેહ. ૧

ચોપાઈ.

ભગવતની વાણી છે જેહ, અંથ ભાગવત કહીએ તેહ;
તેમાં રાસ વધારી ગાયો, પ્રથમ દોષ તો એને થયો. ૧
ખીજે રાજપત્નિસુ જાર, એવા છે બે દોષ અપાર;
તીવ્ર સંવેગે કીધું પાપ, થયો રોગ પામ્યો પરિતાપ. ૨

છપ્પા.

રાજપત્ની જે હોય, રમે તે સાથે જારી,
ગુરુની પત્નિ હોય, મિત્રની જે હોય નારી,
પત્નિ કેરી માત, માત પોતાના જેવી,
પંચે માત સમાન, જાણવી જનને તેવી;

બાર કર્મ તેશું કરે, તે ઘોર પાપીયો થાય છે.
સ્મૃતિકાર સઘળા કહે, તે રૌરવ નરકે જાય છે. ૧

ચોપાઠ.

પરહારા આલિંગન જેહ, શ્રુતિઓમાં નિંદુ છે તેહ;
તે રીતિ કૃષ્ણે નથી કરી, ગોપી મધ્યે રાધા વરી.
કૃષ્ણ વિના બીજે ભરથાર, રાધાએ નથી વર્યો લગાર;
જે જે સર્વ પુરાણોમાંય, રાધાકૃષ્ણ લખ્યાં છે ત્યાંય. ૨
ઈશ્વરને પારવતી જેમ, લક્ષ્મીને નારાયણ તેમ;
દેવી સહીત દેવ પૂજાય, એમજ રાધાકૃષ્ણ સહાય. ૩
જે જે મૂરતિ સઘળે ઠામ, નથી અવર ગોપીનું નામ;
જે જે દેવ પ્રતિષ્ઠા થાય, દેવી સહીત દેવ પૂજાય. ૪

દોહા.

દેવી દેવ પૂજાય છે, કારણ તેનું જેહ;
તે સમજ લેજો તમે, મટે સર્વ સંદેહ. ૧
એક પ્રહ્લ પોતે હતો, સૃષ્ટિ ના થઈ કાંય;
અંગીકાર માયા તણો, તેણે કીધો ત્યાંય. ૨
તેથી સહુ સૃષ્ટિ તણો, વાધ્યો છે વિસ્તાર;
માટે સઘળા જીવને, છે માયા પર જિયાર. ૩
કાર્યમાં કારણતણા, આવે ગુણ એ રીત;
તે માટે શૃંગારપર, છે સર્વને પ્રીત. ૪
સ્વભાવથી શૃંગાર વિન, રૂએ ન જીવે કાંય;
મલીન જીવો થઈ ગયા, તેથી માયામાંય. ૫
પ્રવેશ પ્રભુ ભક્તિ તણો, મલીનને મન થાય;
બ્યાસ મુનિએ તે કર્યો, એવો એક ઉપાય. ૬

રામકૃષ્ણ આદિ લખ્યા, ઓઝો સહિત સહુ દેવ;
સંસારી જન પ્રીતથી, કરે તેમની સેવ. ૭

ચોપાઠ

માયીક જીવને એ ઉપદેશ, પ્રભુ ભક્તિનો થાય પ્રવેશ;
માયીક જનને માયીક ગમે, ગાય ગીત આનંદે રમે. ૧
રામકૃષ્ણની લીલામાંય, રસીક સુષ્ટી મન રાચે ત્યાંય;
પ્રદા નિરંજન લખીઆ હોય, મત્તીન જીવને ન ગમે સોય ૨
ત્યાગી સાધુ દેખે કોય, શુકન તેહના ના લે કોય;
તો તેને નિર્ગુણ કેમ ગમે, ભક્તિવિના સુધરે ન કયમે. ૩
વ્યાસે એમ વિચારી કરી, માયા સહિત ભજવ્યા હરી;
કામી કાવયો ઝાઝા થયા, કૃષ્ણ દેવ વ્યભિચારી કહ્યા. ૪
જે જનને ઉપજ્યો વૈરાગ, તેણે માયા કીધી ત્યાગ;
પ્રદા નિરંજન તેણે ભજ્યા, મોહ મહાદિક મનથી તજ્યા ૫
સગુણ પ્રદા ઉપાસક જેહ, સકળ સિદ્ધિઓ પામે તેહ;
નિર્ગુણ ભજતાં મુક્તિ થાય, જેને જે કાવે તે ધાય;
સગુણ પ્રદાસુ પ્રીતિ હોય સકળ મનોરથ પૂરે સોય. ૬

દોહા,

જે ભાવે જેણે કરી, પ્રભુની સાથે પ્રીત;
તેને તે કૃણ આપીયું, એ ઇશ્વરની રીત. ૧
વચન જીવે શ્રીકૃષ્ણનાં, જે છે ગીતા માંય;
શાસ્ત્ર થકી ઉલટું જરી નથી કરતો કાંય. ૨
વતે નિજ ઇચ્છા વડે, તજે શાસ્ત્રને જેહ;
આ લોકે અપજશ મળે, હઃખ પરલોકે તેહ ૩

વણીશ્રમના ધર્મનો, ત્યાગ કરે જો કોય;
 શ્રેય મળે નહીં તેહને, સર્વ બહિષ્કૃત હોય. ૪
 કામ ક્રોધ ને લોભથી, અથવા ભયથી જેહ;
 ધર્મ તજે પોતા તણો, થાય બહિષ્કૃત તેહ. ૫

ગીતી છંદ.

ધર્મ સકળ સુખ આપે, ધર્મ તજે તો સુખ નથી મળતું,
 મૂળ વૃક્ષનું કાપે, શુષ્ક થાય તે પછી તે નથી ફળતું. ૧

:દોહા.

કોયક શ્રમ ધનનો કરે, કરે કામનો કોય;
 ધર્મકાજ શ્રમ ના કરે, જેથી સહુ સુખ હોય. ૧
 દુધ મળે તો હધી મળે, માંખણ ને ઘૃત હોય;
 એમ એકલા ધર્મથી. મળે સકળ સુખ સોય. ૨
 ઘણા તપસ્વીઓ તપ તજી, ભજ્યા ભામિની બ્રહ્મ;
 હીઠા મેં દુનીયાં વિષે, નીચ થયેલા નષ્ટ. ૩

મોઘાધ ત્રિતાલ.

વળી કહું છું અમારી વાત, સુરત ધરી સુણજ્યો સાક્ષાતઃ
 શૂલપાણેશ્વર છે જ્યાંય, વન મોટું વિશાળ છે ત્યાંય. ૧
 નિત્યાનન્દ યોગીનો ત્યાં વાસ, અમે ગયા હતા તેની પાસ;
 વાદ પ્રહસવિધાના જેહ, અમે કરતા પરસ્પર તેહ. ૨
 હયાનાથ યોગીનું નામ, આવ્યા અંતરિક્ષથી એ ઠામ;
 અમે વિધિએ વંદન કીધું, એક આસન બેસવા હીધું. ૩
 અમે હેતથી જોડીને હાથ, કહ્યું ક્યાંથી પધાર્યા નાથ;
 વળતા બોલ્યા યોગીશ્વર વાણી, અમે જોવા આવ્યા શૂળપાણી. ૪

હીમવંત છે પર્વત બ્યાંય, અમે વાસ કર્યો છે ત્યાંય;
ત્યાંથી આકાશ માર્ગે કરી, બધી અવની હું આંબો કરી. ૫

દોહરા

- કેદાર કલ્પનો ગ્રંથ છે, ઉત્તમ બલો ઉદાર;
ઔષધિયોની સિદ્ધિઓ, તેમાં લખી અપાર. ૧
- વનસ્પતિની જાતિઓ, તે છે બાર અદાર;
પરથમ છે તે ગ્રંથમાં, સંખ્યાનો વિસ્તાર. ૨
- ચાર કેટી ને ચાર લક્ષ; વળી દશ અષ્ટ હજાર;
બમણા કરતાં તેહને, સંખ્યા હોય એક બાર. ૩
- ચાર કેટી ફળવંત છે. અફળા કેટી ચાર;
ખટ્ કેટી છે વેલીઓ, કંટક કેટી ચાર. ૪
- એવી બાર અદારના, કલ્પ કદા છે જેહ;
તેમાં સઘળી સિદ્ધિઓ, અફૂલત વિદ્યા એહ. ૫
- ઔષધિઓને ઝાળખે, કોઈક સિદ્ધ સુભાલુ;
કલ્પ તેહના સાધતાં, ધમિર હોય પ્રમાલુ. ૬

ચોપાઈ.

- અણિમાદિક મહાસિદ્ધિ જેહ, હોય સમાધિ કરતા તેહ;
ખીલ તપનો હોય અભ્યાસ, આવે સિદ્ધિ તેની પાસ.. ૧
- ત્રીલ સિદ્ધિ મંત્રોમાંય. સાધે તો હોય સિદ્ધિ ત્યાંય;
ચોથી ઔષધીઓમાં ગણી, ચમત્કારીયો તેમા ઘણી. ૨
- એક ઔષધિનો રસ જેહ, લેપન કરે ચરણમાં તેહ;
તે ઉડી આકાશે ફરે, વળી વસુધાતલમાં વિચરે, ૪
- એક ઘડીમાં કોશ હજાર, વેગે જાય ન લાગે વાર,

- એક ઔષધિ એવી થાય, જેથી હોય અજરામર કાય;
કલ્પ તેહનો સાધે કાય, લક્ષ વર્ષાનું આયુષ હોય; ૪
એક ઔષધિ સેવે જેહ, વજ્ર સરીખો થાયે દેહ;
શીત તાપ લાગે નહિ કાય, બેસે પાવક જવાલામાંય. ૫
એક ઔષધિ લેવે કાય, તે જળ ઉપર ચાલ્યો જાય;
એક ઔષધિ સેવે જદા, ભુખ તરસ પીડે નહીં કદા. ૬
સિંહ સમાન રહે બલવંત, બુદ્ધિબળ પણ હોય અનંત;
એક ઔષધિ સેવે જેહ, કંઠપં સરખી દીવે દેહ. ૭
અનેક નારી ભેઠે કાય, બિંદુપાત તેને નવ હોય;
એક ઔષધિ સેવે જેહ, પર્વત સરખો હોયે દેહ. ૮
એક બુટ્ટીનોએજ પ્રતાપ, અનેક રૂપ દેખાડે આપ;
દેવી દેવનાં બિન્ન સ્વરૂપ, તે દેખાડે પરમ અનૂપ. ૯

દોહા.

- એક તણાં અંજન થકી, કાયા હોય અદ્ભુત;
એક તણાં અંજન થકી, દીસે સઘળી સુષ્ટ. ૧
અંજન કરતાં એકનું, દાટયું ધન દેખાય;
એક તણાં અંજનવડે, વિશ્વ સકળ વશ થાય. ૨
એક તણાં અંજન વડે, અપાર દૃષ્ટિ થાય;
આખી સુષ્ટિ એહને, હસ્તામલક દેખાય. ૩
સુકે ધન કે અન્નમાં, એવી બુટ્ટી એક;
ખરચે પણ ખુટે નહીં, એવાં વરસ અનેક. ૪
ધારણુ બુટ્ટી કોઈને, બે સુધાડે જેહ,
થાય સમાધિ સર્વને, દીસે જડવત્ દેહ. ૫

ધાતુવાદની ઔષધિ, બાણે ચોગ્રી રાય,
જે ધાતુને રસ અડે, તેનું કંચન થાય. ૬
ખ્યાલી ઔષધિઓવડે, દેખાડે બહુ ખ્યાલ;
ખરે ઉનાળે ક્ષેત્રમાં, દીસે સર્વ રસાળ. ૭
ઝેર હરણની ઔષધિ, તેને ચોગ્રી ખાય,
ઝેર માત્રને છુરવે, કષ્ટ કરું નવ થાય. ૮
એવો રૂઝે ગ્રંથ છે, નામ કલ્પ કેઠાર;
ઔષધિયોથી સિદ્ધિઓ, એમાં લખી અપાર.

ચોપાઠ.

હયાનાથનાં મુણી વચન, થયું અમને જોવાનું મન;
આપો ઔષધી ઉડવા તણી, મારે બાવું છે કેલાસ બણી. ૧
મુવર્ણસિદ્ધિની આડે જેહ, હું બાણું છું સઘળી તેહ;
ગગન ગામ્યની ખુટી હોય, કૃપા કરીને આપો સોય. ૨
વળતી તે વનમાંહે ફરી, દેખાડી છે મુજને ખરી;
હયાનાથ તો અદ્રશ્ય થયા, અહીંથી અન્ય દેશમાં ગયા. ૩
અમે ઔષધિ લીધી એહ, ચરણે લેપન કીધી તેહ;
ગગન ગતિ તો અમને થઇ, ગયા હોમાલય ઉપર સહી. ૪
અકબૂત શોભા એણે ઠાર, જોતાં ઉપજે હર્ષ અપાર;
મોટા શિખર દીસે ઘણાં, ત્યાં ભવન સહુ દેવો તણાં. ૫

કોહા.

જે ઠામે ગંગા તણો પ્રોઠો થાય પ્રવાહ,
તેની શોભા શી કહું, વાહા રમુસરી વાહ ! ૧
નીર ભરેલાં વાહણાં, અથડાયાં પગમાંય;
લેપ હતો ખુદ્દિ તણો, તે ધોવાયો ત્યાય. ૨

શક્તિ ગગન જવા તણી, વળતી ન રહી કાંચ;
 ફરવા લાગ્યો એ સમે, હું હીમાલય માંચ. ૩
 શિખર સહુ સોના તણાં, રત્નમણિની ખાણ;
 કોઈ સિદ્ધ ત્યાં સંચરે, નહીં જીભને જાણ. ૪

છપો

વસે સિદ્ધ ગાંધર્વ, ચક્ષુ કિન્નર વિદ્યાધર,
 ગુહ્યક પન્નગ દેવ, અનોપમ દીસે અખસર,
 ભૂત પ્રેત પીશાચ, વીરગણ રહે છે વાસે,
 વિકટાનન વૈતાળ, ભયંકર ભૈરવ જાસે;
 આઝી રહે છે જોગણી, વળી સિદ્ધ તથા નવ નાથ છે;
 એ હિમાલય પર્વત વિષે, દેવ સકળનો સાથ છે. ૧
 કરે ગાંધર્વો ગાન, વિવિધ વાણંત્ર બજાવે,
 દેવ સભાની માંચ, સર્વ સાંભળવા આવે;
 કરે અખસરા નૃત્ય, ગાન વળી સુંદર તેનું,
 ઉપજાવે મન મોહ, રૂપ વળી જોતાં જેનું;
 વિહાર સ્થાનક દેવનાં, જોઈ જોઈ હું વિસ્મય થયો;
 લેવા લેપન ઔષધિ, પછી કુમાર વન મધ્યે ગયો. ૨
 કનીર ને કુંજેદ, કેતકી કેળ વખાણું,
 કડો કેવડી કુંદ, કેસુલા કુંભી જાણું;
 કેસર કુમુદ કરીર, ખાખરા ખેરજ કહીએ,
 ગંગેટી ગુલબાસ, ગુગળી ગુડલ લહીએ;
 વળી નારંગી ને નિર્મલી, નરેર કેરાં આડ છે,
 અંધો અંધન અરચરો, એ વન ગુણવંતુ ગાઢ છે. ૩

જાતી ફળ જંબીર, જાગ્ય જાંબુડાં જેમાં,
શાલી તાલ તમાલ, દાદમી ડમરા તેમાં;
પીપર પાડલ પત્ર, પીપળા પીલુ કહીએ,
ખીલી ખડુલ ખદામ, ખોર ખોરસડી લહીએ;
મરવે ને મંદાર છે, મીઠળ મેદી લીમડા,
વેણી સીસમ સાગ છે, વળી વડ દીસે તેમાં વડા. ૪

દેહા.

એવા વનમાં અતિ ઘણાં, વેદી વૃક્ષ અપાર;
કીર મોર ને કોકીલા, પંખી વિવિધ પ્રકાર. ૧
સ્વર ખોલે સોહામણા, ઉપજાવે આનંદ;
વાયુ ત્રિવિધિ વાય છે, શીતળ સુરખી મંદ. ૨
જેતાં જેતાં આવીયું, આગળ સરોવર એક;
જળ પંખી બહુ જાતનાં, એમાં વસે અનેક. ૩
કમળ કુસુમ ખીલી રહ્યાં, ભ્રમર કરે ગુંજાર;
પરિમલ આવે પુષ્પના, ઉપજે હર્ષ અપાર. ૪
કનક ઘાટ સોહામણા, નિર્મળ જેનાં નીર;
સ્નાન કરે સુર સુંદરી, ગુણ જેના ગંભીર. ૫
જે સ્થાનક રહે છે વળી, ખટ્ખટ સદા સમાન;
ગાંધર્વ કિન્નર અપ્સરા, કરે મનોહર ગાન. ૬
તૃપ્ત થાય છે નાસિકા, પામી પુષ્પ પરાગ,
કાન તૃપ્ત થઈ જાય છે, સુણી મનોહર રાગ. ૭
નેત્ર તૃપ્ત થઈ છે, જોઈ રસીલાં રૂપ;
એવી એ પર્વત વિષે શોભા અધિક અનુપ. ૮

- એ સરોવરની મધ્યમાં, ત્રણ શિખર છે નંદ; ૬
 સોના રૂપા રત્નનાં, ત્રણે સરખાં તેહ.
 ઉંચા છે તે અદ્રિ થકી, છે તેનું બહુ તેજ;
 શિવ પ્રદ્યા વિષ્ણુ તણાં, ધામ જાણવાં એજ. ૧૦
 અગ્નિ ને વાયુ તણી, ચોકી છે ચોપાસ;
 ભક્તિ હોય ભગવંતની, તે પામે ત્યાં વાસ. ૧૧
 પાંચે પાંડવ માંયથી, ગયા યુધિષ્ઠર ત્યાંય;
 બીજા ચાર ગયા ગળી, એ હિમાચળ માંય. ૧૨
 પ્રદ્યશિખરની માંદથી, આવે છે જલધાર;
 તેને કહે છે સુરસરી, મહોભાવંત ઉદાર. ૧૩
 શાખા એ હીમવંતની, અળગી ઉત્તર પાસ;
 વાસ તહાં મહાદેવનો, તે પવંત કૈલાસ. ૧૪
 પ્રદ્યશિખરથી ત્યાં જઈ, પડે સુરસરી ધાર;
 તે જોવા મન માંદારે, હતો હરખ અપાર. ૧૫
 વાહજે પગ ધોવાયા થકી, જઈ નાસ કર્યો ત્યાંય;
 તેજ ઔષધિ શોધવા, વળી ભગ્યો વનમાંય. ૧૬

ચોપાઈ.

- વળી જાતાં મહાવનમાંય, આવી અપસરા ઉત્તમ ત્યાંય;
 એનું રૂપ અનુપમ એવું, મોહ પામે મુનિજન તેવું. ૧
 એનું વહન શરદ ચંદ, રૂડું રાજે છે હૃદયાકંઠ;
 કુચ કંચન કળશની જોડય, નખશીખ સુધી નહીં કાંઈ જોડય. ૨
 રૂડું રૂપ અમાઈ જોઈ, એનું મનડું રહ્યું છે મોહો;
 મુખે કરતી મધુર હાસ, આવી ઉભી હમારી પાસ. ૩

મને કહેવા લાગી પછી એહ, શીઠ તપ કરી બાળો છો દેહ;
સીઠ સાધો છો અમથા ભોગ, સુખે ભોગવો મુજસુ ભોગ. ૪
માહર્જી ચંદ્રાનના છે નામ, ભોઈ તમને ઉદે થયો કામ;
બુઝો ઇશ્વર નિમ વિચારી, રમ્યાં બુગલ સકળ નરનારી ૫
પ્રભુ ત્યાગેથી રીઝતા હોય, શીઠ સુંદરી સરજે સોય;
ઘણાં પુન્ય કયાં હોય જ્યારે, ભોટે અપ્સરા તેને ત્યારે. ૬

છપા.

અવનીમાં અવતાર મળે માનવનો જેને,
વિદ્યાવંતા વિપ્ર દાન દીધાં હોય તેને;
વિધિએ સારાં વ્રત કરી ઉઝવ્યાં હોય આપે,
વસે સ્વર્ગમાં વાસ તેહના પુન્ય પ્રતાપે;
શ્રદ્ધાથી સુકૃત કરી શુદ્ધ હોય પ્રાણી ખરા,
તે પામે પરલોકમાં અનુપમ ભોગવે અપ્સરા. ૧
સ્વાહા સ્વતી સ્વધા વસ્યા હોય જે ઘર વાસે,
ખિલિદળથી નિત્ય ઇશને જે ઉપાસે;
ચાંદ્રાયણની આઘ વ્રત હોય જેણે ક્રીધાં,
ગંગાદિકનાં સ્નાન પાન તે જળનાં પીધાં;
વળી સર ધીર સત્વાદીયા, જે જગમાં હોએ ખરા,
એવા નર પરલોકમાં બહી ભોગવે અપ્સરા. ૨

દોહા.

એવાં વચન અતિ ઘણાં, કહ્યાં મને બહુવાર;
વળતી ઉત્તર એહને, મેં આપ્યો નિરધાર. ૧

છરપો.

ઈશ્વર ભક્તિ ઉદાર, હોય જન જે કરનારા,
 યોગ કળા યોગ યુક્ત, ધ્યાનના જે ધરનારા;
 મિથ્યા ચૌદે લોક, સ્વપ્નસમ ભાસે જેને,
 તુરછ વિષયના લોગ, પછી કેમ ભાવે તેને:
 નારી પુરુષમય જન્ત તે સર્વ અવિદ્યા રૂપ છે;
 ચૈતન આત્મા સર્વમાં તે નિર્મળ પ્રહ્લસ્વરૂપ છે. ૧

ચોપાઈ.

વેદે ધર્મ કહ્યો છે જેહ, પ્રીત કરી મેં પાળ્યો તેહ;
 પ્રથમ પ્રહ્લચર્યમાં રહી, સઘળી વિદ્યા શિખ્યો સહી. ૧
 વગતી ગૃહસ્થાશ્રમની માંય, પ્રભ પ્રકટ કીધી છે ત્યંય;
 હવે વાનપ્રસ્થની માંહે રહ્યો, યોગ સાધીને યોગી થયો. ૨
 કઈ હવે નારીનો સંગ, તેથી થાય વ્રતનો ભંગ;
 આપ્યો નિમ ગુરૂએ જેહ, પ્રીત સહિત પાળું છું તેહ. ૩
 ગુરુ વચનનો જે હોય લોપ, તેથી થાય પ્રભુનો કોપ;
 વચન ગુરુતું જો ન પળાય, તો સિદ્ધિ કયમે ના થાય. ૪

ઢોહા.

વેદ વચનને ગુરુ વચન, પાળે નહીં જન જેહ;
 રૌરવ નરકે સંચરે, તેમાં નહીં સંદેહ. ૧

છરપો.

ગુરુ વચન વિશ્વાસ હોય નહીં જે જે નરને,
 તેજ મંદમતી જીવ ખોળીએ પેસે ખરને;
 તણ ગુરૂની સેવ અન્ય ઉપાસન કરશે.
 તે ભટકે ભવમાંય લખ ચોરાશી કરશે;
 ગુરુતું લોપે વેણ કેહેણ ના માને કોઈ,

તે જનમે ચાંડાળ જન્મ શત સુધી સોઈ;
એમ કહ્યું છે વેદમાં તે મેં માન્યું છે ખરૂં,
તે માટે પરનારનો સંગ કદાપિ ના કરૂં.
પામી ઉત્તમ દેહ વડે જે જુડી વાણી,
પામી ઉત્તમ દેહ જીવતાં મારે પ્રાણી;
પામી ઉત્તમ દેહ હરે પરધન પરદારા,
પામી ઉત્તમ દેહ ભૂત ભૈરવ ભજનારા;
એવા નર આ લોકમાં પાપી પ્રેત થઈને ભમે,
રાખોડીના લાડવા પછી એ ઉતાર એને ગમે.

૨

દાહા.

પરનારી માતા સમી, પરધન પર્યટ જોય;
એ નરને આ જગતમાં, ગાંજી ન શકે કોય. ૧
એમ સાંભળી અપ્સરા, વળતી વઢી વચન;
આ કળીજુગમાં આપને, દીકા જોગી જન. ૨
ખાકી ઠગ લે છે બહુ, વૈરાગીનો વેશ;
ઉંચર દીસે ઉજળા, અંતર કાળા મેશ. ૩
મૂઠ લેખ માને નહીં, વેદ તણી મરજાહ;
નીચ નિરંકુશ થઈ ફરે, કરે ઘણા અપરાધ. ૪
એમ કહીને અપ્સરા, આપે ગઈ આકાશ;
હું પણ જુડી શોધતો, આદ્યો ચારે પાસ. ૫

ચોપાધ.

આઘો આદ્યો ઉત્તર ભણી, પ્રૌઢ ગુફાઓ દીડી ઘણી;
ચોડપાદ આચારજ જેહ, દુર થઈ મેં દીકા તેહ.

૧

પરાતીતશું હોય પોપણુ, તે શબ્દરૂપ પરા કરે,
તે પશ્યંતિયે થાય જાડો, અરૂપ શ્રીરી રૂપ ધરે.
મધ્યમાથે ઘાટ ધડાયે, અને વૈખરી થઇ વિખરે,
સંસૃત્ય વાઘે શબ્દ કરી, અનંત પ્રકારે ઓચરે”

(અભેગીતા)

દોહડા.

શ્રી છાટમકવિ કહે છે.

“ પરા પશ્યંતિ મધ્યમા, વૈખરી વાણી ચાર,
શ્રીતા જનને સમજવા, તેનો કહું પ્રકાર. ૧
ચેતન નિજ ઇચ્છા ધરે, શબ્દ બોલવા જેહ;
પ્રણવ રૂપ એ પ્રથમ છે, પરા જાણવી તેહ. ૨
અર્થવાન બહુ શબ્દનો, જેમાં ઘાટ ધડાય,
અક્ષર ગોઠવણી બને, તે પશ્યંતિ થાય. ૩
સૂક્ષ્મ વાણી મનમાં બને, પુસ્તક વાચન થાય,
તેજ જાણવી મધ્યમા, બાહર તે ન જાણાય. ૪
શ્રીતાજન બવણે ધરે, એવો જે ઉચ્ચાર.
વાણી તે છે વૈખરી, બોલે તબુ ધરનાર. ૫
અઘાક્ષર ઝંકાર ક્રી, બ્રહ્મ તાજું છે નામ,
આરાધન એનું કરે, તેનું સુધરે કામ. ૬
અઉમ એ ત્રણના, સંધિથી ઉચ્ચાર,
હ્રીં એવો એ થાય છે, મુનિ બોલે નિર્ધાર. ૭
અકાર બ્રહ્મ જાણીએ, ઉકાર વિષ્ણુરૂપ,
મકાર તે શિવરૂપ છે, અર્ધમાત્ર ચિદ્રૂપ. ૮
અર્ધ માત્ર અહીં જે ગણી, તેનો નહિ ઉચ્ચાર,
ગુરુગમથી એતો જડ, શાસ્ત્ર કહે નિર્ધાર.” ૯

(શ્રી પ્રશ્નોત્તરમાળા)-પ્રસિદ્ધ ક.બ.

વળતી મેં મહામંત્રનો, મનમાં કયો વિચાર;
 દેવત પંચે દેવનું, પ્રકટ થયું તે વાર. ૬
 અંધકાર અળગુ થયું, પ્રકટયો સુરજ પાસ;
 વિખયાં સહુ વટોળીઆ, પડ્યો ભૂતને ત્રાસ. ૭
 કરતાં એમ કૈલાસમાં, પહોંચ્યો હું પળમાંય;
 શોભા જોતો શેલની, તરતજ ઉભો ત્યાંય. ૮

ગીતિ છંદ.

શીખર મનોહર મણિનાં, ઘણાંક જિંયાં ગગન વિષે ગાજે,
 ભાળી કંચન લોભી, તે પરવતપર તરૂં સુંદર રાજે. ૧
 મંત્ર સિદ્ધિ તપ સિદ્ધિ, ઓષધિ સિદ્ધિ સમાધિઓવાળા;
 કીર્ત્તર ગાંધર્વ રહે છે. નૃત્ય કરે છે સ્વર્ગનટી બાળા. ૨
 દ્રુમ લતાઓ ભારી, સુમન સુગંધી પ્રસરે છે આરી;
 મંદ મંદ વહે વાયુ, શિતળ સુરભી સંયુત સખકારી. ૩
 ઝણુ ઝણુ બોલે ઝરણાં, નિર નિર્મળાં સરીતા થઈ વહે છે;
 ફરે હરાયાં હરણાં, વાઘ સિંહને વાનર પણુ રહે છે. ૪
 મોર મધુરા બોલે, કીર કોકીલા શબ્દ કરે સારા;
 મુનિજનનાં મન ડોલે, ગાન કરે છે દેવતણી દારા. ૫
 અંધક બકુલ અંબેલી, કઢંબ કેસર દાઢમ ને ડમરા;
 સરસ સુગંધી લેવા, ભાત્ય ભાત્યના ભ્રમણુ કરે ભમરા. ૬

છંદ હરિગીત.

મણિ લોભી રાજે સહિત છાજે તેજનો અંખાર છે,
 ત્યાં ઉમા ગવરી સમેત હરગણ પરમસુખનો ઠાર છે; ૧
 ત્યાં નાદ વાગે અતિ ઘણા ગાંધર્વ કીર્ત્તર ગાય છે,
 કર્પુર કુંદ સમાન સુંદર ગૌર શિવનોં દેહ છે. ૨

કરી ભરમ લેખન સકળ અંગે પરમ યોગી તેક છે,
 શરદેંદુ વદન વિશાળ લોચન બાળ વિધુવર ભાળ છે;
 કર શૂળ ડમરૂ પીનાક ઉપવિત વ્યાલ માલ કપાલ છે. ૩
 અધોંગ ગૌરી ગરલ કઠે જટામાં ગંગા રહી,
 પરિધાન છે મૃગરાજ્યત્વક લુપણ બલાં ઓપે અહિ. ૪
 સનકાદિ મુનિ સેવા કરે યશ નારદાદિ ગાય છે,
 વિણા પખાજ મૃદંગ વાગે નૃત્ય તાંડવ થાય છે. ૫
 શોભા સરસ ભેદ શિવતણી આનંદ ઉપજ્યો અંગમાં,
 કરી પરિક્રમા પાએ નમ્યો ભરી ભાવ પરમ ઉમંગમાં. ૬
 જય જય મહેશ અશેષ અધહર દીનપર કરીએ દયા,
 છો નિત્ય નિર્ગુણ નાથ નિર્મળ ભક્તકાજ સગુણ થયા. ૭
 ઝંકાર રૂપે અખીલ જગમાં પ્રભુ તમારો વાસ છે,
 શશિ સૂર્ય વર્ણ વાયુ જળમાં ભવ તમારો ભાસ છે. ૮
 સહુ નામ ને સહુ રૂપ તે તમ વિના બીજું નથી,
 સત્તા તમારી સર્વમાં એમ વેદમાં કહે છે કથી. ૯

દોહા.

રતુતિ સાંભળો શંકરે, પ્રીતે થયા પ્રસન્ન;
 માગ્ય માગ્ય મુજને કહે, જે દૃઢા હોય મન. ૧
 કર ભેડીને મેં કહ્યું, કૃપા તમારી એક;
 માગું છું મહાદેવજી, ભક્તિ જ્ઞાન વિવેક. ૨
 અસ્તુ કહીને શંકરે, આપ્યુંએ વરદાન;
 સિદ્ધ થશે તુજને સહુ, યોગ ભક્તિ ને જ્ઞાન. ૩
 બાઓ હવે જઈને કરો, રેવા તીરે વાસ;
 શૂળપાણીમાં બાણજો, છે જેવો કેલસ. ૪

છપો.

રાવણુ મારી રામ ગયા રેવાપર જ્યારે,
કરો નિવાસ ખટમાસ રહ્યા છે એ સ્થળ ત્યારે;
ત્યાં રહીને વ્રત દાન ધ્યાન કીધું છે પોતે,
બ્રહ્મ ધાતનું પાપ હયું રેવાએ જોતે;
માટે મહીમા છે ઘણું એ સરિતાનો સર્વદા,
સિદ્ધ હોય સાધન સહુ જે નાહ્ય નિરંતર નર્મદા. ૧

ચોપાઈ.

શંકરની આજ્ઞા શિર ધરી, આવ્યો હું આ સ્થાનક ફરી;
માટે રામકૃષ્ણ છે જેહ, શંકરનો આત્મા છે તેહ. ૧
ધર્મ સ્થાપવા નરતનુ ધરે, વેદ માર્ગનું રક્ષણ કરે;
ચોર જાય ને હિંસક જેહ, તેનો નાશ કરે છે તેહ. ૨
જાર ચારિત્ર તેમનાં ગાય, તે ગાનારા નહીં જાય;
રાધાકૃષ્ણતણું લે વેશ, ફરે નાયતા દેશેદેશ. ૩
પ્રકટ કરે પ્રભુનો શણગાર, જોનારા જન શીખે જાર;
કોયને શ્રેય કશું ના મળે. પામર શીખી નરકે પળે. ૪
પ્રથમ પ્રશ્નમાં મારી વાત, સાચી કહી દીધી સાક્ષાત;
પાખંડી પશુ જેવા જેહ, અચરજ સરખુ માને એહ. ૫

દોહડા.

કલિયુગ આવ્યો જોઈને, સિદ્ધ સકળ છે જેહ;
હિમાચલ ઉપર જઈ, વાસ કરે છે તેહ. ૧

ધતિ પ્રથમ પ્રકરણ.

દોહરા.

- કરજેડી ઊટમ કહે, સુણો ગુરૂ મહારાજ;
 સંશય મુજને થાય છે, કરો નિરવાણ આજ. ૧
- સૃષ્ટિ સરણ ઇશ્વરે, પ્રથમ કલ્પની માંય;
 વેદરૂપી એ કાયદો, કહ્યો પ્રભુએ ત્યાંય. ૨
- પહેલી દ્વિપાદમાત્રની. જાતી હતી એક;
 વળતી ચારે વર્ણુનેો વેદે કહ્યો વિવેક. ૩

ચોપાઈ.

- ચાર વરણના લોકો જેહ; વેદાપાર ચાલતા તેહ;
 ઘણો કાળ એમ કરતાં ગયો, વળતી જળનો પ્રલે થયો. ૧
- રૂપ મચ્છનું ધાયું હરી, મનુ રાજની રક્ષા કરી;
 પ્રજા મનુની થઈ છે જેહ, માનવ મનુજ મનુષ છે તેહ. ૨
- કેટલીક પ્રજા વિદેશે ગઈ, કેટલીક ભરતખંડમાં રહી;
 વચન વેદનાં હતાં જેહ, નહીં લખેલાં અંથે તેહ. ૩
- સહુ સહુને મુખ પાઠે હતાં, કેટલાંક રહ્યાં વિદેશે જતાં;
 વળતી મનુએ કર્યો વિચાર, પ્રમાણ વાક્ય વેદનાં સાર. ૪
- સંભારીને લખીઆં જેહ, સ્મૃતિ નામ કહેવાયું તેહ;
 એ શ્રુતિ ને સ્મૃતિયો જેહ, આર્યધર્મનાં પુસ્તક તેહ. ૫
- વિભાગ ચાર વરણના કરી, તેના ધર્મ કહ્યા વિસ્તરી;
 ચાર વર્ણુ ને આશ્રમ ચાર, ગ્રાહ્યણુને ગુરૂનો અધિકાર. ૬
- અન્યવર્ણુને જો ગુરુ કરે, ધર્મહિન થઈ પશુ અવતરે;
 એવો નિયમ દેવનો જેહ, આજ થયો છે ઉલટો તેહ. ૭
- શુદ્ર ધરે છે સાધુ વેષ, સર્વને દે છે ઉપદેશ;
 જુદા પરચા જેડે બહુ, યજ્ઞતાં લોળા ભરમે સહુ. ૮

ધર્મવેદ તો બુદ્ધિ ગયો, પાપ ધી મત ઉભો થયો;
જીવ અજ્ઞાણ તોમાં વદ્યા ધર્મહીન સઘળા થઈ ગયા. ૬

ઢાઢા.

- એક ધરી આત્મા વિષે, મન થઈ રહે એકતાર;
અનંત કોટી જન્મનાં, પાપ થઈ જશે છાર. ૧
- સંચેલા બુદ્ધિ વિષે, પાપ પુન્ય સંસ્કાર;
ભસ્મ કરી દે તેહને, કરતાં આત્મ વિચાર. ૨
- નિર્મળ નિશ્ચય આત્મા, એક અખંડ અપાર;
તેને કાંચ લાગે નહીં, માયાતણો વિકાર. ૩
- આત્મતત્ત્વ જ્ઞાણ વિના, કરે ઉપાય અનેક;
જન્મ મરણની આપદા, ટળે ન કોઈથી છેક. ૪
- કોટિક તીર્થ જે કરે, નિત્ય ગંગામાં ન્હાય;
આત્મતત્ત્વ જ્ઞાણ વિના મનના મળ ના જાય. ૫
- રાજસ્ તામસગુણ તણો હોય બુદ્ધિમાં વાસ;
ત્યાંસુધી ભાસે નહીં, આત્મા તણો પ્રકાશ. ૬
- રાજસ્ ગુણથી ચિત્તમાં, ચંચળતા બહુ હોય;
તે પ્રાણી આત્માતણું, રૂપ ન દેખે કોય. ૭
- હોય તમોગુણ બુદ્ધિમાં, તે જન હોએ મૂઢ;
તેને તો આત્માતણું, રૂપ ન ભાસે શુઢ. ૮
- હોય સત્ત્વગુણ બુદ્ધિમાં, કરે ધ્યાન અભ્યાસ;
તે નરને તો થાય છે, આત્માતણો પ્રકાશ. ૯
- માટે શુદ્ધ મુમુક્ષુને, કરવો એ ઉપદેશ;
તેજ સદા અભ્યાસથી, તજશે પાંચે કલેશ. ૧૦

છોટમ દુનમાં સત્વગુણ, જાણી આપ્યું જ્ઞાન;
એકાંતે એક ચિત્તથી, ધરજ્યો તેનું ધ્યાન. ૧૧
અનુભવ ઉરમાં વાધશે, રચજ્યો હા અંથ,
તેમાં ખંડી નાંખજો, પાખંડીના પંથ. ૧૨
પાખંડીને ખંડતાં, નીતિ ધર્મ થપાય;
જે વાંચે જે સાંભળે, તે જન સુધરી જાય. ૧૩

દોહરો.

કોણ દિવસથી એ થયું, ક્યારે મટશે એહ;
કૃપા કરી મુજને કહો, જાય સર્વ સદેહ. ૧
એવી વાણી સાંભળી, બોલ્યા ગુરુ મહારાજ;
અસલ ધર્મ છે વેદનો, મંદ પડ્યો છે આજ.
સૃષ્ટિના આરંભથી, ધર્મ વેદનો જેહ;
તે છે માણસ માત્રમાં. એમાં નહીં સદેહ. ૩
પંચ દેવ છે આદ્યથી, વેદ ધર્મ રખવાળ;
જો પાખંડી ઉપજે, કરે તેહનો કાળ. ૪
મનુષ્યઘાતી મ્લેચ્છનાં, રાજ્ય થાય જે વાર;
તે વેળાએ ધર્મમાં, વધતો થાય નિકાર. ૫
ક્ષિતિ પાળક ક્ષત્રીતણાં, રાજ્ય જ્યાંલગી હોય;
પૃથ્વીમાં પાખંડનો, નાશ કરે છે સોય ૬
પાખંડીના રાજ્યમાં, પ્રજા કરે પાખંડ;
આપ અધર્મી હોય તે, કરે ન કોઈનો હંડ. ૭

ચોપાઈ.

પ્રથમ પાખંડ પ્રકટયું જેહ, વિસ્તારીને કહું છું તેહ;
દાનવ દેવ હતા બે જથા, તેની સર્વે પુરાણે કથા. ૧

જ્ઞાનવ બળીઆ હતા જેહ, ડુઃખ હેતા હેવોને તેહ;
 ત્યારે હેવે કયો ઉપાય, જેથી સહુ જ્ઞાનવ છતાય. ૨
 જ્ઞાનવમં પ્રસરે પાખંડ, તો ઇશ્વર હે તેને હંર;
 માનું હેવ ગુરુએ ત્યાંય, પાખંડ ઘાલ્યું જ્ઞાનવમાંય. ૩
 વેદ માર્ગથી કીધા બ્રહ્મ, તેથી જ્ઞાનવ પામ્યા નહ;
 ચારવાક મત ઉભો કયો, તે જ્ઞાનવ લોકોમાં ભયો. ૪
 ધર્મહીન સહુ જ્ઞાનવ થયા, તેથી સઘળા માર્યા ગયા;
 ત્રિપુરાસુરને આદે જેહ, શિવે હણ્યા છે સઘળા તેહ. ૫

છપો

જોધોનું પાખંડ વળી પ્રસર્યું જે વારે,
 થઈ કુમારિક ભટ્ટ ખટ્ખળે હણીયું ત્યારે;
 કાપાલીક પાખંડ શંકરે સઘળું ટાળ્યું,
 જૈનો કેરું મૂળ હેવ જોધીએ બાળ્યું;
 એમ સર્વ પાખંડનો નાશ નિરંતર થાય છે,
 સત્ય ધર્મ જે વેદનો, તેજ અખંડ સદાય છે. ૬

ચોપાઈ.

શુદ્ર જાતિના રાજ થાય, ત્યારે પાખંડ વધતું જાય;
 અલ્પબુદ્ધિના લોકો માંય, પાખંડ વહેલું પ્રસરે ત્યાંય. ૧
 નંદનામનો રાજ જેહ, શુદ્ર જાતિનો હતો તેહ;
 જૈન જોધનું જે પાખંડ, તે વેળાએ વધ્યું પ્રચંડ. ૨
 રાજ નંદરાજનું જેહ, આણકયે ઉથાળ્યું તેહ;
 ચંદ્રગુપ્ત ખેસાર્યો પાટ, આલી વેદ ધર્મની વાટ. ૩
 નંદે કુંદ કયાં છે જેહ, કાંય કહી દેખાડ્યું તેહ;
 જેવો બીજો કશુરામ, એમ કયું છે નંદે કામ. ૪

સત્રી વૈરથ હતા જેટલા, તેણે શુદ્ધ કર્યા તેટલા;
આદ્યણની ચોરાશી નાત્ય, તેજ સમે થઈ જુદી જાત્ય. ૫

દોહડા.

ચંદ્રશુભના રાજ્યમાં, ચાણાક્ય પડિત જેહ;
કર્તા નીતિ શાસ્ત્રનો, સમર્થ સહુથી તેહ.

ચોપાઈ.

તે વેળાએ જૈનો જેહ, છાના સઘળે ફરતા તેહ;
બહુ મંત્રને જાત્રે કરી જીવીકા કરતા સઘળે ફરી. ૧
કપટ ભરેલા કીધા ગ્રંથ, પ્રપંચ કરી વધાયો પંથ;
ભટ્ટપાદ ને શંકર થઈ, કપટ ધર્મ ઉચ્છેદો સહી. ૨
વેદ માર્ગ ચાલ્યો ધમધોક, વિદ્યાવંત થયા બહુ લોક;
વિક્રમ સંવત્ બારસે માંચ, મુસલમાન આવ્યા છે ત્યાંચ. ૩
તેણે હુંટયો સઘળો દેશ, કયો લોકને આજો કલેશ;
પંદરસેમાં લીધું રાજ, તેથી આજુ થયું અકાજ. ૪
ભણવા વેદ પ્રાદ્યણે તજ્યા, નવાપંથ શુદ્રોએ સજ્યા;
લોક ધર્મના ઘણા અજાણ, તેથી તેને કર્યા પ્રમાણ. ૫
વેદ અર્થ શુદ્રો ના લહે, જુદી કલ્પિત વાતો કહે;
જુદા પરચા જોડી બહુ, સમજાવે પામરને સહુ. ૬
પ્રાદ્યણનું ભાષે અપમાન, પાખંડ લેખ ભજે નાદાન;
આચાર્યોનો મહિમા જેહ, મદમતી ના જાણે તેહ. ૭
ટીકું તાણે ઢંડ ચમાર, તેને ગુરુ કહી ભજે ગમાર;
વેદ વિપ્ર ને વિશ્નુનુ જેહ સરખા કદા શાસ્ત્રમાં તેહ. ૮
તેને નિંદી પાખંડ ભજે, તેથી શ્રેય ન પામે રજે;

ધર્મ તન્યાથી પેહું પાપ, વધ્યા રોગ દુઃખ ને પરિતાપ હ
સંવત્ ઓગણી આખર થશે, પાખંડી સહુ માયા જશે;
મહાપુરુષ શંકર મતતણા, સિદ્ધિવંત હશે અતિ ઘણા ૧૦
તે પાખંડી સાથે વાદ, કરી ઉતારશે સહુનો નાદ;
ધર્મ અર્થ ને ત્રીજો કામ, ચોથું મોક્ષ પુરુષાર્થ નામ ૧૧
ધર્મ પાળતાં સઘળું મળે, પાખંડ સેવે કોય ન ફળે;
માટે ગુરુપદ કહીએ જેહ, બ્રાહ્મણનેજ ઘટીત છે તેહ. ૧૨
અન્ય વરણ સંન્યાસી હોય, ગુરુપદ યોગ્ય બનેનહીં સોય;
વિમ્બ વર્ણ સંન્યાસી જેહ, ગુરુપદ યોગ્ય ઘટે છે તેહ. ૧૩
તેની આજ્ઞામાં સહુ રહે, એજ કાયદો સ્મૃતિયો કહે.
જગત્ ગુરુ શ્રીશંકર કહ્યા, ગોવિંદપાદ તેના ગુરુ થયા. ૧૪
ગૌડપાદ તેના ગુરુ જેહ, હાલ હીમાલય ઉપર તેહ;
તેનાં દર્શન અમને થયાં, આજ પ્રશ્ન મેં તેને કહ્યાં. ૧૫
હાહા.

ગૌડપાદ કહે વેદનો ધર્મ સનાતન જેહ;
તે કોય કાળે ના મટે, ઇશ્વરોક્ત છે એહ. ૧
ન્યારે ન્યારે જગતમાં, પાખંડ વૃદ્ધિ થાય;
તેને ફાડી નાંખવા, ઇશ્વર ધારે કાય. ૨
ગીતા આદિ ગ્રંથમાં, જીવો વચન છે એહ;
પાખંડીને ખંડવા ઇશ્વર ધારે હેહ. ૩
ગૌડપાદ કહે સાંભળો, પાખંડીની વાત;
વિક્રમ પૂર્વે જે થઇ, તે કહું છું સાક્ષાત ૪
ચોપાઇ

પિતા હતો વિક્રમનો જેહ, ગાંધર્વસેન નામનો તેહ;
દેશ અવંતિ તણા નિરેશ, બુદ્ધિબળ ગુણ જ્ઞાન વિશેષ ૧

એક સમે ઉજાનેની માંય, નિઝંથ પંથી આઁવ્યા ત્યાંય;
 ત્યાગી વેશ ને પુષ્ટ શરાર, તે ઉતર્યા ક્ષિપ્રાની તીર;
 ઘણા લોક તે પાસે ગયા, વેશ જોઇને વિસ્મય થયા. ૨
 સાચા નિર્મળ દીસે સંત, કહે વૈરાગ્યની વાત અનંત;
 સુરતા ધરી સાંભળે જેહ, તરત તજી દે સધળું તેહ. ૩
 તેનાં લોકે કયાં વખાણુ, તેની થઈ રાજાને જાણુ;
 ઉપજ્યો ભાવ લુપને મન, તે જોવા ચાલ્યો રાજન. ૪
 એવે એ નગરીનીમાંય, ચતુર હતી એક ગુણકા ત્યાંય;
 આરુમતિ તેહનું નામ, તેણે જાણી વાત તમામ. ૫
 જશે લુપ પાખંડી પાસ, વચન સુણી કરશે વિશ્વાસ;
 ત્યાગી ખરા જાણશે તેહ, અધમ પુરુષને નમશે એહ. ૬
 માટે હું જઈ કહું એ જોલ, પ્રકટ કરે ત્યાગીનું પોલ;
 એમ વિચારી વેગે વળી, ગાંધર્વસેન ભૂપને મળી. ૭
 હે રાજન! નિઝંથો જેહ, રખે જાણતા ત્યાગી તેહ;
 ઉપરથી અવધૂત જણાય, મહાધૂતારા છે એ રાય. ૮

છપ્યો.

પશુ પંખીઓ માત્ર, નિરંતર નાગા રહે છે,
 જીવતી કેરો સંગ જીવો તે સર્વ કરે છે;
 હે સર્પોને દામ જીવો આપે નથી લેતા,
 કાટેહું હોય ધન રાક્ષ કરી દીકા રહેતા;
 એવા પ્રાણી અદ્યપને જો દામ ચામ પર પ્યાર છે,
 પણ મહાજ્ઞાનવિન માનવી કોણ ત્યાગ કરનાર છે. ૧

દોહા.

- વચન સુણી ગણીકા તણાં, રાયે માની વાત;
સાચા જીઠા સંતને, એ જાણે સ.ક્ષાત. ૧
- એવી શીલહટ દેશનો, રૂઝો રાજકુમાર;
ત્રાહી ત્રાહી પોકારતો, આવ્યો તેણે ઠાર. ૨
- કીધું નમન નરેશને, ચરણે નામી શિવ;
અચરત જેવું જોઈને, પૂછે છે અવનીશ ૩
- કોના ભયથી આવડો, ભય પામ્યો છું બાળ;
સુખે સઘળું કહે સુને, કરીશ હું પ્રતિપાળ. ૪
- રાજકુંવર કહે સાંભળો, કહું વિસ્તારી વાત:
રાજા શીલહટ દેશનો, તે છે મારો તાત. ૫
- જેઠ પુત્ર હું તેહને, વીરસેન મુજ નામ;
નાઠો નિઝંથ લોકથી, આવ્યો અ.ણે ઠામ. ૬

ચોપાઇ.

- એક સમે નિઝંથો જેહ, નગર અમારે આવ્યા તેહ;
અમલકારીઓ કંઈ કંઈ કરી, લોકોનાં મન લીધાં હરી. ૧
- બેઠા સાંભળી બાવા તણા, શૂદ્રો થયા સેવકો ઘણા,
હું જાતો તો બાગ મોભાર, મળ્યા નિઝંથ ગુરુ તે ઠાર ૨
- વૈરાગ્યનાં બહુ કહ્યાં વચન, તરત ફેરવ્યું મારું મન;
રાજ તણા મુજને અધિકાર, તેનો મેં ન કયોં હરકાર. ૩
- નિઝંથ ગુરુની પાસે જઈ, નિત્ય બેઠા સાંભળતો સહી;
નિઝંથ કહે તન મન ધન પાપ, અપીં દેવું ગુરુને આપ. ૪
- તેનો જન્મ ફરી નવ થાય, મુવા પછી તે મોક્ષમાં જાય;
બીજી લાલચ દીધી બહુ, તેથી ત્યાગ કર્યું મેં સહુ. ૫

માલણ હતી બાગની જેહ, ઘણી ચતુર ને શાણી તેહ;
 તેણે મુજને બાણી કરી, પાસે તેડી બોલી ફરી. ૬
 હે રાજન આ સાધુ જેહ, છે ધુત્તા પાખંડી તેહ;
 હું બાણું છું એનો મર્મ, ગુપ્ત કરે છે ઘણાં કુકર્મ, ૭
 વેદ વિગ્ર ને વિશ્નુ તણી, નિત્ય કરે છે નિંદા ઘણી;
 શબ્દ એમના સૂણથે જેહ, ઘોર નર્કમાં બાથે તેહ. ૮
 હમણાં વેગ ભર્યો તમ માંચ, માફ કહું ન માનો કાંચ;
 તોપણ દીક્ષા લેશે નહીં, સાથે રહીને જો જો સહો. ૯
 માલણ કેરી માની શીખ, ભેખ ધરી નથી માગી બીખ;
 સીધુ લાવી હાથે જમ્યો, પછી નિગ્રથો કેડે ભમ્યો. ૧૦
 છાનાં કુકર્મ કરતા જેહ, લખી રાખતો સઘળાં તેહ;
 નિગ્રથોના ટોળામાંચ, સાધુ ભલો હતો એક ત્યાંચ;
 તેને ગમતાં નહીં કુકર્મ, તે મુજને સહુ કહેતો મર્મ. ૧૧
 એક દિવસ હું સરિતા માંચ, કરવા સ્નાન ગયો તો ત્યાંચ;
 મારી ગાંસડી હતી જેહ, છોડી બેઠ નિગ્રથે તેહ; ૧૨

દોહા.

જેમાં સર્વ લખ્યાં હતાં, પાખંડીનાં કૃત્ય;
 તેજ તેમના હાથમાં, આવી પોથી તર્ત. ૧
 તે વાંચી વિગતે કરી, ચઢ્યો સર્વને ક્રોધ;
 આતો શત્રુ આપણો, નહીં સુણનારો બોધ. ૨
 મુજને મારી નાખવા, તેણે કયો વિચાર;
 ખાડો ખોદ્યો દાટવા, સજ કીધાં હથીઆર. ૩
 હું આવ્યો મંજન કરી, ટોળામાં જે વાર;

- કોપ ભરેલા સર્વને દીકા તેણે ઠાર. ૪
- કામ ક્રોધ ને લોભ મહ, ત્યાગી મનમાં જેહ;
એવો નહીં સંસારમાં, કોય જીવમાં તેહ. ૫
- ચેષ્ટા ને બાધજી વળી, મુખ મુદ્રા આકાર;
જોતાં જનના મનતણી, પડે પરીક્ષા સાર. ૬
- તેથી હું સમજી ગયો, વળતો કયો વિચાર;
પૂછી મારા મિત્રને, લીધો સઘળો પાર. ૭
- તે કહે પોથી તાદ્યારો, વાંચી વાંચું ઝેર;
માટે તુજને મારવા, કરી પાષીએ પેર. ૮
- માનંતના આસન તણે, મુકી હતી જેહ;
મીત્રે માહારી ચોપડી, તરત બતાવી તેહ. ૯
- તે મેં લીધી ત્યાં થકી, વળતો કયો વિચાર;
છાનો નાઠો છળ કરી, આળ્યો આણે ઠાર. ૧૦
- સઘળા મુજને શોધવા, દોડયા આરે દીશ;
આળ્યો શરણે આપને, ઉગારો અવનીશ. ૧૧
- રાજા કહે સુખે રહે બીક ન રાખીશ બાળ;
જો આવે અહીં મારવા, કરીશ તેમનો કાળ. ૧૨
- રાજકુંવર કહે માલણે, કહી મુજને જે વાત;
તેવા છે એ દુરમતિ, સંત નથી સાક્ષાત. ૧૩
- નિંદે છે શ્રુતિ શાસ્ત્રને, વિપ્ર વૈશ્વવપર વેર;
ભય ન ધરે ભૂપાળનો, નહીં કયા નહીં મેહેર. ૧૪
- ઉપર રહે છે ઉજળા, મનમાં કાળા મેશ;
નિંદે છે નારાયણને, નીચ જાતના નેશ. ૧૫
- પાપ પુણ્ય કહે છે નથી, નથી સ્વર્ગને નર્ક;

આર્યધર્મ ઉધાપવા, કરતા ફરે કુતકે

૧૬

ચાપાઠ.

- વેદ વ્યાસનાં વચનો: જેહ, તુચ્છ ગણે છે પાપી તેહ;
રામકૃષ્ણ આદે અવતાર, તેને દે છે ગાળ ગમાર. ૧
- પરહારા આલિંગન કરે, જુઠાં વચન સદા ઉચરે;
વેદ વિષે નિંદું જેટલું, કપટી લેખ કરે તેટલું. ૨
- અનાચાર ને અધરમ ઘણો, એજ ધર્મ પાખંડો તણો;
અભક્ષનું કરનારા ભક્ષ, તે તો મેં જોયા પ્રત્યક્ષ. ૩
- અગમ્યાગમન અપેચાપાન, દોષ નથી ગણતા નાહાન;
રાંડી છાંડી રાખે બહુ, ગર્ભ ઘાત કરનારા સહુ. ૪
- વેદ તણા નિંદક જેટલા, પાપી પંથો છે તેટલા;
જેને ન ગમે સાચો ધર્મ, તે કરનારા હોય કુકર્મ ૫
- એમાં તો સંશય નહીં લેશ, ભ્રષ્ટ કરે છે સઘળો દેશ;
સેવક તેના જે જે થાય, જડ મૂળથી સઘળા નય. ૬
- તેને શ્રેય કદી નવ મળે, પાપ કરીને નરકે પળે;
જે જે જન પુજે પાખંડ, દે છે ઈશ્વર તેને દંડ. ૭
- રોગ શોક ભય ને સંતાપ, સદ્ગુરુપોનો લે છે શ્રાપ;
તેથી જ્ય તેનો ના થાય, અંતે સઘળા માર્યા નય. ૮

છપો.

જીવે જીવ અમાર લક્ષ કળહાયક એવાં,
મંદીર કરતા માઠય મૂઢ કાપે છે તેવાં;
અભ્યાગતને અજ્ઞ નથી તે દુરમતિ દેતા;
ઉપવિત પેહેરી આપ દાન સર્વેનું લેતા;

વળી વિભાગ પિતૃદેવનો અધમ નથી કાંય આપતા;
સાચો ધર્મ શ્રુતિ તથો મૂળ તેહનાં કાપતા. ૧

આત્મા માની દેહ ધર્મ શુભ કર્મ તને છે,
તણ જગત કરતાર એકલું શૂન્ય બને છે;
પાપ પૂણ્યનો કોઈ નથી ઈશ્વર કૃણ કાતા,
હીસે જાતાં દેહ શૂન્યમાં જીવ સમાતા;
જે જે દેહ તણ ગયા તે પાછા કાંય નથી આવતા,
સુખ કે દુઃખનો સ્વર્ગથી કાંય સંદેશો નથી આવતા. ૨

નારૂં કારૂં નીચ જોખતો પહેરે ભગવાં,
જનોઈ ઘાલે કંઠ કરે લોકોને ઠગવા;
કહે છે પ્રાણીલુ લોક સર્વ રહે છે સંસારી,
ભવસાગરમાં જીવ શકે કેમ પાર ઉતારી;
અમે મોહ માયા તણ ધન દારા નથી રાખતા,
જે સેવે અમ સંતને તે સર્વ થાય ભીખ માગતા. ૩

સાચું માની શુદ્ધ સંત સેવે છે એવા;
ધર્મહિન થઈ જાય દુરમતિ દાનવ જેવા;
હે ત્યાગીને હામ પાપ પ્રકટે છે એથી,
છોડી સાચો ધર્મ જાય છે નરકે તેથી;
વળી જ્ઞાન રહ્યું નહીં વેદનું જન જનમાં પેઠા કળી,
સુખ શાન્તિ ન રહી કાંયને રહ્યા પાપ તાપે બળી. ૪

દેહડા,

ત્યાગી ધન સંચય કરે, વળી ભાવતા સોગ;
મન ભટકે માયા વિષે, કયાંથી સાધે જોગ. ૧

ચોપાઈ.

- ધન હરવા સંસારીતણું, કરે કપટ પાખંડી ધણું;
એક ત્યાગીનું ટોળું થાય, બીજો માંનત થઈ પૂજાય. ૧
- ત્યાગી ભટકે ગામે ગામ, કરતા કરે કપટનાં કામ;
લોળાને ભરમાવે બહુ, ધન ધુતી લેનારા સહુ. ૨
- એવું કહી ચોપડી જેહ, આપી રાબતે કર તેહ.
માંદ્રવસેને વાંચી સહુ, કોષાવેશ થયો નૃપ બહુ. ૩
- આવા જો ઉપદેશક હોય, પ્રબલ ધર્મ ના પાળે કોય;
વેદ ધર્મહિણા નર જેહ, એવ જંગલી જેવા તેહ. ૪

છર્યો.

- નહીં શૌચ નહીં સ્નાન દાન વિધિએ નથી દેતા,
નહીં બ્રહ્મનું ધ્યાન જ્ઞાન સાચું નથી લેતા;
હણે એવતા એવ દયા ઉરમાં ના આવે,
વાઘ વરૂ ને રીંછ સરીખા તે નર કહાવે;
ધર્મહિન સહુ માનવી એવા જ્યારે થાય છે,
મેઘરાજ વરસે નહીં સહુ સૃષ્ટિ પ્રલે થાય છે. ૧

ઢોહા.

- એમ વિચારી ભૂપને ક્રોધ થયો નિરધાર;
પાખંડીને મારવા, સેન્યા કરી તૈયાર. ૧
- ટોળું હતું નિઝથનું, તરત ગયો તે ઠામ;
પકડી લીધા પેચથી, લુટી લીધું ઠામ. ૨
- આણ્યા સર્વ અવંતીમાં, કેદ કર્યા સૌ કોય;
સાચો સાધુ જે હતો, અલગો કીધો સોય. ૩

- તેણે રાબાને કહ્યો, મૂળ થકી સૌ મર્મ
વરણ બહાર વૈરાગીઓ, તેમાં શાનો ધર્મ. ૪
- વેદ આદિ વિદ્યા સહુ, તે છે વિપ્રોમાંય;
શુદ્ધ લોક સાધુ બને, કર્મ ન બાંધે કાંય. ૫
- ગાંધી દુનિયા તેહને, ગુરુ કરવાને જાય;
જેને જેવા ગુરુ મળે, તે પણ તેવા થાય. ૬
- ધર્મવંત ગુરુ હોય તો, સેવક પાળે ધર્મ;
ગુરુ કુકર્મી બે મળે, સેવક કરે કુકર્મ. ૭
- નીચ જાતિ સાધુ બને, નીચ સ્વભાવ ન જાય;
કોટિ ઉપાયે કોઈથી, ગર્ધવ ન બને ગાય, ૮
- બાવળ કેરા બીજથી, કરે કટપતડ કોય;
તોજ હિન જાતિ વિષે, વાસ ધર્મનો હોય. ૯
- સાકર સોમલ ઉજળાં, ભૂલે જોઈ અબાણ.
સાકરથી સુખ ઉપજે, સોમલ લે છે પ્રાણ. ૧૦
- એમ અધમ જાતિ બધા અધમ સ્વભાવી હોય;
નિંદે વિશ્નુ વેદને, ભલા ન નિપજે કોય. ૧૧
- વેદે નિદા અધમને, અધમે નિંદા વેદ;
પણ નિંદા ઈરનારનો, અંતે થાય ઉચ્છેદ. ૧૨
- હું પણ ભૂલે જઈ ચડ્યો, પાખંડીની પાસ;
લક્ષણે જોતાં તેહના, અતિશે થયો ઉઠાસ. ૧૩
- વળતી મેં સઘળી કહી, વીરસેનને વાત;
તે જાણી પાખંડીઓ, કરત ઉભયની ઘાત. ૧૪
- આળ્યો શરણે તમ તણે, હવે ઉગર્યો એહ;
નિકર ભારત જીવતો, એમાં નહીં સંદેહ. ૧૫

ચોપાઇ.

બ્રહ્મદેશનો રાજા જેહ, પાખંડીનો સેવક તેહ;
 તેણે વાત સાંભળી ત્યાંય, ગુરુઓ ગયા અવંતી માંય. ૧
 ગાંધવસેને કબજે કર્યા, વળતી લુટી લીધા ખરાં;
 તેણે સહુ સેન્યા સજ કરી, શીલહટ દેશ ગયો તે ફરી. ૨
 વીરસેનનો હતો તાત, તેને સર્વ જણાવી વાત;
 પુત્ર તમારો ગુરુઓ સાથ, પકડી ગયો અવંતી નાથ. ૩
 કારાગ્રહમાં રાખ્યા જેહ, ચાલો જઈ છાંડાવીએ તેહ;
 તે પણ તેની સાથે ચઢ્યો, ઉજેણીમાં આવી અડ્યો. ૪

દાહ્યા.

ગાંધવસેને જાણીયું, આવ્યા છે બે રાય;
 તેને સમજાવી કરી, પાછા કંઈ વિદાય. ૧
 વીરસેનને મોકલ્યો, જ્યાં છે એનો તાત;
 તેણે સઘળી આપની, વિસ્તારી કહી વાત. ૨
 નિઝંથ નીચી જાતના, છે સઘળા નાદાન;
 મેં એની પાસે રહી, જોયું સઘળું જ્ઞાન. ૩
 કપટી કુટીલ કુલક્ષણા, અધમ કામ કરનાર;
 નાસ્તિક નિંદાખોરમાં, અવગુણ ભર્યા અપાર. ૪
 લક્ષણ મેં રાખ્યાં લખી, જાણ્યો તેણે લેહ;
 કરવા ધાર્યો તેમણે, મારા શિરનો છેદ. ૫
 ગાંધવસેને રાખીઓ, મુજને જ્યારે શર્ણુ;
 તેથી મટીયું માહરું, નિઝંથાથી મર્ણુ. ૬
 તાતે સઘળી સાંભળી, વીરસેનની વાત,
 મળ્યો અવંતિ નાથને, સ્નેહ ધરી સાક્ષાત. ૭

ભય પામી ભાગ્યો પછી, પ્રહરેશનો ભૂપ;	
ગુણહિણા ગુરુ સાંભળી, ચાંપે નાકે ચુપ.	૮
પાખંડીના પંથમાં, પડે ભૂષતિ ઠાય;	
નાશ કરે તે ધર્મનો, હાનિ મોટી હોય.	૯
તે માટે નરપાળને જોવા નીતિ શ્રેષ્ઠ;	
જ્યાં ત્યાંથી ઉઠેહવો પાખંડીનો પંથ.	૧૦
વેદ બાહ્ય સૌવર્ણના, રાજા જ્યારે શાક;	
પંડિતને પૂજે નહીં, કુંગી ધુતી ખાય.	૧૧
વેદ બાહ્ય નરને વિષે, નહીં ધર્મનો હેશ;	
નીતિ રીતિ ના હશે, બગડે બાધા હેશ.	૧૨
રક્ષણ કરવું રાજને, પ્રજા કરે નહીં પાપ;	
પાપ થકી પ્રાણી સહુ, પામે છે પૂરિતાપ.	૧૩
પાપી હોય પ્રજા સહુ, થાય ધર્મનો લોપ;	
તેથી જગકર્તારનો, થાય જગત્પર કોપ.	૧૪
પાપ વધે પૃથ્વી વિષે, વરસે નહીં જલધાર;	
રાજા તથા પ્રજા તણે, સઘ થાય સંહાર.	૧૫
માટે પાપી લોકને, જો ન હશે નરેશ;	
ભાર વધે ભૂમી વિષે, કુળે સઘજો હેશ.	૧૬
શીલહટના ભુપાલને, કહે અવંતિ નાથ;	
સૃષ્ટિ સર્વ સુધારવી, છે રાજાને હાથ.	૧૭
અંધ અધર્મી આળસુ, રાજા હોય અણુધ;	
પ્રજા પડે પાખંડમાં, ચાલે વેદ વિરૂદ્ધ.	૧૮
હુઆ લ'પટ લાંચવા, ધુર્ત ઠગારા ચોર;	
રાજા તેને ના હશે, કુકર્મ કરે અચોર.	૧૯

ધારી રાખે ધર્મને, ફરો શેલે રાય;
ધર્મ હીન ધરણી પતિ, જડામૂળથી બાય.

૨૦

છપો.

ધારે નહીં જે ધર્મ કર્મ તે કરશે કુડાં,
ધારે નહીં જે ધર્મ ભાગ્ય પણ તેનાં ભુંડાં;
ધારણુ ન કરે ધર્મ પશુ તે પામર જેવા,
ધારણુ ન કરે ધર્મ અડે અભડાવે એવા;
ધારે નહીં જે ધર્મને તે શ્વાન શુક સમ જાણીએ,
શુણુ હિણુ ઘણુ હોય ઘાતકી તે પાપરૂપ પરમાણીએ. ૧
તજે ધર્મ તે તુચ્છ જીવ જંગલના જેવા,
તજે ધર્મ તે તુચ્છ અધમ અતિ સરખા એવા;
તજે ધર્મ તે તુચ્છ નારકી નિંદક પ્રાણી,
તજે ધર્મ તે તુચ્છ વદે બહુ જુઠી વાણી;
ત્યાગ કરે જે ધર્મનો તે ભુત સરીખા થઈ ભમે,
દયાહિન હોય દુરમતિ તે દોષ સહુને દમે. ૨
પુત્રી આવે પેટ વળી ફાવે ત્યાં વેચે,
ધીંગા થઈ ધનવંત પાપમાં પડશે પેચે;
ચોરી ભરી જુઠય કપટની ઉરમાં કાતી,
નિર્દય નિંદાખોર ઘણુ હોય આતમઘાતી;
ધર્મહિન હોય માનવી તે દોષરૂપ છે દેશમાં,
સંગ કરે જો તેહનો તે પડે નર્કના કલેશમાં. ૩
ઉત્તમ કુળ અવર મળે પણ ધર્મ ન ધારે,
ભરે પાપ ભંડાર જીવ જીવતાને મારે;
દુર્મતિ રજવા હામ કુકર્મો કરે અભાગી,

આલે વેદ વિરૂદ્ધ ધર્મ મરજાદા ત્યાગી;
એવા નર આ લોકમાં, કળી કેરો અવતાર છે,
પાપી નરના પીડયનો એ ભૂમિ ઉપર ભાર છે. ૪

હોહા.

ગુણીઅલ ગાંધ્રવસેનનાં, સુણીઆં વિમળ વચન;
શીલહટ નૃપ શરણે પડયો, માન્યું તેનું મન. ૧
વીરસેનને લેઈને, વળતી થયો વહાય;
ધારી રાખ્યો ધર્મને, સમજ્યો નીતિ ન્યાય. ૨

ચોપાઘ.

નિઝંથ પંથી હટા જેહ, રાયે પાસે તેડયા તેહ;
રાજા કહે તમારું જ્ઞાન, કેવો ધર્મ ને કોનું ધ્યાન. ૧
નિઝંથ કહે પાંચમો વેદ, તેનો અમે જાણીએ લેહ;
ચાર વેદ છે વિપ્રોમાંય, તેમાં જ્ઞાન મળે નહીં કાંય. ૨
રાજા કહે વેદ છે ચાર, ચોસઠ અક્ષરમાં નિરધાર;
વેદ તમારો કહો છો જેહ, કીયા અક્ષરે કહો છો તેહ. ૩
નિઝંથો કહે અક્ષરનહોં નવા, જુઠા અનુભવ અમને હવા;
રાજા કહે જો અનુભવ હોય, કહો અમારા મનની સોય. ૪
વળી અમારા ધરની માંય, કહી આપો વસ્તુ કાંય;
નિકર કલ્પિત કાંધા ઝંથ, જુઠો જગમાં ચલવો પંથ. ૫
નિઝંથથી ઉત્તર ના થયા, રાજા આગળ હારી ગયા;
જાળ્યા ઝંથ બધા તે ઠાર, કીધા તરત દેશથી પાર, ૬

હોહા.

પુરુષોત્તમ આચાર્યને, પ્રેમે લગી પાય;
કર જોડી છોટમ કહે, કૃપા કરો ગુરુરાય.

ગીતિ છંદ.

પુન્ય વૃક્ષ ઉછેરી, વળી તેનાં ફળ ઉપભવે જ્યારે;
 તેનું ભક્ષણ કરતાં, સકળ મનોરથ પૂર્ણ થશે ત્યારે. ૧
 એવું નિત્ય કહોછો, તે સાચું કરી અમે હૃદયે ધરીએ;
 પુન્યવૃક્ષ છે કેવો, કહો વિસ્તારી તેવો આહરીએ. ૨
 વળતા શુરુ વહે છે, કહો વેદમાં પુન્યવૃક્ષ જેવો;
 તેને વિધિએ વાવી, આહર સખી ઉછેરે તેવો. ૩

દોહરા

વેદ વહે છે પુન્યનાં, સાધન પંચ પ્રકાર;
 એથી એ તરૂં ઉછરે, જો હોય ભળવનાર. ૧
 પહેલું સાધન પુન્યનું, કહું સંક્ષેપે કાંચ;
 અગ્નિ જળ મન અર્કમાં, સ્થંદીલ પ્રતિમામાં. ૨
 કરી આવાહન ઇશનું પૂજે આણી પ્રીત,
 સુકૃત તરૂં ઉપભવવા, એ છે પહેલી રીત. ૩
 કરવી પ્રભુની પ્રાર્થના, વેદાદિકથી જેહ;
 બીજું સાધન પુન્યનું, બાણી લેવું તેહ. ૪
 મૂલ મંત્ર પ્રભુ નામનો, જપવો તેનો ભપ;
 ત્રીજું સાધન એજ છે, જેથી નાસે પાપ. ૫
 ચોથું સાધન ચિત્તમાં, ધારી પ્રભુનું રૂપ;
 ધરવું ધ્યાન એકાગ્રથી, સાધન એજ અનુપ. ૬
 સદ્ગુણ સુખમય રૂપમાં, શુદ્ધ સમાધિ થાય;
 ધ્યેય રહે ધ્યાતા ટો, પંચમ એ કહેવાય. ૭
 પ્રકટે પુન્ય સમાધિએ તેહ તણો નહીં પાર;
 છવ મળે જઈ શિવમાં, થઈ રહે એકાકાર. ૮

- ભોમીના રજજળ ગણે, તારાં ગણ્યાં ગણાય;
પ્રકટે પુન્ય સંભાધિએ, તે તો ગણ્યું ન જાય. ૯
- પુજા કરવી પ્રભુ તણી, તેમાં સમજણ એહ;
સ્થાવર જંગમ સહુ મળી, છે ઈશ્વરનો દેહ. ૧૦
- એમ વિચારી કાઢને, ક્ષિયિત કષ્ટ ન થાય;
એમ કયા ઉરમાં રહે, તો રીઝે જગરાય. ૧૧
- અંતરભર્તી આત્મા, નામ રૂપથી ભિન્ન;
જીવે ચરાચર જાત્યમાં, એજ ભક્ત અનીન. ૧૨
- પ્રભુવરૂપ પરમાત્મા, સકળ દેહ સંજોગ;
તે પ્રભુ જાણી પુજતાં, ઉપજે પુન્ય અમોઘ. ૧૩
- આત્મા ને પરમાત્મા, છે વસ્તુગત એક;
એક રવિ જળપાત્રમાં, દીસે જેમ અનેક. ૧૪
- આત્માઓને દુહતાં, પરમાત્મા દુભાય;
તે પ્રભુજી રાજી રહે, કરવો એજ ઉપાય. ૧૫
- પુજક આત્મા માત્રને પ્રસન્ન રાખે જેહ;
તે પુજા માને પ્રભુ, એમાં નહીં સંદેહ. ૧૬
- વિશ્વરૂપ ભગવાન છે, એવું કહે છે વેદ;
સારી રીતે સમજવો, પરથમ તેનો ભેદ, ૧૭
- કાષ્ટ તથા પાપાણુમાં, અગ્નિ રહે છે જેમ;
ચૈતનરૂપી આત્મા, છે સર્વેમાં તેમ. ૧૮
- પ્રકટ કરેલો જો મળે, તેથી તમ ભય જાય;
એમજ જ્ઞાનિ સેવતાં, પાપ સમૂહ પજાય. ૧૯
- જ્ઞાનિ ઉપજાવી શકે, પુન્યરૂપી એ વૃક્ષ;
અજ્ઞાનીથી ન ઉછરે, જેનો છે જડ લક્ષ. ૨૦

- જડદર્શી જડ દેહના, દેખે સઘળા દોષ;
જાની દેખે આત્મા, રહીત પંચે કાશ. ૨૧
- માટે સુકૃત વૃક્ષને ઉપજાવે છે એહ;
બીજાથી નવ ઉપજે, એમાં નહિ સંદેહ. ૨૨
- કામાદિક છે બળી પશુ, પુન્ય વૃક્ષ ચરનાર;
તેતો અજ્ઞાનીથકી. તબ્યા ન જાય લગર. ૨૩
- કામ તજે તો ક્રોધ છે, મોટો મહિષાશુર;
જ્ઞાન ખડગવિન કાચથી, તે નથી થાતો દ્વર. ૨૪
- ક્રોધ તજે તો લોભ છે, બળીઆ વિકટ વરાહ;
પુન્ય ઉપજવા દે નહીં, પાડે પાપને રાહ. ૨૫
- લોભ થકી બળીઆ વળી, હર્ષમાન મહ જોહ;
પુન્ય વૃક્ષને ઉગતાં, ચડપ ચરી લે તેહ. ૨૬
- ભુલ્લક્ષ્મી ભૂમીમાં, વાવે સુકૃત વૃક્ષ;
તેને ઉછેરી શકે, કાચક જ્ઞાનિ દક્ષ. ૨૭
- ખારા જળથી ક્ષેત્રમાં, ઉગે નહીં અંકુર;
એમ પાપ પાણી પડે, થાય પુન્યતરૂ દ્વર. ૨૮
- તે માટે સહુ પાપનાં, બંધ કરી દે દ્વાર;
અષ્ટ પહોર ભૂલે નહીં, આત્મા તત્ત્વ વિચાર. ૨૯

છાંદો.

નેત્રે નિરખે નાર મોહ પામે અજ્ઞાની,
અર્થ જુવે અંડાળ ભમે ત્યાં ભુદ્ધિ છાની;
જાની દેખે હંસ અંશ ચિદ્શક્તિ આપે,
તેથી તેને મોહ કદા મનમાં ન વ્યાપે;
વળી નામ રૂપ સૃષ્ટિ સહુ સ્વપ્નતુલ્ય જ્ઞાની ગણે,
પુન્યવૃક્ષને પાળવો તે તેવા નરથી બને. ૧

દોહા.

રાગ રસીસો સાંભળી ધાય અબલુ અપાર;
જ્ઞાની અનાહત નાહમાં, એક લહે ઝંકાર.

છંપો.

કાચાફી જત્ર બબલે બુદ્ધિ રાણી,
સારા નરતા શબ્દ ઘડે ઘટ બીતર શાણી,
જ્ઞાની વાચ્ય વિભાગ તણ એક લક્ષજ લહે છે,
પાણીમાંથી દુધ હંસ અળગુ કરી ગ્રહે છે;
એમ વિચારી વિચિના દોશ માત્ર મુકે પડયા,
પુન્ય પ્રકટ કરી તે શકે જેને હરિ હૃદયે જડયા, ૧

દોહા.

લેહ બુદ્ધિના જીવને, પુન્ય ન પ્રકટે કાય;
પગ પુજે મસ્તક હણે, એવા છે શઠ સોચ. ૧
કડકે કડકે કૃષ્ણમાં જેણે પાડયા લેહ;
ભયદાયક છે તેહને, એમ વહે છે વેહ. ૨
જગદીશ્વર જુદા ગણે, ભરમે માને લેહ;
મડદા જેવો માનવી, કહે છે તેને વેહ. ૩
પોતાના પુજે વળી, નિંદે પરના ઈંટ;
એવા પામર જીવને, વેહ વહે પાપીંટ. ૪
એક ઈંટ છે સર્વનો, જેનો સઘળે વ્યાપ;
લેહ બુદ્ધિએ જે ભજે, તેનાં પ્રણી પાપ. ૫
સંઘિત સરજી ઇશ્વરે, જુદા પાડયા જીવ;
વેહ વચન વળતી કદાં, છે સુખરૂપ સદૈવ. ૬
સાધન સઘળાં પુન્યનાં, કદાં વેહની માંચ,
જે સુખ બોધે જેહને; તે સુખ મળશે ત્યાંચ. ૭

કલ્પવૃક્ષ કહે છે સહુ, તે છે પુન્યનું નામ;
 ઈરિછે તે આપે સહુ, પૂર્ણ કરે મનમાંય. ૮
 બીજાં સ્થાવર વૃક્ષ છે, જંગમ તરૂં છે પુન્ય;
 પ્રકટ કરે જો પ્રીત્યથી, ન રહે એકે ન્યૂન. ૯
 પુન્યવૃક્ષ ઉછેરવા, જો દંભી જન જાય;
 કામાદિક બકરા બહુ, ચટપટ તે ચરી જાય. ૧૦
 આખો અણી ઉછેરવા, દે નહીં કોયને દેહ;
 જીવ શકે નહીં જાળવી, અરૂપ બકરા એહ. ૧૧

ગીતિ છંદ.

વિશ્વામિત્ર સરીખા, ગયા ઉછેરવા પુન્યવૃક્ષ જ્યારે;
 કામાદિક પશુએ, કયોં પરાજય તે તરૂનો ત્યારે. ૧
 અન્ય ઋષિની જેવી કથા ઘણી છે પુરાણમાં પેખો;
 પુન્ય થવા ન પામે, બળી પશુ બહીયા કામાદિક લેખો. ૨
 સાંજોપાંગ ઉછેરી, ચકવાનું તો સામર્થ્ય તહીં કોનું;
 તો ફળ ખાવા તેનું, પકવ થતાં લગી તે પામે શાનું. ૩
 જીવ આસુરી જગમાં સુકૃત સાધી શકે તહીં સોધ;
 દેવી જન ઉછેરે, પુન્યવૃક્ષને કોટિકમાં કોધ. ૪
 આ ભવ કે પરભવમાં, કોય પુન્યનાં ફળ માગી લે છે;
 કોય પુન્ય તરૂં કેરાં, ઇશ્વરને તે ફળ અરપી દે છે. ૫
 અપેલા ફળ પ્રભુને, અપાર સુખ તે મોક્ષ તણું આપે;
 ફળ માગી લેનારા, મળે સુણીક સુખ મહી પડે પાપે. ૬

દાહા.

પુન્ય કરીને ફળ તણી, લાલચ ન કરે જોહ;
 તે નરને સુકિત મળે, અક્ષય સુખ છે એહ. ૧

- પુન્ય કરીને ફળ તણી, લાલચના કરનાર;
ઉંચા જઈ નીચા પડે, કરે વહીં એક કાર. ૨
- લાલચમાં લપટાયલા, વળી મારે દેહ;
લાલચ ન કરે ફળ તણી, મળે મોક્ષ મુખ તેહ. ૩
- જે જે શુભ કંઈ સહુ, કરે જ્ઞાન સંયુક્ત;
તે જન પાછો ના પડે, સદા થઈ રહે મુક્ત. ૪
- પુન્યવૃક્ષ ઉછેરતાં, શ્રમ ઝાઝે તે માંય;
પાપ વૃક્ષ સેહેજે બને, શ્રમ પડતો નથી કાંય. ૫
- કંટક બાવળ ખોરડી, વણુ સિન્ધ્યાં વધી બાય;
બહુ સુંદર તરૂ બાગનાં, શ્રમથી સઘળાં થાય. ૬
- પાપીનું ધન પાપનાં, જે તે રીતે બાય;
પુન્ય કામમાં પાપીએ, કોડી ના વપરાય. ૭
- ચોર હરે રાજા હરે, અથવા લાગે લાય;
પાપ કરી ધન મેળવે, એળે વેળે ભાય. ૮
- ભાંડ ભવાયા ભાસિની. પાપીનું ધન ખાય;
પરમારથના કામમાં, દેતાં દીલ દુભાય. ૯
- પાપી જન તે પારમ, દેખે સમજા દોષ,
સબજનની નિંદા કરે, ભરે દોષના કોશ. ૧૦
- પાપી જનના હૃદયમાં, પાપ પુરૂષનો વાસ,
સદાય પ્રેરે પાપમાં. વળતી કરે વિનાશ. ૧૧
- સત્ય કયા તપ દાન છે, પુન્ય તણા અંકાર.
એકે ના દે ઉગવા, કુસંગ રૂપી ઠાર. ૧૨
- સતસંગી કહે આપને, જગ ધુતરા જેહ.
પરનિંદા પ્રપંચથી, શાય પાપમય દેહ. ૧૩

ચોપાદ ત્રિતાલ.

પુન્યવૃક્ષ વિષે એક વાત, સુષુતાં સુખ ઉપજે સાક્ષાતઃ
 રણપાણીની ઝાડીમાંય, સોતાકુંડ છે સુંદર ત્યાંય. ૧
 અમે બેઠાહતા તે ઠાર, કાંચ કરતા મુગ્ધ હા વિચાર;
 એવે આકાશ મારગમાંય, વેગે આવતા દીઠા ત્યાંય. ૨
 અમે બાણ્યુ જે છે કોય દેવ, એવે આવી ઉભા તત્ખેવ;
 બાણ્યા છે કોઈ ભેગી રાય. કરી સનમાન પૂજ્યા પાય. ૩
 બોલ્યા ભેગો વચન તવ એવાં, ફળ ભક્ષ કરો છો કેવાં;
 અમે ઉત્તર દીધો એનો, બાણ્યો મર્મ ભેગેશ્વરે તેનો. ૪
 જુનાં ફળ અમે ભક્ષણ કરીએ. નવાં પ્રભુને નિવેદન કરીએ;
 જુનાં ઝાડ તણાં ફળ ખાધાં, નવાં વૃક્ષનાં સંઘરી રાખ્યાં. ૫
 બાણ્યાં ભેગીએ વચન પવિત્ર, કહે છો તમે મારા મિત્ર;
 મળતાં આચરણ આવે બ્યારે, બંને મિત્ર પરસ્પર ત્યારે. ૬

દોહા.

ભાવારથ કહું એહનો, સાંભળ છોટમલાલ;
 ભેગી કહે ફળ ખાવ છો, કહે એટલો સ્વાલ. ૧
 જુના ખાઉ છું મેં કહું, એનો ઉતર એહ;
 પૂર્વના પ્રારબ્ધથી, ઉપજ્યો છે આ દેહ. ૨
 દેહવડે સહુ થાય છે, સુખ દુઃખ ફળનો ભોગ;
 તે સહુ જુનાં બાણ્યાં, પૂર્વ કર્મ સંભોગ. ૩
 નવાં થાય જે દેહથી; તે પ્રભુને અર્પાય;
 આપ કાંઈ ઈચ્છે નહીં, મોક્ષરૂપ ફળ થાય. ૪
 ભેગી તે સમજી ગયા, માન્યો મુજને મિત્ર,
 વળતી ગોઠિ બેઠી, આલી પરમ પવિત્ર. ૫

નામ પછી મેં પૂછીયું, હોતે જોડી હાથ;
 જોગી કહે મુજ દેહને, કહે છે ગોરખનાથ. ૬
 બ્રહ્માદિક દેવે મળી, નામ ધરાવ્યું એહ;
 કારણ કહું છું એહનું, સુણો ટળે સંદેહ. ૭
 ગો પૃથ્વીનું નામ છે, રક્ષણ મારે હાથ;
 તે સોંપી દેવે કહ્યો, મુજને ગોરખનાથ. ૮
 કદપ લગી પૃથ્વી તાણું, રક્ષણ મુજથી થાય;
 તે માટે દેવે મળી, અમર કરી મુજ કાય. ૯
 બીજ જ્ઞાન ને યોગનાં જો રહે પૃથ્વીમાંય,
 તો સૃષ્ટિ સુખે રહે, વિધન ન બ્યાપે કાંય.
 બીજ યોગ તે જ્ઞાનનાં જો સઘળેથી જાય;
 તો વૃષ્ટિ વરસે નહીં, સૃષ્ટિ પ્રલે થાય. ૧૧
 માટે દેવોએ મુજને, સોંપ્યું છે એ કામ;
 રક્ષણ કરવા ગોતણું, ગોરખ ધાર્યું નામ. ૧૨
 હું યોગી બહુ કાળનો, અજર અમર મુજ દેહ;
 ગયો હતો બ્રહ્મ લોકમાં યોગ બળે કરી તેહ. ૧૩

ચોપાઈ.

બ્રહ્મા વિશ્નુ ને શિવ છે જ્યાંય, ગયો યોગબળથી હું ત્યાંય;
 રી પ્રક્રમા ચરણે નમ્યો, ઘણો તેમના મનમાં ગમ્યો. ૧
 માશિષ દધને આજ્ઞા કરી, જા સુત અવની ઉપર ફરી;
 ર જઈને કહીએ તે કામ, ગોરખ ધાર્યું તારું નામ. ૨
 વૃષ્ટિરૂપી ખેતર જેહ, લેખાશે રક્ષણ વિષુ તેહ;
 જ્ઞાન યોગ ને પુન્ય સમેત, રક્ષણ કરજે રહી સચેત. ૩

જીવોમાંથી એ ત્રય જાય, તો મૌ રાક્ષસ જેવા થાય,
 પુન્યરહિત જો માનવ હોય, ઘોર કુકર્મ કરે જન સોય. ૪
 મૂળ યોગનાં જ્યારે જાય, પાપ ટળવા નથી અન્ય ઉપાય;
 મૂળ જ્ઞાનનું ન રહે કર્યું, સરખા થાય મનુષ્ય ને પશુ. ૫

દોહા.

પાપી પ્રાણી ખાય છે, જમદુતોનો માર;
 તે દુઃખથી રક્ષણ કરી, ઉતારે ભવપાર. ૧
 જ્ઞાનરૂપ અગ્નિવડે, કર્મ ભસ્મ થઈ જાય;
 અર્જુનને ગીતા વિષે, એમ કહે જહુરાય. ૨

ચોપાઈ.

આજ્ઞા દેવોની છે જેહ, મેં અંગીકૃત કીધો તેહ,
 વળતી મેં કરજોડી કહું, જગત્ સકળ માયામાં રહું. ૧
 તેનો સંગી જે જન થાય, નિશ્ચયે માયામાં લપટાય;
 મેં નજરે જોયા છે બહુ, લપટાયા માયામાં સહુ. ૨
 કોઈમાં રહ્યો નહીં વૈરાગ, કોઈનો ખરો રહ્યો નહીં ત્યાગ;
 લોકોના શુદ્ધ જે જે થયા, તે માયાને પૂરે વદ્યા. ૩
 કળીભુગના તો શુદ્ધ જેટલા, માયાના કિંકર તેટલા;
 ત્યાગી કેરો ધારે વેશ, ઉર વૈરાગ્ય રહે નહીં લેશ. ૪
 તેના સરખો હું થઈ રહું, માટે જ્ઞાન કોઈને નહીં કહું;
 દેવ કહે માયા છે જેહ, તુજને કોય ન પીડે તેહ. ૫
 પ્રભુ આજ્ઞા વશ વરતે જેહ, નહીં પરાભવ પામે તેહ;
 અણી થવાને જે જન જાય, તે જન માયામાં લપટાય. ૬

જ્ઞાની માયા માને ફેક, ગણે સ્વપ્નવત્ સઘળા લોક;
 મૃગજલ જેવું માને જેહ, તેમાં કોય ન ખુડે તેહ. ૭
 રબજી સર્પથી ઝેર ન ચડે, સાચો જાણે તે ફડફડે;
 જ્ઞાની સઘળે દેખે હરી, એથી તો માયા રહે પરી. ૮
 રવિ ઉગે તો શેની રાત, એમ લહે જ્ઞાનીની જાત;
 જે જન દેહને માને આપ, તેને નડે ત્રિવિધિ તાપ. ૯
 દેહ તણે છૂટે અધ્યાસ, ત્યાં લગી કરવો યોગ અધ્યાસ;
 ત્રણ ગુણનાં મૂળ તજાય, શુદ્ધ સત્ત્વગુણ ઉપજી જાય. ૧૦
 તેને માયા ન નડે રતી, સકળ લોકમાં જેની ગતી;
 એવો તું ગોરખ છે આજ, માટે કરો જગતનાં કાજ. ૧૧
 એવી આજ્ઞા દેવે કરી, હું આપ્યો અવનિપર ફરી;
 પુરુષોત્તમ કહે 'પૂરુષ' અમે, જુના જોગેશ્વર છો તમે. ૧૨
 માટે જુની વાતો જેહ, અમને કહી સંભળાવો તેહ;
 આજ જગતની જે છે સ્થિતિ, તેથી આગળ કેતી હતી. ૧૩

હાહા.

ગોરખ કહે વસ્તુ સહુ, છે પરિણામી એહ;
 જેવી હોય છે મૂલમાં, તેવી ન રહે તેહ. ૧

છપ્પો.

વૃક્ષરૂપ પ્રહ્લાંડ, વેદ પુરાણે કહે છે,
 ચોરાશી લખ જીવ, જાતિયો તે પર રહે છે;
 ચુશી તરૂરસ સાર, સર્વ જીવે છે પ્રાણી,
 ખદ્ગતુ જુદી થાય, વૃક્ષને લેજો જાણી;

એમ સકળ પ્રજાંડમાં, ફેર જુજવા થાય છે,
 એક સ્થિતિ રહેતી નથી, એવો નિમ સદાય છે. ૧
 કોય સમે સુખ હોય, કો સમે દુઃખના કહાડા,
 કોય સમે હોય મૂઢ, કો સમે ગુણીયલ ગાઢા;
 કોય સમે હોય રકં, કો સમે રાજ કરે છે,
 સારા નરતા એમ, સર્વના દિવસ ફેરે છે;
 એક દિવસમાં સરજના, ત્રણ કાળ જ્યમ થાય છે,
 એક સ્થિતિ રહેતી નથી, એવો નિમ સદાય છે. ૨

દોહા.

પ્રભુની આજ્ઞા પાળતાં, હું ભૂલ્યો છું જેમ;
 તેવું ના હોય તમ થકી, કહેવા આળ્યો તેમ. ૧
 તમ તનુ થયા વિના, તજે ન પાંચે કલેશ;
 માટે એવા જીવને, દેવો નહીં ઉપદેશ. ૨
 તમ તનુ તેને કહે, હોય તિમ વૈરાગ્ય;
 તે અધિકારી જ્ઞાનનો; જેના છટે રાગ. ૩
 રાગ હોય સંસારમાં, તેથી ના હોય ત્યાગ,
 ત્યાગ વિના ટકતા નથી, જ્ઞાન યોગ ગુરુભાગ. ૪
 મેં જાણ્યું ધર સુખ તજી, લેખ ધરે છે જેહ;
 ખરા જ્ઞાન ને યોગના, છે અધિકારી તેહ. ૫
 એવું જાણી તેમને, મેં કહી કીધો બાધ;
 ધ્યાન ધરીને તેમનો, કરીને જોયો શોધ. ૬
 જેમ બાલકના હાથમાં, હીરો આપે કોય;
 ગુણે તો નિશ્ચયે મરે, તજે તો હાનિ હોય. ૭
 એમ ભૂલથી લેખને, મેં કહી કીધો યોગ;

પંથ ચલાવી તેમણે, કર્યા ભાવતા ભોગ.	૮
નીચ ઉંચ ચાંડાળને, તે દે છે ઉપદેશ;	
ધુતી ધન ભેગું કર્યું ત્યાગ રહ્યો નહીં લેશ.	૯
જીવતી જોઈ જતો રહ્યો મશાણીઓ વૈરાગ;	
પામર પશુ જેવા થયા તે શું પાળે ત્યાગ.	૧૦
જે નહીં એકે વર્ષમાં, નહીં કોય આશ્રમમાંય;	
શ્રુતિ સ્મૃતિના ધર્મમાં જે ના જાણે કાંય.	૧૧
તે લોકોના ગુરુ થઈ, બોલ્યો બાધો ધર્મ;	
કહ્યો કહ્યો જીજ્ઞાસુ, કરવા લાગ્યા કર્મ.	૧૨
પરદાર પરધનતાણું, હરવા ધરતા ધ્યાન;	
પુંજવા પોતે ધરે, મહાપુરુષોનું માન.	૧૩
વેદમાર્ગના વિપ્રનું, કરતા રહે અપમાન;	
જનોઈ જીડી કોટમાં, લેવા લાગ્યા દાન.	૧૪
બોલાવે બાવા કહી, તે સહુ પુત્રી પ્રમાણ;	
જાર કર્મ તેસુ કરે, એવા મૂઠ અજાણ.	૧૫
વેદ વિપ્ર વિશ્વતણી, નિંદાના કરનાર;	
અપાર અવગુણ એહમાં, કળીજીગના અવતાર.	૧૬

ગીતિ ૭૬.

લેખ જોઈને ભગવાં, કહ્યું જ્ઞાન મેં ભૂલ કરી ભારી;	
તેવું તમે ન કરશો, એજ વિનંતી ઉર ધરજ્યો મારી.	૧
હોય તીવ્ર વૈરાગી, બીજ જ્ઞાન ને યોગ તણાં વાવો;	
રાગીને કહી દેશો, તો પછી થાયે પસ્તાવો આવો.	૨

ચોપાદ.

સમય સમયની વાતો જોહ, હવે તમને કહું છું તેહ;
 બહુ આગળની તો નહીં કહું, કહીશ ખરી વિક્રમથી સહુ. ૧
 ચાખી નામના ક્ષત્રી જોહ, ગયા ઘણા પરદેશે તેહ;
 બ્રાહ્મણ કોય સાથે ના ગયા, તેથી ધર્મહીણ તે થયા. ૨
 ત્રિવાહ આદિ કર્મો જોહ, દોષ કરાવે વળતી તેહ;
 સર્વ વર્ણસંકર થઇ કરી, પાખંડ ધર્મ અભાવ્યો ફરી. ૩
 વેદ મારગનો કરવા ભંગ, આર્ય દેશમાં મચવ્યો ઢંગ;
 રશિષ્ઠ મુનિએ કયો વિચાર, કરવો જોઈએ કાંય પ્રકાર. ૪
 મુઘ્ય બ્રાહ્મણે કરી પરમાણુ, રાખ્યા એ સહુ ધર્મ અભણુ,
 ગયું જ્ઞાન ને ન રહી દયા, તેથી એ પાખંડમાં ગયા. ૫
 અમળવ્યા નહીં સમજે એહ, માટે હણવા જોઈએ તેહ;
 વેદધર્મ રક્ષણ કરનાર, કયો મુને વિધિયે નિરધાર. ૬

દોહા.

પછી હોમના કુંઠથી, ઉપજાવ્યો એક વીર;
 તેજવંત સરજ સમો, મહા ગૂરો રણધીર. ૧
 શી આજ્ઞા છે મુજને, એમ કયો ઉચ્ચાર;
 વળતી મુનિએ તેહનું, નામ ધયું પરમાર. ૨
 પર એટલે શત્રુ સહુ, વેદ ધર્મ હણનાર;
 તે સર્વેને મારવા, પ્રકટયો તું પરમાર. ૩
 વળતી તેના વંશજો, વાધ્યો છે વિસ્તાર;
 તેમાં વિક્રમ નામનો. ભુપ થયો ઉદાર. ૪

ચોપાઠ.

વિક્રમના ગુણ બહુ સાર, મારા મનમાં થયો વિચાર;
એ સિદ્ધિવંતો હોય, એને જીતી ન શકે કોય. ૧

જાટે યોગકળાઓ જેહ, જ્ઞાન સહિત મેં આપી તેહ;
પ્રવસેન વિક્રમનો તાત, કરી યવનોએ તેની ઘાત. ૨

જ યવંતિ કેડું જેહ, યવનો પડ્યા બધાવી તેહ;
વિક્રમ સિદ્ધ થયો જેટલે, યવનો ભય પામ્યા તેટલે. ૩

૨૨ વર્ષ સુધી તે રહ્યા, સોંપી રાજ્ય સ્વદેશે ગયા;
જાત ભટુંહરી વિક્રમતણે, તે હતો ગુણવંતો ઘણો. ૪

જ્યાસન ખેસાર્યો તેહ, વિદ્યાવંત હતો બહુ એહ;
ન્યાપતિ તો વિક્રમ થયો, દેશ જીતવા પોતે ગયો. ૫

સ્તબ્ધના રાજા જેહ, જીત્યા સકળ વિક્રમે તેહ;
જી યવનના લેવા દેશ, દોમકપતન કર્યો પ્રવેશ. ૬

૨ લાખ નૌકા સજ્જ કરી, ચાલ્યો ઢાડ ગોળા ભરી;
મ તણે હતો સુલતાન, તેને જીતી મોડયું માન. ૭

૫ દેશ તણું ધન જેહ, ઉજ્જૈણીમાં આણ્યું તેહ;
મારથનાં જે જે કામ, તે ધન ખરચી કર્યો તમામ. ૮

જીથી મુક્ત પ્રજા સહુ કરી, ઘણી વધારી વિદ્યા ખરી;
રદુઃખભંજન મળીયું બધું. મહાપરાક્રમી કહાવ્યો મહું. ૯

વિક્રમ કેરો સંવત્ જેહ, જ્યોતિષમાંહી લખાયો તેહ;
જીંહરિ તે યોગી થયો, રાજ્ય ચલાવી વિક્રમ રહ્યો. ૧૦

દોહરા.

- વિક્રમ કેરા રાજ્યમાં. મેં જોયું સૌ ઠામ;
પ્રજા માત્ર આનંદથી, કરતાં ઉત્તમ કામ. ૧
- બ્રાહ્મણ સઘળા વેદનો, કરતા બહુ અભ્યાસ;
હોમ અગ્નિમાં હોમતા ધુમ્મ જતો આકાશ. ૨
- સ્વાહા કહી દેવો યજે, સ્વધા પિત્રીને થાય;
સ્વસ્તી કહીને વિપ્રને, સઘળાં દાન અપાય. ૩
- પ્રીતે સઘળા પામતા, વર્ણશ્રમના ધર્મ;
વિક્રમ કેરા રાજ્યમાં, કોય ન કરે કુકર્મ. ૪

છંદો.

પતિવૃતાનો ધર્મ પત્નીઓ પ્રીતે પાળે,
ક્ષત્રી સકળ રણધીર સત્યવૃત કોય ન ટાળે;
વૈશ્ય કરે વ્યાપાર તોલ ઓછું નવ તોલે,
દગો કરે નહીં સોય સત્ય સઘળા જન ઓલે;
વળી ત્યાગી ઘર બાંધે નહીં, સંગ્રહ ન કરે દામનો,
સમય થયો વિક્રમ તણો જેવો સમય શ્રીરામનો.

દેહા.

- લક્ષ્મીને વળી સરસ્વતી, ઘેર ઘેર કરે વિલાસ;
વિક્રમ કેરા રાજમાં સઘળે સુખનો વાસ. ૧
- સંસ્કૃતમાં બોલે સહુ, સંસ્કૃત લેખ લખાય;
નારી પુરુષ પંડિત સહુ, છત્યાં કોય ન જાય. ૨

યોગકળા ને જ્ઞાનની, જુક્તિ સઘળી જેહ;
સારા સારા લોકને, મેં કહી હતી તેહ.

૩

ચોપાઠ.

વળતી હું કૈલાસે ગયો, કરી સમાધિ સુખમાં રહ્યો,
વિક્રમ સંવત્ ભારસેમાંય, તણ સમઃધિ જોયું ત્યાંય. ૧
દેવ તણી આજ્ઞા છે જેહ, મારે કરવું જોઈએ તેહ,
એવો મનમાં કરી વિચાર, આવ્યો હું હીમાલયપાર. ૨
જોયું ભરતખંડનો માંય, સમય ફરેલો દીઠો ત્યાંય;
ક્ષત્રી સઘળા ઉત્પન્ન થયા. દેશ મુકીને નાઠી ઢયા;
પરહારા પરધનને હરે. ધર્મોચરણ કોય ના કરે. ૩
કામ ક્રોધ ને કેદે કરી, નીતિ ન્યાય ન સમજે જરી;
નીચ જાત્યની નારો જેહ, રાજાઓ સહુ રાખે તેહ. ૪
તેથી પ્રજા ઉપજે જેહ, કરે અધર્મ અતિશય એહ;
એક એકને લુટી જાય, કેય કોયને ન કરે સહાય. ૫
આદ્યજ્ઞ કરે પરસ્પર દ્વેષ, કોડી માટે કરે બહુ કલેશ;
એક એકને નિંદે સોય, નીતિ ધર્મ ન જાણે કોય. ૬
વૈશ્ય કરે કપટે વ્યાપાર, શુદ્રો પાળે શૌચાચાર;
નારી કરે નીચનો સંગ, સઘળે થયો ધર્મનો ભંગ. ૭
ગોરખ કહે હું વિશ્વમય થયો, વિક્રમ સમય અરે. કયાં ગયો;
પછી યવનોની આવી ધાડય, સઘળે ઉગ્યાં દુઃખનઃ આડ. ૮

ઢોહા.

લાગ્યા યવનો લુટવા, ભરતખંડની માંય;

ક્ષત્રી સહુ યુદ્ધે ખપ્યા, ભેર રહ્યું નહોં કાંય

૧

- ખંડયા દેવળ દેવનાં લીધી સહુની લાજ;
 ધર્મહીન ભૂપાજનાં, લીધાં સઘળાં રાજ. ૨
- વરણમાત્રમાં તેમણે, કોષો ઘણો વટાળ,
 ઉત્તમકુળની નારીઓ ભોગવતા ચાંડાળ. ૩
- મ્લેચ્છ જાતિના મન વિષે, નહીં કયા નહીં મેહર;
 ઘાત કરી ગૌ વિપ્રની, કરવા લાગ્યા કેર. ૪
- ધરા સર્વ ધ્રુજ ગઈ, વરસે નહીં વર્ષાદ;
 અધમ મ્લેચ્છના રાજમાં, થાય ઘણા ઉત્પાત. ૫
- ધર્મ દ્વેષી ચાંડાળનો, સઘળો વરત્યો ત્રાસ;
 વેદાદિક સહુ અંધનો, નીચે કીધો નાશ. ૬
- પ્રજા લોકની પુત્રીઓ. પરણાવે જન જેહ;
 પહેલાં મ્લેચ્છો ભોગવે, વળતી છાડે તેહ. ૭
- બુલમ અતિશય જોઈને, મુજને ઉપજ્યો ક્રોધ;
 પ્રલય કરું મ્લેચ્છો તણો, તો બગડે મારો બોધ. ૮
- ક્રોધ ન કરવો યોગીએ, ક્રોધે હિંસા થાય;
 હિંસા કરતાં યોગનો, મહિમા સઘળો જાય. ૯
- વળી આજ્ઞા ઈશ્વર તણી, મુજને હતી એમ;
 બીજ રાખવું ચે.ગનું, વળી જ્ઞાનનું તેમ. ૧૦
- ઈશ્વરની ઈચ્છા હશે, થશે તેમ થાનાર;;
 એમ વિચાર હું ગયો, હીમગીરી તે વાર. ૧૧
- ત્યાં જઈને વળતી થયો, યોગ વિષે આરૂઢ;
 એટલે આખા જગતમાં, પાપ વધી ગયું પ્રાંઠ. ૧૨

છપ્યો

સંવત પંદરમાંય વળી હું આવ્યો જ્યારે,
 વેદમાર્ગથી બ્રહ્મ લોક મેં દીઠા ત્યારે;

વિપ્રોએ તણ વેઠ કીતાળો ભણુવા લાગ્યા,
ત્યાગી લોકે તર્ત ધર્મ પોતાના ત્યાગ્યા,
વળી સંન્યાસી શુદ્રો થયા શસ્ત્ર અસ્ત્ર બાંધી ફરે,
જોડી ઝુંડ જમાત્યનાં પછી ધન કેરો સંગ્રહ કરે. ૧

હોહા.

પાવક પૈસો પ્રેમદા, હાથ ન ગ્રહતા જોહ;
મઠ મંદિર બાંધી કરી, ગ્રહવા લાગ્યા તેહ. ૧
સંસારી નિર્ધન થયા, તબયો સનાતન ધર્મ;
પોત પોતાને ફાવતાં કરવા લાગ્યા કર્મ. ૨
પ્રાદાણુ લાગ્યા ભીખવા, ભરવા પાપી લોટ;
કરવા લાગ્યા કાસઠાં, વળી શુદ્રોની વેઠ. ૩
ભીખ મળે નહીં શુદ્રને, તે થઈ બેઠા ભક્ત;
લેવા લાગ્યા લોકનું, અતિ લોભે આશક્ત. ૪
ગોસઈ વેરાગી તણો, જ્યાં ત્યાં ફરે જમાત્ય;
એક એકના દ્વેષથી, કરવા લાગ્યા ઘાત. ૫
કોઈ લેખ શિવને ભજે, કોઈ વૈશ્ણવ કહેવાય;
જોહ ન જાણે વેઠનો મૂઠ વઢી મરી જાય. ૬
મલીન મંત્ર સાધે ધણા, દેવી લૈરવ ભૂત;
સંસારીને છેતરે, એવા થઈ અબધૂત. ૭
ધન દારાની ધંખના, નહીં યોગ નહીં જ્ઞાન;
મિથ્યા દંભ કરી ધરે, મહાપુરુષોનું માન. ૮
કોય પંથ કાઢે નવા, બોલે વેઠ વિરૂદ્ધ;
એક એકને નિંદતા, ગદગદે મચવે જુદ. ૯
એવામાં વળી કોયને, અમે કહેલો જોગ;

- તે ઢાંગે ધન મેળવી, કરવા લાગ્યા ભોગ. ૧૦
- ત્યાગી થઇ શ્રીમંતના, સરખાં ખાંધે ધામ;
અજ્ઞાની અંબયલા અરપે દારા દામ. ૧૧
- ત્યાગીને ધન આપતાં, ઘણું કહ્યું છે પાપ;
તે દાતા નરકે પડે, પામે ખડું સંતાપ. ૧૨
- આજ લગી એવું ઘણું, ચાલે છે પાખંડ;
પરધર્મિ રાજા થયા, કરી શકે કોણ દંડ. ૧૩
- પુરુષોત્તમ કહે પ્રીતથી, ધન્ય ધન્ય ગોરખનાથ;
ધર્મ સનાતન સિદ્ધનો, રહ્યો તમારે હાથ. ૧૪
- મહિમા મોટો તમતણો, લખ્યો પુરાણોમાંય;
તેમ મછેંદ્રીનાથનો, વ્યાસે લખીયો ત્યાંય. ૧૫
- વળી લખ્યો છે શકરે, જે શિવનો અવતાર;
તે પણ મહિમા તમતણો, કહે છે ઘણો ઉપકાર. ૧૬
- ત્રિકાળદર્શી છે તમે, જુના જોગીરાય;
લોગી બ્રહ્માનંદના, સાચા સિદ્ધ સદાય. ૧૭
- એક વાત મેં સાંભળી, તે મુજને સંદેહ;
સાચી કે જુઠી હશે કહી સંભળાવું તેહ. ૧૮
- કખીરા કેરા ગ્રંથમાં, લખી ગયા છે એહ;
કખીરે ગોરખ જીતોઆ, લોક લવે છે તેહ. ૧૯

ચોપાઈ.

ગોરખ કહે સુણીએ મુનિરાય, તે ગોરખ ખીજા કહેવાય;
નેપાળી છે ગોસાંઈ જેહ, ગોરખ નામ ધરે છે તેહ. ૧

તે સિદ્ધનાં સાધન કરી, કખીરની કરતો મશ્કરી;

કહેતો સિદ્ધ વિનાનું જ્ઞાન, તે કોયને ન ધરવું કાન. ૨
 કયો કળીરની સાથે વાહ, વળતી એનો ઉતર્યો નાહ;
 સિદ્ધિનાં સાધન છે જેહ, તમે સર્વ બધો છો તેહ. ૩
 મહાદાદિક છે તત્ત્વો સહુ; સાધે સિદ્ધિ આપે બહુ;
 માયામાં મોહ્યા જે જન, તે નર તેનું કરે જતન. ૪
 જ્ઞાની માયા મિથ્યા ગણે, તે સિદ્ધિ સાચી કેમ બણે;
 જડ અભિમાની હોયે જ્યાંય, તેનું મન રહે સિદ્ધિમાંય. ૫
 તીવ્ર વેગથી જે હઠ કરે, સિદ્ધિરૂપ થઈ માયા ફરે;
 અગ્નિ થકી દુધ ઉભરાય, એમ તત્ત્વોની સિદ્ધિ થાય. ૬
 મોક્ષમાર્ગમાં પાડે ભંગ, જ્ઞાની તેનો ન કરે સંગ,
 જ્યાં સુધી સાધે આકાર, એ સહુ માયા તણા વિકાર. ૭
 માયા ભજે પ્રદક્ષના મળે, જીવપાણું તેનું ના ટળે;
 અસંભાવના રજજીની થાય, તેને વિપરીત સર્પ જણાય. ૮
 એમ પ્રદક્ષને ભુલે જેહ, માયા સાચી દેખે તેહ;
 પણ એ સઘળું ફેકે ફેક, સ્વપ્ન તુલ્ય છે સઘળા લોક. ૯
 માયીક જીવ માયાને ભજે, જ્ઞાની તો જડ બાણી તજે;
 હઠથી કષ્ટ કરે છે જીવ, માયારૂપ થઈ ભાસે શિવ. ૧૦
 માઝ્ય માઝ્ય એમ મુખથી કરે, આપે લોગ માયાના સરે;
 પણ એ સઘળો સ્વપ્ન પ્રપંચ, એમાં સત્ય મળે નહીં રંચ. ૧૧
 કળીર જ્ઞાની ગુણ ભંડાર; સિદ્ધિ બધે સકળ વિકાર.
 તે આગળ એ ગોરખ જતી, તેની તે શી પોંચે મતી. ૧૨
 મુસલમાન ને હીંદુ જેહ, કયાં કળીરે સાધુ તેહ;
 તે કળીર થઈ પોતે કયાં, ધર્મહીન લોકોને કયાં. ૧૩

બેડી બુકી ગપ્પો બહુ, બ્રહ્મ કયાં ભરમાવી સહુ;
 મ્હેચ્છ થયેલા સાધુ જેહ; હીંદુ ધર્મના શત્રુ તેહ. ૧૪
 તેણે નિંદા કીધી ઘણી, વેદ વિપ્રને વિશ્વ તણી;
 એવા કબીર થયા છે બાર, તેણે બોધ્યા ઢેઢ ચમાર. ૧૫
 સુતા સુંદરી સેવક તણી, તે સાધુને સેવે ઘણી;
 રમે સંત તે સાથે બાર, એમાં માને મોક્ષ ગમાર. ૧૬
 બીજ પંથ કાંચલીઆ જેહ, કીરતન ગાય કબીરનાં તેહ;
 વેદ શાસ્ત્રમાં કહ્યાં કુકર્મ, તેને ગણે કબીરીઆ ધર્મ. ૧૭
 વેદ ધર્મરૂપી જે હદ, તે ત્રેડી બોલે બેહદ;
 જ્ઞાનસરૂપ સરોવર જેહ, પાણી ત્રુટે ન રહે તેહ. ૧૮
 એમ કબીરીઆ કેરું જ્ઞાન બારે વાટે ગયું નિદાન;
 ધર્મહિન સુધરે નહીં કશે, પશુ સમાન થયા ને થશે. ૧૯
 દોહરો.

એ રીતે કહી ગોરખે, વિવેકની જે વાત,
 વળતી મેં પૂજા કરી, રનેહ ધરી સાક્ષાત. ૧
 ગોરખજી મુજને કહે, છો સાચા મુનિરાય.
 મહિમા મોટેઃ તમ તણો, સુણતાં પાતક બાય. ૨
 શિવજીના અવતારથી, તમને મળીયું જ્ઞાન;
 તેમાં કાંચ કાચું નથી, છો શુકદેવ સમાન. ૩
 આ કળીયુગ આવ્યો હવે, મહામાત્રન મલમૂળ,
 વરણમાત્ર સહુ વર્તશે, વેદ ધર્મ પ્રતિકૂલ. ૪
 અવળાં થાશે પાપથી, જીવનાં અંતઃકર્ણ,
 તેથી કરશે લોકમાં, મન કલ્પિત આચરણ. ૫
 સમજી કોય શકશે નહીં, ગૂઢ જ્ઞાનનો અર્થ;
 અધર્મ કોય તજશે નહીં, ધર્મ માનશે વ્યર્થ. ૬

હીન જાતીના ગુરૂ થઈ, કથશે પ્રહસજ્ઞાન;
મહાવાક્યના લક્ષણું, કોયને નહીં હોય ભાન. ૭
પંચકોશમાં એકને, કહેશે આત્મા એહ;
તેથી પાતક નહીં બળે, વિધ વિધ ધરશે દેહ. ૮

છરેપો.

કોય પ્રાણુયમ કોષ આત્મા માની લે છે,
ગુરુપદ ધારી આપ બોધ બીજાને દે છે;
કોયે વિજ્ઞાનમય કોશ માન્યો આત્મા સાચો,
કહે છે ગુરુ થઈ આપ બોધ બીજાનો કાચો;
વળી કોય આનંદમય કોશને કહે છે આત્માસાર છે,
એવા જ્ઞાની કળી તણા કોણ મોક્ષ મળનાર છે. ૧
તત્પદનું વાચ્યાર્થ ઈશ છે અંતરજાતી,
તેને માની પ્રહસ ગણે છે સાચો સ્વામી;
શક્તિ સૂર્ય ગણેશ વિશ્વ મહાદેવ ઉપાસે,
સીંચે શાખા સર્વ મૂળ ના કોય તપાસે,
વિમુખ રહે વેદાંતથી તે લક્ષ્યભાગ કયાંથી લહે,
વાચ્ય ભાગ ભજવા થકી માયામાંહી મર્યા રહે. ૨

ચોપાઇ.

સાચો લક્ષ્ય ભાગ છે જેહ, સુપાત્ર જોઈને કહેજ્યો તેહ;
હિતમ જાતી પ્રાણુ હોય, ધર્મશીલ શ્રદ્ધાળુ સોય. ૧
તેને કહેજ્યો સાચો લક્ષ્ય, જે સમજી લે પ્રહસ પ્રત્યક્ષ;
પ્રહસમાત્રનાં જે છે બીજ, ઉપર છોટાં વચ્ચે મીજ. ૨
મીજ મધ્ય અંકુર છે જેમ, લક્ષ્ય ભાગ છે સઘળે તેમ,
નામ રૂપનો કરવો ત્યાગ, શેષ રહે તે લક્ષ્ય વિભાગ. ૩

એવું જ્ઞાન બીજ છે જેહ, અવનિતળમાં રાખો તેહ,
 વાવી દેવું સારે ઠામ, તેથી સુધરે સૌનું કામ. ૪
 એવું કહીને ગોરખ ગયા, અમે અમારે સ્થાનક રહ્યા,
 માટે સાંભળ છોટમલાલ તુજપર મુજને આગ્યું ંહાલ. ૫
 બ્રહ્મલક્ષ્ય કહો દીધો જેહ, કરી વિચાર ને બેબે તેહ;
 એ છે સકળ વેદનો સાર; એમાં સંશય નથી લગાર. ૬
 એકાંતે રહી ધરજ્યો ધ્યાન, તેથી તુજને થાશે જ્ઞાન;
 સદા પ્રસન્ન રહેશે જગદીશ, એવી છે મારી આશિષ. ૭
 બે મનમાં હોય શંકા કોય, સુખેથી પૂછી લ્યો સોય;
 એવું બોલ્યા ગુરુ જે વાર, પ્રશ્ન એક મેં પૂછ્યું સાર. ૮
 સોહં શબ્દ બજે છે સંત, તેનો મહિમા કહે અનંત;
 તે મુજને સમજાવી કહો, મારા મનનો સંશય દહો. ૯
 કોઇ તોં અહં સોહં કહે, આત્મા પરમાત્મા કરો લહે,
 એમ સુણી બોલ્યા ગુરુરાય, સાંભળ છોટમ સંશય જાય. ૧૦
 હિરણ્યગર્ભની વાચા જેહ, સોહં શબ્દ જાણવો તેહ;
 સોહં બેજો આહં થાય, અજાણ જન જુદા કરી ગાય. ૧૧
 ઇશ્વર કેરો સુદમ દેહ, હીરણ્યગર્ભ નામ છે તેહ;
 પાંચ પ્રાણુ દશ ઇંદ્રિયાંય, મનને જુદિ મળીયાં ત્યાંય. ૧૨
 સત્તર તત્ત્વમાં છે ત્રય કોશ, સોહં સોહં ઉપજે ઘોશ,
 હીરણ્યગર્ભ વૈરાટનીમાંય, વ્યાપક સઘળે રહે છે ત્યાંય. ૧૩
 જીવ દેહ છે તેનો અંશ, વ્યગ્રિ સમગ્રિ કેરો વંશ;
 જીવ દેહમાં સોહં જેહ, નામ જીવનું જાણો તેહ. ૧૪
 સમગ્રિમાં જે સોહં થાય; તે ઇશ્વરનું નામ કહેવાય;
 નામ થકી છે નામી બિન્ન, તે સમજણ છે ગુરુ આધીન. ૧૫

સુક્ષ્મ દેહ ને પ્રજ્ઞાની માંય, માયા આપી રહે છે ત્યાંય;
તે માયાનું આવરણ ટળે, ત્યારે જીવ પ્રજ્ઞામાં મળે. ૧૬
માયા છે અજ્ઞાનનું નામ, તેજ ટળે તો સુધરે કામ;
અજ્ઞાન રૂપે માયા જેહ, નિંદ્રામાંય સમજવી તેહ. ૧૭
તે સુકીને આગળ જાય, ત્યારે તેને તુરીયા થાય,
સોહં શબ્દ તથો લય હોય, નામ ઉન્મુનિ કહીએ સોય. ૧૮
જીવ શિવ એકતા થઈ રહે, શુદ્ધ સમાધિ તેને કહે;
એટલા સુધી હોય અભ્યાસ, થાય મુક્ત છુટે ભવપાશ. ૧૯

દોહા.

પુરુષોત્તમ આચાર્યનાં. એવાં સુણી વચન;
પ્રીત સહિત પાએ નર્યો, માન્યું મારું મન. ૧
અસંપ્રજ્ઞાત સમાધિની રીતિ સઘળી જેહ;
શ્રુતિ પ્રમાણુવડે કરી, કહી મુજને સહુ તેહ. ૨
વળતી આચારજ કહે, જ્ઞાન કહ્યું મેં જેહ,
વિચાર કરજ્યો તેહનો, દીન દીન વધશે એહ. ૩
એકાંતે આસન કરી, મન કરવું એકતાર,
સ્થૂલ સુક્ષ્મ કારણ થકી, હું છું સહુની પાર. ૪
સ્થૂલ દેહ આ પીડય છે, ઉઠ હાથનો જેહ;
હાડ માંસને મૂત્ર મળ, પરમ અશુચિ એહ. ૫
સુક્ષ્મ દેહ છે વાસના મન બુદ્ધિ અહંકાર;
પાંચ પ્રાણુ દશ ઇન્દ્રિયો, વિષ વિષ ભયોં વિકાર. ૬
કારણ ત્રીજો દેહ છે, તે કેવળ અજ્ઞાન;
નિંદ્રા રૂપે જાણીએ, જેમાં ન રહે ભાન. ૭

એવા તણે દેહથી, ભિન્ન રહેલો જેહ;
 બાણન હારો સર્વનો હું છું આત્મા એહ. ૮
 આત્મા આનંદરૂપ છે, સધળે રહેયો સમાન;
 ધ્યાન ધરે નિત્ય તેહનું, પ્રકટે પૂરણ જ્ઞાન. ૯

इति श्री पुरुषोत्तम सिद्धयोगीनुं
 आख्यान संपूण.

મદાલસા આખ્યાન.

અલર્ક બોધ.

હોહા.

કૃપાનિધી કરતારનું, ધરી હૃદયમાં ધ્યાન.
 કરજોડી વળતો કહું, મદાલસા આખ્યાન. ૬
 માતા બહી મદાલસા, ચેતાવ્યા સુત ચાર;
 જ્ઞાની ગુણવંતા થયા, પામ્યા ભવજળ પાર. ૨
 જન્મેલાથી જન્મ ડરે, તે જનુની કહેવાય,
 બીજી બકરી બાપડી, જન્મી પરવશ થાય. ૩
 જે જનુનીના જઠરથી, જન્મેલા સુત જેહ;
 અવર ઉદરે ના વસે, સાચી જનુની તેહ. ૪
 જનુની વનની વંચરી, સુતને ના દે જ્ઞાન;
 પુત્રોને પંડિત કરે તે જનની પરમાણુ. ૫
 માતા બહી મદાલસા, ચાર સરવ ચરિત્ર,
 સાંભળતાં સુખ ઉપજે, પ્રાણી થાય પવિત્ર. ૬

ચોપાદ ત્રિતાલ.

એક નગર અયોધ્યામાંહી, અરિમર્દન રાજા છે ત્યાંહી;
 મહા ધર્મ ધુરંધર ધીર, ગુણ જેના ઘણાં ગંભીર. ૧
 સુત તેનો શત્રુજીત સાર, ઉગ્ર બુદ્ધિને પરમ ઉદાર,
 સુર ધીરને સાહસ સોહોય, એના જેવો અવર નહી કોય. ૨
 તેનો પુત્ર ઋતુધ્વજ જેહ, દિસે કંઠર્પ સરખો દેહ;
 વેદ આદિ વિદ્યાઓ સાર, કરે અભ્યાસ તે રાજકુમાર. ૩

સરખા વયના કુંવરો સંગ, કરે વિદ્યા વિનોદ ઉમંગ;
 ગીત નૃત્ય વાણંત્રના તાલ, ક્યારેક કરતો તે ગાન રસાલ. ૪
 ઇંદ્ર શાસ્ત્ર તણો લહે પાર, ક્યારે ન્યાયના કરતો વિચાર;
 ક્યારે બ્રહ્મ વિદ્યાના ભેદ, ક્યારે બોલતો ચારે વેદ. ૫
 એમ કરતાં વીત્યો કંઈકાળ, આવી ચડીઆ છે નાગણુબાળ;
 રહેતા હતા રસાતળ માંદા, અવની જોવાને આવ્યા ત્યાંય. ૬
 અર્ધ તર નાગ રાજકુમાર, રૂપ વિપ્ર તણા ધરી સાર;
 રૂપી પુત્ર તણો ધરી વેશ, કીધો અવધપુરીમાં પ્રવેશ. ૭
 ઋતુધ્વજ તણો સાંભળી રાગ, ઘણો મોહીત થઈ ગયો નાગ;
 જ્યોતિ કાન્તી કલા ગુણ સર્વ, ગયો નાગ પુત્રો તણો ગર્વ. ૮
 અહો અવની ઉપર નર એવા, નથી સ્વર્ગ પાતાળે તેવા,
 જ્યાં બેઠો છે રાજકુમાર, નાગપુત્ર ગયો તે ઠાર. ૯
 જોઈ રાજકુંવરની રીતિ, ઘણી ઉપજી પરસ્પર પ્રીતિ;
 સખા મંડલિ બેઠેલી સહુ, વાદ વિનોદ કરતા બહુ. ૧૦
 હય ગજ રથ ધન ભંડાર, બહુ વિદ્યા કળા ગુણ સાર,
 ગુણ સરખા સમાણા મળીઆ નાગપુત્ર તેહને હળીયા. ૧૧
 મન મળીયું ઉભયનું એવું, મળે દુધમાં સાકર જેવું;
 રનાન સંધ્યા વળી ખાનને પાન, કરે સાથે મળીને સમાન. ૧૨
 ઉગે દીવસ તો લેળા થાય, પડે રાત્રિ તો નિજ ઘેર જાય;
 એમ નિત્ય નિત્ય લેળા રમે, પડે અજગા ત્યારે નવ ગમે. ૧૩
 ખરા મિત્રની પ્રીતિજેવી, વધી નાગકુમારને તેવી;
 જ્યારે જાય પોતાને અવાસ, ત્યારે મનસુ થાયે ઉદાસ. ૧૪
 પિતા નાગ કુમારોનો જેહ, તેણે દેખ્યા પુત્રોના દેહ;
 મન દીઠા ઉદાસી જ્યારે; પિતા પુછવા લાગ્યો ત્યારે. ૧૫

સત્ય વાત કહો તમે તન, કયમ રહે છે ઉઠાસી મન;
 હોય દુઃખ તમારે જેહ, મને કરો નિવેદન તેહ. ૧૬
 યોલ્યા કુંવર કર જોડીને વાણી, નથી વાત તમારી અજાણી;
 પણ માત્રનો મિત્ર વિયોગ, દુઃખ દે છે એ દારૂણ રોગ. ૧૭
 રવિ અસ્તથી કમળ મોંચાય, એમ મનતો હમારે થાય;
 એક નગર અયોધ્યા માંદા, ખરો મિત્ર અમારો ત્યાંય. ૧૮
 રાત્રીજીત રૂડો છે રાય; તેનો મોટો ઘણો મહીમાય;
 રત્નવંશ છે તેનો કુમાર ગુણ જ્ઞાનને બુદ્ધિ ઉદાર. ૧૯
 અવનિ ઉપર નર છે અવો, નથી સ્વર્ગ પાતાળમાં તેવો;
 એની વિદ્યા કળા ગુણ જોઈ, રહ્યું મનહું હમારે મોહી. ૨૦
 એના દર્શન કરીએ જ્યારે, કરે લોચનને મન ત્યારે;
 સુણી પુત્રનાં એવાં વચન, નાગરાજ કહે ધન્ય ધન્ય. ૨૧
 તમે કિરતી કરો છો જેની, ધન્ય માત પિતા વળી તેની;
 ખીજા ગુણ તો ઘણામાં હોય, પણ વિદ્યા સમો નહિ કોય. ૨૨
 વસે વિદ્યા દેવી જ્યાં વાસ, ગુણ સઘળા રહે તે પાસ;
 શબ્દ પ્રદા તણો જે અબ્યાસી, તેમાં કોટી ગયાને ટાશી. ૨૩
 વસે વિદ્યાઓ જેને દેહ, સહુ દેહથી ઉત્તમ તેહ;
 તેને પુણ્યે પ્રીતિ સમેત, સહુ અરપિએ આણીને હેત. ૨૪
 તમે પુત્રો થયા છો પવિત્ર મળ્યો તમને જો જ્ઞાની મિત્ર;
 મારે રત્ન તણા ભંડાર, હય ગજ રથ આદી અપાર. ૨૫
 એને જોઈએ તે સઘળું આપો, હોય કષ્ટ કશું તે કાપો;
 ખરા મિત્ર સાથે કરી હેત, તેને અરપીએ પ્રાણ સમેત. ૨૬
 કરી મિત્રને રાખે લોહ, તેને કે છે કૃતદ્વની વેહ;
 કષ્ટ વેળાએ આવે કામ, ખરો મિત્ર તે તેનું નામ. ૨૭

સુણી એવી પિતાજીની વાણી, બોલ્યા પુત્ર જોડીને પાણી;
હય ગજ રથ રતન ભંડાર, દાસ દાસીઓ આદી અપાર. ૨૮
એને સર્વે સમૃદ્ધિ છે જેવી, નથી કોઈ તણે ઘેર તેવી;
શુરવીર મહા રણધોર, બળ વિધાને જ્ઞાન ગંભીર. ૨૯
સઘળી વાતે સમર્થ એહ, પ્રોઢ પરાક્રમ કરતા તેહ;
દેવ રૂપીને માનવ બહુ, એની આજ્ઞાઓ પાળે સહુ. ૩૦

દોહડા.

પુત્રનાં વાયક સુણી, બળવંતા બોલ્યા તાત;
પ્રોઢ પરાક્રમ શાં કયાં, વિસ્તારી કહો વાત. ૧
પુત્ર હો પિતા સુણો, અમે સાંભળ્યું જેહ;
તમ આગળ વિસ્તારથી, કહીએ સઘળું તેહ. ૨

ચોપાઈ.

એક દિવસ શત્રુજીતગય, બેઠો હતો પુરી સભાય;
ગાલવ નામે મહા રૂપી કોય, અશ્વ લઈને આવ્યા સોય. ૧
રૂપીને દેખી ઉઠ્યો રાય, પ્રેમ કરીને લાગ્યો પાય;
કહો મુનિ કેમ આવ્યા આજ, કહો કાંઈ અમ સરખું કાજ. ૨
ગાલવ કહે સાંભળ મહિપતી, દુઃખ દે છે કોય દાનવ અતિ;
ધ્યાન સમે હોય નિશ્ચલ મન, તેમાં પાપી કરે વિધન. ૩
અંધ્યા આદિ કર્મો માંય, કાંઈ છળ લેહ કરે છે ત્યાંય;
વિવિધ પ્રકારે ધારી વેષ; મૂઢ કરે છે સૌને કલેશ. ૪
કાંચીક કોપ મને ત્યાં થયો, કઠણ શબ્દ દેવોને કહ્યો;
દેવે અશ્વ આપ્યો છે એહ, સ્વર્ગ થકી ઉતરીઓ તેહ. ૫
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળે જાય, જલ સ્થલમાં એના રોકાય;
મન વેગે જાયે સઘળે ઠામ, કુવલયાશ્વ છે એનું નામ. ૬

એની ઉપર થઈ અશ્વાર, કરો જ્ઞાનવનો સંહાર;
 ગાલવ કેરાં સુષ્પી વચન, બોલ્યો શત્રુજીત રાજન. ૭
 ધન્ય ધડી ધન્ય દિવસ આજ, જો કરીએ પ્રાદાણનું કાજ;
 રૂતુધ્વજને ત્યાં આજ્ઞા કરી, ચાલ્યો ધનુષ્ય બાણ કર ધરી ૮
 અશ્વ ઉપર આરૂઠ થયા, મુનિ ગાલવ સાથે ગયા;
 તેજવંત રવિના જેવો, ચડ્યો અશ્વ ઉપર નૃપ એવો. ૯
 યમરાજ ગ્રીએ હોય જેવો, હંડ દુષ્ટોને જેનાર એવો;
 ધરા જેવો મહા દ્રઢ ધીર, બળાંતા છે બાવનવીર. ૧૦
 સજી બાણ શરાસન હાથ આવ્યો આશ્રમમાં મુનિ સાથ;
 કહે ગાલવને ગુણવંત, હજી આવે જો અસુર અનાંત. ૧૧
 સુખે કરો તમારાં કામ, વિધન કરતાનો દેહીશ કામ;
 એમ કહીને ઉભો ત્યાં ભૂપ, ધર્યું દૈત્ય વરાહનું રૂપ. ૧૨
 મંદ અંધે લહ્યું નહીં કાંય, આવી પેઠા આશ્રમમાંય;
 હીઠો રાજકુમારે જ્યારે, ચડ્યો અશ્વ ઉપર તે વારે. ૧૩
 અર્ધ ચંદ્ર નામે એક બાણ, કીધું ધનુષ્ય ઉપર સંધાણ,
 આગળ દાનવ પાછળ રાય, એમ લગભગ ચાલ્યા જાય. ૧૪
 ગયા યોજન સહસ્ર પર્યંત, આણ્યો દાનવ કેરો અંત;
 આવ્યો ગતો તે માર્ગમાંય, ગયો અશ્વ તે ઉતરાં ત્યાંય. ૧૫
 દીડું તિમિર તેણે તે કામ, તોય ચાલ્યો ધરો હામ;
 થઈ દીઠો ઘણો પ્રકાશ, ઘણા ભાનુ તણે ત્યાં ભાસ. ૧૬
 દીઠાં કનક મણીમય ધામ, ઇંદ્રપુરીયો અફલુત કામ;
 જોઈ વિસ્મય થયો તે કુમાર, કોણ રહેતું હશે આ કાર. ૧૭
 જન કોઈ જણાતું નથી, સુનું ભુવન દિશે સર્વથી;
 અશ્વ બાંધીને ઉભો રહ્યો, મંદીરમાં જોવાને ગયો. ૧૮

એવે દીઠી જીવતી એક, પૂછ્યું તેને સહીત વિવેક;
 કોણ તમે આ કોનું ધામ, કોણ પુરૂષ રહે છે આ હામ. ૧૬
 તોય કુંડલા બોલી નહીં, રાય દેખીને વિસ્મય થઈ;
 પેઠો જીવનમાં થઈ નિઃશંક, દીઠો સોનાનો પર્યંક. ૨૦
 ઉપર બેઠી કન્યા જેહ, રતિ થકી રૂપાળી તેહ.

દોહડા,

શશિવહની મૃગલોચનો, પીનપયોધર સાર;
 સિંહલંકી ગજગામિની, રૂપ તણા ભંહાર. ૧
 જેવી મનોહર માનુની, તેવો ભુપ કુમાર;
 એકમેકને જોઈને, પ્રગટયો કામ વિકાર. ૨
 મહા પુરૂષને જોઈને જીલી તનનું ભાન:
 પામી મોહ મહાલસા, ના રહી શુધ કે સાન. ૩
 કારણ શું છે મોહનું, કહે છે ભૂપ કુમાર;
 એવે બોલી કુંડલા, સખી હતી તે હાર. ૪
 મોહનું કારણ કહું છું સાંભળજો નરવીર;
 પાપીને કર એ ચકો, પરવશ થયું શરીર. ૫
 વહાલા તણા વિયોગથી, ક્ષણ ક્ષણ દાઝે દેહ;
 માતા પિતા રોતાં રહ્યાં, ચકી અધમ કર એહ. ૬
 રૂપ કળા શુભ આતુરી, શુભ લક્ષણ સર્વાંગ;
 ઉત્તમ કુળની ના કરે, અધમ પુરૂષનો સંગ. ૭
 પણ સુરભિના વચનનો, રાખી રહો વિશ્વાસ;
 તેજ તમે આવ્યા હશે, ઈશ્વર પૂરશે આશ. ૮
 વિશ્વાવસુ ગાંધવનો, રાજા સ્વર્ગે જેહ,
 પવિત્ર પુત્રી તેહની, મહાલસા છે એહ. ૯

- દેવતાણા ઉદ્ધાનમાં, રમતી સખીઓ સંગ;
 રૂપ ત્રિલોચન મોહની, સુંદર છે સરવંગ. ૧૦
 પાતાળકેતુ દુરમતી, દાનવ અહીંનો જોહ;
 કરતો કરતો ત્યાં જયો, કન્યા દીઠો એહ. ૧૧
 અહંબુદ્ધ દીઠો અગના, થયો મોહવશ મંદ;
 અંધકાર માયા કરી, રચ્યો ફાવતો ફંદ. ૧૨
 હરણ કરી કન્યાતાણું, ચાલ્યો પાપી ચોર;
 બહુ દુઃખમાં બાળા પડી, પોકાર કરતી ઘોર; ૧૩
 સુરભિ ત્યાં સામી મળી, હયા ઉપજી મન;
 કન્યા ગાંધર્વરાયની, કરતી અતિ રૂદન. ૧૪
 ચિંતા ના કરેશ અંતની, ઈશ પુરશે આશ;
 નિશ્ચે કોઈક નરપતિ, કરશે એનો નાશ. ૧૫
 માનવ એને મારશે, કરશે બાણ પ્રહાર;
 અશ્વે ચડીને આવશે તેહ તારો ભરથાર. ૧૬
 સત્ય વચન સુરભિતાણું, સમજી બાળા એહ;
 મહાન્ધ દાનવ મોહથી, સમજી ન શક્યો તેહ. ૧૭
 આણીને રાખી અહીં, વરના કર્યો વિચાર;
 આવે તેરસ આવતી, લગ્ન કરે નિરધાર. ૧૮
 મ્હેન્ટ હાથ કપિલા ગઈ, શ્રુતિ શુદ્રને હાથ;
 મહાદુખમાં બાળા પડી, નીચ મળ્યો છે નાથ. ૧૯
 હું છું એની સહચરી, સતી કુંડલા નામ;
 પત્ની પુષ્કર માલિની, રહું છું આણે ઠામ. ૨૦
 હવે જહો સાચું તમે, કેમ આવ્યા આ ઠામ;
 કોણ તમારી જાત છે, કોણ પિતા કોણ નામ. ૨૧

દાનવ છો કે દેવતા, ગાંધર્વ કિન્નર નાગ;
 માનવ આવી ના થકે, કોઈ દીવસ આ જાગ. ૨૨
 રૂપધ્વજ કહે રામા સુણો, સાચી કહું છું વાત;
 હું નહીં દાનવ દેવતા, પન્નગ ગાંધર્વે જાત. ૨૩
 હું રાજા ભુતળ તણો, અવધપતિનો ખાળ;
 પિતૃ આજ્ઞાથી હું રહ્યો, રૂષિઓનો રખવાળ. ૨૪
 ધારી રૂપ વરાહનું, આઠ્યો દાનવ કાંય;
 અર્ધ ચંદ્ર બાણે કરી, મેં વિધ્યો છે સોય. ૨૫
 એની પુંઠે હું પડ્યો, અપ્રવે થઈ અસ્વાર;
 ગર્ક થયો હય ગર્તમાં, આઠ્યો આણે ઠાર. ૨૬
 વળતી બોલી કુંડલા, તમેજ વેધ્યો બાણ;
 તો જાણું નિશ્ચે મુખો, સુરભિ વચન પ્રમાણ. ૨૭
 માનવ પણ નોય તમે, દેવ થકી છો દક્ષ;
 પરણો રૂડી પદ્મની, પ્રીત્યે કરી પ્રત્યક્ષ. ૨૮
 ધારી રૂપ વરાહનું, ગયો હતો એ ચંદ્ર;
 દેતો દુખ મુનિ દેવને, કરતો ઘણાં કુછંદ. ૨૯
 પાપીનો પ્રલે થયો, હવે ભય નથી કાંય;
 પરણાવું હું પ્રેમદા. જાણો એની ખાંય. ૩૦
 'ચોપાઠ'.

સુણી વચન સખોનાં સાર, જાગી મહાલસા તેણી વાર;
 લલ્લજયુક્ત થઈને કાંય, બોલી વચન મધુરાં ત્યાંય. ૧
 દીઠો રૂડો રાજકુમાર, જાણો કંદર્પનો અવતાર;
 ઉર બાહુને નયન વિશાળ, જોયું નખ શિખરૂપ રસાળ. ૨
 સાચું કૃણીયું છે સુરભિવચન, મળ્યો રસીક રૂડો રાજન;
 દીસે ધર્મ ધૂરધર ધીર, બળ પરાક્રમ છે ગુણ ગંભીર. ૩

વાણી જોતાં છે મહા વિદ્વાન, શુભ લક્ષણ શક સમાન;
 હળી હેતે કુંવરની સાથ, વરો મુજને કૃપા કરી નાથ. ૪
 કુલ ગુરુ કુંડલાનો જેહ, તરત તેડાવ્યો ત્યાં તેહ;
 કુશ તામ્ર પાત્ર કર અલી, આબ્યા ગુરુજી આંખે ચાલી. ૪
 વેદ વિધિ કરી સહિ ત્યાંય, પ્રગટ્યો પાવક ચોરીમાંય;
 કન્યાદાન કુંડલાએ કીધું, પાણી અહણુ રૂતુબજે કીધું. ૬
 ગયા ગુરુજી પોતાને ધામ, તપ કરવા બેઠા તે ઠામ;
 કુંડલાએ તે કન્યા વળાવી; સારી શીખ હઈ સમજાવી. ૭
 અન્ધ ઉપર કીધું પલાણુ, આલ્યાં કંપતી ચતુર મુજણુ;
 બીજા દાનવે બાણી વાત, આવી કરગ લાગ્યો ઉત્પાત. ૮
 અન્ધ શસ્ત્રીને આયુધ બહુ, મુકયાં રાજકુંવરપર સહુ;
 સાંધ્યું રાયે તે પાવક બાણુ, વાળ્યો દાનવ માત્રનો ઘાણુ. ૯
 જેમ કપિલે સગર સુત બાળ્યા, એમ પાપી સરવને પ્રબલ્યા;
 પછી આબ્યો અયોધ્યા માંદા, થયો આનંદ ઉત્સવ ત્યાંય. ૧૦
 કન્યા રત્ન લાબ્યો તે કુમાર, થયો હરખ પિતાને અચાર;
 જેઈ મહાલસાનું રૂપ, ભાગ્યવંત કહે સહુ ભુપ. ૧૧
 ધર્મ પતિવ્રતાનો જેહ, પ્રીતે પાળે મહાલસા તેહ;
 કરે નિત્ય નિત્ય ભોગવિલાસ. જ્ઞાન ધ્યાન વિદ્યાઅભ્યાસ. ૧૨

इति श्री महालसा आख्याने प्रथम प्रकरण समाप्त.

પ્રકરણ ૨ જી.

રાગ આખાહરણનો.

- અતી આનંદમાંરે, વીતી ગયો કેટલો કાળ;
 રક્ષણ ઋષિ તણુરે, કરવા બતો નૃપનો બાળ.
 પાતાળ કેતુનોરે બાંધવ તાળકેતુ નામ;
 વેર વિચારીકરે તેણે કયું કપટનું કામ. ૧
- ત્રટ જુમના તણુરે એક દીન ગયો ઋતુધ્વજરાય;
 દુરમતી દાનવેરે કીધી ઋષીની સરખી કાય;
 નીજ માયાવડેરે રૂડું આશ્રમ રચીયું ત્યાંય,
 કપટ મુની બનીરે, માયાવી બેઠો તે માંય. ૨
- એવું જોઈનેરે પાચે પડીયો રાજકુમાર;
 કપટી દાનવેરે વખાણુ કીધાં તેણી વાર;
 નરપતિ ના લહયોરે કાંઈ કપટીનાં આચરણુ,
 અમુરે એહનુરે, માગી લીધું કંઠાભણું. ૩
- કપટીએ કહ્યુરે મારે જવું વરૂણને ધામ,
 કેઈ યજમાનનુરે કરવું યજ્ઞ તણું છે કામ.
 ત્યાં જઈને પછીરે પાછો આવીશ આણે ઠાર,
 ત્યાં લગી બેસજોરે રૂડી રીતે રાજકુમાર. ૪
- મુની બાણી મહારારે આપ્યું કંઠાભૂષણુ ત્યાંય,
 પાપી લેઈનેરે પેઠો જુમનાના જળમાંય;
 અદૃશ્ય અહીં થયોરે અઁયો અવધપુરી મોજર,
 મોટો મુની બનીરે જઈને બેઠોછે રાજદાર. ૫
- શત્રુજીતનેરે કપટી કહેવા લાગ્યો ત્યાંય;
 કુંવર તમ તણુરે મરણ પામ્યો મહારણમાંય.

- રક્ષણ ઋષિ તણુંદે કરતો સદા તમારો બાળ,
દુરમતી દાનવેરે યુધમાં કીધા એનો કાળ. ૬
- ભૂષણ કંઠનુંદે, મૂને આખ્યું મરતી વાર,
એના શબ તણીરે હહન કીયા કીધી તે ઠાર;
આડ્યો ત્યાં થકીરે આવ્યો તમને કરવા બાણ;
શત્રુજીતનેરે વચન વાઝ્યાં વજનાં બાણ. ૭
- રાજા રાણીએરે બાણી પુત્ર મરણની વાત,
સહુ ટોળે મળીરે કરવા લાગ્યા આંશુપાત;
આવી મહાલસારે ભેયો મુનિવર કેરો વેશ,
આશ્રણ બોળખીરે વળતી કરવા લાગી કલેશ. ૮
- છે સાચી સતીરે ભેયું પતિ તણું એંધાણ;
સહુના દેખતાંરે તેણે તજ્યા પોતાના પ્રાણ.
રોતી રાણીએરે શત્રુજીતે વાળી સોય,
પર ઉપકારમાંરે મૂઆનો શોક ના કરવો કોય. ૯
- ગોં બ્રાહ્મણ તણુંદે રક્ષણ કરતાં છુટે દેહ;
કોટીક યુગ લગીરે પામે સ્વર્ગનું મુખ તેહ,
તુચ્છ તનુ તણુંદે સાફ પામે દેવ શરીર;
જઈ રણયજ્ઞમાંરે જેણે હોમ્યું સર્વ શરીર. ૧૦
- રોતાં રાખીયાંરે રાચે સમજાવી નીરધાર,
સુત વધુને પછીરે કીધા અઝીનો સંસ્કાર.
કપટ મુની ગયોરે જઈને નીસર્યો જીમનામાંય;
રાજકુમારનેરે કુમતી કહેવા લાગ્યો ત્યાંય; -
તમ પરતાપથીરે હું કરી આવ્યો માફ કામ;
બાવ મુખે કરીરે હવે તમે તમારે ધામ. ૧૧

મુની ચરણે નમીરે વળતી ગયો પોતાને ઘેર;
મળોઆ તાતનેરે સુતને સંભળાવી સહુ પેર.
કોઈક મુની થઈનેરે લાઁયો આબણુનું એધાણુ;
સતી મદાલસાએરે પતિની પુઠે ઇડયા પ્રાણુ. ૧૨

એવું સાંભળીરે રેયો ઘણું ઋતુવજરાય,
અરે મુજ કારણેરે જેણે તણ પોતાની કાય;
સુખ સંસારનુંરે, આજ લગી નથી જોયું કાંય,
ભજતી પ્રહારનેરે રહેતી ધર્મની માંય. ૧૩

હવે મહારેરે લોગવવા નહી ભવના લોગ,
વનમાંહી વસીરે કાયા કસી સાધવો જોગ;
એવું સાંભળીરે તાતે સમજાવ્યો બહુ ત્યાંય,
ઉર આણ્યું નહીરે તપ આરંભ્યું તિરથમાંય. ૧૪

મળવા મિત્રનેરે એવે આવ્યા નાગકુમાર,
સઘળું સાંભળીરે, ઉરમાં દુખીયા થયા અપાર.
જઈ પાતાળમાંરે વળતી કહી તાતને વાત;
કપટી દાનવેરે કીધી મિત્ર વધુની ઘાત. ૧૫

કપટના જોગથીરે ઠગાર્ધ ગયો મારો મીત્ર,
કહોને તાતણરે, કેવાં કપટી કરે ચરીત્ર.
વળતા પિતા વહેરે કપટ લેખ એમ પરખાય;
સુખ મુદ્રા થકીરે વળી ચેષ્ટાથી ભણ્યો ભય. ૧૬

છાંપો.

ચંચળ જેનું ચિત્ત નેત્ર વળી ચંચળ તેનાં,
જોલે મોટા જોલ, તોલ કાંચ ન જડે જેનાં,
ધરી દેખાડે ધ્યાન, જ્ઞાન વળી કથે ઘણેક,

જણાવે જુના સિદ્ધ, ઘણો ગોઠીએ ગેર,
 વેઠક બાહુ કીમીઆ, વળી કંઈ કંઈ ચટકાં તે કરે,
 બાવીક ભોળા લોકનાં તે, તન મન ધન હેલાં હરે. ૧
 બોલે મધુરા બોલ, શીળતા રાખે સારી,
 કોય સરવેનું ખાય, કોય કફાવે આચારી,
 કોય કરે અપવાસ, ખાય છાના મધરાતે,
 લેપઈ રહ્યા એ હામ, ત્યાગ દેખાડે બતે,
 એવા ધૂર્ત અતિ ઘણા, અનેક વેશે આચડે,
 ભોળા ભાવ ધરી ભજે, પણ ભક્ષ તેમનું થઈ પડે. ૨
 દાહરા

પુત્ર કહે પિતા સુણો, જેમ એનું દુઃખ જાય;
 થાય જો સતી જીવતી, એવો કહોને ઉપાય. ૧
 તાત કહે તમને કહું, ઉપાય એનો આજ;
 સમરો દેવી શારદા સરસે સઘળું કાજ. ૨
 વચન સાંભળી તાતનું, પુત્રોએ તે વાર;
 સાચી દેવી શારદા, આરાધી એ ઠાર. ૩
 હિમાચળ ઉપર જઈ, તપ આરંભ્યું ત્યાંય;
 બ્રહ્મ સુતા ભાવે કરી, આરાધી મનમાંય. ૪
 છંદ હરિગીત.

હે દેવી તું જગ ધારીણી, દુઃખ હારીણી મહીમા અતી;
 કરે શીશ નામી પ્રજામ તુજને, બ્રહ્મયોની સરસ્વતી.
 સહસ્રત જગમાં જેટલું; તે સરવ તુજ આધારથી,
 છે સર્વેમાં સંયોગ તારો, યોગવતી તું ભારતી. ૧
 તું પરમ અક્ષર રૂપદેવી, સર્વે એ તુજથી થયું,
 છે પરમ અક્ષર રૂપ તે, પરમાણુવત સહુમાં રહ્યું.

અક્ષર સદા પરબ્રહ્મ છે, આ વિશ્વ તે ક્ષર છે સહી,
 પાવક રહ્યો છે કાષ્ટમાં, વળી ગંધ રહી અવની ગ્રહી. ૨
 એમ ચરાચરમાં પ્રહ્મ તું, તારો સરવમાં વાસ છે;
 ઉપજે ખપે તુજમાં સહુ, તારો સર્વ વિલાસ છે,
 છે સ્થિરા સ્થિર જગ જેટલું, ઓંકાર તેનું સ્થાન છે.
 છે ત્રણ માત્રા તેહની, છે ને નથી નિહાન છે. ૩

ત્રય લોકને વળી ત્રય વિદ્યા, વન્હિ પણ ત્રય જાણીએ,
 ત્રય વર્ણ છે ત્રય ધર્મ છે, વળી જ્યોતી ત્રય પ્રમાણીએ;
 ત્રય ગુણને વળી શબ્દ ત્રય, ત્રય કાળ વર્ણાશ્રમ સહી;
 છે દેહ ત્રય ને અવસ્થા ત્રય, એમ ત્રય માત્રા રહી. ૪
 અવિઝરી છે જે અર્ધ માત્રા, શુદ્ધ સન્નિર્ગુણ છે,
 પરિણામ વરજીત તે સદા, આનંદ પ્રહ્મ અનુપ છે.
 તે રૂપ તારૂં દિવ્ય દેવી, હું કહી શકતો નથી,
 ઉચ્ચાર આવે જીભથી, હું તેટલું કહું છું કથી. ૫

વિશ્વેશ તું પરમેશ તું, વળી વિશ્વ રૂપે તું સહી,
 છે વાસ તારો વિશ્વમાં, વળી વિશ્વથી અળગી રહી
 તે સાંખ્યને વેદાંત આદિ, અમીત શાખા સ્થીર કરી,
 તું એક થાય અનેક રૂપે, વિવિધ રૂપે વિસ્તરી. ૬

તું આદ્ય મધ્યને અંતમાં; સદ્ અસદ્ રૂપે સાર છે,
 વસુ ઈન્દ્ર પ્રહ્મા અકં ઈંદુ, જ્યોતિ તું નિરધાર છે;
 તું ત્રિગુણનો આશ્રય સદા, વળી પડ ગુણાત્મક નામ છે,
 શક્તિ મતોમાં શક્તિ તારી, તું સદાય અનામ છે. ૭
 તું સકળને નિષકળ વિષે, શક્તિ સદા વ્યાપી રહી,
 અદ્વૈત ને વળી દ્વૈત તું, તુંજ વિના નહી ખાલી કહી;

સુદમ થકી અતિ સુદમ તું, અતિ સ્થુલથી વળી સ્થુલ છે,
બુદ્ધિ તમા આકાશમાં, તું સરવ કેડું મળ છે. ૮

હોહા.

કંબલાય ઉરગે કરી, સ્તુતિ ધરીને પ્રેમ;
માગ્ય માગ્ય કહી શારદા, બેલી વળતી એમ. ૧

કરનેડી કંબલ કહે, આપો મુજને માત;
સંગીત વિદ્યા આવડે, સહીત તાલ સ્વર સાત. ૨

વાણી કહે તવ વહનમાં; કરીશ આવી વાસ,
સારી વિદ્યા સરવથી, પ્રગટ થશે તમ પાસ. ૩

એવું કહી આપે હવી, દેવી અંતર ધ્યાન;
નાગપુત્ર આનંદથી, કરવા લાગ્યા જ્ઞાન. ૪

કરુણામય કેલાસમાં, છે મોટા મહાદેવ,
સાજ સકળ સાલ કરી, ગયા ત્યાં તતખેવ. ૫

ઉમાકાન્ત આગળ બઈ, આરંભ્યું શુભ જ્ઞાન;
સાતે સ્વર સાથે સહુ, રાગ રંગને તાન. ૬

ગાંધર્વ કિન્નર અપ્સરા, મુણવા આઝ્યા સર્વ;
રાગ સાંભળી નાગનો, ગયો તેમનો ગર્વ. ૭

માગો જે જે મુખ થકી, તે આપું વરદાન. ૮

ચોપાઈ.

કરનેડી કહે નાગકુમાર, પ્રભુ છે તમે પરમ ઉદાર;
મહારાણી મહાલક્ષ્મી જેહ, કરી જીવતી આપો તેહ. ૧

આપુતોષને અઠળક ઢાની, ગણે તમને તો મોટા જ્ઞાની;
હોય પરમ કૃપા જો તમારી, કરો પ્રગટ મહાલક્ષ્મી નારી. ૨

સુણી શંકર બેઠ્યા વાણી, નિશ્ચે મળશે તમોને રાણી,
તમે જીવ તમારે ઘેર, કરો આજ તો ફરી પેર. ૩

પીંડ દાન પ્રીતેથી કરે, મધ્ય પીંડ વળતી ઉદરો,
 તેનું ભક્ષણ કરશે બ્યારે, થશે મહાલસા તેણી વારે. ૪
 મધ્ય કૃષ્ણા તમારી માંય, થશે પ્રગટ એ નારી ત્યાંય;
 પૂર્વે હતો મહાલસા જેવી; થશે પ્રગટ તેવીને તેવી. ૫
 તેજ રૂપ વય ગુણ ને વેશ, તેમાં ભિન્ન નહિ લવલેશ. ૫
 વચન સાંભળી શંકર તણું, મનમાન્યું પન્નગનું ઘણું;
 પુજ્યા શૂલપાણીના પાય, વિનય કરીને થયા વિદાય. ૬
 આબ્યા તરત રસાતલમાંય, શ્રાદ્ધકર્મ આરંભ્યું ત્યાંય;
 વેદમંત્રથી શકલ વિધાન, દીધું પિત્રોને પીંડ દાન. ૭
 મધ્ય પીંડ લીધો કરમાંય, તેનું ભક્ષણ કીધું ત્યાંય;
 મધ્ય કૃષ્ણા ફાટી જેટલે, મહાલસા પ્રગટી તેટલે. ૮
 પૂર્વ જેવો હતો દેહ, પાછો પ્રગટયો તેનો તેહ;
 તેવા ગુણને તેહજ જ્ઞાન, તે યોવન તે રૂપ નિદાન. ૯
 તેને દેખી નાગકુમાર, પામ્યા મનમાં હરખ અપાર;
 મહાલસા નીજ મંદીરમાં, રડી રોતે રાખી ત્યાંય. ૧૦
 મળવા મિત્ર ધરી મન આશ, પેતે ગયા ઋતુધ્વજ પાસ;
 જોઈ મલપતાં તેનાં સુખ, શત્રુજીત સુત પામ્યા સુખ. ૧૧
 વળતી બોલ્યા નાગકુમાર, અમથી ન થયો કાંય ઉપકાર;
 પીતા હમારા સમર્થ જેહ, તમને મળવા ઇચ્છે તેહ. ૧૨
 તમને દર્શન તેમનું થશે, જરૂર સઘળું સંકટ જશે,
 વચન સાંભળી મીત્રો તણું, રાજકુંવર મન રીઝયો ઘણું. ૧૩
 રાજપુત્ર તે આગળ થયા, પ્રીતિ સમેત પાતાળે ગયા,
 રમણીક ભોમી રસાતળતણી, હીરા હેમરતન ને મણી. ૧૪
 અતિ અનોપમ શોભા ત્યાંય, એવી નહી અમરાપુર માંય;
 નાગનારીઓના જોઈ રૂપ, ચક્રીત થયો ભોમીનો ભુપ. ૧૫

વાગે નાહ અનેક વિધાન, કરે કોકીલા કંઠે ગાન;
 બેતા બેતા આવ્યા ત્યાંય, નાગરાજ બેઠા છે જ્યાંય. ૧૬
 નાગકુમાર તે આગળ ગયા, સમાચાર તેતાતને કહ્યા;
 ગુણવંત મિત્ર હમારો જેહ, મળવા તમને આવ્યો તેહ.
 બોલ સાંભળી પુત્રો તણો, નાગરાજ મન હરખ્યો ઘણો. ૧૭

હોહા.

નાગાલયમાં નરપતી પેઠા જેણી વાર;
 સુંદર શોભા બેઠને, ઉપજ્યો હર્ષ અપાર. ૧
 ઇંદ્રાસનથી આપતું, કંચનમણી સમ કામ,
 પ્રદક્ષ સદન કરતાં બહુ, નાગરાજતું ધામ. ૨
 સિંહાસન સોનાતણું, જડીત મણીની જ્યોત;
 સહસ્ર સુરજથી ઘણો, દીસે ત્યાં ઉંઘાત. ૩
 નાગરાજ પાસે જઈ, રનેહે નાચ્યું શીશ;
 અન્ધ તરે ઉલટ ધરી, દીધી છે આશિષ. ૪
 ભાવ કરીને ભુપને, ચાંપ્યો ફદીયા સાથ;
 પાસે બેસાડ્યો પ્રીતથી, હેતે આડ્યો હાથ. ૫
 કુશળતા પુછી કરી, વળતાં કરયાં વખાણ;
 સજ્જન ઉપજે સુષ્ટીમાં, કરવાને કલ્યાણ. ૬
 ગુણવંતા ગુણ તાહરા, કહેતા મારા તન;
 તે નજરે દીઠા તને, માન્યું મહાઈ મન. ૭
 જે નરના ગુણ જગતમાં, સરવે લોક સરાય;
 તે નરના દર્શન થકી, પાંચે પાતક બાય. ૮
 સહવિદ્યા સહગુણ વળી, જેમાં સહઆચાર;
 પિત્ર ભક્તિ આસ્તિક મતિ, ધન્ય તેનો અવતાર. ૯

ધન્ય ધન્ય તે વંશને, ધન્ય માતાને તાત;
શુભ કોર્તિ આ લોકમાં. હોય જેની વિખ્યાત. ૧૦
શોપાહ.

એમ કુંવરનાં કરી વખાણ, વળતી બોલ્યા નામ મુબલ્લ;
આજ અતિથી આવ્યા તમે, અઢકો આનંદ પામ્યા અમે. ૧
જેજે ઈચ્છા તમને હોય, મુજ પાસેથી માગો સોય;
સજન મિત્ર પુત્રોના તમે, જે માગો તે આપુ અમે. ૨
રતનાદીક ધન વાહન જેહ, તમથી અધિક નથી તેહ;
નાગરાજનાં મુણી વચન, બોલ્યા શત્રુજીતના તન. ૩
દર્શન થયાં તમારાં જેહ, અપાર ફલદાયક છે તેહ;
શીશ ધરી પદરજ તમ તણી, હું સંપતિ પામ્યો ધણી. ૪
રતનાદીક ધન વાહન સોય, તમ પ્રતાપથી છે સહુ કોય;
રાજ્ય રત્ન હય ગજરથ સાર, છે મહારે સઘળું નીરધાર. ૫
મારે વસ્તુ જોઈએ જેહ, સરવે તમે બાણો છે તેહ;
બોલ્યો કંબલાશ્વનો પુત્ર, એનું બાગ્યું છે ધર મુત્ર. ૬

દોહા.

પુત્રી ગંધર્વરાજની, મહાલસા શુભલલ્લ;
એ પરણેલો પ્રેમદા, તેણે જોયા પ્રાણ. ૧
પવિત્રતા પોતે હતી, સતી શીરામણી જેહ;
કોઈ શત્રુના કપટથી એણે છોડ્યો દેહ. ૨
વનિતા તણા વિયોગથી, ત્યાગ કર્યા સહુ મુખ;
રાત દીવસ ચિન્તા થકી, દાઢણ સહે છે દુઃખ. ૩
નારી વિના નર એકલો, શોભે નહી સંસાર;
જો કરી આપો જીવતી, ઉપજે હરખ અપાર. ૪

અન્ય નારી વરવી નહી, કરી પ્રતિજ્ઞા એમ;
 એ મહાલસા ના મલે, તોયે જીવે કેમ. ૫
 પુત્ર તણી વાણી સુણી, કહે નાગ મહારાજ;
 માયારૂપ મહાલસા, હું દેખાડું આજ. ૬
 એમ કહી દેખાડીયું, મહાલસાનું રૂપ;
 નીરખી નખ શીખ તેહને, મુછો પામ્યો ભૂપ. ૭
 ઘડી પછી મૂછો વળી, વળતી બાલ્યો આમ;
 માયારૂપી માનુની, સરે ન તેથી કામ. ૮
 વળતી તે નાગે કહી, સર્વે બનેલી વાત;
 કરી ઈશ્વરે જીવતી છે સાચી સાક્ષાત. ૯
 એવી વાણી સાંભળી, રીઝ્યો રાજકુમાર;
 આવી મળી મહાલસા, ઉપજીઓ હર્ષ અપાર. ૧૦
 તેજ રૂપ ને રંગ છે, તેનો તેજ સ્વભાવ;
 ગુણ લક્ષણ વચને વપુ, બનીયો તેજ બનાવ. ૧૧
 ભોજન નાના ભાત્યનાં, કીધાં તેણે કામ;
 મળી હળી સૌ મિત્રને, ગયા પોતાને ગામ. ૧૨
 ચોપાદ.

આઘ્યા પછી અયોધ્યામાંય, જેજેકાર થયો છે ત્યાંય;
 માત પીતાને ચરણે નમી, અંતર જવાળા સરવેની સમી. ૧
 ધન્ય ધન્ય એવા મિત્ર ઉદાર, જીવતી કરી મરેલી નાર;
 મિત્ર મિત્ર કેરુ દુઃખ હરે, એવો મિત્ર સરવથી શરે. ૨
 સ્વાર્થી મિત્ર ઘણા જગમાંય, તેથી અર્થ સરે નહી કાંય;
 સજ્જન તણી મિત્રતા જેહ, સદા સુખદાયક છે તેહ. ૩
 દુરીજન તણી મિત્રતા કરે, તેથી કાજ કથું નહી સરે;
 રૂપવજને મહાલસા સંગ, પાળે ધર્મ સહીત ઉમંગ. ૪

શત્રુજીતે સોંપ્યું રાજ, આપ ગયા વન સાધન કાજ;
 પાળે પ્રભા રૂપવજ રાય, સારી કીર્તિ સધળે ગાય. ૫
 ધર્મ ધુરંધર થયો નરેશ, આલી કીર્તિ દેશોદેશ.
 મહાલસા રાણી છે જેહ, મહાશુભ ગંભીર તેહ. ૬
 પ્રથમ પુત્ર એક તેને થયો, સમાચાર રાજાને કહયો;
 તેનું નામ ધરયું વિક્રાન્ત કુંવર બેઈ પામ્યું મન શાંત. ૭
 મહાલસાએ કયો વિચાર આપી બોધ કરે ભવપાર.
 મારે ઉઠરે આવ્યો જેહ, પુનર્જન્મ ન પામે તેહ. ૮
 એમ વિચારી માતે ત્યાંય, કીધું જ્ઞાન પારણામાંય;
 દેહ તણું અભિમાન ન થાય, એવાં ગીત હાલરડાં ગાય. ૯

ગીત.

(રાગ-ભૂયો મન ભરણ તું ક્યાં ભળ્યો.)

માતા ભલીરે મહાલસા, હેતે હાલરડાં ગાય;
 બોધ કરે નીજ બાળને, દેહાભિમાન જાય. માતા.
 તાત સદાય તું સિદ્ધ છું, નથી તારે તો નામ,
 નામ કદ્યું છે દેહનું, કરવા સંસારી કામ. માતા.
 બેને તું તારા આપને, ભાણી બેને તું દેહ;
 કુંવર રૂવે છે શા કારણે, નથી તું કાંય તેહ. માતા.
 જન્મથી સુત તાહરે, નથી કાંઈ વિકાર;
 શબ્દ વડે સરવે કહે રૂડો રાજકુમાર. માતા.
 શુભની કરેલી કલ્પના, શુભ જીજવા જેહ;
 ઇન્દ્રિયો પ્રત્યે એ રહ્યા, શુભ ભૂતોના જેહ. માતા.
 ભૂતો થકો ભૂત ઉપજે, પણ દુર્બળ તેહ;
 વૃદ્ધિ પામે છે તે વળી, અન્ન પાણીથી એહ. માતા.

તું તો સહાયે અખંડ છું, નથી વૃદ્ધિને હાણ;
 દેહતો જેવી કંચુકી, તેથી જુદો તું બાણ. માતા-
 દેહની માંહી મળી કરી, નવ થઈશ તું મૂઠ;
 કર્મ શુભાશુભથી બને, દેહ થાય છે પ્રૌઢ. માતા-
 કૌણ પિતા કૌણ પુત્ર છે, કૌણ માત કહેવાય;
 કૌણ બ્રાતા કૌણ આશ્રિતા, સૌ કર્મથી થાય. માતા-
 કૌણ માઈ ને કૌણ પારકું, સૌ ભૂતોનો સંગ,
 એમ વિચાર કરે થશે, અભિમાનનો ભંગ. માતા-
 સુખમય માને છે લોગને, અતિ દુઃખમય તેહ;
 સુખ અંતે દુઃખ છે ધણું, મૂઠ ના લહે એહ. માતા-
 દુઃખ દિસે વૈરાગમાં, સુખ આગળ થાય;
 પંડિત જન એમ બાણીએ, સુખ લોગને વહાય. માતા-
 વાહન જેવો દેહ છે, અન્ય પુરૂષ માંય;
 મમત કરે છે મૂઠ તું, નથી તારૂં તે કાય. માતા-
 એમ અહરનીશ પુત્રને, આપે તત્વ વિચાર.
 વૈરાગ વ્યાપે તે જીવને, છોડી ચાલે સંસાર. માતા-
 બીજે કુંવર જન્મીઓ, ધર્યું સુખાહુ નામ;
 આત્મ બોધ એને કર્યો, તજી ચાલ્યો તે ધામ. માતા-
 ત્રીજે કુંવર તે રાણીએ, જન્મીઓ જે વાર;
 નામ શત્રુમર્દન ધર્યું, આપ્યો તત્વ વિચાર. માતા-
 ચોથો કુંવર જ્યારે થયો, ધર્યું અલક નામ;
 રાજાએ રાણી પ્રત્યે કહ્યું કયું અઘટીત કામ. માતા-
 બાળપણથી પુત્રને, તમે આપ્યો વૈરાગ;
 મરજાદા શુભ ધર્મની તમે કોધી છે ત્યાગ. માતા-

- તૃષ્ણાઓ માત્ર ગયા વિના, થાય વૈરાગી જેહ;
 વમન કરેલું વળી ગળે, પડે પાપમાં તેહ. માતા.
- પિતૃઓ પિંડની વાંચના, કરતા હોયે જેહ;
 પુત્ર વિના સંસારમાં, રહે નિરાશી તેહ. માતા.
- ધર્મ પોતાનો પાળવો, ગૃહસ્થાશ્રમ માંય;
 ન્યાય વડે નર જેહ રહે, દોષ ના હોય કાંય. માતા.
- દોહા.
- વચન મુણી ભૂપાળનાં રાણી સમજી સાર;
 ધર્મવંત અલકં કેરું, લોપે નહિ સંસાર. ૧
- પ્રથમ કહ્યો તે પુત્રને, રાજનો જે ધર્મ;
 તે નીતિથી ચાલતાં. કાંઈ ન લાગે કર્મ. ૨
- બાળપણેથી રમાડતાં, વળતી થયો કુમાર;
 રાજ્યે તેને કયો, ઉપવીતનો સંસ્કાર. ૩
- સારી રીતે સમજણો, થયો કુંવર જે વાર;
 કર જોડીને માતને કહેતો હતો કુમાર. ૪
- જે જે મારા જન્મમાં, કરવાનું હોય કામ;
 તે તે મુજને શીખવો, સારી રીતિ તમામ. ૫
- માત કહે સુત સાંભળો, થાયે રાજ્યાભિષેક;
 તે વેળાથી વર્તાવું, ધર્મ સહીત વિવેક. ૬
- પહેલા શત્રુ શરારમાં, ગુપ્ત રહેલા જેહ,
 સારી રીતે શૂરથી, જીતી લેવા તેહ. ૭
- કામ ક્રોધને લોભ છે, હર્ષ માન મદ નામ;
 એ શત્રુ જીત્યા વિના, કર્યું સરે નહી કામ. ૮
- હરેક કાર્યને વિષે ધર્મ વિરૂદ્ધ ન થાય;
 સ્મૃતિ રાખવી તેહની, થાય નહી અન્યાય. ૯

- અષ્ટાદશ વિદ્યા વળી, કળા ચોસઠે જેહ;
રાજપુત્રને શીખવી, સારા શુદ્ધી તેહ. ૧૦
- કાગ કોકીલા ભગ મૃગ, બ્યાલ મોરને હંસ;
લક્ષ્મી કુરકટ લોહનાં, શીખે તે નૃપ વંશ. ૧૧
- કીટકના સરખી કીયા, શીખે રાજકુમાર;
ચેષ્ટા પોપિલોકા તણી, શીખી લે વીસાર. ૧૨
- ચંદ સુરજ સરખું વળી, ધારણ કરવું રૂપ;
ભૂમિ રક્ષણ કારણે, વરતે તે નર ભૂપ. ૧૩
- શકે અકે ને સોમમય, વાયુ રૂપે જેહ;
પંચદેવ લેળા કરી, સરજ્યો રાજા દેહ. ૧૪
- એવાં પંચ દેવની રીતિ રાખે રાય.
તો પાલન પૃથ્વિતણું, તે રાયથી થાય. ૧૫
- ચાર માસ સુધી યથા, સીંચે અવની ઇંધ;
પ્રજા પોષવા કારણે, વરતે એમ નરેશ. ૧૬
- સુરજ નીજ કીરણે કરો, અવનીના રસ જેહ;
આઠ માસ સુધી વળી, ખેંચી લે છે તેહ. ૧૭
- એમ પ્રજાની પાસથી, કર ખેંચે છે રાય;
પ્રજા તણા સુખ કારણે, વળી આપતો બાય. ૧૮
- શત્રુ મિત્ર સમાનતા, જેમ ગણે યમરાય;
પક્ષ ન રાખે કોઈનો, રાજા કરતા ન્યાય. ૧૯
- આનંદ ઉપજે સર્વને, ભોઈ પુનમનો ચંદ્ર;
એમ ભોઈ ભુપાળને, પ્રજા લહે આનંદ. ૨૦
- વાયુ જેમ બ્યાપક રહે, છાનો સઘળે ઠામ;
આરૂ રૂપ રાજા રહી, બાણે વાત તમામ. ૨૧

ઉદય ચંદ્રનો જોઈને, સમુદ્ર હરખે જોમ;
ગુણવંતો જોઈ ભૂપતી, હરખે રૈયત તેમ. ૨૨

ઉદય જોઈ ઠેતુ તણો, થાય સર્વને શોક;
પાપી રાજા જોઈને, ધિછારે સૌ લોક. ૨૪
ચોપાઈ.

માટે જેવો રાજા હોય, તેથી પ્રજા થાય છે સોય;
નીતિવંતો હોય નરેશ, તેથી સુધરે સઘળો દેશ. ૧
શાસ્ત્ર પ્રમાણે વરતે ન્યાય, શીખી નીતિ ને વળી ન્યાય;
પહેલું મન પોતાનું જેહ, રાજાએ વશ કરવું તેહ. ૨
મન જીતે સઘળું જીતાય, ખટશત્રુ તેથી વશ થાય;
દેહરૂપ જન્મ છે સાર, આત્મા તે ચલાવનહાર. ૩
તે આત્મા મનને જઈ મળે, મન વિષયોના સામું વળે;
વિષય ભક્ષ લેવાને સહી, પ્રેરે મન ઇન્દ્રિયોને જઈ. ૪
મન જીતે જીતેન્દ્રીય થાય, પાંચ નામ મનનાં કહેવાય;
સહુ પદાર્થને મનનું જ્ઞાન, તે માટે કહે છે વિજ્ઞાન. ૫
શરીરરૂપી ગુફામાં રહે, હૃદય નામ તે માટે કહે;
સર્વે વસ્તુ ચિન્તવે એહ, માટે ચિત્ત કહેવાયું તેહ. ૬
દીઠા સાંભળ્યા ઉપર જાય, માટે મન એને કહેવાય;
પદાર્થોનો નિશ્ચય કરે, માટે બુદ્ધિ કહે છે સરે. ૭
મન પ્રધાન આત્માનો સાર, તે સાથે મળી કરે વિચાર;
મન આત્મા બેન! દેખાય, પ્રમાણથી તે તો જોળખાય. ૮
અગ્નિ હોય ત્યાં ધૂમ્રજ થાય, તેથી અગ્નિ જાણ્યો જાય;
આત્મા મન અદ્રષ્ટ એમ, લક્ષણથી જોળખવા તેમ. ૯
ધર્મ અધર્મ સુખ ને દુઃખ હોય, ઇચ્છા દ્રેષ કરે છે સોય;
વળી પ્રયત્ન જ્ઞાનને સંસ્કાર, તેનવ ગુણ આત્મા નિર્ધાર. ૧૦

એ ગુણથી આત્મા જાણીએ, વેદ વચનથી પરમાણીએ;
 નવ લક્ષણથી જીવ છે નામ, મનને મળીને કરે છે કામ. ૧૧
 શ્રોત્રાદિક જ્ઞાનેન્દ્રિયમાંય, પંચ વિષય શબ્દાદિક ત્યાંય;
 મન જે જે ઇન્દ્રિયને મળે, તે તે વિષયો લેવા પળે. ૧૨
 આત્મા મનને પ્રેરે જઠા, મન વિષયો પર દોડે તઠા;
 વિષયો આત્મા લે છે જેહ, મેળવનાઈ છે મન તેહ,
 સંકલ્પ સઘળા મનને થાય, એ અનુમાને મન કહેવાય. ૧૩

દાહા.

આત્મા તણા પ્રયત્નથી, મનને સંકલ્પ થાય;
 મનના પ્રેરી ઇન્દ્રિઓ, વિષય લોગ તે આહા. ૧
 માટે બળીષ્ઠ ઇન્દ્રિયો, વશમાં રાખે જેહ;
 રાજ રાજ ત્રિલોકનું, કરી શકે છે તેહ. ૨
 દેખીતા વિષયો સહુ, સુખ સરખા દેખાય;
 પણ અંતે ફળ તેહનું, નિશ્ચયે માહું થાય. ૩
 અલિ પતંગ મૃગ મીન ગજ, બંધન પામે જેહ;
 એક એક વિષયો વડે, દેહ તજે છે એહ. ૪
 જે રાજ વિષયો થકી, અંધ ધંધ થઈ જાય;
 પરનારીને લોગવે, નિશ્ચયે માયો જાય. ૫
 કામાદિ ખટવર્ગને, જીતે પહેલો રાપ;
 રાજ કરે નીતિ વડે, કર્મે ના લેપાય, ૬
 અવિનયથી માયો ગયા, વનમાં વરસા નરેશ;
 વિનયવંત વનમાં હતા, પામ્યા પાછો દેશ. ૭
 કોઈકે તો કામે હણ્યા, કોષે હણીઆ કોય;
 કોય હણ્યા લોભથી, હરખ માન મહ કોય. ૮

- વિષ જેવા વિષયો સહુ, કરે દેહમાં વાસ;
 એક એક પણ જીવનો, નિશ્ચયે કરે વિનાશ. ૬
 મરણહા લોપી ધર્મની, વિષય લોગવે કોય;
 લોક તથા પરલોકમાં, સુખ પામે નહીં સોય. ૧૦
 પુરુષાર્થ છે પુરુષમાં, ધર્મ અર્થ ને કામ;
 વેદ વિધિથી ઉચરે, મળે મોક્ષનાં ધામ. ૧૧
 ઇત્યાદિક નીતિ ઘણી, અલર્કને કહે માત;
 તે સમજી પોતે થયો, ધર્મવંત સાક્ષાત. ૧૨
 વળી માતને પુછીઆ, વણીશ્રમના ધર્મ;
 તે શ્રુતિઓ સ્મૃતિઓ થકી, કહી સમજાવ્યો મર્મ; ૧૩
 ધારણ કરજે વીર તું, સદ્પુરુષતું વ્રત;
 સદ્વ્રતને ધાર્યા થકો, વિષ થાય અમૃત. ૧૪
 એમ કહીને મુદ્રીકા, આપી સુતને એક;
 આપતકાળે વાંચવી, સજવો સોય વિવેક. ૧૫
 એમ કહીને પુત્રને, સોંપ્યું સઘળું રાજ;
 પરણાવ્યો પ્રીતે કરી, કહ્યું કરવાનું કાજ, ૧૬
 યજ્ઞ કરી સંતોષવા, દેવ તથા ભુદેવ;
 કરવી સજ્જન સંગતી, સદ્પુરુષોની સેવ. ૧૭
 શ્રાદ્ધાદિકથી સેવવા, પિતૃ દેવ પ્રમાણ;
 પાસે પાંડિત રાખવા, સારા જોઈ સુખજી. ૧૮
 શીષ્ટ જનોને સેવીએ, દુષ્ટ જનોને ઠંડ;
 પ્રજા પાળવી પ્રાંતથી, કરે ન કોય પાખંડ. ૧૯
 પ્રીતે પાસે રાખવા, નીતિવંત પ્રધાન;
 સર્વેને સંભળાવવા, કરવું નીતિ જ્ઞાન. ૨૦

પરધન પરદારા વળી, પરદુઃખના કરનાર;	
તે દુષ્ટોને ટાળવા, કરો દેશની પાર.	૨૧
બ્રાહ્મણ આદિ પૂજ્યનું, કરવું નહીં અપમાન;	
સદા ધર્મ સંભાળવો, ધરવું પ્રભુનું ધ્યાન.	૨૨
એવું કહીને આપીયું, અલકં સુતને રાજ;	
વનમાં ચાલ્યાં હપેતા, આત્મા સાધન કાજ.	૨૩

ચોપાઠ.

અલકં રાજા થયો ઉદાર, વાઘ્યો યશ તેનો વિસ્તાર;	
પાળે પ્રજા પુત્રની પેર, સઘળે થઈ આનંદની લહેર.	૧
વેદ ધર્મ સર્વે અનુસરે, કોઈ કોઈને પીડા નવ કરે;	
ધર્મવંત કીધા સહુ લોક, કોઈને નહીં વ્યાધિ ને શોક.	૨
કમધેનુ સમ વસુધા થઈ, સહુ સંપત્તિ શોભી રહી;	
પુત્ર થયા અલકં ને સાર, તે સઘળા ગુણના ભંડાર.	૩
ઘણા કાળ એમ કરતાં ગયા, વિષયોના મુખમાંહે વહ્યા,	
રાજરત્ન રમણીકથું રંગ, મન વૃત્તિ ન થાય અસંગ.	૪
વિષયોમાં લોભાયો જાત, તે મુખાહુએ ભણીવાત;	
માતતણી પ્રતિજ્ઞા જેહ, પાળી નહીં અલકં તેહ.	૫
વિષયોમાં લોભાયી રહ્યો, આજ લગી વનમાં ના ગયો;	
માટે એનું લેવું રાજ, તેથી સરસે સાફ કાજ.	૬
વળતો કાશી રાજાને મલ્યો, સમાચાર કહી સાથે વળ્યો;	
તેણે સૌ સૈન્યા સભજ કરી, નગર અયોધ્યા આબ્યો ફરી.	૭
તેણે દ્રુત મોકલીઓ એક, અલકંને સહુ કહ્યો વિવેક;	
રાજ તમારૂં સઘળું જેહ, મુખાહુને સોંપો તેહ.	૮
એક વજ્ર પહેરીને ભાવ, નીકર લડવા સામા થાવ;	

અલકં કહે જે ક્ષત્રો હોય, ભયથી રાજ તજે નહી કોય. ૯
 સુદ કરી જ્યારે હારીશ, ત્યારે છોડી કઇશું દેશ;
 દૂતે કાશી નૃપને કહ્યું, તરત સૈન્ય તે તત્પર થયું. ૧૦
 ઘેરું જઈ અયોધ્યા ગામ, વળતી મમ્બો ઘણા સંગ્રામ;
 અલકંના યોદ્ધા છે જેહ, હારી નાહા સઘળા તેહ. ૧૧
 કોશ હતા તે ખાલી થયા, લોક દુઃખેથી નાસી ગયા;
 અલકંને મન ચીંતા થઈ, લડવાની શક્તિ નવ રહી. ૧૨
 માતા તણી મુદ્રીકા જેહ, કાઠી કરમાં લીધી તેહ;
 વાંચી જોયા અક્ષર સહુ, વાંધો હર્ષ રૂઢેમાં બહુ. ૧૩
 શત્રુ બળીઓ આવી લડે, ખુટે ધનને સંકટ પડે;
 તારે સઘળું કરવું ત્યાગ, મન ધરવો નિર્મળ વૈરાગ. ૧૪
 વનમાં જઈ કરવો સત્સંગ, તેથી થાશે દુઃખનો ભંગ;
 એવા અક્ષર વાંચી કરી, તરત ગયો વનમાં નીસરી. ૧૫
 દત્તાત્રેય મહામુનિ જ્યાંય, પૂજાપાત્રે નમીઓ ત્યાંય;
 પ્રીતે કરી જોડયાં પાંણી, વિનયે કરી જોડ્યો મૃદુ વાણી. ૧૬
 દેવ તમે છો દીન કયાળ, શરણાગત વત્સલ પ્રતિપાળ;
 માફ દુઃખ નીવારણ કરો, શરણાગતનું સંકટ હરો. ૧૭
 આળ્યો પ્રભુ તમારી પાસ, ટાળો સઘળા મહારા ત્રાસ;
 તપી રહ્યો છું તાપેકરી, હવે દુઃખ નીવારો હરિ. ૧૮
 કૌમળ ચરણ તમારા જેહ, તાકી શરણે આળ્યો તેહ;
 દોહા.

વચન મુણી અલકં તણાં, કહે મહામુનિરાય.
 સાચું કહે પૃથ્વી પતિ. શું દુઃખ તુજને થાય. ૧
 શું દુઃખ કહે તુજને થયું, તેનો કરી વિચાર;
 વળતી તું મુજને કહે, ધીર થઈ નિરધાર. ૨

- વચન સાંભળી દત્તનાં, હિંમત રાખા ધીર;
વિચાર કરવા લાગીઓ, શોધી આપ શરીર. ૩
- આત્મા અનાત્મા તણો, ભેયો કરી વિચાર;
હાશ કરીને બોલીઓ, મુની પ્રત્યે નિરધાર; ૪
- હું તો કંઈ લોભિ નહિ, નહિ જગ તેજ સમીર;
આકાશ તે પણ હું નહિ, પંથે હુત શરીર. ૫
- તન માત્રાએ પંચ છે, પંચભુતની જેહ;
તે સરવે પણ હું નહિ, સુક્ષ્મ દેહ છે એહ. ૬
- સુખ ને દુઃખ છે મન વિષે; માની લે છે સોય;
તે મનથી હું ભિન્ન છું, મારે નહિ દુઃખ કોય. ૭
- એ સહુ અંતઃકરણ છે, ચિત્ત બુદ્ધિ અહંકાર;
તે દુઃખને વળી સુખનો, માથે લે છે ભાર. ૮
- હું અળગો છું એહ થકી, શુદ્ધ સમ્યક્દાનંદ;
મારે ન માનવો ભોધએ, પર ઉપાધિનો દ્વંદ્વ. ૯
- જાગ્રત માંહે થાય છે, સ્થુલ દેહ અભિમાન;
ત્યારે સુખને દુખનું, તેમાં રહે છે ભાન. ૧૦
- વળતી તે સુતા પછી, થાય સુપનનો દેહ;
તે દેહના સુખ દુઃખનો, માની લે છે તેહ. ૧૧
- સુપન મટીને થાય છે, નિંદ્રા જેણીવાર;
તેમાં સ્થુલ સૂક્ષ્મ તણું, હોય ન દુઃખ લગાર. ૧૨
- હું તો એ ત્રણેયનો, સાક્ષિ તુયાં રૂપ;
સુખ દુઃખ મુજને ન અડે, હું છું શુદ્ધ સ્વરૂપ. ૧૩
- કારણ સુખ ને દુઃખનું, કિસે છે અજ્ઞાન;
તે અજ્ઞાને થાય છે, જડ કેફ અભિમાન. ૧૪

- જડ શરીર તો હું નથી, નહિ મન આદિ વિકાર;
હું તો ચૈતન્ય રૂપ છું, રહ્યો સર્વેની પાસ. ૧૫
- કરે રાજ્યની વાંચના, અગ્રજ આવ્યો જેહ;
જોતાં એ ભુતનાં, જુદા છે સહુ દેહ. ૧૬
- હુંતો સઘળા દેહમાં, રહું છું સર્વાતીત;
દીસે જળમાં ચંદ્રમા, પણ અળગો એ રીત. ૧૭
- ગુણે કરીને જુજવા, દિશે છે આકાર,
નિરાકાર હું તો રહ્યો, સરવેનો આધાર. ૧૮
- હાડ માંસને રંગ નહી, એવું મારે રૂપ;
હસ્તાદિક અવયવો નહિ, એવું શુદ્ધ સ્વરૂપ. ૧૯
- રથ હાથી આદિ તણા, તેને નથી સંબંધ;
સુખ દુઃખ શત્રુ તો, માને છે મન અંધ. ૨૦
- મારે તો કાંઈએ નથી, રથ હાથીને કેષ;
અન્ય આપ મારે નથી, છું હું સદાયે નિર્દોષ. ૨૧
- જૂદા જૂદા કુંભમાં, જેવું છે આકાશ;
એમ એક છે માહરો, સકળ દેહમાં વાસ. ૨૨
- કાશી ભૂપ સુખાહુતો, દીસે છે દેહ લેહ;
પણ સર્વેમાં હું રહ્યો, એકજ રૂપ અછેદ. ૨૩
- એમ કહીને દત્તને, કીધો વળી પ્રણામ;
પાછો અલકે બેલીઓ, કરજોડીને ઠામ. ૨૪
- સારી પેઠે મેં પ્રભુ, જોયો કરી વિચાર,
સંબંધ સુખ દુઃખનો, મારે નથી લગાર. ૨૫
- જ્યાં આસક્ત મન તણી, ત્યાં ત્યાં બુદ્ધિ જાય;
માનોનતા સુખ દુઃખ તણી, તે પ્રાણીને થાય. ૨૬

હું દુઃખીયો સુખીયો નથી, હું પ્રકૃતિ પાર;
 એવી મમતા શુન્યમાં, સુખ દુઃખ નહીં લગાર. ૨૭
 હત્ત કહે સુણ્ય ભુપતી, તુજને ઉપજ્યું જ્ઞાન;
 તે મહારા પરસાદથી, ગમ્યુ સરવે અજ્ઞાન. ૨૮
 અહં મમેતિ એજ છે, સદાથે દુઃખનું મૂળ;
 નાહં મમેતીથી ગયું, જેમ આકનું તૂળ. ૨૯

ચોપાઈ.

અહં એટલો અંકુર હોય, મમતા સ્કંધ વધે છે સોય;
 શા ખાતે ઘર ક્ષેત્ર ગણાય; દારા સુત તે પદ્મવ થાય. ૧
 ધનધાન્ય છે પત્રો બહુ, કાળે વૃદ્ધી પામે સહુ;
 શુન્ય પાપ તે પુણ્ય ગણાય, સુખને દુઃખ તેથી ફલથાય. ૨
 વિધિ અનેક તે ભમરા ભમે, તરૂં અજ્ઞાન તેહને ગમે;
 સંસાર માર્ગ જનારાવળે, એસે તે તરૂં છાયા તળે. ૩
 બ્રાન્તિ જ્ઞાન સુખાધીન સોય, સુખ આત્યંત નપામે કોય;
 જે સતસંગ પાપાણે કરી, મમતા તરૂંને છેડે ફરી. ૪
 જ્ઞાન કુઠારે કરવો નાશ, સુક્તિમાર્ગ થાય વિકાશ;
 નીરજ અકંટક મારગ થાય. પછી બ્રહ્મવન માંહી જવાય. ૫
 પરમ નિવૃત્તિ પ્રાપ્ત જ હોય, પરમાત્મા પદ પામે સોય;
 જૂત ઇન્દ્રીમય સ્થુલ દેહ, તારૂં રૂપ નહીં કાંઈ તેહ. ૬
 તન્માત્રા અંતઃકરણ કોય, તારૂં રૂપ નહીં એ સોય;
 એતો ક્ષેત્ર પ્રકૃતિ બાણ, તુંતો ક્ષેત્રજરૂપ પ્રમાણ. ૭
 ગુણ સંગાથે ગુણમાં મળ્યો, છે અળગો પણ દીસે ભળ્યો;
 ઉકરડામાં મચ્છર જેમ, ક્ષેત્રમાંહી ક્ષેત્રજ છે તેમ. ૮
 અલક કહો પ્રભુ તમ પરતાપ, સુજને મહારૂં જડીયું આપ;

વિચાર કરતાં કુંચી જડી, તાણુ સેજે ગયુ ઉઘડી. ૯
 પ્રધાન પુરૂષનો થયો વિવેક, ઉંડી રહેછે શંકા એક;
 પુરૂષ પ્રકૃતિથી રહે છે બિન્ન, શાથી થયો વીષયમાંલીન. ૧૦
 નિરગુણતા કેમ રહેતી નથી, તે મુજને સમજાવો કથી;
 સદાય થાય પ્રદાનો ભોગ, તે મુજને કહો સઘળો યોગ. ૧૧
 દત્ત કહે સાંભળ રાય, વિયોગ તો અજ્ઞાનેને થાય;
 જ્ઞાન થાય તો થાયે યોગ, જ્ઞાન વીના સદા વીયોગ. ૧૨
 જ્ઞાન થતાં ઉપજે વૈરાગ, વિષયો ઉપર ના રહે રાગ;
 કામ ભોગના સંકલ્પ શમે, કેવળ પ્રમુદ ઉપાસન ગમે. ૧૩
 તેથી ટળે કર્મના કોશ, નિરમળ મન થાયે નિરદોષ;
 પ્રાણાયમથી પાતક બળે, દોષ ધારણા કરતાં ટળે. ૧૪
 પ્રત્યાહારથી વિષયો ભય, દયાને ઐશ્વર્ય પ્રાપ્તિ થાય;
 પરવતમાં છે ધાતુ જેહ, ધમતાં નિર્મળ નીકળે તેહ. ૧૫
 એમ દોષ ઇન્દ્રીઓના ભય, પ્રાણાયમ છે સઘ ઉપાય;
 યોગી જન ને સાધન એહ, પહેલું પ્રાણાયમ છે તેહ. ૧૬
 ઉત્તમ મધ્યમ ને લઘુ સાર, પ્રાણાયમ છે ત્રણ પ્રકાર;
 દ્વાદશ માત્રા જેમાં હોય, લઘુ પ્રાણાયમ કહીએ સોય. ૧૭
 એથી બમણી મધ્યમ કહી, ત્રણેગણી તે ઉત્તમ સહી;
 લઘુ અક્ષર કરવો ઉચાર, તેમાં જેટલી લાગે વાર. ૧૮
 માત્રા એજ તેજ કહેવાય, એવી દ્વાદશ માત્રા થાય;
 જુક્તીથી કરવો અભ્યાસ, તેથી હોય કલેશનો નાશ. ૧૯
 વાઘ સિંહને હાથી જેહ, જુગ્તીથી વશ થાયે તેહ;
 એમ જુગ્તીએ છતે શ્વાસ, તે કહીએ યોગ્યાભ્યાસ. ૨૦
 સિંહ હોય સાધેલો જેહ, મૃગ માનવને ન હણે તેહ;
 એમ પવન સાધી લેવાય, દોશ દેહના સઘળા ભય. ૨૧

હોહા.

ધીમે ધીમે સાધતાં, પ્રાપ્તિ સધળી થાય;

માટે પ્રાણાયામનો, પહેલો કહ્યો ઉપાય. ॥ ૧ ॥

ચોપાઈ.

પ્રાણુ જીતતાં મન જીતાય, કોટી જન્મ નાં કલ્મષ જાય;
પવિત્ર લોભી હોય જ્યાં, ત્રીવિધી આશન કરવું ત્યાં. ૧

પદ્મસન સિદ્ધાશન સાર, વળી સ્વસ્તીક આસન પાર;
વામ ચરણુ ની પાની જેહ, યોની સ્થાનક ધરવી તેહ. ૨

તે પર હક્ષણ પગ ધરે, સિદ્ધાશન એ રીતે કરે;
સમકાયા શીરગ્રીવાકરી, નાસાયે દૃષ્ટિધરી. ૩

હંતેહંત પણુ અડકે નહી, કોઈ દીશા જોવું નહી કાંઈ;
તામસ રાજસ વૃત્તી જેહ, સાત્ત્વિક ગુણુમાં ભરવી તેહ. ૪

પછી શુદ્ધ સાત્ત્વિક ગુણુમાંય, ત્રીગુણાતીત થઈ રહે ત્યાંય;
ખાંદ્ય ઇંદ્રીયના વીષયો જેહ, મનમાં આણી ભરવા તેહ. ૫

મનને પ્રણવ માંહી એકતાર, નામ તેહનું પ્રત્યાહાર;
કૂર્મ અંગ સંકોચે જેમ, વિષય માત્ર સંકોચે તેમ. ૬

એકજ આત્મામાં રતિ થાય, તેથી સકળ મનોમળ જાય;
આત્માએ આત્માને જુવે, એમ કરી મનના મળ જુવે. ૭

ખાંદ્ય ભિતર શુદ્ધિ થાય, પ્રત્યાહાર તેજ કહેવાય,
દ્વાદશપ્રાણાયામ જો હોય, એક ધારણા કહીએ સોય. ૮

એવી બાર ધારણાઓ થાય, તેથી બ્રહ્મરૂપ દેખાય;
પ્રાકૃત ગુણુ માયા ના જેહ, તેથી જુદો થાયે તેહ. ૯

હ્યોમાહિ પરમાણુ સાર, તેવું બ્રહ્મરૂપ નિર્ધાર;
કરતાં પ્રાણાયામ અવ્યાસ, બ્રહ્મરૂપ નો થાય પ્રકાશ. ૧૦

આણુ સાધતાં કુંભક થાય, પ્રાણાયામ તેજ કહેવાય;
 શબ્દાદીક વીષયો જેહ, કરે આત્મા માંહી તેહ. ૧૧
 કેવળ હોયે ગગનાકાર, નામ તેનું પ્રત્યાહાર;
 હૃદય કંઠ તાણુ ભૂમાંય, વળતી પ્રગ્ધરંધ્ર છે ત્યાંય. ૧૨
 પંચભુતને ધારે જેહ, નામ ધારણા કહીએ તેહ;
 અમત્કાર સિદ્ધિઓ તણા, થાય ધારણા કરતાં ઘણા. ૧૩
 ક્ષુધા તૃષ્ણા કે વ્યાકુલ હોય, કરવી નહીં ધારણા કૈય;
 શીત તાપ કે વાયુમાંય, કરવી નહીં ધારણા ત્યાંય. ૧૪
 હોય ઉપદ્રવ જ્યાં જ્યાં કાંય, યોગીએ ન રહેવું ત્યાંય;
 ઉપાધિએ ચિત્ત ગભરાય, તેથી વિઘ્ન યોગમાં થાય. ૧૫
 વિઘ્ને કરી જાય છે યોગ, વળી શરીરે વાધે રોગ;
 ધાતુ પોષણુ કરતા જેહ, કરવો અહાર યોગી તેહ. ૧૬
 કંઠવું ખાટું ખાડું કંઈ, તે યોગીએ જમવું નહીં;
 આળશ પ્રમાદ જે થકી થાય, તેથી યોગ કરેલો જાય. ૧૭

દોહરો.

શીત કાળમાં ઉષ્ણની, ઉષ્ણ કાળમાં શીત;
 ધરવી નીત્યે ધારણા, એ યોગીની રીત. ૧
 પૃથ્વિ જળ અગ્નિ વળી, વાયુને નભ જેહ;
 પંચ પંચ ઘટીકાલગી, ધરે ધારણા તેહ. ૨
 કુંભક રાખે શ્વાસને, ઘટીકા પંચ પર્યંત;
 ધરે તત્વની ધારણા, સિદ્ધ થાય તે સંત. ૩
 સુગંધ હોય શરીરમાં, દેહ અરોગી થાય;
 કાન્તી વધે શરીરની, યોગ્ય ચિન્હ કહેવાય. ૪
 જીતેન્દ્રીયને કોપજીત, લઘુ લોજન કરનાર;

- ધરે સુક્ષ્મની ધારણા, પામે સિદ્ધિ ઉદાર. ૫
- શબ્દાદિક સુક્ષ્મતણી, ધરે ધારણા જેહ;
- અણીમાદિક મહા સિદ્ધિયો, પામે યોગી તેહ. ૬
- સુક્ષ્મથી સુક્ષ્મ બને, અણીમા કહીએ તેહ;
- શીઘ્રગતી સઘળે કરે, લઘીમા કહીએ તેહ. ૭
- સરવેજન પુબ્ધ કરે, તે મહીમા કહેવાય;
- ઇચ્છે તે આવી મળે, પ્રાપ્તિ તેને ગાય. ૮
- ઇશ્વરસમ વ્યાપક રહે, કામ્યા સિદ્ધિ સોય,
- લોક માત્ર વશમાં રહે, વશીતા એવી હોય. ૯
- ઇચ્છે ત્યાં ત્યાં જઇ શકે, ધારે એવો દેહ;
- ઇશ્વરના સરખો બને, નામ-ઇશીતા એહ. ૧૦
- ઇત્યાદિક સહુ સિદ્ધિયો, વશ યોગીને થાય,
- તે સરવેને પરહરી, પ્રહ્લ નિરંતર ધ્યાય. ૧૧
- જાપ જપે ઝંકારનો તન્મય તેથી થાય;
- પાતક જન્મ અનેકનાં, તે સાધનથી જાય. ૧૨
- અકારને ઉકારનો, ત્રીજો વળી મકાર;
- ત્રણે ગુણ છે તેહના, રજ તમ સાત્ત્વિક સાર. ૧૩
- નિર્ગુણ અર્ધમાત્રાતણું, ધરે યોગી જન ધ્યાન;
- પ્રહ્લરંધ્રમાં તે રહે, સુક્ષ્મ પ્રહ્લ સમાન. ૧૪
- યોગી મુનિ સ્થાનમાં, જપે સદા ઓમકાર;
- આપે અક્ષર પ્રહ્લમાં, વરતે એકાકાર. ૧૫
- પ્રાણુ ધનુષ્ય આત્મા, પ્રહ્લ વેદ્ય કહેવાય;
- યોગી વેધે તેહને, સર્વ તન્મય થાય. ૧૬
- ત્રણુ લોકને વેદ ત્રય, પાવક ત્રણુ પ્રકાર;
- પ્રહ્લા વિશ્નુ શિવ સહિત, એકરૂપ ઓંકાર. ૧૭

અકાર તે ભુલોક છે, છે ભુવર લોક ઉકાર;

મકાર તે સ્વલોક છે, ત્રિલોકમય ઓમકાર.

૧૮

ચોપાધ.

અકાર માત્રા વ્યક્ત સ્વરૂપ, ઉકાર તે અવ્યક્ત અનૂપ;
મકાર તે ચીદ્રશક્તિ રહી, માત્રા અર્ધ પરં પદ સહી. ૧
યોગ ભુમીકા કહી છે જેહ, એ અનુક્રમે બાણવી તેહ;
હું એ તો છે અક્ષર પ્રદ, સઘળો સમજી લેવો મર્મ. ૨
એને બાણી જે જન ધ્યાય, સહુ બંધનથી છુટી જાય;
પર પ્રદ્ધમાં તે લય હોય, પામે સદ્ય પરમપદ સોય. ૩
મૃત્યુ અરીષ્ટ બાણે આપ, છુટે તેનાં સઘળાં પાપ;
સહુનો અંતર જામી હોય, તજી કાળનું બાણે સોય. ૪
ચોદ લોકની બાણે વાત, જીવ પ્રદ્ધ રહે સાક્ષાત;
યોગીને વ્રત ધરવું જેહ, હવે તુજને કહું છું તેહ. ૫
પ્રથમ ધારે યમને નેમ, તે યોગી હોય યોગ ક્ષેમ.

ઢાહર.

પ્રદ્ધાયર્થ વ્રત ધારવું, વળી અહિંસા જેહ;
અહોભને આસ્તેય છે, ત્યાગ પાળવો તેહ. ૧
બાહ્ય સિતર શુચી રહે, કરવો અદ્ય આહાર;
ગુરૂ સેવા અક્રોધતા, જપવો નીત્ય ઓંકાર. ૨
એવાં વૃત્ત યોગી ધરે, વૃત્ત ધારી કહેવાય;
સદા રહે એકાન્તમાં, વિદ્ય કશું ના થાય. ૩
ખિંદુ અચળ રહે નહી, વાયુ મધ્ય ન હોય;
ચિત્ત ગગનવત ના રહે, યોગી ન કહીએ સોય. ૪

- વૈદકને વળી કીમીઆ, જે જે કરતા હોય;
તે પાખંડી બાણવા, યોગ ન પામે કોય. ૫
- અલકં કહે સ્વામી હવે, રીષ્ટ થવાનું હોય;
યોગી કેમ બાણી શકે, કૃપા કરી કહો સોય. ૬
- વળતા હત્ત મુની વહે, સાંભળજે ભુપાળ;
યોગીજન બાણી શકે, હોય થવાનો કાળ. ૭
- ધ્રુવ શુક અફંધતી, સોમતણી જે છાંય;
દેવ માર્ગે દેખે નહી, માસ ખારમાં બાય. ૮
- ચંદ્ર રવી પાવક વળી, રશ્મી રહીત દેખાય;
તે એકાદશ માસમાં, કાળ તણે વશ થાય. ૯
- વાન્તી તથા મલ મૂત્રમાં, સુવર્ણ રજત જણાય;
દેખે એવું સ્વપ્નમાં, હશ માસે મરી જાય. ૧૦
- પ્રેત પિશાચ ગાંધર્વ નગર, સોનાનાં તરૂં જેહ;
દેખે એવું સ્વપ્નમાં, રહે માસ નવ દેહ. ૧૧
- બાહો હીસે દુખળો, દુરળ તાળે થાય;
એવું દેખે સ્વપ્નમાં, માસ આઠ રહે ધાય. ૧૨
- કાદવ કે રેતી વિષે, ખંડીત પગલું થાય;
એવું દેખે માનવી સાત માસ જીવાય. ૧૩
- કપોત અથવા કાગરો, ગીધ આદીક ખગ જેહ;
માથા ઉપર જો રહે, રહે માસ ખટ દેહ. ૧૪
- કાગ પંકિત સ્વપ્ને હણે, રેણુ વૃષ્ટિ અપાર;
છાયા દેખે અન્યથા માસ પાંચ કે ચાર. ૧૫
- વાહળ વણ હોય વીજળી, દેખે દક્ષણ પાસ;
ઈંદ્ર ધનુષ રાતે જીવે, જીવે બે ત્રય માસ. ૧૬
- હરપણુ ધૂત કે તેલમાં, અથવા જળમાં જેહ;

શીશ વની છાયા જીવે, મરે માસમાં તેહ.	૧૭
ગંધ ઉપજે દેહમાં, શબ સરખો જે વાર;	
અર્ધ માસ માનવી, મરે તેજ નીરધાર.	૧૮
સ્નાન કરતા જેહનાં, હૃદય ચરણ સુકાય;	
દશ દીવસમાં માનવી, તે નીશ્વે મરી જાય.	૧૯
રાતાં કાળાં લુગડાં, હસતી ગાતી જાય;	
નારી દેખે સ્વપ્નમાં, કાળ તેહનો થાય.	૨૦
નાજો ને હસતો વળી, જોગી જે બળવંત;	
દેખે જે નર સ્વપ્નમાં, આવે તેનો અંત.	૨૧
માથા મુઘી માનવી, કચરામાં કળી જાય;	
દેખે જે નર સ્વપ્નમાં, તેજ કાળ વશ થાય.	૨૨
સરપ તથા નીર્જલ નદી, કેશ ભસ્મ અંગાર;	
તે નર દીન અગીઆરમાં, મરે એજ નિરધાર.	૨૩
નર કોઈ નીરખે સ્વપ્નમાં, કાળો વીકટકરાળ;	
પથરે આવે મારતો, તેજ જાણુવો કાળ.	૨૪
સુરજના ઉદય સમે, સનમુખ રૂવે શીયાળ;	
જે નરના સામુ જીવે, તેનો ખુટે કાળ.	૨૫
સામા નરના નેત્રમાં, આપ ન દેખે દેહ;	
ગંધ ન આવે દીપનો, સઘ મરે નર તેહ.	૨૬
મુખની દીસે રક્તતા, જીભ્યા દેખે રથામ;	
વામ નેત્ર આંસુ ખરે, તે જાશે જમ ધામ.	૨૭
ઉંટ તથા ખરપર ચઢી, દક્ષીણ દીશાએ જાય;	
એવું દેખે સ્વપ્નમાં, નાશ તેહનો થાય.	૨૮
અનહઠ નાહ મુણે નહી, જ્યોતિ ના દેખાય;	
બકુટી પણ દેખે નહી, તે પ્રાણી મરી જાય.	૨૯

પ્રવેશ દેખે સ્વપ્નમાં, અગ્નિ કે જળમાંય;
 પાછો ફરી ન નીસરે, તેની નવ રહે કાય. ૩૦
 સ્વભાવ જે પ્રાણી તણે, જ્યારે વિપરીત થાય;
 ફરે પ્રકૃતિ જેહની, તે નિશ્ચે મરી જાય. ૩૧
 દેવ વિપ્ર ગુરૂ વૃદ્ધની, પુજા ઉપર અભાવ;
 અભાવ ઉપજે તેહને, જ્યાં ફરે સ્વભાવ. ૩૨
 માતા પીતા ગુરૂ પુજ્યની, ઉપર ઉપજે દ્રેષ;
 ત્યારે નિશ્ચે જાણીએ, કાળે કયો પ્રવેશ. ૩૩

ચોપાઈ.

એ લક્ષણથી કાળ જણાય, યોગીને મન ભય નવ થાય;
 સંવત્સરની પહેલો સોય, યોગી યોગ પરાયણ હોય. ૧
 એકાંતે જઈ આસન કરે, નીત્યે ધ્યાન પ્રણવનું ધરે;
 એક દીવસે ચાર વાર, કરવું મનને પ્રહ્લાકાર. ૨
 સ્થૂળ સુક્ષ્મને કારણ દેહ, તેથી અળગો આત્મા જેહ;
 મનવૃત્તિ તેમાં લય કરે, અહં પ્રહ્લા આપ ઉગરે. ૩
 અવધી આવે દેહ તો જાય, આપ પ્રહ્લા થઈ રહે સદાય;
 જળમાં જળ મળી રહે જેમ, જોગી મળે પ્રહ્લામાં તેમ. ૪
 તેને જન્મ ફરી નવ થાય, લળે મોક્ષમાં જોગી રાય. ૫

દોહા.

વચન સાંભળી હત્તના, રીઝ્યો અલરકરાય;
 ગહ ગહ કંઠે થઈ કરી, પ્રેમે લાગ્યો પાય. ૧
 ધન્ય ધન્ય મારા ભાગ્યને, ધન્ય મારો અવતાર;
 ધન્ય ધન્ય મારી માતને આપ્યો સત્ય વિચાર. ૨

- ધન્ય સુખાહુ જ્ઞાતને, ધન્ય ધન્ય કાશી નરેશ;
 ધન્ય ગુરુ મુજને મળ્યા, આપ્યો સદ્ ઉપદેશ. ૩
 હતા કહે અલરક તને, ઉપજ્યું ઉત્તમ જ્ઞાન;
 હવે સુખે જઈ કરી, કરો પ્રજ્ઞ રસપાન. ૪
 અસંગ થઈ ધરમાં રહો, કે રહેજો વનની માંય;
 મળી રહે મન પ્રજ્ઞમાં, તો કરવાનું ન રહે કાંય. ૫
 સત્ય વચન પવિત્ર છે, પવિત્ર ગાળ્યું નીર;
 સદૃષ્ટે જોઈ પગ માંડવા, સત્ય ન તજ્યું ધીર. ૬
 વચન ગુરુનાં શીર ધરી, પુણ લાગ્યો પાય;
 આજ્ઞા માગી મુની તણી, આગ્યો નીજ ઘેર રાય. ૭
 સુખાહુ ને ચરણે નમ્યો, ભેટ્યો કાશી નરેશ;
 સરવે મન વિરમે થયા, જોઈ અલકનો વેશ. ૮
 કાશી પતી કહે છે તમે, ક્ષત્રી ધર્મના જાણુ;
 છાના નાઠા યુદ્ધથી, વહાલા કીધા પ્રાણ. ૯
 શુરવીર હત્યા તમે, કીધા સારા યજ્ઞયાગ;
 અંતે શામાટે કર્યો, ક્ષત્રીધર્મનો ત્યાગ. ૧૦
 અલકે કહે રાજા સુણો, અહંમમેતિ જેહ;
 કેવળ દુઃખનું મૂળ છે, જીવ સરવનો તેહ. ૧૧
 માતાના પરતાપથી, મુને થયો વૈરાગ;
 તેથી હું વનમાં ગયો, કરી સરવેનો ત્યાગ. ૧૨
 અત્રિસુત મુજને મળ્યા, ઘણું બતાવ્યું જ્ઞાન;
 હાવે મારા મનથી, ગળી ગયું અણીમાન. ૧૩
 પ્રધાનને વળી પુરૂષનો, મુજને થયો વિવેક;
 જુઠા જુઠા દેહ છે, આત્મા સહુમાં એક. ૧૪

અનેક જળના પાત્રમાં, ઢિશે રવી અનેક;
 પશુ અળગો એ સર્વથી, છે આકાશે એક. ૧૫
 એમ સરવમાં હું રહ્યો, બીજો નથી લગાર,
 બિજા બિજ જણાય છે, બુદ્ધિભેદ વિકાર. ૧૬
 સુબાહુને તમ તણો, માનું છું ઉપકાર;
 કૃપા કરી મુજપર ઘણી, કીધા ભવજળ પાર. ૧૭
 અલકંનો વાણી સુણી, સુબાહુએ તે કામ;
 હવે સઘળું માહફ, સિદ્ધ થયું છે કામ. ૧૮
 કાશીપતી કહે છે વલી, કવણુ તમાફ કાજ;
 કેઇપેરે સિદ્ધિ થયું, તે સમજવો આજ. ૧૯
 સુબાહુ કહે મુજ માતની, હતી પ્રતિજ્ઞા જેહ;
 સારી રીતે આ સમે, પુણું થઇ છે તેહ. ૨૦
 ચોપાઇ.

મારા ઉદરમાં આવ્યો જેહ, અન્ય ઉદરે ન વસે તેહ;
 ત્યાગ કરીને સઘળા જાય, પ્રદા બાજીને પ્રદા થાય. ૧
 તેજ જ્ઞાન અલકંને થયું, હવે કાંઈ બાકી નવ રહ્યું;
 સઘળું સર્વું હમાફે કામ, સુખે જાવ તમારે ધામ. ૨
 કાશીપતિ કહે તમને ધન્ય, તમ સરખા દીઠા નથી અન્ય;
 તમ હરશને પાવન થયો, સઘળો મારો સંશય ગયો. ૩
 સુબાહુ તો ચાલ્યો વન બાણી, ગયો કાશીએ કાશીધણી;
 અલરક સુતને સોંપી શાજ, ગયા વન સાધન કાજ. ૪
 બાજી પ્રદા પ્રદામય થયા, પ્રીત કરી પારાંગત ગયા;
 એવું અલકં તણું ચરીત્ર, સુણતાં પ્રાણી થાય પવીત્ર. ૫
 કોટી જન્મનાં પાતક જાય, ઘટમાં જ્ઞાન ઘણેફ થાય;

વાંચે સુણે ને કરે વિચાર, તે સુખે પામે ભવ પાર. ૬
 હોય મદાલસા જેવી માત, તે તારે સુતને સાક્ષાત;
 મૂઠ માતના પુત્રો જેહ, રસભ સુતના સરખા તેહ. ૭
 આત્મજ્ઞાન જેને નવ હોય, પામર પશુ બરાબર સોય;
 જેના ઘટમાં ઉપજે જ્ઞાન, તે નર કહીએ દેવ સમાન. ૮
 ઝોગણીશ ઝઠાવી સાર, માલ શુકલ તેરસ ગુફવાર;
 માર્કંડે પુરાણે જેહ, કથા છોટમે કહી છે એહ. ૯
 જે નર એનો કરે વિચાર, કહે છોટમ તે પામે પાર;
 પુરણ થાયે મનના કોડ, બોલો જે જે શ્રી રણછોડ. ૧૦

इति श्री मदालसा आख्यान संपूर्ण.

અથ જડમૂની આख्यान.

કાહા.

- જગ રચના જેણે રચી, વિવિધ ભાત વિચાર;
તે પ્રભુને પ્રીતે કરી, વંદુ વારંવાર. ૧
- મારકંડ પુરાણમાં, છે જડરૂપિ વૃતાંત;
ધર્મ યોગ ને જ્ઞાનનું, છે તેમાં સિદ્ધાંત. ૨
- પીતા પુત્ર સંવાદથી, કહું જડરૂપિ પ્રખંધ;
જન જ્ઞાસુ ભગશે, અચેત રહેશે અંધ. ૩
- સૃષ્ટિએ સરજ્યો સહુ, શોકરૂપ સંસાર;
મુખ તે દુઃખરૂપ છે, સંશય નહીં લગાર. ૪
- જીવ રચ્યા જગદીશ્વરે, પડ્યા કર્મને પાશ;
પરવશ પીડા ભોગવે, કરે મોક્ષની આશ. ૫
- જ્યાંમુખી જગદીશમાં, જીવ કરે નહીં ભોગ;
ત્યાંમુખી મુખદુઃખ સહે, કરે કર્મફળ ભોગ. ૬

ચોપાઇ

- દ્રોણના જે તણા મુત ચાર, આપે પામીઆ અવતાર;
હતી ભત્તી સ્મૃતિ અતિચાર, કરતાં વેદતણે ઉચાર. ૧
- વિન્ધાચલ પર તેમનો વાસ, ગયા જૈમુનિ તેમની પાસ;
હુતા ભારતમાંહી સંદેહ, લાગ્યા પંખીને પુછવા તેહ. ૨
- અહો દેવજ સંશય માહરો, કૃપા કરી તમે નીવારો;
તમે છો દૈવ પરમ સુભણ, તેથી પુછુ જોડીને પાણ. ૩
- મહાં ભુત છે પંથે જેહ, જડરૂપ છે સઘળા તેહ;
આવિરભાવ તીરોભવ પામે, તેમાં જંતુ કયાં થકી ભામે. ૪

વલી દીન દીન વાધે કાય, ઇન્દ્રી અંકુર ઉગતાં જાય;
 રહે માતા ઉઠરે એહ, કૌણ પામે છે પીડા તેહ. ૫
 દેહ કર્મ કરેલાં હોય, મરણાન્તે રહે કાંય સોય;
 ફરી દેહ બને છે જ્યારે, ફળ ક્યાંથી મળશે ત્યારે. ૬
 નારીકેરા ઉઠરની માંય, ભક્ષ માત્ર પચે છે ત્યાંય;
 કેમ ગજાં પચી ન જાય, કહોને રૂપિ દિજરાય. ૭
 એવા સંદેહ થાય અનંત, તેમાં મોહ પામે છે જન;
 સુણી જૈમુનિ કેરાં વચન, બોલ્યા પાંખી દ્રોણના તાંન. ૮
 તમે પ્રશ્ન કરો છો જેહ, મહા ગૂઢાર્થ છે તેહ;
 પીતા પુત્રે સંવાદે કરી, કહું છું હું બધું વિસ્તરી. ૯
 પુત્ર સુમતી નામે સાર, છું હું ધરમી પરમ ઉદાર;
 વિપ્ર ભાર્ગવ નામે કોય, તેનો પુત્ર કહાવે સોય. ૧૦
 એને ઉપવીત દીધું જ્યારે, કીધું જડદેહ ધારણ ત્યારે;
 કહે તાત ભણો હવે વેદ, ભણો ધર્મ ને પ્રજ્ઞનો લેહ. ૧૧
 ભીક્ષા માગીને ભોજન કરવું, શુરૂસેવા વિષે મન ધરવું;
 પરિપૂર્ણ વેદ ભણાય, ત્યારપુરે અહસ્થાશ્રમ થાય. ૧૨
 કૃત્ય ધર્મનાં કરવાં ત્યાંય, પછી જઈ વસવું વનમાંય;
 છતી અટરીપુ લેવો સન્યાસ, પ્રહધ્યાનનો કરવો અભ્યાસ. ૧૩
 પ્રહ્નમાં હે ભળે મન જ્યારે, ટળે જન્મ મરણ ભય ત્યારે;
 એમ બોધ કરે છે તાત, પુત્ર કાંને ધરે નહીં વાત. ૧૪
 દોહા.

પ્રેમ વડે નીજ પુત્રને, બોધ કયોં બહુ વાર,
 હાથ કરીને બોલીઓ, વળતી સુમતીકુમાર. ૧
 પુત્ર કહે પીતા સુણો, વિદ્યા સઘળી જેહ;
 એક જન્મ ધરી ધરી, ભણી ઘણી મેં તેહ. ૨

- ચાર વેદ વેદાંગ ખટ, ખીજાં શાસ્ત્ર અનેક;
શિષ્યશાસ્ત્રી આદેશ હું, બાપી ન રહી એક. ૩
- હથ હજાર જન્માંયની, મુને સાંભરે વાત;
તેમાં જે જે મેં સહયુ, તે સંભળાવું તાત. ૪
- શત્રુમીત્ર કલત્રના, પામ્યો જોગ વિજોગ;
જન્મ ધરી ધરી ભોગવ્યાં, સર્વે કર્મકૃણ ભોગ. ૫
- અનેક માતાઓ થઈ, અનેક મારા તાત;
સુખ ને દુઃખ જે અનુભવ્યાં, તેની શી કહું વાત. ૬
- ખહુ બાંધવ મહારા થયા, વળી પિત્રો થયા અનેક;
કષ્ટ સદ્દાં ખહુ ગર્ભમાં, ગણતાં નાવે છેક. ૭
- જનુની કેરા જઠરમાં, ગયો ઘણીએક વાર;
વિષ્ટા શોણીત મૂત્રમાં, વેઠ્યાં દુઃખ અપાર. ૮
- આધીવ્યાધી શરીરમાં, ઢાઢણનાં છે રોગ;
દેહ ધરી ધરી ભોગવ્યા, પુર્વકર્મ સંજોગ. ૯
- કોય કોય કેરા ગર્ભમાં, ધુંચાચો મુજ દેહ;
કાપી દાપી કાઢીઓ, તે દુખનો નહીં છેહ. ૧૦
- અરર એ પીડા ખહુ, મુખથી કહી નવ જાય;
પાપકર્મ સંજોગથી, જીવ ભોગવતો જાય. ૧૧
- જીવ રહ્યો છે ખીજમાં, તેથી વૃધી થાય;
બિના જીવ વઃધે નહીં, સઠી સડી ગંધાય. ૧૨
- સમાન વાયુ-ગર્ભનું, રક્ષણ કરે સદાય;
તેથી ગર્ભ પચે નહીં, પીડા જીવને થાય. ૧૩
- ઉંધે મસ્તક ગભમાં, વળી જઠરનો તાપ;
પીડા તે વેળા તણી, શું તમને કહું બાપ. ૧૪

પ્રસવકાળની વેદના, યોની યંત્રની માંય;
 અરે તાત હું શું કહું, કહ્યું જતું નથી કાંય. ૧૫
 બાળપણમાં દુઃખ છે, દુઃખ યૌવનની માંય;
 વૃધાવયમાં દુઃખ છે, કહ્યું જતું નથી કાંય. ૧૬
 સઘળું મુજને સાંભરે, હું ભુલ્યો નથી લેશ;
 ભાત્ય ભાત્યના દેહમાં, મેં દીઠા છે કલેશ. ૧૭
 પ્રાણણ ને ક્ષત્રી વળી, વૈશ્ય શુદ્રના દેહ;
 પશુ પક્ષી મૃગ કીટના, ધારણ કરવા તેહ. ૧૮
 કોઈ વખતે રાજા થયો, રાજકુલ કોઈ પેર;
 ઉંચ નીચ કુળ અવતર્યો, તેમ તમારે ઘેર. ૧૯

છાંપા.

થયો ઘણાનો દાસ, ઘણાનો કહાળ્યો સ્વામી;
 કરતો બહુની સેવ, ચાલતો મસ્તક નામી.
 કોઈ ફેરા ધનવાંત, ગર્વમાં ફરતો ઘેલો;
 કોઈક વાર ફરીદ્ર, મૂઠ થઈ ફરતો મેલો.
 કયાં વેરે શત્રુ મારીઆ, કઈ વેરે હું માર્યો ગયો;
 એ દેહ બહુધા ધરી, કર્મ બાર ભરતો રહ્યો.
 પશુ પંખીના દેહ ધરી, રણમાં રડવડીઓ;
 છેલ્લે છેલ્લે દુખ, પારધી હાથે ચડીઓ.
 કઈ વેર થઈ દાતાર, દાન કોટીકને દીધાં;
 કઈ વેર માગી લીખ, દાન દીન થઈને લીધાં.
 સંસાર ચક્રમાંહે વલી, અનેક યોની ભરી વળ્યો;
 તત્ત્વજ્ઞાન ઘટમાં થયું, હવે દેહ ધરવો ટળ્યો.

દોહા.

- ઋક્ યજુ ને સામનું, સાર ભૂત વિજ્ઞાન;
તે સુજને પ્રાપ્ત થયું, ગયું ઘોર અજ્ઞાન. ૧
- હવે મહારે વેદને, લક્ષ્યાવાનું શું કામ;
છૂટી સઘળી ઇષણા, પામ્યો પર્મ વિરામ. ૨
- તૃપ્ત થયો વિજ્ઞાનથી, થયુ નિરામય મનઃ
હવે મહારે ન રહ્યું, કરવું કાંય જતન. ૩
- શુભ્ર વરજિત પરબ્રહ્મની, પ્રાપ્તિ કહોએ જેહઃ
તે સુખે સુજને થઈ, રહ્યો નથી સંદેહ. ૪
- ત્યાગ કયો સંસારનો, તે માટે મેં તાત,
ભાઈ ધર્મ અધર્મની, મુને ન કહેવી વાત. ૫

ચોપાઈ ત્રિતાલ.

- શુભ્રી પુત્રનાં પરમ વચન, માન્યું તાતતણું બહુ મનઃ
ગદગદ કંઠે પોતે થયો, વળતો બોલ બાળને કહ્યો. ૧
- આવું વચન વહે છે વેદ, ક્યાંથી જ્ઞાન થયું તુંને સ્વચ્છ;
આવી બુદ્ધિ છે તારી સાર, કયમ જડતા કરી અંગીકાર. ૨
- મુનિ દેવતણો છે શાપ, અથવા કાંઈ થયું છે પાપ;
તિરોભાવ પામેલું જ્ઞાન, આવિરભાવ પામ્યું નિદાન. ૩
- કહે પુત્ર શુભ્રો હવે તાત, સુખ દુઃખ તણી કહું વાત;
મારા પુર્વજન્મનું વૃત્તાંત, તમે સાંભળજો ધરી શાન્ત. ૪
- હું તો વિપ્ર તણો અવતાર, આત્મવિદ્યાનો કરતો વિચાર;
બ્રહ્મ ઉપર નિષ્ઠા જેવી, અન્ય દેવ ઉપર નહિ તેવી. ૫
- મારો આત્મ પરમાત્મ માંહી, કરી એક ચિન્તવતો ન કાંઈ;

યોગ યુક્ત નિરંતર રહી, કરતો અભ્યાસ એવો સહી. ૬
 સતસંગતિ સત્ય સ્વભાવ, તુચ્છ વિષયોનો કરતો અભાવ;
 કરતો સત્ અસતની શોધ, દૃઢ કરતો હું આસ્તિક બોધ. ૭
 જગતકરતાનું ડહાપણ જેહ, વસ્તુ માત્રમાં ભેતો તેહ;
 એક ઈશ્વર ઉપર પ્રીત્ય, બીજું ધારતો સર્વે અનિત્ય. ૮
 એથી અનુભવ વાંધો જ્યારે, ગુરૂપદ લેઈ બેઠયો ત્યારે;
 જે જે પ્રશ્ન કરે જન કોય, તેવા ઉત્તર આપતો સોય. ૯
 શિષ્ય શાખાઓ વાધી ગઈ, લોક પૂજવા લાગ્યા સહી;
 ધરે લેટ પાપે ધન ધામ, સ્વામી સ્વામી કહી ભજે નામ. ૧૦
 બહુ માન્ય તો મહાર્જં થયું, તેથી સાધનનું કળ ગયું;
 અભિમાન પ્રમાદે કરી, ચિત્ત અચળતા શકે ઠરી. ૧૧
 રજો ગુણ વધી ગયો જ્યારે, ધ્યાનધારણા ના બની ત્યારે;
 ભગ્યો બુદ્ધિમાં કામ ને ક્રોધ, કયમ ચિત્તમાં થાય નિરોધ. ૧૨
 ભોગ માંહે ભમે મન જઈ, તેથી યોગની સિદ્ધિ ગઈ;
 મધ્ય વાણી એ વાચક સાન, પણ લક્ષ રહે નહીં ધ્યાન. ૧૩
 થઈ ભાતિ સ્મૃતિ હુતી જેહ, આજ સુધી ગઈ નથી તેહ;
 વેદ ધર્મ પાળે ના હોય, જ્ઞાન દાનથી થઈ છે સોય. ૧૪
 પૂર્વ જન્મે કર્યું હતું જેહ, વળી સાધન કરવું છે તેહ;
 પ્રથમ જન્મની કહી વાત, તેમાં વિધન પડ્યું છે તાત. ૧૫
 અજ્ઞાને આકર્ષ્યું મન, માટે એવું પડ્યું વિધન;
 કેટલો કાળ એમ વહી ગયો, વળી વિચાર મહારે મન થયો. ૧૬
 ફરી કરવા એવો અભ્યાસ, કીધો મેં એકાંતે વાસ;
 તણી ભુવનને ત્યાગી થયો, સંન્યાસી થઈ વન રહ્યો. ૧૭
 પશ્ચાદ્ધ પર શાખી પ્રીત્ય, કરવું ધ્યાન યોગની રીત્ય. ૧૮

દોહા.

- વનમાં વિદ્ય પડયા પછી, ત્યાગ થયો મુજ દેહ;
વળતી આવી અવતર્યો, તાત તમારે ગેહ. ૧
- પૂર્વ જન્મથી છે મને, પરબ્રહ્મ પર પ્રીત્ય;
ઠરીશ સાધન તેહનું, યોગ યુક્તિની રીત્ય. ૨
- પિતા કહે પરબ્રહ્મમાં, પ્રીતિ વધ જાય;
તો દુસ્તર સંસારથી, કેમ પાર ન થાય. ૩
- પુત્ર કહે પિતા સુણો અજર પાશ સંસાર;
મેં જોયો છે અનુભવી, જન્મ ધરી બહુવાર. ૪
- તે સઘળો તમને કહું, હોય સુણવાનો ભાવ;
સંક્ષેપે તમને કહું, જેવો બને બનાવ. ૫
- જે અનુભવ છે મુજને, મરણ સમેનો તાત;
તે પરથમ તમને કહું, વિસ્તારીને વાત. ૬
- દશ વાયુ છે દેહમાં, કોપી ઉઠે તેહ;
મર્મસ્થાન ભેદન કરે, પ્રબલ થાય છે એહ. ૭
- ઉદાન વાયુ કંઠનો, ઉંચો જ્યારે જાય;
અત્ર ઉઠક જે જે ભણે, તે સઘળું રોધાય. ૮
- અત્ર ઉઠકના રસતણી, રૂચિ ન ઉપજે કાંય;
યજ્ઞ તૃપ્તિ તેને રહે, એ ગુણ વાયુ માંય. ૯
- પાપી નરને તે સમે, પીડા આજી થાય;
પુણ્યવંત સુખે મરે, જેને ધર્મ સહાય. ૧૦
- પુણ્યવંતને તે સમે, અમૃત પોષણ થાય;
ભુખ તરશ પોકારતો, પાપી નર મરી જાય. ૧૧

- જે જૂહું નથી બોલીઆ, કયો ન પ્રીતિ લેહ;
આસ્તિક શ્રદ્ધાવંતને, મરણ સમે નહી ખેડ. ૧૨
- દેવ વિપ્ર પૂજા વિષે, તત્પર રહેતા જેહ;
સત્યવંત ધીમંતને, મરતાં દુઃખ નહી દેહ. ૧૩
- જે નર પર ઉપકારરત, ધર્મવિષે રત હોય,
અધર્મ ન રહે ઉર માંહ, સુખે મરે જન કોય. ૧૪
- જૂખ્યાને લોજન વળી, તૃષાવંતને તોય;
દેનારા મરતી સમે, દુઃખ ન પામે કોય. ૧૫
- શીતકાળમાં તાપણી, કરી તપાવનહાર;
ચંદન ચર્ચે તાપમાં, તે સુખે મરનાર. ૧૬
- રંક જીવને મોહથી, દુઃખના જે દાતાર;
તે નરને મરવા સમે, પીડા પડે અપાર. ૧૭
- જૂઠી પૂરે સાક્ષીઓ, બોલે જૂઠા બોલ;
જૂઠા ખત લખનારને, પીડા પડે અતોલ. ૧૮
- ભય ઉપજાવે જીવને, કરે ઘણું અન્યાય;
કપટી નંદ કે આડીઆ, તેને દુઃખ જાહુ થાય. ૧૯
- તજે નર મૂઢ મોહથી, ધર્મ તણી મુરજાહ;
મરણ સમે તે માનવી, પામે પરમ વિષાહ. ૨૦
- વેદ તણી નિન્દા કરે, કરે ધર્મનો લોપ;
તે ઉપર જમરાજનો, થાય અતીશે કોપ. ૨૧

ચોપાઈ.

તજે પાપી પોતાની કાયા, જીવ કિંકર જાવે ધાયા;
મહા પરમ ભયંકર તેહ, જેનો દુર્ગન્ધીવાળો દેહ. ૧

પાશ મુદ્દગળ કરમાં ધરી, આલે પાપીને કોપે કરી;
 પ્રાણી દેખે નજરે જ્યારે, તાત માત પોકારે ત્યારે. ૨
 કંઠ રોધે ને પીડા થાય, પડે ત્રાસ ને કંપે કાય;
 સકે શ્વાસ ને કંઠ સુકાય, સહુ અંગ શિથિલ થઈ જાય. ૩
 ઊર્ધ્વ શ્વાસ વહે તે વારે, થાય દૃષ્ટિ તણા ભંગ ત્યારે;
 ભયભીત થાય છે પ્રાણી, નથી બોલી શકતું વાણી. ૪
 પડે કષ્ટ અતીશે જ્યારે, તણ દેહને નાથે ત્યારે;
 જમકિંકર ઝટ લે આલી, આલે દેહ બીજામાં ધાલી. ૫
 માત તાત વિનાનો દેહ, જીવ કર્મ તણા બને તેહ;
 જેવો દેહ તણને જાય, વળી તેવોને તેવો થાય. ૬
 તેવી વય અને તેવો આકાર, બને વાસનાનો નિરધાર;
 બને સ્વપ્ન વિષે દેહ જેવો, પરલોકે જવા બને તેવો. ૭
 દૂત પાશથી બાંધી લે તેને, જમપુર પછી લઈ જાય તેને;
 લઈ આલે દક્ષણ પાશ, મારે દંડ ને દે બહુ ત્રાસ. ૮
 એવો મારગ જમપુર તણો, દુઃખરૂપ ભયંકર ઘણો;
 વન પરવત ઘોર કંટાળ, વડ વાઘ વીંછી ને બ્યાલ. ૯

રાગ ગરબી.

અરેરે ઓ પામર પ્રાણીઆ, પામી નર અવતાર;
 પતિત ગમાવ્યો તે પાપથી, ના ભજ્યો ભાઈ કિરતાર. અરેરે.
 ધર્મ તણ ધન મેળવ્યું, કાંઈ ગયું નહી સાથ;
 કુટુંબ રહ્યું સૌ કળકળી, પડયા જમડાને હાથ. અરેરે.
 જમપુરમાં જાવા તણી, ઘણી વિકટ છે વાટ;
 ગિરિ ગહુવર વન છે વડાં, ઘણા અવઘટ ઘાટ. અરેરે.

કુશ કંટક ને કાંકરા, ધીકે બળતા અંગાર;	
વાઘ વડૂ વીખધર ડશે, માથે જમ કેરો માર.	અરેરે.
ચૂરે ચૂરા હોય ચરણના, એવો મારગ એહ;	
તિક્ષણ તાપ રવિ તણો, ઘણો ઢાઝે છે દેહ.	અરેરે
હય ગજ રત્ન ને છત્રનાં, હીધાં હાન ઉપાન;	
તે આપે છે તે સમે, ધર્મ કંકણ નિધાન.	અરેરે.
ભુખ તરશને તાપથી, પીડા પામે છે પ્રાણ;	
અન્ન ઉઠક આખ્યાં નથી, તેને આપે છે કાંણ.	અરેરે..
જમપુરમાં જાતાં લગી, બાંધવો દેએ પિણ્ડહાન;	
જમપુર જાતાં તે જીવને, મળે અમૃત પાન.	અરેરે.
ઘર તણ જીવ જાય છે, હીન બાર પર્યન્ત;	
ભાળે વળી વળી ઘર ભણી, આશા રાખે જન.	અરેરે.
અન્ન ઉઠક એનાં નામથી, આપે બાંધવ કે નાર;	
તે થકી આશા તેહની, પૂરે છે કિરતાર.	અરેરે.
તેરમે દીવસે તે જઈ, દેખે જમનો દેહાર;	
પરમ ભયંકર જોઈને, ધુજે જીવ અપાર.	અરેરે.
દંત વિકટ મુખ તેહનું, ભાસે ભુકૃટિ કરાલ;	
દંડ ને દોર તેના હાથમાં, પડે દેખીને ક્ષાળ.	અરેરે.
કરમ શુભાશુભ જીવનાં, કરે તરત તપાસ;	
ચિત્રગુપ્ત લેઈ ચોપડો, વાંચે જમપાત પાસ.	અરેરે.
પાપ કર્યાં હોય જેટલાં, તેવો દંડ ત્યાં થાય;	
છોટમ સુકૃત જોઈને, કરે સ્વર્ગ વિદાય.	અરેરે.
પાપી પડે છે નર્કમ, પામી પીડા જેહ;	
તાત હવે તમને કહું સહુ વિસ્તારી તેહ.	અરેરે.

ચોપાદ. ત્રતાલ.

કુડી સાક્ષીઓ પૂરી હોય, જૂઠા સોગન ખાનાર સોય;
તેને નાખે છે રૌ રૌ ભણી, હવે શી ગતિ જને તે તણી.

છપ્પો.

રૌ રૌ કેરા હામ, ભેયા ન કઢી સંભારી;
ચોજન જંગમ હજાર, રહે રાત અંધારી.

તાંબા વરણી લોમ, ભરેલા છે અંગારા;
લાગે તીક્ષ્ણ તાપ, બાય આકાશે જ્વાળા.

તેમાં નાખે જીવને, જૂઠી સાક્ષી પૂરનારને;

અપાર પીડા ભોગવે, પછી પામે દુઃખના પારને.

૧

ચોપાદ.

એમ પાપની શુદ્ધિ થાય, વળી દૃષ્ટિ કોટમાં બાય;

ભૂંગ પતંગ દેહમાં જઈ, પશુ શ્વાનાદિક પામે સહી. ૧

વૃક્ષાદિક પામે અવતાર, તેમાં પામે દુઃખ અપાર;

મનુષ્ય હોય તો રોગે મરે, ચંદ્રાક્ષાદિકમાં અવતરે. ૨

પાપે થાયે અંગથી હીન, અંધ પાંગળો દુખીઓ દીન;

પાપ પુણ્યની સમતા હોય, આરોહણી ગતિએ રહે સોય. ૩

પ્રાદ્યુક્ષ ક્ષત્રિ વૈદ્ય અવતરે, હોય શૂદ્ર તે સુખીઓ સરે;

વિમ્ન દેવ ઇંદ્ર પદ મળે, કદાચ અવરોહણી માપ જલે. ૪

પાપ કમંથી નીચો હોય, પુણ્ય કર્મથી ઉંચો સોય;

પુણ્યવંત પામે સુખ જોઈ, હવે તમને ઠહું છું તેહ. ૫

પુણ્યવંતને જોઈ યમરાજ, આપે સ્વર્ગ સુખ ભોગરાજ;

ગીત તાન ગાંધર્વ ગણાય, નાચ અસ્રરા કેરા થાય. ૬

હાર નેપુરની શોભા સાર, વિમાન વૈભવ ભોગ અપાર;
 પુણ્ય અનેક સુગંધીસાર, અંગે ઓપે ઉજ્જ્વલ હાર. ૭
 પડે સ્વર્ગથી હેઠો જદા, થાય પૃથ્વી રાજા તદા;
 નીતિ ધર્મનો પાલક હોય, વસે સ્વર્ગ વિષે જઈ સોય. ૮
 અવરોહણાં જાતિમાં જાય, ભોગ ભોગવી સુખીઓ થાય;
 પુણ્ય પાપથી મુખ દુઃખ અંમ, પામે જીવ કહ્યું મેં તેમ. ૯
 હવે ગર્ભ વિષેની વાત, કહું સાંભળજો તમે તાત;
 સ્વર્ગ નર્કના ભોગવી ભોગ, પામે જન્મ તે કર્મસંભોગ. ૧૦
 મેઘમંડળમાં જીવ રહો, વરશે વૃષ્ટિની સાથે જઈ;
 અન્ન આશિષો સમાય, કરે ભક્ષ તે તનુમાં જાય. ૧૧
 વીર્યે નારી સંગ કરે, ધરે ગર્ભ તેમાં અવતરે;
 પ્રથમ રજ વીરજ એક થાય, થઈ બુદ્ધ બુદ્ધ પેશી બંધાય. ૧૨
 પેશીમાંથી અંકુર હોય, બને અંગ ને ઉપાંગ સોય;
 નેત્ર નાક કર્ણ શિર હાથ, અરણ્ય આંગલી ને નખ સાથ. ૧૩
 ત્વચ્ચા રોમ ને શીરના કેશ, નખ શિખ સુધી બને વેશ;
 નાળીએર તણું ફળ જેમ, બને ગર્ભમાં બાળક તેમ. ૧૪

ઢાહા.

ઉઘે મસ્તક ગર્ભમાં, વધે બાળનો ઢેહ;
 જઠરાનલના તાપથી, કઠણ થાય છે તેહ. ૧
 જીવ જીવે છે ગર્ભમાં, કરી પિત્તનું પાન;
 નાભિની નાડી વડે, પોખે શરીર સમાન. ૨
 જેવું હોય જીવનું, પુણ્ય તથા જે પાપ;
 તેવી સ્થિતિ તે ગર્ભમાં, પામે બાળક આપ. ૩

સો જન્માંતરની સ્મૃતિ, થાય જીવને ત્યાંય;
કહે પાપ હાવે પછી, કરે સહુ નહી કાંય. ૪
કહે પ્રભુને કરગરી, જો ઉગારો આજ;
સત્યવડે સંસારમાં, કરીશ સારાં કાજ. ૫
દાન દયા ને દીનતા, પ્રીતે પર ઉપકાર;
સત સંગતિ ને સદ્કથા, ભણીશ જગ કિરતાર. ૬
વેદ ધર્મ વિધિએ કરી, પાળીશ પ્રેમ સમેત;
ભક્તિ એકજ ધ્રુવની, કરીશ આણી હેત. ૭
ફરી ન આવું ગર્ભમાં, એવાં કામ કરીશ;
સત્ય ધર્મ સાધન કરી, હું ભવસિન્ધુ તરીશ. ૮
ઘણું કષ્ટ જોઈ ગર્ભમાં, પડે જીવને ત્રાસ;
કરતાને કહે કરગરો, પૂર્ણ થાય દશ માસ. ૯

ચોપાઠ.

કરે ઉદર બાદ્ય ભગવંત, તેવો મૂર્છા પામે છે જંત;
આવે તેવો થાય અચેત, વાયુ લાગે ને થાય સચેત. ૧
ભાન પાછલું જૂઠી જાય, દેહાકાર દેહમાં થાય;
મહા વૈષ્ણવી માયા જેહ, કરે પ્રવેશ વપુએ તેહ. ૨
દશ ઈન્દ્રિયે થાણા ધરે, વળતી વાસ હૃદયમાં કરે;
પ્રજલ અવિદ્યાનો પરિવાર, તે જીવને દુઃખનો દાતાર. ૩
માયા મોહથી મોહિત કરી, લે છે જ્ઞાન જીવનું હરી;
બાળ ભાવ પમાડે જેહ, વળી કુમાર થાય છે તેહ. ૪
યુવા વૃદ્ધ ને મૃત્યુ થાય, જીવ જન્મ ધરતો જાય;
કરે શુભાશુભ કર્મ અપાર, ઘટ માયાવત્ સંસાર. ૫

એમ ચક્ર ફરતું રહે સદા, જીવ નિવૃત્તિ લહે કદા;
 ક્યારે તો જીવ સ્વર્ગે જાય, ક્યારે તે નરનો દેહ થાય. ૬
 ક્યારે ઘણાં દુઃખ લહે, એમ પ્રવાહ નિરંતર સહે;
 ક્યારે નીચ દેહમાં જાય, ક્યારે પાપ થકી પીડાય. ૭
 ક્યારે સુખનો મઠ ચડે, ક્યારે દુઃખીઓ થઈ રહે;
 સ્વર્ગ વિશે પણ છે દુઃખ ઘણું, તેમાં જાય છે પડવાતણું. ૮
 મેં અનુભવી જોયું તાત, મોક્ષ વિના સુખ નથી સાક્ષાત;
 માટે ત્રય ધર્મને તણ, લઈ મોક્ષનું સાધન સજી. ૯
 જન્મ મરણનો મુજને ત્રાસ, સદ્યો ના જાય ગર્ભમાં વાસ;
 બાળપણની પીડા ઝાઝ, સુખથી બોલી શકે ન મૂઠ. ૧૦
 કામ ક્રોધ મદ જોબન માંય, મોહ અંધ ન સૂઝે કાંય;
 ગર્વ કરે અનીતિ ઘણી, તૃષ્ણા ધન દારાદિક તણી. ૧૧
 જ્યારે દેહ જર્જરે થાય, તેમ તેમ તૃષ્ણા વધતી જાય;
 શરીર કેઈ સામર્થ્ય ઘટે, પણ મનની મમતા ન મટે. ૧૨
 પુત્ર પૌત્રાદિક પર હેત, પણ પ્રભુ ન જાજે અચેત;
 ઓચિંતા આવે જન્મહત, અળગા રહે સુંદરી ને સૂત. ૧૩
 ધર્મ વિના કોણ પાસે રહે, દારૂં દુઃખ તે પાપી સહે;
 એવો દુઃખરૂપ છે સંસાર, અનુભવ્યો મેં બહુ વાર. ૧૪
 માટે સુખ નથી તાત કહી, સુખ સાચું છે મોક્ષમાંહી;
 જ્યારે માંખણ આવે હાથ, તો કોણ મથે છે છાસ. ૧૫
 અન્ય ધર્મ છે તક સમાન, માંખણ તો છે તત્વજ્ઞાન,
 તે મુજને લાધ્યું છે તાત, મુને ન રૂચે બીજી વાત. ૧૬
 અજ્ઞાનીના જે જે ધર્મ, તજે નહોં બધનવાળાં કર્મ;
 દિઠ ભ્રમથી જન અવળો વળે, મૂળ ધામ તેને ન મળે. ૧૭

કોહા.

જન્મ અનેક ધરી ધરી, પાળ્યાં ધર્મ અપાર;
 તત્વજ્ઞાન ઉપજ્યા વિના, ના મટયા મનોવિકાર. ૧
 રાગ આપના પંથપર, પરના ઉપર દ્રેષ;
 એ ધર્મ પશુ લવના, કોય ના મટે કલેશ. ૨
 વેર ઝેર ખળતા ઘણી, દંભ દ્રેષ પાખંડ;
 એ કલ જુગીઆ ધર્મથી, મટે ન જમનો દંડ. ૩
 ચોરી ભરી ના તજે, તજે ન નિંદા દ્રેષ;
 એ પામર પંથી વિષે, ધર્મ લહે નહી લેશ. ૪
 વચન સાંભળી પુત્રનાં, વળતી બેલ્યો તાત;
 ધન્ય મતિ મુત તાહારી, કહી યથારથ વાત. ૫
 રૌ રૌ આદિ નર્કનાં, દુઃખ પામે છે જેહ;
 વિસ્તારી સઘળાં હવે, મુજ પ્રત્યે કહે એહ. ૬

ચોપાઠ ત્રિતાલ.

હવે પુત્ર કહે સુણો તાત, કહી રૌ રૌ નર્કની વાત;
 મહા રૌ રૌ આદિક જેહ, હવે સાંભળજો તમે તેહ. ૧
 મહા રૌ રૌનો વિસ્તાર, જાણો ભ્રજન બાર હબર;
 તેમાં ભૂમિ છે ત્રાંબા તણી, મહા તાપે તપાવેલી ઘણી. ૨
 દશે દિશાએ જ્વાળા જાય, જોતાં થર થર કપે કાય;
 હાથ ચરણ બાંધીને ત્યાંય, મહા પાપીને નાંખે માંય. ૩

ગરબી.

શે ન ભજ્યા તે શ્રીહરિ, અહો લવ અન્નણુલ;
 મહા રૌરવના બારમાં, કરશે રક્ષણ કોણુલ.

શે ન.

પુઠલ પાવક પરજળે, ઉપર પંખી અપારલ; શે ન.
 લક્ષણ સાડે ભમે ઘણા, મારે ચાંચના મારલ. શે ન.
 કાગ ઉલક ખગ ગણ બહુ, વીંછી મશક અનંતલ; શે ન.
 ગીધ ઘણાય ઉપર ભમે, કાઢે મારીને અંતલ. શે ન.
 પૂરણ વિપાક થતાં લગો, પીડા પામે અપારલ; શે ન.
 હાય રે હાય પોકારતાં, વીત્યાં વર્ષ હજારલ. શે ન.
 ખીજું તમોમય નામ છે, અતિ શીત અપારલ; શે ન.
 ટાઢે ધ્રુજે તનડું ઘણું, વળી ઘોર અંધારલ. શે ન.
 વાયુ વહે ને હંત કરકડે, હામે હાઝે છે દેહલ; શે ન.
 ભુખ તરસ વ્યાપે ઘણી, દુઃખ ફાડણુ એહલ. શે ન.
 ખીજા ઉપદ્રવ છે બહુ, સહે પાપે શરીરલ; શે ન.
 વધે રૂધિર કય હાડકાં, ધારણ કયમ ધરે ધીરલ. શે ન.
 પાપ વિપાક થતાં લગો, સહે સંકટ સોયલ; શે ન.
 સત્ય ધરમ વિના જીવને, નથી સહાયક કોઈલ. શે ન.
 પાપ તણાં ફળ દુઃખ છે, નિરમ્યાં ઇશ્વરે એહલ; શે ન.
 છોટમ સુકૃતિ જીવને, સુખ આપે છે તેહલ. શે ન.

છપો.

કાલ સત્રનું કળ્પ, વળી પામે છે પાપી;
 જોરાવર જમદગ્ત, કરે છે કકડા કાપી.
 વળી વળી સંધાય, વળી જમ કિંકર છેદે;
 એવાં વર્ષ હજાર, સહે પ્રાણી અધભેદે.
 એમ પાપ ફળ ભોગવો, નિર્મળ જ્યારે થાય છે;
 પછી પુણ્ય ફળ પામવા, સુખીઆ દેહમાં જાય છે. ૧

અસિપત્ર વનમાંય, ભયાનક ભૂમિ એવી;
 ઉપર નીચે તાપ, ઝાળ હોળીના જેવી.
 ખડ્ગ સરીખાં પત્ર, ઘણાં તરૂં દીસે એમાં;
 પડે પાપથી જીવ, અતિ દુખ પામે તેમાં.
 વળી વાઘ વરૂં આદિ ઘણાં, પશુ ફાટી ખાય છે;
 અઘોર પાપે પ્રાણીઓ, એવા દુઃખમાં જાય છે. ૨
 તપ્ત કુંભની માંય, તેલ કડકડતું એવું;
 શ્રીફળ ફાટી જાય, તપ્ત કીધેલું તેવું.
 મહા પાપીને ત્યાંય, અધો મુખ રાખી નાંખે;
 ફાટી ફૂલે અંગ, હાય હાય મુખે ભાંખે.
 ત્વચા માત્ર હોય વેગળી, પછી ઘરૂણુ દુઃખ તેને પડે;
 સહઅ વધં દુઃખ ભોગવે, એમ રાંક થઈ પાપી રડે. ૩
 વૈતરણી વિખ્યાત વહે, એક સરિતા મોટી;
 લાલ રૂધિર મલમૂત્ર, ઘણી દુરગંધી ખોટી.
 કરડે જંતુ અપાર, માર જમફતો મારે;
 આખ્યાં હોય ગાં ઘાન, પુછ ગ્રહી પાર ઉતારે.
 એવાં દુઃખ છે નર્કમાં, પાપી નર પામે સહુ;
 મેં જોયાં છે અનુભવી, સત્ય વાત તમને કહું. ૪

ચોપાઈ ત્રિતાલ.

પુત્ર કહે સાંભળજો તાત, મારા દુઃખની કહું છું વાત;
 જન્મ સાતમે મારો જેહ, વૈશ્ય જાતિમાં હુતો તેહ. ૧
 એક ગાયને ખેતરમાંય, આવેલી મેં શેધી ત્યાંય;
 તેને ઘેર વાછરડુ જેહ, રહ્યું ઘણું ટલવળતું તેહ. ૨

ભુખી તરસી રાખી ગાય, એ મોટો કીધો અન્યાય;
 તે પાપે હું જમપુર ભણી, ઘોર યાતના પામ્યો ઘણી. ૩
 મહા પાવકની જ્વાળામાં, ઉધે મસ્તક બાંધ્યો ત્યાંય;
 મરણ એકસો પૂરણ થયો, બહાર આવી ઉભો રહ્યો. ૪
 લહેરી શીતળ વાયુ તણી, આનંદકારી લાગો ઘણી;
 ચમરાયતું સ્થાનક બહુ, આગળ ભેતાં દીકું તેહ. ૫

દોહા.

સુવર્ણ સિંહાસન વિષે, ભાળ્યા યમ ભગવન;
 દંડપાપ છે હાથમાં, કાન્તિ શનિ સમાન. ૧
 કરભેડી ઉભો હતો, પાસે પુરૂષ કોય;
 અડર થકો ચમરાજને; કહેતો હતો સોય. ૨
 અહો ચમરાજ અમે, શાં કીધાં છે પાપ;
 ઘોર યાતનાને વીષે, કયમ પેરો છે આપ. ૩
 જનક તણા કુળમાં થયો, વિપશ્ચિત વિખ્યાત;
 વિદેહ કેરા વંશમાં, પ્રજાપાલ પ્રખ્યાત. ૪
 જ્ઞાન દાન કીધાં ઘણાં, ધર્મતણાં જે કામ;
 પૃથ્વીનું પાલણ કરી, કીધાં યાગ તમામ. ૫
 પિત્રોદેવ ઋષિઓ ઘણા, સંતોષ્યા બહુવાર;
 હઠયો નથી સંશ્રામથી, સેવા અતિથિ અપાર. ૬
 પર દારા પરધન તણી, કરી ન ઇચ્છા કાંય;
 અસત્ય હું નથી ઓચરયો, જન્મ ધરી જગમાંય. ૭
 પર્વકાળે પિત્રો પૂજ્યા, ત્રિકાળે વળી દેવ;
 યેનું દિજ ચોગી તણી, મેં કીધી છે સેવ. ૮
 ગૃહસ્થાશ્રમીને ઘેરથી, યતિઓ નિરમુખ નય;

સુકૃત સઘળા જન્મનું, નાશ તે થકી બાળ.	૯
ગૃહસ્થ તણે જો ઘેરથી, પિત્રી બાચ નિરાશ;	
પુણ્ય સાત જન્મ માત્રનું, નિશ્ચયે પામે નાશ	૧૦
દેવ ઋષિ જે ગૃહસ્થના, ઘરથી બાચ નિરાશ;	
દેવત ત્રણે જન્મનું, પામે તરત વિનાશ.	૧૧
તે માટે મેં દેવને, ઋષિ પિત્રોએ જેહ;	
સારી શ્રદ્ધાએ કરી. સંતોષ્યા છે તેહ.	૧૨
તો મુજને શા કારણે, ઘેર ચાતના માંચ;	
કેણુ પાપ કીધા થકી, નાખી દેશે ત્યાંચ.	૧૩
વાણી શુણી નરેશની, વળતી કહે ચમરાય;	
કહો છો તેવા છો તમે, પણ એક થયો અન્યાય.	૧૪
ચોડું શું પણ છે ઘણું, તો સંભારો આપ;	
જેથી મળશે ચાતના, એવું છે એ પાપ.	૧૫

ચોપાઈ ત્રિતાલ

વૈદરબી જે નારી તમારી, તેને તમોએ મૂકી વિસ્તારી;
 ઋતુ કાળે તેનાથી નિરગમીયા, અન્ય નારી શું રંગે રમીયા. ૧
 બાળહત્યાનું પાતક જેહ, ઋતુ નિર્ગમે લાગ્યું તેહ;
 પિત્રી ઋણનું બંધન રહ્યું, ઘેર પાપ તેનાથી થયું. ૨
 પાપ ભોગવો રહેશે જહા, સ્વર્ગ ભોગ ભોગવશે તહા;
 ચમરાજનાં શુણી વચન, વળતી તે બિલ્લે રાજન. ૩
 જેમ ઘટે તેમ વળતી કરો, પ્રથમ મહારા સંશય હરો;
 કેવે પાપે કેવું દુઃખ હોય, વિસ્તારી સંભળાવો સોય. ૪

છપો.

કઠણ ચાંચનો કાગ, જીવના નેત્રને હણે છે;
 તરત વળી તે થાય, નવાં ને નવાં બને છે.
 ફેાઢે વારંવાર, વળી તેવાને તેવાં;
 પીડા પડે અપાર, સહે દુઃખ દાણુ એવાં.
 કવણુ પાપ કીધા થકી, વળી જિહ્વા તોડી ખાય છે;
 બણે બણે પાછી હણે, એ પ્રાણી બહુ પીડાય છે. ૧
 કવણુ પાપથી અંગ, સરવે નાંખે છે કાપી;
 પાછાં બનતાં બાય, નવ નવાં તથાપી.
 તાતી વેણુ માંચ, ચલાવે છે કોણુ પાપે;
 ઉણુ તેલમાં અંગ, વળી બાળી સંતાપે;
 લોહ ચાંચવાળા ઘણા, વળી ખગગણુ ચુંટી ખાય છે;
 એવાં કષ્ટ અતિ ઘણાં, કહો કોણુ પાપે દેવાય છે. ૨
 ભુખ તરશ ને તાપ, પાપ કોણુ કીધે પામે,
 અંગારા ગણુમાંચ, દેહ દાઝે તે ઠામે.
 ગીધ ઘણા વિકાળ, બાય છે ચાંચો મારી;
 કઠણુ ચાંચના કાગ, શરીર નાંખે છે સંહારી.
 ત્વચા સરવે બળી બાય છે, વળી દાણુ દુઃખ તેને નડે;
 મહા ભયંકર ચાતના, કોણુ પાપથી નર પડે. ૩

દોહા.

જે પૂછે છે નરપતિ, પાપ પુણ્ય કળ ભોગ;
 સંક્ષેપે તુજને કહું, મળે દુઃખ ભય રોગ. ૧
 કરતારે સ્પષ્ટ કરી, વળી બાંધ્યા છે નેમ;
 જીવ કર્મ જેવું કરે, તે કળ પામે તેમ. ૨

કર્મ શુભાશુભ બીજથી, સુખ ને દુઃખ ફળ હોય;	
કરે તેજ નર ભોગવે, ટાળી શકે નહો કોય.	૩
છટે નહી વણુ ભોગવે, પુણ્ય કરો કે પાપ;	
નિયમ એજ કિરતારનો, કરી શકે કોણુ માફ.	૪
દુર્ભિક્ષમાં દુર્ભિક્ષ એ, કલેશ વિશે એ કલેશ;	
ભયમાં ભય પાપ છે, પહોંચે દેશ વિદેશ.	૫
મૃત્યુમાં મૃત્યુ વળી, દરિદ્રમાં દરિદ્ર;	
નાના વિધિ ગતિ પાપની, સઘળાં એનાં છિદ્ર.	૬
સંચિત જન્મ અનેકનું, પાપ પુણ્ય જેહ;	
અંકુર કૂટી એહનાં, સુખ દુઃખ આપે એહ.	૭

ચોપાઠ ત્રિતાલ.

પાપ પુણ્ય તથો બને દેહ, વામ અંગમાં રહેછેતેહ;
 અંગુષ્ઠ માત્ર પ્રમાણુ છે એનું, રૂપ સ્યામ ભયંકર તેનું. ૧
 તે તો જીવની બુદ્ધિ ભભાવે, કરવું પાપ નિરંતર ભાવે;
 તેને કહે કોય પુણ્યની વાત, તેના વચન તણી કરે ઘાત. ૨
 તાતુ તેલ રેડે શિર જેવું, લાગે પુણ્યનું કારજ તેવું;
 પાપ પુણ્ય પાપમાં પ્રેરે, ઘણા જીવની બુદ્ધિને ઘેરે. ૩
 નાના વિધના પ્રગટે રોગ, પાપ કર્મ કરે દુઃખ ભોગ;
 સ્થળ દેહ બને જે વારે, હોય રોગનો સંભવ ત્યારે. ૪

છપ્પા.

કોયને શિરમાં રોગ, કોયને નેત્રે પીડા;
 કાન નાક મુખ માંય, કોયને કરડે કીડા.
 વાત પિત્ત કફ રોગ, જળોદર આદે ઝાઝાં;

લીતર ભારે દુઃખ, ઉપરથી દીસે સાળ.

કોઠ અઢાર પ્રકારના, વળી પ્રમેહ આદિ છે બહુ;
પાપ કર્મના યોગથી, દુઃખ વેઠે પ્રાણી સહુ. ૧

દુઃખી હરિદ્રી દીન, હીન ભાગી હોય પ્રાણી;
મુગો બહેરો મૂઠ, શકે નહીં બોલી વાણી.
નીચ જાતિની માંહી, વળી અવતાર ધરે છે;
પૂરો ન મળે આહાર, ભાર વહી પેટ ભરે છે.
એવાં દુઃખ અતિ ઘણાં, પાપ વડે પ્રાણી બળે છે;
કહે છોટમ સંસારમાં, જન વાવે તેવું ક્ષણ છે. ૨

ઢોહરા.

યમરાજા કહે ભૂપતિ, તમે કહ્યું છે જેહ;
કોણ પાપથી જીવને, મલે યાતના તેહ. ૧
તે સઘળું સંક્ષેપથી, કહું તે શુણ્ણે રાય;
જીવ પાપ જેવું કરે, તે તેવે સ્થળ જાય. ૨

ચોપાઈ.

દુષ્ટ નજરે જીવે પરનારી, ઇચ્છે મનમાં તે કરવાને ભરી;
વળી પરધનને દેખે જેહ, ઇચ્છે છલકરી હરવાને તેહ. ૧
વળ ચંચુ છે વાચસ જ્યાંય, નાખે જીવને તે સ્થળમાંય;
ફાટે નેત્રને પાછાં થાય, એક સહસ્ર વર્ષ પીડાય. ૨
ભુખ તરશ ને ઉપર તાપ, દુષ્ટ દ્રષ્ટિનું બોગવે પાપ;
ખોટો બોધ કરે જન કોય, જેથી પ્રાણીનું અનહિત હોય. ૩
મેલા મંત્ર તંત્ર કુવાણી, શીખે શીખવે જે કોય પ્રાણી;
વેહ વિપ્ર શુદ્ધ જે નંદે, પડે નરકવિશે તે ગંદે. ૪

વળ ચંચુના વાયસ તેની, જીવ્યા ખાય ખોતરી એની;
 વળી ખાય વળી વળી ખાય, એમ વર્ષ ઘણાં દુઃખ થાય. ૫
 કરે મિત્રમાં લેહ, લેહ વળી સજ્જન સાથે;
 પિતા પુત્રમાં લેહ, લેહ વનિતાને હાથે. ૬
 જ્ઞાત માતમાં લેહ, પુરોહિત ગુરૂમાં જેને;
 વેર ઝેર વિરોધ, ક્રોધ કરી દે દુઃખ તેને. ૭
 એમ લેહ જે જે કરે, તે અસિપત્રમાં જાય છે;
 અપાર દુઃખને લોગંવી, પછી નિર્મલો થાય છે. ૮
 દેવળને પરિતાપ, વળી આનંદ હરે છે;
 દેહ જાતાં લગી દુઃખ, ત્રિના અપરાધ કરે છે. ૯
 હરે ખાળના પ્રાણ, પ્રાણ નારીના લે છે;
 દેહ પ્રથમ વિશ્વાસ, પછી જે ઘાત કરે છે. ૧૦
 એવા પાપી જીવતે, મહા સૈરાંમાં જઈ પડે;
 તપી અતીશે તાપમાં, જીગે જીગ રડવડે. ૧૧

દોડા.

જે જન સારા પુરૂષને, મર્મ વચન કહેનાર;
 તે પામે છે યાતના, માથે જમનો માર. ૧
 ચોર લાંચીઆ ચાહીઆ; ખોલીને ફરી જાય;
 તે પાપીની જીભને, ખગગણ ખેંચી ખાય. ૨
 માતા પિતા ગુરૂતણી, કરે અવજા જેહ;
 મળ સુત્રાદિક કુંડમાં, રહે અધો મુખ દેહ. ૩
 રાગ ગરબી.

પાપ કર્મથી પીડા પામે, સાંભળ રાજ સાચુજી;
 ધર્મ તજી ધરણી પર જીવે, તેનું જીવન કાચુ નીતિ.

દેવ અતિથિ વિપ્ર જમાડે, અલોભ્ય એકું આપેલ; નીતિ.
 સચીમુખ નામે નર્કતણું, દુખ પામે તેવે પાપ નીતિ.
 એક પંગતીએ હોય જમનારા, લેહ કરે નર તેમાંલ; નીતિ.
 લીંટલાભના કુંડ ભરેલા, અંતે નાખે એમાં નીતિ.
 ગૌપ્રાક્ષણ અગ્નિના મુખમાં, એકું બુદ્ધું આપેલ; નીતિ.
 તત્ત્વ કુંભની ઘેર ચાતના, પામે એવે પાપે નીતિ.
 ગૌપ્રાક્ષણ શુરૂ વૃદ્ધ વડાને, પગ અરકાડે પાપીલ; નીતિ.
 કાળ સૂત્રમાં યમના કિંકર, કડકા કરેછે કાપી નીતિ.
 માત તાતની સેવા મુઠી, લેખ ધરીને ભટકીલ; નીતિ.
 અંધ કૃપમાં એવા પ્રાણી, ઉંધે મસ્તક લટકે નીતિ.
 પરની નારી શુષ્કીયેલ સારી, ત્યાગ કરજો તેનોલ; નીતિ.
 રક્ષેગણમાં તેને રમડી, અંત ન આવે તેનો નીતિ.
 પાપી નર પુત્રીને વેચી, ધન લેવાનું ધારેલ; નીતિ.
 મહા રૌ રૌમાં તે પ્રાણીને, માર ઘણેરો મારે નીતિ.
 દેવ દ્રવ્ય ને પ્રાક્ષણનું ધન, લેઇ પાછું ન આપેલ; નીતિ.
 અંધ તામસ નરકે નાખી, તે નરને સંતાપે નીતિ.
 વણ આપેલી વસ્તુ કોયની, ચોર થઇને ચોરેલ; નીતિ.
 મહા ભયંકર વાઘ વડ્ડમાં, જમડા નાખે જોરે નીતિ.
 કુંવારી કે વિધવા નારી, કોઇ સાધવી સારીલ; નીતિ.
 જોરાવર થઇ જોર કરે તો, અતિ દુઃખના અધિકારી નીતિ.
 લીંટ લાલ મળમૂત્ર નાખે, સરિતા સરોવર જળમાંલ; નીતિ.
 સીસું ઉકાળી મુખમાં રેડે, જમ કિંકર બહુબળમાં નીતિ.
 ચોર ભર ખુની અપરાધી, અભય તેમને આપેલ; નીતિ.
 ઘાંણે ઘાલી તેને પીલે, જમ કિંકર એ પાપે નીતિ.

શસ્ત્ર વિના કેા હોય સૂતેલો, તેને એ કેાચ મારેલ;
 એ પાપીને સો જુગસુધી, શૂળી ઉપર ધારે નીતિ.
 દેવ ગુરૂ ને વિપ્ર વેદની, નિંદાના કરનારાલ;
 શાસ્ત્રમલી કંટકમાંહે પડે છે, તજે ધર્મની નારી નીતિ.
 એક પુરૂષને કન્યા આપી, વળી બીજાને આપેલ;
 વૈતરણી સરિતામાં વળતી, પડશે એવે પાપે નીતિ.
 શરણાગત આવેલા જનને, ભયથી જે જન ત્યાગેલ;
 તાપ લોહના ખુંટા મોટા, તે પ્રાણીને વાગે નીતિ.
 વિશ્વાસીની ધાત કરેને, વણ અપરાધે ઢંડેલ;
 ઘોર ભતના પડે છે, જે વરતે પાખંડે નીતિ.
 કૃણ હાયક હોય વૃક્ષ ભલેરાં, જીવે અનેક પ્રાણીલ;
 એવાને કાપે છે તેને, પીલે અવળી ઘાણી નીતિ.
 જૂઠી સાક્ષી જૂઠા સોગન, જૂઠી જેની કરણીલ;
 અપાર પીડા તે નર પામે, વેદ પુરાણે વરણી નીતિ.
 જાણીને જીવતા નર મારે, કે અગ્નિમાં જાળેલ;
 જમના કિંકર સો જુગ સુધી, પાવક મંહી પ્રજાળે નીતિ.
 પાપ ભેદથી નકંતણાં દુઃખ, કહેતાં પાર ન આવેલ;
 કહે છોટમ સહુ પાપ તણે, ભણ્યે પ્રભુને ભાવેલ નીતિ.

દોહરા.

કરજોડી ચમશયને, કહે વિદેહી રાય;
 પાપ થયેલા દેહથી, કેમ નિવારણ થાય. ૧
 ચમશાળ કહે સાંભળો, પાપ થયાં હોય જેહ;
 તપ પ્રાણાયામથી, ભસ્મ થાયછે તેહ. ૨

દેવ ઋષિ ને પિત્રિઓ, બાળી શકતા પાપ;
તે વિધિઓ તમને કહું, તે સાંભળજો આપ.

૩

ચોપાઈ.

પ્રાણપત્ય વ્રત છે જેહ, પાપ ટાળવા કરવું તેહ;
સવારે ભોજન એકવાર; ત્રણ દિવસ કરવું નિર્ધાર. ૧
ત્રણ દીવસ તો રાત્રી સમે, ત્રણ દીવસ વણ માગ્યું જમે;
ત્રણ દીવસ કરવો અપવાસ, એમ વ્રત કરે બારે માસ. ૨
પ્રાણપત્ય વ્રત છે એહ, પાપ ટાળવા કરવું તેહ;
બીજી વ્રત સાંતપન નામ, તેથી પાપ બળે છે તમામ. ૩
ગાયત્રી મૂત્ર ગાયત્રી છાણ, દુધ ઘી વિધિ પ્રમાણ;
દહ્ન ઉકાળી રેડે નીર, તે પીતાં હોય શુદ્ધ શરીર. ૪
એક દીવસ કેવળ અપવાસ, એમ કરે તપ બારે માસ;
એક એક ગ્રાસ ભાતનો જેહ, ત્રણ વાર દીનમાં જેહ. ૫
ત્રણ દીવસ અપવાસ રહે, અતિ કૃષ્ણ વ્રત તેને કહે;
ઉષ્ણ દૂધ ઉંતું ઘટ કરે, ઉષ્ણ કુશોદક તેમાં ધરે. ૬
પાંચ ટાંક નિત્યે પીવાય, તપ કહ્યું વ્રત તે કહેવાય;
મન ઇન્દ્રિયે આત્મા જેહ, પોતાને વશ રાખે એહ. ૭
બાર દીવસ અપવાસી રહે, પરાક વ્રત સુનિ જન કહે;
ચાંદ્રાયણ વ્રત તણે ઉપાય, કરતાં પાતક સઘળાં જાય. ૮
પૂરણમાસી હોય જે ટળે, પંદર ગ્રાસ જમે તેટલે;
કૃષ્ણ પક્ષમાં સાંભળ રાય, ગ્રાસ એક એક ઓછો ખાય. ૯
અમાસને દિન કાંઈ ન ભક્ષે, તે ચાંદ્રાયણ સ્મૃતિ ઓળખે;
શુકલપક્ષમાં ચડતો જાય, કૃષ્ણપક્ષમાં ઘટતો ખાય. ૧૦

- વધે ઘટે ચંદ્રમા જેમ, ચાંદ્રાયણ વ્રત કરવું તેમ;
ત્રણેકાળ સ્નાન આચરે, સત્ શબ્દ અંત ઉચરે. ૧૧
- ત્રિશ્રવણ ચાંદ્રાયણ એહ, તેથી પાપ રહિત હોય દેહ;
યવન મધ્યમ ચાંદ્રાયણ કરે, તે પણ એજ વિધિ આચરે. ૧૨
- વશ રાખે મન ઇન્દ્રિ જેહ, શુકલ પક્ષથી કરવું તેહ;
યતિ ચાંદ્રાયણ વ્રતની રીત, તમે સાંભળો આણી પ્રીત્ય. ૧૩
- વીણી લઈ વગડાવું અન્ન, પાક કરી કરવું યોજન;
આઠ ગ્રાસ તે મધ્યાન સમે, કરી દેવને અર્પણ જમે. ૧૪
- એક માસ સુધી વ્રત એમ, યતિ ચાંદ્રાયણ કરવું તેમ;
ગ્રાસ ચાર પરભાતે જમે, લેવા ચાર સાંજને સમે. ૧૫
- મન ઇંદ્રી વશ રાખી રહે, ઋષિ ચાંદ્રાયણ તેને કહે;
માસ લગી એવું વ્રત કરે, તેનાં સઘળાં પાતક હરે. ૧૬
- શ્રદ્ધા ભક્તિ મન રહે સંતોષ, વ્રત આચરતાં ટાળે દોષ. ૧૭

છપો.

રૂદ્ર થયા અગીઆર, વ્રત ચાંદ્રાયણ કીધાં;
આહિત કહીએ બાર, તેમણે એ વ્રત લીધાં.
મરૂત ઉન પચાશ, અષ્ટ વળી વસુ થયા છે;
સાત ઋષીશ્વર તેહ, વ્રત આચરી ગયા છે.
એ આદે બીજા ઘણા, દ્રષ્ટ થકી છૂટી ગયા;
ચાંદ્રાયણ વ્રત આચરી, પાપ મુક્ત પોતે થયા. ૧

દોહરા.

ગાયત્રીના મંત્રનો, જપ વિપ્ર વર જાપ;
આપે ઘૃતથી આહુતિ, બાળે સઘળાં પાપ. ૧

સત્ય અહિંસા ને વળી, આજ્ઞેવતા અક્રોધ;	
પ્રાણાયામવડે કરી, મનનો કરે નિરોધ;	૨
શબ્દાદિક વિષયો તણો, ત્યાગ કરે છે જેહ;	
તપની સિદ્ધિ થાય છે, તેમાં નહીં સંદેહ.	૩
મોટા મોટા પાપીઓ, દુષ્ટ કર્મ કરનાર;	
તે પણ તપના બળ થકી, છૂટયા છે નિરધાર.	૪
સ્થાવર ને જંગમ વિષે, જીવ જાતિ છે જેહ;	
તપનું બળ જેને થયું, સ્વર્ગે વસીઆ તેહ.	૫
મન વાણી ને દેહથી, કર્મ કરેલાં હોય;	
તપના બળથી માનવી, ભસ્મ કરે છે સોય.	૬
કાષ્ટ તણા અંબારને, બાળે અગ્નિ જેમ;	
વેદ જ્ઞાન અગ્નિ થકી, બાળે પાતક તેમ.	૭

ચોપાધ.

સહિત વ્યાહતિ ને ઓમકાર, પ્રાણાયામ હોય સોળવાર;	
એક માસ સુધી ઢિજ કરે, મહા પાતક તે નિશ્ચયે હરે. ૧	
ચંદ્ર સૂર્યની મધ્યે રહી, જપે જાપ ત્રિપદાનો સહી,	
બ્રહ્મહત્યાદિ હોય બે પાપ, બાળી ભસ્મ કરે તે આપ. ૨	
પાતાળથી સત્ય લોક પર્યન્ત, પુરૂષ રૂપ ચિન્તવે ભગવાન;	
ગુરૂ તત્વગને આદે જેહ, સઘળાં પાપ હરે છે તેહ. ૩	
ત્રણ વેદ મુખેથી ઊચરે, અપાર પાપ થયેલાં હરે;	
ત્રણ વેદનો સઘળો સાર, અક્ષર ત્રણ થયા ઓમકાર. ૪	
વળી જાપ ગાયત્રી તણો, સારભૂત ત્રિવેદો તણો;	
તેનો વિષ્ર જપે નિત્ય જાપ, અનેક જન્મનાં બાળે પાપ. ૫	

પ્રભુવ વ્યાહુતિ ત્રિપદા જેહ, પ્રાદક્ષણું દેવત છે તેહ;
તે ભૂલીને પાપી થાય તે ચાન્ડાલ સમો કહેવાય. ૬

છપો.

પિતા રૂપ ઓમકાર, માત ગાયત્રી કહીએ;
તેથી જન્મ્યો જેહ, તેહ દ્વિજ જુગમાં લહીએ.
જપે નિરંતર જાપ, પાપ ન સ્પર્શે તેને;
દેવોમાં પણ દેવ, શ્રેષ્ઠ કરી માને એને.
એ ત્રિપદા ઓમકારને દ્વિજ જન જૂલો જાય છે;
ધિક્કાર તે દેહ વિપ્રનો, એ યમ કેરો રાજા ગાય છે. ૧
ગાયત્રીનો જાપ જપે, પ્રાદક્ષણ સંભાળી;
અષ્ટ અંગ ઓમકાર, ચિંતવે આસનવાળી.
કરે સુષ્ટિ સંહાર તોય, પણ પાપ ન લાગે;
એવો પ્રાદક્ષણ દેહ, દેવ પ્રભુ પાસે માગે.
એવો દેહ પામી કરી, જે પ્રદક્ષણ નથી જાણતા;
ચાન્ડાલ થકી ચંડાલ તે, મરે તરીલાં તાણતા. ૨

દોહરો.

ત્રણ અક્ષર ઓમકારના, ત્રણ વેદનો સાર;
અર્થ સહિત એને લહે, બાળે પાપ વિકાર. ૧

ચોપાદ.

રાજા કહે સુણો યમરાય, પાપ બાળી જો ન શકાય;
કર્યો કર્મ લોગવવાં જેહ, કેવા કેવા પામે દેહ. ૧
તે મુજને સમજાવી કહો, મારા મનના સંશય હઠો;
યમ રાજા કહે સાંભળ રાય, કર્યો કર્મ લોગવ્યાં છૂટાય. ૨

મન વાણી ને કાયા વડે, પાપ કર્મ તે પાછાં નહે;
સાફ કે વળી માહું હોય, કરે તેજ ભોગવે સોય. ૩

હોહા.

કાયા વાયા મન વડે, કર્મ થાય છે જેહ;
મન પ્રેરક છે સરવમાં, કરે કરાવે તેહ. ૧
સારા માઠા કર્મથી, ફળ પશુ તેવાં થાય.
દશ લક્ષણ છે કર્મનાં, તે સાંભળજે રાય. ૨
ધન જો દેજે પારકું, તે લેવાને ચહાય;
પડે પચાવી તેહને, એવા કરે ઉપાય. ૩
બુટા ઉઠે મન વિષે, કરવા બુઝાં કામ;
નાસ્તિક તર્ક ઉઠે ઘણા, જપે નહિ એક જામ. ૪
એવા ત્રણ પ્રકારના, મનથી ઉપજે કર્મ;
માઠાં ફળ એથી મળે, મૂઢ ન જાણે મર્મ. ૫
સહુનાં બુઝાં બોલવાં, મિથ્યા દેવા દોષ;
પરનિંદા ને ચાડીઓ, કરતાં રહે સંતોષ. ૬
બુઝા બોલે વળી, મૂકે જૂઠી આજ;
ઈત્યાદિક વાણી વડે, બીજાં પાપ અપાર. ૭
વળો કરે કાયા વડે, તેનો કહું વિચાર. ૮

ચાંપાન.

અન્યાયે ગરતું કરી જાય, મારી બુટી બુટી ખાય;
કરે જીવની હિંસા ઘણી, ભટકે જઇ પરહારા ભણી. ૧
એવાં કાંઈક પાતક જેહ, કરે નિરંતર પાપી તેહ;
મનથી થયાં ભોગવે મન, તનથી થયાં ભોગવે તન. ૨

વાણીનાં વાણી લોગવે, આ જન્મે કે બીજે નવે;
 કાંઈક પાતક તણું ફળ એહ, પરજન્મ હોય થાવર દેહ. ૩
 વૃક્ષ વેલી કે ધાતુ થાય, એમ પાપ લોગવતો જાય;
 વાણીને પાપે નિરધાર, પામે પશુ પાંખી અવતાર. ૪
 મનનો પાપી જ્યારે મરે, તે ચંડાળનો દેહ ધરે;
 એવાં કર્મ ત્રિવિધિનાં જેહ, ધરી લોગવે નાના દેહ. ૫

દોહરા.

મનવાણી કાયા સદા, વશ રાખે નર જેહ;
 યતિ તેને જાણવો, ખરો ત્રિહંડી તેહ. ૧

કાષ્ટ હંડ ધારણ કરે, તન મન ના છૂટાય;
 નામ માત્ર હંડી ખરો, સિદ્ધિ કાંઈ ન થાય. ૨

તન મન વાણી વશ કરે, કાગ કોષ હોય છૂટ;
 સઘળી સિદ્ધિ વશ કરી, ઉત્તમ તેજ અતીત. ૩

જે પુરૂષ સારાં કરે, શરીર સંબંધી કર્મ;
 તે પાંડિત ક્ષેત્રજ તે, પવિત્ર સહુથી પર્મ; ૪

કર્મ તણા કરનારને, જીવાત્મા કહેવાય.
 હલણ ચલણની શક્તિને, જીવાત્મા કહી ગાય. ૫

બીજે છે અંતરાત્મા, જન્મ દેહની સાથ;
 મહત્ નામ એ જીવનું, દેહ જ્ઞાન એ હાથ. ૬

પૃથ્વી જળ ને તેજ એ, વાયુ ને આકાશ;
 જીવ તથા ક્ષેત્રજનો, છે તે લેળો વાસ. ૭

પરમાત્મા પૂરણ બધે, વ્યાપક છે નિરબંધ;
 જીવ તથા ક્ષેત્રજનો, છે તે સાથ સંબંધ. ૮

પરમાત્માની માંહયથી, ઉપજે શ્રવ આપાર;
 સઘળા શ્રવને કર્મમાં, પોતે પ્રેરણુહાર. ૯
 વાયુ પ્રેરે વહાણને, ભર દરીઆમાં જાય;
 માલમ સંભાળે નહી, તો આગળ અથડાય. ૧૦
 એમ ઇશની પ્રેરણા, શ્રવને હાથ વિચાર;
 કર્મ કરે સંભાળથી, સુખે પામે પાર. ૧૧
 પાપી શ્રવ આ દેહને, મુકીને મરી જાય;
 નવો દેહ પંચ ભૂતનો, તરતજ તેવો થાય. ૧૨
 પૂર્વ દેહમાં શ્રવડે, પાપ કરેલાં જેહ;
 નવા દેહમાં ભોગવે, જમપુરમાં જઈ તેહ. ૧૩
 ચોપાઇ.

વિષય સુખ ભોગની માંય, દુખ ઉપજેલાં દીસે ત્યાંય;
 તેનો અનુભવ શ્રવજ લહે, જઈ ક્ષેત્રજ મહતમાં રહે. ૧
 મહત્ ક્ષેત્રજ ઉભય છે જેહ, સદા જગત રહે છે તેહ;
 તે પરમાત્મા ભેળા થાય, કર્મ તપાસે શ્રવન શ્રવના રાય. ૨
 ધર્મ કેટલો શ્રવે કર્યો, કેટલો ભાર પાપનો ભયો;
 તેનાં ફળ સુખ દુઃખ હોય, તે ભોગવવા પ્રેરે સોય. ૩
 પુણ્ય ઘણું જો કીધું હોય, આપે સ્વર્ગ તણું સુખ સોય;
 પુણ્ય અલ્પ પાપ ઘણું, તે પામે દુઃખ જમપુર તણું. ૪
 યમ યાતનાની પીડા બહુ, પાપી શ્રવ ભોગવે સહુ;
 પાપ કલંક ટળે જેટલો, ભૈતિક દેહ આપે તેટલો. ૫

દાહરા.

એમ ગતિ હોયે શ્રવની, જાણી દ્યોને સર્વ;
 સુકૃત્ય સઘળાં આચરો, મૂકી મિથ્યા ગર્વ. ૧

ત્રણ પ્રકાર પ્રકૃતિના, ગુણ આત્મામાં જેહ;
 ઉત્તમ મધ્યમ ને અધમ, ફળ આપે છે તેહ; ૨
 આત્મા ગુણના સંજથી, સુખીઓ દુખીઓ હોય,
 નીકર સુખને દુખનો, નહીં દેનારો કાય. ૩
 સાત્ત્વિક રાજસ તામસ, ગુણના લક્ષણ જેહ;
 સારાં માઠાં ફળ કરે, હું સંભળાવું તેહ. ૪

છપો.

વેહ તણે અભ્યાસ, જ્ઞાન તપ શૌચ કહાવે;
 રહેવું ઇન્દ્રિયજીત ધર્મનાં કારજ ભાવે.
 આત્મા ચિંતવન થાય, એજ ગુણ કહીએ;
 સ્વર્ગાદિક સુખ હોય, મોક્ષ સુખ એથી લઢીએ.
 એવા ગુણ આત્મા તણા, અક્ષર સુખ કાતાર છે;
 એથી ઉલટા જેટલા, તેમાં દુખ અપાર છે. ૧

ધર્મ તણું જે ક્રમ, આપે આરંભે જ્યારે;
 રાખે ફળની આશ, પ્રથમથી મનમાં ત્યારે.
 ધારે ધણી અધીર, અસત્ય તે કર્મ કરે છે;
 સેવે વિષયો સર્વ બટકતું ચિત્ત કરે છે.
 એવાં લક્ષણ છે સહુ, તે રાજસ ગુણ બાણીએ;
 તૃષ્ણા ન ટળે તેહની, વળી પ્રપંચરૂપ પ્રમાણીએ. ૨
 અતુલ સ્નેહ વળી લોભ, કૃપણતા નિદ્રા જેને;
 નાસ્તિક બુદ્ધિ હોય, અધમનાં લક્ષણ એને.
 હોય હીન આચાર, બટકતો સઘળે બીજે;
 વિદ્યા હુન્નર કળા, કુબુદ્ધિ કાંચ ન શીજે.

વળી ધર્મ ઉપર પ્રીતિ નહિ એ લક્ષણુ ગુણુ તામસ તણા;
જડ બુદ્ધિ હોય તે જીવનો, વળી પાપે કર્મ ભાવે ઘણાં. ૩

દાહા.

- માણસના દેહને વિષે, ત્રણુ ગુણુ છે જેહ;
વિશેષ જેમાં વર્તશે, તરત જણાશે તેહ. ૧
- જ્ઞાન યથાર્થ નર વિષે, નિર્મળ બુદ્ધિ ઉદાર;
એ ગુણુ કહીએ સાત્વિક, સાર અસાર વિચાર. ૨
- માણસમાં અજ્ઞાનતા, જડતા બુદ્ધિ કઠોર;
મૂઢપણું જેમાં ઘણું, તે તામસ ગુણુ ઘોર. ૩
- જે માણસના મન વિષે, હોય રાગ ને દ્વેષ;
એ ગુણુ કહીએ રાજસી, તૃષ્ણા લોભ વિશેષ. ૪
- ત્રણુ ગુણુ વ્યાપી રહ્યા, સઘળી સૃષ્ટિ માઘ;
સ્થાવર ને જંગમ વિષે, સ્વભાવ રૂપો ત્યાંય. ૫
- પુણ્ય ભણી વૃત્તિ વળે, લેશ કલેશ ન હોય;
જનના મનમાં જાણીએ, સાત્વિક ગુણુ છે સોય. ૬
- સ્વાર્થ તથા પ્રપંચમાં, બુદ્ધિ ભમતી હોય;
સાત્વિક ગુણુથી ઉલટો, રાજસ ગુણુ છે સોય. ૭
- સાફ માકું સમજવા, જેમાં નહિ વિવેક;
લપટાયો રહે મોહમાં, એ ગુણુ તામસ છેક. ૮

ચોપાઈ ત્રિતાલ.

કામ પ્રધાન તમો ગુણુ સાથ, લોભ પ્રધાન રજો ગુણુ સાથ;
ધર્મ પ્રધાન સાત્વિક ગુણુ સંગ; એક એકથી એમ ઉતંગ. ૧

ત્રણે ગુણની ગતિઓ જેહ, સાંભળ રાજા કહું છું તેહ;
 સાત્ત્વિક ગુણી દેવગતિ લહે, રાજસ ગુણ મનુષ થઈ રહે. ૨
 તામસ પશુ પંખીએ પળે, એમ ત્રણ ગુણથી ગતિ મળે;
 એમ ત્રણ ગુણની ગતિ માંય, ઉત્તમ મધ્યમ ને લઘુ ત્યાંય. ૩
 તામસ ગુણી તામસ દેહ ધરે, સ્થાવર જાતિ વીશે અવતરે;
 સર્પાદિક પશુ પંખી તણા, એવા દેહ ધરે તે ઘણા. ૪
 શૂદ્ર મલેચ્છ હય હાથી જેહ, સિંહ વાઘ ને રીંછના દેહ;
 તામસ ગુણની એ મધ્યમ ગતિ, દુષ્ટ દેહ ધરે તે અતિ. ૫
 કપટ કર્મ કરનારા જેહ, ચારણ પક્ષી રાક્ષસ દેહ;
 પિશાચ આદિ જાતિ હોય, ઉત્તમ ગતિ તામસી હોય. ૬
 આયુધ વિદ્યા શીખવનાર, નટને મલ તણા અવતાર;
 મદ્ય પી તથા જુગારી દેહ, રાજસ તુચ્છ ગતિ છે તેહ. ૭
 રાજ પુરોહિત રાજા હોય, યુદ્ધ વાદમાં કુશળ સોય;
 ક્ષત્રી જાતિમાં અવતાર, મધ્યમ ગતિ રાજસી સાર. ૮
 ગાંધર્વ અપ્સરા જાતી જેહ, ગુણ વીદ્યાધરના તેહ;
 દેવ જાતિ એને કહેવાય, ઉત્તમ ગતિ રજો ગુણ રાય. ૯
 યતિ તપસ્વી બ્રાહ્મણ દેહ, વિમાન બેસી વિચરે જેહ;
 દેતો ને નક્ષત્રો હોય, અધમ સાત્ત્વિકી ગતિ સોય. ૧૦
 દેવ ઋષિજન પવિત્રી જેહ, જ્યોતીષ વિદ્યા જાણે એહ;
 સાધક સોમ વલ્લી પીનાર, મધ્યમ ગતિ સાત્ત્વિકી સાર. ૧૧
 ચતુરાનન બ્રહ્મા જે થાય, મરીચિ આદિ જે ઋષિ રાય;
 ધર્મ બુદ્ધિને મહત અનુપ, વળી અવ્યાકૃત જાણો ભુપ. ૧૨
 તત્ત્વોના અભિમાની દેવ, ઉત્તમ ગતી સાત્ત્વિકી મેવ;
 ત્રિવિધિ ગતિ ત્રિગુણની કહી, પાપ લેહથી પામેસહી. ૧૩

દોહા.

- વિષયોમાં લપટ રહી, જે માને છે મુખ;
અધમ ગતિ પામી કરી, દેહ પામે દુઃખ. ૧
- કેવાં કર્મ કર્યા થકી, કેવા દેહમાં જાય;
તે સઘળું તમને કહું, શુભો જનક કુળ રાય. ૨
- પાપી જીવતો જાય છે, ઘોર નર્કની માંય;
વર્ષ હજારો પાપનાં ફળ ભોગવે ત્યાંય. ૩
- શેષ રહેલા પાપથી, આવે આ સંસાર;
પશુ પંખી ચંડાળના, દેહ ધરે બહુ વાર. ૪
- બ્રહ્મહત્યારા જીવડા, જ્ઞાન ભુંડ ખર થાય;
નીચામાં નીચા ધણા, દેહ ધરી કુટાય. ૫
- બ્રાહ્મણને કુળ અવતરી, કરે નિત્ય મધુપાન;
ક્રીટ પતંગ અવતરે, કાગ શુકર ને જ્ઞાન. ૬
- સોનુ ચોરે વિપ્રનું, તે કરોળીઓ થાય;
જળચરના દેહ ભોગવી, જૂત દેહમાં જાય. ૭
- ગુરૂ પત્નીના ગમનથી, ધણીવાર હોય ઘાસ;
વૃક્ષ વેલો ને ગીધના, દેહ વિષે હોય વાસ. ૮
- હિંસાના કરનાર તે, મનુષ્ય હોય મંજર;
અભક્ષનું ભક્ષણ કરે, માંખ થાય નિરધાર. ૯
- નીચ નારીના સંગથી, ભુત પ્રેત નર હોય;
અલ્પ ચોર પણ થાય છે, અધ બીખારી સોય. ૧૦
- સારી વસ્તુને વીષે, વન રતિ ભળે જેહ;
તે માનવનો થાય છે, અધ પશુનો દેહ. ૧૧

અનાજનો ચોરી કરે, તે નર ઉંદર હોય;	
જળ ચોરે તે મછનો, દેહ ધરે છે સોય.	૧૨
મદ્ય ચોરે તે ડાંસનો, દુધ ચોર હોય કાગ;	
રસ ચોરે તે કુતરો, લવણ ચોરે ચાવીક.	૧૩
રત્નમણી મોતી તણો, ચોર થાય સોનાર;	
વસ્ત્રતણી ચોરી કરે, તે નર થાય ચમાર.	૧૪
એમ વસ્તુઓ માત્રની, ચોરીના કરનાર;	
પશુ પંખી ચંદાળના, તે ધારે અવતાર.	૧૫

લાવણી.

ચાર વરણમાં પોત પોતાનો, ધર્મ ન પાળે જે પ્રાણી;	
અધમ ગતિ એ નર પામે, વેદ વહે છે વાણી.	
શત્રુને ઘેર સેવક થઈને, તે નરને રહેવું પડશે;	
પરાધીન થઈ પશુ દેહમાં, માર તો ધડાધડ પડશે. ચાર વર્ણ. ૧	
પ્રાણી ધર્મ તણી પોતાનો, શુદ્ધ તણી કરણી કરશે;	
વાંતાશી ઝોકયું ખાનારે, ઉલ્કા મુખનો પ્રેત થશે.	
ખરો ધર્મ ક્ષત્રી નહીં પાળે, થાશે તેની ઘોર ગતી;	
કટપુતન એ પ્રેત થઈને, કુલક તે કરશે વળતી. ૨	
વશ્ય ધર્મ વેદે થાપેલો, પાળે નહો પ્રાણી જ્યારે;	
પૂયભક્ષક એ પ્રેત થઈને, ફરે ઉંદર ગંદી ખાલે.	
શુદ્ધ સુધર્મ નહીં ચાલે, તે પશુ પાપી થાય ઘણો;	
ચૈલાશક એ પ્રેત દેહમાં, જન્મ થાય છે તેહ તણો. ૩	
નારી ધર્મ તણી જે નીતિ, પ્રીત સહીત જે નહીં પાળે;	
વાગોળ થઈને વળગી રહેશે, દીન અધી તરૂને ડાળે.	
ધર્મ થકી તો જયને પામે, અધર્મથી પામે હાણી;	

ધર્મ થકી સુખ સંપત્તી મલશે ઉત્તમ કુળ અવતાર થશે. ૪
 સારે ઠામે વાસો મળશે; સારા નરનો સંગ થશે.
 વિદ્યા ધન વાહન વનિતાદિક, વૈભવ ભોગ વિલાસ બહુ;
 પુત્ર સુપૂત સુલક્ષણ નારો, સેવક સહ મળે સહુ;
 સ્નેહવંત સહુ સગાં સહોદર, મીત્ર મહાશુભ્રવંત મલે. ૫
 પંડીત પુણ્ય મળે ગુરૂ જ્ઞાની, સકળ મનોરથ સેજ ફળે;
 ધાર્યા કામ ધર્મથી સુધરે, કાયામાં નહી રોગ કશા.
 ઇશ્વર ઉપર પ્રેમ ઉપજે, નડે નહી અહ દોશ દશા;
 સુખનો સાગર ધર્મ એક છે, અધર્મ છે દુઃખની ખાણી. ૬
 ધર્મવચ્ચ ને ધેનુ ધરા તે, દેવ ગાય સરખી દુઝે,
 સરવેમાં સુયશ વધારે, સરસ ઉપાય ઘણા સુજે.
 પરવત સરીતા સાગરમાં, તે રક્ષા કરસે તારી;
 સર્પ સીંહ આદે મહાસંકટ, દાવાનલમાં દેહ રહે. ૭
 વિદ્યુત વાયુ તૃષ્ણ વૃષ્ટિ, અહાદીક તેને ન અહે;
 ધર્મ હીણને ધરતી ફાટી, ગર્ક થઈ ગયાં નગર ઘણાં.
 મોટા મોટા મહેલ માળીયાં, નીશાન ન રહ્યાં તે તણાં;
 ધર્મ હીન તો મળે ધૂળમાં, જન સરવે લેજો બાણી. ૮
 વિષયોમાં લોલુપ્ત થયેલા, જડ બુદ્ધિ હોય તે જનની;
 પાપ કર્મમાં રહે પ્રવરતી, રાત દીવસ તેના મનની.
 પરથમ તે સંસાર તણને, ઘોર નર્કમાં વાસ કરે;
 કાગ ગૂઢ ને ગીધ પક્ષીઓ, તેના તનનું બક્ષણ કરે. ૯
 ભાત ભાતનાં કષ્ટ લોગવી, તપ્તપીંડ સુખમાં ભરે;
 તાતી વેળુ માંહી ચલાવે, પાપી બહુ કરે પોકાર.
 દુઃખીઓ દેહ ધરે છે વળતી, કષ્ટ ભોગવે ગર્ભ તણાં;

ભુખ તરખને તાઢ તાપમાં, સહન કરે તે દુઃખ ધણા. ૧૦
 વારંવાર મરવું અવતરવું, પીલે કાળ તણી ઘાણી;
 કુઠામ વાહો કુભક્ષ ખાવા, કુલક્ષણી મળસે નારી.
 કુપુત સુતને કપટી ખાંધવ, દુષ્ટ તણી તાળેદારી;
 વહાલાંનો વળી વિયોગ થાયે, દુર્જનમાં સહવાસ થયે. ૧૧
 કષ્ટ વડે ધન મળે તથાપી, એળે વેળે નાશ થયે;
 કોઈ દહાપી મિત્ર મળે તો, શત્રુ થઈ સામો નડયે.
 વૃદ્ધપણમાં ઘણી વેદના, અધાપો આવી પડયે;
 ચીંતા કલેશ રોગ ભય મૃત્યુ, જમ કી કર જસે તાણી. ૧૨
 જે જન જન્મ ધરી આ જગમાં, મન કરાવે એમ કરયે;
 તેવા તેવા દેહ ધરીને, લખ ચોરાશીમાં ફરસે.
 સારાં સુકૃત શોધી લેયે, પાપ કર્મ જેના ટળસે;
 પરીબ્રહ્મનું ધ્યાન ધરીને, પ્રાદ્વલ્ય થઈ પ્રભુમાં ભળસે. ૧૩
 દાન દયા દમ સત્ય અહીંસા, પરમ ધર્મ એ છે મોટો;
 યોગ વડે થાય આત્મદર્શન, કાય નહી તેના જોટો.
 સરવ તણ બણ બ્રહ્મને, છોટમ લે મહાપદ માણી,
 ચાર વર્ણમાં પોતપોતાનાં, ધર્મ ન પાળે જે પ્રાણી. ૧૪

દોહરા.

કરજોડી રાજા કહે, સાધન મોટું જેહ;
 કીધાથી ખંધન ટળે, કહો કૃપા કરી તેહ. ૧

ચોપાઈ.

ધર્મરાય કહે સુણો ભુપ, કહું કર્મનાં ઉભય સ્વરૂપ,
 એ કર્મ પ્રવૃત્તિ કહેવાય, બીજી નામ નિવૃત્તિ સદાય. ૧

- વેદ વીધીએ જે કરવાં કામ, તે કર્મ પ્રવૃત્તિ છે નામ;
કરે ઇશ્વર જાણવા જેહ, કર્મ નામ નિવૃત્તિ તેહ. ૨
- પ્રવૃત્તિ કર્મ કરતો સદા, દેવ જેવો તે થઈ રહે તદા;
યજ્ઞ ભાગ કિયાયો જેહ, સુખ સ્વર્ગનું પામે તેહ. ૩
- નરહોડે ધરે અવતાર, તોય હોય શ્રીમંત ઉદાર;
કરે કર્મ નીવૃત્તીનાં જ્યારે, મુક્ત થઈ રહે તત્વોથી ત્યારે. ૪
- સ્થાવર જંગમ જે જે દેહ, તેથી છુટો થઈ રહે તેહ.
સ્થાવર જંગમ શ્રદ્ધિ સહું તેમાં હું પરમાત્મ રહું. ૫
- એક પરમાત્માની માય, જગત પરમાણુ રૂપેત્યાંય.
એમાં આત્મા પોતાના જેહ, કરે અર્પણ પ્રદે તેહ. ૬
- એમ જીવ સ્વરાજ હોય, પ્રદ્ધ ભાવને પહોંચે સોય.
તેથી જીવપણું ટળી જાય, તદલીન પ્રદ્ધમાં થાય. ૭
- અન્ય વીદ્યાઓ સઘળી જેહ, પ્રદ્ધ વીદ્યા શમી નહી તેહ.
પ્રદ્ધ વીદ્યા ઉપાસે રાય, તે નર મોક્ષ વિષે મળી જાય. ૮
- કર્મ અગ્નીહોત્રાદીક જેહ, તજે પ્રાદ્ધણુ જે કોય તેહ.
પ્રદ્ધ વીદ્યાનું સાધન જેહ, જાણો શ્રેષ્ઠસરવથી તેહ. ૯
- મહા પાપ તણી હરનાર, પ્રદ્ધ વીદ્યા જાણો નીરધાર.
જન અનુભવે એને જ્યારે, પામે પરમ નિવૃત્તિ ત્યારે. ૧૦
- જન પોતાના આત્મા માંય, પ્રદ્ધ રૂપને જાણે ત્યાંય.
એક ચીત્તે ધરે તેનું ધ્યાન, તે થઈ રહે પ્રદ્ધ સમાન. ૧૧
- જ્યારે થઈ રહે સાક્ષાત્કાર, મટે જન્મ મરણ સંસાર.
જીવે જકતને પ્રદ્ધની માંય, ફરી અધર્મ કરે નહી કાંય. ૧૨
- દેહ ધારણ કરતા પ્રાણી, તેણે લેવો પરમાત્મા જાણી.
પંચભુત પોતામાં જેહ, ધરી ધારણુ જેવા તેહ. ૧૩

છપો.

ઉઠર તાણું આકાશ, બાદ્ય ધ્યાને કરી દેખે;
 વાયુ વાયુ માંય, તેજમાં તેજજ લેખે;
 જલ દેખે જલ સંગ, અવનિ અવનિમાં એવી;
 પોંડ તથા પ્રહ્લાંડ એકતા કરવી તેવી.
 આત્મા પરમાત્મા તણી, એમ એકતા થાય છે.
 ભવબંધનથી એમ પ્રાણીઓ, સઘ મુક્ત થઈ જાય છે. ૧
 ધ્યાન વડે સમજાય, ઘણા ગુણ એમાં એવા.
 ઝીણા ઝીણા માંય, સુક્ષ્મ પરમાણુ જેવા.
 તેને તેજે વિશ્વ નિરંતર રહ્યું પ્રકાશી.
 એવો પ્રહ્લ અનુપ, ધ્યાનથી આવે ભાશી.
 સ્વચ્છ સુવર્ણ કરતાં વળી, દેદિધ્યમાન સરખો ધણો.
 તે યોગ કળાથી જાણવો, પાસે પ્રભુ પોતાતણો. ૨
 કોઈ કહે એ પુરૂષ પ્રગટ પાવકમાં રહે છે.
 કોઈ કહે મનમાંય, વળી તે વાસ કરે છે.
 પ્રાણ વાયુમાં કોય, ધારણા એની ધારે.
 શબ્દ પ્રહ્લમાં કોય, વાસ એનોજ વિચારે.
 એવો એ પરપ્રહ્લ તે, પંચભૂત રૂપે રહે.
 વૃદ્ધિ ક્ષય કરતો થકો, રથ ચક્ર સમો સહુ ને વહે. ૩

દોહા.

કરજોડી કહે ભૂપતી, સાંભળજો ચમરાય,
 પંચભુત જડરૂપ છે, પ્રહ્લ કેમ કહેવાય. ૧
 પ્રહ્લ તાણું લક્ષણ કીયું, પંચભુતની માંય;
 સગળાવી મુજને કહો, સંશય ન રહે કોય. ૨

વળતી યમરાજ કહે, સુષો વિદેહી રાય,
 સદ્ચીદ્ર આનંદ એ લક્ષણ પ્રદા સદાય. ૩
 સદ્ એ તો અવિનાશ છે, ચીદ્ર તે જ્ઞાન પ્રકાશ;
 આનંદ તે સુખરૂપ છે, એ લક્ષણ અવિનાશ. ૪
 શક્તિ રહી છે પ્રદામાં, માયા તેનું નામ;
 સાત્ત્વિક રાજસ તામસી, એ ગુણનું ધામ. ૫
 શક્ત શક્તિવંતથી અલગી નહો જરાય;
 જેમ અગ્નિને ઉષ્ણતા, એમ પ્રદાને માય. ૬
 અગ્નિમાંથી ઉપજે, ઝીણા તણુખા જેમ;
 પ્રદા અગ્નિથી જીવની, છે ઉત્પતિ તેમ. ૭
 માયામાંથી ઉપજે, પંચભુતના દેહ;
 જીવ રૂપ તેમાં રહી, કરે સચેતન તેહ. ૮

ચોપાઈ ત્રિતાલ.

પ્રથમ માયા મધ્યે જેહ, અંશ પ્રદાને આબ્યો તેહ;
 આદિ પુરૂષ તેને કહેવાય, તે સ્પષ્ટિનું કારણ રાય. ૧
 તેના અંગ વિશેથી બહુ, સ્થાવર જંગમ સ્પષ્ટિ સહુ;
 ચોવિસ તત્ત્વ તણે સમુદાય, તેથી સર્વ સચેતન થાય. ૨
 ધૃત્વર નારાયણ છે એહ, સર્વે શક્તિમય કહીએ તેહ;
 અખંડ જ્ઞાનને સ્વયં પ્રકાશ, સદ્ચીદ્ર આનંદ સર્વે વાસ. ૩
 કારજરૂપી માયામાંય, જીવ અંશ રોકાયા ત્યાંય;
 અદ્ય શક્તિ અનીશ્વર એહ, અદ્ય જ્ઞાનને પરવશ તેહ. ૪
 એવા ગુણથી કહે છે જીવ, કર્મ તણે વશ ભમે સદૈવ;
 ધૃત્વરને કર્મ ન અડે, ચૌદ લોકને ભાગે ઘટે. ૫
 ખટે ભગ ચુકત ગુણવાન, તે માટે કહે છે ભગવાન;
 ખટ વીધી ભગ છે પ્રભુમાં જેહ, શ્રુત ધરી સાંભળજો તેહ. ૬

દોહા.

- ઇશ્વરતા ત્રિલોકની, ધર્મ કીર્તિ કહેવાય;
અણીમાદિક સિદ્ધિ સહીત, લક્ષ્મી સેવે પાય. ૧
- જ્ઞાન તથા વૈરાગ્ય ગુણ, અખંડ જેમાં હોય;
ઇચ્છે તે સહેજે બને, ઇશ્વર કહીએ સોય. ૨
- જેવા ગુણ પરપ્રકાને, તે ઇશ્વરની પાસ;
ઇશ્વર માયાનો પતિ, એવ માયાનો દાસ. ૩
- પ્રકા વિશે ઐશ્વર્યતા, જો છે અપરંપાર;
એવ અંશ છે તેહનો, તેમાં નથી લગાર. ૪
- અંશીનાં ગુણ અંશમાં, આવ્યા જોઇએ જેહ;
પ્રકા અંશ એવને વિષે, કેમ નહિ આવ્યો તેહ. ૫
- ઉત્તર એનો સાંભળો, તમે વિદેહી રાય;
પ્રકા તણા ગુણ એવમાં, માયામાં લેવાય. ૬
- અગ્નિ અંશ રવી તણો, જળથી બુઝે જેમ;
માયામાં ગુણ એવના, લય પામે છે તેમ. ૭
- જ્યારે એવની પ્રકામાં, ધ્યાને એકતા થાય;
તો સઘળા ઐશ્વર્ય ગુણ, આવે પાછા રાય. ૮
- સરિતા સાગરમાં મળે, તો હોય સાગર રૂપ;
એવ પ્રકાના ધ્યાનમાં, જો રહે મુહૂર્ત એક. ૯
- પાતક કોટી જન્મનાં, ભરમ કરી દે છેક;
અણીમાદિક ઐશ્વર્ય ગુણ, ધ્યાને પ્રાપ્તિ થાય ૧૦
- ભવ બંધનથી છુટવા બીજે નથી ઉપાય. ૧૧

ચોપાદ ત્રતાલ.

- ધ્યાન પ્રકાનું કહો છો જેહ, કોણ પ્રકારે કરવું તેહ;
અણીમાદિક ઐશ્વર્ય છે સાર, પ્રાપ્તિનો કહો પ્રકાર. ૧

સગુણ પ્રદાની ધારણા ધરે, અણીમાદિક સિદ્ધિ વશ કરે;
નિર્ગુણ ખગાકાર જે ધ્યાય, મોક્ષ માર્ગ તે જન જાય. ૨

છંદો.

હૃદય કમળની માંય, ધારણા ધરણી કહોએ;
ચાર કોણ આકાર, રંગ પણ પીળો લહીએ.

પ્રદા તેમાં દેવ, બીજ લંકાર ઊચારે.

ઘટીકા પંચ પર્યન્ત, પ્રાણ કુંભક કરી ધારે.

એવી પૃથ્વી તત્વની, જીવ ધારણા જે ધરે.

સ્થંભ કરી સિદ્ધિ મળે, વળી ઘરા સકલમાં જય કરે. ૧

અર્ધ ચંદ્ર આકાર, ધારણા ધોળે રંગે.

કંઠ વિષે જળ તત્વ, દેવ વિશ્વ તે સંગે.

અમૃત બીજ વકાર, વળી મનમાંથી ઊચારે.

ઘટીકા પંચ પર્યન્ત, પ્રાણ રોકે તે ઠારે.

એમ ધારણા જળ તણી, જોગ જુગતી એ જે કરે.

મહા વિષમ વીખ જીરવે, વળી આજા જળે તે ફરે. ૨

અગ્નિ તત્વ ત્રિકોણ, તાળુની મધ્યે ધારે.

રક્ત રંગ જે રેફ, દેવ ત્યાંહાં રૂદ્ર વિચારે.

ઘટીકા પંચ પ્રમાણ, પ્રાણને રોકે તેમાં.

અમત્કાર બહુ હોય, અનોપમ સિદ્ધિ એમાં.

તે અગ્નિ રૂપ આ વિશ્વમાં, ફાવે ત્યાં સુધી ફરે.

એ વિશ્વાનરી ધારણા, અતિ અઢભુત કારજ કરે. ૩

વાયુ તત્વ વિષે, ધારણા, જુમાં ધારે.

લોલો જેનો રંગ, બીજ ચંકાર ઊચારે.

ઈશ્વર દેવ ઉદાર, ચીત્ત સ્થિર નિહાળે.

વિચરે વાયુ રૂપ, સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળે.
 વળી દુર દેશની સાંભળે, દુર થકી દેખે સહી.
 પ્રાણી માત્રના મનતણી, તે વાત સર્વ આપે કહી.
 શુદ્ધ નીર સમ તુલ્ય, તત્ત્વ આકાશ વિચારે.
 બ્રહ્મરંધ્રની મધ્ય ધારણા તેની ધારે.
 નાદ સદાશિવરૂપ બીજ હંકાર રહીજે,
 પંચ ઘટી પર્યંત, ચીન સ્થિર કરીજે.
 એ મોક્ષકપાટ ભેદન કરો, બ્રહ્મરૂપ દર્શાવશે.
 કહે છોટમ એ ધારણા, અપાર સુખ ઉપજાવશે.

દોહડા.

પંચ ઘટી લગો ધારણા, ખટ ખટોકા લગો ધ્યાન;
 એમ નિત્ય જે જન કરે, તે નર પરબ્રહ્મ સમાન. ૧
 મનસા વાચા કર્મણા, પંચ ધારણા જેહ;
 દુર્લભ છે સંસારને, જોગી જાણે તેહ. ૨
 જે ભૂત તણી વળી, કરે ધારણા કોય;
 તે તે ભૂત થકી કદા, ભય તેને ન હોય. ૩
 પંચભૂતની ધારણા, કરનારા જન જેહ;
 બ્રહ્મ તણા પ્રત્તે લગી, મણે ન પામે તેહ. ૪
 નિત્ય નિત્ય અભ્યાસથી, વિચિત્ર સામૃથ હોય;
 સદેહે સ્વર્ગ સંચરે, વળી આવે જઈ સોય. ૫
 પદ્માસન વાળી કરી, કરે નિત્ય અભ્યાસ;
 આવે શુભ ઇશ્વર તણા, સંઘળા પોતા પાસ. ૬

ચોપાઈ ત્રિતાલ.

વળી ધારણા બીજ બહુ, યોગ સિદ્ધિદાયક કહું;
 જેવા શુભ છે ઇશ્વરમાંય, તેવા યોગી તે પામે સોય. ૧.

આત્મા માયાને સંગે કરી, આપ સ્વરૂપ ગયો વિસરી;
જડ સંગે તે જડવત થયો, ખટભગ ઐશ્વર્ય ભુલી ગયો. ૨

દોહરા.

- જીવ પ્રદાના ધ્યાનથી, પ્રદારૂપ થઈ જાય;
માટે ભજવો પ્રદાને, મનસા વાચા કાય. ૧
- રાજા કહે યમરાયને, વચન તમારાં જેહ;
તે સઘળાં મેં સાંભળ્યા, ગયા સર્વ સંદેહ. ૨
- વચન મુધા સમ તણાં, સુણ્યાં સર્વે મેં આજ;
સંશયરૂપી સર્પનું ઝેર ગયું મહારાજ. ૩
- કિલ્મિશ કોટી જન્મનાં, ભસ્મ થયાં મહારાજ;
પ્રદારૂપ ભાર્યું મને, સરીયાં સઘળાં કાજ. ૪
- યમરાજા કહે ભુપતી, આ ઉત્તમ સંવાદ;
જે જન શ્રવણે સાંભળે, મટે સર્વ અપરાધ. ૫
- પ્રદા વિદાના શ્રવણથી પાપ રહ્યું નથી કાંય;
સુકૃત સઘળાં ભોગવો પ્રદાલોકની માંય. ૬
- રાજા તે સ્વર્ગ ગયો, હું જન્મ્યો તમ ઘેર;
પુર્વ જન્મ મારા તણી, કહી મેં સઘળી પેર. ૭
- હાવે કરવો નાદારે યોગ તણો અબ્યાસ;
તેથી ભવબંધન તણો, નિઝે થાશે નાશ. ૮
- તાત કહે સુત સાંભળો, યોગ તણી જે રીત,
કરવી કોણ પ્રકારથી, તે કહો આણી પ્રાત્ય. ૯
- મન વિષયો સાથે, જેવું જલમાં મોન;
અતી ચંચલ એહ છે, કરી શકે કોણ સિન્ન. ૧૦
- પુત્ર કહે પીતા સુણો, જો મન વશ ન થાય;

સિદ્ધિ ન મળે યોગીની, યુગ યુગ વીતી જાય.	૧૧
દોષ જીવે વિષયો વિષે, જન્મ મરણનો ત્રાસ;	
મન દ્રઢ રાખે લક્ષમાં, પ્રથમ છોડે ધ્યાન.	૧૨
ઢાંગી ધુતારા ધણી, હો યોગીનો વેશ;	
હામ ચામના લાલચુ, ફરતા દેશેદેશ.	૧૩
ઔષધ ખાતુ કોમીઆ, બાહુ જત્ર ને મંત્ર;	
વાતો કરતા વહેમની, તમાસા એ તંત્ર.	૧૪
લોજન ધ્રુષ્ટે ભાવતાં, માલપુવા મિષ્ટાન;	
ઝકં રહે ગાંભા વિષે, ધરી દેખાડે ધ્યાન.	૧૫
સેવે અગ્નિ અંગના, જન સંગે રહે જેહ;	
લોહપ બહુ લવતા ફરે, યોગી ન કહીએ તેહ.	૧૬

છાપો.

ધરી ભયાનક લેખ, ભાંગ ધંતુરો ચાવે;
 લોચન રાખે લાલ, હંભથી લોક ડરાવે.
 ચમનિયમાદિક યોગ, રીત્ય તેની નવ જાણે;
 સમરથ હુતા સિદ્ધિ શુરના શુર વખાણે.
 ગાપો તે હાંકે અતી ધણી, વળી સંસારીને છેતરે;
 હામ હરે દુનીઆ તણું, કપટ તે કરતા ફરે. ૧
 યોગી કેમ જણાય, પરિક્ષા કહું છું તેની;
 સખળ હોય કૃશ દેહ, ચળકતી કાન્તિ એની.
 વહન સદાય પ્રસન્ન, નેત્ર નિરમલ સુખકારી;
 રણકે ઘટમાં નાહ, વહે મુખવાણી સારી.
 વળી બિન્દુ અચલ આરોગ્યતા, જઠરાનલ જાગ્રત રહે;
 લાગ્યું રહે મન લક્ષમાં, મહા યોગીજન તેને કહે. ૨

દાહરા.

- પુત્ર કહે પીતા સુષ્ણુ, યોગ વિધિ છે જોહ;
 હત્તે અલકને કહી, હું તમને કહું તેહ. ૧
- તાત કહે મુજને કહો, હતાત્રેયની વાત;
 યોગેશ્વર કયાંથી થયા, કોણ માતને તાત. ૨
- પુત્ર કહે પિતા સુષ્ણુ, હતાત્રેય ચરિત્ર;
 સુરત ધરીને સાંભળે, પ્રાણી થાય પવિત્ર. ૩
- પ્રસ્થાન પુર વીશે હતો, કૌશીક ગ્રાહણ કાય;
 પુર્વ જન્મના પાપથી, થયો કોડીઓ સોય. ૪
- પવિત્ર પત્નિ તેહની, પતિવ્રતા ભરપૂર;
 સ્વામીની સેવા વીધે, શંકા ધરે ન ઊર. ૫
- ગંદો ગંધાતો ઘણો, ગળત કોઢથી તેહ;
 સેવા કરતી સુંદરી, ઈશ્વર જાણી એહ. ૬
- એક સમે તે વિપ્રના, મનમાં ઉપજ્યો કામ;
 જાવાની ઇચ્છા કરી, ગણકા કેરા ધામ. ૭
- પતિવ્રતાને પ્રીતથી, કહેવા લાગ્યો તેહ;
 મુજને લેઈ જા માનુની, ગુણકા કેરે ઘેર. ૮
- વચન પતીના પાળવા, હૈયે ઘાલી હામ;
 સુખે વલતી સંચરી, જાણી પતિ સકામ. ૯
- સુગંધ ચોળ્યું સ્વામીને, શરીર કીધું સ્વચ્છ;
 કાંધે કીધો કંથને, બીડી સારો કચ્છ. ૧૦
- રસ્તો સુએ નહી રાતમાં, ઘણી રાત ધનધોર;
 મારગ મધ્યે શુદ્ધીએ, ચડયો હતો એક ચોર. ૧૧
- અંધારામાં આથડી, શુળી દિજને શીશ;

પીડાથી પોકારીઆ, ચોરે પાડી ચીસ.	૧૨
ચોર કહે મુજને નડ્યો, જે જન મુજ અબલ;	
નિશ્ચે સુરજ ઉગતાં, જાશે તારાં પ્રાણ.	૧૩
શ્રાપ સાંભળી સુંદરી, મનમાં કયો વિચાર;	
ભાનુ ઉગ્યો ભાળસે, મરશે મુજ ભરથાર.	૧૪
મન વાણી કરમે કરી, પતિવૃત્ત પાળ્યું હોય;	
આજ થકી આકાશમાં, અર્ક ન ઉગે કોય.	૧૫
પતિવ્રતાના વચનથી, અટકી રહ્યો દીનેશ;	
અંધારી રજનીમહી, થયો જકત કલેશ.	૧૬

છાપો.

સ્નાન દાન જપ હોમ, કર્મ સંધ્યાદી કોઇ;	
ઉગે નહિ જો અર્ક, કરે કોણ સઘળાં સોઇ.	
વાર પર્વ તીથી કાળ, જ્ઞાન કોઇને કયમ રહેશે;	
નર વાનર ખગ જાત, ભુખ દુઃખ કયાં લગી રહેશે.	
ખેતીવાડીને વળી, વીધવીધ જે વ્યવહાર છે;	
સઘળી શ્રેષ્ઠી માત્રને, એ અર્ક તણે આધાર છે.	૧
દોહડા.	

દેવ મુનિ દુઃખીયા થયા, દેખી મોટી રાત;	
અંધારે અકળાય છે, સઘળી માનવ જાત.	૧
પતિવ્રતાના વચનથી, અર્ક ઉદય ન થાય;	
દેવમાત્ર દુઃખીઆ થયા, પ્રજા ઘણી પીડાય.	૨

ચોપાઇ ત્રિતાસ.

પછી પ્રહ્લાદ બોલ્યા ત્યાંય, તમે દેવ ન ડરશો કાંય;	
અનસૂયા અત્રિની નારી, સતી શ્રેષ્ઠ પતિવ્રત ધારી.	૧

તેને મળશે તમે જઈ જ્યારે, થશે કારજ સીધી ત્યારે;
 રવિ સ્થંભે વચને જેને, સતી સમજાવશે તેને. ૨
 વીધી વચન સુણી તત્ખેવ, ગયા અનસુયા પાસે દેવ;
 અહો દેવી કરો શુભ કામ, જાવ પતિવ્રતાને ધામ. ૩
 રવિ થંભે છે વચને જેને, તમે સમજાવો જઈને તેને;
 રહે રાત્રી નીરંતર જ્યારે, ધર્મ કર્મ કરે કૌણ ત્યારે. ૪
 સુણી અનસુયા એવી પેર, ગયાં કૌશીક પત્નિને ઘેર;
 અરે ઘેલી પતિવ્રત તારૂં, કયું વિશ્વ બધામાં અધારૂં. ૫
 ધર્મ પાલતામાં અધર્મ ત્યારે કેમ રીઝે જગરાય;
 કહે પતિવ્રતા સુણો માત, મરે સ્વામી ને થાય પ્રભાત. ૬
 માટે મેં સુરજને કહ્યું, ઉઠ્ય વીના અધારૂં રહ્યું;
 અનસુયા કહે તારો પતી, હું જીવાડી આપીશ સતી. ૭
 અજર અમરને આરોગ્ય; લોગવશે તુજ સાથે લોગ;
 આજ્ઞા આપો રવીને આજ, તો ઉગે નલે મહારાજ. ૮
 મરે પતીતો જીવતો કંઈ, તોજ પતિવ્રતા માહરૂં ખરૂં;
 ચતી સેવાથી જે જે હોય, તે તુજને દેખાડું સોય. ૯
 પતિવ્રતા રીઝી મનમાંય, આજ્ઞા આપી રવીને ત્યાંય;
 ઉઠ્યાચલપર ઉગ્યો દેવ, પામ્યો મરણ પતી તત્ખેવ ૧૦
 અનસુયા બોલ્યા બળ કરી, ને હું પતિવ્રતા છું ખરી;
 તો આ ગ્રાહણ જીવતો થજો, આરોગ્યને આરામ રહેજો. ૧૧
 અનસુયાની વાણી સુણી, થયો જીવતો સતીનો ધણી;
 આજસ મરડી ઉઠ્યો તેહ, થયો દેવના જેવો દેહ. ૧૨
 પુષ્પ વૃષ્ટિ થઈ તેણી વાર, કયો દેવોએ જેજેકાર;
 ધન્ય ધન્ય પતિવ્રત કહેવાય, જેથી મૃત સજીવન થાય. ૧૩

ઢાહા.

પરમ ધર્મ પતિવ્રતા, કહેવા લાગ્યા સોય.

પતિવ્રત જેવું જકતમાં, તપ મોટું નહી કોય. ૧

દેવી કારજ દેવતું, કીધું ઉત્તમ એહ.

હાવે વર કાંઈ અમ કને, માગો જોઈએ તેહ. ૨

ચોપાઠ ત્રિતાલ.

શિવ પ્રદ્યાને વિષ્ણુ સમેત, બોલ્યા એણીપેર આણીને હેત;
બોલ્યા અનસૂયા તેણીવાર, થાવ ત્રણે હમારા કુમાર. ૧

અરતુ કહીને આખ્યું વરદાન, થયા વળતા તે અંતર ધ્યાન.
વળતી અંશ પ્રદ્યાનો જેહ, થયા ચંદ્રમા રૂપે તેહ. ૨

શિવ અંશ દુર્વાસ રૂપ, થયા વિષ્ણુ તે દત્ત સ્વરૂપ
દેવ દત્ત તાણું ચરીત્ર, અતી ઉત્તમ પરમ પવોત્ર. ૩

અંગોઅંગ મહાદ્યુતિકારી, દીસે નખ શિખ શોભા સારી;
રૂડું વઢન રહું છે હસી, જેવો શરદ પુનમનો શશી. ૪

ધનશ્યામ કમલહલનેને, મહા મંગળ ગુણ કણ્યા એને.
દીર્ઘ બાહુને હૃદય વીશાળ, બહુ તીલક ખીરાજે ભાળ. ૫

જટા મુગટ ખીરાજે શીશ, મહા યોગી રૂપે ભુગદીશ.
હુતું સરોવર મોટું જ્યાંય, કીધું આશ્રમ જઈને ત્યાંય. ૬

વહે મંદ્ર મુગંધ સમીર, અતિ નિરમલ સરોવર નીર,
ખીલ્યાં કમળ મુગંધીદાર, ચપો મોગરો કેળી મંદાર. ૭

ત્યાં દત્તે કીધો નિવાસ, બેઠા કરવાને યોગ અભ્યાસ.
ખીલ ઋષીઓ પુત્રો જેહ, રહ્યા સેવામાં સઘળા તેહ. ૮

અમ નેમને આસન સાર, પ્રાણાયમને પ્રત્યાહાર.

પછી ધારણા ધ્યાન સમાધી, રાજ યોગની પદવી બાંધી. ૯

મહા સિદ્ધિઓ સઘળી જેહ, રહી સેવામાં આવી તેહ.
 ગયા દીવસ કેટલા વહી, મહા લક્ષ્મી પ્રગટ ત્યાં થઈ. ૧૦
 સુંદર સરોવરના જલ માંય, દીઠી નારી મનોહર ત્યાંય.
 રાખી દત્તમુનીયે પાસ, કરે નિત્ય આનંદ વીલાસ. ૧૧

હોણા.

કાર્તવીર્યોર્જુન થયો, અવની ઉપર રાય;
 ગર્ગીયાર્ય ગુરુજને, પુછ્યું લાગી પાય. ૧
 કોણુદેવ ઉપાસતાં, સુખ સંપત્તી હોય;
 મનવાંછિત ફળ પાગીએ, શત્રુ ન ગાંજે કોય. ૨
 ગર્ગ કહે સુણો ભુપતી, દત્ત દેવ છે આજ;
 ભાવે ભજતાં તેહને, સિદ્ધ કરે સૌ કાજ. ૩
 મહીમા મોટો દત્તનો, જાણે છે સહુ દેવ;
 જીત્યા દાનવ માત્રને, કરતા જેની સેવ. ૪
 દાનવના ભયથી થયો, ઇંદ્રાદીકને ત્રાસ;
 આવ્યા સહુ ટોળે મળી, દત્તાત્રેયની પાસ. ૫
 ઇંદ્ર કહે પ્રભુ આપ છો, વિષ્ણુના અવતાર;
 તમ વીના કોણુ કરી શકે, દાનવનો સંહાર. ૬
 દત્ત કહે મદીરા તણું, હું કરનારો પાન;
 તેથી જીતાશે નહી, છે દાનવ બળવાન. ૭
 દેવ કહે મદીરા થજી, તમને દોષ ન હોય;
 ગંદુ જળ ગંગા વિષે, ભજતાં દોષ ન કોય. ૮
 દત્ત કહે યુવતી તણા, મેં કીધો છે સંગ;
 તેથી જાણો માહરે, અશુદ્ધ સઘળું અંગ. ૯
 દેવ કહે દૂષણુ નહી, મહા માયાનું કાંય;

અખિલ સૃષ્ટિ ઉપજે, એના ઉદર માંય. ૧૦
વચન સાંભળી દેવના, રીઝયા દત્ત કયાળ;
દાનવ મુજ દૃષ્ટે પડે, કડ્ડ એમનો કાળ. ૧૧

ચોપાઈ ત્રિતાલ.

પછી દેવને દાનવ તણો, મન્યો દારૂણ સંગ્રામ ઘણો;
તેથી હારીને નાઠા દેવ, આવ્યા દત્ત પાસે તત્ખેવ. ૧
આવી દાનવ પુઠે ધ્રાયા, દીઠી લક્ષ્મી દેવી માયા;
બલી બામની અદ્ભુત રૂપ, મોહ પામ્યા તે દાનવ ભૂપ. ૨
લીધી પાલખીમાંય ચડાવી, હવે દાનવની બની આવી;
એઈ દત્તને ઉપજ્યું હાસ, બોલ્યા દેવ હુતા જે પાસ. ૩
હાસ તાણું કારણ હોય જેહ, દેવ કહે કહો સ્વામિ તેહ;
દત્ત કહે લક્ષ્મી છે સાર, સ્થાન ભેદ કૃણની દાતાર.
ચરણે લક્ષ્મી સ્થાનક હોય, વાહન વસ્ત્ર વસુમદ સોય;
ગુહ્ય હોય લક્ષ્મીનો પાસ, પામે વનિતા ભોગ વિલાસ. ૪
કોઠ સ્થાનકે પુત્રો બહુ, હૃદય મનોરથ પુરે સહુ;
લક્ષ્મી કંઠ સ્થાનકે હોય, કંઠા ભૂષણ પામે સોય. ૬
મુખે હોય તો કવિતા કરે, શીષ વીષે તો સર્વાંશ હરે;
શીષે ધરી દાનવે એહ, નિશ્ચે માયાં જશે તેહ. ૭
વળી કયું પર દારા હર્ષ, માટે થશે તેમનું મર્ષ;
એવી ભુક્તિ દત્તે કહી, દાનવનું બળ લીધું હરી. ૮

દોહડા.

દાનવ હાર્યા બુદ્ધથી, જય પામ્યા સહુ દેવ;
પોતપોતાને સ્થાનકે, વશ્યા મુખે તત્ખેવ. ૧

ગર્ગમુનીએ દત્તનો, કહ્યો ઘણો મહીમાય;
 ભક્તિ ઉપજી ભૂપને, મનસા વાચા કાય. ૨
 સહસ્રાન્નું વળતો ગયો, દત્ત દેવ છે જ્યાંય;
 સેના શુદ્ધ ચિત્તે જઈ, કીધી વળતી ત્યાંય. ૪
 ભક્તિ ભેઈ ભુપાળનો, રીઝયા શ્રી ભગવાન;
 સહસ્રાન્નું ને આપીયાં, વળતી શુભ વરદાન. ૫
 બળ હબાર બાહુ તણું, આપ્યું એણીવાર;
 ત્રણ લોકમાં જય કરે એવો થયો ઉદાર. ૬
 દત્તે અલકને કહી, યોગ તણી જે રીત;
 પુત્ર પિતા પ્રત્યે કહે આણી પુરણ પ્રોત. ૭

ચોપાઇ ત્રિતાલ.

નગર અયોધ્યા કૌશલ દેશ, અલક નામે થયો નરેશ;
 મહાલશા છે તેની માત, તેણે બોધ કર્યો સાક્ષાત. ૧
 આપી હતી મુદ્રિકા એક, લખ્યો હતો તેમાં વિવેક;
 કૃષ્ટ સમયે સહુ કરવું ત્યાગ, ભજવો બ્રહ્મ ધરી અનુરાગ. ૨
 પરચકે પીડાયો બહુ, કૌશ થઈ ગયા ખાલી સહુ;
 વાંચી મન ઉપજ્યો વૈરાગ્ય, તરત સર્વેનો કીધો ત્યાગ. ૩
 આંચો દેવદત્તની પાસ, કરવા લાગ્યો દુઃખ પ્રકાશ;
 દત્ત કહે કેને દુઃખ થાય, કરી વિચાર કહો મુને રાય. ૪
 જોયું અલકે મનમાં મથી, દુઃખ કે સુખ આત્માને નથી;
 આકાશાદિ તત્વો જેહ, દુઃખ સુખથી યુક્ત નહી તેહ. ૫
 અહં મમેતી દુઃખનું મૂળ, તેથી ઉપજે સઘળાં શૂળ;
 માટે દુઃખ નથી કાંઈ, મેં શોધી જોયું મનમાંઈ. ૬

વળતી કહે હત્ત ભગવાન, તારા ઘટમાં ઉપજ્યું જ્ઞાન;
 આત્મા પરમાત્મામાં મળે, અહં મમતાની ગ્રંથી ટળે. ૭
 કરે યોગનો જો અભ્યાસ, વિષય વાસના પામે નાશ;
 યોગ તણું છે આઠે અંગ, તે સાંભળજો ધરી ઉમંગ. ૮
 પ્રથમ પાળે યમ ને નેમ, તેથી યોગ હોય છે ક્ષેમ;
 પ્રથમ અહિંસા યમ કહેવાય, કોઇ જીવની હિંસા ન થાય. ૯
 બીજું સત્ય નામ છે જોડ, અસત્ય બાષણ ન કરે તેડ;
 આસ્તેય છે ત્રીજું સહી, કોઇનું ચોરી લેવું નહી. ૧૦
 બ્રહ્મચર્ય ચોથું કહેવાય, સ્વપ્ને પણ મિંદુ ન જાય;
 અપરિગ્રહ છે પાંચમું જોડ, દેહાદીક ઉપર નહી રનેડ. ૧૧
 હવે પાંચ નેમ છે સાર, પાળે તે યોગી નીરધાર;
 યમ સાધન વીણુ યોગી હોય, યોગ સિદ્ધિ ન પામે કોય. ૧૨

દોડા.

શૌચ સંતોષ સ્વાધ્યાય તપ, વળી ઇશ્વર પ્રણિધાન,
 પાંચ નેમ જો પાળવા, રાખી યુદ્ધિ સમાન. ૧
 બાહ્ય જળ મૃત્તિકા વડે, પવિત્ર રાખે દેહ;
 રાગ દ્વેષ મનથી તજે, શૌચ કહાવે તેહ. ૨
 લાભ થકી હરખે નહો, હાનીથી નહી શોક;
 સુખ દુઃખમાં સમતા રહે, તે કહીએ સંતોષ. ૩
 અર્થ વિચારે વેદનો ઉપનિષદ્ અધ્યાય;
 સુક્ષ્મ વેદ જુલે નહી, તે કહીએ સ્વાધ્યાય. ૪
 દેહ હમન કરવા થકી, ઇન્દ્રિનિગ્રહ થાય;
 મન મારી મેંદો કરે, તેને તપ કહેવાય. ૫

ઇશ્વરને અપ્યા વિના, કરે નહી જળપાન;
 સર્વે સમર્પિ જે ગ્રહે, તે ઇશ્વર પ્રણિધાન, ૬
 એવા યમ ને નિયમથી, યોગ સિદ્ધ થઇ જાય;
 મહા વૃત્તાધારી જે રહે, તે યોગી કહેવાય. ૭

છાંધો.

પાળે નહી યમ ને નેમ, લેખ ધરે પાખંડી,
 પાળે નહી યમ ને નેમ, ઠંડી તે વિતંડી,
 પાળે નહી યમ ને નેમ, સ્વાદતે ઇચ્છે સારા,
 પાળે નહી યમ ને નેમ, ભજે જે જન પરદારા.
 યમ નેમ નથી જે પાળતા, તે સાધક સિદ્ધ થતા નથી;
 હતા કહે અલર્ક સુણો, સત્ય વાત કહું છું કથી. ૧

ચોપાઇ.

ચોરાશી આસન છે રામ, સાર ભૂત તે બે કહેવાય;
 સિદ્ધાસન પદ્માસન જેહ, શ્રેષ્ઠ સકળથી જાણો તેહ. ૧
 વામ ચરણની પાની જેહ, જમણા ઉપર ધરવી તેહ;
 જમણા પગની પાની સાર, ધરવી વામ ઉર મોઝાર. ૨
 પુંઠળ હાથ ફેરવી કરી, બે અંગુઠા ગ્રહવા ફરી;
 ત્રીબુક છાતીએ સ્પર્શ કરે, દૃષ્ટિ તે બ્રહ્મીમાં ધરે. ૩
 પદ્માસન છે એતુ નામ, તેથી નાશે રોગ તમામ;
 ડાબાપગની એડી જેહ, ચોની સ્થાનક ધરવી તેહ. ૪
 મેદૂ ઉપર જમણો પગ ધરે, દૃષ્ટિ નાસાએ ધરે;
 સ્થંભાકર શરીરથી હોય, પ્રણય હૃદયમાં ધારે સોય. ૫

સિદ્ધાસન એને કહેવાય, મોક્ષકપાટ ઉઘાડે રાય;
 શુદ્ધાસ્થાને પંકજ સાર, કહીએ તે પાંખડી ચાર. ૬
 મૂળ કમળ છે એનું નામ, મૂળ નાડીનું છે તે ઠામ;
 મૂળ કમળની ઉપર જેહ, સ્વાધિષ્ઠાન કમળ છે એહ. ૭
 શ્વાસા તણું મુળ તે ઠામ, સ્વાધિષ્ઠાન તે થકી નામ;
 તે પંકજની છે ખટ ચાર, નાડી ત્યાં બહોતેર હજાર. ૮
 વાયુ વાહિનિ દશ તે માંય, પ્રાણ પ્રવેશ કરે છે ત્યાંય;
 તાંતુ મણીમાં પ્રોવે જેમ, નાભી મધ્યે પ્રોવાયો તેમ. ૯
 માટે નાભિ કમળ છે જેહ, મણીપુર નામ ધર્યું છે તેહ;
 નાભીથી ઉંચો વહે પ્રાણ, નીચો વહે અપાન પ્રમાણ. ૧૦
 એક એકને એંચે રાય, ઉંચા વહેને નીચે જાય;
 શ્વાસોશ્વાસને મધ્યે જીવ, ધક્કા ખાતો રહે સદૈવ. ૧૧
 શ્વાસ પ્રવેશે થાય સકાર, નીસરતાં તે થાય હકાર;
 હંસ હંસ મંત્ર છે જેહ, જપે જીવ નિશદિન તેહ. ૧૨
 ખટસેં ને એકવી હજાર, જાપ જીવના એ નીરધાર;
 ઈંડા નાડી તે ડાળી વહે, દક્ષીણ ભાગે પીંગળા રહે. ૧૩
 મધ્યે વહે સુપુમ્ણા નામ, ચંદ્ર સુરજ પાવક તે ઠામ;
 અજ્યા ગાયત્રી છે સાર, યોગીને મુક્તિ ક્રાંતાન. ૧૪
 પંચ ભુતના પ્રાણીની માંય, પંચ ઘટીકા વહે છે ત્યાંય;
 પંચ દેવને તેમાં વાસ, સર્વ મળી થયો શ્વાસોશ્વાસ. ૧૫
 શ્વાસોશ્વાસની મધ્યે જીવ, ઉંચો નીચો જાય સદૈવ;
 જ્યારે પ્રાણાયામ સધાય, ત્યારે જીવની સ્થિરતા થાય. ૧૬

દોહરો.

- વાયુની સ્થિરતા થકી, ચિત્તની સ્થિરતા હોય;
જો ચિત્તની સ્થિરતા કરે, જીવ શિવમય સોય. ૧
- એ સમાન વિદ્યા નહી, એ સમાન નહી ધર્મ;
એ સમાન સાધન નહી, એ હાયક પદ ધર્મ. ૨
- પ્રભુવ ઉપાસન પરહરી, અન્ય ઉપાસે કોય;
કાચે ઘડે સસુદ્ર જળ, તરવાઈ છે સોય. ૩
- હૃદય કમળ હળ ખારનું; શોડષ કંઠે હોય;
જુકૂટી દેહલ જાણીએ, શીષ સહસ્ર હલ સોય. ૪

ચોપાઈ.

- પ્રાણાયામ તણી જે રીત, તે સાંભળજો આણી પ્રીત્ય;
પૂરક કુંભક રચક જેહ, પ્રાણાયામ કહાવે તેહ. ૧
- બ્રહ્મચર્યને મિતાહાર, ત્યાગી યોગ પરાયણ સાર;
એક વર્ષમાં સિદ્ધિ હોય, એમાં સંશય ન કરો સોય. ૨
- ઈંડા નાડીએ પુરે શ્વાસ, રચક કરે પિંગલા પાસ;
કુંભ વિષે જળ પુરે જેમ, કુંભક શ્વાસ જાણવો તેમ. ૩
- એમ પ્રાણને સાધે જેહ, તેનો હોય અજરામર દેહ;
જુગતે જુગતે સાધે પ્રાણ, થાય સિદ્ધ પરમ સુખણ. ૪
- જુગતી વિના સાધન આચરે, તે યાગી થઈ નિઝે મરે;
સિંહ ગજ વાઘ આદી જેહ, શનૈ શનૈ વશ થાયે તેહ. ૫
- એમ કરે જુગતે અભ્યાસ, જોગી જન જીતે શ્વાસ,
બ્રહ્મ વિષ્ણુને શિવ જેહ, પ્રાણાયામ પરાયણ તેહ. ૬
- કડવું ખાટું ખાંડે કહી, યોગી જને ખાવું નહી;
ધાતુ પોષણકારક જેહ, જમવું યોગી જનને તેહ. ૭

ઓઘ પાપના જો હોય બહુ, પ્રાણાયામે બાળે સહુ;
 હવે કહું છું પ્રત્યાહાર, જેથી મનના મટે વિકાર. ૮
 કૃર્મ અંગ સંકોચે જેમ, પ્રત્યાહાર બાણવો તેમ;
 બાહ્ય ઈંદ્રીના વિષયો જેહ, આત્મામાં ચોજે તેહ. ૯
 લાગી રહે મન લક્ષાકાર, તેને કહીએ પ્રત્યાહાર;
 તત્ત્વ તણી ધારણા ધરે, તે યોગી મન વશ કરે. ૧૦
 જ્યારે મનની સ્થિરતા થાય, ત્યારે ધ્યાન પ્રભુમાં જાય;
 ધ્યાન વડે મન નિશ્ચળ કરે, તેથી થઈ સમાધી કામ સરે. ૧૧
 જેવું પાણીમાં પાણી મળે, જેમ પયમાં પય મળી જાય;
 જીવ મળે જગદીશમાં, શુદ્ધ સમાધિ થાય. ૧૨
 એમ યોગ અષ્ટાંગના, સાધન સુણો કરનાર;
 જીવ શિવ થઈ જાય છે, બિન્ન ન રહે લગાર. ૧૩

ચોપાઈ.

આઠે અંગ યોગના જેહ, કહ્યા હત્તે અલકને તેહ;
 સુણી વચન સુખીઓ થયો, પછી ઘેર પોતાને ગયો; ૧
 પુત્રે કહી પિતાને વાત, તેથી રીઝયો મનમાં તાત;
 ત્યાગ કરી સઘળો સંસાર, યોગી થઈ પાગ્યા ભવપાર. ૨

દોહડા.

પક્ષી કહે જૈમુનિ સુણો, કરમ કરે છે જેહ;
 વારંવાર સંસારમાં, ધારે બહુધા દેહ. ૩
 જ્ઞાન ઉપજે પ્રહ્લાનું, કર્મ ભરમ થઈ જાય;
 જીવભાવ સઘળો ટળે, જીવ પ્રહ્લ થઈ જાય. ૪

ચોપાન ત્રિતાલ.

જડ આખ્યાન સાંભળે જેહ, પાપ રહીત હોય તેનો ઢેહ;
અહંકારની અંથી ગળે, શોક મોહ સંતાપ ટળે. ૧

માકેણ્ડેય પુરાણે વાત, અલપ મતિએ કહ્યું સાક્ષાત;
એનો જે જન કરે વિચાર, તે પામે ભવપાર. ૨

ઝોગણી અઠાવીસ સાર, જેષ્ઠ કૃષ્ણ સાતમ ગુરુવાર;
અંતરજામી ઇશ્વર જેહ, રચ્યો અંથ પરમાર્થ તેહ. ૩

નિમિત્ત માત્ર છે છોટમ નામ, કર્તા અંતરજામી રામ. ૪

इति जडमुनि आख्यान

संपूर्ण.

શ્રી ચંદ્રચરિત્ર આખ્યાન.

દોહડા.

પુરુષોત્તમ પરમાત્મા, અકળ અક્ષરાતીત;	
સત્ ચિત્ આનંદરૂપ છે, એક સદા અદ્વૈત.	૧
તે પ્રભુને પ્રીતે કરી પંચમ લાગુ પાય;	
જેની કૃપા કટાક્ષથી, મનવાંછીત ફળ થાય.	૨
નગર એક ચંદ્રાવતી, ચંદ્રસેન રાજન;	
પટરાણી પદ્માવતી, શીલનીધી એક તન.	૩
સકળકળાએ શોભીતો બુદ્ધિવંતો બાળ;	
જેઈ જેઈ આનંદ પામતો ભાવધરી ભૂપાળ.	૪

ચોપાઈ ત્રિતાલ.

થયો આઠ વરસનો કુમાર, પછી રાજાએ કીધો વિચાર;	
દીધું ઉપવીત આણી ઉમંગ, પછી સોંપ્યો ગુરૂની સંગ. ૧	
એને વીધા ભણાવો સહુ, તેથી બુદ્ધિ મુધરથે બહુ;	
હોય મુખં કુંવર જ્યારે, તેથી રાજ નભે નહીં ત્યારે. ૨	
હોય વિદ્યા વગરનો જેહ, થાય પશુ બરાબર તેહ;	
તેને જ્યાં દોરે ત્યાં જાય, એમ અંધ બધે અથડાય. ૩	
પર આધીન રહે પશુ જેમ, નર વિદ્યા વીનાનો તેમ;	
ન્યાય અન્યાય કાંય ન લહે, જડ બુદ્ધિ તેને કહે. ૪	
વેદ શાસ્ત્ર તણો જે સાર, નવ ભણે તે જીવ ગમાર;	
જીવ ઇશ્વર ધર્મ અધર્મ, તેનો મુઠ ન ભણે મર્મ, ૫	

કોય મુખં કુળમાં જેહ, બોળે નામ બાપનું તેહ;
 કોય મુખં જ્યારે રાય, તેની પ્રજા ઘણી પીડાય. ૬
 ગુણવંત તણા ગુણ જેહ, તેને પરખી શકે નહીં તેહ;
 હુતો વરરૂચી પંડીત જ્યાંય, સોંખ્યો પુત્ર તેના કરમાય; ૭
 કહે પંડીત પ્રત્યે ભૂપાળ, સોંખ્યો તમને અમારો બાળ;
 એને વિદ્યા ભણાવો સહુ, ગુણ માનીશું તેથી બહુ. ૮
 સુણી ભૂપતી કેરાં વચન, માન્યું પંડીત કેરું મન;
 રાખ્યો કુંવર પોતાને ધામ, તેને અંથ ભણાયા તમામ ૯
 ચાર વેદને વેદનાં અંગ, ભણ્યાં કુંવરે આણી ઉમંગ;
 ધર્મશાસ્ત્ર પુરાણને ન્યાય, ઘણાં વેદક કેરા ઉપાય. ૧૦
 ચૌદ વિદ્યાને ઉપવેદ ચાર, પામ્યો વિધ વિધ અંથોનોપાર. ૧૧

દોહા.

ગાન તાન વાણંત્રની, શીખ્યો વિદ્યા સાર;
 અસ્ત્ર શસ્ત્ર આયુધના, શીખ્યો સકળ પ્રકાર. ૧
 માનવ દેહને સાધવા, જે પુરૂષાર્થ ચાર;
 તેના અંથ ભણી કરી, થયો ઘણો હુંશીયાર; ૨
 ધર્મ અર્થ ને કામના, મે.ક્ષ તણા જે અંથ
 ચારે પુરૂષાર્થ થકી, મળે મોક્ષનો પંથ ૩
 ધર્મ ધર્મ સહુકો કહે, ધર્મ ન જાણે કોય;
 પ્રભુની આજ્ઞા પાળવી, ધર્મ કહાવે સોય. ૪
 સત્ય વડે જે ધન રળે, હુન્નર કરી હજાર;
 પુણ્ય માર્ગે વાપરે, અર્થ એજ નીરધાર. ૫
 પોતાની પત્ની થકી, પ્રજા ઉપજાવે જેહ;
 પરદારાને ના ભજે, કામ કહાવે તેહ, ૬

- પાપ તણાં બંધન થકી, જે જન છુટો થાય;
ભક્તિ કરે કરતારની, મોક્ષ તેજ દહેવાય. ૭
- એ પુરુષાર્થ ચારથી બ્રહ્મ થાય છે જેહ;
પશુ ભરાબર માનવી નિશ્ચે જાણે તેહ. ૮
- ધર્મ અર્થ ને કામનો, પ્રથમ કરી ઉપભોગ;
પરમેશ્વરને પામવાં, વળતી કરવો ભોગ. ૯
- એવી આજ્ઞા વેદની, શાસ્ત્ર તણે મમં એહ;
પુરુષાર્થ સાધન કરે, પંડીત પુરો તેહ. ૧૦
- પુરુષાર્થ સાધ્યા વીના, ભોખ ધરીને જાય;
સેવે કંચન કામિની, તે નર નરકે જાય. ૧૧
- એવી વિદ્યા ગુરુ થકી, પામ્યો રાજકુમાર;
ગુરુને આપી દક્ષીણા, જયો પોતાને ઠાર. ૧૨
- કરી પરિક્ષા પુત્રની, રાય થયો રળીયાત;
પાસે બેસાડ્યો પ્રીતથી, પુછી સઘળી વાત. ૧૩
- એક દિવસ એ કુંવરે, મનમાં કયો વિચાર;
દેશાટન કીધા વીના, અફળ જાય અવતાર. ૧૪
- દેશ વિદેશ ફરે નહિં, જે માનવની જાત;
તે કુત્રાનો દેડકો, ન લહે બીજી વાત, ૧૫
- ભાષા સઘળા દેશની, જુદી જુદી જેહ;
દેશાટન કીધા વીના, માનવ ન લહે તેહ. ૧૬
- પેહરવેશ વળી જુજવા, જુદી જુદી રીત;
રાજ કાજને ધર્મનો, જુદી સઘળી નીત. ૧૭
- પર્વત સાગર ને નદી, પશુ પક્ષીને વૃક્ષ;
જુદાં દેશે દેશમાં, જોતો હોયે દક્ષ. ૧૮

દેશાટણ કીધા વીના, ઠગથી તેહ ઠગાય;	
લેખ ધરી બહુ બાત્યના, ધુતારા ધુતી ખાય.	૧૯
ગપો ઝાઝી ગોઠવે, ગોસાંધ સાધુ લોક;	
નજરે જઈ જોયા વીના, માને મુખ કોક.	૨૦
અંધ અનેક જીવે નહિ, વળી જીવે નહિં દેશ;	
તેની બુદ્ધિ બાપડી, પંચુ રહે હંમેશ.	૨૧
આવો બોલ્યા તે ખરૂં, બોલું કેમ કહેવાય;	
વચન તણા વિશ્વાસથી, લોળાને ઠગી બાય.	૨૨
કાળોને ધોળો વળી, રાતો પીળો જેહ,	
સાગર છે બૂગોળમાં, જઈને જોવો તેહ.	૨૩
એમ વિચાર કરી ઘણા, કહી તાતને વાત;	
દેશાટણ કીધા વિના, નર પશું સમ સાક્ષાત.	૨૪
આજ્ઞા આપો મુજને, તો જઈ જોઉં તમામ;	
તીર્થ સકળમાં ફરી, કરીશ ઉત્તમ કામ.	૨૫
તાતે આપી આગના, જાઓ જુઓ સૌ દેશ;	
બહુ બુદ્ધિ જેથી વધે, એ સાચો ઉપદેશ.	૨૬

ચોપાદ ત્રીતાલ.

આલ્યો સજ્જ થઈ રાજકુમાર. ગયો ઉત્તર દેશ મોઝાર;	
હિમગિરિ છે પર્વત જેહ, તેની પાર ગયો પછી તેહ. ૧	
આવ્યું માનસરોવર ત્યાંય, જઈ સ્નાન કર્યું તે માંય;	
તેની શોભા તણો નહિં પાર, આવે દેવ સકળ તે કાર. ૨	
જક્ષ કિન્નર ગાંધર્વ સૌ આવે, દેવને દેવીઓ બહુ;	
માનસરોવર છે મહાદેવ, કરે દેવ નિરંતર સેવ. ૩	

કરી કથાંન રાજકુમાર, રહ્યો રજની એ તેણે ઠાર;
 નાગદેવની પુત્રી જેહ, નામ ચંપકમાળા તેહ. ૪

લેહ પૂજા તણે ઉપચાર, શિવ સેવા કરે નીરધાર;
 ધરી શંકર કેઈ ધ્યાન, વળતી કરવાને. લાગી જ્ઞાન. ૫

સોળ શણગાર ધરીયા અંગ, કરે નૃત્ય તે આણી ઉમંગ;
 રામાદ્ય તણે ભંડર, શુણ્ય ચાતુરી શોભા અપર. ૬

રાજકુવરે દીઠી તેહ, પછી વાધ્યો પરસ્પર રનેહ;
 બોલી નાગની કન્યા ત્યાંય, કેમ આવ્યા છે આ વનમાંય. ૭

કોણુ દેશને કોણુ છે જાત, વળી કોણુ છે માતને તાત;
 સુણી પદ્મિની કેરાં વચન, પછી બોલ્યો ત્યાં રાજન. ૮

એક નગર ચંદ્રાવતી સાર, તેના ભૂપ તણે હું કુમાર;
 જોવા ઇચ્છું સઘળા દેશ, કીધો પ્રથમ અહીં પ્રવેશ. ૯

દેશે દિગપાળ કહે છે જેહ, મ્હારે જોવા છે નજરે તેહ;
 મેરૂ પર્વત છે કોણુ ઠામ, તેની ઉપર દેવોના ધામ..

એવી વાત પુરાણે કહી; મ્હારે જોવી છે નજરે સહી ૧૦

કહે પદ્મિની સાંભળ રાય, તમે દેશ જોયા નહિં જાય;
 મેરૂ પર્વત કહે છે જેહ, દેવ અક્ષુથી દીસે એહ. ૧૧

તમે આવો જો મારી સાથ, સૌ દેખાડું હાથો હાથ;
 આપુ વિદ્યા હું તમને એક, તેથી દેખાશે લોક અનેક. ૧૨

સુણી વનિતાના એવાં વચન, માન્યું રાજકુમારનું મન;
 અરે પદ્મિની તું કોય દેવી, નથી નારી કો તારા જેવી. ૧૩

મને દેખાડો દેવોના ધામ, સરે તેથી મારું કામ;
 કહો કોણુ તમારી જાત, કોણુ માત પિતાને નાત. ૧૪

સુણી પદ્મિની બોલી ત્યાંય, હું તો રહું છું પાતાળની માંય;
 શેષનાગ છે મારો તાત, ચૌદ લોકની જાણું છું વાત. ૧૫

ઇચ્છાવર વરવાને ધારૂં, શિવ સેવા કરૂં તે સારૂં;
 વરે માનવ મુજને જેહ, થાય અજર અમરતે દેહ. ૧૬
 ગુણ શીળને રૂપ તમારૂં, મન માન્યું છે કાંઈક મહારૂં;
 હોય ઇચ્છા તમારી રાજ, મુજ સાથે વરે તમે આજ. ૧૭
 ચૈદે લોવન કહો છો જેહ, રહેજે દેખાડું તમને તેહ;
 સુણી નાગ કન્યાની વાણી, સાચી વાત નરેશે જાણી. ૧૮
 સાહ્યો પદ્મિની કેરો હાથ, ગયો પાતાળમાં તેની સાથ;
 કરી વિવાહની રૂપી રીત, વર્યો પદ્મિની આણીને પ્રીત. ૧૯
 દીધાં નાગે અતિ ઘણાં દાન, તેથી શોભ્યો તે ઇંદ્ર સમાન;
 એક બંધાવ્યું જુદું ધામ, રહ્યો રાજકુંવર તે ઠામ. ૨૦
 કરે નિત્ય નિત્ય નવલ વિહાર, વધ્યો આનંદ અંગ અપાર;
 બહુ વિધાના વાદ વિનોદ, રમે રંગ ધરી મન મોદ. ૨૧
 એક દિવસ કીધો વિચાર, જોવા ધર્મ તણો દરબાર;
 કહે પદ્મિનીને રાજન, જમપુરી જોવાનું છે મન. ૨૨
 પાપ પુણ્ય તણો જે ન્યાય, જોઉં કેવો કરે જમરાય;
 જોલી પદ્મિની તેણી વાર, કોઈ ખુટી આપું છું સાર. ૨૩
 તે કોટે બાંધી રાખશે, પછી ઇચ્છા હશે ત્યાં જાશે;
 બીજી ખુટી આપું છું વળી, ભૂખ તરશ જશે સૌ ટળી. ૨૪
 જોઈ ધર્મ રાજનું ધામ, વળી આવજો આણે ઠામ;
 પડી જાશે જો આવધ એહ; રહેશે તેજ ઠેકાણે દેહ. ૨૫

દોહરા.

જાળવજો જુગતે કરી, સાવધ રહીને રાય;
 પાસેથી જાશે પડી, વળતી નહિં અવાય.

- શીખામણુ દીધી ઘણી, વળતો કયો વિઠાય;
સંજમનો નગરી વિષે, આળ્યો તતક્ષણુ રાય. ૨
- શોભા દીઠી શહેરની, અદભૂત અતિ અપાર;
ચોરાશા જોજન લગી, છે જેનો વિસ્તાર. ૩
- પૃથિવથી નીચે વળી, જળની ઉપર જેહ;
નગરી તે જમ રાયની, ભૂપે ભાળો તેહ. ૪
- કનકકોટ અળકી રહ્યો, તેમાં રતન જડાવ;
ફરતી ફૂલની વાડીઓ, વાપી ફૂપ તળાવ. ૫
- જોતો જોતો જઈ ચઢ્યો, રાજ સભાની માંય;
ચૌદ કોડ જમદૂતને, દીઠા ઉભા ત્યાંય. ૬
- કાજળથી કાળા ઘણા, વેષ ઘણા વિકાળ;
વિકડદંત બીહામણા, જીહ્વા પાવક આળ. ૭
- ઉડળમાં લે આભને, ફૂંકે ફાટે પહાડ;
દંડ ધરેલા હાથમાં, દીસે ઉંચા તાડ. ૮
- અંગારા કોય ચળકતા, એવી દીસે આંખ;
જો ભય લાગે જીવડા, ભાવે હરિ હરિ ભાખ. ૯
- જોતાં જીવ છળી મળે, એવા દૂત અપાર;
મનમાં લાગ્યો કંપવા, જોઈ જોઈ રાજકુમાર. ૧૦
- વાઘ સરીખા કોઈ છે, કોઈ સિંહ સમાન;
કોઈક છે વિષધર સમા, કોઈક જેવા શ્યાન, ૧૧
- ક્ષણજવર છે કેટલા, સનેપાતને શૂળ;
વાત પીતને કફ ઘણા, છે વ્યાધીનું મૂળ. ૧૨
- કોગળીયાં ને ટચકીયાં, એવા દૂત અપાર;
ઝાલી લાવે જીવને, મારે ઝાઝો માર. ૧૩

મહા ભયંકર દૂતને, દેખી સૌ ડરી જાય;	
પાપ કર્મ કરનારને ખૂબ કચરહી ખાય.	૧૪
પાપી જીવને પીડના, દુનીયામાં જન્મ દૂત,	
દેખા દે છે દુષ્ટને, થઈ ભયાનક ભૂત.	૧૫
સીકોતેરને આંપડી, થઈને વળગે તેહ;	
પાપી જીવના પિણ્ડમાં, પેસી ધૂણે એહ.	૧૬
કરડી ખાયે કાળજી, થાય વીર વૈતાળ;	
જન્મ થઈ વળગે ખરા, કરે દુષ્ટનો કાળ	૧૭
જે દ્રોહી હરિજનના, તેને દંડે તેહ;	
પાપીને પીડા કરે, અનેક રૂપે એક.	૧૮
ધધરને ના ઓળખે, મમત કરી મરી જાય;	
દ્રેષી કોય સજ્જન તણાં, તે જન્મને કર જાય.	૧૯
ઘો વીંછી ને સાપના, દૂત ધરે છે રૂપ;	
કોઈને હાલે હડકવા, કોઈને નાંખે કૂપ.	૨૦
નાંખે પાવક પાણીએ, વાઘ પશુનો વેષ;	
અસ્ત્ર શસ્ત્ર કે ઝેરમાં, દૂત કરે પ્રવેશ.	૨૧
પાપી નરને પીડવા, અનેક રૂપે એહ;	
પેશો સૈના પિણ્ડમાં, દૂત છોડાવે દેહ.	૨૨
એથી બીજાં છે ઘણાં, ધર્મ રાયને દાર;	
જાય અહીંથી જીવડો, મારે તેને માર.	૨૩
રત્ન તણે સિંહાસને, બેઠો છે જન્મ ભૂપ;	
જેવો સુરજ ઉગતો, એવું એનું રૂપ.	૨૪

ચોપાઈ.

ચિત્ર વિચિત્ર દફતરદાર, પાપ પૂણ્ય તણાં લખનાર;
કર્મો માનવો સૃષ્ટિમાં જ્યારે, કીધાં વેદ પ્રભુએ ત્યારે. ૧

તેમાં ધર્મ કહ્યો છે જેવો, આરે વર્ણને પાળવો તેવો;
 આરે આશ્રમમાં નરનારી, પાળે વેદની આજ્ઞા સારી. ૨
 વેદ વચન તજે જન જેહ, ચિત્ર વિચિત્ર હે લખી તેહ;
 ડાળે ખાંધે છે ચિત્રનો વાસ, જમણે ખાંધે વિચિત્ર નિવાસ. ૩
 પાપ પૂણ્ય કરે જન જેવું, તેવું તરત લખી હે તેવું;
 જીવ જાય તજીને દેહ, જમ દૂત ખાંધી હે તેહ. ૪
 લેધ જાય છે જમનીરે પાસે, પછી તેહનું ખાતું તપાસે;
 ચિત્ર વિચિત્રે રાખેલું સાંચી, તેવું તરત દેખાડે વાંચી. ૫
 પૂછે જીવને રાજા ધરમ, કેમ આવાં કર્યાં છે કરમ;
 પ્રભુ આજ્ઞા તજીને મૂઠ, તમે પાપ કર્યાં છે પ્રૂઠ. ૬
 સારો કર્યો નથી સતસંગ, પ્રભુ આજ્ઞા કરી છે ભંગ;
 પુણ્ય દાન કર્યાં નથી કાંચ, ભગ્યા નિશદિન ભવજળ માંચ. ૭
 ભૂત પ્રેત ભગ્યા છે વીર, ખોયું ઉત્તમ મનુષ્ય શરીર;
 જગ કરતા પ્રભુ છે જેહ, પ્રેમ ભક્તિથી ના ભગ્યા તેહ. ૮
 હરી પરધનને પરનારી, આખો જનમ ગયા છો હારી;
 હરિ ભક્તોની નિન્દા કીધી, દુષ્ટ ચોરોની લાંચો લીધી. ૯
 જીવ જીવના હાથે હણીયા, થયા જીવ અનેકના ઝણીઆ;
 મિથ્યા માતાને ભારે મારી, અપરાધ કર્યાં અતિ ભારી ૧૦
 અરે દુષ્ટો તમને ધીછાર, કોટીવાર ખાધો જમમાર;
 નથી લાજ તમોને કાંચ, વળી આવ્યા છો જમપુર માંચ. ૧૧
 બહુવાર તમોને મારી, મારી દૂતો ગયા સો હારી;
 તમે સુકૃત કાંઈ ન કીધું, મૂઝી અમૃતને વીખ પીધું. ૧૨
 એક ઘડીએ ન સાંચો ભોગ, દુઃખ દાયક લોગવ્યા લોગ;
 ધરી દેહ તાણું અભીમાન, નથી ધર્મ પ્રભુનું ધ્યાન. ૧૩

કેટી જીવેને કીધી પીડા, ખાશે તે તમને થઈને કીડા;
 ધૂતી પરધન લીધું જેવું, પીશે કૃધીર તમારું તેવું. ૧૪
 જીવું બોલી છે જીવ તમારી, અહીં શુભોએ નાખશું સ્હારી;
 હાથે કીધાં છે કામ હરામ, અહીં ચૂટી ન'ખાશે ચામ. ૧૫
 જૂંઠી નજરે જોયું હશે બાળી, તેથી નાખશું ડાળાને બાળી;
 કાને સાંભળી પાપીની ઘાત, અહીં ખીલા ઠોકાશે સાત. ૧૬
 બોલ્યા પરદુઃખ કાયક નાણી, સીસું ઉકાળી રેડાશે આણી;
 પરનારીનો કીધો છે સંગ, અહીં ઉઢાશે સઘળું અંગ. ૧૭
 પગે ચાલી કીધાં છે કુકામ, તેથી પડશે કંટકને ઠામ;
 કરમ જેણે કર્યાં છે જેવાં, કેટી જીવ પડશે દુઃખ તેવાં ૧૮
 એમાં અમને નથી કાંઈ દોષ, માટે કરશે નહિ કોઈ રોષ;
 અમને હુકમ પ્રભુનો એવો, પાપી જીવોને હંઠજ દેવો. ૧૯
 એવું જીવોને કહે જમરાય, જમે ઉધાર જોતા જાય;
 જમે પૂણ્ય કરેલાં સાર, પાપ માત્ર લખેલાં ઉધાર. ૨૦
 જેણે પુણ્ય કરેલાં જેવાં, સુખ આપવાં તેને તેવાં;
 પાપ કરમ તણું ફળ ત્યાંય, નાંખે નરક તણાં દુઃખમાંય. ૨૧
 સૌને સંભળાવે પહેલું આપ, પહેલું પુણ્ય ભોગવશે કે પાપ;
 પૂણ્ય પહેલું કહે છે જેહ, તરત મોકલે સ્વર્ગમાં તેહ. ૨૨
 સુખ ભોગવે દેવોના સાર, ક્ષીણે પુણ્યે પડે નિરધાર;
 ધરે અવની ઉપર નરદેહ, થોડા કાળ જીવે છે તેહ. ૨૩
 પછી જમ તણે હાથે જાય, નાંખે નરક વિષે જમરાય;
 પહેલું પાપ કહે કોઈ જ્યારે, નાંખે તરત નરકમાં ત્યારે. ૨૪
 નામ નરક તણાં છે જેહ, થોડાં કહી સંભળાવું તેહ;
 પાડે પાપ પરમાણે દુઃખ, તેમાં લેશ મળે નહિં સુખ. ૨૫

છાપો.

તામીર એવુ નામ, અંધતામીર પણ એવું;
 રૂઝ દુઃખનું ધામ, વળી મહારૂઝ તેવું.
 વૈતરણી અસિપત્ર, અંધ કુવો છે એવો;
 લાક્ષ્મી બંધણ વળી, કૃત્રી કરડે છે તેવો.
 શુભીનું દુઃખ છે ઘણું વળી કરડે આઝ કુતરા;
 કહે છોટમ મહા પાપથી, જીવને દુઃખ દેછે ખરા. ૧
 સાપ ઘણા વિકાળ, દુષ્ટ, જો ડંશ કરાવે;
 નાંખે વીંધની ઝાળ, ઝેરની લહેરો આવે.
 ચઢી પરવતની ટોચ, પછીથી નાંખે પડતા;
 પામે પીડા અપાર જીવ, બહુ રહે છે રડતા.
 વીંધ ઘોળીને પાય, થાય દુઃખ હારણ તેથી;
 જીવ ક્યમે ના જાય, અમર જીવ કયા એથી.
 વળી બાંધી રૂધી જીવને, અંધ ચોરડામાં ધરે;
 જોશવર જમદૂત છે, તે પાપીને પીડા કરે. ૨
 શુચીમુખ નામે નરક, સડળ તન નાંખે સ્હારી;
 લેઈ લેઈ છાંટે લુણ, જીવ વેડે જખમારી.
 કરે હાથ પોકાર, કોણ છોડાવે તેને;
 સહેપાપથી કષ્ટ, પછી તે કહેશે કેને.
 તાંબાની જૂતી વળી, ઘણી તપેલી તાપથી;
 જૂખ તરસ તો અતિ ઘણી, જીવ સહે મહા પાપથી. ૩
 મોટા કાંટા માંચ, જીવને ઝાલી રાળે;
 ખાળ કચરામાંચ, ઉધે મુખ ઝાળે.
 ઉઝળતુ અચખાન, જરૂર જમદૂત કરાવે;
 તપલોહની નાર, બળે કરી બાય ભરાવે.

વળી પીલે ઘાલી ઘાંણીએ, રાઠે રાઠ પાડે ઘણી;
કહે છોટમ પાપી તણો, ત્રીસોવનમાં નહિ કોય ઘણી. ૪
હોહા.

પાપીને માથે પડે, એવાં દુઃખ અપાર;

શ્રી હરિને સમયાં વિના, કોણ છોડાવણ હાર. ૧

રચના જોઈ જમરાજની, ચાલ્યો રાજકુમાર;
પાતાળે છે પાંધની, આવ્યા તેણે દ્વાર. ૨

પ્રીતે પુછે પ્રેમદા, પ્રેમદા વિસ્તારી કહો વાત;
કેવી છે જમ જાતના, સંભળાવો સાક્ષાત. ૩

ભૂપ કહે સુણ ભામિની, પાપ પુન્ય જે હોય;
લેખું રાખે છે લખી, ચિત્ર ગુપ્ત છે સોય. ૪

મનુષ્ય મરે છે જે સમે, ઝાલી લે જમદત;
પાપ પુણ્ય પુછે સહુ, સુરજ કેરો સત. ૫

ખાતુ ખોળીને જીવે, ચિત્ર ગુપ્ત નીરધાર;
સંભળાવે છે ધરમને, જેવું જમે ઉધાર. ૬

પુણ્ય જમે પાસા સહુ, ઉધાર પાસા પાપ;
ફળ આપે છે તેહનું, કોય કરે નહિ માપ. ૭

અન્ન ફાંન આખ્યાં હશે, તે પામે છે ત્યાંય;
જેણે આખું નથી, તે પામે નહિ કાંય. ૮

જેણે અહિં કીધાં હશે, કુવા વાવ્ય તળાવ;
ટાઠાં જળ એને મળે, એવો પુણ્ય પ્રભાવ. ૯

જ્યારે નાંખે જીવને, મોટા કાંટા માંય;
જોડા પહેરાવ્યા હશે, તે પામે છે ત્યાંય. ૧૦

જ્યારે નાંખે જીવને, વૈતરણીની માંય;
આખ્યાં હોય ગૌહાન તો, તરત ઉતારે ત્યાંય, ૧૧

- સારી સજ્યાઓ કરી, જેણે આપી હોય;
તાતી જમીને વિષે, દુઃખ પામે નહિં સોય. ૧૨
- વચ્ચ છત્ર વાહન લેવન, અજ્ઞાદીકનાં કાંન;
તેને આપે તે સમે ભાવે શ્રી ભગવાન. ૧૩
- જેણે કાંઈ કર્યું નથી, સુકૃત એક લગાર;
તેવા પાપી જીવને, મારે છે બહુ માર. ૧૪
- ચોર ભરને ચાડીયા, કપટી નંદક હોય;
તેને દુઃખ દે છે ઘણું, કહ્યું ન જાયે સોય. ૧૫
- અપરાધી ઇશ્વર તણા, ગૌ બ્રાહ્મણ હણનાર;
જે મારે છે જીવને, તેને દુઃખ અપાર. ૧૬
- એવાં એવાં અતિ ઘણાં, દુઃખ છે જમપુર માંય;
ઇશ્વરની ભક્તિ વિના, સુખ પામે નહિં કોય. ૧૭
- કાયા કે વાચા વડે, મને કરેલાં પાપ;
તેવા પાપી જીવને, દે છે દુઃખ અણમાપ. ૧૮
- કહી સંભળાવું કેટલાં, કહેતાં નાવે પાર;
ત્રાસ પડે છે દેખતાં, એવાં દુઃખ અપાર. ૧૯
- જોઈ જોઈ હું કંપી ગયો, તેનાં દુઃખ તમામ;
જે વાંચો જે સાંભળો, તો સમરો શ્રીરામ. ૨૦
- દેહ ધરી માંનવ તણો, પાપ ન કરશો કોય;
સત્ય ધરમથી ચાલશો, સુખીયા થાશો સોય. ૨૧
- પદ્મિનીને પ્રીતે કરી, કહે છે રાજકુમાર;
સુખ છોડી સંસારનાં, ભણ્યો સરજનહાર. ૨૨
- શ્યામા કહે છે સરગના, જો જોઈ આવો સુખ;

ચોપાદ ત્રિતાલ.

આયુ ઉત્તમ વિદ્યા એક, તેથી દેખાશે ખેલ અનેક;
 મેરૂ પર્વત છે અતિસાર, ઉંચો કોશ ચોરાશી હબાર. ૧
 વળી બતરીસ ભેજન માંચ, એનો વિસ્તાર કહે છે ત્યાંચ;
 દેવ નગર અનેપમ જેહ, હશે દીશાઓ રહે છે. ૨
 પૂર્વ દીશા એ અમરાવતી, તેની શોભા ઘણી છે અતી;
 એક નંદન વન છે ત્યાંચ, મહા સિદ્ધ રહે તે માંચ. ૩
 તરૂ દેવ તણાં છે તેમાં, કળ પુલ ઘણાં છે એમાં;
 તેમાં બારે માસ વસંત, તેની શોભા ઘણી છે અનંત. ૪
 તેજેવતી કહે છે જેહ, રહે અગ્નિ દીશાએ તેહ;
 વળી મેરૂની દક્ષિણ પાસ, પિત્રો દેવ તણાં છે વાસ. ૫
 વન એક ભલું છે ત્યાંચ ધર્મરાય વસે તે માંચ;
 મહાદેવની નગરી એહ, વસે ઇશાન પાસાએ તેહ. ૬
 અલકા નગરી છે ઉત્તર પાસ, કરે યજ્ઞ આનંદ વીલાસ;
 નવે નીધીઓ જે કહેવાય, તેનો ભંડારી કુબેરરાય. ૭
 વન નંદન તનના જેવું, વળી કુબેર તણું છે તેવું;
 વાયુ કોણાએ ગંધાવતી, વાયુ દેવ રહે મહામતી. ૮
 વળી પશ્ચિમ પાસાએ જેહ, પુરી ભોગવતી છે તેહ;
 દેવ વરૂણ વસે છે તેમાં, શોભા ઘણી છે એમાં. ૯
 મધ્યે શીખર મેરૂનું જ્યાંચ, પ્રહ્લદેવ રહ્યા છે ત્યાંચ;
 તેની શોભા કહી નવ ભય, જો જો જુગતે કરીને રાય. ૧૦
 વડ મેરૂ ઉપર છે વિશાળ, તેનાં ચારે દીશાએ છે ડાળ;
 પંચ ધારાઓ છે જળ તણી, મુખદાયક છે અતિઘણી. ૧૧

તેનું પાન કરે જન જેહ, થાય દેવોના સરખો દેહ;
 જન જો કોઇ એમાં નહાય, તેની અજર અમર હોય કાય. ૧૨
 એધએ વજ્ર ધરેણાં જેવાં, તતકાળ બને છે તેવાં;
 સુખ સભ્યા કે સોજન જેવું, બને તરત એધએ છે તેવું. ૧૩
 ચંપા કેરી છે વાસના જેવી, થાય દેહે સુગંધી તેવી;
 એક સરોવર છે તાંહાં એવું, જળ શીતળ અમૃત જેવું. ૧૪
 મણી રત્ન તણા છે આશ, વળી સોને જડેલા સારા;
 તેમાં કમળ ખીલ્યાં બહુ રંગ, કરે શુભર અમણીત જામ. ૧૫
 ચક્રવાક ચક્રોર ને મોર, કરે પંખી ઘણાં ત્યાંહ સોર;
 પારિજાતક જેવાં વૃક્ષ, વળી આંખાં તણા છે લક્ષ. ૧૬
 જાય સુગંધી ચારે પાસ, એવાં પુષ્પ તરૂં ચોપાસ;
 કરે અપ્સરા નૃત્ય ને ગાન, સૂણતાં છુટે સુનીનું ધ્યાન. ૧૭
 કલ્પવૃક્ષ છે ઠામો ઠામ, તેમાં સુનીજન કેરો મુકામ;
 સુની માર્કંડ કહે છે જેહ, ચૌદ કલ્પ છવે છે તેહ. ૧૮
 કહુ કલ્પ તણું પરમાણુ, તમે જાણજો સરવે સુખાણુ;
 એક માસ મનુષ્યનો જાય, દિન પિત્રી તણો કહેવાય. ૧૯
 જાય વરસ મનુષ્યનો જ્યારે, દિન દેવો તણો હોય ત્યારે;
 વરસ તેંતાળી લાખથી શેષ, વીસ હજાર જાય વિશેષ. ૨૦
 જુગ ચાર તેમાં વહી જાય, તેને ચોકડી એક કહેવાય;
 જાય બોહોતેર ચોકડી જ્યારે, એક ઇંદ્ર મરે છે ત્યારે. ૨૧
 એવા ઇંદ્ર ચર્ચિત્ર હોય, દિન થાય છે પ્રહાનો સોય;
 જ્યારે નાત્રી પ્રહાની થાય, ત્રણે ભૂવન જળે બરાય. ૨૨
 ગ્રાગ વડ તણા પત્રની માંચ, વિષ્ણુ દેવ પોઠે છે ત્યાંચ;
 ધારે અંશુલા જેવડું રૂપ, પછી પોઠે ત્રિભુવન જૂપ. ૨૩

તેનું નામ છે બાળ મુકુંદ, સ્તુતિ કરે છે વેદોના છંદ;
 મુની માર્કંડ રહે પાસ, થાય સુધિ સકળનો નાશ. ૨૪
 દિન રાત્રિ પ્રહ્લાની બાય, દલપ આવાં તરત કેહેવાય;
 દિન ત્રણસો સાઠ જો જાય, ત્યારે વરસ પ્રહ્લાનું થાય. ૨૫
 શત વરસ જાય છે એવાં, પછી દેહ તજે પ્રહ્લ દેવા;
 એવા પ્રહ્લાજી જાય, હજાર પળ વિષ્ણુની થાય લગાર. ૨૬
 પળ સાઠ તણી ધડી એક, ધડી સાઠનો દીવસ છે એક;
 દિન ત્રણસે સાઠનું વરસ, એવાં વિષ્ણુ રહે સો વરસ. ૨૭
 જાય વિષ્ણુ સહસ્ર દશ જ્યારે, થાય શીવજી તણી પળ ત્યારે;
 પળ સાઠે ધડી હોય એક, ગણો વરસનો એજ વીવેક. ૨૮
 દશ સહસ્ર સદાશીવ જાય, જ્ઞાસ શક્તિ તણો એક થાય;
 ખટ જ્ઞાસ તણી પળ જાણો, એણે લેજે વરસ પરમાણો. ૨૯
 જ્યારે શક્તિ પુરૂષમાં સમાય, મહા કલ્પ તે તેને કહેવાય;
 એવા ચૌદ કલ્પ વહી જાય, મુની માર્કંડનો દેહ જાય. ૩૦
 જાય માર્કંડનો દેહ જ્યારે, લોમહર્ષણ રામ ઉતારે;
 સો કલ્પે તે રામ સરે, બગદાલવનું પીછું તે કરે. ૩૧
 બગદાલવ કલ્પ હજાર, જાય દેહ તજી નીરધાર;
 બગદાલવ જાય છે જ્યારે, વટ હંસ તે પીછું ઉતારે. ૩૨
 દશ હજાર કલ્પ જો જાય, તજે વટ હંસ દેહ સમાય;
 વટહંસ મરે જે વારે થાય, જ્ઞાસ ભુશંડીનો ત્યારે. ૩૩
 કોટી કલ્પે ભુશંડી ના મરે, પણ ઇચ્છે તેવો દેહ ધરે;
 એવા આયુધ્ય વાળા સર્વ, નથી ધરતા તે દેહનો ગર્વ. ૩૪
 જાણે કાળે જવું છે ચાલી, મારે ગર્વ ન કરશો ખાલી;
 અલ્પ આયુધ્ય માનવી તણું, તોય ગર્વ કરે છે ઘણું. ૩૫

ધરી દેહ કરે છે કુકર્મ, નથી બાણતા ધર્મ અધર્મ;
 પછી જમ તણે હાથે ભાય, બહુ માર તે દુતોનો ખાય. ૩૬
 પ્રભુ રૂપ શકે નહિં બાણી, ફરે લાખ ચોરાશી ખાણી;
 નવ લાખ તે જળના થાય, હથ લાખ તે પંખીની કાય. ૩૭
 ત્રીસ લાખ પશુના દેહ, વીશ લાખ છે તરૂંવર તેહ;
 કીટ ભત્તી લાખ અગીયાર, દેહ મનુષ્ય તણા લખચાર. ૩૮
 એમ લાખ ચોરાશીના દેહ, ધરે કર્મ કરી કરી તેહ;
 હયા આવે પ્રભુને જ્યારે, દેહ આપે મનુષ્યનો તે વારે, ૩૯
 એળે ખુવે છે એમ અભાગી, પણ જોતો નથી કોઈ ભાગી;
 ધનકાજે નીરંતર ધાય, પણ ભક્તિ પ્રભુની નવ થાય. ૪૦
 હોય સંસાર મહે જ્યારે, ધરે કુળનું અભીમાન ત્યારે;
 ઘર છાંડીને થાય વેરાગી, તોય મોહ શકે નહિં ત્યાગી. ૪૧
 બહુ પંથ તણા મત ત્યારે, પણ બંધન છોડી ન બાણે;
 હોય ગૃહસ્થને છોકરાં જેમ, ચેલા ચેલીઓ સાધુને તેમ. ૪૨
 ઘર બાંધી રહે ઘરબારી, એમ સાધુ છે મંદિર ધારી;
 ઘર બારી જમાટે નાત, એમ સાધુને સાધુની ભાત. ૪૩
 ધન કાજે કરે પરપંચ, પણ મોહ મટે નહિ રંજ.
 મહા પુરૂષ કહેવાય છે જેહ, મહ મોહ તજે છે તેહ. ૪૪
 મોહ બંધન મનથી ન છુટે, તે ન કાળ કરારે ફૂટે;
 આત્મા તત્વનો થાય અભ્યાસ, થાય મોહ મહાદિક નાશ. ૪૫
 શેષ દેવ છે મહારા તાત, તેણે એવી કહી છે વાત;
 જોગ શાસ્ત્રનો કરતા જેહ, મારો તાત કહાવે તેહ. ૪૬
 કરે જોગ તણા જે અભ્યાસ, સાધી રાખે પોતાનો શ્વાસ;
 શ્વાસ થાંભે તો મન સ્થિર રહે, નહિં તો ચારે દિશાએ વહે
 કયમ પ્રભુ પદને તે લહે. ૪૭

મૂઠ માળા જપે કર મહાંય, પણ મન ભટકે જઈ કયાંય;
 તેની ભક્તિ ના લેખે થકે, વારે વારે ચેરાશીમાં પડે. ૪૮
 હોય પુણ્ય તણું ફળ ઘણું, સુખ પામે તે દેવો તણું.
 કોઈ કહે અમે રાખીશું પ્રેમ, ત્યારે મન ભરી જાયે કેમ. ૪૯
 વિના દેખે તો પ્રેમ ન થાય, દેખે રૂપ તેમાં મન જાય;
 માટે રૂપ પ્રભુનું જેહ, વિના ભોગ ન કરસે તેહ. ૫૦
 સુણી પદ્મિની કેરી વાંછી, રાજકુંવરે સત પ્રમાણી;
 આપી નારીએ વિદ્યા જ્યારે, ગયો મેરૂ ઉપર તે વારે. ૫૧
 હુતુ ઈંદ્ર તણું વન જ્યાંય, આવ્યો એક પલકમાં ત્યાંય.
 અમરાવતી નગરી જેહ, હીઠી સુંદર સૌથી તેહ. ૫૨
 સો યજ્ઞ તણું ફળ હોય, પામે તે નગરીને સોય;
 નરનારી રહે જે તેમાં, તેજ સુરજ સરખું તેમાં. ૫૩
 રતિ કંઠર્પ સરખાં રૂપ, દિવ્ય દેહ સર્વના અનૂપ;
 નવ ભોજન સૌની કાય, કોઈ કાળે તે વૃદ્ધ ન થાય. ૫૪
 નિત્ય નૌતમ ભોગ વિલાસ, દુઃખ રોગ ન આવે પાસ;
 એવાં દેવનાં ધામ તમામ, રાજકુંવરે જોયાં સૌ ઠામ. ૫૫
 હોય પુણ્ય અતિશે જ્યારે, પામે દેવ તણું સુખ ત્યારે;

દાહા.

ફરતો ફરતો આવીઓ, સુંદર સરોવર તીર.
 સ્નાન કરી શીતળ જળે, બેઠો આણી ધીર. ૧
 શતવટિ નામે વટ હતો, શીતળ તેની છાંય;
 ધારા પંચ વહે ભલી, ગુણ ઝાઝા તેમાંય. ૨
 ધારા એક મધુ તણી, બીજી ધૃતની સીર;
 ત્રીજી ધારા દુધની, ઇંદુ રસને નીર. ૩

- તે ધારના નીરતું, પાતે ક્ષીધું પાન;
 દેહ થયો ત્યાં દેવનો, શોભા શક સમાન. ૪
- ધમ્મજા ઉપજી મન વિષે, તે પામ્યો તતખેવ;
 સુખ પામ્યો તે અતિ ઘણું, જે પામે છે દેવ. ૫
- કોઈ પુરાતન કાળનો, હંસ મળ્યો તે એક;
 રૂપ જોઈને ભૂપતું, જોલ્યો કરી રિવેક. ૬
- કહે રે ભાઈ તું કોણુ છે, કયમ આવ્યો આ ઠામ;
 મર્ત્ય લોકનો માનવી, શું છે તારે નામ; ૭
- ચંદ્રસેનનો દીકરો, ધર્મશીળ સુજ નામ;
 જોવા વૈભવ દેવનો, આવ્યો છું આ ઠામ. ૮
- હંસ કહે સુખ દેવના, પુણ્ય પામે લોક;
 પુણ્ય વગરનો પ્રાણીઓ, સદાય પામે શોક. ૯
- પાપ વડે પૈસો રજો, પુણ્ય કશું ના થાય;
 તે જઈને જમ લોકમાં, દુઃખ પામે છે રાય. ૧૦
- ભુપ કહે સદિ સહુ, કરી ઇશ્વરે જેહ,
 પ્રથમ કોના પુણ્યથી, થયા દેવના દેહ. ૧૧
- હંસ કહે સૂણ નરપતિ, પ્રથમ પ્રાણી માત્ર;
 સર્વ દેહ સુખીયા હુતા, પુણ્ય તણાં એ પાત્ર. ૧૨
- પાપ કર્મ જેણે કર્યાં, પડ્યા પૃથ્વી પર તેહ;
 તેને આખ્યા ઇશ્વરે, દુર્ગંધીના દેહ. ૧૩
- જેમ જેમ પાપ થતાં ગયાં, તેમ તેમ સરજ્યા રોગ;
 અધીક પાપ જ્યાં કરે, પામે દુઃખનાં ઓઘ. ૧૪
- રણુવેર ને પ્રીતની, ગાંઠ પડે છે ત્યાંય;
 તે કારણથી જીવડો, ભમે ચારાશી માંય. ૧૫

- અનેકના ઝણીઆ બને, અનેક સાથે પ્રીત;
વેરી હોય અનેકના દેહ ધરે એ રીત. ૧૬
- જે પ્રભુની ભક્તિ કરે, કાંચ કરે નહિ પાપ;
કરતાને નિત કરગરે, હોય ગુન્હા સહુ માફ. ૧૭
- અરે પ્રભુ હું તાદ્યરો, સેવક છું નીરધાર;
બુદ્ધિ સુધારો માદ્યરી, પાપ ન હોય લગાર. ૧૮
- એમ પ્રભુને કરગરે, પ્રેમે કરે પોકાર;
ગદ ગદ કંઠે સ્તુતિ કરે તો માંને કીરતાર. ૧૯
- આંસુ આવે આંખમાં, એવો હોય જો દીન;
સન્નુખ દેખે શ્રી હરિ મન તેમાં હોય લીન. ૨૦
- એવી ભક્તિ કયાં વિના, રીઝે નહિ જગરાય;
કપટ તણી ભક્તિ કરે, તે સૌ ફેગટ ભાય. ૨૧
- માળાતો કરમાં ફરે મનમાં દારા દામ;
એવી ભક્તિ કયાં થકી, સરે ન કોઇનું કામ. ૨૨
- સ્વર્ગ તણાં સુખ જાણવા, સઘળા સ્વપ્ન સમાન;
તે કારણુ જપ તપ કરે, તે પ્રાણી નાદાર. ૨૩
- કાળે સુરજ જાય છે, કાળે જાશે ચંદ્ર;
કાળે સઘળા જાય છે, બ્રહ્મા વિષ્ણુ ઈંદ્ર. ૨૪
- કાળે પૃથ્વી જાય છે, જળ ને અગ્નિ જેહ;
કાળ તણે સુખ જાય છે, વાસુ ને આકાશ. ૨૫
- કાળે કરીને યાય છે, નામ રૂપનો નાશ;
કાળ તણે જાય જ્યાં નહિ, પરમાત્મા પદ જેહ. ૨૬
- તે પદને જે પામશે, વળતી ન ધરે દેહ;
વાતો ઘણી વૈરાગની, હંસે કહી જે વાર. ૨૭

નિંદ્રા આવી ભુપને તરતજ તેણે ઠાર;	
હંસ પછી ઉડી ગયો, બેઠો બીજે કામ.	૨૮
એક જણ ત્યાં આવીયો, કીધું કુડું કાંમ;	
ઉડણુ ભુટ્ટો જે હતી, તે લીધી નીરધાર.	૨૯
હરણ કરીને રાયનું, આલ્યો તેણી વાર.	
સો ભોજન સુધી પછી, લેધને ઉડ્યો ત્યાંય;	૩૦
જક્ષે ભુલમ કયોં ઘણું, મુક્યો માહાવનમાંય;	
રાખ્યો વનમાં રાયને આપ થયો અલોપ.	૩૧
ક્યા ન આવી દુષ્ટને, કીધો એવો કોપ;	
ભાગી ઉઠ્યો ઝડપથી, વન દીકું બિઠરાળ.	૩૨
ઉડણુ ભુટ્ટો ના લહો, પડી પેટમાં ફાળ.	
હવે મ્હારી રી ગતી, આ વન ઘણું અઘોર;	૩૩
કોણ મુને અહીં લાવીયું, કોણ હશે એ ચોર;	
આ વનમાં આક્યો મુને, છવાશે રી પેર.	૩૪
ભુટ્ટો તો પાસે નથી, કેમ જવાશે ઘેર;	
વાઘ રીંછ ને વાંકરા, બેલે ચારે પાસ.	૩૫
મહા ભયંકર ભેધને, મનમાં ઉપજ્યો ત્રાસ,	
કોઈક કામે કવ બળે, કોઈ કામે છે ચોર.	૩૬
કંઈ હાથી કંઈ સીંહ છે, એવું વન અઘોર,	
છપ્યા.	

મોટા પરવત પહાડ, ગાઠ હીસે બહુ ભતી;
 અરણ્ય અરતા ભય, નહી વળી નાના ભાતી.
 પંખી હીસે મૂઠ, વાઘ ખગ આમીખ આહારી;
 શક્તિ પ્રેત પીશાય ભયાનક બેલે ભારી.

- સાગ સાહસને સીધણી, વળી ખેર ખીજડા તાડ છે;
 દેખી ઠર લાગે ઘણે, એવાં કંટક ઝાડ છે. ૧
- કેતર ઘણાં કરાળ, ન્યાસને વીંછી તેમાં;
 કંટ લેઈ કરસી ખાય, જાનવર ઝાઝાં જેમાં.
 કાલુસીંધ સીયાળ, હરાયા પાડા હરણાં;
 સઘળે કરતાં સોર, ઝરે પરવતનાં ઝરણાં.
 વળી કંઈ કંઈ સાદા સીંધ છે, કંઈ કંઈ બીલ પીશાય છે;
 સો જોજન વિસ્તારમાં, એવું વન ચોપાસ છે. ૨
- હોય પુણ્યનું જોર, ઉગારે એવે ઠામે;
 હોય પુણ્યનું જોર, સર્વ ઠામે મુખ પાંમે.
 હોય પુણ્યનું જોર, મહા ભય માંહી ઉગારે;
 હોય પુણ્યનું જોર, વીકટ ઠામે હોય વાહારે.
 વળી શત્રુ તણાં સમુદ્રમાં, પુણ્યે જીતે પ્રાણીઓ;
 એમ વિચારી આપમાં ભૂપે ભય ના આણીઓ. ૩

દાહા.

- નિદ્રારૂપી નાગણી, ઘણું હરે છે જ્ઞાન;
 ડંશ કરે છે જીવને, ભૂલે સઘળું જ્ઞાન. ૧
- નિદ્રા રૂપી નાગણી, મુતુ કરે શરીર;
 જેસે જેના પીડમાં, ધારણ ન રહે ધીર. ૨
- પ્રાણીને પરવશ કરે, એવી ઉંઘ અધોર;
 મહા જેવો માનવી, જાણી પેસે ચોર. ૩
- ઉંઘેલાના અંગને, જડવત જાણે જંન;
 દુરીજન જાય ફગેા કરી, તુલ્યવત જાણે તંન. ૪

- ભણી ઉંઘ્યો જનને, ચોરી લે છે ચોર;
શૂરાને શબવત કરે, જોવી ઉંઘ અધોર. ૫
- ભવ શિવની મધ્યમાં, આવી માયા એક;
ના મળવા દે નાથને, બુદ્ધો પાડે જેક. ૬
- નિદ્રા કરે નિદ્રા તણો, તે નર સાચો સિદ્ધ;
નિદ્રા છૂટી ના થકે, દેહ ધરે બહુ વીધ. ૭
- નિદ્રા નાનું મોત છે, નિદ્રા વશ છે ભવ;
નિદ્રાથી આઘો વટે, તેજ સનાતન શિવ. ૮
- નિદ્રાએ આંસ્યો અહીં, બુદ્ધ્યો મ્હારે જાન;
વળી મ્હારી વિદ્યા ગઇ, આજું કીધું જાન. ૯
- હાવે તો કીમત ધરે, શોધું સરસ ઉપાય;
કાયર થઇ બેસી રહું, તો બળને બુદ્ધિ જાય. ૧૦
- કાયર થઇ બેસી રહે, કહાવે તે કપૂત;
સુરો થઇ સાધન કરે, તે નરસિંહ સપૂત. ૧૧
- કાયરથી કાંઇ ના સરે, આ દુનીયામાં અર્થ;
જેમ જાયો તેવો મરે, આયુષ્ય ખુવે વ્યર્થ. ૧૨
- કાયર થઇ કલપી મરે, અર્થ સરે નહિં એક;
સાધન જોળે સર્વનાં, ઉત્તમ એજ વિવેક. ૧૩
- તન ઠાઝે જો તાપથી, તરૂતલ કરીએ વાસ;
જો તન ધૂજે ટાહથી, કરીએ અગ્નિ પ્રકાશ. ૧૪
- તરસ મટે જળ પાનથી, મટે બક્ષથી ભુખ;
એમ અનેક ઉપાયથી, નાસે સઘળાં દુઃખ. ૧૫
- લખ્યું હશે તેવું થશે, એવું કહે છે જેક;
કરે મરૂસો કરમનો, પશુથી મુરખ તે તેક. ૧૬

- કરતારે કશ્ચા કરી, આખ્યાં છે હથીયાર;
હાથ ચરણને નેત્ર છે, બુદ્ધિને બળસાર. ૧૭
- સૌ સાધન જેથી બને, એવા ઉત્તમ એક;
આળસથી એળે ખુવે, મુરખ માનવ તેક. ૧૮
- સાધનથી સઘળું બને, હૈયે હીંમત હોય;
ડાહ્યાને સહુ દેશમાં, ગાંજી ન શકે કોય. ૧૯
- સાચાને જીહા તણો, શોષ કરે નહિં જેક;
ઠગને હાથ ઠગાય છે, લોભા કહીએ તેક. ૨૦
- એમ વિચારી ઉઠીયો, ભય છોડી ભુપાળ;
ફરવા લાગ્યો વન વિષે, દીકું ઘણું વિશાળ. ૨૧
- આગળ જાતાં આવીઓ, ઉંચો પર્વત એક;
તે ઉપર રાજા ચઢ્યો, ધારી ધીરજ ટેક. ૨૨
- સુંદર સરોવર આવીયું, તેમાં કીધું સ્નાન;
ધ્યાન ધરી ભગવાનનું, પછી કર્યું જળપાન. ૨૩

ચોપાઈ.

- ત્યાંથી આગળ આવ્યો રાય, જોતો જોતો તે વનમાંય;
એક આશ્રમ દીકું ત્યાંય, કો સિદ્ધ રહે તેમાંય. ૧
- ફળે વૃક્ષ લયેલાં સાર, આંખા કેળ અંજીર અનાર;
જોઈ આનંદ પાગ્યો નરેશ, આશ્રમ માંહે પ્રવેશ. ૨
- એકો સિદ્ધ હુતો તે ઠામ, તેને પ્રીત્યે કયાં પ્રણામ;
કહે સિદ્ધ તું કયાંથી આવ્યો, તુને આ વનમાં કોણ લાવ્યો. ૩
- રાજચિન્હ છે તારે અંગ, પણ કોય નથી તુજ અંગ;
કોણ દેશ ને કોણ છે ઠામ, આવ્યો આ વનમાં શું કામ. ૪
- સણી સિદ્ધના એવાં વચન, કરજોડી કહે રાજનં;
ચંદ્રનગર તણો જે જૂપ, ચંદ્રસેન છે નામ અનુપ. ૫

મુને ભણ્યો તેનો તન, થયું દેશ ભેવાનું મન;
 માન સરોવર ઉપર ગયો, શિવ સેવાથી મુખીયો થયો. ૬
 આવી નાગની કન્યા ત્યાંય, લેઈ આલી પાતાળની માંય;
 વરી પશ્વિની મુજને તેહ, બહુ વિગત ભણે છે એહ. ૭
 આપી ઉડણુ બુદ્ધો એક, જઈ ભેયા મેં લોક અનેક;
 મેરૂ ઉપર આવ્યો જ્યારે, મળ્યો હંસ મુને એક ત્યારે. ૮
 કહી વાત વૈરાગની જ્યારે, મુને નિદ્રા આવી ગઈ ત્યારે;
 ઘેને ઘેરાયું મહાઈ શરીર, લાવ્યો હરણ કરી કોય વીર. ૯
 હુતી ઉડણુ બુદ્ધો જેહ, મુજ પાસેથી લેઈ ગયો તેહ;
 મૂક્યો આ વનમાંહે જ્યારે, હવે આવ્યો છું શરણ તમારે. ૧૦
 કહે સિદ્ધ હવે ન ડરેશ, સ્વપ્નમાં પહોચાડું તારે દેશ;
 એમ કહી રૂળ આપ્યાં સાર, હૃદયે રીઝ્યો રાજ કુમાર. ૧૧
 ભક્ષ કરી કીધું જળ પાન, ભર્યો સિદ્ધ ઘણો ગુણવાન;
 કર જોડી કહે છે ભૂપાળ, અહીં થઈ ગયા ઠેટલા કાળ. ૧૨
 સિદ્ધ કહે સહુ સૃષ્ટિ જેહ, તે પહેલો છે મહારો દેહ;
 નહોતી ધરતી નહોતું નીર, નહોતું તેજને નહિ સમીર. ૧૩
 જ્યારે નહોતું થયું આકાશ, ત્યારે મહારો હતો પ્રકાશ;
 નહોતા સુરજ નહોતા ચંદ્ર, નહોતા બ્રહ્મા વિષ્ણુને ઇંદ્ર. ૧૪
 સત રૂપી ભૂમી છે જ્યાંય, હંસ રૂપ હતો હું ત્યાંય;
 સત્થી ચિત્ થયું જે વાર, તેથી આનંદ થયો અપાર. ૧૫
 આનંદમાંથી ઇચ્છા થઈ, ત્રિગુણ ઉપજ્યા તેથી સહી;
 એવીસ તત્વ થયાં છે ત્યાંય, હું આવી રહું છું તે માંય. ૧૬

હું મ્હારં નથી ભૂલ્યો રૂપ, તેથી સિદ્ધ રહ્યો છું ભૂપ;
 જે પોતાનું ભૂલે આપ, તેને લાગે સઘળા પાપ. ૧૭
 પાપે સૌ જનમે ને મરે, રાગ જરા આઈ દુઃખ કરે;
 જેને પાપ ન થાય લગાર, તે નરની રહે અમર કાય. ૧૮
 નવનીધ ને અષ્ટમા સિદ્ધિ જેહ, સદાય હાજર રહેછે તેહ;
 જે નર ભૂલે સત્ય સ્વરૂપ, તે બે છે માયા રૂપ; ૧૯
 જેમ જેમ પાપ કરે છે રાય, તેમ તેમ અધમ દેહમાં બાય;
 હું છું હંસ સનાતન સોય, મુજથી પેહેલું ન મળે કોય. ૨૦
 રાબા કહે છે સઘળા દેહ, પરથમ કોણે કીધા તેહ;
 સિદ્ધ કહે કરતારે કર્યા, તેમાં હંસ પોતાના ધર્યા. ૨૧
 જેવાં જેણે કીધાં પાપ, તેવાં તે પામે પરીતાપ;
 રાબા કહે દેહ છે જેહ, કરમ વિના કેમ જીવે તેહ. ૨૨
 સિદ્ધ કહે કરમ જે કરે, ઈશ્વર આજ્ઞાએ અનુસરે;
 ભૂલે નહિં હંસનો બાપ તેને કાંઈ ન પરસે પાપ. ૨૩

ચોપાલ.

વળી સિદ્ધને પૂછે રાય, સહુ સિદ્ધિતે શાથી થાય;
 જેને સાધે છે સઘળા સિદ્ધ, મુને તેની બતાવોને વિધ. ૧
 કહે સિદ્ધ છે સાધન જેહ, ભોગ સાધને પામે તેહ,
 જેની ધારણા ધારે જેવી, તેને થાય છે સિદ્ધિ તેવી. ૨
 આઠ સિદ્ધિઓ મોટી જેહ, અષ્ટ સાધને પામે તેહ;
 પંચતત્ત્વોની ધારણા કરે, દેહ ધારે તેવો તે કરે. ૩
 પૃથ્વીમાં હોય પૃથ્વી રૂપ, થાય જળમાં તે જળ સરૂપ;
 વળી અગ્નિમાં અગ્નિ જેવો, હોય વાયુમાં વાયુ તેવો. ૪

હોય શબ્દમાં શબ્દ સરૂપ, એવી સિદ્ધિઓ પામે અનૂપ;
 કરે પ્રહ્લાંડ જેવી કાય, વળી આણું સરખો થઈ જાય. ૫
 એવાં સિદ્ધિનાં અદ્ભૂત કામ, ધરે સૃષ્ટિનાં રૂપ તમામ;
 જાણે સર્વેના મનની વાત, એવો સિદ્ધ બને સાક્ષાત. ૬
 ધરે આકાશ કેઈ ધ્યાન, થાય તે નર પ્રહ્લ સમાન;
 એથી અધીક કહેવાનું નથી, સાચે સાચું કહ્યું મહેં કથી. ૭
 જ્યારે તત્ત્વ સમસ્ત સધાય, તેતો ઇશ્વર આપે થાય;
 વણુ સાધે રહે જડ જીવ, પર આધીન દીન સદૈવ. ૮
 માટે માનવનો ધરી દેહ, સાધે જોગ તો સમરથ તેહ;
 વણુ સાધે મરે અવતરે, દેહ લાખ ચોરાશી ના ધરે. ૯
 એજે ખુવે મનુષ્યનો દેહ, જાણે પશુ બરાબર તેહ;
 ધન કોટીક ખરચે કાંય, એક શ્વાસ મળે નહિં તોય. ૧૦
 એને એજે ખુવે છે પ્રાણી, નથી જાણતો મોટી હાંણી;
 કર સાધન જો તુંને ગમે, શીઠ લોક જોવાને ભમે. ૧૧
 આખું પ્રહ્લાંડ આપની માંય, પણુ તું નથી લેહેતો કાંય.
 એમ કહી સિધ્ધે તેણી વાર, કીધું મોટું રૂપ નીરધાર. ૧૨
 ચૌદ લોક એના દેહમાંય, દીઠા ભુપે તતક્ષણ ત્યાંય;
 વળી ન્હાનું દેખાડયું રૂપ, જોઈ વિરમય યથો મન ભુખ. ૧૩
 બીજાં રૂપ દેખાડ્યાં અનંત, એવો સિદ્ધ ઘણો શુભવંત;
 જાણ્યું મનમાં જ્યારથરાય, સહુ સાધનનો મહીમાંય. ૧૪
 ચૌદ લોક તણું મુખ જેહ, આની આગળ ત્રણવત તેહ;
 હવે જાઉં જો મારે ધામ, કર સાધન બેસીને ઠામ. ૧૫
 જીવ કાચા સરવ મરી જાય, નથી જાણતા સરસ ઉપાય;
 અવતારી તણા શુભ ગાય, આખો જન્મ વૃથા વહી જાય. ૧૬

પ્રભુ રૂપ શકે નહિં જાણી, ગાય રસની ભરેલી વાણી;
તણ ચૈતન જડને ધાય, તેથી કારજ માંય ન થાય. ૧૭

દોહા.

- સાચો જાણી સિદ્ધને, વળતી લાગ્યો પાય;
શીખ્યો સાધનની કળા, ઉલટ અંગ ન માય. ૧
- આંખ મીંચાવી એ સમે, સિદ્ધે જેણી વાર;
એક પલકમાં આવીઓ, જ્યાં છે નાગ કુમાર. ૨
- પશિની છે પાતાળમાં, ત્યાં આવ્યો તતખેવ;
સમરથ જાણ્યો સિદ્ધને દેવ તણા છે દેવ. ૩
- પ્રીતે પૂછે પશિની, દીઠા કેવા દેશ;
કેવા આનંદ પામીયા કેવા દીઠા કલેશ. ૪
- વળતી વિરતારી કહી, વિનતા આગળ વાત;
જેવું જોયું જગતમાં, તેજ કહ્યું સાક્ષાત. ૫
- સારી વાતો સીદ્ધની, તે કહી સઘળી ત્યાંય;
પ્રીતે હરખી પશિની, પોતાના મનમાંય. ૬
- પુણ્ય તણાં પરતાપથી, સંકટ સઘળા જાય;
વન પરવત સાગર વિષે, પુણ્ય કરે છે રહાય. ૭
- પાપી પ્રાણી હોય તે, નિશ્ચે માર્યો જાય;
માટે માનવ માત્રને, કરવું પુણ્ય સઘાય. ૮
- અગ્નિમાંથી ઉગરે, વાઘ સિંહ ના ખાય;
મહા વિકટ ઠામે વળી, પુણ્ય કરે છે રહાય. ૯
- કાયા વાચા મન વડે, પુણ્યવંત જે હોય;
તેને આ સંસારમાં, કષ્ટ પડે નહિં કોય. ૧૦

પાપીને પીડા કરે, ભૂત પ્રેત દેતાલ;	
નવ ગ્રહ પશુ તેને નડે, કરે પનોલી કાળ.	૧૧
પુણ્ય તણા પરતાપથી, સારો મળે સુસંગ;	
ગુણ બુદ્ધિ વિદ્યા વધે, સમજે સર્વ પ્રસંગ.	૧૨
નારીને કહે નરપતી, સાંમળ મારી વાત;	
જઈએ મહારા દેશમાં, જ્યાં છે મારો તાત.	૧૩
દિવસ ઝાઝા વહી ગયા, જોયા સઘળા દેશ;	
ચાલો જઈએ આપણે, જ્યાં છે ચંદ્ર નરેશ.	૧૪
શ્યામા કહે સાફ કહ્યું, ચાલો જઈએ ત્યાંય;	
જોવા નગરી તમ તણી, છે ઇચ્છા મનમાંય.	૧૫
આજ્ઞા માગી તાતની, કરી એજ વિચાર;	
નગરી જ્યાં ચંદ્રાવતી, ત્યાં જઈએ નિરધાર.	૧૬
શેષે સઘળી સંપત્તિ, આપી ત્યાં નિરધાર;	
નિજ નગરીમાં આવીયો, વળતી રાજકુમાર.	૧૭
રાજા પાસે મોકલ્યો, આગળથી દૂત એક;	
આપી તરત વધામણી, રાચે કરી વિવેક.	૧૮
વાજાંત્ર વગડાવીયાં, રાચે તેણી વાર;	
પદ્મિની સહીત પધારીયો. વળતી રાજકુમાર.	૧૯

ચોપાઈ.

એટયો ભુપને રાજકુમાર, વાખ્યા આનંદ અંગ અપાર;	
જોઈ પદ્મિની હરખ્યો ભૂપ, જેનું રંભાના સરખું રૂપ.	૧
કહે કુંવર પ્રત્યે નરેશ, કહેા હીઠા છે કેવા દેશ;	
કહી કુંવરે સઘળી વાત, આઘ અંત લગી સાક્ષાત.	૨
શેષ નાગની કુંવરી એહ, નામે ચંપકમાળા તેહ;	

એની પાસે છે વિદ્યા બહુ, તેથી લોક જોયા મેં સહુ. ૩
 જમરાયનાં જોયાં ધામ, ફીઠાં તે તણા સઘળાં કામ;
 ચિત્ર વિચિત્ર દફતરદાર, પાપ પુણ્ય તણા લખનાર. ૪
 ચૌદ કોટી છે જમના દૂત, તેનાં કામ ઘણાં અદ્ભૂત;
 પાપી જીવોને હે છે હંડ, એવા દૂત છે મોટા પ્રચંડ. ૫
 જેણે પાપ કર્યાં હોય જેવાં, તેને દુઃખ પડે છે તેવાં;
 પુણ્યવંતા છે પ્રાણી જેહ, જાય સ્વર્ગ લોવનમાં તેહ. ૬
 તેના વૈભવનો નથી પાર, મહેં તો જોયાં સર્વ નિરધાર;
 હરિ ભક્તિ તણાં કરનાર, વસે વૈકુંઠમાં નિર્ધાર. ૭
 શિવ ભક્તિ કરે છે જેહ, વસે કૈલાસમાં જઈ તેહ;
 અન્ય દેવ તણાં ભજનાર, દેવ લોકે વસે નિરધાર. ૮
 મહા પ્રલય આવે છે જ્યારે, જાય પ્રલય સઘળાં ત્યારે;
 જઈ માયામાં સઘળા સમાય, સૃષ્ટિકાળે તે પાછા થાય. ૯
 સુની માકુંડ જેવા જેહ, ઘણા ક્રપ જીવે છે તેહ;
 જોગ સિદ્ધિનાં સાધન કરે, તે તો કાંઈ કાળે ના મરે. ૧૦
 પરબ્રહ્મનું ધારે ધ્યાન, તે તો થાય છે બ્રહ્મ સમાન;
 મને સિદ્ધ મળ્યો હતો એક, તેણે સઘળો કહ્યો છે વિવેક. ૧૧
 જોગ સાધન સૌથી સાફ, મન માન્યું છે તે થકા મહાફ;
 નથી સાધન કરતા જેહ, મરે કાચા બચારા તેહ. ૧૨
 ભક્તિ જોગ સર્વથી ભલો, કરવો એજ ઘટે એકલો;
 જીવ રાખે પ્રભુપદ પ્રીતિ, રહે સંસારમાં દહ નીતિ. ૧૩
 કરે સરવે તણા ઉપકાર, રીઝે તેથી જગત-કરતાર;
 કહી કુંવરે સઘળો વાત, ઘણું હૃદયમાં રીઝ્યો તાત. ૧૪
 સોંપ્યું સુતને તે સઘળું રાજ, કીધાં પોતે ધરમનાં કાજ;

જનકાદિક થઈ ગયા જેવા, ચંદ્રસેન થયા છે તેવા. ૧૬
 કથા સાંભળે તેમની જેહ, થાય નિર્મળ તેનો દેહ;
 બહુ તીર્થનું ફળ હોય, મુણે પ્રેમ સહિત જે કોય. ૧૭
 લેઈ સર્વ પુરાણનો સાર, કહ્યું ચંદ્ર ચરિત્ર ઉદાર;
 શીખે સાંભળે જે નરનારી, થાય બુદ્ધિ તેની નિર્મળ સારી. ૧૮
 નથી શાસ્ત્રમાં જેના પ્રમાણ, એવી વાતો મુણે છે અબળ;
 પાપ પુણ્ય ગણે નહિ મૂઢ, તેને અંતે પડે દુઃખ મુઢ. ૧૯
 નીતિ ધર્મે તજે છે જેહ, નર નાસ્તિક કહીએ તેહ;
 તેનો જન્મ વૃથા જાય, શુભ સાધન કાંય ના થાય. ૨૦
 હ્રુપુ જ્ઞાન કથે છે કોય, શુન્યવાદી સરીખા સોય;
 કરે ધર્મ ઉપર જે તર્ક, તેને અંતે મળે છે નર્ક. ૨૧

હોહા.

ધર્મશીળ કહે તાતને, મહેં જોયા સહ દેશ;
 પાપ કરમ કરનારને, અંતે મુખ નહિ દેશ. ૧
 પુન્યવંતને દેખીએ, જો કાંઈ પહેલું દુઃખ;
 પણ આગળ તેને મળે, સારું અઢળક મુખ. ૨
 પાપની સહ સંપત્તિ. એળે વેળે જાય;
 પુન્યવંતને શ્રી હરિ, સદા કરે છે રહાય. ૩
 પુન્યવંત પ્રાણી તણી, કીરતી સારી હોય;
 પાપી જનને લોકમાં ધીક્કારે સહ કોય.
 એરી જારી લાંચવા, ચાલીના કરનાર;
 એવા પાપી જીવને, સરવ કરે ધીક્કાર. ૫
 વિક્રમ સંવત ઓગણી, તે ઉપર છવીસ;
 કથા કરી છે છાટમે, પ્રેરક શ્રી જગદીશ. ૬

इति श्री चंद्रचरित्र आख्यान संपूर्ण.

અથ ઉદ્ધવ કૃષ્ણ સંવાદ.

દોહડા.

- વિધન હરણુ અશરણુ સ્વરણુ વિધાનો દાતાર,
તે ગણપતિને હું નમુ, આપો ભુદ્ધિ ઉદાર. ૧
- ઉદ્ધવને શ્રીકૃષ્ણની, ગોળિ પરસ્પર જોહ;
કેશવની કૃષ્ણ થકી કહું વિસ્તારી તેહ. ૨
- લોભી ઉપર જે સમે, થયો દુષ્ટનો ભાર;
તે હરવા જદુવંશમાં થયો કૃષ્ણ અવતાર. ૩
- ગોકુળમાં લીલા કરી, દીન બાવન વર્ષ અગીઆર;
વળી મામા કંસને, માર્યો તેણે ઠાર. ૪
- ઉગ્રસેનને આપીયું, રૂડું સઘળું રાજ;
ગુરૂ પાસે વિદ્યા ભણી, કીધું અદ્ભુત કાજ. ૫
- વાસી નગરી દ્વારકાં, સાગર કેરી તીર;
છાપન કુળ જાહવ થયા, ધર્મ દુરંધર ધીર. ૬
- સુંદરી સોળ હજારને ઉપર એકસો આઠ;
પ્રિત કરી પોતે વર્યા, ઠીક રચ્યો સઉ ઠાઠ. ૭
- પક્ષ કરી પાંડવ તણો, ઉતાર્યો ભૂભાર;
યજ્ઞ યાગ વિધિયો કરી, દીધાં દાન અપાર. ૮
- જાહવ ઉન્મત્ત જોઈને, કરો પ્રેરણા આપ;
હાંસી કરતાં વિપ્રની, થયો સર્વને શ્રાપ. ૯
- એક સમે એકાંતમાં, બેઠા જાહવરાય;
ઉદ્ધવજી ત્યાં આવીયા, પ્રિતે લાગ્યા પાય, ૧૦

કર જોડી શ્રીકૃષ્ણને, વિનય કયો બહુવાર;
કહો કૃપાનીધિ આપનો, શો છે શુભ વિચાર. ૧૧
દ્વારામતીમાં થાય છે, અશુભ ઘણા ઉત્પાત;
કહો કૃપાનિધિ આપનાં, મનમાં શી છે વાત. ૧૨

ચોપાછ ત્રિતાન.

સુણી ઉદ્ધવજીની વાણી, વળતા બોલ્યા સારંગપાણી,
તમે ઓદ્ધવ મહારા મિત્ર, સાચા સજ્જન પરમપવિત્ર. ૧
તમે આગળ કહું છું વાત, જાણી સંત જલા સાક્ષાત,
થશે જાઠવ કુળનો નાશ, નથી કોઈને રહેવાની આશ. ૨
અમે જઈશું વૈકુંઠધામ, જશે સિંધુમાં દ્વારકા ગામ,
એક રહેશે તમે છો સંત, એમ બોલ્યા શ્રી ભગવંત. ૩
સુણી ઉદ્ધવે એવો વિચાર, આવી આંખોએ આસુનીધાર,
આવી મુછાં થયા દિગ્મુઠ, દુઃખ વ્યાપ્યું રૂઢેમાં પુઠ. ૪
એવું જોઈને બોલ્યા ધનશ્યામ, તમે ઉદ્ધવ ના કરે! આમ,
એવો મોહ મિથ્યાનવ ધરીયે, સત્ય સ્વરૂપ જાણીને ઠરીયે ૫
જાણો દૃષ્ટ પહારથ ફોક, માયા મૃગજળ ચોદે લોક,
ધરે દેહ તે સરવે જાય, રહીના શકે કોટી ઉપાય. ૬
કહું કલ્પતણી એક વાત, તે સુણજો તમે સાક્ષાત,
જુગ ચાર વિતે છે જ્યારે, એક ચોકડી થાય છે ત્યારે. ૭
એવી બોતેર ચોકડી જાય, એક મનવંતર કહેવાય,
વીસ આઠ મનવંતર હોય, દિનરાત્રી પ્રહાની સોય. ૮
એવે માપે વરસ સો થાય, ત્યારે દેહ પ્રહાનો જાય,
એવા સહસ્ર પ્રહા હોય જ્યારે, શ્વાસ વિષ્ણુતણો હોય ત્યારે ૯

હસ સહસ્ર વિષ્ણુ હોય, પળ શિવની કહાવે સોય.
 જાય શંકર એવા હજાર, શ્વાસ શક્તિનો હોય નિરધાર. ૧૦
 વીતે શક્તિ સહસ્ર જો એવી, નિરંજનતણી પળ હોય તેવી,
 સહ નિરંજનમાં જઈ રહે, એક કલ્પ તે તેને કહે. ૧૧
 એવા કલ્પ ચતુર હથ જાય, દેહ મારકડનો લય થાય,
 મુનિ મારકડ મરે છે જ્યારે, રોમ ત્રાટે રોમાંચલ ત્યારે. ૧૨
 સો કલ્પે રોમાંચલ મરે, પીછું બગદાલવ અળશુ કરે,
 સહસ્ર કલ્પે બગદાલવ પડે, એકવટ હંસ પીછુ ઝડે. ૧૩
 વટહંસ સહસ્ર હસ જાય, એક શ્વાસ બુલંદીનો થાય,
 મહા કલ્પ બુલંદીના રહે, સહ બ્રહ્મની લેળા વહે. ૧૪
 બ્રહ્મ સદૃશિદ આનંદ સોય, શ્વાસ કેવલ કેરો હોય,
 ઉઠે શ્વાસ સૃષ્ટિ સહ થાય, બેસે ત્યારે પોતામાં સમાય. ૧૫
 એવો કરતા પ્રભુ છે જેહ, હું તો તમને બતાવીશ તેહ,
 તમે જાણશો એને જ્યારે, થશો મુક્ત તરત તે વારે. ૧૬
 છતે દેહે થઈ રહો મુક્ત, એવી તમને બતાવું બુક્ત,
 મુઆ પુઠળ મુક્ત જે કહે, એતો ઠગ ગુરૂ કાંઈ ન લહે. ૧૭
 મહા કલ્પે બળે છે જેમાં, છતે દેહે હું લેળવું તેમાં,
 થહો ઉદ્ધવ મહાઈ જ્ઞાન, રાખો એક પ્રભુમાં ધ્યાન. ૧૮
 સત્ય જ્ઞાનને આનંદ જેહ, મહાઈ શુદ્ધ સ્વરૂપ છે તેહ,
 જનના મનમાંથી એ જો જાય, થઈ પામર બહુ પીડાય. ૧૯
 માટે આપવું જ્ઞાનનું જ્ઞાન, નથી સુકૃત એહ સમાન,
 જ્ઞાન નેત્ર વના સહ અંધ, ના હોય ઇશ્વર સાથે સંબંધ ૨૦
 જેમ નેત્ર વના નર હોય, રવિરૂપ ન દેખે સોય,
 આઠે પહોર તેને અંધાઈ, નવ સુઝે સાઈ કે નઠાઈ. ૨૧

ઉદ્ધવ જ્ઞાન મનુષમાંથી જાય, ત્યારે પશુ ખરાખર થાય,
કરે કર્મ અનિતિ અધાર, કરે ઢંગ વહાણા ઢાર. ૨૨
પછી કોપ કરે કરતાર, હોય શ્રદ્ધિતણે સંહાર,
ધરં દેહ હું એટલા સાફ, ઘણું જ્ઞાન કથી વિસ્તાર. ૨૩
હોય અનુભવી સાચા જેહ, નિશ્ચે જાણવો મ્હારો દેહ,
ઉદ્ધવ છો તમે સંત સુજાણ, માટે માનજો મ્હારું પ્રમાણ. ૨૪
તમે થાજો એ જ્ઞાનના વેણા, એનું મૂળ રખે જવા દેતા,
એની ચાલે પરંપરા જેમ, તમે કરજો નિરંતર તેમ. ૨૫
તમને આપું છું ઉત્તમ લક્ષ, તેથી દેખશે રૂપ પ્રત્યક્ષ,
તમે લક્ષ ન જૂલશે લેશ, કોય સમે જો પલટો વેશ. ૨૬
વળી થાશે એવાને એવા, સદા કાળ તમે સુજ જેવા,
અમે જઇશું સ્વધામે જ્યારે, કળી કાળ લોપાશે ત્યારે. ૨૭
શિવે તંત્ર કયાં છે જેહ, ઠામે ઠામે પ્રવરતશે તેહ,
કયા ધર્મ તે સઘળો જશે, બહુ પાંખડ ઉભાં થશે. ૨૮
કરશે હિંસાવાળા બહુ કર્મ, વળી દુખશે વેદનો ધર્મ,
આર્ય ધર્મ તે ચુંથાઈ જશે, નવા કલ્પિત ઉભાં થશે. ૨૯
જગત કરતાનું નહિ હોય જ્ઞાન, થશે પંથવાળા ભગવાન,
ઝાઝો જેહ હશે વાચાળ, કરશે ઢંઢ તે મોટો વિચાળ. ૩૦
પરધન હરવા બહુ તંત્ર, છાના સાધશે મેઝા મંત્ર,
ખલ્લ પુદ્ધિના જીવ અજાણ, તેને અરપશે તનધન પ્રાણ ૩૧
સાધી વીરને કરશે સમાધી, ખરી વસ્તુ તો અમને લાધી,
અમે અક્ષર ધામથી આવ્યા, પ્રભુ પાસેથી મેવા લાવ્યા. ૩૨
જોઈ અચરત પામશે જંત, કહેશે એજ ખરાં ભગવંત,
મંદ બુદ્ધિ ન જાણે મર્મ, ખરો જાણશે ખજનો ધર્મ. ૩૩

જુઠ નિંદા કપટને દ્રેષ, તેનો ત્યાગ કરે નહિ લેશ,
 કોઈ કંઈને ઇર્ષા બહુ, એવા સાધુ કહેવાશે સહ. ૩૪
 પંથને શત્રુધણે, કોટી ઉપાય કરીને હણે,
 વેદ વાક્યનો ફેરવે અર્થ, તેને કહેશે મોટા સમર્થ ૩૫
 ઉદ્ધવ કપટી તણી જે કરણી, કોટી જીવે ન જાયે વરણી,
 કળી કાળમાં એવા થશે, ખરૂં જ્ઞાન તો લોપાઈ જશે. ૩૬
 તમ સરખા જે જ્ઞાની હોય, તેનું વચન ન માને કોય,
 પ્રભુ વ્યાપક જે કોઈ કહે, સરવાતીત સાક્ષી રહે. ૩૭
 તેની નિંદા કરે શક બહુ, ગણે જીવ ચરાચર સહ,
 હોય પંથનો આગુઓ જેહ, પ્રભુ માનીને પૂજે તેહ. ૩૮
 તેના નામની ફેરવે માળા, કરે લોક ઉતરવાના ચાળા,
 ઘણી જુક્તિ કરી ધન હરશે, ગામે ગામમાં મંદિર કરશે. ૩૯
 ખજ થઈ જશે સઘળા જીવ, કોઈ નહિ લહે સાચો શિવ,
 એનું કળીયુગ માંહે થાશે, સત્યદાન દયા ધર્મ જાશે. ૪૦

ઇતિશ્રી ઉદ્ધવ ગીતા પ્રથમોધ્યાય-૧

દોહો.

વચન સુણી વિશ્વેશના, ઉદ્ધવ થયા ઉદ્ધાસ,
 પ્રથમ પંથ જે વેદનો, કોણે કીધો નાશ. ૧
 શબ્દ બ્રહ્મનું સર્વથી, મહા મોટું સિદ્ધાંત,
 તેને નાંખે ફેરવી, એ કોણ બુધ્ધવંત. ૨
 આ કારણ કરવો પડ્યો, પાંખડીનો પંથ,
 કુર્તક કરી કોણે કયો, જુઠા નાસ્તિક ગ્રંથ. ૩
 ઉદ્ધવની વાણી સુણી, વળતા બોલ્યા કૃષ્ણ,
 સાંભળજે હવે તમે સાફ પુછ્યું પ્રશ્ન. ૪

રાગ સીતાળના મહિનાનો.

તમે ઉદ્ધવ મુણ્ડને એક પુરાતન વારતા,
 પહેલાં જ્ઞાન દેવ સમેત ધર્મ દૃઢ ધારતા.
 હિરણ્ય કાશ્યપના મુત સર્વ જ્ઞાનવને દેવતા,
 હુતા જ્ઞાનવ શિવના ભક્ત સદા તેને સેવતા.
 રહેતા દેવ ત્રિવિષ્ટમાંહે, જ્ઞાનવ ચિંતા દેશમાં,
 એક એકનું લેવાને રાજ્ય કરતા બુદ્ધ કલેશમાં.
 આખ્યાં વિશ્વ કર્મોએ, વિમાન દેવ મુખીયા થયા,
 ચઢી સ્વર્ગમાં દેવા માર, જ્ઞાનવ દુઃખીયા.
 પછી સર્વે ગયા શિવપાસ, પીડાથી પોકારાયા,
 અમે ભક્ત તમારા ઇશ, દેવો થકી હારીયા.
 આખ્યાં વિશ્વ કર્મોએ વિમાન વધુ બળતાણું,
 પ્રભુ અમને આપો ત્રિપુર, વધે બળ અમ તાણું.
 તમ ટાળી હણે નહિ કૌય, એવો વર આપને
 બાણી સેવક સાચા નાથ, સંકટ સહ કાપને,
 મય જ્ઞાનવ કેરો મુતાર, આજ્ઞા કરી શંકરે,
 તમે રહેજો હવે ત્રયપુર, થશે સહિષિ સરે.
 સોના રૂપા ત્રાંબાના, તરત ત્રિપુર બનાવીયાં,
 વશ્યા જ્ઞાનવ કુરંગ સમેત બલ્લાંમન બાવીયાં.
 થયા આકાશ ગામી તે, દેવ દુઃખીયા થયા,
 કર્યું બુદ્ધ હઠાળ્યા દેવ, નગર લૂટી ગયા.
 કયો વળતો દેવે વિચાર, સર્વ ટોળે મળી,
 હવે જ્ઞાનવ સર્વે જીતાય, એવું કરવું વળી.
 મુણ્ડી દેવોએ કયો વિચાર, ગુરૂ જીરાપતિ,

પામ્યા દાનવ શિવ વરદાન, લેદાશે શિવવતી.
 કરીએ કપટ ભરેલો ધર્મ, મર્મ કોઈ ના લહે,
 દયા બાણીને પાળે જીવ, શિવ કોઈ ના કહે.
 રમ્યા નાસ્તિકના ગ્રંથ, કપટ ભરી કુંડ્રીયા,
 થયા ગુરૂજી તે સહેજાનંદ, દેવ થયા મુડ્રીયા.
 સહેજાનંદ કહે આ જગત રહેજથી રચાય છે,
 હોય તત્વનો સહેજ સંજોગ જીવ તું થાય છે.
 નથી ઇશ્વર કતી કોઈ, સર્વમાં જીવ છે,
 ચાહે તત્વ સંજોગે સર્વ, કહો કોણ શિવ છે.
 કરી કપટી સાધુનો વેશ, દાનવ તણા દેશમાં,
 આવ્યા દાનવનો જ્યાં નરેશ, વિચિત્રતાના વેશમાં
 મહા ત્યાગ વડો વિતરાગ, દયાએ દેખાડતા,
 જળ મુકાવી લેતા પાપ, પંથમા પાડતા.
 કહે શિવ નથી નિરધાર સર્વમાં જીવ છે,
 જીવે જીવ વડે સહ કોય, તત્વ તો સદૈવ છે.
 અન્ન પ્રદા છે દેહનું નામ હણે જો તેહને,
 પ્રદા હત્યા તો તેને હોય, બાણવી એહને.
 કંઈકંઈ દેખાડીયા ચમત્કાર, ગમારોને તે છેતર્યા
 આપી શિક્ષાની પત્રીયો ત્યાંય શિષ્ય સઘળા કયા.
 માને ઇશ્વર મિથ્યા અંધ, જીવોને બલવે
 બળે નાસ્તિક ગુરૂનું નામ વાગ જીઠા લવે.
 ત્યજી ભકિત શંકરની તે દેવ રાજી થયા,
 પછી પલટી પોતાનો વેશ, શંકર પાસે ગયા.
 કહી વિનય કરીને વાત, કપાલી કૌપાલીયા,
 તેથી કીધો ત્રીપુરનો નાશ, નિગમને મનાવયા.

કેઇ આબ્યા શંકરને શર્ણુ, ઘણા માયાં ગયા;
વળી નાસ્તિક, કળાશ્રુગ માંય પાછાં પેદા થયાં.

દાહા.

ઉદ્ધવ કળ શ્રુગ આવશે, પ્રગટ થશે બુદ્ધ પંથ
નાસ્તિક સઘળા અવતરી, કરશે કુડા ગ્રંથ. ૧

વિપ્ર વેદને નિંદશે, કરશે કલ્પિત કર્મ,
કહી કુસંગી સર્વને, દહ કરશે નિજ ધર્મ. ૨

બુદ્ધિ બુદ્ધ બમાવશે, જોઇ જોઇ ભોળાજન,
માથા ઝીકી મનુષ્યનાં, ફટ ફેરવશે મન. ૩

ત્યાગીનાં ટોળાં થઇ, ફરશે ગામે ગામ,
નિંદા સઉની શીખવી, નરકે જાશે તમામ. ૪

ચોપાઇ ત્રીતાળ.

સુણી શ્રી હરિજીની વાણી, બોલ્યા ઉદ્ધવ જોડીને પાણી;
કહો કરુણા કરી કીરતાર, ક્યારે બુદ્ધનો થશે અવતાર. ૧

શા કારણ નહશે વેદ, તેનો મુજને બતાવો ભેદ;
વેદ ઇશ્વરની છે વાણી, બુદ્ધે નહી હશે શું જાણી. ૨

બુદ્ધ કહે છે હરિ અવતાર, કેમ તેણે કયોં પિછાર;
કીયે કામે તે પ્રગટ થશે, ધર્મ ક્યાં સુધો ચાલતો હશે. ૩

તેને ઉઘાપશે વળી કેણુ, મુને કહો પ્રભુ કરો વખાણુ;
સુણી ઉદ્ધવજીના પ્રશ્ન, પછી બોલ્યા કૃપા કરી કૃષ્ણ. ૪

ઉદ્ધવ વેદ પહેલા જનમાત્ર, હુતા સઘળા તે હિંસાના પાત્ર;
એવું જાણી રચ્યા મેં વેદ, તેમાં જાંઘ્યો છે વિધિ નિષેધ. ૫

હજી યજ્ઞ વિધિ વિના જીવ, તે તો ભોગરે નર્ક સદૈવ;
વળી વેદને અતે સઉ, યજ્ઞ નિષેધ કીધા બહુ. ૬

તોયે સ્વાદના લોભીયા હતા, કરી હિંસાને નકે જતા;
ત્યારે બુદ્ધ તણો ધરી દેહ, જડમુળથી ખેંદશે તેહ. ૭
ઉદ્ધવ આશય માહરો એવો, કોય સમજી શકે તમ જેવો;
મંદ બુદ્ધિ લહે નહિ મમં, મિથ્યાનિંદે શ્રુતિ તણો ધર્મ.

રાગ સોરઠની ઢશી.

ઉદ્ધવ આગમ આજથી, સુષુળે નિરધાર;
કપટ ધર્મ કલિકાળમાં થશે અનેક અપાર. ઉદ્ધવ.
જાતાં વર્ષ કળજુગ તણાં, એવાં અઢીરે હજાર;
મોટો થશે મધ દેશમાં, બુદ્ધનો અવતાર. ઉદ્ધવ.
રાજા થશેરે વિર વંશનો. સારો ને સર્વજ્ઞ,
રામથી પુરૂષ જે સાતમે, જેણે નિંદા છે યજ્ઞ. ઉદ્ધવ.
રામ તણો લવ બણવો, તેનો પદ્મક બાળ,
પુત્ર રૂપણું તેહનો, બહો તેહ બુપાળ. ઉદ્ધવ.
વસુપાણી સુત તેહનો, તેનો સુધારે ઈંન;
બુદ્ધ થયો સુત તેહનો, જેનું મોટું છે મન. ઉદ્ધવ.
દ્વાદશ વર્ષનો બુદ્ધ થયોરે, ભણ્યો વિદ્યાના ભેદ,
સાર ભણ્યો પછી સાંખ્યનો વળતી ભણ્યા છે વેદ. ઉદ્ધવ.
કલેશ લીઠો કમં કાંડમાંરે, ઘણા જીવોની ઘાત,
ત્રાસ થયો તેવું ભેઈને, નિંદી વેદની વાત. ઉદ્ધવ.
એક દિવસ બુદ્ધ ચાલ્યા, નિજ નગરથી બહાર;
વૃદ્ધ મળ્યો કોઈ વાટમાં, પુછી લીધા છે પાર્યં. ઉદ્ધવ.
નેત્ર ગળે ને અંગ થરથરે, કહ્યું ના સુણે કાન,
ઢીલી ત્વચા કેશ ધોળીયા, નહિ શુદ્ધિને સાન. ઉદ્ધવ.
બુદ્ધ કહે તું કોણુ છે, આવું કયમ થયું અંગ;
વૃદ્ધે કહી પછી વારતા, પરા પુરવ પ્રમંગ. ઉદ્ધવ.

બાળ હતોને યુવાન થયો, હુતો તણ્ણમાં તોર;
 વૃદ્ધ થયો બળ વહી ગયું, જરા ના રહ્યું જોર. ઉદ્ધવ.
 વાત સુષ્ણી વિસ્મયે થયો, કયોં જુદે વિચાર;
 આરે કાયાની એવી ગતી, બાણ નિશ્ચે થનાર. ઉદ્ધવ.
 ક્ષીણ થાય છે ક્ષણે ક્ષણે, દિન બાય છે રાત;
 નવે છીદ્ર નિત્ય દેખતાં, ઝરી બાય છે તેલ. ઉદ્ધવ.
 કાચો કુંભ જળે ભર્યો એવો કાયાનો ખેલ;
 દીપક જ્યેષ્ઠિત જુઓય છે, ઘટી બાય છે તેલ. ઉદ્ધવ.
 બીજે દિવસે જુદ સંચયો, પુર પશ્ચિમ પાસ;
 રોગી દીઠો એક રાંકડો, મુખે ના માય આસ. ઉદ્ધવ.
 તેને દેખીને જુદે પુછીયું, કયમ આવું શરીર;
 રીતી કહી તેણે રોગની, આત્માં નેત્રથી નીર. ઉદ્ધવ.
 અરેરે આયુષનું મમાણુ શું, ગળી બાય છે રોગ;
 કોટી વિકારે કામા ભરી, કોણ કમં સંભોગ. ઉદ્ધવ.
 આવાં ઉપર અભિમાનથી, કરે હિંસાના કર્મ;
 ધીક ધીક સુરખ માનવી, ધીક તેનો ધમ. ઉદ્ધવ.
 ત્રિજે દિવસે જુદ તે સમેરે, આત્મા ક્ષીણ દ્વાર;
 મડદુ લઈને મળ્યા માર્ગે, પાછળ કરતા પોકાર. ઉદ્ધવ.
 પાસે જઈને જુદે પુછીયું, ક્ષીણ તેનો તપાસ;
 સાણુ તો સરવ શરીર છે, ગયો એકલો આસ. ઉદ્ધવ.
 સાંખ્ય વિચારથી શોધતો આઞ્ચું સમજમાં એજ;
 પૃથ્વીને પાણી પડયા રહ્યાં, ગયાં વાયુને તેજ. ઉદ્ધવ.
 જીવ એ વસ્તુ જુદી નથી, થયો એવો વિચાર;
 ચૈતન સહેજે થાય છે, મળે તત્ત્વ ને આર. ઉદ્ધવ.

અગ્નિ ઝોલાય બે એકલો, પછી ના હોય શ્વાસ;
 કાષ્ટ સમાન કાયા રહે, લય પામે છે લાશ. ઉદ્ધવ.
 પરમાણું જેવા હીપના, થડમાંથી જોડાય;
 ઉપર જઈ અળખા પડે, ગયા તે નવ થાય. ઉદ્ધવ.
 એમ ક્ષણિક છે આતમા, નથી અમર એહ;
 બુદ્ધે વિચારીને બુદ્ધિમાં, તુચ્છ માનીયું તેહ. ઉદ્ધવ.
 યોથેને દિવસે ચાલીયા ઉત્તર પાસ;
 જોગી હીઠેરે જંગલ વીશે, નિરાલંબ નિરાશ. ઉદ્ધવ.
 આસન ભારી અચલ રહ્યો અતિ ગગનાકાર;
 આપકે પર નહિ ઇષણા, શમ્યા સઘળા વિચાર. ઉદ્ધવ.
 આઠે પ્હોર આનંદમાં, દૃઢ જેવું છે ધ્યાન;
 તેને દેખીને થયું બુદ્ધને, ઘણું ઘટમારે જ્ઞાન. ઉદ્ધવ.
 ધન ધન આવા સંતને, બાકી સઘળુંય ફેંક;
 કલેશ ભરેલા દેખાય છે, બીજા સઘળાએ લોક. ઉદ્ધવ.
 એવું વિચારીને બુદ્ધને, બ્યાપ્યો મનમાં વૈરાગ;
 તુચ્છ જાણી સુખ સરવજું, ક્ષીણ તત્સણુ ત્યાગ. ઉદ્ધવ.
 પરણ્યા હતા એક પ્રેમજ્ઞ, તેને પોષ્યો વૈરાગ;
 તુચ્છ વિષય સુખ ત્યાગીયાં, જેવી બળતીરે આગ. ઉદ્ધવ.
 ક્ષણિક ખેલ સઉ જગતનો, ક્ષણભંશુર ભોગ;
 કલતું દેખી સઉ કાળમાં, બેઠો સાધવા ભોગ. ઉદ્ધવ.
 રાજ સાજ સુખ પરહયો, ત્યજ્યા ભોગ વિલાસ;
 દૃઢ થઈ બેઠા ધ્યાનમાં, નહિ કોઈની આશ. ઉદ્ધવ.
 ગાય શીખેને સાંભળે, કોઈ બુદ્ધ ચરિત્ર;
 વૈરાગ્ય બ્યાપે ઉરમાં, પ્રાણી થાય પવિત્ર. ઉદ્ધવ.

ચોપાદ ત્રિતામ.

ઉદ્ધવ સુદોતની જે શણી, માયાદેવી નામે ગુણ ખાંણી,
તેથી બુદ્ધિ થયો અવતાર, એની બુદ્ધિમાં મોટો વિચાર. ૧
ભણ્યો વેદ વેદાંતના ગ્રંથ, નવો કાઢ્યો પોતાનો પંથ,
બુદ્ધિ બુદ્ધિમાં કીધો વિચાર, તેણે તત્ત્વ નિરૂપ્યા ચાર. ૨
દુઃખ સમુદય માર્ગ નિરોધ, ચાર તત્ત્વતણા કર્યો શોધ,
દુઃખ તત્ત્વતણાં સ્કંધ પંચ, રહે જ્યાં સુધી સદિપ્રપંચ. ૩

હોહા.

વિજ્ઞાન ને વળી વેદના, સંજ્ઞા ને સંસ્કાર,
રૂપ સહિત છે સ્કંધના, ઉદ્ધવ પંચ પ્રકાર. ૧
રૂપ રસાદિક વળી જે, જે કોયે જ્ઞાન,
ઉદ્ધવ તેવા સ્કંધનું, નામ અણું વિજ્ઞાન. ૨
પૂર્વ કર્મના ફળ થકી, સુખ અનુભવ કોય;
તેને કહે છે વેદના, ક્રિતિયમે સ્કંધ છે સોય. ૩
નામ જાતી આદિકને, સંજ્ઞા કહે છે એક;
પાપતણા પરિધામને, સંજ્ઞા કહે છે તેક. ૪
પરમાણુના સમુહ મળી, દષ્ટિ ગોચર થાય;
રૂપ નામ છે તેકનું, એ સ્કંધ પંચ કહેવાય. ૫
પંચે સ્કંધ સંલુક છે, કણે કણે ઘટી જાય;
કારણ જીભું દુઃખનું, સમુદય તે કહેવાય. ૬
મોહાદિકથી થાય છે, ઘણો રાગને દેવ;
હું મહાકે ને પારકું, અહંતા મમતા કલેશ. ૭
તૃષ્ણાને લીધે ઘણો, રાગ દેવ જે કોય;
ઉદ્ધવ એવા તત્ત્વને, સમુદય કહે છે સોય. ૮

ક્ષણમાં જેને દેખીએ, ક્ષણમાં વણુચી જાય;
 મયા પછી ના દેખીએ, માર્ગ તેજ કહેવાય. ૯
 સર્વ પદાર્થ ક્ષણિક છે, એવી ધમ્મા જેહ;
 તે ધમ્માને રાખવી, નિરોધ કહીએ એહ. ૧૦
 સર્વ ક્ષણિક જાણી કરી, ચિત્તનો હોય નિરોધ;
 મોક્ષ નામ છે તેહનું, એમ વહે છે જોધ. ૧૧
 જોધ તણા મતને વિશે, લેહ કહ્યા છે ચાર;
 ચારે મતમાં જુજવાં, મોક્ષ કહ્યા નિરધાર. ૧૨
 ચોપાઈ.

વૈભાસીક મતવાળા જેહ, ચતુઃ ક્ષણિક માને છે તેહ,
 ચાર ક્ષણમાં ઉપજે ને જાય, ચતુઃ ક્ષણિક તેને કહેવાય. ૧
 સુત્રાંતિક કહે આત્મા નથી, પાંચ સ્કંધ કહ્યા છે કથી;
 પ્રવાહ ચાલતો ઉચ્છિન્ન થાય, તેનું નામ મોક્ષ કહેવાય. ૨
 ચોગ્ગચારવાળા કહે, વિશ્વ વિજ્ઞાન કૃપ છે સઉ;
 ધોળું કાળું ફીશે જેહ, જાણે સર્વ વાસના તેહ. ૩
 સર્વ વાસનાનો આધાર, છે વિજ્ઞાન એક નિરધાર;
 વિશુદ્ધ વિજ્ઞાન થાય જેટલે, મોક્ષ થયો માને તેટલે. ૪
 માધ્યમીક કહે શુન્ય છે સઉ, સ્વપ્ન સમાન ફીસે જમખડું;
 આઘ અંત મધ્ય વસ્તુ નથી, સઘળું શુન્ય કહ્યું છે કથી. ૫
 એવી ભાવના કરવી જેહ, મોક્ષ નામ કહેવાય તેહ,
 એજ જુદ્ધ થયા છે સાત, કહી વેદથી વિપરીત બાત. ૬
 સાતે મોટા નાસ્તિક થયા, શુન્ય બાદ કરી પ્રલે ગયા. ૭
 દોહા.

વિપત્તિ શીખી વિશ્વજી, કુછંદ કાંચન કાસ્ય;
 શાકયસિંહ છે સાતમે, નાસ્તિક પામ્યા નાશ. ૧

ભગવી આકર ઝોહતા, મુંઠાવી શીર કેશ,
 દંડ કમંડલ હાથમાં, જવીના સરખા વેશ. ૨
 ચમરી રાખે હાથમાં, ખાતા ખપ્પર માંચ,
 નીચે નજરે ચાલતા, ભેતા જીવને ત્યાંચ. ૩
 પ્રતિભા બુદ્ધની પૂજતા, કરતા સધળો વાક,
 પરમેશ્વરને નિંદતા, કરતા બહુ અપરાધ. ૪
 વડૂની પેઠે વળગતા, કરવા સઉને યોધ;
 વેદ વિપ્રને સંતની, સાથે ધણો વિરોધ. ૫
 વશીકરણુ વિદ્યા વડે, વશ કરી લેતા જન,
 સ્વામી સ્વામી સમરતા, અરપી તન મન ધન. ૬
 પાપ માપ પામર તણા, સ્વામી લેતા શીર,
 સુરખ સાચું માનતા, નાખી ચરણે નીર. ૭
 આરવાડ જ ચીનના, શિવે હણ્યાતા જેહ,
 કળીયુગ માંહે અવતર્યા, પાછા તેને તેહ. ૮
 પેઠા બુદ્ધના પથમાં, નારિતક નિહાખોર,
 ચેતન મુકો જડં ભજ્યા, થયા દેવના ચોર. ૯
 વળતી તેને ટાળીયા, મુઠે ધરી અવતાર,
 વાહ કરી હારી ગયા, મુંડીયે ખાધો માર. ૧૦
 કરભેડી ઉદ્ધવ કહે, કહો મુજને મહારાજ,
 હણ્યા શકરે બુદ્ધને, તે મુજને કહો આજ. ૧૧
 ઇતિ શ્રી ઉદ્ધવગીતા ક્ષિતિયોધ્યાય.

ચોપાઈ.

ઝોદ્ધવ મગ્ધ દેશ મોઝાર, રાજગૃહ નગરી છે સાર;
 અણીક નામે ત્યાં ભુપાળ, જેની કીરતી વધી વિશાળ, ૧

કુણ્ણિક નામે તેનો તન, રૂઢો તેહ થયો રાજન,
 થંપા નામે નમરી જેહ, કુણ્ણિક રાયે વસાવી તેહ, ૨
 તેનો સુત ઉદાઈક નામ, પાટવી પુત્રે વસાવ્યું ગામ,
 એણે જીત્યા બીજા દેશ, વશ કરી લીધા સકળ નરેશ. ૩
 એક રાજાનું લોધું રાજ્ય તેને દેશ કરાવ્યો ત્યાગ,
 તેનો પુત્ર હતો ચઠ એક, તેમાં કાંઈ નહિ વિનય વિવેક. ૪
 બુદ્ધ જતીનો એલો થયો, તે ગુરૂની સેવામાં રહ્યો,
 ઉદાઈક રાજા છે બ્યાંય, એક દિવસ બે આટ્યા ત્યાંય, ૫
 ઉદાઈક રાજા શાંણો છે સહી, કથા ખરમની તેને કહી,
 સુણતાં નૃપ નિંદ્રાવશ થયો, ગુરૂ હતો તે ઉંઘી ગયો. ૬
 એલે ચિત્તમાં કયો વિચાર, ઉદાઈકને માર્યો ઠાર,
 છાનોમાનો છટકી ગયો, ઉજેણી પતિ પાસે રહ્યો. ૭
 કહી અવંતીપતિને વાત, કીધી ઉદાઈકની ઘાત,
 તેણે ઘણો કયો ધિક્કાર, કીધો તરત દેશની પાર. ૮
 ઉદાઈકના ગુરૂ જેહ, વળતી જગી ઉઠ્યો તેહ,
 ભેયો રાજાનો દેહાર, ગુરૂએ મનમાં કયો વિચાર. ૯
 કોઈક કપટી એલો થયો, નૃપને મારી નાસી ગયો,
 હવે બે સેવક જાણ્યો, અંત પછી મહારો આણ્યો. ૧૦
 એમ વિચારી ગુરૂએ વાત, પોતે કરી પોતાની ઘાત,
 જાગ્યા સેવક જન ત્યાં સહુ, જોઈ રાવા લાગ્યા બહુ. ૧૧
 કોઈક કપટી મુંઝીયો થયો, તે રાજાને મારી ગયો,
 તે જોઈ ગુરૂ મુગ્ધા છે આપ, એમ સર્વ કરતા સંતાપ. ૧૨
 પ્રધાન પંડિતે કયો વિચાર, કોને રાજ તણો અધિકાર,
 જે જે યંડિત હતા જાણુ, તેણે એવું કયું પ્રમાણુ. ૧૩

ઢાળે કળશ હાથણી શીર, તે શબ્દ બાણી મંત્રિ ધીર,
એમ ઠરાવ કર્યો જેટલે, કડતક એક થયું તેટલે. ૧૪

ઢાણા.

- પાટણી પુત્ર નગર વિશે, હતા નંદ હબમ,
લાઈયું સ્વપ્નું તેહને, જતાં નિશા એક બમ. ૧
- એને આંતરડેઠરી, વિંટકું પાટણપુર,
અહલુત બાણી અંજમાં, મનમાં માની કુર. ૨
- એના શિક્ષકને જમ, સંભળાવી સઉ વાત,
તેણે બાણ્યું ભુપતિ, નંદ થશે સાક્ષાત. ૩
- પરણાવી પુત્રી પછી, તે વેળાએ ત્યાંય,
વળતી વરઘેઢા કર્યો, પાટણીપુરની માંય. ૪
- પ્રધાને તેડયા હતા, દેશ દેશના ભુપ;
શબ્દગારી એક હાથણી, આપી કળશ અનુપ. ૫
- ફરતી ફરતી હાથણી, આવી નંદની પાસ;
કળશ ઢાળ્યો પ્રીતથી, શબ્દ થયા ઉદાસ. ૬
- તે કિવસ નંદને, સોંપ્યું ફડું રાબ્ય,
આશા પુરો ધન્યરે, સરીયાં સઘળાં કાજ. ૭
- પ્રધાન કલ્પક નામનો, વિમ્બ બલો વિદ્વાન,
ક્ષત્રી સઘળા વશ કર્યો, તોડયું સઉનું માન. ૮
- એજ નંદના વશના, પછી થયા નવનંદ;
અદ્રશ્ય પેદા થયો, ફેડયો તેનો ફંદ. ૯
- આણકય મુનીની સાક્ષથી, ઉલ્લા નંદનું રાબ્ય,
અદ્રશ્ય હાથે ગયું, કીધા સારાં કાજ. ૧૦

- ચંદ્રગુપ્તનો ઘીકરો, રાજા બીજુ સાર,
પુત્ર એક તેને થયો, અશોક નામ ઉદાર. ૧૧
- બુધ્ધિના પાખંડમાં, અંતે પડ્યો અશોક,
વેદ ધર્મ તેણે તજ્યો, બુદ્ધ કયાં સહિલોક. ૧૨
- નાશ કયાં એણે ઘણા, વેદ ધર્મનાં પંથ,
પ્રસરાળ્યો લંકા લગી, પાખંડીનો પંથ. ૧૩
- પરવતમાં કોરાબી, શીલાલેખ સહિ હામ,
બુદ્ધ તણાં દેવળે કયાં, સઘળે ગામોગામ. ૧૪
- તેજ સમે પેઠા થયું, જૈન તણું પાખંડ,
તે પણ કહે કરતા નથી, ઇશ્વર કોઈ અખંડ. ૧૫
- ત્રીશ્રું કાપાલીક તણું, પાખંડ આદ્યું જેહ,
જૈરવ તણા ઉપાસીક. હિંસક સઘળા તેહ. ૧૬
- એવાં કળીબુગને વિશે પાખંડ ત્રશે અપાર,
બ્રહ્મ થશે ભરતખંડમાં, વરણાશ્રમ આચાર. ૧૭
- વિક્રમ સંવત આઠસે, વરસ ગયાં જે વાર,
પ્રગટ થયો પૃથ્વી વિશે, શંકરનો અવતાર. ૧૮

ચોપાઘ.

- બુધ્ધે ધરમ વધાર્યો બહુ, થયા નાસ્તિ પ્રાણી સહિ;
કહે કોઈ નથી કરતાર, સહિ સહેજે થયો સંસાર. ૧
- હોમ હવન યજ્ઞને વાગ કરે, શ્રાદ્ધ ક્રિયા સહિ ત્યાગ;
વેદ વિપ્રને સુધર્મ નંદે, એક બુદ્ધ સ્વામીન વંદે. ૨
- દેખી દેવે કયો વિચાર, શીવ પાસે ગયા નિરધાર,
પ્રેમે પૂજા કરી શીવતણી, વળી અરજ ઉચારી ઘણી. ૩
- બોલ્યા શંકર તેણે હામ, કહે દેવ આબ્યા શે કામ;
વળતા ત્રી દશ બોલ્યા વાણી, નથી વાત તમારી અજાણી. ૪

યથો બુદ્ધતણો અવતાર, શુન્યવાહી યથો સંસાર,
 નથી માનતા પાપને પુણ્ય, સઉ જગત ગણે છે મુન્ય ૫
 યોદ્યા શંકર તેણીવાર, મારે ધરવો મનુષ્ય અવતાર;
 કરવો વેદ ધરમ ઉદાર, કરવો બુધી તણો સંહાર. ૬
 સ્વામી કારતીકને કહ્યું ત્યાંય, તમે અવતરો અવનિ માંહ્ય;
 કમં કાંડ ઉદારો તમે, જ્ઞાન કાંડે ઉદારસું અમે. ૭
 યથે ઇન્દ્ર મુખવારાય, તે કરશે તમારી સાદ્ય;
 પ્રહ્લા મંડલે રૂપે યથે, સઉ શિષ્ય તમારા હશે. ૮
 એમ અવતરશે દેવ માત્ર, યથે સમરથ વિદ્યા પાત્ર;
 એમ આજ્ઞા સરવે ને કરી, દેહ મનુષ્યની સરવે ધરી. ૯
 ભટ્ટા ચારજનો અવતાર, સ્વામી કારતક તે નિરધાર;
 ગંગા તીરે હલુ એક ગામ, થયા પ્રગટ જઈ તે ઠામ. ૧૦
 બાળપણેથી બુદ્ધિ બહુ, જ્ઞાન વેદ એવા છે સઉ;
 મહા પંડીતમાં પ્રખ્યાત, નહિ એક અભાણી વાત. ૧૧
 ઘણા પ્રાણીજીવ ત્યાંય, વધી કીરતી વિદેશની માંહ્ય;
 ભટ્ટા ચારજ કુમારી ક્ષનામ, ચાલી કીરતી તે ગાંભો ગામ. ૧૨
 એક દિવસ ગંગા મોઝાર, સંધ્યા કરતા હતા તે ઠામ;
 આવ્યા તિરથ વાસી કૌય, સ્નાન કરતા ગંગામાં સોય. ૧૩
 ભટ્ટા ચારજને સમરથ બાણી, યોદ્યાં તિરથ વાસીઓ વાણી;
 હવે વેદ ધરમ તો ગયો, બુધ ધરમ પ્રગટ બહુ થયો. ૧૪
 વેદ વિપ્ર વિષ્ણુશીવ તણી, સઉ નિન્દા કરે છે ઘણી;
 શુદ્ધ ધરમ સનાતન જેહ, હવે નહિ માને કૌય તેહ. ૧૫
 થયા નારિતક ઠામો ઠામ, અળ નિંદક ગાંભોગામ;
 તિરથવાસી ના એવાં વચન, ભટ્ટે સાંભળ્યાં રાખો મન. ૧૬

મુજ છતાં વેઢજે ભય, વૃથા જન્મ મ્હારો કહેવાય;
 એમ જાણી જયા નિજ ઘેર, પછી મનમાં વિચારી પર્ય. ૧૭
 પહેલાં તકે પુધ્યાનાં જોવા, પછી ખંડનને પછી જોવા;
 એમ ધારીને ઉઠ્યા ત્યાં, ગયા થાંપા તે નગરી માંહા. ૧૮
 ત્યાં રાય મુખનવા છે જોહ, બુદ્ધ ધરમમાં પેઠેલો તેહ;
 એક બુદ્ધા ચારજ નામ, શિષ્ય સહિત રહેતો તે કામ. ૧૯
 મહા પંડીત હતો યુરો, ઘણો વાદ વિવાદમાં શુરો;
 ભટ્ટે ધાયો જતીનો વેશ, તેના પુરમાં કયો પ્રવેશ. ૨૦
 એક બાગમાં કીધો નિવાસ, પછી આવ્યા ગુફની પાસ;
 ગુપ્ત રહી સહ સાંભળ્યા અંધ, પરખી કીધો તે બુદ્ધનો પંથ ૨૧
 વેઢ નિન્દા મુણી એકવાર, આવી આંખોમાં આંસુની ધાર;
 બુધે જાણ્યું છે પ્રાણજ્ઞ એહ, ધર્મ ખંડણ કરશે તેહ. ૨૨
 માટે નાખવો એને મારો, એવી બુધોએ બુદ્ધિ વિચારી,
 સાતમાળ તાણું હતું ધામ; સહ બેઠા હતા તે કામ. ૨૩
 બહુ શુભ કયા પ્રતિયાળ, એવા સાધુ ઉઠ્યા તત્કાળ;
 વળતા ભટ્ટા ચારજને ત્યાં, ઠાળી પાડ્યા તે પૃથ્વી માંધ. ૨૪

કોહા.

પડતાં પડતાં આવીઓ ભટ્ટના મનમાં વિચાર,
 વેઢ ધરમ સાચો હશે, નહિ વાગે નિરધાર. ૧
 ઇશ કૃપાએ ઉગરીઆ, સાચું રહ્યું શરીર;
 સાચા જાણી શ્રી હરિ, ધારણ આવી ધીર. ૨
 ઉથાપું જડ મૂળથી, પાખંડીનો પથ;
 ખુબ હવે ખંડન કરે, બોળું બુદ્ધના અંધ, ૩

- હમા દેખાડે ઉપલી, અંતર કપટ અપાર;
 નરકે નાંખે જગતને, સુડીઆ મુઠ ગમાર. ૪
 સાચો બેલી શ્રી હરી, સમસ્થ સરજનહાર;
 પાંચી પાખડી તંબુ, નાચ કંઈ નિરધાર. ૫
 બેઠા જઈને બાજમાં, કરતા વિવિધ વિચાર;
 માળી મનમાં મલપતો, આંખો તેણે ઠાર. ૬
 ધરી પુલની છાજડી, તે વેળાએ ત્યાંડ;
 તે દેખો શંશે થયો, ભટજના મનમાંંડ. ૭
 કહે માળી કારણ મને, તુળશીનું શું કામ;
 કોણ હશે વૈષ્ણવ જાહી, આ બુધ્ધીનું ગામ. ૮
 રાણી છે રાજા તણી, સેવે સાળીંજ રામ;
 છાની તુળશી સરવથી, આપીશ એને ધામ. ૯
 કહેશો નહિ કોઈને, તમે કાટો દીડી વાત;
 બાણે રાજા કે જતી, અતી કરે ઉત્પાત. ૧૦
 હું પ્રાણણ પંડિત છું, નથી જતીની ભાત;
 કહે જે રાણીને જઈ, હું કહું છું તે વાત. ૧૧
 પક્ષ કરે જો માદારો, યાત્રુ બુધ્ધ તમામ;
 ખંડન કરે પાખંડનું, તો ભટ્ટ મ્હાં નામ. ૧૨
 માળી રાણીને મળ્યો, પ્રીતે કહી સઉ પેર;
 હૃદયે હરખ વધ્યો ઘણો, તેડયા પંડીત ઘેર. ૧૩
 રાણી કહે રાજા મને, નિત્ય કરે છે બોધ,
 બુદ્ધ ધર્મમાં નાખવા, કહે છે કરીને કોધ. ૧૪
 ખંડણુ સઘળાં બુદ્ધનાં, ભટે કહ્યાં તે કામ,
 રાણીના મનમાં રહ્યાં, હૃદયે આવી હામ. ૧૫

બેઠા જઈને બાગમાં, ભટલ તેણી વાર;
રાજા રાણીને મળ્યો, કહેવા ધર્મ વિચાર. ૧૬
લાવણી.

- રાજા કહે સાંભળજો રાણી, ધરમ બુદ્ધનો છે સારો;
તેમાં પાપ નથી પ્રાણીને, વેદ ધરમ છે હત્યારો. ૧
- રાણી કહે હત્યા નવ લાગે, વેદ પ્રભુની છે વાણી;
તેની આજ્ઞા જે નવ પાળે હુણુ હરામી તે પ્રાણી. ૨
- રાજા કહે સાંભળજો રાણી, રહેજે જકત થયું બાધું;
નથી કોય ઇશ્વર કરનારો, કહો હુણુ કેનું બાધુ. ૩
- રાણી કહેજો રહેજે હોય તો, દેહ આપણો કેમ થયો;
ઘટતી ગોઠવણી છે ઘટમાં, કોયે લેહ ના ભય લેહો. ૪
- બીજ રચ્યાં સ્થાવર જંગમના, અપાર ડહાપણ છે એમાં;
એ કર્તાની શિલ્પ આતુરી, કહો દીડી બીજા કેમાં. ૫
- સકળ અંગના પરમાણુથી, બુંદ રચે છે પ્રાણીની;
વિભાગ પાડી દેહ રચે છે, રંકરાયને રાણીની. ૬
- નેત્ર તણા પરમાણુ લેધને, કોમલ નેત્ર કહે કેવાં;
રજઆદીકથી રક્ષણ કરવા, પાંપણો સરજ્યા તેવા. ૭
- અરે પ્રભુનું અપાર ડહાપણ, કાન વિશે દીસે કેવું;
દશે દિશાના શબ્દ સાંભળે, કાને આવડશે એવું. ૮
- નાક વિશે તો સુગંધ સારી, પ્રીત કરીને પરખે છે;
જીભે ખટરસ સ્વાદ જણાવે, ખાતાં હઈઉં હરખે છે. ૯
- હાંત રચી હાલ્યો કીધી, ભક્ષણ ચાવી ખાવાને;
થુંક તણી વરી સેયો છુટે, પળલે આહાર પથવાને. ૧૦
- ઘણી ગોઠવણ કરાં ગળામાં, કોય અનોપમ કરતાએ;
સ્વાસ નળી પર ચડે ઢાંકણાં, ગ્રાસ ગળે છે તે વાર. ૧૧

એવું જો ના કર્યું હોત તો, પ્રાણી એવે કેમ કરી;
 સ્વાસ નળીમાં આહાર ઉતરે, તરત તે સમે ભય મરી. ૧૨
 એથી અદ્ભુત છે હૃદયમાં, રચના કીધી રાજ તણી;
 અંતઃકરણમાં અનેક વાતના, ઘાટ ઘડે છે એવ ધણી. ૧૩
 કૃષીર કરીને સ્વચ્છ થાય છે, એથી નિરમળ રહે કાયા;
 નરથી ભણી ન ભય એવી, અપાર ઇશ્વરની માયા. ૧૪
 ઉદર વિશે છે અદ્ભુત જુક્તિ, ખાનપાન સહ લેજીમરે;
 જઠરાનળને જોરે વળતુ, સર્વ પદાર્થ પ્રથક કરે. ૧૫
 કર કીધા કરતારે તેમાં, કેવી જુક્તિ દ્રીધી છે;
 અસ્થિના સાંધા જોડીને, બધે બાંધી લીધી છે. ૧૬
 કરો વિચાર જુઓ એકરનો, એવું રહેજે કયમ થાયે;
 એવા કરતાને નહિ ભણે, ક્યાળ તેથી દુભાવે, ૧૭
 જળના પરમાણુથી સરળતા, જળ જંતુ અગણીત ભલી;
 એકએકથી સરવ વિલક્ષણ, ભિન્ન ભિન્ન નાના ભાલી. ૧૮
 ટોળી મચ્છ થાય સાગરમાં, નાકે નીર ઉરાડે છે;
 સામાનો તે રીકાર કરવા, પંખીને પણ પાડે છે. ૧૯
 વિદ્યુત મચ્છ તણા મુખમાંથી, ચડપ વિજળી ચાલે છે;
 જેને પારે તને મારે, મહાજળ મધ્યે મહાલે છે. ૨૦
 નીર વિશે જ્યમ નાવ ફરે છે, મચ્છ મુકાની છે તેવા;
 જો કરનારો ના હોય ઇશ્વર, રહેજે કયમ બને એવા. ૨૧
 કમળ કુલ સરખા જળજંતુ, કમળ તણી પેર ખીલે છે;
 રંગ રંગના બહુ રૂપાળા, જળ મધ્યે તે શીલે છે. ૨૨
 છીપ ભાતીમાં ભાતી નીપજે, એનેક ભાતી એવી છે;
 એક એકમાં અપાર કુદરત, જુક્તિ જોવા જેવી છે. ૨૩

પ'ખી જાતી રચી પ્રભુએ, કોને આવડશે જોવી;
 જેનેા આહાર કયો જે રીતે, તેની સાંચ કરી તેવો. ૨૪
 લકડખોડ લાકડામાંથી; કીટતણેા જો આહાર કરે;
 કાષ્ટ કોચવા સાંચ કરી છે, અગમ વિચારી વિચારે. ૨૫
 વક્ર ચંચુને પોપટ સરખા, કીધા પ'ખી કરતારે;
 જીજ માંદાથી જીજ ખાય છે, સાંચ રચી તેવો ત્યારે. ૨૬
 હંસ ફરે સુકતા ફળ માટે, ચીંપ ફોડવા જુઓ ફરી;
 કરી સાંચ કોવાડા જેવી, ઇશે અગમ વિચાર કરી. ૨૭
 ભક્ષણને રક્ષણ કરવાના, આયુષ્ય સહને આપ્યાં છે;
 જેને જે ઉપયોગી આવે, તેમાં તેવાં ચાખ્યાં છે. ૨૮
 મધમાખીના રક્ષણ માટે, કાંટો સરજ્યો છે કેવો;
 જેને જે હથીઆર ઘટે છે, ત્યાં સંજોગ કયો તેવો, ૨૯
 હાથીને જો હાથ નથી તો, સુંદ કરી તેથી સારી;
 આહાર ઉઠક જોનાથી લેવા, પ્રથમ પ્રભુએ વિચારી. ૩૦
 વાંદર વાઘ સરીખા સરજી, હાંત નખા મુખ હીમાં છે;
 જેને ચરણે ખરીજો કરીજો, શૃંગ તોડને કીધાં છે. ૩૧
 જેને જે મેર હાંત કયાં છે, તે સાથે થુંક આવે છે;
 એક પાસજો હાંત કયાં છે, તો વાળોળું આવે છે. ૩૨
 જુઓ કલ્પના જમકતાંની, કોય વાતમાં કસર નથી;
 શુન્ય વાદિ છે સર્વ આંધળા, સહેજે થાય એમ કહેકહી. ૩૩
 વળી જુઓ વનસ્પતિમાં, ડાહ્યાપણ કેવું કીધું છે;
 પુષ્પ જીજમાં જીજ વૃક્ષમાં, દેવે સાંચી દીધું છે. ૩૪
 જીજ વિશે પરમાણું સાંચ્યાં, ડાળયાન ફળકુલિતણું;
 સહેજે સઘળાં થતાં હોય તો, બિજબિના તફ બને ધણું. ૩૫

સ્વાદ સુગંધ ધણા ગુણ જુદા, જુદો સકળ તરૂં જાતિમાં,
 કંઈ કંઈ કામ બને છે એથી, લેઈ ધણે છે જાતીમાં. ૩૬
 કમળ સરીખાં કુમુદ ધણેરાં, ખીલે છે સ્વી દેખીને,
 કુંડ કુમોદીની સરખાં ખીલે, કળા ચંદ્રની પેખીને. ૩૭
 વિચિત્ર રચના વનસ્પતિમાં, વ્યાધિ સરવ નિવારે છે,
 કોયમાં વિષ કોય છે અમૃતમય, કારજ સઉનાં સારે છે. ૩૮
 અજર અમર નર બને એ થકી, કોય ખુટીનો કલ્પ કરે,
 કોય સહસ્રનો ધાવ ફરવે, અદૃષ્ટ થઈને કોય ફરે. ૩૯
 અદ્ભુત ખેલ ઇન્દ્રજાલના, ખુટીથી બહુ જાત બને,
 એર ઉતારે સરવ જાતીનાં, એ ખુટી હોય કોય કને. ૪૦
 પાન ઉપરથી જંતુ પકડે, માંખ કાતરી તે કહે છે,
 લલજાળુને આંગ આડતાં, ચડપ પાન મીચી દે છે. ૪૧
 કોયક રસના બને રસાયણ, કોયક ખુટી રોજ ફરે,
 અ-ક કાતની રચના એવી, વિચિત્રતા કરતાર કરે. ૪૨
 વનસ્પતિને ખટ રૂખોનો, સંબંધ આરો સાંધ્યો છે,
 કોય રૂખમાં કોય કોય ખીલે, નિમ નિમંતર બાંધ્યો છે. ૪૩
 રૂતુ રૂતુનાં ફળો જુલવાં, પુલે ને વળી ફાલે છે,
 ઘટતી ઘટમાળ આલી છે, આરે જુગમાં આલે છે. ૪૪
 કારજ સ્થાવર જંતુમ પ્રાણી, કારણ છે વૈરાટ વપુ,
 કરતા ચૈતન્ય પ્રજા નિરંતર, તેનો સોડ જાપ જપુ. ૪૫
 કારણ એવીસ તત્વ કરીને, એથી અજણીત ઇંડ કર્યાં,
 આકર્ષણ શક્તિ સાંધીને, સકળ શુન્યમાં અધર ધ્યા. ૪૬
 એવો કર્તા તમે ન જાણ્યો, પાખંડ મધ્યે શીઠ પડ્યા,
 એરાવતનું આસન સુકી, ખરાબ ખરપર આપ ચડ્યા. ૪૭

કાહો.

રાણીની વાણી મુણી, રીઝ્યો મનમાં રાય,
કર્તા ઇશ્વર છે ખરો, નિશ્ચે જોતાં ન્યાય.

ઇતિશ્રી ઉદ્ધવ ગીતા તૃતીયો અધ્યાય.

ચોપાદ રાગ ગરબી.

ભાવે ભુપતિરે વળતી બોલ્યો વેણ,
હું જાગત ઘયોરે કોમળે, મુણી તમારાં વેણ.
કહોને ક્યાંથીરે આવો પામ્યા ઉપદેશ,
તે સમરથ હશેરે પ્રગટ્યા શંકર કે વળી શેષ.
નિશ્ચે બુદ્ધનોરે હું જાણુ છું કરશે નાશ,
આજ લગી મુનેરે નહોતી બુદ્ધ છત્યાની આશ.
વિદ્યા બળ વડેરે મહેં તો માન્યા છે બુદ્ધદેવ,
કોઇ છોતે હવેરે તો હું ત્યાગ કરે તતખેવ;
વાણી સાંભળીરે જાઓ રાણીને વિશ્વાસ;
છે શુરૂ બાગમાંરે તમે પધારો તેની પાસ,
ફૂડી સભા રચોરે વળતી આલે વિધવિધ વાદ;
ગરવી બુદ્ધનોરે નમ્કો ઉતારે નાદ.
વિદ્યા વાદમાંરે વળતી જેની થાયે હાર,
જે જુઠા પડેરે તેને કરો દેશની પાર.
એવું સાંભળીરે રાજાએ કયો વિચાર,
બુદ્ધ બહુ તેડીવારે સારી સભા ભરી તે ઠાર.
ભટલ આવી આરે બેઠા શુભ સિંહાસન માંય;
દેખી ભુપનેરે તકં વચન એક બોલ્યા ત્યાંય.
સંગત કાગનીરે તને તો ઉજવળ થાયે અંગ.

એવું સાંભળીરે બુદ્ધોને મન લાગી ઝાળ,
ખંડન વેદનારે કરવા લાગ્યા તે તતકાળ.

છંદ ચંદ્રાવળા. ધ્રુવ આખ્યાનનો રાગ.

બુદ્ધ ગુરુ એમ બોલીયારે, સાંભળો પંડિત બધુ,
જક્ત સમસ્ત ક્ષણિક છે, એતો શુન્યે શુન્ય પ્રમાણુ;
આદ્યે શુન્ય; અંતે શુન્ય થાયે, મધ્યે સ્વપ્ન સમુ દેખાય,
સ્થિર નથી આત્મનું રૂપ, એક અખંડ છે શુન્ય અનુપ.

જે જે જગત નિવાસ. ૧

એક ક્ષણે સહ ઉપજે ને, બીજે ક્ષણે રહે સ્થિર,
ત્રીજે ક્ષણે બુઝો સર્વાના, થાય જરજરી ભૂત શરીર;
જરજર થઈ વળતી વેરાય, ચોથે ક્ષણે શુન્યરૂપ સદાય,
કોઈ અમર રહે નહિ લેશ, જે જે સધળા હિસે વેશ. જે જે ૦ ૨

પુદ્ગળ છે સહ આત્મારે, પુદ્ગળ સહની કાય,
એક પાસા પુરાય છે ને, બીજી પાસા ગળી બાય;
બીજી પાસ ગળે છે એમ, ક્ષિપક જ્યોતિ બળે છે જેમ,
થડથી પરમાણુ બેઠાય, ઉપરથી વળી છુટા થાય. જે જે ૦ ૩

છુટા થઈ શુન્ય બળેરે, સર્વ ચરાચર ઘાટ,
રહેજે પાછું ઉપજે, એમ ચાલે સધળો ઠાઠ;
ઠાઠ જગતનો રહેજે હોય, કરતા હરતા ના મળે કોય,
માટે ખોટા છે સહ વેદ, કોઈ ન બાણે એનો લેહ. જે જે ૦ ૪

એમ સુણીને અતિ ઘણારે, ભટને ચઢીઓ કોપ,
ધિલ્લ ધિલ્લ એવા ધર્મને જે ઇશ્વરનો કરે લોપ;

ઇશ્વર કર્તા જો નવ હોય, રહેજે જકત બને નહિ કોય;
 રહેજ હોય તે ભુજો પ્રત્યક્ષ, બીજ વિના ઉગે બહુ વૃક્ષ. જે જે ૦ ૫
 પુરવ દિશા ઉગે રવિ તે, ઉગે પશ્ચિમ પાસ;
 ઉંચો રહ્યો આકાશમાં તે, કરવા સઘળે પ્રકાશ.
 સઘળે પ્રકાશ રવિથી થાય, આવે નિચો તે: પ્રલે થાય,
 એવા નિમ સર્વના જેહ, કર્તા વિના તે કયમ હોય તેહ. જે જે ૦ ૬
 પૃથિવ જેવાં પોલમાંરે ધાર્યાં ઈંડ અનંત:
 મર્યાદા માને સહ જેની, ઇશ્વર એ બળવંત,
 ઇશ્વર એ બળવંત અપાર, જેની શક્તિનો નહિ પાર;
 તેને તણને બીજું આય, તે પામર પ્રલેમાં જાય. જે જે ૦ ૭
 સૃષ્ટિ પહેલે: સુરજ સરજ્યો, ત્રિગુણ મુરતિ તેહ,
 એની કોયાથી થાય ચરાચર પ્રાણી તણા જે દેહ.
 પ્રાણી તણા વળી દેહ રચાય, વૃષ્ટિ કરી સહને જળ પાય;
 રહેજે શું થયો હોય ત્યારે, બીજ કયમ બનતા નથી ત્યારે. જે જે ૦ ૮
 ધારે રજોગુણ જો રવિરે, વરસાવે વરસાદ;
 સાત્વીક ગુણ ધાર્યેથી જાણો, શીતઝળ સાક્ષાત.
 શીયાળો આવે સાક્ષાત હોય, ઉનાળે તમો ગુણી તાત;
 એ રચના રચનારો જેહ, તાત સરવનો કહીએ તેહ. જે જે ૦ ૯
 સિદ્ધ પદાર્થ સાંચીઆરે, અવનિમાંહી અપાર,
 સ્થાવર જંગમ પ્રાણી સરજ્યા, રહે અવનિ આધાર.
 અવનિને આધારે એહ, સહથી મોટો માણસ દેહ;
 તેમાં બુદ્ધિ આપી બહુ, શોધી કહાણી વિદ્યા સહુ. જે જે ૦ ૧૦
 રૂપ રંગ ગુણ ભુજવારે, ભુદા અંગ આકાર;
 બાષ્પ બક્ષણ ભુજવા એવી સૃષ્ટિ અનંત અપાર.

સૃષ્ટિ અનંત અપાર રચાય, કોઈ કોઈના જેવું ના થાય;
 બીજાં બાંધી ભરીયો સચ્ચ, આલ્યો ભય સદા પરપંચ. જે જે ૦૧૧
 જીવ ક્ષણિક કહ્યો તમે, એ મોટો અન્યાય;
 દેહ સંઘાતે જો મરે, ત્યારે પાતક કોને થાય.

પાપને પુણ્ય તાણું ફળ જેહ, કોણ ભોગવે પાણું તેહ;
 પામી વૈરાગ્યને પાળે ધર્મ, કોઈ કરે નહિ ઉત્તમ કમ. જે જે ૦૧૨
 અજર અમર છે આત્મા, તમે માન્યો દીપક તુલ્ય;
 રહેજે મળે બાંધ શુન્યમાં, ત્યારે ધર્મ મળી ગયો ધુળ;
 ધુળ મળે એ ધર્મજ દેહ, મિથ્યા શીઠ ભમાવો લોક,
 નારિતક સઘળા નરકે ભય, સુકંતનું ફળ કોને ધાય. જે જે ૦૧૩

આપી ઇન્દ્રિયો જીવનેરે, કરવા સઘળાં કર્મ;
 બુદ્ધિ આપી બહુ મુલ્યનીતે, જાણવા ધર્માધર્મ,
 ધર્મ કરે તે પામે સુખ, પાપ કરે તે પામે દુઃખ,
 એ દીસે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ, તે તજી માને શુન્ય અજાણ. જે જે ૦૧૪
 પરમાણુ દિવા તણાંરે, થડમાંથી જોડાય;

ઉપર જઈને વિખેરે, એવો જીવ તણો અન્યાય,
 ત્યાં બાળપણાની વાત, વૃદ્ધપણે સાંભરે સાક્ષાત;
 ક્ષિણ થતો હોય આત્મા એમ, તો એ વાત સાંભરશે કેમ. જે જે ૦૧૫
 જાગ્રત સ્વપ્ન સુષુપતિરે, બુદ્ધિ તણા છે ભેદ;
 આત્મા સાક્ષિ સર્વનો, તે થાય નહિ ઉચ્છેદ.

ઉચ્છેદ થાય નહિ કોઈ વારે, સંભારે સહ જાગે ત્યારે;
 આત્મા નિત્ય સદાય અખંડ, તેનો કોઈના થાય ખંડ. જે જે ૦૧૬
 કરમ શુભાશુભ જોગથીરે, સરજે નરકે ભય,
 ઉચ્ચાને નિચાએ દેહમાં, કર્મ પ્રગટે તણાય;

કર્મ બધથી છુટા થાય, મોક્ષ થયો તેને કહેવાય;
 એવી વેદ તણી છે વાત, મુખદાયક સકીને સાક્ષાત. જે જે ૦ ૧૭
 નિયમ જેવો સદિ તણો, તેવો વેદ કહ્યો છે સાર;
 આત્મા ક્ષણિક કહો છો તમે, એ ખોટો તમારો વિચાર;
 આત્માને ધર્મી એકાકાર, એ તે શાનો ધર્મ કહેવાય;
 જેમાં કાંઈ મળે નહિ ન્યાય, જે જે ૦ ૧૮
 ગુરૂ થઈને શિષ્યનુરે શું કીધું કહ્યાણ;
 દ્રોહી થયા જગદીશના તમે, ઉલટો વાળ્યો ધાણ;
 ધાણ વાળ્યો સઘળેથી ગયા, નારિતક નંદિક નીચા થયા,
 નરકે નાખ્યા બીજા લોક, ફળ હીણું તરૂં ઉચ્ચ ફાક. જે જે ૦ ૧૯
 વચન મુણી ભટ્ટાચાર્યનારે, હારી ગયા બુદ્ધ માત્ર,
 ઉત્તર કાંઈ જડ્યો નહિ, ને ગળીયાં સઉનાં ગાત્ર;
 ગાત્ર ગળ્યાં ને ઝાંખાં થયાં, કોઈ કોઈ ઉઠી નાસી ગયા,
 રાજાને ચડીયો કોષ, બ્રહ્મી કેદ કર્યા સઉ બોધ, જે જે ૦ ૨૦
 બુધાચારજ બોલીયારે, મુણે મુધનવા રાય,
 ચર્ચા હારી ગયારે હાયાં ના કહેવાય;
 સિદ્ધિ બળે એ હરવે કોય, નિશ્ચે તમારે હણવા સોય,
 એ પ્રતિજ્ઞા કાંધી ત્યાંય, ભટે વિચાર કર્યો મનમાય. જે જે ૦ ૨૧
 છાનો સર્પ ઘડા વિશેરે, ભુપે ઘાલ્યો ત્યાંય.
 મુખ બાંધી તે કુંભનું, પછી આણ્યો સભાની માંય,
 રાજા કહે આ ઘટમાં જેહ, જેહ વરતે તે સાચો તેહ;
 ના કહે તે જુઠા નિરધાર, સકળ સભામાં તેની હાર. જે જે ૦ ૨૨
 પુધ્ધોએ પછી સમરીરે, તારા દેવી ત્યાંય;
 દેવીએ કહ્યું કાનમાં, છે સર્પ ઘડાની માંય,

વિપ્રે ધર્મ પ્રભુનું ધ્યાન, અંતરજામી છે ભગવાન;
 જીભે રહી કરશે ઉચ્ચાર, તેજ હશે ઘટમાં નિરધાર. જે જે ૦૨૩
 પ્રાદ્યક્ષ કહે ભગવંત છે રે, શેષશાઈનું રૂપ;
 એવાં વાયક સાંભળીને, વિરમે પામ્યો ભુપ;
 ભુપે પ્રાદ્યક્ષ જુઠા જાણી, એવામાં થઈ આકાશ વાણી;
 રાજા પ્રાદ્યક્ષ કહે છે જેહ, તેમાં ના કરવો સંદેહ. જે જે ૦૨૪
 કુંભ ઉઘાડી તે સમેરે ભુપે જોયું માંદા,
 શેષશાઈ વિશ્નુ તણીરે, મુર્તિ દાઢી ત્યાંય;
 મુર્તિ જોઈને રીઝ્યો રાય, પ્રિતે કરીને દાગ્યો પાય,
 સઘળે વરત્યો જેજેકાર, ઇશ્વર મહીમા પરમ ઉદ્ધાર. જે જે ૦૨૫

દાહો.

વેદ ધર્મ સ્થાપન કરી, ખંડ્યો જુદનો ધર્મ;
 ભટ્ટાચારજ પડિતે, કીધાં અહભુત કર્મ. ૧
 કાશીમાં શંકર હતા, જાણી સઘળી પેર;
 તે વેળાએ આવીયા, ભટજી કેરે ઘેર. ૨
 આપ્યો ભટ્ટને તે સમે, તારકનો ઉપદેશ;
 પ્રીત કરી પ્રદ્યક્ષમાં, કીધો તરત પ્રવેશ. ૩
 શિષ્ય હતા પોતા સમા, મહંત સમા મહાન;
 તે શંકરને સોંપીયા, વડા સર્વે વિદ્વાન. ૪
 નિરીશ્વર વાહિ સહુ, મત પાખંડી જેહ;
 સઘળા જીત્યા શંકરે, દુનિયામાં ધરી દેહ. ૫
 સુધન્વાની સહાયથી, થાપ્યો મત વેદાંત,
 પંડીતને ત્યાગી કર્યા, સારા સઘળા શાંત. ૬

મિશ્ર મમં મંડવ કરી, ખંડાતું પાખંડ;
જે જે જન નાસ્તિક હતા, દીધો તેને હંડ. ૭

ધણિ શ્રી ઉદ્ધવ ગીતા અનુષોધાય.

ચોપાદ ત્રિતાળ.

વળી ઉદ્ધવ સુણ્ણે વાત કહું કળબુમની સાક્ષાત,
ધર્મ વેદનો લોપાઈ જશે, બીજા કલ્પીત ઉભા થશે. ૧
થશે વિપ્રતે વિદ્યાહીન, મંત્ર સાધશે પરમ મહીન,
વેચી કન્યાના લેશે દામ, બહુ કરશે અન્નીતિનાં કામ. ૨
ધર્મહીણા તે ક્ષત્રી થશે. બળ બુદ્ધિ પરાક્રમ જશે,
ઠહેમ આળસ મહને કુસંગ, એતો વ્યાપશે સર્વેને અંગ ૩
કરશે કેફ કસુંબાનું પાન. તેથી નહિ રહે સુધ ને સાન
એવો આવશે કળીયુગ ઘોર, થશે યવન તણું જોર. ૪
વૈશ્ય કરશે બુઠા વ્યાપાર, હયા ધર્મ ન પાળે લગાર,
ચારે આશ્રમ ભાંધ્યા છે જેહ, ધર્મહીન થશે સઉ તેહ. ૫
સુણ્ણી શ્રી હરી કેરાં વચન, વળતા બોલિયા ઉદ્ધવ જન,
જ્યારે રાજા અધર્મી થાય, ત્યારે ધર્મ પ્રજામાંથી જાય. ૬
થાય યવન તણું બહુ જોર, એતો અતીરે પાપ અઘોર
કિજ ક્ષત્રિય એવા થઈ જાય, કોણ ધર્મની કરશે સ્હાય. ૭
હયાહિણ થશે વૈશ્ય, સઉ લોક કહીનાં અંશ,
દેવ બ્રાહ્મણ સાધુને ગાય, તેને દુઃખ ઘણેરૂં થાય. ૮
જશે હયા ધર્મને સાચ, થશે માનવ જેવાં પીથાય,
કોણ માને અમારું જ્ઞાન, થાય નાસ્તીક લોક નિહાન. ૯
એવો કરશે કળીયુગ કેર, એને ક્ષત્ર ઉપર શું વેર,
તેનું કારણ કહો મહારાજ, તમ શરણે આવ્યો છું રાજ, ૧૦

મુણી ઉદ્ધવભીની વાણી, વળતા યોદ્ધા ઝી સારંગ પાણી,
 મુણી ઉદ્ધવ અતુરમુખણ, કહું મૂળ યદી મંડાણ. ૧૧
 હુતો કાળયવન મહાકૂર, અતિ નિર્દય નીચ અસૂર,
 મહારી પુઠળ ધાયો તો જેહ, કરી ઉપાય હણીયો તેહ. ૧૨
 હું તો ગીરનાર ઉપર ચઢ્યો, આઠ્યો ચવન તે પુઠળ પડ્યો,
 રાજા મુચુકંઠ મુતો તો જ્યાંયે, અંગ વચ્ચે ઓરાડયું ત્યાંય ૧૩
 થયો અદૃષ્ટ હું નિરધાર, આઠ્યો કાળયવન તે ઠાર,
 મને જાણી જગાડ્યો તેને, બાળી ભસ્મ કર્યો પછી એને. ૧૪
 દેવ વરદાન પામેલો રાય, એને જગાડે તે બળી ભય,
 એવું જાણી કળા મહેં કરી, ગયો ચવન તતક્ષણ મરી. ૧૫
 એની નારી ધૂમાવતી જેહ, એની પુઠે સતી થઈ તેહ.
 બંને હતાં બળેલાં જ્યાંય, ઉગ્યા રોપ પછી બે ત્યાંય. ૧૬
 કાળજવન હતો મહા શૂરો, વળી ઝેર ભરેલો પૂરો,
 થયો એજ અગ્નીજ્વળું વૃક્ષ, થઈ નારી તમાકુ પ્રત્યક્ષ. ૧૭
 એને પરસ્પર બહુ, તેનાં લક્ષણ જાણે છે સહ,
 વધ્યો વિસ્તાર સઘળે દેશ, ક્રીધા રાજાઓ માંદા પ્રવેશ. ૧૮
 લાગ્યા ક્ષત્રી અગ્નીજ્વળે ખાવા, બહુ હુકા તમાકુ બનાવા,
 પીસે ખુબ કમુંબા કાઢી, એક એકની જાલીને કાઢી. ૧૯
 બહુ બેસશે ટોળા મળી, ગગડાવશે હુકા વળી,
 ઠંડેમ અળસને અજ્ઞાન, તેનાં અંગમાં રહેશે સમાન. ૨૦
 એક એકશું કરશે દ્રેષ, જેમ થાશે કળિનો પ્રવેશ,
 થશે મત્સરને અભિમાન, પછી નહિ રહે ધર્મનું જ્ઞાન. ૨૧
 દેવ વિપ્ર તણું ધન ખાશે, તેથી નાશ સર્વેનો થાશે,
 કળ ચવન તણું બહુ ખાવી, લેશે રાજ્ય સર્વનું ખુંખાવી. ૨૨

બાશે હિંદુ સરવનું બેર, એવો આવશે કળીયુગ ઘોર,
 જ્યારે ધર્મ ધરા તણ બાશે, હિંદુ મ્લેચ્છથી છુંડા થાશે ૨૩
 હશે જ્ઞાન અમારું જેહને, થશે કૃપા અમારી તેને,
 થશે અવનિમા એકકાર, જશે ધર્મ વિવેક વિચાર. ૨૪
 પછી હું ધરી કલાંકીનો દેહ, સઉ દોષ નિવારીશ એહ,
 ઉદ્ધવ ધર્મ ધરા તણ બાશે, પછી નીરસ પૃથ્વી થાશે. ૨૫
 વાવે તોય ન ઉગે ધાન, થશે લોક ઘણાં હેરાન,
 ખંડે ખંડ તે વૃષ્ટિ થાય, કંઈ પાકે ને કંઈ બળી જાય. ૨૬
 લોક જુઠા ને કપટી હોય, તેથી સુખ પામે નહિ કાય.
 થશે પાપ પ્રચલણ બહુ, રોગ શોક ભરેલા સઉ ૨૭
 અદ્ય આયુષ્ય મનુષ્ય અકાળ, પડે કોઈ સમે વળી કાળ,
 હોય કોઈ સમે વળી દૈવીકાપ, થાય સૃષ્ટિ તણા વળી લોપ ૨૮
 એવાં પાપ ઘણાં ફળ પામે, કોઈ ઠરી ન બેરે ઠામે,
 ઠગ ભેષ બમાવે બહુ, તેના શેવક હોયે સઉ. ૨૯
 એક એકનો કરતા દ્રેષ, પણ કોઈ તજે નહિ કલેશ,
 ઉદ્ધવ કળીયુગની એ કરણી, કોટી શેષ શકે નહિ વરણી. ૩૦
 સુણી શ્રી હરી કેરી વાણી, બધું ઉદ્ધવે આંખમાં પૂણી
 એવા કળીયુગમાં જહુરાય, કરજો સેવક જનની રહાય. ૩૧
 સાચા કોટીકમાં હોય કોય, કયમ છવે જગતમાં સોય;
 તેની રક્ષા કરો મહારાજ, એવું વરદાન આપો આજ. ૩૨
 સુણી ઉદ્ધવજીની વાણી, પછી ખોલ્યા શ્રી સારંગપાણી,
 ઉદ્ધવ ચિંતા ન કરશે લગાર, ભકતહૃદય મ્હારે આગાર ૩૩
 સદા ભકતને હું અનુકળ, દ્રેષ કરતાનું કહાડું મૂળ,
 જુઓ મહાદેવ દ્રુવ અંબરીષ, દ્રેષ કરતાને દીધી શીખ ૩૪.

હતા સમર્થ દુર્વાસા જેવા, ભક્ત દુન્યાથી નાહા કેવા
વળી ભક્ત કળીયુગ તણા, મ્હને સર્વથી ંહાલા ઘણા. ૩૫
તેનો દ્વેષ કરે જો રાય, કુળ સુદ્ધાં તે પ્રલયે જાય,
કોઈ હોય ત્રીલોકનો રાય, કોટી શંકર જો હોય રહાય, ૩૬
કરે ભક્તને પીડા જ્યારે, કંઈ નાશ તતક્ષણ ત્યારે,
ભક્ત પત્સલ બરહ છે મ્હારે, કોટી વિધિથી તેને ઉગારે. ૩૭
ઉદ્ધવ જન્મ નથી કાંઈ મ્હારે, એવું બાણુવું તમારે,
સહા ભક્તમાં મ્હારો વાસ, પડે કષ્ઠ તો થાઉ પ્રકાશ. ૩૮
વસુદેવને દેવકી સાડ, થયુ પ્રકટ સ્વરૂપ એ મ્હારે,
હતા દુષ્ટ પૃથ્વી પરજેહ, કરી યુક્તિને ટાળ્યા તેહ. ૩૯
ઉદ્ધવ ભક્ત કળીયુગ માંય, તેને ભય નહિ ઉપજે કાંય,
સહા રક્ષણ તેનું કરેશ, નહિ કોઈ કરી શકે કલેશ. ૪૦

દોહા.

વચન સુણી કૃષ્ણના, ઉદ્ધવ રીઝયા મન,
ભક્ત તમારી જે કરે, તે નરને ધન્ય ધન્ય. ૧
પૂજા કીધી પ્રભુ તણી, પ્રિતે લાગ્યા પાય,
આજ્ઞા માગી ઉધ્ધવે, વળતા થયા વિદાય. ૨
ઉદ્ધવગીતા સાંભળે, ટળે કળિમય કલેશ,
કહે છોટમ શ્રી હરિ તણે, એમાં છે ઉપદેશ.

इति श्री उद्धवगीता पंचमोऽध्याय संपूर्ण

ૐ

કપિલ ગીતા.

શુભ અખે ગીતાનો.

ઢાળ.

કરુણાસિંધુ કપિલ ભગવાનજી, નથી તમારો આશને અંતજી;
કરજોડી કહે સિદ્ધ મહંતજી.

ઉથલો.

ઉભા સંત સરવે સનમુખ, રહીને કરે સ્તવન અતિધણું,
શિવે કહ્યું જે સતી પ્રત્યેહ, અમો પ્રશ્ન પુછું તે તણું;
કપિલ કહે સાંભળો, પુછ્યું પારવતીએ જેહ,
એકચિત્તે સાંભળો, તમે સર્વ સજ્જન તેહ. ૧

કાશી પુરીમાં જે મરે, વળી મોક્ષ પામે તેહ,
એમ સતી કહે તમો કહો શંકર, જ્યાં વિધિએ જેહ;
ત્યારે શિવ કહે તમે શિવા સુણો, એ વાત છે મહાગૂઢ,
ઓમ્ કાર કહ્યું છું કરણમાં, તે મોક્ષ પામે મૂઢ. ૨

મહામંત્ર મોટો સર્વથી, એ પરમ દેવતવાન,
શુર મુખે જે જન લહે, તેને મળે શ્રી ભગવાન;
પંચમુખી જે શીવ તે, નિજરૂપ મહાકે એહ,
જે જાણે તે મોક્ષ પામે, તેમાં નહિં સંદેહ. ૩

ખિંદુ સહિત ઓંકાર જે, તેનું ધરે જોગી ધ્યાન,
તે મધ્યે નિજ તત્ત્વ છે, તે સ્વયંરૂપ ભગવાન;
જગત શુર છે નામ જેનું, એકાક્ષર એ પ્રદ્ધ,
જીવન સરવે જગતનું, તે જાણે વિરલા મર્મ. ૪

- અક્ષરમાં અંબ પંચે, પ્રથમ કહું છું તેહ,
 વ કહે તમે સતી ચાંભળો, મુકી મન સંકેહ;
 મ તારક પ્રદા કહીએ, બીજું હંડક નામ,
 તું કહીએ કુંડળી, યોથું અર્ધચંદ્રનું ઠામ. ૫
- મું તે પ્રદાબિંદુ, એ પંચ પ્રદા સ્વરૂપ,
 તું એ મૂળ બિજક, આદિ નિરંજન રૂપ;
 ક પ્રદા તે પ્રદા બાણો, હંડક વિષ્ણુ નામ,
 કહીએ કુંડળી, અર્ધચંદ્ર ઇંધર ધામ. ૬
- મ શિવ બિંદુ કહીએ, એ પ્રણવ પંચે દેવ,
 માતિત નિરંજન જેની, કરે મુનિજન શેવ;
 પતિ સ્થિતિ લય કારણ જેમાં, એ વિધકરતા રૂપ,
 માંહે રહ્યા વ્યાપિ, જે શબ્દ પ્રદા સ્વરૂપ. ૭
- સ્થળ દેહ અકાર, નેત્ર ત્રિકુટી સ્થાન,
 ગુણ વૈખરી વાચા, વિષ્ણુનું અભિમાન;
 પ્રત અવસ્થા -હસ્ત માત્રા, રઘુવેદ વિચાર,
 મા તેના દેવતા, એ તારક પ્રદા નિરધાર. ૮
- ત પંકજ મધ્યે રજો, પ્રણવ પહેલું અંબ,
 ચૈતનથી ચળવળે, અને ઉઠ હસ્તનું લીંગ;
 સુદમદેહ ઉકાર માત્રા, કંઠ શ્રીહટસ્થાન,
 યજ્ઞ જેના દેવતાને, સ્વપ્ન અવસ્થા જ્ઞાન. ૯
- માત્રા મધ્યમા વાચા, ચતુર કહીએ વેદ.
 વગુણ હંડક પ્રદા, જેમાં શ્વેત પંકજ લેહ;
 ઉ કારણ દેહની મકાર માત્રા, રૂદ્ર તેના દેવ,
 બાકાર હૃદે સ્થાન, કલ્પિત માત્રા લેવ. ૧૦

તમેા ગુણુ પશ્યંતીવાણી, સુધુમી અવસ્થામ,
 સામવેદ પ્રહ્લ કુડળી તે, શ્યામ પંકજ માંય;
 મહા કારણુ તે અર્ધ માંત્રા, ઔટ પીઠ નાભિસ્થાન,
 પરા વાણી તુરિયા અવસ્થા, શુદ્ધ સત્વગુણુનું ધામ. ૧૧
 અથરવેદ ઇશ્વર દેવત, અર્ધચંદ્ર જે પ્રહ્લ,
 નિલ પંક મધ્યે વાસો, જાણે જોગી મર્મ;
 બિંદુ પ્રહ્લનો પંચમો કારણુ, સદાશિવનો વાસ,
 પ્રહ્લ રંધ્રે છે સ્થાન જેનું, સુક્ષ્મવેદ પ્રકાશ. ૧૨

પરા વાચા ગુણુ વરણત, જ્ઞાન દેવલ દેહ,
 ઉચ્ચાર વરણત માત્રા ભાઈ, બિંદુ પ્રહ્લ તે એહ;
 તારક પ્રહ્લમાં તત્ત્વ લોભી, હંડકમાં જળ ભાઈ,
 કુંડળીમાં તેજ કહીએ, અર્ધ ચંદ્ર વાયુ સોય. ૧૩

બિંદુ માં આકાશ, પ્રણવમાં એ પંચ,
 એ વિચક્ષણુ જે વિચારશે, તે જાણે સઉસંચ;
 અવ્યક્તથી આકાશ ઉપન્યું, આકાશથી વાયું,
 વાયુથી તે તેજ છે ભાઈ, તેજથી જળ થાય. ૧૪

જળ થકી તે પૃથ્વી પ્રગટી, પૃથ્વીથી સઉ જક્ત,
 જક્ત તે પ્રહ્લરૂપ છે, એમ જાણે વિરલા ભક્ત;
 એ પ્રહ્લમાં સઉ જક્ત વ્યાપ્યુ, અને જક્તમાંહી પ્રહ્લ,
 એમ જાણે તે પ્રહ્લવેત્તા, બાહ્યર ભિતર મર્મ. ૧૫

અખંડ અવ્યક્ત એ પુરણ, રહ્યો સઘળે પ્રહ્લ,
 એ દિક્ષા જન જેહને, તે લહે મોટો મર્મ;
 દિક્ષા પ્રહ્લ સ્વરૂપની, જે તત્ત્વજ્ઞાન નિવાસ,
 દૃષ્ટ અદૃષ્ટમાં આતમા, એક સોહં પ્રહ્લ પ્રકાશ. ૧૬

હવે પારવતી કહે પ્રભુ સુણો, તમે કહ્યું બ્રહ્મ અનુપ,
જે વિશે આ સર્વ બ્યાર્યું, એ અક્ષર આદિ અનુપ;
કોણ માત્રા કોણ અક્ષર, અને કોણ તે મહાદેવ,
વિસ્તારી કહો વિશ્વસ્વામિ, મટે સર્વ સંદેહ. ૧૭

ત્યારે શંકર કહે સતી સાંભળો, એ તારક બ્રહ્મ અકાર,
બ્રહ્મા તેમાં દેવતા, તે રક્ત પંકજ સાર;
પ્રથક બીજાં વરણ છે, ત્યા રક્તપીત નિહાર,
ઉઠ હસ્થ પ્રમાણ છે, આ સ્થૂળનો વિસ્તાર. ૧૮

હવે હંડક બીજું બ્રહ્મ છે, ત્યાં અક્ષર છે ઉકાર,
વિષ્ણુ તેના દેવતા ત્યાં વરણ શ્વેત વિચાર;
પ્રથક બીજાં રંગ છે ત્યાંહ, શ્વેત કર્ણુર જાણ,
અંગુષ્ઠ પ્રમાણ સમાન છે, એ મુક્તદેહ પ્રમાણ. ૧૯

ત્રીજો બ્રહ્મ છે કુંડળી, તે માત્રા જાણો પ્રકાર,
રૂદ્ર તેમાં દેવતા, એ કારણ દેહ નિરધાર;
શ્યામ તેનો રંગ છે, વળી પ્રથક પંકજ માંહી,
પરવ અર્ધ પ્રમાણ છે, એ દેહ કેઈ તાંહાં. ૨૦

ચોથું તે અર્ધ ચંદ્ર, ઇન્દ્ર માત્રા છે ઇકાર,
નિલ તેમાં વરણ છે, વળી પ્રથક રંગ અપાર;
મસુર માત્રા જેવડો, એ દેહ છે નિરધાર,
મહાકારણ નામ તેનું, તમે મન કરો વિચાર. ૨૧

બિંદુ બ્રહ્મ તે પાંચમું, તાંહાં માત્રા છે ઓંકાર;
સદા શિવ તાંહા દેવતા, વળી વરણ પીળો સાર.
પ્રથમ બીજા રંગ છે શુદ્ધ, રક્ષાટીક દીપ સમાન;
કેવળ જ્ઞાન એ દેહ છે, જેનું ધરે મુનિ જન ધ્યાન. ૨૨

પ્રમાણ નહિ એ દેહનું, જે ચરાચર ભરપૂર;
શિખા સ્થાનક તેહનું, જ્યાં સદા વરસે નૂર.
ભિંદુ ગર્ભની મધ્ય છે, શુદ્ધ ચેત સ્વરૂપ;
સોહં માત્રા મુખ્ય બીજ, તે હરે સકળ જામરૂપ. ૨૩

સોહં બીજની મધ્યમાં, છે રામ પુરણ પ્રદા,
એ સોહં હંસને તે લહે, જે ને હોય ગુફની ગમ;
સોહં પ્રદાને બાણશે, તેણે લલ્લો સઘળો લેહ,
એ ઉપર બીજું કાંય નથી; એ વિચળ વાણી વેદ. ૨૪

હવે પારવતી કહે શિવ સ્વામિ, હું કહું છું કર્મોડ,
એ સોહં પ્રદા મુજને કહો, જે બાય ભવની ખોડ;
એ સાંભળતા સુકરોત ઘણું, સઉ સાધનનું ફળ થાય. ૨૫

ગરબ વેદના સઘ છુટે, જે શબ્દ શ્રવણે બાય,
ત્યારે શંકર કહે સુણો પારવતી, એ લેહમાં બહુ ભાર;
કંઠ પ્રાણ જતાં લગે, નવ કહેવું એ નિરધાર,
અધિકારીને કહીએ દેવી, જે મન, વચન, તન શુદ્ધ. ૨૬

સદ્ભક્તિ સંયુક્ત સદા, જેની હોય નિરમળ પુદ્ધ,
સંયુક્ત વૈરાગ્ય જ્ઞાને યુક્ત, શાંત ચિત્ત હોય સદા;
દૃઢ ચિત્ત ધરે છે મુક્ત, તેને કહેવું

યા વરતી નથી અન્ય ને અધિકાર,
દુષ્ટ આગળ જે કહેતો, નિષ્કળ થાય નિરધાર. ૨૭

હવે કહું છું મંત્ર દેવી, માનજો સત્ય સોય,
ઓહં સોહં મંત્ર જપતાં પુનર જન્મ ન હોય;
રામાયનમો અંતે બણવું, એ રામ તારક નામ;
પુરણ પ્રિતે જે જપે બાઈ, સરે સઘળાં કામ,
સર્વ જન અધિકારી એના, એમ કહે શિવ કૃપાળ. ૨૮

સદ્ભક્તિ સંયુક્ત જે, કાં દ્વિજ કાં ચાંડાળ,
 ખટ હરશનને ચાર આશ્રમ, ને પુરૂષ નરને નાર;
 દ્વિજ આદ્યે ચાંડાળ અંતે, સર્વેને અધિકાર,
 જેને ઉર હોય અતિ શ્રદ્ધા, પવિત્ર શુદ્ધ પાત્ર. ૨૯
 તેને કહેભે સુંદરી હોય, મોક્ષ સુલ્લતાં માત્ર,
 સપ્ત કોટી મહામંત્ર જે, તે માંહે એ છે શ્રેષ્ઠ;
 પંચાયતન છે નામ તેનું, જકત માંડે જેષ્ઠ,
 અધિક વિદ્યા લોક માંહે, ગણપતિની હોય. ૩૦
 એ ગણપતિ વિદ્યાથકી, અઠકી સુરજ વિદ્યા જ્ઞેય,
 હવે સુરજ વિદ્યાથકી, ઉત્તમ વિદ્યા સાર;
 વિષ્ણુથકી અતિ શ્રેષ્ઠ વિદ્યા, શિવતણી નિરધાર,
 શિવ વિદ્યા થકી અધિક છે ભાઈ, શક્તિ વિદ્યા નામ. ૩૧
 શક્તિ વિદ્યામાં શ્રેષ્ઠ વિદ્યા, તે શ્રેષ્ઠ પુરણ કામ,
 એ સર્વ વિદ્યાથકી ઉત્તમ, રાજ રાજેશી નામ;
 તે કહી તુજને પ્રત્યે, જેણે પામે પુરણ ધામ,
 બ્રહ્મપદને પમાડે તેવી, એ વિદ્યા મહા ઉત્કૃષ્ટ. ૩૨
 શ્રી ગુરૂ કૃપાએ વામીએ, તે પામીએ કષ્ટ,
 સત્ય સત્ય એ સત્ય દેવી, એમ શિવે કહ્યું ત્રણવાર;
 એ ઉપર બીજું કાંઈ નથી, તમે માનભે નિરધાર,
 એ મંત્રને સુણ્યો પારવતી, નહિ ન્યાસને નહિ ધ્યાન ૩૩
 ભુત શુદ્ધિ નહિ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા, દ્વિગ બંધન નહિ ધ્યાન,
 કવચ પડકને પદ પતિ, નહિ સ્તોત્રને સ્વપરાજ;
 સિદ્ધિ સાધ્યને સિદ્ધ નહિ, નહિ જાંત્ર પૂજન કાજ,
 હશાંસ હોમ માત્ર પણ નહિ, ઉપ ચિન્હ ન એકે કૌય. ૩૪

અંતર દુષ્ટે તાર ના તુટે, તો બ્રહ્મ પ્રગટ જણાય,
 મહારા હૃદયમાં જે રામ રહ્યો, તે કહ્યો પ્રગટ પ્રકાશ;
 પંચાક્ષર એ મંત્ર માંહે, રામ કેરો વાસ,
 ત્વંપદ જીવને તદ્દપદ, ઇશ્વર અસિપદ તે રામ. ૩૫
 એ ત્રિપદનો લક્ષ એક વરતે. તે પદ પામે પુરણુ ધામ,
 કળા ચતુષ્ટ બુકત છે, એ શિવ સાક્ષીનાં નામ;
 એ જાણે જે શુર મુખે, તે પામે પુરણુ ધામ,
 સિદ્ધાંત કેરે સાર છે, એમ કહે પદમ પુરાણુ. ૩૬

ઈતિ ત્રિતિયો અધ્યાય કપિલ ગીતા જાણુ.

ઢાળ.

એમ હરિને જાણે કોકળ, શુર મુખ જેને જડીયું રોકળ
 બાકી બીજું સરવે ફોકળ, તેણે ના ટળે ભવનો શોકળ.
 ઉથલો.

શોકના ટળે ભવ તણો, જે કરે ઉપાય અનેક,
 ભેદ પાડે બ્રહ્મમાં, ને કરે ભિન્ન વિવેક;
 ભક્તિ નવધા હરિ તણી, જે શ્રવણ કિરતન આધ,
 રમરણુ સેવાને અરચન વંદન, ઠાસાતનને સાધ. ૧
 સખા ભાંકતને આત્મ નિવેદન, એ કહીએ નવધા સોય,
 એક ચિત્તે હરિ આરાધનને, કરી જાણે કોય;
 શ્રવણુ પરિક્ષિત રાયનું, શુક નારદ તે કિરતન,
 રમરણુ શિવ પ્રહલાદનું, શ્રી લક્ષ્મીને પાદ સેવન. ૨
 અરચન પૂજન ધ્યાન પ્રથુનું, અકરૂર રાયનું વંદન,
 હનુમંત ગરૂડજી ઠાસાતન, ને સખાતે અરજીન;

બળીરાબળનું આત્મ નિવેદન, એ ભક્તિ નવધાય,
એમ જે કોઈ આચરે, તે સંત નિરમળ થાય. ૩

હરશન ઉપહરશન ઘણાં, બહુ પંથ અંથના વાહ,
આપ આપણે અભિમાનથી, એમ પક્ષલેહ અનંત;
હરિ સ્વતંત્ર નવ લહે, સઉવાડે વીંટ્યા જંત,
અન્યોઅન્ય ઇર્ષ્યા કરે, તે નાપામે ભગવંત. ૪

સાંખ્ય વેદાંતને મિમાંસા, વળી પાતાંજલીને ન્યાય,
કાળવાદી વિશેષીએ, શાસ્ત્ર ખટ કહેવાય;
કપાલિકને જૈન જગમ, બ્રાહ્મણને સંન્યાસ,
જોગી હરશન છડું છે, એ ખટના પ્રકાશ. ૫

શિવ શક્તિને સુરજ ગણપતિ, જૈન વૈષ્ણવ જોહ,
એ ખટને ખટપટ ઘણી, મત જુજવો તેહ;
સૌંવ પશુપતિ મત ધરે, મત કરે વિધવિધ સોમ,
કાળવાદી જંગમને, કૌલ શક્તિ હોય. ૬

કપાલિક તે સાંભવા, કરે મંત્ર તંત્રનો યોગ,
અદ્ય કૃળમાં તે પચ્યા, કરે જ્ઞાન કેરો ત્યાગ;
ચારવાક ચતુર થઈ કહે, દેહ આત્મા વાહ,
બૌદ્ધ બૌદ્ધ કર્મ બંધે, મિમાંસાને સાહ. ૭

સાંખ્ય વાદી ત્યાગ વરત, તત્ત્વ નાના ભાવ,
પાતાંજલીને યોગ સાધન, અમર થવાનો ચાલ;
એમ ગણતાં અંથ વાધે, પ્રપંચ અપરંપાર,
પણ સત્ય વચન એ સર્વથા, નહિ જ્ઞાન વિના નિસ્તાર. ૮
જ્ઞાન થકી સદ્ય છુટે, જનમની જંબળ,
ગુરૂ કૃપાથી નિજ ધામ પામે, જ્યાં નહિ કરમને કાળ;

ઋષિ સિદ્ધ એમ બોલિયા, તમે મુણે કપિલ ભગવાન
ખાંહય શુદ્ધ તો જળ કરે, પણ અંતર શું છે અસનાન. ૯
જોગીને અસનાન છે તે, કહો પ્રગટ પ્રસિદ્ધ,
ત્યારે કપિલ વળતા બોલીયા, તમે સાંભળો સહ સિદ્ધ.
તામનાડી ઇંગળાને દક્ષિણ પિંગળા નામ,
મધ્યે નાડી છે સુક્ષ્મણા, એ ત્રણે મોટા ધામ. ૧૦

વામનેત્ર પુષાનાડી, લંબુધા દક્ષણ જાંહે,
વામ કરણે ગંધારીને, જમણે હસ્તિની જાણ.
કુહ નાડી છે શુભદ્રારે, સરસ્વતી જીભે પરમાણ
વારૂણી મુત્ર ધારણી, પયશ્વિની અગ્નીમાંહે ૧૧

એમ નાડી નદી રૂપે, વપુની માંહે વ્યાપી,
અહોનિરાશ જોગી જન સહા, તે કરે મંજન માંહી.
જળ સ્નાનથી મળ ત્યાગ થાય, શુદ્ધ બાહ્ય ભરમરનાન,
મંત્ર સ્નાનથી અંતર શુદ્ધિ, ને પ્રેમ પ્રદ તે જ્ઞાન. ૧૨
અંતર સ્નાન જો ના થયું, બાહ્યરથી શું થાય,
ચંદનથી વૃક્ષ ચંદન સઘળાં, પણ વાંસ તમ રહી જાય.
બાહ્યર કૃત જે જે કરે, તે સર્વ લોકા ચાર,
અંતર શુદ્ધિ થયા વિના, કોઈ પામે નહિ ભવપાર ૧૩

વડળીજ સક્ષમ અતિ ઘણું, તેથી મહા મોટો વૃક્ષ થાય,
એમ અંતર લક્ષથી ભાઈ, બાહ્યરથી શુદ્ધ થઈ જાય;
એક તત્વ સઘળે વિસ્તર્યું જો જ્ઞાન હૃદયે થાય,
અહંતા અજ્ઞાનથી, તે ભવમાં ભમતો જાય. ૧૪
દુર્લભ મળવા તત્વ હથી, ને દુર્લભ વિષયા ત્યાગ,
દુર્લભ મળવી સહેજ વૃત્તિ, શુરૂંકીરપા પુરણ ભાગ્ય;

ઋષિ સિદ્ધ વળતા બોલીયા, મુણે કપિલ દેવ કૃપાળ,
 જ્ઞાનથી અતિ પવિત્ર થાય, તે કહેા ઉપાય દયાળ. ૧૫
 ત્યારે કપિલ વળતા બોલીયા, તમે સિદ્ધ મુણ્ણને મમં,
 ભગ્નત સ્વમને મુખપત્ની, એક સળંગ ભાસે પ્રદ્ધ;
 અહં પ્રદ્ધ ભણેા અવસ્થા ત્રણમાં, આવરણેના અવરાય,
 એવું જ્ઞાન જ્યારે ઉપજે, તે બંધનથી મુકાય. ૧૬
 ત્રણ ઠામે લોગવે તે અવસ્થાનો લોગ,
 તેથી વિલક્ષણ સાક્ષી શિવ, હું ચૈતન પ્રદ્ધ સ્વરૂપ;
 એમ ઉદ્ધસે આપ પોતા તણું, દેહ આવરણ નહિ લવલેશ,
 એવા જન જ્યાં વિચરે, તે પવિત્ર થાયે દેશ. ૧૭
 એક દેવ સરવે બુવે, અંતર રહ્યો તે નિરચુલ કેવળ રામ,
 વિશ્વ માત્ર ધરી રહ્યા, તે અંતર રહ્યા વ્યાપીક રામ;
 નિત્ય ધ્યાન અભ્યાસ કરતાં પ્રગટ કરસં આપ,
 ત્યારે કલેશ ટળે સંસાળનો તે મટે ત્રિવિધિ તાપ. ૧૮
 પીંગળામાં સુરજ વસે, ગલા શોડષ ચંદ્ર,
 અંતઃકરણ તે પંચધા અને પ્રાણ પંચે કેન્દ્ર;
 જ્ઞાન ઇન્દ્રીય પંચ કહીએ, કર્મ ઇન્દ્રીય પણ પાંચ,
 એમાં વિકલ્પ પ્રપંચ વિકાર ખટ સંસ્કૃત છે. ૧૯
 આ દેહ મિથ્યામાન, તેથી ભિન્ન છે આત્મા.
 કોઈ લહે શુદ્ધ મુખે જ્ઞાન, શેરડી શરકરા જેમ.
 શીખંડમા મુવાસ, દુધમાં જેમ ધૂત રહે ભાઈ.
 તલમાં જેમ તેલ પ્રકાશ, એ તત્ત્વ અંતર રહ્યું સઘળે. ૨૦
 તેણે આલે સઘળો ઠાઠ, તેશુદ્ધકૃપાએ પ્રગટ હીસે નીકર ભાય અટાટ,
 પ્રથમ પંકજ શિશ કહીએ, બીજું પંકજ નેન,
 ત્રિજું પંકજ કંઠ કેરૂં, ચોથું તે મુખ બેન;

- પાંચમું કર પદ છે, ને છટું ચરણ સરોજ,
સાતમું તે પદમ તે, રૂઢે અષ્ટમાં યોજ. ૨૧
- અષ્ટ પંકજ પ્રદાનાં, તેમાં રૂઢે મુકમ રૂપ,
ચક્રાતીત રહે સદા, ઝોંકાર શુદ્ધ સ્વરૂપ;
હૃદે પદ્ય મધ્યે વસે છે, અંગુષ્ઠ માત્ર સમાન,
એ ઇન્દ્ર દીપ શિખા સરૂપે, ધરે ભોગી ધ્યાન. ૨૨
- વિષય વિસર પામે ત્યારે, મટે રચુળનું જ્ઞાન,
ત્યારે સરવ વૃત્તિ શમે રૂઢીએ, એક રહે નિદાન;
તે રૂપ રહ્યું હરિનું રૂઢીએ, તે દરશે એણી રીત,
જ્યારે અચળપણ હોય નેત્રની, હોય લક્ષ્ય અંતર નિત્ય. ૨૩
- અંતર લક્ષ નહિ જ્યાં લગી, બાઈ બાહ્યર મિથ્યા ભોગ,
પખાલ ડાંમે ના મટે, કાંઈ પાડા કેરો રોગ;
દૃષ્ટિ બેઠે સમ કરી, શુદ્ધ નેત્ર નિરખે જેહ,
ચિંતન અચળ હોય જ્યારે, નિજરૂપ દેખે તેહ. ૨૪
- અંતર સુરજ દેખે નહિ, તેા સરવ મિથ્યા ધ્યાન,
નિજ સ્વરૂપ બે નિરખે નહિ, તે સિદ્ધ પશુ સમાન;
મીન વસે બહુ જળ વિશે, ફણીધર પવનનો આહાર,
ચાતક સદા નિરાશ રહે, વડ સહે જટાનો ભાર. ૨૫
- અબાપત્ર આહાર કરે છે, ગરધવ ચોળે રાખ,
મુષક રહે છે શુદ્ધ મધ્યે, ધ્યાન ધરે છે બગ,
એ અદ્ય કૃણ તપનાં લખ્યાં, નહિ જ્ઞાન તપ સમાન;
અંતર દૃષ્ટિ ઉતરેતો, રહે નિરંતર ધ્યાન. ૨૬
- અષ્ટ જેનાં અંગ છે, ને ચાર જેનાં ચરણ,
સ્થાન ત્રણ ને પાંચ દેવતા, ઝોંકાર એવો વર્ણ;

એ ઓંકાર ને જે કોઈ જાણે, તે હરિહર બ્રહ્મ સમાન,
 બ્રાહ્મણ તેનું નામ કહીએ, જેને હોય એવું જ્ઞાન. ૨૭
 ઓંકાર રૂપી પિતા જેને, ગાયત્રીજી માય,
 એ માતપિતાને જે ના જાણે, તે વિપ્ર અત્યંત કહેવાય.
 એક તિરથ ને બીજું તિરથ, એમ ફરે તિરથ અપાર,
 આતમ તિરથને જે ના જાણે, તે પાપે નહિ ભવપાર. ૨૮
 કાયા કાશી કુશ્વેત્ર છે, આત્મા વિશ્વેશ્વર આપ,
 જ્ઞાન ગંગા ભાગીરથી, તે જાણે જાણે પાપ;
 પ્રાતઃથી તે સાંજ સુધી, ને સાંજથી તે પ્રાત,
 આત્મા લક્ષે, કાર્યે તેનાં પ્રલે થાયે પાપ. ૨૯
 મન ચિત્ત ઘોડા જોડીયા, આ શરીર રથની સાથ,
 દાનચક્ર જાણે ચાલ્યો, પૂર્વ કર્મ સારથિ હાથ;
 જે દિવસથી બુંદ પડી ભાઈ, માતૃ ગર્ભે મોજાર,
 તે દિવસથી જે નિરમીયું, સુખ દુઃખ સહુ નિરધાર. ૩૦
 સિદ્ધાંત કેઈ સાર છે, કહ્યું પદ્ય પુરાણે સોય,
 અધ્યાય થોથો કપિલ ગીતા સાંભળે સઉ કોય;
 ઈતિ શ્રી પદ્ય પુરાણે સિદ્ધાંત સાર સિદ્ધ કેપિલ,
 સંવાદ રાજરાજેશ્રી યોગ કથન નામ ચતુરથો અધ્યાય. ૩૧

હાળ.

સર્વ સિદ્ધ વારંવાર કરે હંડ પ્રભુમણ,
 કપિલ કૃપાળુ નિરમળ નામણ;
 વચન તમારાં મુખા સમાનણ.

ઉપલેખ.

- સુધા સમાન છે વચન સામ, સાંભળતાં સંશય ટળે,
એક ચિત્તે અનુભવે તે, બ્રહ્મ માંહી જઈ બળે. ૧
- હવે રૂપિ સિદ્ધ સૌ બોલીયા, પુણ્ય પ્રભુના પાપ,
તમે ભોગ કહ્યો શા મીતે, કષ્ટ કરીને થાય. ૨
- અન્ય કરતાં શરીર છુટે, વળી પામે પુનરપિ ઢેહ,
નાના યોનિ વિશે કરે, કે નર જન્મ પામે તેહ. ૩
- આતો નરનારાયણ રૂપ થયા, કેવળ બ્રહ્મ સ્વરૂપ,
રાજરાજેશ્વરી યોગ જે શંકરે કહ્યો. ૪
- લોકના ઉપકાર અરથે પરવતો પ્રતિબોધ,
જે જાણે જીવ પરાપાર પામે, મટે ભવના રંધ. ૫
- અરજીન આધવને કહ્યું, શ્રી કૃષ્ણજીએ જેહ,
તેવું તમે અમને કહ્યું, હવે નવ રહે સંદેહ. ૬
- ત્વં પદ તત્ પદ. અસિ પદ, એ ત્રિપદ કેરો ભેદ,
તે દૃષ્ટિગોચર જેમ થાય, તેમ કરો સંશય છેદ. ૭
- ત્યારે અનંત કોટી જન્મનાં, પ્રભુ ટાળે સહિ સંતાપ,
એક નિમિષ માત્રમાં મોક્ષ થાય, પ્રલે સહિ પાપ. ૮
- ત્યા કપિલ કહે પ્રશ્ન પુછ્યું સાર,
અન્ય અધિકારીના જીવને રખે કહેતા એ નિરધાર. ૯
- ત્યારે સિદ્ધ કહે સ્વામિ કહો, એનાં અધિકારનાં ચિન્હ,
લક્ષણ તેનાં વરણવો, તે જણાય ભિન્નાભિન્ન. ૧૦
- ત્યારે કપિલ કહે સિદ્ધ સાંભળો, જેને હોય ગુરૂની કૃપાય,
સતવાદીને જીતેન્દ્રિય જેને સંત સાથે પ્રિત. ૧૧
- વિપ્ર હોય જે વેદ પઢી જાણે, શાસ્ત્રનો પાર,
ઈહામુત્ર વિવરણત જેય, નિત્ય નિત્ય વિચાર. ૧૨

- તિતિક્ષણા, ઉપરતિ ને શાંતિ, એ મુમુક્ષુનાં ચિન્હ,
 સર્વ કર્મની ભુક્તિ ભણે, સહિ દેવનું અરચન;
 સરવ તિરથ રટણ કરે, તેનું દલ ન ઈષ્ટે મન. ૧૩
- કામ ક્રોધ, મદ, મોહ, માયા ફંજને અહંકાર,
 જાગ્રત સ્વપ્નને મુપુષ્પતિમાં, નહિ અસત્ય વહેવાર. ૧૪
- હવે દુષ્ટ બળ અલિ તામસીને ચાર વચક પૂતે,
 સંત ક્ષિબ્ધના દ્રોહ કરતા, કાંચી કુરેલ કપૂત. ૧૫
- અભકત શક પાપાંડી નારિતક, અધરમી જડ જંત,
 તે આગળ નવ પ્રકટ કરવું, સાંભળો સહિસંત. ૧૬
- શાંત કાંત સમ ચિત્ત જેનું, બ્રહ્મજ્ઞાન આસક્ત,
 સંત સંગતી સતવાદી, હોવે હરિ ગુરુ ભકત. ૧૭
- સમ બુદ્ધિને સદાચારી, સર્વ દેવ શેવ અભેદ,
 આશાપાશ નહિ હેશ જેને, અહં કરતી ઉચ્છેદ. ૧૮
- એ અધિકારી મોક્ષના, શુભ લક્ષણ જેનાં હોય,
 અનેક જન્મ સંસ્કારથી, ગુરુ ભેદ પામે સોય. ૧૯
- પ્રત્યક્ષને વળી પરાક્ષના, તે પામે સરવે ભેદ,
 ભેદ ગ્રંથી ફેંટેની સહુ, સંશય થાયે છેદ. ૨૦
- ક્ષય પામે કરમ સધળા, જેની દૃષ્ટિ પરાની પાર,
 દૃષ્ટતાં સહિ પ્રિછન્ધું, સિદ્ધાંત કેરે સાર. ૨૧
- સહિ શાસ્ત્રમાં ગોખ્ય છે, નથી વેદાંતે વિસ્તાર,
 ને સાંભળજો સિદ્ધ સરવે, કહુ સરવ નિરધાર. ૨૨
- સરવ થકી જે તત્ત્વ મોટું, તે દૃષ્ટિ ગોચર થાય,
 બાહ્યર ભિતર રહ્યો સતંતર, પ્રત્યક્ષ રૂપ જણાય. ૨૩
- પ્રથમ મન બે નાદે વળગે, વળતી બિંદુ જણાય,
 ત્યાર પછી તે કળા નિરખે, એમ જ્યોતિ પ્રગટ થાય. ૨૪

- અકાર તે નાહ રૂપ જાણો, બિંદુ રૂપ ઉકાર,
મકાર તેતો કળા કહીએ, એમ જ્યોતિર્મય ઝોંકાર. ૨૫
- સરપ મોહે નાહથી, જેમ ઘંટા નાહકોરંગ,
પતંગ મોહે હીપથી, એમ મન નાહની સંગ. ૨૬
- જેમ લોહ ચમકને દેખતાં, જઈ ચમકને લપટાય,
તેમ નાહ સુષુતાં વિષય તણ, મન ઉન્મુનિ થઈ જાય. ૨૭
- જેમ ઘૂત કેરી પુતળી બાઈ, અગ્નિથી ગળી જાય,
લવણ જેમ જળમાં પડ્યું, તે એક સ્વરૂપે કહેવાય. ૨૮
- તેમ આતમને સંગે કરી, મન ઉન્મુની હોય,
નેત્ર આગળ રૂપ દરશે, ત્યાં લય પામે તે સહી. ૨૯
- સાકર જળ સંગે કરીને, સાકરપણું લય થાય,
એમ સગુણનું ધ્યાન કરતાં, નિરગુણ માંહે સમાય. ૩૦
- ફળનું કારણ પુલ્લ છે, તે ફળ થયે પુલ્લ જાય,
એમ કર્મ કારણ જ્ઞાનનું, તે જ્ઞાને કર્મ વિલાય. ૩૧
- ઉઠક થકી જેમ થાય કાઢવ, તે ઉઠક થકી ધોવાય,
તેમ મન થકી જે કર્મ બાંધે, તે મનવડે છોવાય. ૩૨
- માટે મનવડે સઉ પાપ, મન થયું જો ઉન્મુનિ,
તો ટળે પુન્ય ને પાપ, ૩૩
- કામનાએ જે કરે, તે ફળ તેનું ભોગવાય,
નિષ્કામનાયે જે કરે, તે કર્મે ના લોપાય. ૩૪
- કપાસ થકી જ્યારે વસ્ત્ર થયું, ત્યારે કપાસ કેરો નાશ,
તેમ આતમથકી જ્યારે જીવથયો, તેજોજોયો આતમપ્રકાશ. ૩૫
- સત્વ થકી તે ધર્મ ઉપજે, રાજસથી પરપંચ,
તમોગુણથી ક્રોધ ઉપજે. એ ત્રણ ગુણનો ક્ષય. ૩૬

- મૃત્તિકા જેમ એક છે, ને પાત્ર તેનાં અનેક,
 દુધેનો રંગ એક છે, ધેનુ વર્ણ વિશેષ. ૨૭
- વળી સુવર્ણ એકને ઘાટ ઘણેરા,
 એમ શરીર બહુને વર્ણ એક.
- એમ વિચાર્યે જ્ઞાન ઉપજે, કરે નિત્યા નિત્ય વિવેક. ૩૮
- પાપાણુનું મંદિર રચ્યું, માંહે દેવ તે પાપાણુ,
 હાથા જન દિશમાં વિચારે, દેવ એમાં કોણ. ૩૯
- સર્વ ભૂત ધારી રહ્યો છે વ્યાપક વિષ્ણુ જેહ,
 અખંડીત છે આત્મા, તમે નિરખી જો જો નેહ. ૪૦
- ચોતાને ઘેર પયતજીને, જેમ મુરખ માગે બીખ,
 અમૃતને અળગું કરોને પામર પિષ વિખ. ૪૧
- એમ પ્રગટ પ્રભુને નવ લહે, ને પૂજે જઈ પાખંડ,
 સદ્ગુરૂ તો સૂઝે નહિ, ને ભોગવે દુઃખ ડંક. ૪૨
- હૃદય કમળમાં સદા રાજે, પ્રગટ પુરણ તંત,
 નારાયણ છે નર વિશે, જેનો નહિ આદિને અંત. ૪૩
- આધાર સરવે લોકનો, તે આપે નિરાધાર,
 તેના ધ્યાનથી તે રૂપ થઇએ, એમાં સંશય નહિ લગાર. ૪૪
- કીટ ભ્રમરના ધ્યાનથી, યાય જીવ પ્રદા અભંગ,
 નિત્ય રહ્યું જે નેત્ર આગળ, રક્ષાટીક મણિ સમ રૂપ;
 તે જોતાં ગુરૂ ગમ થકી ભાઈ, પડે નહિ ભવ કુપ. ૪૫
- ચક્ષુ આગળ છાયા હરસે, તે મૂળ માયા તેહ,
 નિરખી જો જો તેહને, શિવ સાચો જ્ય કયક તેહ. ૪૬
- ચક્ષુ મધ્યે રહ્યું છાનું, અંગુષ્ઠ પ્રવ સમાન,
 તે ઉપર પરવનું અરધ છે, તેની અગ્ર સુક્ષ્મ ધ્યાન. ૪૭

એ સાક્ષી રૂપે છે સુક્રમ ભાગે, તે જોતાં નિરમળ હૃદ્ય,
 જળ હળ જ્યોતિ હરશે જ્યારે, તેજ અતિ ઉત્કંઠ. ૪૮
 અમળ નિરમળ સદ્ય સુંદર, વ્યાપિક સઘળે તેજ,
 બાહ્યર બિતર રહ્યું સઘળે, ચૈતન ધન તે એજ. ૪૯
 શુદ્ધ રેફ્રેટિક સમાન ઉજ્જ્વળ, તેજનો અંગાર,
 જે પ્રાણને ધારી રહ્યો, તે પ્રમદ અપરંપાર. ૫૦
 સદ્ય ચિત આનંદ રહ્યો સઘળે, જ્ઞાન હૃદ્યે જોવા જાય,
 અજ્ઞાન હૃદ્યે અન્ય ભાસે માન્ય મિથ્યામાંય. ૫૧
 સુવર્ણ અગ્નિમાં તપે ત્યારે શુદ્ધ કંચન થાય;
 એમ જીવના ધ્યાનથી, બાઈ મર મુકાય. ૫૨
 રત્ન કુંભમાં દીપ જેમ, એમ બાહ્યર બિતર રૂપ,
 ગુરૂ કૃપાએ જેને હરશે તેણે લજો લેહ અનુપ. ૫૩
 ગુહ્યથી એ ગુહ્ય હતું તે કહ્યું સદ્ય પ્રકાશ,
 ભક્ત રવિજ્ઞ શુષુપતિ તુરિયા, મધ્યે જેનો વાસ. ૫૪
 નખ થકી તે શિખા લાગી પુરણ મુરતિ જેહ,
 અચળ હૃદ્યે જે કોઈ જોશે તેને હરશે તેહ. ૫૫
 મનસા વાત્સ્ય કરમણ તપે કરે એ અઘ્યાસ,
 આળ પંપાળ અવસર ખોશો, તે અંતે થાશે નિરાશ. ૫૬
 સિદ્ધાંત ઠેકે સાર છે એમ કહે પદ્મ પુરાણ.

અધ્યાય પાંચમેા સમાપ્ત.

હાળ.

સ્તવન કરે બહુ સિદ્ધ અપારણ,
ધન્ય ધન્ય ઈશ્વરના અવતારણ;
વચન તમારાં પર ઉપકારણ,
જે અનુભવતાં પામે પારણ.

૧

ઉથલો.

પાર પામે ભવ દુઃખ વામે, એણે કામ જઈ બેસે ઠરી,
ફરી રીતે આચરે તે, નાવે ભવમાં ફરી. ૧
હવે સિદ્ધ કહે સુણો કપિલ સ્વામિ, અમે પુણ્ય બેટી પાણ્ય,
જ્ઞાનને વળી અંધ કેરૂં ફપ કહો નિરવાણ. ૨
ત્યારે કપિલ કહે તમે સાંભળો સહસિદ્ધ મુનિજન સાથ,
આ શેષ તત્ત્વ તમને કહું, તે પરગટ હાથે હાથ. ૩
ઉન્મુનિ નિરંતર તેહને, જે પરાત્પર નિરખે ધામ,
આત્મા જ્ઞાને નિરખીયો જે, પ્રત્યક્ષ રમતો રામ. ૪
જેમ પોતાના મંદિર વિશેષી, બાહ્યર નિકળ્યો જન,
તે બિતર આળ્યો વસ્તુ લેવા, તે અંધકાર લોવન. ૫
એ અંધકારમાં ઠરીને બેસે, ત્યારે ભાસે સઘળી વસ્ત,
એમ ફેરેમાં રામ ફરશે, જ્યારે મન થાય સ્વચ્છ. ૬
ફેરે તે અંધ લોવન જાણે, ચંચળ નર તે મન,
બાહ્યર જાય ને બિતર આવે, નવ સુઝે આપ કે અન્ય. ૭
જ્યારે સ્થિર થાય તો આપમાંથી રહેજે થાય ઉદોત,
તેણે બાહ્યર બિતર સરવ ભાસે તેજ આત્મા જ્યોત. ૮
અચળ નિરમળ અખંડ અવ્યય પુરણ જોત્ય પ્રકાશ,
ત્રાહિ ત્રાહિ હું શરણે આળ્યો, કરો ધોર નરક વિવાશ. ૯

- વિચાર પંકજ અષ્ટ દળનું, કેસરરંગ વૈરાગ,
વિરકત તાતે કરણિક ત્યાં ચંદ્ર કાંતિ સોભાગ. ૧૦
- ત્યાં પરિપ્રક્ષ નામ જેનું, સમિધદાનંદ રૂપ,
જોગી ધરે નિત્ય ધ્યાન તેનું, તે સધળે એક સ્વરૂપ. ૧૧
- જા જવલ્લમાન તે જ્યોતિ હરશે, વિદ્યુત પૂજ સમાન,
તે સદાશિવને નિત્ય નિરખે, જેને નેત્રે લાગ્યું ધ્યાન. ૧૨
- આંખા કેરા રૂળ વિશે હોય ખાટો મીઠો સ્વાદ,
પાકે ત્યારે થાય મધુરો એમ મનના વાદ. ૧૩
- અંતઃકરણ તે આંખો જાણે, માણસ તે રૂળ ઠામ,
ખાટો મીઠો ને થાય મધુરો, નાના વિધનાં નામ. ૧૪
- એમ રૂઢે કમળની મધ્યમાં એ મન પાકે જેમ,
ત્યારે ખાટુ મટી મીઠુ તે થાય, પ્રહારસમય તેમ. ૧૫
- આ નાના વિધની વાસના, એ મનમાં ખટાશ,
તે સાધન ધ્યાને પાકે ત્યારે, પ્રહારસ પ્રકાશ. ૧૬
- નિરવાસનિક જે મન થયું, તેમાં પ્રહારસનો સ્વાદ,
એ પીવે તેને ધન્ય છે, ભાઈ પામે સુખ અગાધ. ૧૭
- એ રસનો જેણે સ્વાદ ચાખ્યો, તે સર્વેએ હરિ હોય,
એ સ્વાદ આગળ અવર સુખ, તે સર્વે મિથ્યા જોય. ૧૮
- વિચાર હરપણ વિશે જે કોઈ, જીવે પોતાનું આપ,
આપ હરશે આપમાં તો, સર્વે તેનો બાપ. ૧૯
- ચિત્ત શુદ્ધ સ્થિર થાય જ્યારે, ત્યારે હૃદે ભાસે ભાણ,
અચળ ચૈતન એક સધળે, ચરાચર પરમાણ. ૨૦
- આત્મા તે જ્યોતિરૂપે, નિરંતર હરસાય,
સુર જવત્ ઉદ્યોત સધળે, તે અકળ કંઈ નવ જાય. ૨૧

- દીવાકર એમ જ્યારે કરસે, નિજ આતમ માંહે પ્રકાશ,
અવર ધીમું નવ ચિંતવીયે ભાઈ, ત્યાંજ કરવો વાસ. ૨૮
- આત્મા જ્યોતિ હૃદય મધ્યે, દૃષ્ટિવડે જોવાય;
કમળ સરવે પ્રગટ હીસે, તે ભવ થકી મુકાય. ૨૯
- ત્યારે સિદ્ધ એમ જોલીયા, તમે સુષો શ્રી ભગવાન;
જથારથ એ કહ્યું સ્વામિ, જ્યોતિરૂપનું જ્ઞાન, ૨૪
- ને તેજ રહે છે હૃદે મધ્યે, પ્રદા કેવલ્ય રૂપ,
તે કેમ કરીને પ્રગટ હીસે, એ કહો લોક અનુપ. ૨૫
- હૃદે માંહી આત્મા, તે દૃષ્ટે કેમ કરી જોવાય,
તે વિસ્તારીને કહો જથારથ, સરવ સંશય જાય. ૨૬
- ત્યારે કપિલ વળતા જોલીયા, તમે સુષો સિદ્ધ સુભાષ,
સરવ સંશે થાય છેદન, જુવો પ્રગટ પ્રમાણ. ૨૭
- પગ થકી તે જંઘા સુધી, પ્રથવી તત્વનો ઠાર,
તે મધ્યે એક પદમ છે, તેનો સ્વર દેહ વિસ્તાર. ૨૮
- જંઘા થકી તે નાભિ સુધી, જળ તણો છે વાસ,
આધાર લિંગને નાભિ સુધી, પદમ છે પ્રકાશ. ૨૯
- ચતુરઢળને ગુદા કેરે, લિંગ ખટ ઢળ સાર,
હસ ઢળ તે છે નાભિએ, ને હાકશ હૃદે વિચાર. ૩૦
- બત્રીસે પાંખડીઓ વિશે, ભાઈ અક્ષર બત્રીસ જોય,
કકાર આઠ હકાર અંતે અવ્યય વરણ તે હોય. ૩૧
- નાભિ થકી તે કંઠ સુધી અગ્નિ તત્વનો વાસ,
ગોડત ઢળનું કમળ છે ત્યાં સ્વર તણો નિવાસ. ૩૨
- હવે કંઠ થકી તે જુકુટી સુધી, વાસુ છે નિરધાર,
તે મધ્યે છે સુકમ પંકજ, અક્ષુ અગ્ર સાસા. ૩૩

- ચેત રચામ ને રક્ત છે જે કમળ કેરો રંગ,
તે મધ્યે છે વાસ જેનો તે કેવળ જ્યોતિ સુચંગ. ૩૪
- ત્યાં પ્રદ્યા વિશ્વનું શિવ શક્તિ સર્વેનો છે વાસ.
તે મધ્યે છે સદા સાક્ષી, અક્ષર પ્રદ્યનો પ્રકાશ,
બુકુટી થકી પ્રદ્યરંધ્ર સુધી. તત્વ છે આકાશ, ૩૫
- તે મધ્યે એક પદ્મ છે, વેમાં સહસ્ર ફળ પ્રકાશ.
સુષુપ્તી જ્ય,રે થાય છે, ત્યારે આતમાનો ત્યાં પાસ,
સુરજની પેરે સદા તે, ચેતન રૂપ અવિનાશ. ૩૬
- બુકુટી મધ્યે અધોમુખનું, કમળ બેઠળ સાર.
વાયુ સંગે વિચરે તાહાં અહં સોહંગાકાર, ૩૭
- તે મધ્યે છે આતમા જ્યોતિ શુદ્ધ બિંદુ રૂપ,
તેની પાર છે પરમાત્મા ને સ્વે ચેતનમય રૂપ. ૩૮
- તે ગુરૂ પ્રતાપે બાણીએ બાધ નથી અપર ઉપાય,
એ સ્વસ્વરૂપ બધ્યા વિના, તો મિથ્યાઆ અવસરનય,૩૯
- સંસ્કાર જન્મ અનેકનાં હોય, ત્યારે મળે શ્રી ગુરૂરાય.
સદ્ગુરૂ સંતોષ્યા વિના નવ આત્મા દરશન થાય, ૪૦
- કોટીક સુરજ પ્રકાશ જેમાં શીતળ કોટી સોમ.
અદ્વિત જ્યોતિ આતમા, જેણે વ્યાપ્યુ સઘળું બ્યોમ. ૪૧
- આતમ કેરો પ્રકાશ છે શશી સુરજ અગ્નિમાય,
ચર અચર માહે રમી રહ્યો, એ હરિ વિના નથી કાંચ. ૪૨
- તેદેઠળ ઉપર ગુન્ય છે, જ્યાં સહસ્ર ફળ આકાર,
અરધ માત્રા પ્રણવની ત્યાં, રહે નિરંતર સાર. ૪૩
- ત્યાં સદા રહે છે આતમા તે, લહે ભવન મુક્ત,
સમાધિની સાધનાએ, બાણે સર્વ બુક્ત. ૪૪

આતમા દરશન જે કરે, તે કરતાથી ધન્ય ધન્ય,
તે માટે સહ સંગતજી, આતમનું દરશન. ૪૫

સુત પુરાણી કહે સનકાદિકને, સુણે સકળ રૂપિરાય,
સહ સિદ્ધને કપિલે કહ્યો, એ આતમનો મહિમાય. ૪૬

કૃતાર્થ સૌ સિદ્ધ થયા, રે કયો આતમાનો વાસ,
એ વચન જે ઉરમા ધરે, તેને મટે ભવનો પાસ. ૪૭

એ સિદ્ધનો સંવાદ સુણતાં પાપ પ્રલય થાય,
એ આદરે તે જીવ મટી, સદા શિવ થઈ જાય. ૪૮

સિદ્ધાંત કેરૂં સાર છે, એમ કહે પછી પુરાણ,
અધ્યાય છઠ્ઠો કપિલ ગીતા સાંભળો સર્વ સુખજી. ૪૯

છાળ.

સિદ્ધ મુનિ સૌ લાગ્યા પાયજી. ધન્ય ધન્ય આતમનો મહિયાયજી
નિગમ નિરતર તેને ગાયજી, રૂઢે કમળમાં તે દરસાયજી. ૧

ઉથલો.

રૂઢે કમળમાં રામ દરસે, તે વિસ્તારી કહો દેવ,
ચાર પ્રકારે જે દેહ છે તેના તત્વનો કહો લેવ. ૧

ત્યારે કપિલ મુનિ એમ બોલીમા તમે સાંભળો સૌ સિદ્ધ,
આ નખ થકી તે શિખા મુધી સ્થુળ દેહ પ્રસિદ્ધ. ૨

અકાર માત્રા તેની મધ્યે, ત્યાં અમૃત સરજો વર્ણ.
સર્વ ઇન્દ્રિયો વ્યાપાર વત્યો, રમેશુજી આચર્ય. ૩

ઋદ્ધ વેદ છે તે વિષે આ સરવનું અભિમાન,
પૃથિવ તત્વ પ્રસિદ્ધ છે, સ્થુળ લોગવિદ્વાન. ૪

ઉઠ હસ્ત પ્રમાણુ તેનું જાગ્રત અવસ્થાય,

- નેત્ર સ્થાને રહી વરતે પચિસ તત્વનું જ્ઞાન,
જાગ્રત કેરાં તત્વ કહું તે સાંભળજો મહા મુન્ય. ૫
- વ્યાવરતીને ઉપરતી વળી જાગ્રત ગોધ અન્ય.
લજ્જા કામને ક્રોધ કહીએ, મોહને જાય હોય,
પંચ ભાગ આકાશના, સ્થુળ દેહ માંહે જોય. ૬
- પ્રસારણને ચંચળતા વળી અતિ ગમન કહેવાય,
જમણને નિરોધ કહીએ. પંચ પ્રકાર વાયુ થાય.
નિદ્રા, મૈથુનને આળસ હોય તૃષ્ણાને બુદ્ધિએ પંચ,
પંચ ભાગ થાય તેજના, તમે સાંળજો સિદ્ધરાય. ૭
- લાલશ્વેતને રકત કહીએ, મિશ્રને હોય મેઢ,
પંચ પ્રકાર એ જળતણા. તમે જાણજો મુની લેહ. ૮
- રોમ નાડીતે માંસ છે, વળી ત્વચાતે બાઈ હસ્ત,
એ પંચ ભાગે પૃથ્વી રહે છે જો હસ્તોહસ્ત. ૯
- એવું વરણન સ્થુળ કેઈ પ્રગટ નામને રૂપ,
હવે કહું તે સુક્ષ્મ જાણો, જે રહ્યાં અતર ગુપ્ત. ૧૦
- સ્થાન કર્મ ને ક્રિયા તેની સાંભળજો થઈ સૌ સ્વસ્થ,
અપંચી કૃત ભૂત જેનાં અદૃષ્ટ છે વસ્તુ જેહ.
- સુક્ષ્મ દેહનું કંઠ સ્થાનક, સત્ત્વ ગુણનું વાસ,
ઉકાર તેમા માત્રા છે બાઈ, સ્વપ્ન અવસ્થા પ્રકાશ. ૧૧
- અન્યથા છે જ્ઞાન તેનું તત્ત્વ જળનો કામ,
મધ્યમા છે વાણી જેની. વર્ણ ધોળો નામ. ૧૨
- ચન્દ્ર વેદના જોગથી છે, તૈજસ અભિમાન,
અંગુષ્ઠ માત્ર છે પ્રમાણ તેનું, મન વિકારક જ્ઞાન. ૧૩
- અવિવીસૃત છે લોગ તેનો શરીર સુક્ષ્મ નામ,
સાદૃશ્યતા દૃશ્ય થઈ રહે એ મન વિકાર કામ. ૧૪

અંતઃકરણ વળી મન બુદ્ધિ, ચિત્તને અહંકાર, પંચ પ્રકાર આકાશનાએ, મુક્ત દેહ નિરધાર.	૧૫
વ્યાન, સમાન, ઉદ્ધાન કહીએ, પ્રાણ ને અપાન, પંચ ભાગે રહ્યો વાયુ, એ દેહ માંહે નિદાન-	૧૬
આત્મ ત્વચ્ચાને નેત્ર કહીએ, શિશ્નને ગુહ જેહ, જળ તણા એ ભાગ પાંચે, મુક્ત અંગે તેહ.	૧૭
શબ્દ સ્પર્શ રૂપરસ બધો, પાંચમું જે ગંધ, પંચ ભાગ પૃથ્વી તણા, તે મુક્ત માંહે સંબંધ.	૧૮
પંચીકરણ એ લીંગ છે, તેનો કંઠ માહી વાસ, મુક્ત રૂપે રહ્યું અંતર, પીઠ માંહે વાસ.	૧૯
સ્થુળ દેહની મધ્યે રાજે, શ્વેત જેનો રંગ, તે મધ્યે વાસો જીવ કેશ, એ મુક્ત તેનું અંગ.	૨૦
તે થકી વળી મુક્ત છે, દેહ કારણ જેનું નામ, પચીસ માત્રા સહીત છે, જેને રૂપ ગુણને કામ.	૨૧
વર્ણ સ્થાન દેવત જેનાં સાંભળો વિસ્તાર, કારણ દેહનું હૃદે સ્થાનક, તમોગુણ નિરધાર.	૨૨
પ્રાગના જેની અભિમાની, એને જોતાં આનંદ, મકાર તેમાં માત્રા છે બાઈ, સર્વોપતિ શું છંદ.	૨૩
તેજ તત્ત્વ છે તે વિશે, ને કરદમ જેનો રંગ, ચરવ અરધુ રૂપ છે બાઈ, પરચંતી વાચા સંગ.	૨૪
સામવેદનો હૃદે વાસો, સર્વ દેહ વ્યાપ, પંચ પંચ પરકરતી તેમાં કહ્યું તેનું માપ.	૨૫
મરણને વશચર કહીએ, શશુપતિ હોય જેહ, કારણનું એ રૂપ બધો, કહ્યું નિશ્ચે તેહ.	૨૬

- અવકાશને વિરમૃતિ, ત્રિશુ આવરણુ તેની સરવણુ,
પરમાણુ અંગ છે પાંચમું, આકાશ તત્વ આચરણુ. ૨૭
- જ્ઞાંતિ શંકા શોષણુ હોય, સ્થિરતાને ધીર,
પંચ વિભાગે વાયુ વરતે, એ કારણુ જે શરીર. ૨૮
- ગુહ રૂઢને કૃતમ્ભતા, વળી હળાહળ ત્યાં જાણુ,
સલિલતાને સત્વતા, એ તેજ ભાગ પ્રમાણુ. ૨૯
- અદુલતાને પોષણુતા, પળી પ્રબળ તાકરહન,
ધારણુતા એ જાણુને ભાઈ, પાંચ ભાગ જળ ચેત. ૩૦
- હવે મુઢતાને બળ તત્વતા, લજ્જાને પીડી કરણુ,
કઠીણતા છે જે માંહે, પંચે પૃથ્વી પ્રણુ. ૩૧
- કારણુ દેહ એ જાણુને, હૃદે માંહે વાસ,
તત્વ કક્ષાં જેને વિશે, તે જ્ઞાને થાય પ્રકાશ. ૩૨
- હવે મહા કારણુ છે જેની ઉપર, તેનો કહું વિસ્તાર,
મૂર્ખિં તેનું સ્થાન છે, જ્યાં જીવ તેનો કાર, ૩૩
- તે સાંભળાને ઋષિ સર્વે, કહું જેનો વિસ્તાર.
- શુદ્ધ સત્ત્વ ગુણ ત્યાં રહે, જ્યાં પ્રજ્ઞ રંધ્ર નિરધાર, ૩૪
- પ્રત્યક્ષ આત્મા અભિમાની, લોગ આનંદ ભાસ.
- તુરિયા અવસ્થા અર્ધ માત્રા, જ્ઞાન મહીં જેવાસ, ૩૫
- વાયુ તત્વ છે તે વિશે, મસુર માત્રા પ્રમાણુ.
- કળા અષ્ટ સંબુક્ત છે, એ મહાકારણુ નિરવાણુ, ૩૬
- વૈરાગતાને મુમુક્ષુતા, મહંકર્શી તત્વ,
- કળા ચાર યુક્ત છે એ, તુરિયા અવસ્થા સત્ય. ૩૭
- પુરણુતાને અસંગતા, વળી વ્યાપકતા કહેવાય,
- બીજગતાને અખંડતા, એ પંચ આકાશ થાય. ૩૮

અભુગતાને અછેદતા, વળી પરાત્પરતા બાણ,	
નિરમળતાને અમૃતતા, એ વાયુ પંચ વખાણુ.	૩૯
સદાઝયતાને ઉર્ધ્વવાસી, પ્રકાશ કરતા સાર,	
ચૈતન્યતાને અર્થ રહીતતા, એ તેજ ભાગ નિરધાર.	૪૦
અકળતા ને જગજીવન, જ્યોતિ રૂપે જેહ,	
અમૃતાને કારણતા. બાઈ પંચે જનથી એહ.	૪૧
હસ્તેકતાને કારણતા, વળી પાનભા કહેવાય,	
એ પચીસ તત્વ સંયુત, મહા કારણ દેહ,	
સર્વે માંહે શ્રેષ્ઠ છે, તમે બાણી લેજો તેહ.	૪૨
જંતરની અંતર રહ્યો તેહ આત્મા કેરો વાસ,	
ગાદ્ય કીડા કરે જ્યારે, તે જીવ નામ પ્રકાશ.	૪૩
જહંકા જહંક વિચારથી, એ જીવ બાણો શિવ,	
તત્વમસિ તે દેહ ચોથો, જ્યાં રહે નહિ જીવ.	૪૪
તે ગુરૂ મુખે કરી બાણીએ બાઈ, અવર નહિ ઉપાય,	
તત્વદર્શી ગુરૂ મળે તો તત્વ દરશન થાય.	૪૫
માટે સર્વ પ્રયત્નથી બાઈ, જુઓ આત્મારામ,	
અહં દેહ બુદ્ધ કરી કાં પડે નિચે કામ.	૪૬
લખ ચોરાશી ચોની જંત્રે, ફરે મુઠ અચેત,	
પણ નિજ સ્વરૂપને નિરખવા, નવ કરે ગુરૂ શું હેત.	૪૭
તે માટે સહ સાંભળી. સ્થિતિ કરો આત્મા સાથ,	
ત્યારે ટળે જન્મ મરણનું જોખમ, જે બાય સદગુરૂ હાથ.	૪૮
સિદ્ધાંત કેંઈ સાર છે એ કપિલ ગીતા નામ,	
અધ્યાય સાતમો થયો પુરણ પૂરે મનના કામ.	૪૯

હાળી.

સિદ્ધ કહે સૌ વચન ઉચરીછ, કપિલ પ્રભુ છે કદ્યાણુકારીછ
હેહ ચાર કદ્યા વિસ્તારછ, તત્વ સહિત ગુણ અનુસારછ. ૧

ઉથલો.

રૂપ ગુણને વણું સ્થાનક કદ્યા યથારથ જેહ,
મંદ બુદ્ધિ જીવ ખીચારા, કેમ જાણે તેહ. ૧

ચાર પ્રજાર જે હેહ કદ્યા, તે ગુરૂ કૃપાએ જણાય,
પણ નેત્ર નાકને કાન વિના, તે જીવને કેમ થાય. ૨

સરવે ભૂતમાં આત્મા, તે રહ્યો નેત્રને ઠાર,
આકાશથી તે નિચે જાગે, વાયુ મંડળમાં જાહેર. ૩

દેહળ પંકજ મધ્યમાં તે, કહ્યું આત્મ સ્વરૂપ,
સરવ કેરૂં સારજે, તે હેહ મહા મુનિ ભૂપ. ૪

પણ જાતે તે અંધ હોય પ્રાણી, કે માંહે ઉપાધ્ય,
પડળકે વળી પુખ્ત આવે, તે હેહને હોય બ્યાધ, ૫

વળી સરવ ઇન્દ્રો રહીત હોય, તેહનો શો મમ્,
ત્યારે ચાર હેહતે કેમ વરતે, કહો જથારથ એહ. ૬

એવો સંશય અમ તણો, તે સમાવો મહારાજ,
પરમારથ વચને પ્રભુ, સરે જીવના કાજ. ૭

ત્યારે કપિલ કહે સુણો મહા મુનિ, તમે પ્રશ્ન પુછ્યું જેહ,
પુરવે અવર કોણ કોને, નથી પુછ્યું તેહ. ૮

તમે પુછ્યું તે કહું સરવે, વિસ્તારીને વાત,
નથી વિધિ એ જેમ છે તેમ, એમ સમજવું સાક્ષાત. ૯

જે ગરબમાંથી હેહને, હોય પડળ પુખ્ત કે અન્ય;
એ સ્થળે હોય ઉપાધ્ય એવી; ત્યારે ત્રણ હેહના ચિન્હ. ૧૦

- ત્યારે આત્મા ક્યાં રહે, અને ક્યાં કરે વ્યવહાર;
એવું તમો જે પુછ્યું, તે સુણો કહું નિરધાર. ૧૧
- વિધાતા એ વિશ્વ કીધું, સ્થાવર જંગમ ભાત;
પ્રારબ્ધ અનુસારથી, એ પંચ ભૌતિક ભાત. ૧૨
- સરવણ નિરખણ સરવને છે, આહાર કોડા માત્ર;
જીભ ત્વચા સમેત સરવે, ઇન્દ્રીયોની ભાત. ૧૩
- વળી જળ જંતુ નવલક્ષ ભાતી, જલોકાદિક જેહં;
નેત્રને વળી કાન વિના, વરતતા તેહ. ૧૪
- સરપને વળી કરણ ન મળે, ચરણને નહિ હાથ;
એવું પુરવે કેરા પાપેથી ભાઇ, પામે એવા દેહ. ૧૫
- વિચારી જોતે થકે, નહિ આત્માને કાંઈ તેહ.
વળી લતાવેલી વૃક્ષમાંહે, ત્વચા ઇન્દ્રી એક;
પણવરતે સૌ વહેવાર, તેમાં જોજો કરી વિવેક. ૧૬
- અહાર વૃદ્ધિને ક્ષીણતા, ક્ષણ પુષ્પ જે કાંઈ થાય;
સ્થુળ દેહની મધ્યમાં, સહે પંચ પ્રાણ. ૧૭
- અગ્નિ કેરી ઉષ્ણતા વળી, ક્ષુધા તૃષ્ણા નિરવાણ;
નેત્ર સ્થાને વરણ પંક્તિ, ત્યાં ત્રણેવું અભિમાન. ૧૮
- સ્થાવર જંગમ વપુ મધ્યે, સરવ વરવે જ્ઞાન;
બીજોમાં અંકુર છે, તે ઉગે જળને જોગ. ૧૯
- નેત્ર તેનાં અગ્ર ભાજે, આત્માસ્થાનક લોગ;
શબ્દ સ્પર્શને રૂપનાં છે, વળી નેત્રે વ્યવહાર.
સુણો કહું ગતિ તેહની તમો માનજો નિરધાર. ૨૦
- જળ મધ્યે જીવે કમળ રહે છે, જગન મધ્યે ભાણ;
તે રવીના ઉદ્યોતથી. હોય પ્રપુલ્લીત ધ્યાન. ૨૧

- પાંક્તિની વળી ચંદ્રથી, થાય રજનીએ પ્રકાશ;
સુરજ કાંતી પુષ્પનો, તે સુરજ સનમુખ વાસ. ૨૨
- લજ્યાળુજ સ્પર્શથી, ક્ષણ માત્રમાં મીંચાય;
રજની વિશે કુવાડીયા, તે સરવ સંકેત્યાય. ૨૩
- કહલીને વળી પ્રસવકાળે, શબ્દ થાય નિરધાર;
અંતરવેલી મુખ વિના, રસ પીવે તરૂનો સાર. ૨૪
- એમ સરવ જાતી માંહે, એક છે વ્યવહાર;
અંધ બધિરનું લક્ષણ તે નથી, આત્મા વિશે નિરધાર. ૨૫
- સરવ ઇન્દ્રીનાં કાજ કરે, એ સ્થાવર દેહની માંય;
મુઠમંઠ અજાણ્ય અજ્ઞાની, છેદન કરે છે ત્યાંય. ૨૬
- ત્રણ પ્રકારે ત્રિધા દૃષ્ટિ, સરવે દેહને હોય;
અધ ઉરધને મધ્ય છે, તે કહું દૃષ્ટાન્તે સોય. ૨૭
- ઇન્દ્રિયે જ્યારે કામ બાળ્યો, મધ્ય નેત્રે જેમ;
સરવને શ્રૂમધ્ય રહે છે, દૃષ્ટિ તેમ. ૨૮
- શરીર ચાર પ્રકારનાં. તેમાં તત્વ છે સત્ય એક;
તેથી ભિન્ન છે સાક્ષી રૂપે, તમે જોજો કરીવિવેક. ૨૯
- આ શરીર બાળી ભસ્મ કરે ત્યારે, દેહ ક્ષરને ત્રણ;
સરવમાં મિથ્યારૂપ જાણો, અસત સૌ આચરણ નાશવંત. ૩૦
- નામ રૂપ સઘળું, અદૃષ્ટ થઈ જાય;
પ્રણવ આદે સત્ત્વ સઘળું, રહેજે સઘળું સમાય. ૩૧
- શુદ્ધ અંશ જે સાક્ષી રૂપે, રહે નિશ્ચળ એક;
ત્રણ લોવનમાં એજ નિશ્ચે, જોજો કરી વિવેક. ૩૨
- સરવ તત્ત્વમાં સત્ત્વ તેનું, તે ઉપાધે અવરાય;
મેઘના આવરણ થકી જ્યમ, સુરજચંદ્ર ના જણાય. ૩૩
- આ પ્રહ્લાંડને બાઈ રમ્યું જ્યારે, ત્યારે નિરમ્યા શશીસૂર;
લોકના ઉપકાર અથે, કયું પ્રગટ જે નૂર. ૩૪

- તે પરજન્યથી નવ દેખીએ, પણ નિશ્ચે છે તે ઠાર;
તેમ નેત્રને દોષે કરી ભાઈ, આતમ ન લલોપાર. ૩૫
- પુરવ જન્મનાં પાપથી, નર નેત્ર થાયે અંધ;
તે પુખ્ત પડળને રોગથી, નહિ તેજ સાથે સંબંધ. ૩૬
- તેજની જ ક્રિયા થકો, વળી દૃષ્ટિ નિરમળ થાય;
જીભામાંહે જીભી વસ્તુ તે નેત્ર થકી જણાય. ૩૭
- તેમ સુક્ષ્મ દેહની દૃષ્ટિ માંહે, રહ્યો છે જે રોગ;
તે સદ્ગુણનાં અંજન વિના, નવ હોય આત્મા ભોગ. ૩૮
- જ્યારે ચિદાનંદનું રૂપ સઘળે, દૃષ્ટિ ગોચ્ય થાય;
નેત્ર આગળ ભેલ્ય છે તે, વરણની નવ ભાય. ૩૯
- સદ્ગુણની કૃપા હોય તો, પામે એવું ધ્યાન;
પ્રગટ પ્રભુને દેખીએને, હોય નિરમળ જ્ઞાન. ૪૦
- એ જ્ઞાન વિના આ મનુષ્ય સરવે, જેવું વનનું રોજ;
ઉદર ભરે ઉદમ કરી પણ, નહિ આતમજોજ. ૪૧
- સિદ્ધાંત સરવે સાર તેનાં, એમ વદે વેદ વેદાંત;
રૂઢી રીતે આચરે તે, પામે ભવનો અંત. ૪૨
- શ્રીપરમેશ્વર ગુરૂ રૂપ થઈને, પ્રગટ કરે છે જ્ઞાન;
ધંધરના કોઈ જીવને ભાઈ, નથી એવું ભાન. ૪૩
- કૃષ્ણે કહ્યું અરબુન પ્રત્યે, ઉદ્ધવને અતિસાર;
સનકાદિકને પ્રદ્યા સાડ, હંસે ધર્મો અવતાર. ૪૪
- હતાત્રેને સિદ્ધ પ્રત્યે, સાથે હુતા નવનાથ;
તેને કહ્યું શ્રી શંકરે, જે તત્ત્વ હાથોહાથ. ૪૫
- સીતા વિભોગ રામ રોતા, ત્યારે મળ્યા શિવમહારાજ;
આત્માનો ઉપદેશ કયો ત્યારે, મટી અંતરની દાઝ. ૪૬
- કરશુરામને મળ્યા જ્યારે, હત્ત ગુરૂ મહાંત;
આત્મ વિદ્યા આપી જ્યારે, ત્યારે થયા નિરમળ અંત. ૪૭

- પારવતીને બહુ પ્રકારે, શિવે કહ્યું જે સાર;
 પ્રત્યક્ષ જ્યોતિ દૃષ્ટિ ગોચર, દેખાડી નીરધાર. ૪૮
 અનેક ભક્ત ઉગારીયા, શિવે કહ્યું સિદ્ધાંત;
 તે સાંભળતા પાર પામે, આવે ભવનો અંત. ૪૯
 દેહ મધ્યે આતમાતે, દેહવડે દેખાય;
 તે માટે દેહ આતમા એવું, નામ કહે સા કોઈ. ૫૦
 અક્ષર નામ તે આતમાને, ક્ષર જાણો આ દેહ;
 એ અક્ષર આ ક્ષર રૂપે થયો, તે ઝોંકાર આપે એહ. ૫૧
 વિશ્વનાથ જગતગુરુ છે, કાશીપુરીમાં જેહ;
 દક્ષણ કાનમાં સંભળાવે છે, મરણ અંતે તેહ. ૫૨
 એ તારકમંત્ર મહાતત્ત્વ મોટું, સકળલોકમાં સાર;
 એ સ્મરણ કરતાં સર્વ કારજ, સિદ્ધાંત થાય નિરધાર. ૫૩
 સાક્ષાત શિવ સ્વરૂપ થાયે, જન જપે જુગતે તેહ;
 શ્રવણ માત્રે મોક્ષ પામે, ફરી ન પામે દેહ. ૫૪
 ગોખ્ય માંહે ગોખ્ય હતું, તે કહ્યું સઘળું સાર,
 સશય રાખ્યું નથી, તમે માનજો નિરધાર. ૫૫
 સુતપુરાણી કહે સનકાદીકને, તમે સાંભળો મુનિરાય;
 શ્રી કપિલદેવે સિદ્ધ પ્રત્યે કહ્યો, પ્રણવનો મહિમાય. ૫૬
 તે સાંભળીને સઘ મુનિજન, પામ્યા હરખ અપાર;
 રાજ રાજેશ્વરી વિદ્યા, અમો લહી નિરધાર. ૫૭
 સાષ્ટાંગ દંડવત્ કર્યો સરવે, આણી હરખ ઉમંગ;
 એ અધ્યાય પુરણ થયો, બોલો જે ગોવિંદ. ૫૮
 સંસ્કૃતમાંથી શોધીને, કરી પ્રાકૃત ભાષા એહ;
 સુગમ સમજણ તેહને, શુદ્ધભક્ત હોયે જેહ. ૫૯
 સંવત ઝોગણીસે ઉપર, ખટ છે પોષ સુદ પરમાણુ;
 પ્રતિ પ્રહાને શનીવારે, થયો પુરણ નિરવાણુ. ૬૦

મલાતજમાં મહારાજ કેરો, સેવક છોટલાલ;
તત્ત્વજ્ઞાનની ધમ્મ જાને, તેને ઉપજે બહાલ.

૬૧

॥ इति श्री पद्मपराने सिद्धकपिलसंवादे
कपिलगीता संपुरण. ॥

અથ છોટમુક્ત બોધ જાવની.

છાપા.

વંદ્ ગુરૂપદ કમલ વિમલ મન બુદ્ધિ કરતા
જાસે પ્રદા પ્રકાશ અવિદ્યા તિમિર હરતા;
સુજે સાર અસાર સકલ સુખ ઉપજે એથી,
તન મન હોય પવિત્ર તત્ત્વ નિજ દરસે તેથી;
વળી મહિમા સદ્ગુરૂ તથો શિવ સનકાદિ ગાય છે,
જેની કૃપા કટાક્ષથી જીવ પ્રદા મય થાય છે. ૧
માયાના બે રૂપ અવિદ્યા વિદ્યા કહીએ.
વિદ્યા ઉજ્જવલ રૂપ અવિદ્યા કાળી લહીએ;
કાળો રૂપ કરાલ પ્રવરતી કેરી માતા,
વિદ્યા સુખ મય સાર નિવરતી કેરી બાતા,
એનીવરતી તથા પ્રવરતી તેમન રાજને બધ વરી;
પરિવાર થયો બહુ તેહનો તે કથા કહુ જીમતે કરી. ૨
કાયા નગર અનૂપ દ્વાર નવ કહીએ તેને,
ફરતા ત્રણે કોટ કાંગરા આપે એને;
વન ઉપવન ને બાગ પુરા છે પાછળ ફરતા,
રાણી સહિત મન રાય લોગ જાવેથી કરતા,

તે પ્રવતી તથા નિવર્તિનો વિસ્તાર પછી વધ્યો બહુ
 એ મન વશ વરતે જેહને તેવું કૃષ્ણ આપે સહુ. ૩
 પુત્ર પ્રવૃત્તિ તણે પ્રથમ તો મોહ પ્રમાણે,
 બીજો કહીએ કામ ક્રોધ તે ત્રીજો જાણે;
 ચાથો મુત છે લોભ કંભ તે પંચમ કહીએ,
 છઠો કહીએ ગર્વ સાતમો મદને લહીએ;
 વળી અધર્મ મુત છે આઠમો પુત્ર પ્રવૃત્તિનાં કહ્યાં,
 એ પ્રજા સહિત બળીઆ બહુ ત્રિલોચનમાં વ્યાપિ રહ્યા ૪
 મિથ્યા દૃષ્ટી નામ મોહની કહીએ નારી.
 મુત તેનો અહંકાર વરી છે મમતા ખ્યારી;
 કામ તણી જે નાર રતિ રૂપાળી કહીએ,
 લાલચ તેનો પુત્ર પત્નિ લોલુપતા લહીએ;
 વળી હિંસા ને ક્રોધે વરી અસત્ય મુત તેનો થયો,
 અવિચાર નારી વરી વિસ્મૃતિ મુત તેનો કહ્યો. ૫
 તૃષ્ણા વરીઓ લોભ પુત્રત્રય તાપ થયા છે,
 ચિન્તા વરીઓ તેહ પુત્ર શોકાદિક થયાં;
 છે આશાવરીઓ દમ્ભ પુત્ર પાખંડ વખાણુ,
 વરો અવિદ્યાનાર પુત્ર પ્રપંચ વખાણુ,
 વળી ગર્વ અવિદ્યાને વર્યો મુત અપજશ છે તેહનો,
 તે પરણ્યો પાપ કૃતિ બહુ ધિછાર કરે જગ જેહનો
 મદની ઇર્ષ્યા નાર પુત્ર તો વિરોધ કહીએ,
 સ્પર્ધા વરીઓ તેહ જકત શત્રુ મુત લહીએ;
 અશુચિ વર્યો અધર્મ પુત્ર છે અસત્ય તેનો,
 વિષયા શકિત નાર વામ પંથ છે મુત જેનો;
 એ કુટુંબ પ્રવૃત્તિ નારનું વેદ પુરાણ સ્મૃતિઓ વહે,
 એ કૃપા ન હોય કરતા તણી વાસ કરે તેને હૃદે. ૭

અહયા ઈશ્વર તણી થાય છે જન પર જ્યારે,
 મોહ તથા અજ્ઞાન તરત ઉપજે છે ત્યારે;
 દુષ્ટ વાસના નામ પ્રગટ હોય પુત્રો એથી,
 પાપ કૃપ પરિવાર ઉપજે અગણિત તેથી;
 તે જીલાવે નિજ આપને જકત જ્ઞાન ઝાઝું કરે,
 તે મોહ તથા અજ્ઞાનથી જીવ જન્મ નાનાં મરે. ૮
 મોહથી સંશય થાય જામે મન ચોમર તેથી,
 કપટ કુકર્મ અસત્ય અસંયમ ઈન્દ્રીએથી;
 તેથી ઉપજે તાપ રોગ નાના ઉપજાવે,
 મંત્ર જત્રને તંત્ર ભૈરવી સેવા ભાવે;
 એમ અવિદ્યા મુળથી પુત્ર ઘણા પાપી થયા,
 તે નાંખે જીવને નકંમાં એવા સહુ અંથે કહ્યા. ૯
 ભ્રષ્ટ નષ્ટને કષ્ટ દ્રષ્ટ તો વ્યાકુળ તાઈ,
 અતિ ગ્રાહ અતિ કામ કુમતિ નિન્દા કપણાઈ;
 તન મતી અંતર દાહ સરૂજ શોષના ઉપાવે,
 ક્રિયા કુટિલતા ઠંભ દુષ્ટતા રહે સ્વભાવે;
 એમ કલહ કારક સહુ મોહ તણા પરવાર છે,
 જે જનના ઉરમાં વસ્યો તેને દુઃખ અપાર છે. ૧૦

અથ નિવરતિ કુટુંબ વરણન.

પ્રથમ નિવર્તિતણે! પુત્ર તો વિવેક કહીએ,
 ણીજો વસ્તુ વિચાર ધૈર્મ્યતા ત્રીજો લહીએ;
 છે ચોષો સંતોષ પંચમો સત્ય પ્રમાણ,
 છઠો કહીએ શીલ સાતમો ધર્મ વખાણું;
 વૈરાગ્ય પુત્ર છે આઠમો વિષ્ણુ ભક્તિ કન્યા કહી,
 નારી પુત્ર તેનાં કહું તે સજ્જન સુજીને સહી. ૧૧

પેહેલો વસ્તુ વિચાર વરી છે નિશ્ચે નારી,
 નેમ તેહનો પુત્ર વરી છે દ્રઢતા સારી;
 બીજો રાય વિવેક પ્રહ્લ વિદ્યા છે રાણી,
 સુત છે જ્ઞાનાનન્દ અસંગતા વધુ વખાણે;
 વળી ધીરજની કીરતિ વધુ ક્ષમા પુત્ર છે તેહનો,
 છે આર્જવતેની સુન્દરી, મુહિતા સુત છે એહનો. ૧૨
 ત્રીજો છે સન્તોષ તૃપ્તિ છે નારી તેહની,
 ઉપજ્યો સુત આનન્દ વધુ કશ્ચા છે એની;
 ચોથો કહીએ સત્ય સાધુતા નામે નારી,
 પુત્ર નિષ્કપટ નામ આત્મ જ્ઞાસા પ્યારી;
 વળી લજ્જા નારી શીળની પુત્ર સુયશ પરમાણીએ,
 છે શુભ કીર્તિ સુન્દરી પુત્ર પ્રતાપ વખાણીએ. ૧૩
 ધર્મ પંચમો નામ સુન્દરી શ્રદ્ધા કહીએ,
 સુત છે બુદ્ધિ પ્રકાશ સુવાસના વનિતા લહીએ;
 પુત્ર શુદ્ધતા નામ વર્યો છે નિર્મળ નારી,
 સુત તેનો સમ દ્રષ્ટ પરણીઓ નીતિ પ્યારી;
 વળી છઠો વર વૈરાગ્ય છે જગ ઉદાસતા સુન્દરી,
 સુત તેનો અભ્યાસ છે વધુ નિરાલસ્યાને વરી. ૧૪
 અષ્ટ પુત્ર અભ્યાસ તણા સાંભળજો હાવે,
 પરથમ યમને નેમ પછી તો આસન કાઢાવે;
 પૂરક રચક સાસ કરીને કુંભક કરવા,
 સાધે પ્રાણાયામ પાપ ના પુજે હરવા;
 પ્રત્યાહારને ધારણા ધ્યાન સમાધિ સાધીએ,
 એવ! આઠે અંગથી અક્ષર પ્રહ્લ આરાધીએ. ૧૫
 ભગવત્ કૃપા કટાક્ષ પ્રેમ સુત પ્રગટે તેનો,
 મોહ કરે નિર્મળ અધિક છે પ્રતાપ એનો;

વિષ્ણુભક્તિનામ પ્રેમની કહીએ નારી,
 નવધા તેના પુત્ર થયા છે આનન્દકારી;
 શ્રવણ કીરતન સ્મરણ છે પાઠ સેવના બાણીએ,
 અર્ચનવંદન દાસ્ય સખ્ય અર્પણ આત્મ પ્રમાણીએ. ૧૬
 નિવૃત્તિ તણે સુસંગ પ્રથમ પરધાન વખાણું,
 કુસંગ પ્રવૃત્તિ પ્રધાન જડ મતિ કરતા બાણું;
 એ બેનો વિસ્તાર અતીશે વાધ્યો એવો,
 એકએકને ખાય ત્રિલોકી છતે તેવો;
 એ મન રાજાને વશ કરી જને સ્વાધીન થાય છે,
 તેવો તેવો જક્તમાં મહિમા તેનો ગાય છે. ૧૭
 એક સમે એકાન્ત શાન્ત મન બેઠો થઈને,
 મળી નિવર્તિ નાર પ્રોતથી પાસે જઈને;
 કહે સાંજળો કંથ પ્રવર્તિ નારી છોડો,
 વિવેક કુલ નિસંગ પ્રેમથી પ્રોતિ બેડો;
 એ રંડા દુખડું રૂપ છે કરશે કલેશ અતિ ઘણો,
 માટે મારા નાથજી પ્રસંગ પરહરો તે તણો. ૧૮
 જીઓ પ્રવર્તિ કામ કરે છે જગમાં કેવાં,
 જીવને નાંખે બાળ કામ આરંભે એવાં;
 હિંસા ચોરી જીઠ અનીતિ ઉરમાં પેસે,
 નહિ સંપ કે જંપ ઠરીને ઠામ ન બેસે,
 વળી પાપ કરી બહુ પેરના નર તં નરકે સંચરે. ૧૯
 જીઓ પ્રવર્તિવાન મલતું પાન કરે છે,
 નીચ સંગના દાન અભક્ષ્યા ભક્ષ્ય ચરે છે;
 ડેવી ભૈરવ ભુત ઉપાસે અધમ અભાગી,
 શુદ્ધ સનાતન ધર્મ તેહને કે છે ત્યાગી;

વળી સુખ આશાયે માનવી અપાર નીચે જાય છે,
વામ કોલ પંથે પડી ઘોર પાતકી થાય છે. ૨૦

રળી અધર્મે ધન હેમના કરે અછોડા,
માંડી વરો વિવાહ વડાં કાઢે વરઘોડા;
દારૂખાનાં માંહ દામ ઉડાડી દે છે,
જાણે આ જગ માંહ અમોને મોટા કહે છે;
પણ પામર પર ઉપકારમાં કોડી એક ન બાવરે,
પછી પાપે હોય દુર્બલ દશા તે હાય હાય કરતા મરે. ૨૧

મમતે માંડી વાદ નાતમાં વરા કરે છે,
કાઠી કોઈનું કજ્ પછી દુઃખ સહી મરે છે;
પુત્રી ન.ની હોય વૃદ્ધ નરને તે આપે,
લેમન માન્યું દામ પડે નરક તે પાપે;
તે પુત્રી વિધવા થાય છે પછી દારૂષુ દુખ તેને પડે,
એમ વિવેક વિના જીવો જીવે ત્યા સુધી રહે ૩૨

વિના વિવેક વિચાર સાર સૌનો નવ શોધે,
વિના વિવેક વિચાર પડે ઠગ ગુરૂને બોધે;
વિના વિવેક વિચાર થાય વ્યસની વ્યભિચારી,
વિના વિવેક વિચાર કરે ગુરૂ જનની ચારી;
માટે મારા કંથજી વિવેકને વશ થઈ ફરો,
કપુત પુત્ર પ્રવર્તિનાએ મોહ મહાદિક પરહરો. ૨૩

મોહ માનવ જીવ જાય નીચાથી નીચી,
દીપક માંહી પતંગ પડે જ્યમ આંખો મીચી;
દામ આમને કાજ કરે છે કરણી ઠેવી,
માહા નીચ અંડાળ પુજે છે દેવી;
વળી સિદ્ધ થવા સંસારમાં મોહ કુકર્મ કરે બહુ,

માટે મારા નાથજી મોહ ફટેવ તજજો સહુ. ૨૪
 કામ ક્રોધ ને લોભ હંભ ગર્વોદિક કહીએ,
 મદ અધર્મની આદ્ય પ્રવૃત્તિ પુત્રો લહીએ;
 એની પ્રજા અપાર ધર્મ ધન બાધું ફરશે,
 પાપ રૂપિણી છાર ઘણી ભંડારે ભરશે;
 પછી માનવ દેહ મટી જશે વળી પશુ આદિતનૂમાં જશે,
 જો ખોશો ધન ધર્મને તો સદા કાળ દુઃખીઆ થશે. ૨૫
 વચન નિવર્તિ તણાં ઘણાં પ્રિય લાગ્યાં મનને,
 કરી પ્રવર્તિ ત્યાગ ત્યજી વળી એના જનને;
 કયોં વિવેક પ્રધાન અવર સેનાપતિ એવા,
 કરે મોહ જો બંડ હંડ તેને દે તેવા;
 શીલ સત્ય સંતોષનું બહુ યાજું નવદારે રહું,
 વળી રાજ્ય કાજ્ય શુભ રીતથી, કરે જ્યમ મનુષ્યે કહું. ૨૬
 પતિતાણું અપમાન સહી નવ થકી પ્રવર્તિ,
 કરવા લાગી કલેશ આંખમાં આંસુ ભરતી;
 પાસે તેડયા પુત્ર પછીથી કહેવા લાગી,
 મળ્યું નિવર્તિ ને માન તમ સહિત મુજને ત્યાગી;
 વળી વાધ્યું જોર વિવેકનું તુચ્છ થયા સઘળા તમે,
 હવે કાયા ગઢથી કાઢશે, પછી ઠાર નહિ પાચે કયમે. ૨૭
 સુણી માતના વેણુ મોહ કહે મૂછ મરોડી,
 મુજને ના દે માન સઘ જોળે રાખોડી;
 ગમશે નહિ ઘર કાજ લાજ તણ ફરશે નાગા,
 વનમાં ફરશે વાસ નાસશે નારી ભાગા;
 સિદ્ધિની લાલચ ઘણી તેને પણુ દેખાડીએ,
 મહિમા માન વધારતાં પદ પહોંચ્યા પહેલો પાડીએ. ૨૮

ધન્દ્ર ચન્દ્ર અજ ઈશ માહા મુનિ નારદ જેવા,
 સુષ્ટિના સરદાર જમાવ્યા એવા એવા;
 વસમા વિશ્વામિત્ર ક્રોધને ન શક્યા ટાળી,
 વસિષ્ઠ સાથે વેર કરી તપ દીધાં બાળી;
 માટે કોઈ ત્રિલોકમાં અમને જીતી ના શકે,
 જો સેના મારી ચઢે વિવેક ક્યાં સુધી ટકે. ૨૯

એમ મનાવી માત વીર રસ અંગે વ્યાખ્યો,
 કરી આગુવો કામ સબળ સેનાપતિ થાખ્યો;
 ક્રોધ લોભ મદ ગર્વ સર્વ સંગ્રામે ચઢીઆ,
 પુર ના પશ્ચિમ દ્વાર વીશે સહુ આવી અડીઆ;
 વિવેક ચટ ચેતી ગયો યમને આસન સાધીઆ,
 પ્રીત્યે પ્રાણાયામમાં અખંડ પ્રહ્લ આરાધીઆ. ૩૦

પરકથો પ્રત્યાહાર ધારણા ધ્યાન સમાધિ,
 એવાં આઠે અંગ સહજથી લીધા સાધી;
 કાયા રૂપ નિખંગ શ્વાસ શરથી છે ભરીઓ,
 એકવીસ હજાર વળી ખડશે વિસ્તારીઓ;
 વળી મૂળ ચતુર દશ લોકનું એક સ્વાસનું થાય છે,
 તે અચેત જીવ અનણનું એળે વેળે જાય છે. ૩૧

ધરી ધનુષ્ય ઓમકાર બાણ નિજ આત્મા ધરીઓ,
 તત્પદ કેરો લક્ષ વેધ તે મધ્યે કરીઓ,
 તન્મયતા ત્યાં થાઈ એક અદ્વેતજ ભાસે;
 મોહ તિમિર ટળી ગયું પરમ જ્યાં પ્રહ્લ પ્રકાશે,
 વળી અનહદ હંકા વાળીઆ આપે હવી અજોચરી;
 ફૂડી હવી ઋતંભરા પ્રજ્ઞા પ્રેમ રસે ભરી. ૩૨

સરોવર મધ્ય હંસ જ્યાં રહ્યો નિરાળો,
શુદ્ધ સત્વ શુદ્ધ રૂપ, લોભીકા માંહી રસાળો;
એજ અંસપ્રજ્ઞાત સમાધિ મુખમય પામી,
હવે ત્રિશુણ્ણાતીત વાસના સર્વ વિરામી,
પામી લોભી મધુમતી સ્વયંરૂપ સ્હેજે રહ્યો,
પામ્યો પાર પ્રકર્તિનો પછી શરીરનો સંભવ ગયો. ૩૩

હણ્યો વિવેકે મોહ કામ ને વસ્તુ વિચારે,
ગયો ધીરજ્યે ક્રોધ લોભને તોષ વિકારે;
સત્યે હણીયો દંભ શીલથી ગર્વ નિવાયો,
ધર્મે મદનો નાશ અધર્મે વૈરાગ્ય માયો;
વળી મિથ્યા દૃષ્ટિને હણી વિશ્વેશ્વરી નારીએ,
કહે છોટમ એ રીત્યથી મોહ તણુ કુલ મારીએ. ૩૪

હણ્યો દેહ હંકાર ક્ષણિક જે પદાર્થ જ્ઞાને,
મમતા પામી મણ્યું નેમથી દ્રઢતા ક્યાને;
થયો રતિનો અસ્ત પ્રદ્ધ વિધાને ભાળી,
પ્રગટયો જ્ઞાનાનન્દ તે થકી લાલચ ટાળી;
વળી લોહુપતા આ લોકમાં કરી અસંગે વેગળી,
જીવ હિંસા ગઈ ક્યા વડે ત્યમ અસત્યા સત્યે ટળી. ૩૫
અશુદ્ધતા છે જેહ સત્ય મુચિતાએ મારી,
હુતી અધિરજ જેહ ગઈ ધીરજથી હારી,
કઠોરતા જે કૂર આજ્ઞાંવે અસ્ત કરી છે;
પ્રગટી મુહિતા પુર શોકતા સર્વ હરી છે,
વળી તૃષ્ણા ગઈ તૃપ્તિ વડે ત્રય તાપ જ્ઞાન'દે ટાળીઆ;
ગઈ ચિન્તા પુરણતા વડે, એમ પુણ્યે પાપ પ્રજાળીયા. ૩૬

આશા પામી અસ્ત, નીરાશા પ્રકટી જ્યારે,
 નિષ્કપટે પાખંડ તર્ત નિવાયું ત્યારે,
 આત્મ જ્ઞાસા લઢી અવિદ્યા અજગી કીધી.
 લોક લાજને તર્ત હરિની ધ્યાને લીધી;
 વળી અપજસ સુજસ વડે હણ્યો, અપકીર્તિ,
 સુકીર્તિએ હણી;
 એમ વિહારી વેગથી, મોહ તણી સૈન્યા ઘણી. ૩૭
 ઇર્ષ્યા ના રહી લેશ સખલ જો શ્રદ્ધા ભગી,
 સમતા વડે વિરોધ ગયો નિજ ધરનો ત્યાગી;
 સ્પર્ધા પામી નાશ સર્વો ઘટ આત્મા ભાસે,
 આન્તિ પામી ભાંગ પ્રભુ જ્યાં હંસ પ્રકાશે;
 વળી ટળી ગઈ દુર્વાસના જ્યાં સદ્વાસના ઉદે થઈ,
 ગઈ ઉદાસી આનંદથી એમ અભ્યાસે આલસા હઈ. ૩૮
 ઉપજો મિથ્યા જ્ઞાન અવિદ્યા કહીએ તેને,
 જેમ રજાને ઠામે સર્પ ભાસે છે એને;
 શુદ્ધ અનંત અપાર સદા ચૈતન છે દેહો,
 મહા મલિન અશુદ્ધ દેહ હું કહે છે ભહી,
 એવું મિથ્યા જ્ઞાન છે તેજ અવિદ્યા બાણીએ;
 પહેલી પંચ કલેશની માતા એજ પ્રમાણીએ. ૩૯
 વળી અસ્મિતા વડે સર્વ માને છે માહફ,
 સુતહારાને દેહ સર્વથી માહારે સાફ;
 અનુકુલ વસ્તુ હોય રાગ તે ઉપર રહે છે,
 પ્રતિકુળ વસ્તુ હોય દ્વેષ તેહ જીવે છે;
 વળી મરણ તણે ભય થાય છે, અભિ નિવેશ એને કહે,
 એવા પંચ કલેશ છે તે, સુક્ષ્મ દેહ વિશે રહે. ૪૦

પંચ કલેશના બીજ બુદ્ધિ સોમીમાં રહે છે,
 વૃક્ષ બીજમાં જેમ એમ પડિત જન કહે છે;
 જીવાની વયનીમાંય થાય ઉગીને મોટા,
 વિવિધ વાસના તણા વળે છે વળતી મોટા;
 જોગ તણા અભ્યાસથી તે બીજ સકલ બળી જાય છે;
 બાસે નિરમલ આત્મા તેજ મુક્ત કહેવાય છે. ૪૨

દરપણમાં પ્રતિ બિંબ પડે છે મુખનું જેવું,
 આપ વિકારે કરો વિલક્ષણ બાસે તેવું;
 પ્રદા તણા આ બાસ બુદ્ધિ દર્પણવત ગહે છે,
 બુદ્ધિ વિકારે કરી જીવ અજ્ઞાની કહે છે;
 તે જોગ જુગત અભ્યાસથી કારણમાં લય થાય છે,
 પ્રતિ બિંબ મળી રહે બિંબમાં અદ્ધ પ્રદા કહેવાય છે ૪૨
 પ્રણવ ઉપાસન વડે કરે લય ચિન્તન કોઈ,
 કારજ કારણમાંય કરો લય દેખે સોઈ;
 કારજ વિન્ધ સમસ્ત પ્રદા તે કારણ કહીએ,
 એક એકમાં લય કરી એક અદ્વૈત થઈ રહીએ;
 હવે લય ચિન્તન તણા પ્રકાર કહું જુગતે કરી,
 પ્રણવ ઉપાસન જે કરે તે નર સ્વે થાયે હરી. ૪૩

અકાર નામે પુર્વ વિન્ધ તે તેને કહીએ,
 તેજસ પુર્વ ઉકાર સુદમ જે બ્રેષ્ટ લહીએ;
 પ્રાણ રૂપ મકાર સર્વનું કારણ બણે,
 સાક્ષિ પ્રમ્દ કૂટસ્થ અર્ધમાત્રા પ્રમાણે;
 એ લય કરતાં એક એકમાં, શુદ્ધ સમાધિ થાય છે;
 એ જીવ પ્રદાની એકતાં, કરવા તણા ઉપાય છે. ૪૪

રથુળ પ્રપંચ સમસ્ત મેળવે અકાર અંગે,
 સઘળો સુક્ષ્મ પ્રપંચ મેળવે ઉકાર સંગે;
 કારણ સર્વ પ્રપંચ મેળવે મકાર લેળો,
 મકાર આત્મા માય જોગ જુગતીથી મેલો;
 એ આત્મા પરમાત્મા વિશે એક રૂપ થઈને રહે;
 એ લય ચિન્તન કરવા થકી મળવિકાર સઘળા હશે ૪૫
 વ્યઘટિ સમઘટિ રથુળ વિશ્વ વિશ્વાંનર નામે,
 અકારનું એ વાચ્ય લક્ષ છે ચૈતન ઠામે:
 તેજસ હિરણ્ય ગર્ભ સુક્ષ્મ જે પ્રપંચ સારો,
 ઉકારનું એ વાચ્ય લક્ષ તે ચૈતન ધારો,
 પ્રાણ ઇશ્વર જે મળી, ઉપાધિ કારણ તણી;
 મકારનું એ વાચ્ય, લક્ષ તેજ ચૈતન ભણી. ૪૬
 એવો થયો વિવેક સકલ સેન્યાનો સ્વામી,
 આદ્યું રૂડું રાજ નિવર્તિ આનન્દ પામી;
 શીલ સત્ય સતોષ વડા ધર્મોદ્ધિક વંકા,
 વસ્ત્રા મહેલની મધ્ય વાગીઆ અનહદ ડંકા;
 વળી ચંદ્ર સુરજની મધ્યમાં, લક્ષ નિશાન લગાવીયા;
 પટ ફર્કે પંચે રંગના, તે દ્વાદશ અન્તે આવીયાં. ૪૭
 બોધ બાનુ ઉદ્યોત થયો તન તિમિર ટળીયાં,
 જઠમતી રૂપી જર્જર તણાં સહુ ફગડાં ગળીઆં;
 સત્ય તણો આધાર સર્વ વરતે સુખરાશી,
 પાપ પ્રવર્તિ માત્ર ગઈ નગરીથી નાશી;
 વળી ઇશ્વર કૃપા કટાક્ષથી, પ્રેમ ભાવ ઉદે થયો;
 થઈ નવધા ભક્તિ નાથની, શોક મોહ સંશે ગયો ૪૮

શ્રવણ થાય સદ્ અંથ પ્રહાનું કીરતન કરવું,
 સમરણ સાસ ઉસાસ ચરણ સેવન અનુસરવું;
 અર્ચન આઠે પહોર વંદના વિશ્વ પતિની,
 દેહ ભાવથી દારય સખ્યતા ગૂઢ ગતિની;
 વળી આત્મ પરમાત્મા વિશે, એક મેક થઈ જાય છે;
 એ આત્મ નિવેદન નામની, ભક્તિ મહામુની ગાય છે. ૪૯
 ઉપજે પ્રેમ અપાર તાર ક્ષણે નવ દુટે,
 અહં બુદ્ધિ જડ સાથ પડેલી અન્થી છટે;
 ઉજ્જવલ હૃદયા કાશ વિશે ભાસે પ્રહા બાનુ,
 મુઝે સાર અસાર રહે નહિ કિંચિત્ છાનું;
 એવું રાજ્ય વિવેકનું, પંચ કોશ પુરમાં થયું;
 પછી પાપીયુથ પ્રવૃત્તિનું, અંધાર અળગું રહ્યું. ૫૦
 કોટિ જન્મનાં પુણ્ય પ્રગટ હોય એકે વારે,
 ભગવત્ કૃપા કટાક્ષ થાય તે જન પર ત્યારે;
 આતુર હોય અપાર પામવા એક પ્રભુને,
 લહી તત્પદનો લક્ષ્ય વિવેકે મળે વિભૂને,
 એ બોધ બાવની અંથમાં, ઉત્તમ સરલ ઉપાય છે,
 એ વિવેક ખ્યાતિ વડે કરી, દયા સિન્ધુ દર્શાય છે. ૫૧
 બોધ બાવની અંથ, પંચ પરમારથ કેરો,
 સાંભળતામાં બોધ એ થકી થાય ઘણેરો;
 ઓગળીસેં જત્રીસ માસ મૃગશીર શુરવારે,
 પંચમી ઉજ્જવલ પક્ષ થયો છે પુરણ ત્યારે;
 એ અંથ અનોપમ છે ઘણો, સકલ વેદનું સાર છે;
 કહે છોટમ સંસારથી, તારે એ નિર્ધાર છે. ૫૨
 इति श्री छोटमकृत बोध बावनी ग्रंथ . समाप्त.

અથ અક્ષર વાવનો.

રાગ ધોળ.

- મૂળ વિચારો માનવી, અક્ષર પહેલો ઝંકાર,
તત્ત્વમસિ પદ તેહ છે, તેનો ના હોય ઉચ્ચાર મૂળ૦૧
- આસ્વર એ થકી ઉપજ્યો, રાજસ ગુણુ એ રૂપ,
ક્રિયા શક્તિ છે તેહની, એનો લેહ અનૂપ ૨
- આસ્વર તેતો આકાશ છે, અર્જિ અવનીને આપ,
પવન તત્ત્વ છે પાંચમુ, સઘળે શુન્યમાં આપ. ૩
- ધન્દ્રિ એકાદશ એહમાં તેનું સરભ્યું છે ઇંડ,
ચારે ખાણુ આલી કરી, સરભ્યા પ્રાણીના પીંડ. ૪
- ધૃત્યર કંઠીએ એહને, જે જે ઇચ્છે તે હોય,
નાગાદીક નરદેવમાં, એના સરખું નહિ કોય. ૫
- ઉપમા જે જે આ જગતમા, લાગે નહિ ત્યાં લગાર,
પાત્ર જેવો પ્રજા પતિ, કહેતા લઘુતા અપાર. ૬
- ઉસ્વર અંગે ઝંકારનું, તૈજસ સુપનાનું જ્ઞાન,
અંવરણુ શક્તિ અજ્ઞાનની, ભુલે દેહનું જ્ઞાન. ૭
- રૂદ્ર રહે હઠીઆ વીશે, તેમાં તામસ અહંકાર,
પ્રાણ કહીએ શયોપતિ, સુપના કેરો સંહાર. ૮
- રૂપ રમીને પાછાં સમે તુરીયા માંહે તદૈશ્વ,
જગત માંહે જણાય છે, એવો લેહ અનૂપ- ૯
- લૃસ્વર લહીએરે લક્ષમાં, વાળે અનહદ તુર,
ઓઘ વળેરે આનંદના, વરસે નીરમળ તુર. ૧૦
- લેહેરી ઉઠે ચેતન તણી, ગાળે ઘટ ઘટ માય,
સનમુખ સ્તીંધુ સભરે ભર્યો, તે લય પાંમે છે ત્યાંય. ૧૧

- એ અવીનાશીએ આતમા, એ છે સૌનો આધાર,
પુરા શુદ્ધ થકી પામીએ, બીજા થાપે સંસાર. ૧૨
- ઐશ્વર્યંતા સહુ એહની, દેવત દેવનો માય,
બાકી જડવત સહુ ભણવું, કોઈથી ન બને ક્યાંય ૧૩
- એા પુરસોત્તમ એા પ્રભુ, એા સક્ષિના કરનાર,
એા દીનબંધુ હયાનીધિ, આપો ભકિત ઉદાર, ૧૪
- ઐાપધ બીજું એકે નથી, જેથી ભવ ફલ જાય,
મોહ મહાદિક ટાળવા, ભકિત લેશજ ખાય. ૧૫
- અંતર ભમીને ઝાળખી, રહીએ તેમા લયલીન.
એાહં સોહં એકતા રહે, જેવું જળમાંરે મીન, ૧૬
- આમ વિચારી આગળ ગયા, મોટા જીવન મુક્ત,
સોજે સ્વરથી જોલાય છે, જો જો અક્ષરનો જુક્ત ૧૭
- ક્રમં વીધી કહી વેદમાં, જપને ભગાદીક કોય,
આદી પ્રણવ ઉચ્ચારતા, સીદ્ધી પામે છે સોય. ૧૮
- ખટે દરશનમાં જોળતાં, પેકેલો પ્રણવ પ્રમાણ,
બીજા પંથોના ગ્રંથમાં, સમજે કોય મુજબ. ૧૯
- ગુણ સહુ એના ગવાય છે, એ ગીરધરને ગોવિંદ,
ગોપી જનનો એ નાથ છે, ગોપી વેદના છંદ. ૨૦
- ઘટ ઘટમાંએ ગાજી રહ્યો, ધન થઈ વરસે ગંભીર,
સુરજે રૂપે શેષણ કરે, શરી થઈ નીપજવે નીર. ૨૧
- નભમાં રંગ દીસે નવા, વાયુ વાહજને વીજ,
એ સૌ શક્તિ ઝંકારની, સરજે સુષ્ટિના બીજ. ૨૨
- ઘોટે લોકમાં ચેતના, જાણી લેજો સહુજન,
મૂળે રહીને પોષણ કરે સ્થાવર જંઝમ તન. ૨૩

- છાંનો સઘળે છપી રહ્યો, તેને જાણે નહિ જીવ,
જોગી જોગ તેનો કરે, જ્ઞાની સમજે છે શીવ. ૨૪
- જાગૃતમાંહે જાગૃત સદા, સાક્ષી સુપનાનો માંહે,
નીચંતા એ નીદ્રા તથો, તુરીયા તીત છે ત્યાંય. ૨૫
- ઝીણી દૃષ્ટિએ જે જીવે, સમજે સાચો સીદ્ધાંત,
જાડી બુદ્ધિના જીવની, ભજતાં ના ટળે બ્રાન્ત. ૨૬
- નીશ્ચે નરને એ દોહલો, વાણી પાયર વિચાર,
તોપ અવાજે રાંઝી રહ્યા, પણ ના જોયો કરનાર. ૨૭
- ટેક ના થહે ટીલાં કરે, પણ ટાળે વિકાર,
હુંતે શું ને હરિ શું હશે, તેનો ન લહે વિચાર. ૨૮
- ઠાઠ બનાવે ઠાકોરનો, સાફ શોભાવે ધામ,
પાણ્ય પ્રતિષ્ઠા જેથી કરી, તે નવ સમજે નીજનામ ૨૯
- ડાહ્યા સરખા.....ગુણીયલ કરતા ગુણગાન,
રસને સાગર કંઠીએ રહ્યો, ચુતુચાટે વણ જ્ઞાન. ૩૦
- ડુંગી ડુંગ કરે ઘણા શીખી સાંભળી ગ્રંથ,
અનુભવથી હોય આપનો ચાલે પ્રપંથ પંથ. ૩૧
- રણીયો જન્મ અનેકનો દેવા ધારે છે દેહ,
તન મન પ્રભુને સોંપ્યા વિના, પુરૂના પડે તેહ ૩૨
- તે માટે સર્વે તત્વનો, કરી જોવો પ્રયાસ,
જેથી ઉત્પત્તિ જેહની, તેનો તેમાં સમાસ. ૩૩
- થા તું હીસે જેના થકી, તે સહુ તેનું કહેવાય,
કરતા હું કહે જીવડો તેથી કર્મ બધાય. ૩૪
- દાવો જે કરે દેહનો, તેનો પડઘો છે જીવ,
બોલે બાવન બાહારલો, તેમાં સાચો સદૈવ. ૩૫

- ધારી જોતાંએ ધ્યાનમાં, જુદો કરતા જણાય,
દાદશ આંગુળ પારચથી, પોખે ત્રીસોવનરાય. ૩૬
- ન્યારો નામને રૂપથી. નયણાં આગે છે નાથ,
નાસા અથે નીહાળીએ, રનેહ રમીએ તે સાથ. ૩૭
- પરા પારચ પીઉ રમે, સુરત રાધાની સંગ,
જુમના તીરે જો જો જઈ રૂડો દેખાશે રંગ. ૩૮
- કુલ્યા વન બહુ પુલકે, વીધ વીધ રંગ સુવાસ,
બહુ અંશે પથુ ખીજો નહિ, જુદાં જુવતીના અંગ,
ભોગી પ્રદક્ષ દીસે લાગ્યો, અળગો આપે અસંગ ૪૦
- ભારે લેહ ભગવંતનો, અનુભવી જાણે છે એમ,
ખીજ સમજે છે બહારલુ, પરખ્યા વિના શો પ્રેમ ૪૧
- મંગળ રૂપ મુકુંદનું મેળવે તે સાથે મન,
મન લય પામે તો મોક્ષ છે, તેને ના હોય તન. ૪૨
- જગત પુરૂષને જોઈ દ્યો, જ્યોતિ રૂપે છે જોહ,
મનની વૃત્તિ ત્યાં દોમીએ નીરમળ થાય છે તેહ,
રરંકારની ધુન્યમાં, રાખો નોશદીન ધ્યાન. ૪૩
- આનંદ ઉપજે અતિ ઘણો, ઘટમાં પ્રગટે છે જ્ઞાન ૪૪
- લાગે લક્ષ નિશાનમાં વૃત્તિ તેમાં વેધાય.
દ્વૈત રહે નહિ ધ્યાનથી, બિન્દુ સીંધુ સમાય ૪૫
- વળી વળી મનને ત્યાં વાળીએ, જાણી જોગની જુકત
હંસ મળે જઈ હંસમાં, કહાવે જીવન મુકત. ૪૬
- સમજે તેને સમુ પડે, અણુ સમજીને અધેર,
ભમતુ દીસે પ્રમ્હાડમાં, જોને ચઢીયા હોય ફેર. ૪૭

આસે ખોટ ખરેખરા, ફળના રસમાં ફસાય,	
બીજ તણુ છવ બાપડા લેવા લોકોનું બાય.	૪૮
સાર સરવમા એક છે સાચું પરમ સીદાંત,	
સોહં હંસ વિચારમાં, ભાગે સઘળીરે જાંત	૪૯
હુકારો દે છે હેતથી, તેનો પ્રીછજો પાર	
આખો દિવસ ઉચારતાં, આવે અક્ષરની લહાર.	૫૦
લેહેરી પ્રહ્લ સમુદ્રની, તેનું પ્રાકમ પ્રૌઢ	
અગણિત ધંડ ઉત્પન કરે, મહિમા ના લહે મૂઢ.	૫૧
ક્ષણમાં ખલક ઉભી કરે, જોવી શક્તિ અપાર.	
છોટમ તેને શરણે જતાં, પામે ભવનોરે પાર.	૫૨
ગાય શીખેને સાંભળે, સમજે તેને સુખ થાય,	
પરમ ગુરૂની કૃપા થકી, પ્રેમે છોટમ ગાય.	૫૩

ધૃતિ છોટમકૃત અક્ષર બાવની સંપૂર્ણ.

અથ હંસ ઉપ નેષદ્.

છાપા.

સદ્ગુરુ પરમ દયાળ, સદા સેવક ભય હારી,
 પુછું જોડી પાણ્ય, મુણે પ્રભુ વીનતી મારી;
 અંચલ મન ચોપાસ, ફરે છે નીચલીન ભમતુ,
 સ્થીર થઈ એક હાંમ, નથી તવ પદમાં રમતુ;
 તે ઉપાય મુજને કહો, જેથી મન સ્થીરતા લહે;
 કહે છોટમ તવ રૂપમાં, સદાય નિશ્ચલ થઈ રહે. ૧
 સાંભલ્ય શિષ્ય મુખાંજી, હંસ ઉપનીષદ્ માંહી,
 આત્મા સાક્ષાત્કાર, કહ્યો કરવાને ત્યાંહી;
 ભવરૂપ જે પ્રાણ, હેહ સરવે માં રે છે,
 હંસ હંસ એ મંત્ર, સદા જપ તેજ કરે છે;
 તે રાત્ર તથા દીવસ વીધે, બપ નીરંતર થાય છે;
 કહે છોટમ મન તેમાં રમે, તોજ પ્રદામય થાય છે. ૨
 એકવીશ હજાર છસે, જપ થાય નીરંતર,
 બાણી પ્રદા સરૂપ, ધરે મન તેની અંતર;
 બીતર ભય સકાર, હકારે બાહ્યર આવે,
 તે ઉપર ઝંકાર, પ્રદાનુ નામ કહાવે;
 તે અક્ષર પર રામ છે, તે ગુરુ ગમથી જાશે લહો,
 કહે છોટમ ભવ જલ તારવા, તારક મંત્ર વેદે કહ્યો. ૩
 હંસ ઉપાસન યુક્ત શેષ, શંકરને ધ્યાતા,
 સુરપતિ મુનિ મહાન, થયા ત્રિભુવન જન ત્રાતા;
 આશય અગમ અગાધ, લહે નહી પામર પ્રાણી,
 ભમતા રે ભવમાંદા, મુણી શ્રુતિ અવીહીત વાણી;

તે જડ દરશી ઠગ ગુરૂ તણા, પાશ વિશે જઈને પડે;
 કહે છોટમ નીજ ઘર પામવા, સુધા મારગ ના જડે. ૪
 હંસ ઉપાસન તણી, ભુક્તિ સાંભલ જો હાવે,
 કરતાં તે અબ્યાસ, ફરી ભવમાં નહી આવે;
 હૃદય કમલની મધ્ય, હંસ જીવ આત્મા રે' છે,
 પ્રાણ વાસુની સાથ, મલીને શબ્દ કરે છે;
 તે હંસ હંસ એ મંત્રને, જીવ જપે છે સર્વદા;
 કહે છોટમ મન તેમાં રમે, પાપ તાપ ટાલે તદા. ૫

એકવીસ હજાર છ સે, તે ઊપર કહીયે,
 રાત્ર દીવસની માંહ, થાય જપ સહેજે લહીયે;
 યોગી જનનુ ચિત્ત, સદા રે છે તે ઠામે,
 જપતાં તેનો જાપ, સિદ્ધિ અણિમાઠીક પામે;
 વલી ભેદ રહીત ભજવા થકી, બ્રહ્મ લોકમાં જાય છે;
 કહે છોટમ લહે લક્ષ ને, તોજ બ્રહ્મમય થાય છે. ૬

પ્રથમ ચક્ર આધાર, રે'હની મધ્યે રે છે,
 ધારી રાખે દેહ, નાંમ આધાર જ કે' છે;
 તે પર સ્વાધીઠાન, મણીપુર તે લહીયે,
 ગણીપુર ઊપર ચક્ર, અનાહત જાણી રહીયે;
 વલી વિશુદ્ધ છે કંઠમાં, આજ્ઞા ચક્ર ભૂઠામ છે,
 કહે છોટમ એ પટ ચક્ર પર, સદાજ દલસુખ ધામ છે. ૭
 યોગ સિદ્ધિ ને કાજ, હોય મન ઇચ્છા જેને,
 પંચ પંચ યમ નેમ, પાલવા પ્રીત્યે તેને;
 બ્રહ્મચર્યધરી ધીર, સ્પાદ ખટ રસના તજવા
 રહી ગુફાની મધ્ય, યોગપટ અંગે સજવા;

વહી પદ્મમાસન આઢે ઘણા, આસન તણા પ્રકાર છે;
 કહે છોટમ તે સાધે સદા, જે રોગ તણા હરનાર છે. ૮
 યોગ સિદ્ધિને, કાબ્ય, વૃત્તિને અંતર વાળી,
 રાખે સરલ સ્તરીર, નેત્ર નાસા પર બાળી;
 પટે ચક્રની માંઢા, ધારણા કમ કમ ધારે,
 સ્વાસોસ્વાસે મંત્ર, જપે રહી એજ પ્રકારે;
 વહી હંસ હંસ એ મંત્રનો, દૃષ્ટા આપ વીચારીયે,
 કહે, છોટમ બાદ્ય પદાર્થમાં, મનને બાતુ વારીયે. ૯
 પ્રથમ ચક્ર આધાર, ચાર ફલ ચીતવે,
 તેમાં વંશવંસં વણ્યું, અનોપમ ચીતવે;
 એમાં રંગ પતંગ સમાન, ગણાધીપ દેવ વીચારે,
 સિદ્ધિ બુદ્ધિ સમેત, ધ્યાનમાં તેને ધારે;
 છસે જાપ અરપણુ કરી, પુન્નામન ઉપચાર છે;
 કહે છોટમ એ દેવતા, સિદ્ધિ તણા હાતાર છે. ૧૦
 તે પર સ્વાધીષ્ઠાન, પટે ફલ સુખ સુંદર પેખે,
 પથકીલ પરજંત, વણ્યું પટ તે દેખે;
 દેવ પ્રબળપત્ની નામ, શક્તિ સંયુક્ત નિહાળે,
 ખીલો જેનો રંગ, ભાવથી તેમાં ભાસે;
 પટ હજાર જપ અરપણુ કરી, પુન્ના મન ઉપચાર છે,
 કહે છોટમ એ દેવતા, સુખ સંપત્તિ હાતાર છે. ૧૧
 મણીપુર નાભિ સ્થાન, હશે ફલ વાળું કહીયે,
 ડકાર આઢી ફકાર, અંત હશે અક્ષર એહ લહીયે;
 નીલમણી સમરંગ, દેવ શ્રી વિષ્ણુ તેમાં,
 અંદ્ર મુચું સમ તેજ, રહ્યું છે ઉન્નવલ એમાં;

ખટ હબાર જપ અરપણુ કરી, પુરણુ પ્રેમે પુજવા,
કહે છોટમ તેને દેવનાં, સ્વરૂપ લાગે મુજવા. ૧૨

હૃદે અનાહત ચક્ર, રહે દ્વાદશ હલ એમાં,
ઉજ્જ્વલ દુધ સમાન, રંગ છે સુંદર તેમાં;
કકાર આદી ઠકાર, અંત છે અક્ષર એવા,
બારે હલમાં બાર, શોભતા મુરજ જેવા;
દેવ તાંહ માંહ રૂદ્ર છે, પ્રેમ સહીત પુળ કરે,
ખટ હબાર જપ અર્પણુકરી, કહેછોટમ ચિત્ત કંઠેધરે. ૧૩

કંઠે કમલ વિશુદ્ધ, રહ્યા છે શોડષ આરા,
ષોડશ સ્વર તેમાં, શોભતા હીસે સારા;
વીચીત્ર તેમાં રંગ, દેવ જીવાત્મા કહીયે,
અજપા એક હબાર, તેહમાં અરપી રહીયે;
બલી પુળ મન ઉપચારથી, પુરણુ પ્રેમે કીજીએ,
કહે છોટમ આજ્ઞા ચક્રમાં, તે ઉપર ચિત્ત ફીજીએ. ૧૪

દ્વેદલ આજ્ઞા ચક્ર, બ્રહ્મટીમાંહી વીરાજે,
હંક્ષં અક્ષર યુક્ત, શરી રવી સરખા છાજે;
પરમાત્મા છે દેવ, જલહળે જ્યોતી જેની,
બાહ્યા બીતર સ્વતંત્ર, અધીક શોભા છે એની;
તે પુણ પુરણુ પ્રેમથી, જપ અરપણુ કરે,
કહે છોટમ શીષ સરોજમાં, સાધક જન મુરતા ધરે. ૧૫

શીષ સહસ્ર સરોજ, હલોવાલુ જે છે,
અમૃતનો અવનાર અંદ્રમા મધ્યે રે' છે;
જીવ રૂપ જે હંસ આતમા રે' છે એમાં,
અજપા એક હબાર પ્રેમથી અરપો તેમાં;

તે અમૃતની દૃષ્ટિ વડે, પટે ચક્ર પોખાય છે,
 કહે છોટમ તે હંસનુ, હવે નીરૂપણ થાય છે. ૧૬
 જગમાં પંખીનાત્ય, શબ્દઉચ્ચરે જેવા,
 તેનું તેવું નામ, લોક ધારે છે તેવા;
 કાકાનો કરનાર, કાગ સરવે જન કે' છે,
 હંસ હંસ કહેનાર હંસ કહી વેદવદે છે,
 તે આત્મા હૃદય વીશે રહી, પ્રાણ વાયુના સંગમાં;
 હંસ હંસ વાણી વદે, કહે છોટમ આપ ઉમંગમાં. ૧૭
 જ્ઞાસુને ધ્યાન, ધારણા કરવા કાળે,
 પંખી રૂપે હંસ, કહ્યો શ્રુતિમાં જગરાજે;
 અગ્નિ સોમને પાંખ વામને હક્ષણ પાસા,
 શિષ ઠામ ઝંકાર, બાનુ કોટી પરકાશા;
 વલી મુખને ઠામે રૂદ્ર છે, રૂદ્રાણીચરણે રહે,
 કહે છોટમ એ હંસનુ, સ્વરૂપ કોઈ વીરલા લહે. ૧૮
 ત્વંપદનો એ અર્થ, અર્થ છે તત્ પદ કરો,
 તત્પદ પ્રદા સ્વરૂપ, ઉપાધિ રહિત અનેરો;
 ત્વંપદ જીવ અશક્ત અવિદ્યા આગ્રિત કાવે,
 વાદલ ઓથે અર્ક, તેમ હંસ દૃષ્ટે આવે;
 વલી નખથી તથા શિખાલગી, વ્યાપકતો રે' છે સહી;
 કહે છોટમ બહુ કલ્પના, કરે સદાય હૃદયે રહી. ૧૯
 હૃદય કમલની મધ્ય, આઠ પાંખડીયો કાવે,
 જે પાંખડીયે જાય, થાય જીવ તેજસભાવે;
 પુર્વ હલેજોજાય પુણ્ય કરવા મન પેરે,
 અગ્નિ દીશાયે જાય ઉંધને આલસ પેરે;

વલી કક્ષણુ ફલ ઉપર પલે, ક્રોધ ઉપજી જાય છે,
 કહે છોટમનૈરૂત ફલે જતા, પાપ તણી મતી થાય છે. ૨૦
 પશ્ચિમફલ પર હંસ, પલે છે જેણી વારે,
 સુખ સાડ ઉદયોગ, સર્વ સુઝે છે ત્યારે;
 વાયુફલ પર વાસ, જે સમે હંસ કરે છે,
 કરવા ગમન વિશેષ, તે સમે ચિત્ત ધરે છે;
 વલી ઉતરફલ પર હંસનો વાસ જે સમેથાય છે,
 કહે છોટમ શ્રી સંલોગની ઇચ્છા ઉપજી જાય છે. ૨૧
 ઇશાનફલ પર હંસ, વસે જઈ જેણી વારે જાતા,
 દેવા ઉત્તમ દાન, થાય છે વૃત્તિ ત્યારે;
 હંસ કમલની મધ્ય, વસે છે જઈને જેવો,
 તે વેળા વૈરાગ્ય, થાય છે મનમાં તેવો;
 વળી કમળ કેસરે જઈ વસે, જાગ્રત સહુ તન થાય છે;
 કહે છોટમ કેસરમાં વસે, સ્વપ્ન અવસ્થા થાય છે. ૨૨
 કમળનાળમાં જાય, થાય નિદ્રા તે ઠામે,
 કરે કમળનો ત્યાગ, અવસ્થા તુરીયા પામે;
 આત્મા કહીયે જ્ઞેય, ધ્યાન ધરનારો જાતા,
 ત્રિપુટી પ્રમ્હ સ્વરૂપ, લહે તે તુરીય વિજ્ઞાતા;
 જાતા જ્ઞેયને જ્ઞાન વળી, ધ્યેય ધ્યાતાને ધ્યાન છે;
 એ ત્રિપુટી ભંગ થયાપછી, કહે છોટમ પ્રમ્હ નિદાન છે. ૨૩
 ત્રિપુટીનું હોય જ્ઞાન, જ્યાં લગી ચિત્તમાં જેને,
 અસંપ્રજ્ઞાત નામ, સમાધિ સંપ્રજ્ઞાત છે,
 ત્રણે એક થઈ જાય, ધ્યાન ધ્યેયને વળી ધ્યાતા,
 તે નાદ રૂપ પરબ્રહ્મમાં, આપ એકતા થાય છે;
 કહે છોટમ અદ્વૈતએ, પ્રમ્હ થયો કહેવાય છે. ૨૪

અકાર ઉકાર મકાર, બિન્દુ ને નાદ કહીયે,
પંચ અવયવઝંકાર, પ્રમ્દનુ વાયક લહીયે;
અકાર આદિ ત્રણ, પ્રથમ માત્રા યોજે છે,
વિશ્વતૈજસને પ્રાગ્તણુ, વર્ણા વાયક તે છે;
નાદ બિન્દુ વાયક, નિશ્ચે જાણીયે,
છોટમ વાયક બિન્દુ સગુણુ, નાદ અગુણુ ઉચ્ચ આણીયે. ૨૫

છે હલંભ અત્યંત, અવસ્થા તુરીયા નામે,
સહગુરુ કૃપા અપાર, થકી કોઈ વિરલા પામે;
થાવા તુરીયાતીત, આદરે યોગી જ્યારે,
પટેચકમાં હંસ, ભુક્તિયે જાણે ત્યારે;
એ પ્રથમ રૂપ પોતાતાણું, હૃદયવિશે ચિન્તવન કરે;
કહે છોટમ પરબ્રહ્મનુ, ધ્યાન નાદરૂપે ધરે. ૨૬

મૂળથી મસ્તકલગી, બ્રહ્મનુ તેજ વીર્યારે,
નાદ રૂપની માંય, અચલ રે' હથમે દારે;
ધીરે ધીરે પ્રાણુ, મૂળથી ખેંચે જોળી,
બ્રહ્મરંધ્રમાં ભરે, બ્રહ્મ રસના જે લોળી
વહી આત્મા રૂપી હંસને ધ્યાતા રૂપે ચિન્તવનકરે,
ધ્યેય રૂપ લહી નાદને, ધ્યાતા ધ્યેય એકતા કરે. ૨૭

હંસમંત્ર એક કોડ, થાય જપ સંખ્યા જ્યારે,
સિદ્ધિ પ્રગટ કરનાર, નાદ હથ પ્રગટે ત્યારે;
પ્રથમ કીંકીણી નાદ, ધુધરી ધમકે જેવી,
બીજી ઘંટાનાદ, શંખ ધુની ત્રીજી તેવી;

વલી ચોથી છે ધુની સિંહની, તંત્રો પંચમ જાણીયે,
 છઠી વાગેવાંસલી, વલી સાતમી તાલ પ્રમાણીયે. ૨૮
 અષ્ટમીનાહ મૃદંગ, નવમીતો ભેરી જેવી,
 દશમી ગજો મેઘ, થાય ધુની સઘલે તેવી;
 એમ દશ વીધી નાહ, ધ્યાનથી પ્રગટે ન્યારે,
 કરી નવેનો ત્યાગ, ધ્યાન દશમાનુ ધારે;
 દશમો પ્રહ્લ સરૂપ છે, ત્યાંહાં લિંગ દેહ ટળી જાય છે,
 કહે છોટમ જીવ શીવનો, લેહ મટી એક થાય છે. ૨૯
 નાહ પ્રહ્લ અવ્યાસ, કરયે હોય પ્ર.સિ જેવી,
 સાંભલ્ય શિષ્ય સુભણ, કહું હું તુજને તેવી;
 પ્રથમ નાહતુ ધ્યાન, ધરે જોળી જે વારે,
 સકલ દેહની માંય, ઝણુ ઝણી ચડશે ત્યારે;
 વલી બીજામાં મન, ધારતાં પીઠા અંગે થાયછે,
 કહે છોટમ ત્રીજાનાહથી, ખેદ ઉપજી જાય છે. ૩૦

ચોથે નાદે ચિત્ત ધારતાં ઉપજે એવું.
 કંપે થરથર શીવ, અમલ પીતાં હોય જેવું;
 નાહ પંચમા માંય, ધ્યાન ધારે જેવારે,
 તાલુમાંથી અંદ્ર, સ્ત્રવે અમૃત તેવારે;
 વલી સુષુપ્તાં છઠા નાહમાં, પાન કરે અમૃત તાલું,
 કહે છોટમ તેના દેહમાં, ઉપજે સુખ અતીશે ઘણું. ૩૧
 સુષુપ્તે સાતમો નાહ, ગૂઢ વિજ્ઞાન પ્રકાશે,
 સહુના મનની વાત, તુર્ત તે જાણી જાશે;

નાદ આઠમા માંચ, સુરતજે વેલા બશે,
 પરા વાણીનો શબ્દ, પછી તેને સંભળાશે;
 વલી ધારે નવમા નાદમાં, ધ્યાન એક ચિત્તે રહી,
 કહે છોટમ તે બેગી તણા, દેહ કોય દેખે નહી.૩૨
 મુણે દુરની વાત, દુરની વસ્તુ દેખે,
 એક સ્થાનકે રહી, સૃષ્ટિનાં કઠિતક પેખે.
 નવે નાદની માંચ, થાય છે સિદ્ધિ એવી,
 જેજે ઇચ્છા થાય, કરી શકે કાયા તેવી;
 કલેશ રૂપ સિદ્ધિ સહુ, બાણી શાણા પરહરે,
 નવે નાદને પરહરી, કહે છોટમ ચિત્ત દશમે ધરે.૩૩
 દશમે મેઘ સમાંન, નાદ ગર્જે જેવારે;
 અચલ કરીને ચિત્ત ધારણા તેમાં ધારે,
 પાપ પુણ્ય સંસ્કાર, દગ્ધ થઈ બાયે એમાં.
 સોલ કલાનો જીય, દેહલય પાંમે તેમાં,
 પછી એકમેવ અદ્વૈત જે, પ્રદા માત્ર રેછે સહી;
 કહે છોટમ સરીતા સ્ત્રીધુમાં મલતાં બુગલ રહેનહી.૩૪
 હંસ શબ્દનો અર્થ, લક્ષ રૂપે ગ્રહી લેવો.
 મનજય કાજ ઉપાય, કદ્યો છે ઉપર તેવો,
 જ્યાં લગી ચંચલ મન, ત્યાં લગી પ્રમ્થ ન ભાસે,
 જેતા જલની માંચ, વહન કયમ બેયું બાસે;
 માટે હંસ ઉપાસના, વીધીયે કહી વેદમાં.
 કહે છોટમ સહશુર મલે, તે જન સમજે લેહમાં. ૩૫
 હંસ ઉપાસન કરે, ઠરે મન નિશ્ચલ ઠામે,
 હંસ ઉપાસન વડે પ્રમ્થ, લોકે મુખ પામે,

લહે હંસનો લક્ષ, પ્રદક્ષમાં જીવ બળે છે.
 લહે હંસનો લક્ષ, જન્મને મર્ણુ ટળે છે,
 લહે લક્ષ જે હંસનો, મહા મુક્ત તે થાય છે;
 કહે છોટમ પદ્મજ તેહની, ગંગાદીક સહુ ચ્હાય છે. ૩૬
 જે જન મહુરત માત્ર, હંસનુ ધ્યાન ધરે છે,
 જન્મ કોટી થત, તણુ પાપ તે ભસ્મ કરે છે;
 તીરથ ઉઠ કરોડ, તણુ કુલ પ્રગટે એને;
 નિત્યનિત્ય યજ્ઞ સહસ્ર, તણુ ફલે આવે એને,
 વહી કોટી દેવ પુજા તણુ, તે નરને ફલ થાય છે.
 કહે છોટમ શીવને શેષજી, મહીમા એનો ગાય છે. ૩૭
 નાવીક ખેડેનાવ, માહાજલ મધ્યે જ્યારે,
 ધ્રુ તારામાં સુર્ત, નિરંતર રાખે ત્યારે;
 યોજન બાય અનેક, તોય નિજ ઠામ ન ભુલે,
 લાવે ધનને માલ, મગન થઇ મનમાં કુલે;
 એમજ ભવ સાગર વીણે, હંસ લક્ષ ભુલે નહીં,
 કહે છોટમ મુખમાં રહે, અંતે જઇ નિજધર મહી. ૩૮
 દરશે જેણી વાર, કાંચળે ચિન્હ મરણનું,
 ધરીયે નીશહીન ધ્યાન, સ્થીર થઇ હંસ વરણનું;
 શક્તિ રૂપ સકાર, હકારતે શંભુ કહીયે,
 ખિંદુ પ્રગ્ઢ કુટરથ, સર્વગત સાક્ષી લહીયે.
 એ પ્રદક્ષરૂપ બાણી કરી સંશે સઘલા ટાલીયે,
 કહે છોટમ પર પ્રદક્ષને, લેહ વિવાર્જિત બાલીયે. ૩૯
 નિજ શરીરની છાયા, તેજથી હીસે જ્યારે,
 તેનો જ્યાં હોય કંઠ, દષ્ટિ ત્યાંહ ધરીયે ત્યારે;

જપવો મંત્ર અઘોર, એકશત સુધી મનમાં,
વળતી ઊંચી સુરત, ધારવી તુર્ત ગગનમાં;
ત્યાં નરાકાર ઉજ્જવલ અતિ, નખ શિખ સુધી નીહાળીયે,
કહે છોટમ ભય મરણનો, તેવું દેખીને ટાળીયે. ૪૦

શિષ રહિત દેખાય, મર્ણુ ખટ માસે લહીયે,
દિસે મૂર્તિ સ્થામ, મર્ણુ તે દિવસે કહીયે;
આહુ હીન દેખાય, રોગ અંગે ઉપજાવે,
મધ્યે દીસે છિદ્ર, ઘાત કે બંધન આવે;
પીળો રાતો દેખીયે, લાભ તથા મુખ જાણીયે,
કહે છોટમ દીસે ઉજ્જ્વલો, તો આયુષ્ય અધિક પ્રમાણીયે. ૪૧

જન્મ મર્ણુ ગર્ભાવાસ, ત્રાસ જેને મન આવે,
ઉપજે મન વૈરાગ્ય, પૂર્વના પુણ્ય પ્રભાવે;
યોગ જ્ઞાન સંપન્ન, મળે સાચા ગુરૂ તેને,
હંસ શબ્દનો અર્થ, શુદ્ધ સમજાવે એને;
વળતી નિશઠિન લક્ષમાં, ચિત્ત અચલ રાખે રહી,
કહે છોટમ સંસારમાં, નર તે જમણુ કરે નહી. ૪૨

હંસ શબ્દનો અર્થ, ચિત્તવે મનમાં એવો,
અક્ષર સ્વર નહિ કાંચ; શુદ્ધ ચૈતન મય તેવો;
જ્યાં સુધી આકાશ, શબ્દ ત્યાં સુધી થાશે,
જે આકાશાતીત કેમ તે વચને ગાશે;
એક પ્રહ્લ આનંદ ધન, મન વાણી વર્જિત સદા,
કહે છોટમ ભવ ભય ટળે, હંસ મળે તેમાં તદા. ૪૩
અગણિત ઈશ્વર કટાહ, હંસ આધારે છે,
તારા સુરજ્ય ચંદ્ર, તેવડે તેજ કરે છે;

એક સૂત્ર આધાર, રદ્યા છે મણિમય જેવા,
 લોક ચતુર્દશ માત્ર, હંસ આધારે તેવા;
 વળી દૈવત દેવી દેવમાં, હંસ તણું બણો સહુ.
 કહે છોટમ મહિમા એહનો, કેમ એક મુખથી કહું. ૪૪
 સર્વ ઉપાસન માંચ, હંસ ઉપાસન મોટું,
 હંસ વિના જડ તુલ્ય, ખચિત છે સઘળું જોડું;
 ખાવન અક્ષર તણું, ખીજ એક હંસજ કહીયે;
 માત્રા સ્વરને વર્ણ, ઉપજતા એથી લહીયે;
 વળી મંત્ર તંત્ર વિદ્યા સહુ, અક્ષર રૂપ ગણાય છે,
 કહે છોટમ પ્રતિમા પૂજ્યે, બે હંસ પ્રતિષ્ઠા થાય છે. ૪૫
 હંસ આલંબન વિના, બ્રહ્મ કૌય ન શકે બાણી,
 હંસ વિના મુખ કૌય, વદી પણ ન શકે વાણી;
 પિંડ અને બ્રહ્માંડ, હંસ આધારે રે' છે,
 જ્યારે ઉડે હંસ, ઘાટ સહુ વેરી દે છે;
 હંસ વિના તત્વો સહુ, માયામાં મળી બાય છે.
 કહે છોટમ સૃષ્ટિતણું, કારણ એ કહેવાય છે. ૪૬
 ઉંચે સ્થાવર ખીજ, નીરથી પલળે જ્યારે,
 પ્રાણવાયુની સાથ, હંસ પેસે તે વારે;
 મૂળ ભાગના અંશ, પ્રથમ તે તે જોડી દે છે,
 રસ લેવા જુમાંચ, પ્રવેશ તે પછી કરે છે;
 પછી ઉર્ધ્વ ભાગના અંશનાં, પત્ર ડાલ સરજે સહુ,
 કહે છોટમ એ હંસમાં, પરમ ચાતુરી છે બહુ. ૪૭
 બ્રહ્મ તે પણ હંસ, હંસ તે વિષ્ણુ કહીયે,
 રૂદ્ર દેવ પણ હંસ, હંસ મહાદેવી લહીયે;

ઈન્દ્ર અકંને સોમ, પવનને પાવક જે છે,
 દેવી દેવ સમસ્ત, હંસરૂપે સહુ રે' છે;
 વળી નામ રૂપ જગ જેટલું, હંસતણે આધાર છે,
 કહે છોટમ સહુ વિશ્વમાં, હંસ ઉપાસન સાર છે. ૪૮

જનક સનક શિવ શેષ, થયા છે હંસ ઉપાસી.
 વિશ્વામિત્ર વસિષ્ઠ, ગતિ પામ્યા અવિનાશી;
 માર્કંડેએ લોમશ, કાગ ભુશુંડી જેવા,
 ગૌતમ કપિલ કણ્વાદ, માહા મુનિ સઘળા એવા;
 વળી સિદ્ધ ચૈરાશી નાથ નવ, સામ્રથ જે જગમાં થયા,
 છોટમ હંસ ઉપાસના, કરી અમર એવા રહ્યા. ૪૯

અવિહિત કર્મ અનેક, કરો નર દેહ ગુમાવે,
 આત્મ તત્ત્વ અનૂપ, મૂઢ મનમાં ના લાવે;
 ભટકે ધારો લેખ, રાખ ચોળી રેહ રણમાં,
 ક્રોધ લોભ મદ કામ, ભરેલા રે છે મનમાં;
 તુચ્છ તામસી દેવ, ઉપાસન તેનું કરતાં,
 કપટ કીમીયા કરી, છલે જીવને છેતરતાં;
 એ જીઠા જોગી જક્તમાં, વેશ કરો વિચરે ઘણા,
 કહે છોટમ લોળા ભમે, સેવક થઈ રહે તે તણા. ૫૦

અરે રે જીવ અચેન, થયા છે કલિમાં ઠેવા,
 નહિ ધર્મ નહિ ધ્યાન, નહિ સર્જનની સેવા;
 હંસ કપટ પાખડ, કરે છે જૂઠા ધંધા,
 ભરે પશુવત પેટ અરૂપ બુદ્ધિજન એવા;
 તે ઘોર પાપ કરમે કરો, કીટ પતંગ અહીં થાય છે,
 કહે છોટમ નર દેહને, વૃથા ગમાવી જાય છે. ૫૧

હંસ બાવની ગ્રંથ, કહ્યો સજ્જન હિત માટે,
 હોય પુણા ઝોધ, ચઢે તે એણી વાટે;
 તુચ્છ ઉપાસન અન્ય, તણ જે હંસ ઉપાસે,
 પ્રદા રૂપ સાક્ષાત, તરત તે પ્રાણી થાયે;
 વળી પાપ કર્મ સહુ તેહનાં, સઘ બરમ થયી બાય છે;
 કહે છોટમ પર પ્રદામાં, અન્તે જઈ સમાય છે. પર

इति श्री हंस उपनिषद् संपूर्ण.

શ્રી છોટમકૂત પરચુરણ કવિતા.

સાખીયો.

- કપટી કેા મધુરો બચન, જામે બહોત વિકાર;
મધુરા બોલે મોર જયું, કરે અહિકા આહાર. ૧
- ન્યાય સહિત જો બોલવો, સોહી બહાકો બોલ;
મુરખ કે મુખકો બચન, જ્યા મેં નહિ કહ્યુ તોલ. ૨
- ગૂઢ અરથ ગુરૂ બચનમેં, પુનીસો પર ઉપકાર;
પરપંચી કે બચનમેં, મત મુમતા અહંકાર. ૩
- ઓછો નરકે બચન મેં, અથં મીલે નહિ એક;
બક બક બોલે આપસેં, જેસા જલકો લેખ. ૪
- ન્યાય નીતિસે બોલવો, સો પંડીત કેા બેન;
અન્યાયે જયું ત્યું બકે, સો મુરખકો ચેન. ૫
- ગુણ જાણે ગુણવંત કેા, જો હોય ગુણ કેા ખેત;
શલ્યા સાલીંગરામની, કંચન કસ કહી દેત. ૬
- ગુણ ન લહે ગુણવંતકો, ગુન કે જહાં અયાન;
કાગ સભામેં હંસકું, દેવે ન કોઈ સનમાન. ૭
- પશુ કે આહક સખ મીલે, ગામ ગામ સખ દેશ;
ગજકો અરૂ પંડીત કેા, આહક કોય ન રેશ. ૮
- ગુનહીના કે ગામમેં, નહી ગુનીજનકો ઠામ;
ગજ કે ક્રીમત ના લહે, જ્યાં ગેલાકો ગામ. ૯
- ખુદ કે ખુદિ કઠીન, હોય નીરસ તેહી જાગ;
કૌમલતા મેં રસ રહે, ઝરે કઠીન તે આગ. ૧૦

- બાલા નરકું જાનીયે, શુકલ પક્ષ કો ચંદ્ર;
 ખુદા કારી પક્ષમ, દીન દીન હોયે મંદ. ૧૧
- બાત કોઈ કે બહન સેં, સુનીએ અપને કન;
 નીશ્ચે ખચીત કીયે વીના, માને સોહી અજાન. ૧૨
- ઉચે કુલમેં અધમ નર, કેસેં પરખ્યા જાય;
 ધર્મ લાજ સુચિન્તા રહીત, બોલહુ અન્યાય. ૧૩
- ઉતમ કુલમે નીચ નર, ઉપજે કરે ખીગાર;
 ઉપજે અગ્નિ વાંસકો, કરે સકળ બન છાર. ૧૪
- જ્યાકી બાની શુદ્ધ હે, મન મુખી તેસા હોય;
 કુલી વિષય ત્યાગે ઇન્દ્રો, તે લહે જ્ઞાન ગતી સોય. ૧૫
- દશ દુરગુન હે કામ મેં, ક્રોધ મહી હે અઠ;
 પહેલા સુખ જેસા લગે, અંતે દુખ કો ઠઠ. ૧૬
- કામાદીક કે વ્યસન સે, હોય ધર્મ ધન હાની,
 ક્રોધાદિક તે લોક સખ, માને બડ અજાની. ૧૭
- ગીત નૃત્ય વાજાંત્ર પ્રીય, મૃગયા ઝોર જુગાર;
 દોષ દરશ હોય ઝોરકે, દીવાશયે વ્યભીચાર. ૧૮
- કેફ કરે ફીરતા રહે, એ દશ કામ વિકાર;
 ઉતમ નર કુ નીચકી, હોય ગતિ નીરંધાર. ૧૯
- દોષ બતાવે બોન લહયો, કરી કપટ દે માર;
 ઈર્ષા અમુયા કુટ્ટીરતા, કુચર્યન પર ઉપકાર અપકાર. ૨૦
- પરધન લેવે લુટી કે, પર આશુ કો પાઠ;
 બસે નીરંતર ક્રોધમેં, અસે દોષહી આઠ. ૨૧
- લોક જાનીયે મનુજમેં, મહા ઝોગુન કો મુક્ત;
 ઉપજે તૃષ્ણા લોકસે, તે કરે ધર્મે પ્રતીકુળ. ૨૨

કરે જ્ઞાન કોઇ મુખુંકું વૃથા જાતહે સોય;
જોવે ઉખર જોખીયે, કહો કલ કાંસે હોય.

૨૩

દુરીજન.

દુરગુણ જાકે ઉર વસે, સો દુરીજન પરમાન;
સદગુણ જાકે હૃદયમેં, સો સર્જન ગુનખાન.

૧

દુરીજન દુરગુણકો નીધિ, તામ્ર રહીયે દુર;
જયુ કૌવચકા કાતરા, છુવત દુખ ભરપુર.

૨

સર્પ કુલ સખ જકતમે, મંત્રન તે વશ હોય;
દુરીજન સખસેં દુષ્ટ હે, બચકરી શકે ન કોય.

૩

પલમેં સાચા સીખકે, પલમેં બને અનીત્ય;
બીજરીકી દુરિજનકી, દેખીએ કહી રીત.

૪

જેસે નખ મંઝાર કે, અવસર કરે પ્રકાશ;
જેસે કહીએ ચાલની, એસે જીવ ગમાર.

૫

સાર સારકુ છાંડકે, ઉસમેં ગ્રહે અસાર;
દુરીજનપર મુખ દેખ કે, અંતર ઉપજે લાલ.

૬

વન હરીયા હોય વૃષ્ટીસે, જવાસા જલ જય.
દુરીજન બહુ ન સહી સકે, પરકો બડો પ્રતાપ.

૭

ધ્રુવડ ભાનુ પ્રકાશમેં, દગ મીચતહે આપ;
નીરદોશીમેં દોશકુ, થાપત મુઠ ગમાર.

૮

નીરમલ ચંદ્ર પ્રકાશકો, ચોર કરત ધિછાર.
અપને આગે આયકે, બોલે મીઠી ખાત.

૯

પીછેસે નીન્હા કરે, સો દુરીજનકી જાત.
સ્નેહ નહી દુરીજનમેં, જો રહેવે નિત્ય પાસ.

૧૦

રેતી હરીયા તીરકુ, બહુ ન હોય ચીકાશ;

- પરકો અનહીત કરનકુ, ખોવે અપના માન.
 દુરીજન જ્યાર માખીકી, દેખી રીતી સમાન; ૧૧
- સુખ સંપત્તી પાયકે, દુરીજન નમે ન કોય.
 જયુ એરડે ફળ બયા, ત્યું ત્યું ઉંચા જોય; ૧૨
- પર નિન્દામેં દુષ્ટ નર, કાઢત સારા કાલ.
 હરીયા તરૂ તણ કાગજયુ જોઠે તરૂ કે સાલ; ૧૩
- પર દુખ દેખી દુષ્ટ નર, મનમેં અતી હરખાય.
 ઉજ્યુ કાલ ગરબ બજ્યા, દીન દીન માતા થાય; ૧૪
- ગરબવ ગજ કે સંગમે, મીલે સદા મીથાન.
 ભુખે મારે લાતસે, કરે કોઈ કો જાન; ૧૫
- ઉત્તમ કુલમે દુષ્ટ નર, જો ઉપજેલા હોય.
 આગીજરાવે જકત કુ, ચંદન બઈ તોય; ૧૬
- દુરીજન સજ્જન ના ખને, કીજે કોટી ઉપાય.
 ઘોવે નીત નીત દુષ્ટસે, કાગ હંસ ના થાય; ૧૭
- દુરીજન જો વીલા પઠે, બાઠે ગરં વીશેષ.
 નીશા મટે નહીં ધુડકી, સુરજ કરે ઉજેશ; ૧૮
- દુરીજનકે ઉરના રહે, વેઠ ચાસ કો સાર.
 ખરકુ ના હોય વાસના, જો વહે ચંદન બાર; ૧૯
- પર નીંધા ખીન દુષ્ટકું, તૃપ્તિ કળુ ન હોય.
 વાયસ કબહુ કુબલ ખીન, શાન્તી ન લહે સોય; ૨૦
- ખુરે કામમેં દુષ્ટકી, ખુદી ચલે વિશાલ,
 મહા ઘોર અધિકારમેં, દેખે ધુડકો બાલ; ૨૧
- સદગુન સજ્જનકો લખી, દુરજન દોષ લગાય,
 નીરમળ સ્વચ્છ આકાશકું, ધુંવા ખીગારત જાય. ૨૨

- સજ્જનકી કીરતી વીમળ ખડે દુરીજન મંદ,
જયુ રાહુ છાદન કરે, પેખી પુરનચંદ; ૨૩
- સજ્જનકી કીરતી સરસ, દુરીજન નંદે જાય,
ડારે ધુરી મુરજકુ, ઉલટી આંખ્ય પુરાય. ૨૪
- સજ્જન મુરજ પ્રતાપકુ, દુરીજન દેખે નાય,
ઉલક અભાગી મુખ લહે, પરગુન દોલો માંય. ૨૫
- સજ્જનકી કીમત બદે, નંદે દુરીજન તોય,
હરપનમેં જ્યો છારસે, ત્યું ત્યું ઉજવલ હોય. ૨૬
- દુરીજન દુભ ભુંડરા, કીયા બલા કરતાર,
એ નીંધા ખાતહે, એ પુર મલકો અહાર; ૨૭
- દુરીજન દુભ ઉંદરા, દોકી રીતી સમાન,
કાજન હાથે આપના, કરે ઝોરકા જાન. ૨૮
- દુરીજન ઝોર સર્પકી, રીતી રહી સમાન,
આહાર ન હોવે આપકો, પરકો લેવે પ્રાન. ૨૯
- દુરીજન બલા ન નીપજે. કીયે કોટી ઉપગાર,
પયસે સાચેં ધંતુરા, વીખ ના તજે લગાર. ૩૦
- જેસી પ્રીતી સર્પકી ત્યુ દુરીજનકી જાન,
કોટી પ્રકારે પેખીયે, કળહુક લેવે પ્રાન; ૩૧
- સજ્જનકી ઉત્કર્ષતા, દુષ્ટે સહી ન જાય,
ગાજવીજકુ દેખકે, મધુપુષ્પ મરજાય. ૩૨
- દુરીજન જો વૈષ્ણવ ભયા, દુષ્ટ સ્વભાવ ન જાય,
જેસી આલા આમડા, ન લીલા બહુ ગંધાય; ૩૩
- દુરીજન જળ ખુદા બખુદા, ભયા રાખે ભક્તી જાન,
જેસા ખુદા ખાંદરા, તજે નહિ ચપલ સ્વભાવ. ૩૪

ફરીજન સાધુ સંગમે, ગાનતાન ખડુ ગાય.	
કટુના તળે તુંમડી, નિત્ય ગંગામે ન્હાય,	૩૫
ફરીજન આયા દેખકે, હોય સજ્જન મન ભંગ;	
જયુકે ત્યુકે ઉદયતે, જગકો હરે ઉમંગ,	૩૬
ફરીજન સજે દુષ્ટતા, જયુ' ગંગાકો ધ્યાન.	
ખાખ લગાવે ખંગપર સીરપર રાખે બાલ,	
ફરીજન અરૂ સર્પાંકી, મીટે ન ટેડી ચાલ;	૩૭
ફરીજન હોય કુસંગતે, કે પુરવ કે પાપ,	
છોટમ સજ્જન હોતહે, અગણીત પુણ્ય પ્રતાપ.	૩૮

સજ્જન.

દેત જગાઈ જઠતકુ, હરે તોમીર અજ્ઞાન,	
માર અસાર દેખાવહી, મજ્જન સુરજ સમાન;	૧
સુગુન સુધાંકી મધુરતા, સજ્જન લહે સુહેત,	
નવ રસાલ અંકુર કે, સ્વાદ કોકીલા લેત.	૨
ખુદ્ધિ વંત જન કરી, શકે જગજનકુ ઉપદેશ,	
ધર્મ પ્રદાકી બાતુમે, શઠ જાને નહી લેશ.	૩
વાસ સુમન કીર્તલ ગ્રહે, ગ્રહી ના શકે ગતાર,	
ફરીજનકે ઉર ના રહે, બેઠ શાસકો સાર.	૪
સજ્જનકો ચીત ના ડગે, પરે વીપતી કોય,	
ધણકો ધારી હીરા સહે, કંકરા સહે ન સોય;	૫
સાધુજનકી ગુનકું, સાધુ દેત ફેલાય,	
લેલે કુલકી બાસના, પવન ફશાં સુભય.	૬
કષ્ટ સમે સજ્જન સદા, બલા રહે ભરપુર,	
ખાવકબારે તો કષ્ટુ, વાસ ન તળે કપુર;	૭

- સુજન વૃક્ષ સમાન હે, પર ઉપગાર અમાપ,
ફળ છાયા દે ઓરકુ, આપ સહે શીરતાપ. ૮
- સાધુજન ભુલે નહી, કીયો કષ્ટ ઉપગાર,
નારિકેરી જલ તે ભઈ, ફળ મેં રાખે ધાર; ૯
- સજ્જન સખકુ સુખકરે, બસે કદાપી દુર,
સુરજ બસે આકાશમેં, તેજ કરે ભરપુર. ૧૦
- સુધરે જીવ સંસાર કે, જો રહે સજ્જન પાસ,
ચંદન તરૂંકે સંગતે, સખતરૂં લહે સુખાશ; ૧૧
- શોભે નરકી સુધરતા, સો સજ્જનતા હોય,
શોભે ભુખન તરૂંછીકુ, જો વૃદ્ધા કુસોય. ૧૨
- હોય ઉદય જળ સુઠકો, તખ સજ્જનકુ દુઃખ,
તુહીન કીરણકે ઉદયતે, મુંદે પંકજ સુખ; ૧૩
- ગુનજાને ગુનવંતકો, જો ગુનવંતા હોય,
જાને ના કસુ બાસકુ, કાનન જાને કોય ૧૪
- સજ્જનકી નીંદા કરે, દુરીજન દોષ લગાય,
કારે ઘુરી આકાશમે, ઉલટી આંખ પુરાય ૧૫
- સજ્જન દુરીજનમે રહે, સો દુરિજન ના હોય,
ફણી કે સીર પર મણી, રહે ગુણના પલટે કોય. ૧૬
- સજ્જન દુરીજન સંગતે, સજ્જનતા નહીં જાય,
રહે કોકીલા કાગમે, સ્વરતો નહીં પલટાય; ૧૭
- સજ્જન કુકર્મના કરે, પડે બિપત્તિ આય,
ભુખ્યાકા ભુખ્યા મરે, સીંહ ઘાસના ખાય. ૧૮
- સારા નરકો નીચ કરે, કોય અપમાન,

- ગજ પરિમલ કાગે ઓહયો, ઘટે ન ગજકો માન. ૧૬
- મોલ ઘટે નહીં હસ્તી કો, ભુંસેકીટીક સ્વાન, ૨૦
- મહા પુરૂષ મુકે નહીં, સત્ય ધરમ મુરબહ;
- ખટ ઋતુવર મેધકો, નીમન જાવે બાહ, ૨૧
- સાધુ કે ગુન સાધુકી, કીતીં દેત પુહુચાય;
- જયું કેતકી કે ગંધસે, ભમરા આવે ધાય, ૨૨
- સંપત્તી મેકે બીપતીમે, બડાન ચુકે ચાલ
- ઉગતા મુરજ લાલહે અસ્ત ભયા પુનીલાલ, ૨૩
- સંપત્તિ દેખીના છકે, નહીં બીપતીમે કલેસ;
- ઉજ્જુ વૃષામેં સિન્ધુ જયું, સજ્જન ત્યુંહી હમેશ, ૨૪
- દુરીજન અગણીત તુછહે, ઉત્તમ સજ્જન એક
- એક ચંદ્ર તમકું હરે, તારા નહીં અનેક, ૨૫
- એક સીંહ જે બનબસે, સો બહેર સખ દેશ;
- ઓરપશુ અગણીતબસે, કોયન બને લેશ,
- ચંદનકા તરૂ એકીલા, બનકુ કરે મુખાસ.
- ઉગ્યો વેણુ અસંખ્ય સો, કરે સકળકો નાશ, ૨૬
- જે કુલમે સજ્જન ભયા, સોકુલ ઉજ્જવલ હોય;
- જે કુલમે દુરીજન ભયા, કહે નીચ સખ કોય, ૨૭
- સજ્જન સંપત્તી પાય કે, દેવે ગવં બહાય.
- જયુ આંબાકું ફલ ભયા, ત્યું ત્યું નમતા જાય, ૨૮
- મુજન હોય સ્વભાવસે, શુરધીર હાતાર;
- લોહ ન હાખે મેધજયુ, પોખે સખ પરિવાર, ૨૯
- સજ્જન સમ દૃષ્ટી ધરે લોહ ન રાખે કોય.
- જયુ ધરણી ધારી રહે, ઉચ નીચકું સોય ૩૦

- સર્જન ન તજે સત્યતા, જળલગ ઘટમેં પ્રાણ;
પુરાકા પુરા રહે, સો સજ્જન પરમાણ. ૩૧
- સજ્જન જેસા સુપડા, ત્યાગે સકળ અસાર
સારસાર ઉરમે શ્રહે, સો સજ્જન નીરધાર ૩૨
- સજ્જન દુબા ના વહે, લોસાગર કે માંય;
તારે ઝોર આપે તરે, લેહ ન રાખે કોય. ૩૩
- સજ્જન મેઘ સમાન હે, ઇછે પર ઉપગાર;
સ્ત્રીયે ઝોર સીતલ કરે, લેહ ન ગીને લગાર. ૩૪
- ક્ષમા હયા ઝોર સત્યતા, ધીરજ ધર્મ વિવેક;
સજ્જન કે ઉરમે જસે, સદગુન ઝોર અનેક ૩૫
- સરીતાકો જલ સિન્ધુ મે, સહજહી આવત ધાય;
ત્યુ વિદ્યા ગુન જ્ઞાન સખ, સજ્જન માંહી સમાય. ૩૬
- સજ્જનકે મુખકો જચન, જથા હંત ગજરાય;
જો નિકસા સો નિકસા. પાછા કબહુ ન જાય. ૩૭
- હરીજનકે મુખકે જચન, જયુ કુરમકી ડોક;
નીકસે આર પીછા કરે, અળી બોલ્યા અળી ફોક. ૩૮
- સજ્જનવ ગુન પરખી કે, રખીએ અપને પાસ;
છોટમ પારસ મણી સમા, સરખા બારે માસ. ૩૯
- બલ બુદ્ધિ હિમ્મત સહિત, બાકો આદર હોય;
તાકુ કછુ દરલબ નહી, કરે જો ચાહે સોય. ૧
- જખતે જનમ્યા જગતમેં, બયા ગર્ભ તે બહાર;
તખતે ઉદય શરૂ બયા, હેખો હૃદય બીઅર. ૨
- માતાકે સ્તનમેં રચ્યા, દુધ પ્રથમ કાઢ્યાર;
બાલક નીજ ઉદોગસે, કરત તાલીમે આહાર. ૩

- કરી બરોંસા કર્મકા, જીવ રહે જો કાચ;
 ભુખ્યાકા ભુખ્યા મરે, પુષ્ટ કહાંસે હોય. ૪
- જીનહી માતમેં પય રચ્યો, તીનહી રચે સખ ભોગ;
 કરમ કરાઈ જીવકુ, ઇસમે લાવે ભોગ. ૫
- બીન સીખ્યા આવે નહી, વિધ્યા હુન્નર જ્ઞાન;
 તાતે ઉદમ કે વિશે બાઝ્ય રચ્યો ભગવાન. ૬
- કાટે સેં કહલિ ફલે, બીન કાટે ફળ નાય;
 રચુંહી બાઝ્ય સખ જીવકો, સરજ્યો ઉદમ માંય. ૭
- કુપ ખને બીન ના મીલે, ભુખાંતર કો નીર;
 રચુંહી સકલ ઉદ્યોગમેં, પાવે સુખકી સીર. ૮
- ધી સરજ્યો હે ગાયમેં, પાવક લકરી માંય;
 ઇખ માંહી શુડ ચર્કરા, બીના મથે ફળનાય. ૯
- વિવિધ પઠારથ વિચરે, રચી રાખ્યો કરતાર;
 સો નરકે ઉદ્યોગતે શોધી, નિકાર્યો સાર. ૧૦
- બીજ સકલ પ્રભુને રચ્યા, પુની બરસાવત નીર;
 ત્યાં માનવ ઉદમ કરી પોખત સકળ શરીર; ૧૧
- વાપી કુપ તડંગ ઘર, વસ પાત્ર હથીઆર,
 વિવિધ યંત્ર રચી મનુષ્યને, સુખ ઉપજાવ્યો સાર. ૧૨
- હીમત હીકમત સત્યતા, સુધરમ સહિત બીઆર;
 હીત આહે સખ જીવકો, તખ રીઝે કીરતાર. ૧૩
- સ્વારથ સાધે આપકો, પરકો કરે બીજાર;
 ખીક તાકે ઉદ્યોગમે, ઉપજે દોષ અપાર. ૧૪
- સદિ રૂપી બાગકો, માલી સરજન હાર;
 બીન આજ્ઞા ખંડન કરે, સોનર આવે માર; ૧૫

- ધર્મ ધર્મ સખકો કહે, મર્મ લહે જન કાય;
પ્રભુકી આજ્ઞા પાળવી, ધર્મ કહાવે સોય. ૧૬
- સખ એવકે ઉપકાર હીત, સરજયો મનુષ્ય શરીર;
અર્થ ન પાયો કોઈકું જ્યું બીમડેલો નીર. ૧૭
- જપ તપ વ્રત તીરથ કરે, ધરે એકાંતે ધ્યાન;
ઇનમે ફલ પાવે નહી, પર ઉપગાર સમાન. ૧૮
- જો જન જન્મી જડતમે, સખકો ચહે કલ્યાન;
સો નર પ્રભુકા બનીએ, ખ્યારા પુત્ર સમાન. ૧૯
- સબજનકી નીંદા કરી, દગ્ધ હોઈ ગઈ સુખ;
એસે પામર નાલહે, સાચ જુઠકી બુઝ. ૨૦
- બકરા જેસી બુદ્ધિ કે એવ જડતમે માંલ;
દેખાદેખી સોય લે, તત્વ લહે ન કાય. ૨૧
- જો બચ્ચા હોય સીંહકા, ચલે ન કોઈકી દહાર,
કપટ લહે સખ ધુર્તકો, જાકુ સત્ય વીચાર. ૨૨
- આઠંબર ઠગકો લહી, અલ્પ મતી પીછધાય,
જ્યુ દીપક કે તેજમે, પડે પતંગ સખ જાય. ૨૩
- કપટ ચતુરા ઠગનકી, લહે ન પામર જંત;
બડ આઠંબર દેખકે, કહે સોહી ભગવંત. ૨૪
- જગ કરતાકું ના લહે, બજે મનુષ્યકો નામ,
બુદ્ધિ જડકી જડ રહે, સરે ન કોઈકો કામ. ૨૫
- બહા સરોવર દેખકે, બગલા આવે ધાય,
તત્વ જ્ઞાન મોતી બીના, હંસ ન નીરમે જાય. ૨૬
- સત્ય સીલ સરોવર બચો, કમલ ભક્તિ મુવીચાર,
જ્ઞાન મોતી જામે રહ્યા, હંસ રમે તહી ઠાર;

આપ આપકે પંથકી, મમતા કર મર જાય,	
એકીલી જુગકો પંથમે, જીવકો કાજ ન થાય.	૨૮
અપના પંથ બલા કહે ઓર પર રાખે દેશ,	
હો શેરીક કુતરા. લડી લડી મરે હમેશ.	૨૯
માલા તીલક બનાયકે દેશ કરે નાહાન,	
સોનર કોટી કલ્પસુ, હોય હીલુવા શ્યાન.	૩૦
સખ નરધાવત આમકું, કોય બજત નહિ રાગ;	
રામ રદ્યા જો હૃદયમે, તો દેશ રહે કીસ કામ,	૩૧
રામ કૃષ્ણ કે નામસે, જો પાતક જર જાય,	
તો નીંધા ઈર્ષાલી સખ કહાં, ઉર રહી સમાય;	૩૨
રાગ દેશ ખલતાલી સખ, જુઠં કપદ ઉર હોય,	
સો સેવક કલીકાલકે નહી, પ્રભુ કે કોય;	૩૩
સકલ પંથ ઓર અંથકો ઉર ગ્રહી લીજે સાર;	
મતમ મુતાલીક છાંડકે, કરના તત્વ વીચાર.	૩૪
તાતે શુભ આદર કરી, મનકા તજો બીકાર,	
સત્ય પંથમે પગ ધરો, તો ઉતરોગે પાર.	૩૫
ધર્મ અર્થ અરૂ મામકો, કૃણ આદરયે સાર;	
નરપાવે આદર કરી પરમ મોક્ષકો કાર.	૩૬
આદરતે બક્ષિત બને, આદરતે તપ ત્યાગ,	
આદરતે સખ :છાંડકે, મન ધારે વૈરાગ;	૩૭
આદર તે હોય જૂપતી, આદરતે જોગેન્દ્ર;	
આદરતે મુકેત કરી, બને સ્વર્ગકો ઈંદ્ર.	૩૮
આદરતે વૈકુંઠ મેં, સદા કરી રહે બાસ;	
આદરતે સેવક બને, રહે પ્રભુકી પાસ.	૩૯

આહરકો મહીમા બડો કે તો કહું બનાય;
છોટમ સો મહા પુરુષકો જસ જુગમે સખ ગાય. ૪૦

આતુરતા

ઘોષી ઘોષી જીવકો, મતી કોઈ કરો બગાડ,
બીના આતુરતા નાફળે, દેખો જંગલ ઝાડ; ૧
પીએ ન નીર પતાલકો, તજે પુરાને પાત,
જાગેર તુજબ ઝાડકુ, નવ પલવ હોય જાત; ૨
ખ્યાસ બીના પ્રીય ના લગે, પત્રીત્ર જલકો પાન,
બીન આતુરતા ના થકે, ઘટમેં ગુરૂકો જ્ઞાન; ૩
જાવ બીના ભોજન બખે, પચે પેટમેં નાય,
હોય અજીરણ આફરા, દેખો દુનીયાંમાંય; ૪
માંબા અંબુ ના પીએ, વરતે ઋતુ વસંત,
આતુરતા હોય અંગમે, તો ફળ હોય અનંત. ૫
તે રતિ ઉપજે જીવકુ. પીયુ મીલનેકી ખ્યાસ,
તાકુ સખ શ્રીકા લગે ભવકા ભોગ વીલાસ, ૬
સ્વાતિ સ્વાતિ રતન હે કોયક પખી જાત,
બિરહાગ્નિ અલસે, તાકો તન જતરી જાત; ૭
સ્વાતિ ઘર ન બરખે જળે, સાજે હોય શરીર,
ઉંચા ઉડે અવનીસે, પીએ સ્વાતિ કો નીર; ૮
નીર બાંછાયા મીનકુ ઇછત નીર મેલાવ,
તાહી બીર હક તાપસે, પ્રાણ તજી દે આપ. ૯
સતી પતી કે બીરહસે, ડરે અગનસે નાય,
પાવક પાની સમગીને, જાય ચીતા કે માંય. ૧૦

- જેસી આતુરતા રહે, જીવ સકલકે માંહ,
તેસી દયા કૃપાલકી, યામે સંશયના તે હય. ૧૧
- તપે મેહની તાપ તે, આકુલ વ્યાકુલ હોય,
તેસા તેસા મેઘકા તાપર ખરસે તોય. ૧૨
- કમી કામાદુર બને, લહે નારી મય જકત,
ત્યુ આરતા પ્રભુ મીલન કે, પ્રભુ મય દેખે ભક્ત. ૧૩
- જો બાકુ પ્યારા લગે, તાકો રહે વિશ્વાસ,
બીના પ્રીતિ આતુર બની કોય ન જાય કોય પાસ; ૧૪
- પરી ગાંઠજો પ્રીતકી, છોડી છુટે નાય,
સરે વીરહ નાહી તાહીકો, પ્રાણ તજે પલમાંય; ૧૫
- જો આતુરતા જીવકુ, પીયુ મીલનકી હોય,
તો ભવ સુખ ભાવે નહી, સમરે નીસદીન સોય; ૧૬
- દેખાદેખી જન કરે, જપ તપ તીરથ ત્યાગ,
આતુરતા ઉપજ્યા બીના, હોય ન દ્રઢ અનુરાગ; ૧૭
- શુન્ય હૃદયકે જીવકુ, નહી આતુર વૈરાગ્ય,
હંભ કરી દુનીયાં ઠગે, લોક દેખાવન ત્યાગ; ૧૮
- પ્રદક્ષ અસ્થિ મનકુ કહે, તનકુ માને હંસ,
જગકું બેઘે હામ હીત, કરે કમંકા દંસ; ૧૯
- કોટિ જન્મકો પુણ્ય ફળ, ત્યાંકુ પ્રગટયો હોય,
તો આતુરતા ઉપજે, પ્રભુ પદ પાવે સોય; ૨૦
- માત બીછોયા બાલજથુ, માતા દુહત રોય,
યું રોવે પ્રભુ મીલનકું, પ્રભુ પદ પાવે સોય; ૨૧
- આતુરતા ઉપજ્યા બીના, હોય ન દ્રઢ વૈરાગ,
ભોખ ધરી ભટકત પ્રીરે, હામ આમ મન લાગ; ૨૨

જેસા ઉભકયા અન્નકું, ખાવે સુકર સ્વાન,
ત્યાગ દીયા પીછા ગ્રહે, સો નીચે નાદાન.

૨૩

૭૫ વીસે.

૭૫ ૭૫ સળકો કહે, ચલતા દેખી દેહ,
કાંન રૂપ હે ૭૫કા, ત્યાંકાં સળકુ અંદેહ; ૧
કો કહે વાયુ રૂપ હે, કો કહે તેજસ્વરૂપ,
કોય રૂધીરકુ કહતહે, કહેવે કોય અનુપ; ૨
કોય કહત અણુરૂપ હે, કો કહે અંગુષ્ઠ માત્ર,
કોય કહે વ્યાપક ૭૫ હે, બ્યાંહ જેસો હે ગાત્ર; ૩
કોય કહે અજ્ઞાનમય, કોય જ્ઞાન મય ગાય,
કોય કહતહે વાસના, જેસા ૭૫ સદાય. ૪
કોય કહે આરૂ તત્વકો યોગ પરસ્પર હોય;
ચેતનતા ત્યાં ઉપજે, ૭૫ કહાવે સોય, ૫
કોય પ્રતિબિંબિ બ્રહ્મકો, કહત અવિદ્યામાંય;
કોય કહત અહંકાર મેં, પરત બદ્ધકી છાંય, ૬
કોય કહતહે બુદ્ધિમેં, હોત બ્રહ્મ આભાસ;
જેસા પડધા નાદકા, ગરજત આરૂ પાસ, ૭
કોય કહતહે ૭૫કો, રૂપ સનાતન સોય;
અજ અવિનાશી આપ હે, કરનહાર નહી કોય, ૮
કો કહે ૭૫ ક્ષણિક હે, જેસા દીપ પ્રકાશ;
થડમેં તે જોડાતહે, ઉપર ઉપર નાથ, ૯
આપ આપકે પંથમેં, સળ કોડ કહે બનાય;
અર્થ ન સમજે બેઠકા. સો જયું ત્યું બહે જાય, ૧૦

- જેસા ચનગા અઝિકા, સુક્ષ્મ હોત અનંત;
 રયુંહી અંશ કરતારકા, કહ્યા બેઠમેં જન, ૧૧
 લધુ દીર્ઘ ઉપાધી તે, બઝીયા નીર્મલ હોય;
 કર્મ કાષ્ટ જળ જલ ગયા, એવ શીવ નહી હોય, ૧૨
 કાષ્ટ અઝિ સંજોગતે, ધુંવા પ્રગટ જ્યુ હોય;
 જડ ચૈતન બીચ કલ્પના, એવ કહાવત હોય, ૧૩
 પશુ નામહે એવકો, દેહ પાશકે માંઘ;
 તાકો પતિ મહેશ હે, તાકુ બંધન નાય, ૧૪
 પાશે બાંધ્યા સો પશુ, દેહધારી સખકોય;
 દેહ પ્રાણ ઇન્દ્રી રહીત, પતી કહાવે સોય, ૧૫
 પશુપતિ મતમેં ચુંકહો, સૌ કહે એવ શીવ;
 શીવ શુદ્ધ ચૈતન્યહે, જ્યુ ચૈતન માંલો એવ, ૧૬
 તીન પાશમેં બંધીઆ, પશુ ધરાયા નામ;
 તીન તણ ન્યારા બયા, સો પાયા નીજ ધામ, ૧૭
 ભ્રમત માંહી સત્વ ગુન, રાજસ સુપનામાંય,
 તામ પાશ ગુહાકમેં, તુરીયામેં નહી કાંય; ૧૮
 એવ ગયા તુરીયા પદે, એવ શીવ હા જાય.
 સિન્ધુમેં સીધવ મોલ્યા, દ્વૈત લેહ ન રહાય, ૧૯
 જો કોઈ જોજે શીવકુ તો જોજે એવ માઘ;
 એવકુ જોજ્યા નહી તો, શીવ પાવે નાંય. ૨૦

માયા

- માયા માયા સખ કહે, મમં ન જાણે કોય;
 જેતી ઉપજે કલ્પના, માયા કહીએ સોય. ૧

- કો કહે માયા નિત્ય હે, કો કહે અનિત્ય;
એ સખ મનકી કલ્પના, કહીયે કાં તક ચીત્ત, ૨
જડતા ઓર અસત્યતા, તીજી દુઃખ સરૂપ;
કહો સકળ વેદાતમે, એ માયાકો રૂપ, ૩
જડતા અરૂ આકર્ષતા, તાકા હોય આકાર;
જ્યાં જ્યાં કાયાકા આકાર હે, ત્યાં હાં પ્રમાણ નીરધાર, ૪
પ્રમાણ હોયે માપકા, તાકા હોય વીલાગ;
બકો ના બને રહે રહે, પ્રમાણ તેહી બય, ૫
જ્યોં સુગંધતા તેલકી, ઓર પુલકી બાસ;
એસા રૂપ પ્રમાણકા ફેલતે વ્યારૂ પાસ, ૬
એ પરમાણુ રૂપકા, નહી કલ્યાંતે નાથ;
બ્રહ્મ સરીખી બ્રહ્મમે, સદા કરી રહે બાસ. ૭
જળ ઇચ્છા જગદીશકા, જલત કરનકી હોય;
તખ પરમાણુ મેલાયકે રચત જલતકે સોય, ૮
કોયકે જ્ઞાનો બ્રહ્મ કું કરના મનન નાય;
માયાકે બ્રાન્તિ કહે, બયો બ્રહ્મ કે માય, ૯
રૂપો બાસત છીપમે, સાપ જેવરી ઠામ;
વીપરીત દેખે વસ્તુમે, બ્રાન્તિ તાકા નામ. ૧૦
જેસી જેસો જેવરી, લાંબી ટેડી હોય.
તેસી તેની સાપકી, લહે આકૃતો સોય; ૧૧
આતો બ્રહ્મઅરૂપહે, જ્યાકો નહ આકાર,
તો બ્રાન્તિસે જલતકો, હરસે કયું માકાર; ૧૨
પુની આકારી જલતમે, જીવ ઇશિ દો જાત,
ઇશ અજન્માય કહે, જીવકી અગણીત જાત. ૧૩

- સ્થાવર જંગમ જાતીકી, ખાંની કહીએ ચાર.
એકે એક સો ખાનીમેં, જાતિ લેહ અપાર; ૧૪
- ન્યારી ન્યારી સીકલ હે, ન્યારે રચે સ્વભાવ,
ન્યારા ન્યારા ગુન રહ્યા, એ કોઈ અજબ પ્રભાવ; ૧૫
- કેતેક દેખે રેનમેં, દીનમેં દેખે કોય,
કેતેક દીન અરૂ રેનમેં, દેખે હગસે સોંય; ૧૬
- કેતેક જલમેં રહી સકે, કેતે સ્થલકે માંય,
કેતેક જલ થલ દોયમેં ખીચરત દેખ્ય ત્યાંય; ૧૭
- શિલ્પ રચ્યા તુરી દેહમેં, દેખો મુરત લગાય,
એસી જગ કરતાર ખીન, કોઈસે રચી ન જાય; ૧૮
- અગાધ કૌશલ દેખકે, બુદ્ધિ મધ હેરાય,
જાંતિ માની જગતકુ, ગયે લોક ભરમાય; ૧૯
- આપ પ્રહ્મ મુખસે બકે, કથે શુન્ય સમ જ્ઞાન,
પ્રહ્મ અકરતા કહી કહી, કીયો બકોત અપમાન; ૨૦
- માયા મુ કાયા ભઈ એક સુક્ષ્મ એક સ્થુલ,
ખોજત જાવે તાહીકુ, હાથ ન આવે મુલ; ૨૧
- જેસી નભકી શ્યામતા, જોઈ કોઈ પકર ન જાય,
કોટી કલ્પ ત્યુ શોધતે, દુરહી દુર દેખાય. ૨૨
- મૃગતૃષ્ણ જળ દેખીએ, જેસા સાગર પુર,
ખ્યાસા દોડે પીવનકુ દેખે દુરકો દુર; ૨૩
- પરછાયા પરમાતકા, લંબા બકા દીખાય,
જયું જયું રવી આતા ગયા, ત્યું ત્યું ઘટતા જાય; ૨૪
- મુરજ આયા શીશ પર, છાયા ગઈ સમાય,
ત્યુ જીવ પાવે પ્રહ્મકો, માયા નહી રહાય. ૨૫

વિવિધ વિષય.

દોહરા.

આગળ સૌથી આંખ્ય છે, પાછળ રહે છે કાન,	
માટે હીકુ આંખથી, તે તું સાચું માન:	૧
ક્ષમા તથા સંતોષ એ, બે ગુણ જામે હોય,	
છોટમ આ સંસારમાં, સદા સુખી રહે સોય;	૨
કોષ જોર તૃષ્ણા બહુ, એ દો ગુણ જો હોય,	
છોટમ આ સંસારમેં, દુખીઆ રહેવે સોય;	૩
એક સત્ય દુષ્ટ કયા, જો જનમેં ના હોય,	
નિમ્ને નર આકારકા, રાક્ષસ કહીએ સોય;	૪
દુર વ્યસની જોર દુરગુણી, સજ્જનનકુ દે ત્રાસ,	
તાકુ દુરજન જાનીએ, કેવળ અધકો કોશ.	૫

સ્વમત અલીમાન.

નીજ મતનીકો સખ કહે, કરે જોરસુ વાદ,	
કાગ કહે નહીં કોકિલા, તેરો સુંદીર નાદ;	૧
ઉલુક સરાહત રેનકુ, ચકવા કહે ભલ જોર,	
જે અનુકુલ હે જાહીકુ, તહાં તહાં તાકોતોર;	૨
નર ચહત નગરી ભણી, વાનર વનકુ જાય,	
જ્યાં જ્યાં જાકી યોગ્યતા. તાહાં તહા તાકો મન જાય;૩	
વટ લોગી હે મક્ષીકા, ચંદન પાસ ન જાય,	
ત્યુ વિષયિ તણ જ્ઞાનકુ, ગીત જારકે ગાય;	૪
ધ્યિર રચીત પદાર્થ કે, તતુ ધર સકળ અમાન	
અહં પ્રદા મુખસે બકે, કયે હોય પ્રદા સમાન;	૫

ગર્વ ધરે ધનવંતકો, જળ હોય ધન પાસ,
જળહી ધન ભતા રહ્યા, બને ચોરકા હાસ; ૬
ત્યુ વિદ્યા બલ પાયકે, કથે પ્રહારકો જ્ઞાન,
ચિત્ત ભ્રમરોળી જો ભયા તોહે પશુ સમાન. ૭

આત્મસાર.

વસ્તુ સંગ્રહ સ્વાર્થતા, હાન લોગ શૃંગાર,
પંચ ગુણ એ રાજસી, નીરગુણ આત્માસાર; ૮
હયા ધર્મ શ્રદ્ધા વળી, તપને ભક્તિ ઉદાર,
પંચ ગુણ સાત્વિક તણા, નીરગુણ આત્માસાર; ૯
વિવાહ શોક કલહ વળી, સંધ કુવચન ઉચ્ચાર,
પંચ ગુણ એ તામસી, નીરગુણ આત્માસાર; ૧૦
અસ્થિ માંસ નાડી ત્વચા રોમ સહીત છે જેહ,
પંચ ગુણ પૃથ્વ તણા, કઠીણ અંશ છે તેહ; ૧૧
લાળ મુત્ર પ્રસ્વેદ, શોણીત શુક સમેત,
જળના કહીએ પંચ ગુણ, નરમ અંશ તન ખેત; ૧૨
સુધા તૃષ્ણા ઉદ્વેગતા, નિદ્રા આલસ હોય,
પંચ ગુણ પાવક તણા, ઉષ્ણ અંશથી જોય; ૧૩
ધાવન ચલન વલન વળી, સંકોચનના પ્રસાર,
જો પાંચે ગુણ પવનના, ચંચળ ઐશ ઉધાર; ૧૪
રાગ દ્વેશ લજ્જા વળી, મોહ પૈશુનતા જેહ,
પાંચે ગુણ આકાશના વ્યાપક સઘળે તેહ; ૧૫
ભગત સ્વપ્ન મુર્ખા તુરીયા ઉન્મુખ હોય,
પાંચે ગુણ એ શબ્દના; નીરગુણ આત્મા જોય; ૧૬

- પ્રાણ અપાન સમાન વળી, વ્યાન તથા ઉદ્ધાન,
એ પાંચે ગુણ રૂપશંના, નીરગુણ આત્મજ્ઞાન; ૧૭
- સંશય નિશ્ચય અહંતા, શુભને અશુભ વીચાર
એ પાંચે ગુણ રૂપના, આત્મા અગુણ અપાર; ૧૮
- ક્ષુધા તૃષ્ણા સ્વાદિષ્ટતા, વળી આચાર વિચાર,
એ પાંચે ગુણ રસ તણા, નીરગુણ આત્માસાર; ૧૯
- જન્મ મરણને જશ અજશ, અદ્રષ્ટ કૃપાની આશ,
એ પાંચે ગુણ ગંધના, આત્મા છે અવીનાશ; ૨૦
- જાણપણ મુખ દુખ વળી, હરખ વિષાદ સમેત,
પાંચે ગુણ એ શ્રાવના, આત્મા શુદ્ધ અચેત; ૨૧
- વ્યથા શીતને ઉષ્ણતા, કેમળ કઠીણ જણાય,
ત્વચા તણા એ પંચગુણ, નીરગુણ આત્મારાય; ૨૨
- સ્વેત પીતને હરીતતા સ્યામ અરુણ એ રંગ,
પાંચે ગુણ છે નેત્રના, નીરગુણ આપ અસંગ; ૨૩
- મધુર આમ્લ કટુ તિક્તતા લાગે ક્ષાર કશાય,
પાંચે ગુણ એ જીભના, નીરગુણ આત્મા સદાય; ૨૪
- પુરક કુંભક રેચકા, ગ્રહે કુગંધ મુગંધ,
એ પાંચે ગુણ પ્રાણના આત્મા અગુણ અગંધ. ૨૫
- પરા પશ્યંતી મધ્યમા, વેપરી માત્રા રૂપ,
પાંચે ગુણ વાચા તણા, આત્મા અગુણ અનુપ ૨૬
- આપે લે ઝાલી રહે, વળી વલુરે રેહ,
વીવીધ કરમ જેથી કરે, હાથ તણા ગુણ એહ; ૨૭
- ગમન આગમન સ્થિરતા, આશન શયન વિશેષ,
પાગ તણા એ પાંચ ગુણ, નીરગુણ આત્મા એહ; ૨૮

- રતિ ઉત્થાન મનાનતા, ક્રીડા મુગ વીસર્ગ,
 શિસ્તના પંચગુણ, જાણીએ નીરગુણ આત્મા વર્ગ; ૨૯
- શુચી અશુચી વીશ્રાંત મલ, પારે કરે વીસર્ગ,
 એ પાંચે ગુણ વાયુના, આત્મા અમલ અસર્ગ; ૩૦
- હર્ષ શોક નીરપૃહ વળી, નીષ્કુળ ધૈર્ય સમેત,
 પંચે ગુણ અંતઃકરણના, આત્મા શુદ્ધ સચેત; ૩૧
- સંકલ્પ વિકલ્પ મુરછા, જાગ્રત મનમથ હોય,
 પંચે ગુણ એ મન તણા, આત્માના નહી કોય; ૩૨
- વિવેક શાંતિ વૈરાગ્યતા, ક્ષમા તથા સંતોષ,
 એ પાંચે ગુણ બુદ્ધિના, આત્મા સદા અદોષ; ૩૩
- સ્મૃતિ ચિન્તા નીવૃત્તી ચીંતવન નીંદ્રા હોય,
 પાંચે ગુણ એ ચિત્તના, નીરગુણ આત્મા સોય; ૩૪

પરચુરણ ચોપાઠ.

હરિ નામ કહે કોટિકવાર, એકજ અક્ષર વેદ ઉચ્ચાર,
એક પ્રહ્લ અક્ષર છે વેદ, તેનો જાણે મહા ગુરુ લેહ; ૧
આદિ વેદ છે જે ઝંકાર, તે તો મુક્ત વેદ નીરધાર,
તેને પ્રણવ પ્રણવ સૌ કહે છે, મંત્ર આદે મુનિ ઉચ્ચારે છે; ૨
સોહમસ્મિ રહે વૃત્તિ અખંડ, યાય મુક્ત છુટે જ્યારે પિણ્ડ,
પ્રણવ ધનુષને આત્મા જાણુ, સનમુખ લક્ષ પ્રહ્લ નિરખાણુ; ૩
એક ચિત્તે કરી જો વેધાય, તદાકાર પ્રહ્લમાં યાય. ૪

દોહા.

ઝંકાર ધનુષ આત્મા શર, શર તે ખેંચે સોય,
લાંબે લક્ષ નિશાનમાં, લીન પરમપદ હોય; ૧
લક્ષ સર્વગત જાણીએ, અહંતીર સૌ શીર,
વેધનારો વ્યાપક બધો, વેધે કાયક વીર; ૨

બત્રીસ લક્ષણ વિશે.

કથા.

સિંહ તણો ગુણ એક, એક બગલાનો કહીએ,
કુરુકટના ગુણ ચાર, પાંચ વાયસના પ્રહોએ;
સારા ખટગુણ રવાન, ત્રણ ગરધનના તેવા,
એક હસ્તિ એક હંસ, ત્રણ ભમરાના લેવા,
ત્રણ ગુણ છે મોરના, એમ ચાર કે ચાર છે;
કહે છોટમ લક્ષણ લહો, બત્રીસ એજ પ્રકાર છે. ૧
સાહસ સિંહ સ્વભાવ, કામ આરંભે કરવા,
શુરવીર મહા ધીર, મહાઝરના મહા હરવા

પાછો હઠતો જાય, ચાર આગલા ચપેટે,
 કુંજર કેરાં જુથ, ઝડપથી લણ્યાં ઝપેટે;
 ભુખ્યો હોય ભોજન વિના, પણ જીવ હણે નહિં જળ તણા;
 કહે છોટમ એના આહારમાં, અન્ય જીવ જીવે ધણા. ૨
 બગલો કરે વિચાર, છેક જળ કાંઠે છેલે;
 આવે ચાલ્યો આહાર, સર્વ ઈંદ્રિ સંકેલે;
 સાધી લેવા કાવ, સિદ્ધ થઈ બેસે સારો;
 બાણ્યુ ન પડે જ્યેમ, ચપટ પકડી લે ચારો,
 એમ અર્થ નીજ સાધવા, જે જન ધીરજ મનમાં ધરે;
 કહે છોટમ વગર પ્રયાસથી, કામ સિદ્ધ પોતે કરે. ૩

રેણુ પાછલો હોય, કુકડો નિદ્રા ત્યાગે,
 સંભળાવે કરી સોર, જન ઉંઘેલા જાગે;
 જુધે જણવે જોય, તોય સંપી રહે સંગે,
 પુરો પાડે કામ, રમે રામા મુરંગે,
 પોતાના પ્રાકમ વડે, પોખે સહુ પરીવારને;
 કહે છોટમ કુરકુટ તણા, લહીએ લક્ષણ ચારને. ૪

નાત જાતમાં કાગ, સંગ રાખે છે સારો;
 ચંચળ ચોદૈર ચિત્ત, ચરે લગે થઈ ચારે,
 અગમ વિચારે એજ, મેઘ જોઈ બાંધે માળો;
 છાંતુ મૈથુન કરે, ચોરનો વરતે ચાળો,
 સારી નરતી વારતા, તે વાણીમાં જણવે વળી;
 કહે છોટમ પિતૃ દેવનો, ભાગ કાગ પામે બળી. ૫
 અલ્પ આહાર સંતોષ, ઉંઘ ચંચળ છે એને,
 દુઃખે નહિં ફીલગીર, સબળ સબળ મુરતન જેને;

હર ધડીએ હુંશીયાર, ચોરનો સંચળ બાણે,
બડે મહા ભટ સંગ, કોયનો ભય ના આણે,
રતુવના રામા તણો એ જ્ઞાન સંગ કરતો નથી;
કહે છોટમ ચરમા તણા, લક્ષણ એવા કદ્યા કથી. ૬.

કરી આપ ઉદોગ, પેટ પોતાનું પોણે,
વહે ઘણીનો ભાર, સદા રહે છે સંતોણે,
સુખીઓ રહે સ્વભાવ, ત્રણ કાળ પણ તેવો,
આઠ પહોર આનંદ, ધરે એવોને એવો,
રાગ દ્રેષ રાજે નાહિ, હરખ આઝે હણ હણે;
કહે છોટમ હીમત વળી, એ લક્ષણ ગરખબણે. ૭.

હસ્તિ બળીયો કોય, રહે અંકુશ વશ કેવો,
ધન્યરનો ભય એમ, જન બાણે તે જેવો,
જેના ગુણ ગંભીર, ધીર નર ફડી ધારે,
મળે ઉચ અધીકાર, હીપતો રાજ દારે,
મોટા ગુણથી મનુષ્યને, મોટો કામ મળે સહો;
કહે છોટમ હસ્તિ તણાં, ગુણ રાજે જે ગહો. ૮.

પાણીમાંથી હંસ, દુધ પીવે જેવો,
નરને તણ અસાર, સાર ગુણ સહુનો લેવો,
તેનું નામ ચતુર, દુર દુરગુણ કાઢે,
સારાં પોતે શીળ, સણ સહુને દેખાડે,
પવિત્ર ગુણથી પરડીયું, તે વાહન પ્રમ્દ તણું,
કહે છોટમ આ જગતમા, એ ગુણથી મહતા પણું. ૯.

સારો હેઃયસુવાસ, પાસ ભમરો રહે પ્રીતે,
કુછીત કટુ કંવાસ, તજે તે ફડી રીતે,

ફરે પુલથી ફરક, અધર આપે રહે અળગો,
 કામ ભગડે નહિ, વલુધી નવ રહે વળગ્યો,
 ભાવી કરત લોગ, બલો ડંખ દેઈ દુઃખના કરે;
 ગુણ આહકે છોટમ કહે, છે બમરો સહુથી સરે. ૧૦
 ઉચો કરે નિવાસ, મધુર બોલે મુખ વાણી,
 મેઘ તણો છે મિત્ર, જગત મુખ દાયક બાણી,
 ઘણો ધાવતી સર્પ, મચરડી તેને મારે,
 મુખથી રાગ મલાર, તણ માત્રા ઉચારે,
 કળાવંત જોઈ કામની, રૂપ જોઈ રાજી રહે;
 કહે છોટમ એ મોરનાં, લક્ષણ ગુણવંતા લહે. ૧૧
 પીહુ પીહુ પોકાર વહે આનંદે વાણી,
 ગ્રહે ગગનથી છુંદ, જલદ જગજીવન બાણી,
 ઉચો ધરે ઉમેદ, સુરત સુરિજનમાં રાખે,
 ભર્યું લોભીએ નીર, ચાંચથી તે નવ ચાખે,
 એમ એક કરતારને, ભાવ ભક્તિ રાખી બળે;
 ગલિન વિચાર માયા તણા, છોટમ તે ચાતુક તજે. ૧૨

અર્થ મનુષ્ય ધર્મ લખ્યો છે.

દાહા.

શ્રુતિ સ્મૃતિ સજ્જન, તણો ઉતમ જે આચાર,
 મનને પ્રિયએ ધર્મના, લક્ષણ કહીએ ચાર. ૧
 લોજન દેખી મન વિષે, ઉપજે હરખ અપાર,
 નિન્હા કાંઈ કર્યા વિના, મુખે કરવો અહાર. ૨
 અતિ લોજન કરવું નહિ જમવું તણે કાળ,
 અતિ આહાર કરનારને, લોક વહે છે આળ ૩

- આયુષની હાની કરે, ઉપજે રોગ વિકાર,
સ્વર્ગ પુણ્ય પામે નહિ, જે કરશે અતિ આહાર. ૪
- વિવાહ એ નારી તણા, છે વેદીક સસ્કાર,
ગુરૂકેળ વાસ સમાન છે, પતિ સેવા નીરધાર. ૫
- ગૃહ કારજ કરવું સદા, અગ્નિ હોત્ર સમેહ,
સત્ય વડે સ્વર્ગે વસે, તેમાં નહિ સદેહ. ૬
- ચરણ સ્પર્શ ગુરૂના કરી, પછી જોડીએ હાથ,
વળતી પદ રજ લઇને, લગાવીએ શિર સાથ. ૭
- રથના ઘોડા સારથી, રાખે નીજવશ જેમ,
ઇંદ્રિના ગુણ વિષયથી, રોકી રાખે તેમ. ૮
- શ્રોત્ર ત્વચા દગ જીભને, નાક પંચમુ જેહ,
જ્ઞાન ઇંદ્રિએ પાંચ છે, તનમાં ઉત્તમ તેહ; ૯
- હાથ ચરણ મુખને વળી, ગુહ ઉપસ્થ કહેવાય,
પાંચે ઇંદ્રિ કર્મની, કર્મ કરાવે કાય. ૧૦
- મન કહીએ અગીયારમું, ગુણથી ઉભય ગણાય;
તેને જીતે જતનથી, તો સઘળી જીતાય. ૧૧
- ઇંદ્રિયો તણા પ્રસંગથી, દોષવંત જીવ થાય,
જો તેનો નિગ્રહ કરે, તોજ સિદ્ધ થઇ જાય. ૧૨
- ઇચ્છિત વસ્તુ જો મળે, તોહે તૃપ્તિ ન હોય,
જ્યમ અગ્નિમાં ધૂત પડે, ત્યમ ત્યમ વાંધે સોય. ૧૩
- ઇચ્છિત સર્વ પદાર્થની, પ્રાપ્તિ જેને થાય,
તેમાંથી ત્યાગી રહે, તે મોટો કહેવાય. ૧૪
- વિષયોની સેવા તજે, ખરો ત્યાગ ના થાય,
ત્યાગ થાય છે જ્ઞાનથી, તેજ ખરો કહેવાય. ૧૫

વેદ અધ્યન દાન તપ, વશ નિયમ પ્રત જેહ, સ્વભાવ જેનો દુષ્ટ છે, સિદ્ધિ ન પામે તેહ.	૧૬
લોગ થકી હરખે નહિ, હાનિથી નહિ શોક, તેજ છતેન્દ્રિય જાણવો, પામે મુખ પરલોક.	૧૭
સર્વ ઇદ્રિયો માંહથી, એક ચલિત ને થાય, એકજ છિદ્રે નીર જ્યમ, પખાલનું વહી જાય	૧૮
મન સમેત સહુ ઇદ્રિયો, ઉપાયથી વશ થાય, કષ્ટ ન પડે શરીરને, સાધન કરે સઝાય.	૧૯
વણુ પુછે કહેવી નહિ, કાઈને કશીએ વાત, કે પુછે અન્યાયથી, તોય ન કહેવી તાત.	૨૦
જાણુ થકા પણુ જડ સમા, થઈ વરતે ધીમંત, એવા જન આ લોકમાં, મોટા હોય મહંત.	૨૧
મોટા જે આસન કરે, સળ્યા પર હોય, તે ઠામે ન બેસવું કનીષ્ઠ જનને કોય,	૨૨
આપણુ જે બેઠા હઈએ, સેજ્યા આસન ઠામ મોટા જન આવે તાંહ, કરીએ ઉઠી પ્રણામ.	૨૩
ત્રેષ્ઠ જનોનો વંદના, રહે કરતા રહે જે કાય આયુષ વિદ્યા બુદ્ધિ યશ, બળની વૃદ્ધિ હોય.	૨૪
દુશળ વિપ્રને પુછીએ, ક્ષત્રિય અનામય તેમ ક્ષેમ પુછીએ વૈશ્યને. આરોગ્ય શુદ્ધને જેમ	૨૫
મામો કાકો સાસરો, ગુરૂ પુરોહિત સાથ નાનો વયના હોય પણુ, નમીએ ભેડી હાથ.	૨૬
મામી માશી કે વળી, સાસુ કે ફાઈ હોય ગુરૂપતિની જેવાં ગણી, સેવ્ય જાણીએ સોય.	૨૭

મોટા ભાઈની ભારભ, હો સુપરણી સાર,	
ચરણ સ્પર્શ કરી તેહના, નમીએ કરી બુન્હાર.	૨૮
માશીને કે ફોઈને વળી, મોટી જે બેન,	
માતા સરખી માનવી પણ માતા સૌથી એન.	૨૯
દ્રવ્ય બંધુ વય કર્મને, પંચમી વિદ્યા જેહ,	
બેસે પાંચે સ્થાનક માન્યનાં, એકથી એક વિશેષ	૩૦
પ્રાણલુ ક્ષત્રિ વૈશ્યને, શુદ્ર ભતિ બે હોય,	
વિદ્યા ગુણને વય અધીક, માન યોગ્ય છે સોય.	૩૧

છંદ ગીતી.

પ્રહારચારી કે નારી, અથવા માથે ભાર હોય જેને,	
રાજા કે વરરાજા, માર્ગ આપીએ માર્ગે જતાં તેને	૩૨

દોહડા.

વિદ્યા ગુરૂથી દશ ઘણો ધર્મ ગુરૂ પરમાણુ,	
ધર્મ ગુરૂથી સો ઘણો, પિતા ગુરૂ છે બાણુ	૩૩
પિતા ગુરૂથી સહસ્ર ઘણી, માતા ગુરૂ છે વીર,	
જેણે દુઃખ વેઠ્યું ઘણું, રાખ્યું તુજ શરીર.	૩૪
વિદ્યાનો ને ધર્મનો બોધ કરે જન જેહ,	
નાની વય હોય આપથી, પિતા ગુરૂ સમ તેહ.	૩૫

છાંપો.

પુત્ર અંગીરા તણો, વેદ વિદ્યામાં પાકો,
 ભણતો તેની પાસ, વેદ વળી તેનો કાકો,
 કાકાને કહી પુત્ર, પછી બાલ્યાવ્યે એણે,
 સભાસદોની પાસ, જઈ સંભળાવ્યું તેણે;

સભાસદો કહે છે ખરૂં, એ તો સાચી વાત છે,
 મંત્ર તણો દાતા ગુરૂ નાનો હોય પણ તાત છે. ૧
 અજ્ઞાની તે બાળ વૃદ્ધ, તે જ્ઞાની કહોએ.
 જે આપે છે મંત્ર, પિતા સમ તેને લહીએ;
 ઉંમર મોટી હોય કેશ વળી હોયે પળીઆં,
 દ્રવ્ય બધું બહુ હોય, વળી હોય જાતે બળીઆ;
 તે સર્વે મોટા નહિ, એમ કહે મુનીયો સહુ,
 પણ ભણ્યા હોય વિદ્યા ઘણી, તે સહુથી મોટા બહુ;

દોહા.

કેશ પળેલા જોઈને, વૃદ્ધ થયો ના માન્ય.
 વૃદ્ધ તેહને માનીએ, કે વિદ્યાનું દાન. ૧
 હિંસા ના હોય જીવની, સૌનું ના હોય કડ્યાણ,
 એવી આજ્ઞા આપવી, વધી મધુરી વાણ. ૨
 શુદ્ધ હો જેની સદા, મનને ખીજી વાંણ,
 ફળ પામે વેદાંતનું એ નિશ્ચય કરીજાણ. ૩
 મર્મ વચન કહેવું નહિ જો હોય દુઃખ દેનાર,
 દ્રોહ કર્મમાં બુદ્ધિને, જાતી હોય તે વારય. ૪
 જેથી કાચે જીવનું મન ઉદ્ધિજન હોય,
 એવું વચન ન બોલવું, ધર્મવત નર સોય. ૫
 ગ્રાહ્યણે તો જાણવું, વિષ જેવું સનમાન;
 અમ્રત જેવું જાણવું, કોય કરે અપમાન ૬
 વિદ્યાના અરથી સહુ, કરે સકલ સુખ ત્યાગ;
 પ્રદાયયં ધારી રહે, ગુરૂ સાથે અનુરાગ. ૭

ત્યાગ કરે મધુમાંસનો, ગધ ન લેષે અંગ;
હાર ન પેરે પુષ્પનો, તજે નારીનો સંગ. ૮
ખટરસ પણ ખાવા નહી, મરહન ન કરે દેહ;
અંગ અંગન પણ આંગે નહી, તજે વિષય મુખ તેહ. ૯
છત્ર ઉપાન તજે વળી, કામ ક્રોધ મદ લોભ;
શુદ્ધ વચન બોલે નહી; કરે ન કોઈને ક્ષોભ. ૧૦
ગીત નૃત્ય વાજાંત્રને, જુગાર ઝગડો જેહ;
દોષ ન દેવો કોઈને, નારી ન નીરખે તેહ. ૧૧
અંગ વસ્ત્ર ઓઢી ફરે, કાઢી જમણો હાથ;
તન મન વચન પવિત્રતા, કલહ નહી કોઈ સાથ ૧૨
ગુરૂ સનમુખ બેસે જઈ, બેડીને બે હાથ;
ગુરૂ આજ્ઞા વશ થઈ ફરે, સદા ગુરૂની સાથ. ૧૩

છપો.

ગુરૂ જેવાં વસ્ત્ર, આપે અંગે ન ધરવાં;
ગુરૂના સરખાં અન્ન, આપ ભોજન નવ કરવાં;
ગુરૂના સરખો ઠાઠ, શિષ્ય ન કરે કદાપી,
પાળે નહિ મુરબદ, શિષ્ય તે થાએ પાપી,
ગુરૂ બાગે રેહે બાગતો, ગુરૂ સુતા પાછળ સુવે.
વળી અળગો જઈ આસન કરે; જે ગુરૂ નજરેથી ન જુવે. ૧

દાહા.

ગુરૂ આગળ ન બેસવું, કરીને હાંબા પગ;
ટેકી દઈ ન બેસવું, કરવી ચપળતા ત્યાગ. ૧

- ગુરૂની નિન્હા કોઈ જો, કરતા હોય હેવાન;
 જાતા રહીએ ત્યાં થકી, દાળીને જો કાન. ૨
- ગુરૂની પુજા દુરથી, કદી ન કરવી કોય;
 કોય પાસે ન કરાવવી, ધર્મ શીઘ્યનો સોય. ૩
- હસે પ્રકારના છે ગુરૂ, ઉપાધ્યાયની આઘ;
 શ્રેષ્ઠ જાણીને પાળવી, સરવેની મુરબાહ ૪
- કરતા હોય જેટલા, સત્ય ધર્મ ઉપદેશ;
 હિત કહેનારા માત્રને, ગણવા ગુરૂ વીશેશ. ૫
- દોશવંત નરને કરે, શ્રી સ્વભાવ એ રીત;
 સાવધાન રહી તેહની, પંડિત ન કરે પ્રીત. ૬
- કામ ક્રોધને વશ સદા, મુરખ પંડિત થાય;
 ખોટું મારગ તેહને, નારી તુલ્ય લેઈ જાય. ૭
- ભગિની કે માતા સુતા, હોય જ્યાંહાં એકાંત;
 સુબં નહિ એક આસને, જાણી ઇંદ્રી જળવંત. ૮
- નિત્ય લોભીને ખોદતાં, જળ ઉપજે છે જેમ;
 સેવા કરતાં ગુરૂ તણી, વિદ્યા આવે તેમ. ૯
- કરતા હોય શુભ વારતા, નારી અથવા બાળ;
 અહણુ કરી લેવી સહી, સુખણુને તતકાળ. ૧૦
- (વરૂદના હોય શાસ્ત્રથી, એવાં જે જે કર્મ;
 મન પ્રસન્ન રહે પુષ્પંજુ, તેજ સાધવો ધર્મ, ૧૧
- કોય ધર્મને અર્થમાં, માને છે કલ્યાણ;
 કોય અર્થને કામમાં, માને શ્રેય સુખણ. ૧૨
- કોયક કેવળ ધર્મને, શ્રેય ગણે નીરધાર;
 પણ ધર્મ અર્થને કામએ, ત્રણે શ્રેયનાં દ્વાર. ૧૩

- જેટલાત ગુરૂને પિતા, ગણવા સર્વ સમાન;
દુઃખ સમે પણ તે હજી, કરવું નહીં અપમાન. ૧૪
- જન્મ સમે માત પીતા, સહન કરે છે કલેશ;
તે ત્રણસો વરસો લગી, સેવ્યે ન ટળે લેશ. ૧૫
- તે માટે માબાપને, બાણી દેવ સમાન,
ભક્તિ કરવી બાવથી, કરવું નહીં અપમાન. ૧૬
- માત પિતા આચાર્યને, પ્રસન્ન રાખે જેહ;
પુરણ તપ હોય તેહના, એમાં નહીં સંદેહ. ૧૭
- સેવા એ ત્રણે તણી, એજ પરમ તપ માન્ય;
ત્રણેની આજ્ઞા વીના, ધર્મ ન કરવો આન્ય ૧૮
- ત્રણ અગ્નિ ને લોક ત્રય, ત્રય આશ્રમ ત્રય વેદ;
એજ ત્રણને બાણવાં, એ વેદોનો લેદ. ૧૯
- ત્રણેના આદર થકી, સકળ ધર્મ ફળ થાય;
કરે અનાદર ત્રણનો, સકળ ધર્મ ફળ બાય. ૨૦
- જ્યાં લગી હોય જગતમાં, માત તાત ગુરૂ રાય;
ત્યાં લગી હિત કરતો રહે, સઘળો સિદ્ધિ થાય. ૨૧
- સારી વીદ્યા જો કદી, હોય નીચની પાસ;
શ્રધ્ધાથી લેવો સહી, રાખી મન વિશ્વાસ. ૨૨
- પરમ ધર્મ ચાંડાલની, ભાત પાસે હોય;
શીખી લેવો સર્વથા, શકા ન કરવી કોય. ૨૩
- નારી રૂપી રત્ન જો, દુષ્ટ તણે કુળ હોય;
તે લેવી મુખે કરી, મનુ વચનથી સોય. ૨૪

છાંપી.

વિષમાં અમૃત હોય, તોય તે મુખે લેવું;
 લેવું બાળક થકી, હોય સુભાષણ તેવું;
 સારાં આચરણુ સર્વ, શત્રુથી શીખી લેવા;
 શિલ્પ કળાઓ સાર, સર્વથી શીખો તેવા;
 વળી કંચન હોય કુઠાંમમાં, તોયે તે લેવું સહી;
 એમ સકળ ગુણુ શીખવા, પણ મૂઠ થઈ રહેવું નહી. ૧

દાહા.

નારી રતન વિદ્યા ધરમ, સુવચન સત્ય આચાર;
 જ્યાં હોય ત્યાંથી શીખવી, સર્વ કળાઓ સાર. ૧
 ચાહાય સદા કલ્યાણુ જે, પિતા ભ્રાત પિતા જેહ;
 અથવા દેવર હોય પણ, પુજે નારી તેહ. ૨
 વસ્ત્ર બૂશણુ આઘથી, યુવતી રહે પ્રસન્ન;
 દેવ રમે તે ધર વીશે, સુખીયા રહે સાં જન. ૩
 શોક કરી નારી સદા, જે મુકે નીચાસ;
 તેના કુળનો થાય છે, ઝટપટ કરીને નાશ. ૪
 સુખની જઠ સંતોષ છે, તૃષ્ણા દુખની ખાણુ;
 માટે ઇન્દ્ર વશ કરી, રાખે તેહ સુખણુ. ૫
 શબ્દ સ્પર્શને રૂપરસ, ગંધ સહોત છે જેહ;
 તેની આસકક્ષિત તજે, ઉત્તમ નર છે એહ. ૬
 બુદ્ધિ વધારે હિત કરે, ધનની પ્રાપ્તિ હોય;
 અવલોકન એ શાસ્ત્રનું, કરે નિરંતર સોય. ૭
 જેવાં જેવાં શાસ્ત્રને, જોતો રહે સદાય;

વિશેષ ભણપણું વધે, રૂચિ જ્ઞાનની થાય. ૮
સઘન ગ્રહસ્થના ધર વીશે, જો હોય સઘળાં મુખ;
છરણ વસ્ત્ર ન પેરવા, વળી ન સહેલી ભુખ. ૯
છાપો.

નિત્ય વેદ અભ્યાસ, રહે તતપર હિતકામે;
પહેરે ઉજવળ વસ્ત્ર, મલીનતા સઘળો વામે;
પવિત્ર રાખે દેહ, ગેહ વળી સ્વચ્છ મુધારી,
ઢાઢી નખ શીર કેશ, ફરે નહીં સઘળા વધારી;
વળી વિદ્યાના અભ્યાસમાં, સદાય મન લાગ્યું રહે;
વશ રાખે ગણ ઇન્દ્રિયા, સ્નાતક દ્વિજ તેને કહે. ૧
રાત પાછલી હોય, પોહોર તે વેળા જાગે;
ધર્મ અર્થનાં કામ, ચિન્તવન કરવા લાગે;
ધર્મ અર્થનું મુળ, લ્યો કલેશ રૂપી છે કાયા;
તેનું ચીંતવન કરી, જતન કરી રાખે ડાહ્યા;
વળી પરમ તાવ જે વેહનું, તેનું પણ ચિન્તવન કરે;
વળી શૌચ સ્નાન આદેક્રિયા, વળતી કરવા વીચરે. ૨
લોજન કીધું હોય તે, પછી સ્નાન ન કરવું;
રાગી હોય શરીર, સ્નાન તેને નાચરવું;
વસ્ત્ર સહીત બહુ વાર, સ્નાનના કરવું કાંઈ;
વળી ન કરવું સ્નાન, ઘણી રાત્રીની માંહી;
વળી હોય અભણ્યું જળ જ્યાંહી, ત્યાં સ્નાન કરવું નહીં;
મનુ કહે સહુ માનવો, એ સત્ય વચન લેજ્યો ગ્રહી. ૩
દોહા.

વચન બોલવું મનુષ્યને, સત્ય અને પ્રિય હોય;
લાગે અપ્રિય સત્ય જો, વચન કહેવું કોય. ૧

અસત્ય વાણી કૈયને, પ્રિય લાગતી હોય;
 ધર્મવંતને તેય પણુ, કહી ન કહેવું સોય. ૨
 હીન અંગકે અધીક છે, વૃદ્ધ કુરૂપે જોય;
 નિર્ધન કે વળી નીચની, નિન્હા ન કરવી કૈય. ૩
 જીતેન્દ્રીય રહેવું સદા, સત્ય આચારે શુદ્ધ;
 આજસ છોડી હોમ તપ, કરે સદાય પ્રજુદ્ધ. ૪

છપો.

હઠી નિત્ય પ્રભાત, ત્યાગ મળ તનના કરીએ;
 શુદ્ધ હાથ પગ કરી, હંત ધાવન આચરીએ;
 કરી વીધીથી સ્નાન, ધ્યાન દેવાચન પ્રીતે;
 સોજન કરી સુધર્મ, આચરે રૂઢી રીતે;
 એ સઘળું કરવું સદા, દિનના પહેલા ભાગમાં;
 ધર્મ અર્થ કામ એ, કરવાં સત્ય વિચારમાં ૧

દાહા

વૃદ્ધ મનુષ્ય કે પુણ્ય જન, આવે આપણે ઘેર;
 આસન દેઈ કર જોડીયે, વિનય કરી બહુ પેર. ૧
 આચારજ માતા પોતા, પ્રાદક્ષણ તપસ્વી ગાય;
 મારે જો કાચ તેહને, અગાર પાપી થાય. ૨

ગીતીકાંદ.

નાસ્તિક ભાવ ન ધરીએ, દેવ વેદની નિન્હા ન કરીએ;
 હંભમાન મદ ત્યાગી, ક્રોધ શત્રુતા આદિપર હરીએ. ૧
 કોઈ પર ક્રોધ કરીને, લેઈ લાકડી તાડન ના કરવું;
 પુત્ર શિષ્ય શુણ્વંતા, કરવા કિંચિત તાડન આચરવું. ૨

અધર્મ કરનારને, તર્ત તેનું ફળ નથી દેખાતું;
વાવે બીજ પૃથ્વિમાં, કાળે તેનું ફળ હીસે થાતુ. ૩
અધર્મનો કરનારો, તુર્ત દેખોયો સુખીયો દેખાતો;
ધીરો ધીરો વળતો, સમુજમાંથી સઘ રહે જાતો. ૩

સોરઠા.

ઊતમ જે આચાર, સત્ય ધર્મ પવિત્રતા;
રહેવું એજ પ્રકાર, સજ્જનને પ્રોતિ સહીત. ૧
હારા મુતને દાસ, અથવા હોય વિદ્યારથી;
પ્રીત્યે રાખી પાસ, શિક્ષા કરવી મુખાગંની. ૨

દોહા.

વાણી બાહુ ઉઠરનો, સંયમ કરવો સાર-;
વાણી સંજમ એજ છે, સત્ય વચન ઉચ્ચાર. ૧
બાહુ બળથી કોઈને, પીડા કરી ન થાય;
એ સંયમ બાહુ તણા, સજ્જન કરે સદાય, ૨
અલ્પ આહાર મળ્યા થકી, રહે મનમાં સંતોશ;
એ સંજમ છે ઊઠરનો, રજો ન ઉપજે રોશ. ૩.
વિરૂદ્ધ જો કે ધર્મથી હોય અર્થને કાંમ;
ધર્મ સહીત પણ લોકથી, વિરૂદ્ધ તજો તમાંના. ૪
હાય ચરણને નેત્રની, તણ ચપળતા શુદ્ધ;
તજો બુદ્ધિ પરદોહની, કરે ન લોક વિરૂદ્ધ. ૫
સમરથ હોય લેવા, તોય ન લેવું દાન;
દાન લીધેથી થાય છે, બ્રહ્મ તેજની હાન્ય. ૬
કંચન બુખી ગાય હય, અવજ તિલ તુપ;
મુરખ દાન લે તેહનુ, થઈ જાય ભસ્મ સરૂપ. ૭

વિદ્યા તપથી હીનજો, રાખે પ્રતિગ્રહ ભાવ;

હુખે લેઈ દાતારને ન્યમ પત્થરનું નાવ. ૮

બક બેઠાળ પ્રતિ કરે, હોય નહીં વિધાન;

દાતારે હેવું નહીં, તે દિવને જળપાન. ૯

છાંપો.

બેઠાળ પ્રતિ પ્રતિ વિપ્ર, સાંભળો લક્ષણ જોનાં;

કરે ધર્મનો હુંગ. મન મલીન હોય જોનાં;

નિરહયની દયાં ખોર, ઘાતકી ચોર નઠારા;

જુઠા કરી પ્રપંચ, વળી પર ધન હરનારા;

વળી ધાતુ મારી વૈઠનો, વેશ કરી જીવને હથે;

વળી આપ વખાણે આપનું, તુચ્છ સરવ ખીબા ગણે. ૧

બગલા જેવા વિપ્ર, સદા નીચુ જોઈ ચાલે;

રહે તાકતો દાવ, પછી કોઈનાં ઘર ઘાલે;

દયા રહીતને કુદ, નમ્રતા રાખે જુઠી.

સાધુ સમો જણાય, બુદ્ધિ જેની હોય બુઢી;

વળી વિરૂદ્ધ ચાલે વેદથી, કામ સરવ નીચાં કરે;

એવી પ્રતિ હોય વિપ્રની, તે સરવ નરકે સંચરે. ૨

દોહા.

બક પ્રતિ જેની વળી, બેઠાળ પ્રતિ હોય;

અંધ તા મીસા નરકમાં, પડે ઠર્મથી સોય. ૧

પીડા ના હોય કોયને, એવી જે જે રીત;

રાખી રહેવી સર્વને, કરવું નહીં વિપરીત. ૨

ભ્રષ્ટ બોળે શકુદા, ધીરે ધીરે જેમ;

ધીરે ધીરે ધર્મનો, સંવ્યય કરવો તેમ. ૩

સુત દારા માતા પીતા, વળી સહોદર હોય;
તે સઘળાં પરલોકમાં, સહાય કરે નહીં કોય. ૪
પરલોકે તો એકલો, સહાય કરે છે ધર્મ;
માટે ધર્મજી ધારવે, કરવાં નહીં કુકર્મ. ૫
જન્મ ધરે છે એકલો, મરી એકલો જાય;
પાપ પુન્ય જે જે કરે, એકલાંને ફળ થાય. ૬

છાંપો.

આરંભેલું કામ, ધીર થઈ પુર્ણ કરે છે;
કોમળ રાખી સ્વભાવ, દ્રંદ જે સઘળો સહે છે.
મંદ્રિના ગણ માત્ર, વીષમથી રોકે કોઈ;
દુરજન કેરો સંગ, તણ રહે અળગો સોઈ;
વળી હીંસાની પ્રતિ તણ, દાન તણો દાતાર છે;
એવાજનને સ્વર્ગેનાં, સદા ઊઘાડાં દાર છે. ૧

દોહા.

ખાળી દાટી દેહને, બાંધવ પાછા જાય;
પરલોકે તો એકલો, ધર્મ કરે છે સહાય. ૧
તારે દુસ્તર નરકથી, એવો ધર્મ ઉદાર.
તજે લોભથી તેહને, તે મતિ મંદ ગમાર. ૨
મન બટકે સંસારમાં, વેશ સંતનો હોય;
એવા નરને જાણવા, ચોર ખરાખર સોય. ૩
સઘળા અરથોનું સદા, છે વાણીમાં મુળ;
તે વાણી જુહું વહે, તેજ ચોર સમતુલ. ૪
વધ બંધન કોય છવને, કરવાનું ના ચહાય;
હીતકારી હોય સરવનો, તે પુણ્ય આતમા થાય. ૫

દેવ પિત્રિ સંતોષવા, જીવહણે બહુ પેર.
 સ્વર્ગ મળે નહીં તેહને, જન્મે દેવા વેર. ૬
 પરમાસે પોતા તણી, પુષ્ટ કરે જે કાંય.
 ઘોર નરકમાં તે પડે, પાપે બહુ પીડાય. ૭
 તનની શુદ્ધિ જળવડે, મન સત્ય શુદ્ધ થાય;
 પ્રહ્લ વિદ્યા તપ વડે, જીવ શુદ્ધ થઈ બાય. ૮
 જ્ઞાન થકી બુદ્ધિ તણી, શુદ્ધિ સારી હોય;
 માટે જ્ઞાન શુદ્ધ થકી, સમજી લેવું સોય. ૯
 ગીતીકંદ.

મનમાં પ્રત્યક્ષ રહેતું, ગ્રહકરજમાં ડાહ્યાપણ હોય તેવું;
 નારી એવું ધારી, ઊપજથી વ્યય અધિક ન કરી દેવું; ૧
 ગુણ વરજીત હોય સ્વામી, પરત્રીયગામી કે મુરખ જેવો;
 સાધો શ્વેત દેવ, બરાબર બાણીને તવો.

કોહા.

નારીને કરવું નહીં, યજ્ઞ વ્રત ઉપવાસ;
 કેવળ પતિ સેવા થકી, પામે સ્વર્ગ નિવાસ. ૧
 જીવનની ને મરણની, કાંઈ ન કરવી આશ;
 ઇશ આજ્ઞા વશ વરતવું. જે સ્વામીને દાસ. ૨
 છંદો.

દૃષ્ટિ એજ પવિત્ર, ધરા પર ભેઈ પગ ધારે;
 વસ્ત્રે ગાળે થાય છે, પવિત્ર પાણી ત્યારે;
 વાણી એજ પવિત્ર, સત્ય સઘળું ઉચ્ચારે.
 મનને કરી પવિત્ર, કામ સઘળું આચરવું;
 વળી દુષ્ટ વચન કોઈને કહે, સહન કરી રહેવું સહી;
 પણ વેર તથા અપમાન તે, કોઈનું પણ કરવું નહીં. ૧

કરે કોય જો ક્રોધ, તોય આપે ના કરવો;
 નીંદ્યા કરતો હોય, તેહ પર દ્વેશ ન ધરવો;
 સખત દ્વારથી વેણુ, નોકળે છે નિત્ય જેવું;
 તેણે કરી અસત્ય, કોઈ રીતે ના કહેવું;
 વળી જીતેન્દ્રિય હીંસા રહીત, રાગ દ્વેશ ધટ્ટી જાય છે;
 એવો જન આ લોકમાં, યોગ્ય મોક્ષને યાય છે. ૨
 હસ લક્ષણનો ધર્મ, સર્વને લેવો ધારી;
 પ્રથમ થવું દ્રઢ ધીર ક્ષમા વળી ધરવી સારી;
 મન પ્રતિ રહે સ્થીર, નામ હમ તેનું કહીએ;
 રહેવું ઈન્દ્રીજીત, બુદ્ધિ નીર્મળ કરી રહીએ;
 વળી ત્યાગ કરે ચોરી તણા, પવિત્રતા રાખે સદા;
 ગ્રહી સત્ય બ્રહ્મ વિદ્યા જાણે, ક્રોધ લેશ ન કરે કદા. ૩
 હંડ તણા જાય થકી, સહુ જીવ વશમાં રહે છે,
 હંડ કરે નહીં બુધ લોક, ઉન્માર્ગે વહે છે,
 વળી અહંડ હંડાય, હંડવા જોગ્ય ન દહે;
 બગડે સઘળા લોક, તેમ વરતે પાપડે;
 એમ અનીતિ જોઈને, કોપ પ્રજાનો થાય છે,
 એવા શબ્દો તણા, નાશ સઘ ગ્રહ જાય છે. ૪
 ત્રણ વિદ્યા જે વેદ, બુધને શીખી લેવાં;
 શીખે નીતિ હંડ, તકનાં ગ્રથો તેવાં;
 બ્રહ્મ વિદ્યા મુખ રૂપ. શીખવી નૃપને સારી.
 શિષ્ય આતુરી માત્ર, શીખવી બુદ્ધિ ધારી-
 વળી જેતીને પશુ પાળવા ત્રણ વિદ્યા એહનું નામ છે
 વિધ વિધના બ્યાપાર, એ રાજા કેરાં કામ છે. ૫

દોહા.

અહો નિશ ઇન્દ્ર જીતવા, ભુપ કરે ઉલોગ;
તેવા રાજામાં રહે, વશ્ય સઘળા લોક. ૧
હથ અવગુણ છે કામિમાં, આઠ ક્રોધમાં તેમ;
એ સરવેને ટાળવા, પ્રયત્ન કરવુ એમ. ૨
ફરગુણ સઘળા કામના, ત્યાગ કરે નહિ રાય;
ધર્મ અર્થથી ભુપતે, સઘ નષ્ટ થઈ જાય, ૩
ક્રોધ તણા ફરગુણ થકી, આપે પામે નાશ;
ત્યાગ કરે જો તેહ તો, સઘળે મુખ રાશ. ૪

છાંપો.

મૃગયાનો અભ્યાસ, શયન જે દિવસે કરવું;
કહેવા પરના દોશ. નારી સેવન આચરવુ.
સુરા પાનને ગમન, વૃત્ય વાજાંત્ર બળાવે;
રમે સોગઠાં રાજ, ઘેર ઘેર ભમવુ બાવે;
એ હથ અવગુણ છે કામમાં, તે તજવા સહા નરેશને;
વ્યસન હોય વિદ્યા તણુ, તે પાળે સઘળા દેશને. ૫
આડીની હોય ટેવ, કામ જે સાહસ કરવુ;
ઈરખાને પરદ્રોહ, કપટ સઘળે આચરવુ;
મારે વીન અપરાધ, સહે નહી સહગુણ પરના;
રીસ કરી દે ગાળ, બેલ બાથે જમખરના;
એવા અગુણ ક્રોધમાં, તે તજના સમજ કરી;
જાય રાંખી ભગવંતનો વળી દોષ થકી ચાલે કરી. ૬

દોહા.

કામ તણુને ક્રોધનુ. મૂળ એક છે લોભ;

- લ્યાગ કરે જો તેહનો, તેને ના હોય ક્ષેભ; ૧
 સુવા પછી સાથે જવા, ધર્મ મિત્ર છે એક;
 ભીન્ન અહીંના અહીં રહે, વાહાલા સઘળા અનેક. ૨
 સંગીતને આકારથી, ચેષ્ટા ભાષણ થાય;
 મુખ ને નેત્ર વિકારથી, મનની વાત જણાય. ૩
 જુદી સાક્ષી પુરવા, સભાસદોમાં જાય.
 દોષ નકંનો તેહને, અંતે પ્રાપ્તિ થાય, ૪
 પાપી જાણે પાપને, નથી દેખતુ કોય;
 ચૌદ ધન્દ્રીનાં દેવતા, સઘળુ દેખે સોય. ૫
 વળી અંતર માંહે રહ્યો, સાક્ષી આતમા આપ;
 તેથી છાનું કયાં રહે, ગુપ્ત કરેલુ પાપ. ૬
 દુખીયા ગાણુસથી કદી, ભુંડુ ભાષણ થાય;
 ક્ષમા કરે જે સાંભળી, તે સ્વર્ગે પુન્ય.

છપ્પો. બ્રહ્મ ઉપાસના

- અગ્નિ ઉપાસે કોય, કરે છે કોયક જલનું;
 અકે ઉપાસન કોય, ચદ્ર વિદ્યુત વાહલનું;
 કોય ઉપાસે પવન, શબ્દને કોયક સાધે;
 વિશ્વાનર વપુ કોય, કોય અન્ય દેવ આરાધે.
 એમ અનેક ઉપાસના કરી, મરે મિથ્યા મથી;
 કહે છોટમ બ્રહ્મ ભજ્યા વિન, કોય મુક્ત થતા નથી. ૧
 કોય ધરે લેખરાલ, નખ ખુબ વધારે;
 કોય વેઠે ભુખ, રહે કરી અદ્ય આહારે;
 કોય કરે પય પાન, કુત્ર કુળ કોયક ખાતા;
 કોય તીર્થો માંય રહે અતીથે અપડાતા;

એમ મનના મતમાં હું, અથેત જન વેહેતાવહે;
મનાતીત છે આત્મા, કહે છોટમ કાંય વિરલા લહે. ૨

છપા

ૐ તત્ સત્ સાક્ષાત્, પ્રહ્લ્લ જાણે પ્રહ્લ્લ બાદો;
હરશે દિવ્ય સ્વરૂપા, હસ્ય હોય દેવ અનાદી;
ત્રિપદા ને ઐકાર, દ્વિજાતિ જન જાણે;
તન મન રહો પવિત્ર, જપે જપ નદી કીનારે;
તેવા પુરૂષ વિશ્વમાં, ફાવે ત્યાં સુધી ફરે;
કહે છોટમ મહા મંત્રનો, મહિમા મહા મુનિ ઉચરે. ૫

છંદ—કુંડલીયા.

તારણુ ત્રણે લોકનું, ત્રિપદાને ઐકાર;
એક પાદ એક વેદનો, દોહી લીધો નિરધાર;
સહીત વ્યાહૃતિ જેજપે, ત્રણ વેદનો પાઠકર્યાં જેવું ફળઆપે;
છોટમ સૃષ્ટિતણુ એજ છે, આદિ કારણુ ત્રિપદાને ઐકાર ૧
વેદ ભણાયા ભે નહિ, કરો ન ચીંતા કાંય;
ફળ તો ત્રણે વેદનું, થાશે ત્રિપદમાંય;
થાશે ત્રિપદમાંય પ્રતિબદ્ધ ભે નહી કરશે;
પાળી યમને નેમ, ભપ એનો ઉર ધરશે;
છોટમ સમઝી એમ, ડગે નહી પુરૂષો ડહા;
કરો ન ચીંતા કાંય, ભે નહી વેદ ભણાયા. ૨

કુંડલીયા.

ધારવતીના પિયરમાં, વાઠવ જે વસનાર;
પવિત્ર ભણી, અગ્નિકા પુરણુ કરતી પ્યાર;

પુરણ કરતી પ્યાર, વિવિધિ વિદ્યાઓ આપિ;
સઘળા દેવ સમાન, બનાવ્યા પ્રબળ પ્રતાપી;
છોટમ નાગર સવં, ઉપાસક આદ્ય સતીના;
વાડવ જે વસનાર, પીહર જે પારવતીના.

૧

પ્રાદ્યણુ ભુલે જ્ઞાન્તિયે, ગાયત્રી જપ ધ્યાન;
લેશે પાપી લોકનાં, દોષ ભરેલાં હાન;
દોષ ભરેલાં હાન, જાણે તે પ્રાદ્યણુ થાશે;
જેમ અગ્નિમાં કાપ્ટ, એમ આપે બળી નાશે;
કહે છોટમ સંત કર્મ ધર્મ, સહુ તેનો ડુભે;
ત્રીપદાનુ જપ ધ્યાન, જ્ઞાન્તિયે જો કોય જીવે.

૨

નાગર ગુણ વર્ણન.

કુંડલીયા.

પારવતીએ પ્રગટ કરી, પાક શાસ્ત્રની રીત;
શીખવી નાગર સુતને, પરથમ પ્રેમ સહીત;
પરથમ પ્રેમ સહીત, બુદ્ધિ નિધિ નાગર બચ્યા;
સોળ કલા પરવીણ, નહીતર નાગર કચ્યા;
કહે છોટમ નર માંય, ચતુર તે નાગર કાઢીએ;
કરવા પાક પ્રચુર શીખવ્યા પારવતીએ.

૧

પાક બનાવે પ્રીતથી, સુપ શાસ્ત્રના જાણુ;
બોગ ધરાવે બ્રહ્મને, પોએ સહુના પ્રાણુ;
પોએ સહુના પ્રાણુ, બને કંચનગી કાયા;
પર પ્રાશનનો ત્યાગ, કરે તે નાગર જાયા;
કહે છોટમ બલ બુદ્ધ્ય, કલાવંતા જે કહાવે;
પાક શાસ્ત્ર પરમાણુ, સદા જે પાક બનાવે.

૨

કલમ કલામાં અગ્રણી, ગુણ સાગર ગણાય;
તે નાગર નાત તુજને, પોતે કરી પસાય;
પોતે કરી પસાય, મહત્તર માફ જેવુ;
મલશે મોટું માંન, તમોને સઘળે તેવુ;
છોટમ વલી વિશેષ, દેશને રાજવડામાં;
ગણપતિ તુલ્ય ગણાય, નાગરો કલમ કલામાં.

૩

કુંડલી.

હાટકનાથે હેતથી, આપી શક્તિ ઉદાર;
બુદ્ધિરૂપ બરછી વડે, અરી ફલ હણે અપાર;

અરી ફલહણે અપાર, મોહ મહ મછર જેવા;
બહેમ તણા વિધ્વંસ, કરે નાગર સુત તેવા;
કહે છોટમ શુભ શેલ, સુમતિ ગ્રહી રાખે;
આપી શક્તિ ઉદાર, હેત કરી હાટક નાથે.

૪

કડછી ખરછી કલમમાં, બલો બયો છે લેહ;
એમાં સૌ આવી વસી, અરાઢ વિધા વેહ,
વળી ભાષાઓ સારી, શીખે નાગર સુત હોય;
ઉત્તમ અધિકારી, છોટમ કલા સમસ્ત માંદા;
એકે નહીં નરસી, નીરમી નાગર કાજ કલમ ખરછી ને કરછી. ૫

વિધાના વ્યસની હુતા, આગળ આયો જેમ;
વેદાદિક વિધા સહુ, ભાવે ભણતા તેમ;
ભાવે ભણતા તેમ, કલા કુશલ કહેવાતા;
અરિ ફલ હણે અપાર, અરિ ફલ હણે અપાર.
મોહ મહ મછર જેવા, વેમતણા વિધ્વંસ;
કરે નાગર સુત તેવા, કહે છોટમ શુભ શેલ;
સુમતિ ગ્રહી રાખે, આપી શક્તિ ઉદાર હેત કરી હાટક નાથે. ૪

કડછી ખરછી કલમમાં, બલો ભરયો છે લેહ;
એમાં સહુ આવી વસી, અરાઢ વિધા વેહ;
વળી ભાષાઓ સારી, શીખે નાગર સુત હોય;
ઉત્તમ અધીકારી, છોટમકલા સમસ્ત માંદા.
એકે નહીં નરસી, નીરમી નાગરકાજ કલમ ખરછી ને કરછી, ૫

વિધાના વ્યસની હુતા, આગળ આયો જેમ;
વેદાદિક વિધા સહુ, ભાવે ભણતા તેમ;

કલા કુશલ કેહેવાતા, સઘળો કરવા શોધ.
 દેશ વિદેશે જાતા, છોટમ સઘળે ઠામ;
 ફેલતી શાખા જશની, આગળ આયે સમસ્ત હુતા,
 વિદ્યાના વ્યસની.

૬

વાઘે બહુ વિદ્યા વિના, જરૂર અવિદ્યા જાણ્ય,
 અસ્ત થાય જો અકેનો, થાય નિશા તતકાળ;
 થાય નિશા તતકાળ, ચોરનું જોરજ ફાવે;
 જુલે સઘળું જાન, આંખમાં નિદ્રા આવે;
 કહે છોટમ જગમાંય, થાય અંધારૂં બાધે;
 અનેક અવગુણુ ધોર, વિના વિદ્યા બહુ વાધે.

૭

વનિતાયો વિદ્યા વિના, ધારી ન શકે ધર્મ;
 કુસંગ ક્યાંય મળ્યા થકી, કરે વિગર્હિત કર્મ;
 કરે વિગર્હિત કર્મ, માન મુરબાહા મુકે;
 શુચિતા સત્ય ને શીલ, ચતુર હોય તે પશુ ચુકે.
 છોટમ જીવતી માત્ર, બણાવે નાગર જાયો;
 ધરી ન શકે ધર્મ, વિના વિદ્યા વનિતાયો.

૮

છાંપો.

વિદ્યા નિધિ છે વેદ, લેહ સાથે તે બણવા;
 વલી સકલ વ્યાકર્ણ ગણીત નાના વીધ ગણવા;
 દેવ શાસ્ત્રની માંય, જીવ ઉત્પત્તિ જણાવે;
 નિધિ શાસ્ત્રથી સર્વ, દાટીયાં ધન દરસાવે;
 વલી તકે શાસ્ત્ર ને ન્યાય છે, શુભ નીતિના અંથો ઘણા;
 વળી પ્રશ્નોત્તર છે વેદમાં, તે શીખે સુપત સુલક્ષણ.

૯

શિક્ષા કલ્પ નિરૂક્ત, પાર પિંગલનો પામે;
કંઈ કંઈ બીજા કોશ, નિઘંટાદિક છે નામે;
ઊત્તમ આયુર્વેદ, વપુના રોગ નિવારે;
ધનુર્વેદથી અસ્ત્ર, શસ્ત્ર છત્રીસે ધારે;
વલ્લી વિદ્યા નક્ષત્રો તણી, જ્યોતિષ્ય જેનું નામ છે;
કહે છોટમ વિદ્યા સહુ, ઊત્તમ નરનાં નામ છે. ૨

પુરાણને ઇતિહાસ, ગારૂડી વિદ્યાએ લહીએ;
નૃત્ય ગીત વાણંત્ર, કલાએ ગંધર્વ કહીએ,
શીખે શિલ્પ સમસ્ત, અશ્વ વિદ્યા છે એવી;
પરખે ધાતુ રત્ન, તંત્ર વિદ્યા પણ તેવી;
વળી ખેતી ને વાડી તણી, વિદ્યા સહુથી સાર છે;
કહે છોટમ સઘળુ લહે, ઉત્તમ ગુણ આગાર છે. ૩

શાસ્ત્ર યોગને સાંખ્ય, ધ્રુવ વિદ્યા ભય હારિ,
જલ તરવાની બુક્ત, પરખવી પુરૂષ નારી,
શાંતિક પુષ્ટિ મંત્ર, વિધિ વેદાનુસારી,
વળી ભાષાઓમાં લે: છે, બોલી બણે તે બહુ;
કહે છોટમ નર નાગર બને, જો શીખે વિદ્યાઓ સહુ. ૪

વિદ્યા વિના અજાણુ, કોણુ પુરૂષ કહે નારી,
વિદ્યા વિના અબુદ્ધ, શુદ્ધ તાન લહે નારી,
વિદ્યા વિના કુવેણુ, અધમ જેવાં ઉચારે,
વળી કુમતિ કુદેવ ઉપાસના, કુભક્ષ કરતાં ના કરે;
કહે છોટમ પામર પાપ મય, કુકર્મ કૌટિક આચરે. ૫

વિધા લોચન હીન, ઠગોથી તેજ ઠગાશે,
 વિધા લોચન હીન, પળે પરવશ થઈ પ્રાણી,
 વિધા લોચન હીન, ના લાભ ન હાણી,
 વિધાના લોચન વિના, નર વેદ માર્ગ મુકી વહે:
 કહે છોટમ સંસારમાં, તે મુજ વિના સંકટ સહે.

૬

इति श्री नागर गुण वर्णन समाप्त.

અથ શ્રી છાન્દઃ કૃત ભજન સંગ્રહ.

જ્ઞાન સમાધિ.

૧ રાગ ધોળ.

સાધીએ સાધન રહેજ સમાધિ,
અળગી કરો હઠ યોગ ઉપાધિ;
એમ અહર્નિશ અલખ આરાધી
તો લાધી કળા હોય ગુરૂ તણી રે.

-૧

વિશ્વ સમસ્ત પ્રાણ મય ધારી,
સંયમ કરવી એ ઈન્દ્રિયો સારી;
એ યમ સાધન પ્રથમ વિચારી,
તો નામ રૂપ મીઠ્યા ગણી રે.

૨

વૃત્તિ પ્રવાહ સન્નતિમાં કરવો,
વિભતિ કેરો તિરસ્કાર ધરવો;
આનંદ સિંધુ પ્રહાર વરવો,
તો નેમ એવો દૃઢ ધારિયે રે.

૩

મનથી પ્રપંચ ત્યાગ કરી દીજે,
આત્મા તણુ અવલોકન કીજે;
પ્રેમના પ્યાલા નિરંતર પીજે,
તો ત્યાગ સાધન એ વિચારીએ રે.

૪

વાચાઓ જેમાં નિવૃત્તિરે પામે,
અચળ મન કરી રહેવું તે ઠામે;
શબ્દ ન હોય શબ્દાતિત ધામે,
તો મુન્ય સાધન એમ જાણીએ રે.

૫

આઘ અંતને મધ્યની માંહી,
એક પ્રદા વિના અવર નહિં કાંઇ;
વાસ કરી રહીએ નિત્ય ત્યાંહી,
તો દેશ એકાંત પ્રમાણીએ રે. ૬

સર્વ ભૂતને પ્રદાથી બળીઆ,
જાય નિમેષમાં કાળમાં કળીઆ;
જે ઉપજ્યા તે સર્વે ત્યાંબળીઆ,
તો કાળ નામ છે તેહનું રે. ૭

ત્રિગુણ ઉપર આસન કરીએ,
સર્વ અધિષ્ઠાનમાં મન ધરીએ;
આદિ સિદ્ધમાંહે સ્થિર ઠરીએ,
તો નામ સિદ્ધાસન એ ખરૂં રે. ૮

વિશ્વ સમસ્તનું મૂળ છે જેમાં,
અચળ કરી મન બાંધીએ તેમાં;
અંગ અલેખ થઇ રહે એમાં,
તો સ્થિર સ્થાનન જેવું તરૂં રે. ૯

દિષ્ટ જ્ઞાન મય આપણે કરીએ,
જગત પ્રદામય બાણીને ઠરીએ;
નાસાને અગ્ને નેન શીઘ્ર ધરીએ,
તો દગની સ્થિતિ એમ કીલ્યે રે. ૧૦

પ્રાણાયમ તણી કહું રીતિ,
વૃત્તિ નિરોધ કરે મન છૂતી,

પુરણ પ્રજ્ઞ વિષે કરી પ્રીતિ,
તો પ્રેમ મુખારસ પીછીએ રે.

૧૧.

પ્રજ્ઞાસ્મિદ્દ વૃત્તિરે ગૃહીએ,
પૂરક પ્રાણુ તો તેનેરે કહીએ;
ત્યાગ નિરોધ પ્રપંચનો લહીએ,
તો રચક પ્રાણુ તે બાણીએ રે.

૧૨.

સદ્વૃત્તિ હોય નિશ્ચળ જ્યારે,
કુંભક પ્રાણુ તો કહીએ ત્યારે;
આત્માભાવ વિશ્વમાં વિચારે,
તો પ્રત્યાહારે મનમાં જવું રે.

૧૩.

જેજે ઠામે રહે મન બાતું,
તે તે ઠામે પ્રજ્ઞ ચિંતવન થાતું;
ધારી ધારી મન સખવું ધાતું,
તો ધારણા નામ તેનું કહ્યું રે.

૧૪.

પ્રજ્ઞ અહંગ નિરાહંગ બરતિ,
ગગનાકાર થઈ રહે ફરતી,
સંકલ્પ વિકલ્પ તે નથો કરતી,
તો ધ્યાન નામ તેનું સહી રે.

૧૫.

સકળ વિકાર રહિત હોય જ્યારે,
પ્રજ્ઞાકાર વૃત્તિ હોય ત્યારે;
સમ્યક વાસના માત્ર વીસારે,
તો નામ સમાધિએ કહીએ રે.

૧૬.

પંદર અંગે એ જ્ઞાન સમાધિ,
મહા યોગેદ્ર શકે કાઠ સાધિ;
જન છોટમ ટળે દ્વેત ઉધાધિ,
તો શ્રીમત્ શંકરે એ કહી રે.

૧૭

૨

રાગ પ્રજાત.

કરતારે આ જગત કરીને, વેદ કાયદો કીધો રે,
સરવે પ્રાણીના હિતને સાડ, ધર્મ પ્રગટ કરી દીધો રે.
કરતારે. ૧

ધર્મ શબ્દનો અર્થ એવો, રાજે સુખમાં ધારી રે,
પતિત તો જે પડે અધો, સુખ દુઃખમાં નરનારી રે.
કરતારે. ૨

પૃથિવ પાણી પાવક વાયુ, અંદ્ર મુરજ તારા રે,
ચોત ચોતાનો ધર્મ ન ચૂકે ધણીના બાંધ્યા ધારા રે.
કરતારે. ૩

ધર્મ કલ્પતરૂ જે નર સેવે, મન વાંચિછત કૃણ આપેરે,
તેને છોડે તેજ અભાગી, પામે છે દુઃખ પાપેરે;
કરતારે. ૪

વેદ વચન છે પર ઉપકારી, ધર્મ ખરો છે તેમાંરે,
મનુષ્ય વચન છે સ્વાસ્થ માટે, કપટ ભયું છે તેમાંરે,
કરતારે. ૫

છે સર્વજ્ઞ સર્વનો કરતા, વચન તેહના સાચારે;
જે અદ્યપણ જીવ બોલેલા કથન કરેલા કાચારે,
કરતારે. ૬

ધર્મ પ્રદા વેદોએ બાપ્યો, સ્નેહ ધરીને સજ્જોરે,
જુદા જુદા છુવ બકેલા તે, જુદા કરી તજવારે;

કરતારે. ૭

ધર્મ નાવ છે ભવ સાગરમાં, પ્રદા નામ ધ્રુવ તારોરે,
કહો છોટમ તેને ના બૂલે તે નર પામે આરોરે;

કરતારે. ૮

૩

રાગ પ્રભાત.

બાગી બેને જન્ત પ્રકાશીક, પ્રદા સહોદિત ભાનુરે,
ઉજ્જ્વ પ્રકાશક શક્તિઓ રહે છે, સુરજ મધ્યે જેવીરે;
નામ રૂપ બે શબળ શક્તિઓ, પ્રદા વિષે પણ તેવીરે,

બાગી બેને. ૧

રૂપ પદારથ લક્ષ્મી કહીએ, નામ શારદા બાણોરે,
ચિદાનંદ છે વ્યાપક વિષ્ણુ, પ્રણવ રૂપ પ્રમાણો રે;

બાગી બેને. ૨

રથુળ સુદમ કારણથી અળગો, પ્રદા નિરંતર ભરીઓરે,
અનંત ઠામે ઉઠે લેહરી, સોહમ સનમુખ હરીઓરે;

બાગી બેને. ૩

એ હરીઆની ઇચ્છા ઉમંગે, ભારે ઉઠે ભરતોરે,
અગણીત ઇંડ કરે છે ઉભાં, પકડી મૂળ પ્રકરતિરે;

બાગી બેને. ૪

અગાધ શુન્ય સરોવર ભરીયું, તેમાં હંસ વિરામીરે,
છોટમ સદગુરૂ જેને મળીઆ તે ઠરીઆ એ ઠામીરે;

બાગી બેને. ૫

૪

રાગ ગોવિંદ ગાને.

તારો અંચળ અતિશે સ્વભાવરે ઓ મનવા વંકા,
મનવા વંકા ફરે નિશંકા લેવા ઇચ્છા લંકારે, ઓ
મનવાવંકા. ટેક

તારો સ્વામિ અંદ્રમા તે' ક્ષીણ સકલંક,
તો બીજાની શી ગણત્રી તે' તો રાજા કર્યા છે રંકરે,
ઓ મનવાવંકા. ૧

ઈંદ્ર અધિપતી દેવનો સૌથી સમરથ જેહ,
એવી અહલ્યા છળ કરી પછી આપે વિકલ થયો તે,
ઓ મનવાવંકા. ૨

નારદ સરખા સંતને હરિની સાથે હેત,
વિશ્વ મોહિની કારણે પછી તેને કયો છે ફજેતરે;
ઓ મનવાવંકા. ૩

ભૂપ યયાતિ જે ગયો સતીનો કરવા સંગ,
તે અગસ્ત્યના આપથી પામ્યો છે અજગર,
નો અંગરે; ઓ મનવાવંકા. ૪

મનને વશ જેજે થયા અવળા વદ્યા અન્તણ,
રાવણ કૌરવ કંસનો જેણે વાળ્યો ઘણાકનો ઘણુરે;
ઓ મનવાવંકા. ૫

આત્મા રાજા દેહનો મન તેના પરધાન,
કુકર્મ તથા કુપંગથી ઘણું એમાં ભરાય છે અજ્ઞાનરે;
ઓ મનવાવંકા. ૬

સફુરુડ જે સાચા મળે વળી સજ્જનનો સંગ,
છોટમ મન નીર્મળ કરે તેને લાગે પ્રભુનો રંગરે;
ઓ મનવાવંકા. ૭

૫

રાગ—ગરમી.

જે વિચારી જીવહા તારી કોણે સરજી કાયાજીરે,
કોણે તુજને બુદ્ધિ આપી કોણે બાંધી માયા;

તે પ્રભુ જાણ્યો જીરે. ૧

મનુષ્યા દેહ સરવથી મોટો સરજ્યો જેણે સારોજીરે,
તે કરતાને જે વિસારે તે પ્રાણી હત્યારો;

તે પ્રભુ. ૨

નીર્મળ નેત્ર કયાં છે જોવા સાંભળવાને કાનજીરે,
નાક કયું છે સુગંધ લેવા ઘટમાં આપ્યું જ્ઞાન; તે પ્રભુ. ૩
જીભ કરી છે સ્વાદ જાણવા વિદ્યા ભણવા વાણીજીરે.

કર આપ્યા છે કર્મ કરવા તે કરતા લ્યો જાણી; તે પ્રભુ. ૪
પગ આપ્યા છે પરમ હયાળે પુણ્ય પંથમાં જવાજીરે,
પાનને ખટરસ મેવા સરજ્યા તારે ખાવા; તે પ્રભુ. ૫

ખખે અક્ષર બોલી જાણે પશુ પંખી સૌ પ્રાણીજીરે,
ખાવન અક્ષર બોલે એવી આપી નરને વાણી; તે પ્રભુ. ૬
કોટીક ધન મુલ્યેથી ન મળે શ્વાસ સરજ્યો એવોજીરે,

જીહ્વા બોલી જે જન ખોશે જીવ જનાવર જેવો; તે પ્રભુ. ૭
અગણીત ધન ખરચે નર આવે એવી બુદ્ધિ આપી જીરે,
કુડ કપટ અન્યાય આચરશે તે નર પામર પાપી; તે પ્રભુ. ૮

એવો દેહ અનોપમ સરજી જીવને સોંપ્યો જ્યારે જીરે,
સારી શીખામણ હીધી છે ત્રીસોવન નાથે ત્યારે; તે પ્રભુ. ૯
પાપ મારગે જો પરવરશે દુઃખને હરીએ જીરે,

પુણ્ય મારગે જે સુખ પુરણ એમ કહ્યું છે હરીએ; તે પ્ર. ૧૦

પાપ કરે કે પુણ્ય કરે તે જીવ તણાં પ્રભુ બાણે જીરે,
 તે માટે હથ દેવ રચીને મુક્યા હથ ઠેકાણે; તે પ્ર૦ ૧૧
 આંખોમાં છે અંશ સુરજનો કાન વીશે દગ રાયજીરે,
 વેદ દેવનો નાકે રહે છે વરણ વસે રસમાંય; તે પ્ર૦ ૧૨
 મુખમાં અગ્નિ માફત ચર્મે ઇન્દ્ર અંશ છે હાથેજીરે,
 મનમાં ચંદ્ર ચરણમાં વિષ્ણુ ગુરુ બુદ્ધિની સાથે; તે પ્ર૦ ૧૩
 ઉપરથ ઠામે પ્રહ્લા રહે છે મુળ વિશે યમ રાયજીરે,
 અહંકારમાં રૂદ્ર દેવ છે ચિત્ત ક્ષેત્રજ સહાય; તે પ્ર૦ ૧૪
 અંતર ચાર રહે હસ બહાર દેવ ચતુર્દશ એવાજીરે,
 છાતું છપતું કર્મ કરે તો જણવે પ્રભુને તેવા; તે પ્ર૦ ૧૫
 તે માટે ચેતીને ચાલો રાખો આચરણ રૂઠાંજીરે,
 હીસાબ વેળે જશે હરબડી કમ ન કરશે કુડાં; તે પ્ર૦ ૧૬
 હમણાં પાપ કરે હરખાને આગળ અધરો આંટીજીરે,
 મરણ પછી મહા સંકટ પામે મારે મરયાં છાંટી; તે પ્ર૦ ૧૭
 થોડા માંહી ઘણું કહ્યું છે માનવ લેખે માનીજીરે,
 કહે છોટમ કરતાને બજશે તેને ચિંતા શાની; તે પ્ર૦ ૧૮

૬

લાવણી.

અજબ કળા કોઈ હે કરતાકી દેખો અપને દિલધારી,
 જડ ચેતન ચરાચર જંગમે પાનીકી કુદરત સારી ૮૬.
 જે પાનીકા પવન બનાયા સો પાની નજરે નાયા,
 કોય કહે કરતાકી ઈચ્છા કોય કહે આદિ માયા;
 અમી જુદ હે મૂળ સકળકા સાહી જુદ સે પવન બયા,
 પવન માંહીસે તેજ ઉપાયા તેજ સે નાર કયો;

નાર માંહો ઉપજે નારાયણ નારહુતે લક્ષ્મી નારી,
અજબ કળા કોઈ હે કરતાકી ૧

પાનીકા બ્રહ્માંડ બનાયા ઝાડ પાન પૃથ્વી પાની,
ચંદ્રા સુરજ નવ લખ તારા ચૌદ લોક ચાર ખા પી;
પાની બ્રહ્મા પાની ત્રિભુ પાની સદાશીવકી કાયા,
દેવ ઇન્દુજ નર નાર બગ પશુ બગ સૌ પાનીસે ઉપજાયા;
સાતુ સાહેર હે પાનીકા પાની બારા મેઘ ભરયા,
રંગ છતીસ ભયા પાનીકા કોઈ સે લેઈ ન જાત લહ્યા;
જે જે કહીએ સો સખ પાની પાનોકી સૃષ્ટિ સારી,

અજબ કળા ૦ ૨

મણી માણેક મુક્તાફળ હીરા મુગા લીલમ લાલા હે,
આરસ પારસ કાચ ચમકમે કોઈ કંદરતકા ખેલાં હે;
સોના પાની રૂપા પાની પાનીકા તાંબા સારા,
કથીરે કાંસા હે પાનીકા ઓર લોહકા હથીયારા;
ખાટા મીઠા ઓર ચરપરા ખારા ફીકાહે જેતા.
સ્વાદ સકળ ફળ પત્ર પુષ્પમે સખ પાનીકા હે ટેટા;
લખ ચોરાશી જીવ જાતીમે જુગત જુગત નર ઓર નારી,

અજબ કળા ૦ ૩

પાની રાજા પાની પરજા પાનીકી સખ ફોજ લડે,
પાની હાથો પાની ઘોડા પાનીકે નિશાન ગડે;
પાની પૂજા પાની પાનો પાનો દેવજ દેવા હે,
પાની મંડલ પાની તીરથ પાનીકી સખ સેવા હે;
પાની ઢાંચુ પાની નાંચુ પાનીકા સખ ઘાટા હે,
પાની પંડિત પાની પોથી પાણી નાટક નાટા હે;

પાની બાંમન પાની બનીયા પાની સાધુ સંસારી,

અજબ કળા ૦ ૪.

પાની શુદ્ધ પાનીકા ચેલા પાની બચા બાવા હે,
પાની સાહેબ પાની સેવક પાની સાગર નાવા હે;
પાની કપડા પાની લકડા પાની બાગ બગીચા હે,
પાની ચોખ્ખા પાની મેલા પાની ઉંચા નીચા હે;
આયુ આઢે બ્રહ્માંડ ચરાચર સબ પાની કી પે માયા,
જે કરતારે પાની કીનાં હંનસે કોઈ નહિ ડાહ્યા;
જન છોટમ જુગદીશ ભજેગો સો જનકી હે બલીહારી,
અજબ કળા કોઈ હે કરતાકી દેખો અપને દિલ ધારી ૫.

૭

લાવણી.

આ દુનીયામે બડા અટપટા ખેલ કોઈ અબધુકાકા.
ગગન શુદ્ધમે શુભકો રદ્યા ડરપ નહિ જમુદ્ધતાકા.
પંચ પંચ યમ નેમ ધારકે ધોતી નેતી કરતા હે.
દેહ પ્રાણકી શુદ્ધી કરકે ધ્યાન નિરંતર ધરતા હે;
ચોરાસી આસનકુ સાધે એસી કસરત નીત કરે.
સિદ્ધાસન પદ્મમાસન આધે સકળ દેહકો રોગ હરે;
મોહ માનમે વાસી બકા કામ કોધકુ કેહ કરે,
આશા તૃષ્ણા દુર નિવારે સત્ય નામ સમસેર ધરે,
શ્રદ્ધાપુરા હોં કર ખેલે કોચક પુત સપુતાંકા
ઈડા નાડીમે શ્વાસાપુરે મમ્મ લાઈ કે સ્થિર કરે,
દેચક કરે પિંગળા માંહી પ્રાણાયામ સરે;

આ ૬

પુરે પિંગળા ઇંડા નીકાસે વારંવાર સાધે શ્વાસા.
 એ' દીવસમે એ'શી કુંભક ચાર વાર નિત અબ્યાસા,
 પ્રાણાયામ પરાયણ હોવે પાતક સારા જરતાહે;
 પ્રત્યાહાર સાધના સાધી મનકે નીમંણ કરતાહે.
 બાહ્ય વૃત્તિકુ અંતર લાવે અંતર વૃત્તિ ગગન ભરે,
 અનહદ નાદ બળે નિસબાસર તામે કરે મન લયલોન;
 દેખે દિલમે કરી ધારણા ખેલ પંચ મહાભુતાકા આ ૨
 ધરા તત્વકો ધરે ધારણા હૃદય કમળકે ખીચ રહી,
 પીળા રંગ પ્રસીદ્ધ દેખકે સાધે ઘટીકા પંચ સહો,
 સ્થળ કરી સિદ્ધિસો પાવે અવની છોડી અવર ફીરે;
 કંઠ કમળમે જલકે ધારે સેત રંગ શશી તુલ્ય સરે.
 ઝેર માત્રકુ સોઈ જીરવે ધરે ધારના ભે જળકી,
 અમૃત પાન કરે નીસબાસર ખખર લહે સો પલ પલકી;૩
 પાવક ધારે પાવક ઝારે કરદે ભસ્મ કપુતાંકા
 અગ્નિ તત્વ તાલુકે ખીચમે લાલ રંગ ત્રિકોણ લહે,
 પંચ ઘટી મન પવન રોકકે જપે જપ ભેગેન્દ્ર રહે;
 તામે સીદ્ધી પાવે તેસો જલે નહિ તાકી કાયા.
 અહભુત ખેલે દેખાવે જગકુ એસી હે પ્રમુકી માયા,
 હરીયા રંગ રહે વાયુકા ભૂમંડલમે 'યાન ધરે;
 વાયુ સમાન હોય વપુ તાકો ત્રીન લોકમે ગતી કરે.
 અક્ષરંધ્રમે નભકુ ધારે સંગ સજે ઠગ ધુતાકા. આ. ૪
 સજલ સરોવર સમ અતિ સુંદર શુન્ય ધારણા હે સારી,
 મોક્ષ કપાટ ઉઘાડે પલમે દેખતા દંડરત ભારી;
 સકલ લોકકે મનકો જણે સકલ લોકકી ખાત સુણે.

વ્યોમ બરાબર હો રહે વ્યાપક શબ્દ સહા ઝંકાર ભણે,
એહી વિધિ પંચ ધારણા ધારે ફેર પ્રણવકા ધ્યાન ધરે,
સાત કમલમે જાપ સમરપે હોય સમાધિ કાજ સરે
જન છોટમ સદગુરૂ કૃષ્ણાસે અશક્ત જે અનહુતાકા,
આ દુનીયામે બડા અટપટા અજબ ખેલ અવધુતાકા આપ

૮

કીર્તન.

જ્યાહુ રંગ ન લાગ્યો રામકો સો નર પામર મુઠ ગમાર રે,
તાકું નહિ ઠરનેઠાઠાર રે. જાકું ૦
ફોગટ સુખ સંસારકોરે જેસા સુપનકા ભોગ,
પળમે' ફનાહો જાયગા પાવે સુખ દુઃખ કરમ સંજોગરે જ્યાહુ ૧
કાયા! જેસી કોટડીરે કુમતી કાજળ માંય,
કાટી તિરથ ફરતા ફીરે કાયા કાળ ચંછુવે નાંય રે. જ્યાહુ ૨
આપ ન જોજો આપકોરે ઉલટા ફીર પ્રીર જાય,
કહજી પ્રસવત લુપ કરે તુરત અધો મુખ બહાયરે. જ્યાહુ ૩
જીવ કરત દે જન્મસે રે મોહ મહીરા પાન,
આપ ભુલાયા આપકા કછુ ના રહી સુધ કે સાંનરે. જાકું ૪
એ તન પીંજર હાડ કારે ભરીયા અનંત વીકાર,
મે' મેરા કરી કે મુવા ફેર ધારત દેહ અપારરે. જાકું ૫
કાટીક પુણ્ય પ્રભાવસેરે જાય ગીલે સત સંગ,
છોટમ દુર્ગુણ છાંડહે તાકું લાગે હરીકી રંગ રે;
જાકું રંગ ન લાગ્યો રામકો ૦ ૬

૯

રાગ ધોળ.

નામ નામ સૌકે જન લે છે, અક્ષરથી એ નામજ કે છે,
 અક્ષર તે મન પ્રણવ ધડે છે, તો પ્રણવ ઉઠે ચૈતન વડે રે. ૧
 ચૈતન તો છે અંશ સત્તાએ સરવ ચળે લોહ ચંબુક ન્યાએ,
 એ કળ કેરો ભેદ જણાએ, એ ગુરૂ ગમ આંખ્યો ઉઘડે રે. ૨
 આંખ્યો વાળા હોય તે એમ બુઝે, પ્રણવ કલ્પતરૂ તેને સુઝે,
 અરસ અમીરસ તેને દુઝે, તો આપ બુવે જે આપનું રે. ૩
 તે તરૂને કહું છું વિસ્તારી સાંભળએ સહુ નરને નારી,
 હરિજન હેતે રહે ઉરધારી તો મુળ અજપા બપનું રે. ૪
 માહા મોહ ભેદ કેવલ કાહાવે આપ ઉમંગે ભાગ બનાવે,
 સહ ચિહ્ન આનંદ બીજને વાવે તો પંચ તત્ત્વ ક્યારો કરી રે. ૫
 ત્રણ ગુણ મય પૃથ્વી રસાળી, દશ ઇંદ્રો મહી પોઝરવાળી,
 કર્તા વૃત્તી જળ પોએ વાળી તો અંતઃકરણ અવીકાશમાં રે. ૬
 સદ્ બીજક ચીહ્ન અંકુર ઉગે અરસ અમિત અવની રસ ચુએ,
 ફેલે કલ્પપતરૂ તે બુગે બુગે તો ખટચક મુળ અવીકાશમાં રે. ૭
 ચાર વાણી શાખાઓ છે એને વેદ પુરાણ પત્ર બહુ જેને,
 બાવન અક્ષર પુષ્પ છે એને તો સંધ્યા ગાયત્રી બે ફળ થયાં રે. ૮
 તે ફળના કોઈ વીરલાદે ભોગી અનુભવીયા માહા અદ્વૈત ભોગી,
 સુઝ વીના જે કર્મના ભોગી તો વિપ્ર રદ્યા રખવાળીયા રે. ૯
 મંત્ર ગાયત્રી મુખે કરી બપે પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા પ્રતિભામાં થાપે,
 કરગરે દેવ કને ફળ માંગેતો આપે બપબપના સંભાળીયારે. ૧૦
 રખવાળામાં પ્રભુજીએ આપ્યું દાન પુણ્ય બ્રહ્મ ભોજન થાપ્યું, ૧
 કર્મનું બંધન તે નવ કાપ્યું તો એળે ગયુંરે ગુરૂ ગમ વિનારે. ૧૧

સહયુગ્ મળીયા તે નીપજ્યારે એવા વ્યાસ કપિલ હતા શંકર જેવા,
જે જને આખ્યા પ્રણવ કૃણ મેવાતો જન છોટમ તેવા બન્યારે ૧૨.

૧૦

રાગ ધોળ.

- તનમાં છે તીરથરે, ત્રણે લોક તાણું;
અડસઠથી અઢકુરે, પાવન પરમ ઘણું;
કાયા છે કાંશીરે, પંચે કોશ મહી;
બુદ્ધિ છે ભવાનીરે, હૃદયા માંહી રહી. ૧
- મનને નીવરતી રે, શાન્તિ પરમ અતી;
મણીકણીંકા તીરથરે, ન લહે મંદ મતી. ૨
- ભક્તિને શ્રદ્ધારે, ગયા તીરથ કહીએ;
ગુરૂ જ્ઞાન ગંગાજીરે, અતિ નીરમળ લહીએ. ૩
- ગુરૂ ચરણ કમલનુરે, ધ્યાન પ્રયાગ સદા;
હિર અંતર ધરતારે, પાપ ન હોય કદા. ૪
- વિશ્વેશ્વર તુરીયારે, આતમા અવિનાશી;
સાક્ષી સરવેમારે છે, આનંદરાશી; ૫
- મુક્તિની દાતારે, સાત પુરી કહે છે;
સાતે પંકજમાં રે, તે સઘળી રહે છે. ૬
- આધાર કમલમારે, પુરી તો માયા છે;
જેને આધારેરે, સઘળી કાયા છે. ૭
- અષ્ટલ પંકજમારે, કાંચી પુરી લહીએ;
પરસતાં તેનેરે, અતિ પાવન થઈએ. ૮
- મણીપુર દશ દલમારે, અવંતી નામે છે;
વિષ્ણુનો વાસોરે, તેણે ઠામે છે. ૯

મથુરાં છે હૃદયે રે, પાવન પરમ ઘણી;	
શ્રીકૃષ્ણે વાસોરે, કર્યો છે ઠંસ હણી.	૧૦
શોઠષદલ મધ્યેરે, દારામતી રાજે;	
આનંદનો સાગર રે, સ્વરૂપે ગાજે.	૧૧
બે દલની મધ્યે રે, પુરી તો કાશી છે;	
તારક ઉપદેશ કરે, શીવ મુખરાશી છે.	૧૨
આનંદ અજયોધા રે, છે મસ્તક ઠાંમે;	
નીવાસ કર્યો છે રે, જ્યાં સીતારામે.	૧૩
એવી પુરીયોનો, પરસે પાપ ટળે;	
છોટમ તે નરને રે. મુક્તિ સઘ મળે.	૧૪

૧૧

રાગ મંગલ.

એને કાયા નગરની માંદા કે, રચના અપાર છે;	
એમાં પ્રાણુ પુરૂષ રખરાજ. હંસ સરદાર છે.	૧
છે હંસ પક્ષિનું રૂપ. શીશ ઝંકાર છે;	
એને અગ્નિ સોમ બે પાંખ, તેજ તો અપાર છે,	૨
એને રૂદ્ર રૂપ છે ચાંચ, રૂદ્રાંણી ચરણ છે;	
કરે અષ્ટ કમલ દલમાંય, કે ઉજવલ વરણ છે.	૩
રમે પ્રાજ્ઞા હંસલી સાથ. કરે સઘળો મતી,	
જાય જે જે પાંખડીએ હંસ, તેવી ઉપજે મતી.	૪
જાય પુરવ પાંખડીએ હંસ, સુકૃત કાંચ થાય છે;	
જાય અગ્નિ દીશાની માંચ, આળસમાં ઘેરાય છે.	૫
જ્યારે દક્ષણ પત્રે જાય, કુબુદ્ધી ઉપજે;	
જાય નીરૂત દીશાની માંચ, પાપ કરમો સજે.	૬

- પદ્મે પશ્ચિમ પાસા હંસ, ભોગ મનમાં ગમે;
 જાય વાયુ દીશાની માંય, ગમન કરે તે સમે. ૭
 જીવ ઉત્તર દીશે જાય, ચાહ કરવા રતી;
 જ્યારે ગમન ઈશાને થાય, દાંન દેવા મતી. ૮
 આવે કમળ ઉપર જો હંસ, ઉપાવે વૈરાગને;
 થાય સકળ વિશયનો અભાવ; ઇચ્છે સૌ ત્યાગને. ૯
 જાય કમલ કેસરપર હંસ, જાત્રત હોય તે સમે;
 દેખે બાહ્ય પદાર્થ માત્ર, પ્રતિ સધળે જમે. ૧૦
 જ્યારે કમળ કરણીકામાંય, વાસ કરશે જઈ;
 થાય સ્વપ્ન અવસ્થા ત્યાંય, સુષ્ટી દેખે સહી. ૧૧
 જ્યારે કમળ કોશની માંય, હંસ જઈ વીરમે;
 તપ નિદ્રા અવસ્થા થાય, સકલ પ્રતિ સમે. ૧૨
 વળી કમળ નાળની બાહાર, હંસ જ્યારે જાય છે;
 ત્યારે તુરીયા અવસ્થા હોય, એક રૂપ થાય છે. ૧૩
 જઈ હંસ નાદની માંય, લીન થઈને રહે;
 હોય અજ્ઞાનો સંહાર, ઉન્મુનિ એ કહે. ૧૪
 ધરે હંસ તણુ જે ધ્યાન, નાદ દસ થાય છે;
 કરે સુરત કરે, સિદ્ધ જની જાય છે. ૧૫
 પેહેલા કીંકી કુણકુણી નાદ, રૂણરૂણી ને ઝુણઝુણી;
 ધરી સુરત શ્રવણની માંય, સરવે લેવા સુણી. ૧૬
 બીજી સિંહ ગરજના ઘોર, ગગન ગરજ રહે;
 તેમાં સુરત કરી એકતાર, સદા જોગી રહે. ૧૭
 ત્રીજી વાજે ઘંટાનાદ, ગગનમાં ઘણુધણે;
 તેમાં મનને કરે લયલીન, સદા સાધક મુનિ. ૧૮

- ચેથી શંખતણી ધુની થાય, હોય સ્વર બુજવા;
તેમાં મુરત ધરી રહે સંત, નાદ ઉપજે નવા. ૧૬
- હોય પંચમી તંત્રી નાદ, રસીક બહુ રાગ છે;
તેને સાંભળતાં મુખ હોય, પરમ બડભાગ છે. ૨૦
- છઠ્ઠી વાગે વેણુ રસાળ, સાતે સ્વર સંગમાં;
તેને મુણ્ણતાં મન લોભાય, અતીશે ઉમંગમાં. ૨૧
- વાગે સાતમી મુંઢરતાળ, સદા મુણ્ણી લીજીએ;
તેથી તન મન શીતલ થાય, પરમરસપીજીએ. ૨૨
- વાળે આઠમી નાદ મૃદંગ, ઉમંગ હોય અંગમાં;
સહુ સિદ્ધિયો હાજર હોય, નાદના રંગમાં. ૨૩
- વાળે નવમો લેરી નાદ, આવરણુ ટળી જાય છે;
ગળી જાય છે વાસના, લિંગ ચેતનરૂપ થાય છે. ૨૪
- દશમી મેઘ ગરજના હોય રોહ ધરી સાંભળો;
ત્યારે પ્રહારૂપ બની જાય દૈત સઘળુ ટળે. ૨૫
- એવા નાદનું ધરતાં ધ્યાન, જે જે ફળ થાય છે;
હોય કોટી જનમનાં પુન્ય, તેનાથી સધાય છે. ૨૬
- કરતાં અજપાનો અભ્યાસ, સ્વાસ મધ્યે યાય છે;
વહે શુદ્ધ સુક્ષ્મણુ માંય, ચક્ર લેહાય છે. ૨૭
- મૂળ બંધ અને ઉડીયાન, જાળંદર લેહસે;
પછી પ્રગટ થશે હસનાદ, કરમ સૌ છેહશે. ૨૮
- પછી આત્મા ઉઠે થઈ જાય, પાપ સઘળાં ટળે;
એકએકનું ધરતાં ધ્યાન, સિદ્ધિ સઘળી મળે. ૨૯
- પેહેલી નાદમાં ધરતાં ધ્યાન, ગાત્ર હોય અણુઅણી;
બીજી નાદમાં ધરતાં ચિત્ત, પીડા ઉપજે ઘણી. ૩૦

- ત્રીજી નાદમાં ધરતાં ધ્યાન ખેદ બહુ ઉપજે;
ચોથી નાદ ધ્રુજાવે શીશ, સ્થીર ન રહે રજે. ૩૧
- ઝરે અમૃત તાણુ માંચ, પંચમી નાદમાં;
છઠી નાદે કરે રસપાંન છકે બહુ સ્વાદમાં. ૩૨
- ધરે સાતમી નાદનું ધ્યાન, જ્ઞાન બહુ થાય છે;
દિવ્ય દ્રષ્ટિએ દેખે સોચ, મુઠતા જાય છે. ૩૩
- ધરે આઠમી નાદે ધ્યાન, ધીર નર તે ખરા;
તેથી ઉદય તતક્ષણ થાય, ચોથી વાચા પરા. ૩૪
- ન્યારે નવમી નાદનું ધ્યાન, એક ચિત્ત થશે;
તેનો દેહ ન દેખે કોય; અદ્રવ્ય થઈ જસે. ૩૫
- દુર દેશની સાંભળે વાત, દેખે ઘણું દુરથી;
થો છાનું રહે નહી કાંચ. જાણીયે ઉરથી. ૩૬
- નવે નાદ તજી નર ધીર, સુણે દસમી જદા;
તે તો જીવ મટી શીવ થાય, લેહ ન રહે કદા. ૩૭
- ભળે સરિતા સાગરમાંચ, નામ રૂપ જાય છે;
એમ જીવ પ્રદાનીમાંચ, એકરૂપ થાય છે. ૩૮
- દસે નાદ લીન થાય, ચેતન રૂપે રહે;
કહે છોટમ થઈ રહે, પ્રદા મોક્ષ તેને કહે. ૩૯
- બળી જાય છે વાસના લિંગ, પ્રદાઅગ્નિ વીશે;
તેને જન્મ મરણ નવ હોય, સ્વયંરૂપે થશે. ૪૦
- એવું હંસ ઉપનીષદમાંચ, કહ્યું છે વેદમાં;
જેને સદ્ગુરૂ સાચા હોય, લહે તે લેહમાં. ૪૧
- સંવત ઓગણીસે છત્રીસ આસો સુદી પ્રતીપદે;
કહ્યો હંસ ઉપનીષદસાર, ધરી હૃદે. ૪૨

૧૨

ભજન રાગ

ઈશ્વર ઝંકારા ઝંકારા, જીતે ક્રીયા જક્ત વિસ્તારા. ઈશ્વર ઝંકારા.
 અષ્ટઅંગ અરૂંધાર પાદહે, સ્થાનકે ત્રીન પ્રકારા;
 દેવત પાંચ કહાવે ઇનમેહે, સખકા આધારા. ઈશ્વર ૧
 અકાર માત્રા સ્થુળ દેહકી, રહે તેત્ર કે માંહી;
 ભગત ઝોર વિશ્વ અભીમાંની, બાંની જોખરી ત્યાંહી. ઈશ્વર ૨
 રાજસ ગુનકો પ્રદ્યા દેવત, ભોગ સ્થુળકો કહીએ;
 એ અષ્ટાંગ અકાર માત્રીકા પિરુડ પ્રદ્યાંડે લહીએ ઈશ્વર. ૩
 ઉકાર માત્રા સુક્ષ્મ દેહમે, તૈજસહે અભીમાંના;
 સાત્વિક વિષ્ણુ સ્વપ્ન અવસ્થા, ખરતે કંઠસ્થાંના. ઈશ્વર. ૪
 પ્રવિવક્ત હે ભોગ સુક્ષ્મકો, ઝોર મધ્યમા બાંની;
 અષ્ટઅંગ એસુક્ષ્મ દેહકે, સો લીજે પહીયાની. ઈશ્વર. ૫
 મકાર માત્રા કારણ દેહકી, પ્રાણા જીવ કાહવે;
 તામસ ગુણ ઝોર રૂદ્ર દેવતા, જ્યાંહાં સુષુપ્તિ પાવે. ઈશ્વર. ૬
 હૃદેસ્થાંન પશ્યંતી વાચા, આનંદ ભોગ બખાના;
 એ અષ્ટાંગ મકાર માત્રીકા પ્રલે અવસ્થા જાના. ઈશ્વર. ૭
 અર્ધમાત્રી કહે માહાકારન, તુરીય અવસ્થા જાની;
 પત્યગ આત્મા હે અભિમાની ઝોર પરાહે બાંની. ઈશ્વર. ૮
 શુદ્ધ સત્વગુન મૂર્ધની સ્થાનક, પરમાત્મા અણ્ણીમાની;
 પરમાનંદ ભોગ હે વાકો, છોટમ લહે સો જ્ઞાની. ઈશ્વર. ૯

૧૩

રાગ ધોળ મન ઉપર.

મનનો વીચાર કરો તમે સાધુ, મનથી થયું છે પ્રહ્લાંડ બાધુ;
 મનનુ મળ કોઈ જ્ઞાનીને લાધુ, તો બીજા વદ્યા વાક્ય જાળમાં રે. ૧
 બાવન અક્ષર પ્રભુવમાં છે, મન તેમાં થકી પ્રથક કરે છે.
 શબ્દતણા પછી ઘાટ ઘડે છે તો, એને ગમે તેમ ઉચરે રે. ૨
 જક્તા સકલ પશુ મનથી થયું છે, પુર્ણરૂપે પશુ પોતે રહ્યું છે;
 કરતા સરવનુ એજ કહ્યું છે; તો ઉપભવે પાળે હરે રે ૩
 જે જે ભાવ સ્વભાવમાં સહુને, શરીરથી ભેઠે સુતાને કે વહુને;
 જીજવી રીતીએ જાણે છે બહુને, તો ઘટતું મન કરે રે. ૪
 મન માંને છે માહાડ ને તાડ, પાપ પુણ્ય વળી ખોટું ને સાડ;
 કર્મ શુભાશુભ મન ઠરનાડ તો, હરખ શોક સહુ એહનેરે. ૫
 મન બંધન મન મુક્તી રે પામે, નાંખે જઈ ઉચ નીચને ઠાંમે;
 મન જઈ લાગે છે વિષ વિષ કામે, તો વિદ્યાકળા ગુણ મનવીશેરે. ૬
 મન વિષયિ ખટરસનો રે લોગી, મનસંસારીને મન છે જોગી;
 મન નિરમળ ને મન માહારોગી તો, મન એ નિરંજન દેવ છેરે. ૭
 મનનો સ્વભાવ છે પારાના જેવો, જીવતો ચપળ રમે છે તેવો;
 બાંધી જાણે તો છે અદ્ભુત, એવોતો લઈયે ઉડે અસમ્ભાનમારે. ૮
 સુછાંચેલો કોઈ મારે છે જ્યારે, વ્યાધિ વિનાશ થાય છે જ્યારે;
 શુદ્ધ મરેલો બને છે જે વારે તો, અજર અમર કરે દેહને રે ૯
 ગંગનાકાર કરે મન સાધી, ટળે સહુ દ્વેષ ઉપાધી;
 ઉનસુનિ મનથઈ લાગે સમાધી તો, મોગવે આનંદ પ્રહ્લાનો રે. ૧૦
 કોટી ઉપાસના સાધન સાધે, ત્યય ત્વમ ત્રણા અતિઘણી વાધે;
 મુનતો મરે જો પ્રભુવ અરાધે, તો છોટમ હંસ અખંડ છે રે. ૧૧

૧૪

રાગ ધોળ સત્ત ભૂમિકા વર્ણન.

ગુરૂથી જેને જ્ઞાન મળ્યું છે, તેની એવી રીત બેને,
 ચિત્ત પ્રતિને ચડતી ચડતી જ્ઞાન ભૂમિકા સાત બેને. ૧
 વેદાંતે તે વરણવ કીધું, છાસાસુને માટે બેને,
 મોક્ષ થવાની ઇચ્છા જેને, તેજ ચડે એ વાટે બેને, ૨
 પહેલી ભોમી નામ શુભેચ્છા, તેનું લક્ષણ એહ બેને,
 સંસાર સઘળો અસત્ય બાસે, સદગુરૂ સાથે રનેહ બેને, ૩
 વહેતી પ્રતિ વશ કરવાને, શમદમ સાધન સાધે બેને,
 એ ભોમીનું નામ શુભેચ્છા, વિવેક બુદ્ધિ વાધે બેને, ૪
 વિચારણા છે બીજી ભોમી, તે સુષુબ્ધે નિરધાર બેને,
 મહાવાક્ય ગુરુમુખથી સુષુતાં, મનન કરે બહુવાર બેને. ૫
 ત્વંપદ તત્પદ લક્ષ સમજવા, વિચાર ઉપજે જેહ બેને,
 જ્ઞાન ભોમિકા ચિત્ત પ્રતિની, વિચારણા છે તેહ બેને, ૬
 તનુ માનસા છે ત્રીજી ભોમી, પ્રગટ કરી દેખાડુ બેને
 ચંચલ મન તે બહુ વસ્તુમાં, થયું ભમીને જાડુ બેને ૭
 જાડુ મન તે બ્રહ્મલક્ષમાં, એકાગ્રતા ના થાય બેને,
 રાત્રિ દિવસ અભ્યાસ કરયાથી, મન ઝીણું થઈ જાય બેને ૮
 તનુ નામ છે ચીજા કેરૂં, મનસા મનનું નામ બેને
 ઝીણું હોય તે બ્રહ્મ રૂપમા, ઠરી રહે તે ઠામે બેને, ૯
 જે જ્ઞાનીના ચિત્તની પ્રતિ, ધ્યાને ઝીણી થાય બેને,
 તનુ માનસા ભોમી કરો, તે જ્ઞાની કહેવાય બેને. ૧૦
 ત્રણેય ભોમીકા સાધી જેણે, નિરમળ કીધું મન બેને,
 એથી ભોમી સત્વાપ્રતિ, પામે વળતો જન બેને ૧૧

અંતઃકરણ પ્રતિ જ્યારે, શુદ્ધ સત્ત્વમય થાય જોને,
 અહં પ્રહ્લ નિશ્ચેમાંથી ચિત્ત ચળી ના જાય જોને. ૧૨
 સ્થુળ સુક્ષ્મને કારણ દેહથી, અહં ભિન્ન થઈ રહે છે જોને,
 ચોથી ભોમી સત્ત્વાપત્તિ, તે નર પામ્યો કહે છે જોને. ૧૩
 પ્રહ્લરૂપમાં ચિત્ત મળી ને, પ્રહ્લ સરીખું હોય જોને,
 પ્રહ્લદશા તો તેવા નરને, થઈ કહે છે સહુ કોઈને ૧૪
 ચોથી ભોમીની પ્રહ્લ દશાથી, સિદ્ધ થએલો હોય જોને,
 અસંસક્રિતએ ભોમી પંચમી, પામેછે જન સોય જોને, ૧૫
 સિદ્ધ દશામાં સર્વ સિદ્ધિઓ, આવી હાજર થાય જોને,
 પ્રહ્લ દશાથી હેઠો ઉતરી, તેમાં નાલોભાય જોને. ૧૬
 ઈંદ્રાદીક લોકોના સુખની, આસક્તી નહીં એને જોને,
 અસંસક્રિત એ ભોમી કહીએ, અચળ પ્રહ્લ સુખ તેને જોને. ૧૭
 પદાર્થભાવની છૂંદો ભોમી, તેની એવી રીત જોને,
 પ્રહ્લ વીના જે અન્ય પદાર્થ, દેખે સર્વ અનિત્ય જોને ૧૮
 ઘટપર આદી સરવ પદાર્થ, પ્રહ્લ રૂપથી ભાલે જોને,
 પદાર્થ રૂપે કોય પદાર્થ, ભેદ કરી ના ન્યાળે જોને. ૧૯
 કનક થકી કટ કુંડળ તેને, કનક રૂપ કરી લેખે જોને,
 પ્રહ્લ થકી જે જક્ત થયુ તે, પ્રહ્લ રૂપે દેખે જોને. ૨૦
 પદાર્થમાં જે પ્રહ્લ ભાવના, પદાર્થ ભાવની નામ જોને,
 હવે કહુ છું તટસ્થ તુરીયા, તે દરવાનો ઠામ જોને. ૨૧
 ભોમી સાતમી નામ દુર્યગા, જે હોય તુરીયા રૂપ જોને;
 જીવ પ્રહ્લનો થાય એકતા, આનંદ કંદ અનુપ જોને. ૨૨
 તુરીયા રૂપ સદાય રહે તે, પાછો હઠી ના જાય જોને;
 પરાક્ષણથી દેહ રહે પશુ, જીવન મુક્ત ગણાય જોને. ૨૩

છોટમ કહે એ લોભી સાતમી, નામ તુર્યાંગા કહે છે બેને;
ઋષભ દેવને જઠભરથાહી, એ લોભીમાં રહે છે બેને. ૨૪

૧૫

રાગ હોરી ધુમાર. માયાનો ખેત.

માયા તો નટની જાનોએ હો, હોમેરે પદે ધારત લેખ અનંત
માયાતો નટની જાનોએ હો; ૧

ઇચ્છા શક્તિ પ્રદાત્રી કહીયે, ત્રિગુણ આત્મા ગુણ બળ જાઉં;
માયા તો નટનો. ૨

કાળ ભેમસે સો માયાસે, પ્રગટ બયો મહતત્વ બળ જાઉં;
બુદ્ધિ ધૃતિ મેઘાદિક કહીયે, સિદ્ધિ અણીમાદીક સત્ત્વ માં ૩
મહત્ત્વ હુતે અહંકાર ઉપાયો, તાકો હે ગર્વ સ્વરૂપ બળજાઉં;
શાખા ત્રીન ભઈ હેવાકી, રજતમ સત્ત્વ અનુપ માયાતો ૪
તામસતે શખ્તાદીક પાંચુ; આર પંચમા ભુત બલ જાઉં;
રાજસતે કશ ઈંદ્રી ભઈ હે, સાત્વીક ભયાં મન સુત. માં ૫
સોળ તત્ત્વકો મુક્ષમ કહીએ, આદી પુરુષકો દેહ બલજાઉં;
સોહં પુરુષ મીલ્યો તામે, બનાયો પ્રદાંડ ગેહ. માં ૬
સોળ કલાકો દેહ પુરુષકો, જલમે કીયો નિવાસ બલજાઉં;
નામ બયો નારાયણ તાતે કીનાહે, વિશ્વ વિલાસ. મા. ૭
એક રૂપ તે ત્રીન બયે હે, પ્રદા વિષ્ણુ માદેશ બલજાઉં;
લોક ચતુરદસ પ્રગટ બયો હે, રવી શશી જળધર શેષ માં ૮
લક્ષ ચોરાસી જંતુ જાતીકો, દેહ માયાકો અંગ બલજાઉં;
ભુવ અદ્ય હે અંશ પુરુષકો, ખેલત માયા કે સંગ. માં ૯

કલ્પ લગે સખ ખેલતહે, પીછે ફનાહો જાય બલજાઉં;
છોટમ પ્રહારૂપ અવિનાશી અદૈત એક સહાય. માયાતો. ૧૦

૧૬

હોરી રાગ ધુમાદ. એજ.

સોહં સાચે આતમા હો મેરે ખ્યારે, સદચીઠ આનંદ રૂપ.

સોહં સાચે આતમા. ૧

સદ અંશન તે માયા પ્રગટી, ચીદ અંશન તે જીવ બલજાઉં;

આનંદ રૂપ આપ અવિનાશી, સદા સદોદીત શીવ, સોહં. ૨

ચોવીસ તત્ત્વ રૂપ બઈ માયા, તાકો બયેં વૈરાટ બલ જાઉં;

સો વૈરાટ ઉદરમે સરજે, સ્થાવર જંગમ ઘાટ. સોહં. ૩

નામરૂપ ગુન મો સખ માયા, જાકે બયે બહુ રંગ બલ જાઉં;

નાદ અનેક બજાવત માયા, ખેલત ચતન સંગ. સોહં. ૪

ચંદ સુરજકો દીપ લગાયો, જલ ઘટ સાગર સાત બલ જાઉં;

દ્વાદશ મેઘ ભરી પચકારી, બીજત આવનીકો ગાત. સોહં. ૫

પ્રહ્લા વિષ્ણુ ઝોર મહેશ્વર, ખેલત ખેલ અનંત;

ઉપજાવે પાળે હરીલેવે, એસે એક કલ્પ પર્યંત. સોહં. ૬

સોહં હંસા કણ્ઠ કહાવે, માયા ગોપી અપાર બલ જાઉં;

એક અનેક રૂપ ધરી ખેલે, જાકેહ અખંડ વિહાર સોહં. ૭

વિશ્વમોહીની પ્રભુકી માયા, તામે મોહ જીવ બલ જાઉં;

છોટમ જો નીજ પ્રભુમે સમાયા, સોતો નિત્ય હો રદ્ધા શીવ સો. ૮

૧૭

રાગ ગરબી. સત્ય ઉપર.

સત્ય સાચવતાં કષ્ટ પડે, પણ કોટીક યજ્ઞ સમાન છે,
પણ અસત્ય વડે આવે સુખતં, દુઃખના ઓઘ નિદાન છે-ટેક.
છે પ્રકાશ જેવા સુરજ તણો તે સરવેને સુખ રૂપ ઘણો,
એવા ગુણવાળુ સત્ય ગણો. સત્ય. ૧

છે અસત્ય જેવું અંધારૂં, તે ઉલ્લક અભાગી કહે સારૂ;
વલી ચોર જારને માને ચારૂ. સત્ય. ૨

વિશ્વામીત્રે હરીચંદ્રતણું, સત જોવાથી થયુ દુખ ઘણું;
રહ્યો અડગ લહ્યો છે અમરપણુ. સત્ય. ૩

પ્રહ્લાંડ રહ્યું છે સત્ય વડે, તે સત્ય જતાં સહુ ભાગી પડે,
જુઠા જીવ રોજ રડે, સત્ય ૪

જુહું તે છે જડરૂપ સહુ તેમાં બોલે છે તે સત્ય જહું જીવમાત્રવી
શેશીવ એકલહું સત્ય. ૫

જોગ તપ તીરથ કોટી કરે પણ સત્ય પ્રતનહી ઉર ધરે;
તે નર નીષ્કુળ કરી કર્મ મરે. સત્ય. ૬

ધીક જે નર જુહું બકનારા તેથી ખગકાગ ઘણા સારા;
કહે શુકન તણા જાણુનહારા. સત્ય. ૭

કહે છાટમ જે જુઠા પ્રાણી તે અધ આધાર જેવી વાણી;
સહુ નંદે નર નીચ જાણી. સત્ય. ૮

૧૮

છંદ ભુજંગ. છવને બોધ.

અરે છવ લેતુ પરબ્રહ્મ જાણી, વહે જે અહં એક આકાશ વાણી;
કરે શબ્દનો વેધ જોસુતં જાણે, ડરે તુ જઈ નીત્ય તારે. ઠેકાણે.
સદા સન્નિહાનંદ છે ધામ તાહારં, નથી કાળ માયા તણુ લેશલહાર.
તણુ તેહને લેહ વાહે ભમે છે. પછી કર્મના કલેશ તેને હમે છે,
ધરે જન્મ ઝાઝા વળી મર્ણુ પામે, ઠરે કોઈ કાળે જઈ ઠેકાણુ ઠામે.
વિષય વાસનામાં વહો જાય પ્રાણી, ફરે ફેરમાં કાળ ધાંચીની ધાંણી.
પડે માર પુઠે વળી આંખ્ય બાંધે, ધરે કર્મનું ઝુંસરૂ નિત્ય કાંધે.
વળી બહેમની સાંભળે નિત વાતો, ખરૂ માનીને જમની ખાય લાતો.
પરા પારયનો પેયના છવ જાણે, પશુ પામરા પંથના વાહ તાણે,
પ્રભુ ભિન્ન માંની ભમેછવ ભુલ્યો, ફરે ફેક વાતો સુણી મુઠ વાતો.
જશે દેહ છાંડી અરે છવ જ્યારે, થસે સંગ તેવેસમે કાણુ ત્યારે.
કયાં કર્મના બીજ તે કેમ બળશે, ભયાં ભુદ્ધિ ભોમીવીશે તેજ ફળશે.
ધરો બ્રહ્મનું ધ્યાન જો જ્ઞાન પામી, ટળે પાપ તારાં ફળે સદૃશ્વામી.
દીકું સાંભળ્યું રૂપ ચિત્તે ચડે છે, ધરે ધારણા મન મુરતી ધડે છે.
ખગાકાર જો થાય છે ચિત્ત જ્યારે, બળે વાસના બીજ તો સર્વ ત્યારે.
વિભુને જાણ્યા ગયો તે વવાયો, સદા છોટમે છંદ ભુજંગ ગાયો.

૧૯

રાગ ગરબી. વેદમર્મ.

સાંભળ સજ્જન એક સાર તણુ સાર જો.

સારો સરવ થકી વેદ વિચાર જો.

સાંભળ ૧

નંદે વેદને તે જાણવા વીતઠ જો;

પેટ પોખવા રચાયું પાખંડ છે જો.

સાંભળ ૨

જે જે જીવ યોલે જીને અક્ષર જેટલા જો; મુળ વેદમાં અખુટ રહે તેટલા જો.	સાંભળ ૩
રચ્યા દેહ ન્યારે દેવ મનુષ્ય જાતના જો; ઠહી વેદ યોલ શીખવ્યા બહુ જાતના જો.	સાંભળ ૪
મુક્ષમ વેદ તો રહ્યા છે પરા વાણીએ જો; સ્થુળ મ્યાર વેદ વૈખરી વખાણીએ જો.	સાંભળ ૫
હીંદુ ધર્મ કેરૂ મુળ એક વેદ છે જો; માયા જીવ પ્રજા એવા જેમાં ભેદ છે જો.	સાંભળ ૬
જે જે જડ સમુદ્ધ માયા નામ તેટલું જો; જડમાં મળી રહેલો જીવ નામ તેહનું જો.	સાંભળ ૭
માયા જીવ થકી ન્યારો એક તાર છે જો; તેના ભજન થકી જીવનો ઉધાર છે જો.	સાંભળ ૮
વેદ વચન જે કો માંને નહી માનવી જો; કહે છાટમ તેની જાણો મતી દાવની જો.	સાંભળ ૯

ધોળ. માહાનુભવ.

- સનમુખ દરીયો સહર લયો, ઉલટયો છે આનંદનો તોરી પારે,
હૃંસ બિરાજે હરિ તણા નહી જેને રૂપને રંગરે. ૧
- મેળો માહામુનીજન કેરો, ઝોલે ત્યાં નિરમળ નીરરે;
પ્રજા અમીરસ ભોગીયા, ભોગીયા જીગમાંહે ધીરરે. ૨

કમળ ખીડ્યા કાંઈ રંગના, શબ્દ સુગંધી છે સારરે;
 પથ્થુ વીના પાંખડીએ ફળ કરે મન ભમર ગુંબરરે. ૩
 મોતી નીપજે મોઘા મુઘ્યનાં, તે ગ્રહે મરણવા મરારરે;
 અમરીત પીવે એમ જાત ઘણાં, નહિ જેને કર્મને કાળરે ૪
 સુરત સોહાગણ ત્યાં જઈ, સાલળી સિંધુનો નાદરે.
 ન્યાલ થઈ નીજ ન્યાલતાં, પામીતે સહશુરનો પરસાદરે ૫
 લાલ થયો લક્ષ કરોડનો ઉઘડી ગઈ ભાગ્યની રેખરે.
 ધનરે વિધાત્રા એધર થકી, લખીયો છે હરી મળવાનો ભેખરે ૬
 જે પદ દુરલભ દેવને, અજ ભવ ઇચ્છે મનરે.
 તે માહાપદ મને આપીયુ, એવાએ સત શુરને ધન્યરે ૭
 આપે જોળખાવ્યા આપમાં, પ્રભુ મને દેખાડયા પાસેરે.
 છોટમ તે પદ પામીયા, જેનો છે અખંડ રાસરે. ૮

૧૧

રાગ ઉપરનો. અક્ષગકળા.

બુવો ભાઈ જગત જેણે રચ્યું, તે કળ સદ્ગુરને હાથરે,
 ઘણ રે હેરણ ને સાણસી, કરતાં એ સરજ્યાં છે સાથેરે. ૧
 એરણ કરી આમકારની, સોહંગ હથોત્ર છે સાર રે.
 ત્રિધા ત્રિતિ ગુણ સાણસી, કરમાંહે લીધી છે કીરતારે રે. ૨
 પીંઠ પ્રહ્લાડ મધ્યે રહી, બાંધ્યા છે ખીખાંના ઘાટ રે.
 ચૈતન રસ એક જડ થકી, રચીયા છે પ્રેમતાણું વૈરાટ રે. ૩

- ચાર ખાંણ રચી કળા, લક્ષ્યોરાશીના લોક રે;
અકળકળા છે આપની, ઉપજેલુ કરે છે ફેકરે. ૪
- જળચર નવલક્ષ ભતના, દશલક્ષ પંખીડાં હીસેરે;
સ્થાવર તે લક્ષ ત્રીસનાં, પશુ લક્ષ ભતી છે વીથરે. ૫
- ક્રીટ એકાદસ લક્ષનાં, મનુ લક્ષ ભતી છે ચારરે;
એમ ચોરાશી લાખના, ઘાટ તો ઘડીયા છે કીરતારે રે. ૬
- જડવંત ધીજ પ્રથમ કર્યું, પ્રેયો છે પોતાનો અંશરે;
એક એકથી અનેક થયાં, વિસ્તર્યો છે તેમનો વંશરે. ૭
- જે કળે જગત ઘડાય છે, તે બાણે સદ્ગુરુ દેવ રે;
કળ તે ભેદુ કરતારની, બાંધીને કરવી છે સેવ રે. ૮
- કારીગર કીરતારના, પુત્ર તે સતગુરુના સંતરે;
તે ગતી બાણે તેહની, ના લહે જગતના જન રે. ૯
- એ ભવ ભોમકે ભોમીયા, જો મળે પુન્યનો ભોગરે;
છોટમ સુખ આપે ઘણું, ટાળી દઈ જન્મનો રોગ રે. ૧૦

૨૨

ધોળ. કર્તાની ચતુરાઈ.

- જગ કર્તાના ચતુરાઈ, આપ ઇચ્છાએ સૃષ્ટિ ઉપાવી;
સ્થાવર જંગમ ભતિ સોહાવી તો, લક્ષ્યોરાશી ભાતનીરે. ૧
- રસધીજક ચર ભતીનાં કરીયાં, સ્થાવર કઠિનમાં અંકુર ભરીયા
પરસ્વાધીન જીવિયા વિસ્તારિયા તો રચના કરિ ભાંતીનીરે. ૨

સમ ચૈતન સત્તાને પ્રતાપે, મલી રહ્યાં પોત પોતાને માપે;
 હરહમ હાલે પ્રવણને બાપે, તો સુધુષિ સરખાં થયાં સહીરે. ૩
 બાણ વીના હાલે જડ જેવા, લોહકારની ધમણ હોય તેવા;
 યુન્ય મોન નવ બોલે તેવાંતો, અંશવિના ઉચરે નહિરે. ૪
 જીમ ઋતુરાજ વિના તડ સારાં, કુલે ફળે નહિ કોય બચારા;
 બાણ વીના જંગમ એક તારાં, તો અક્ષર કુસુમ ન ઉમરેરે. ૫
 બ્યારે અંશ પ્રેયો અવિનાસી, નખ શીખ બાણ રહી પરકાશી;
 વિચિત્ર વિવેકનો થયો વિલાશી, તો પુરણતા જેની તનુ વિશેરે. ૬
 અંશ માલીક સહુ માલ છે એનો, દાવો ઠરે તે માટે તેનો;
 પ્રબળ પ્રતાપ બાહેર જગ જેનો, તો આપ પણ બાણે આપણું. ૭
 તેરે આપ પણ અલગુરેહે છે, કમલ ઉપર જેમ ભર ભમે છે;
 સકલ વિષય રસનુ સુખ લે છે, તો માન ધરે તે તનુ તરણુરે ૮
 ઇન્દ્રિયો વિષયોનુ સુખ લે છે, તેજ વિષય સુખ મનડુ ગ્રહે છે;
 મનનુ સુખ તે અંશ લહે છે તો, અંશ લોભાયો વિષય સુખે રે. ૯
 વિષયોનુ સુખ છે નહી સાચુ, ઝાંઝવાનું જળ જેવું છે સાચુ;
 અવિવેક તુચ્છમાં મન રાચું તો, એથી ભમે છે તે ભવ વિશેરે. ૧૦
 સાચા સદ્ગુરૂ મલે છે જેને, તુચ્છથી વૈરાગ ઉપજે તેને;
 અજ્ઞાનંદ સુખ ઉપજે એને તો, પામે પરમપદ તે જનોરે. ૧૧
 રાગથી પ્રકૃતિ લય પામે, વિષય વાસના મનથી વિરામે;
 છોટમ નિજનંદ સુખ પામે તો સિદ્ધ થયો તે બાણિયે રે. ૧૨.

શ્રી ગુરુભ્યો નમઃ

અથ પ્રશ્ન ઉપનિષદ સાર.

ગીતિ.

ચુક પદ રજ શિર ધારી, ઉપનીષદનો સાર કહું હાવે;
જાય ભવનો હરનારી, શ્રેષ્ઠ સરવથી એ વિદ્યા કહાવે. ૧

દોહા.

એક સમે એક દેશમાં, એક આશ્રમની માંહય;
અટ્ઠરિયો જોલા થયા, પ્રીતિ પરસ્પર ત્યાંય, ૨

છાપો.

સુકેશા છે એક, સત્યકામા એક કહીયે;
સુર્યાયણી કહેવાય, અશ્વિલાયન વલી લહીયે;
ભાર્ગવ પંચમ નામ, કળધી છઠ્ઠા તેવા;
વેદ ચાર વેદાંત ભણેલા સઘળા એવા;
વળી સંધ્યાદિક ષટ કર્મના, કરનારા હુતા સહુ;
વળી સગુણ પ્રદાનના ધ્યાનમાં, તત્પર પણ રહેતા બહુ. ૧

જોહા ઉત્તમ કર્મ પ્રભાવથી, શુદ્ધ થએલા સાર,
પ્રદા વિદ્યાએ જાણવા આતુર હુતા અપાર. ૨

ગદ્ય

એવા ખટ ઋષિ વિચાર કરતા હતા કે આપણાથી અધીક
જો વિદ્યાવાન જ્ઞાનવાન પ્રદાનિષ્ટ હોય શ્રોત્રીય હોય તે
આપણને ઉપદેશ કરે, પણ એવા પ્રદાનિષ્ટ ઠાણ છે જો તેને
ચરણે આપણ જઇએ. હે શિષ્ય એ પ્રમાણે વિચાર કરે છે

એવામાં આપણી ઇચ્છા પૂર્વક વિચારતા એવા ભગવાન પિપ્પલાદ મુનિ તે સ્થાન વિષે આવતા હતા, તેમને દુરથી આવતા દેખીને ખટ ઋષિઓ પ્રસન્ન થઈને પરસ્પર વિચાર કરવા લાગ્યા કે, આ પિપ્પલાદ મુનિ પધારે છે તે આપણા સર્વ પ્રશ્નોના ઉત્તર કરશે. એમ કહીને આસનથી ઉઠી ઉભા થઈને મુનિ સમીપ જઈને અર્ધે આપોને પૂજના અર્ચન કરીને દંડવત કરી હાથ જોડીને સમિધપાણિ એટલે ગુરૂને અર્પણ કરવા જોગ્ય વસ્તુ હાથમાં લઈને વચન કહેતા હતા; કે હે ભગવન! સંસારમાં જન્મ મર્યાના દુઃખથી અમે ભય પામ્યા છીએ, અને આપને શર્ણુ પ્રાપ્ત થયા છીએ. માટે હે ભગવન આપ કૃપા કરીને અમને પ્રદ્ય વિદ્યાનો ઉપદેશ કરો, અને અમારાં સર્વ દુઃખની નિવરતિ કરો. ત્યારે મુની બોલ્યા કે હે ઋષિઓ જે શીષ્ય વિવેકાદીક સાધન સંપન્ન થઈને ગુરૂ શાસ્ત્ર વીષે શ્રદ્ધાવાન ભક્તીવાન હોય તે તે એક વર્ષ પર્યંત ગુરૂની પાસે સેવામાં રહે, તેની પરીક્ષા થાય, ત્યારે ગુરૂ પ્રદ્યવિદ્યાનો ઉપદેશ કરે, એવી શાસ્ત્રની મુરબદા છે, તે તમે પણ બાણો છો, અને તમે સ્વાભાવથી તપસ્વી છો ને પ્રદ્યચર્યાદિક યુક્ત છો, તેથી અધિકારી છો માટે એક વર્ષ સુધી અમારાં પાસે રહો ત્યાર પછી તમને હું ઉપદેશ કરીને સર્વ શયે નીવૃત્ત કરેશ. એવું અમારૂં વચન છે તે તમોને અંગીકાર હોય તો એ પ્રકાર કરો. હે શિષ્ય એ પ્રકારે પિપ્પલાદ મુનિએ કહ્યું ત્યારે સર્વ ઋષિઓ શ્રદ્ધા ભક્તિયુક્ત પ્રદ્યચર્યા ધારી એક વર્ષ સુધી ગુરૂ સેવામાં રહ્યા. વર્ષ વીત્યા પછી કબંધીનામા કાત્યાયન

ઋષિ હંડવત કરીને પ્રક્ષ કરવા લાગ્યા; ત્યાં માંડુકય ઉપ-
નિષદમાં પરા-અપરા બે પ્રકારની વિદ્યા કહી તે, તેમાં કમ
ઉપાસનાના બેઠ વડે બે પ્રકારની જે અપરા વિદ્યા કહી છે,
તેનો નિર્ણય કરવા સાડ પ્રથમ જગતની ઉત્પત્તિનું પ્રક્ષ
કરતા હતા. કાત્યાયનોવાચ હે ભગવન ! આ પ્રજા માત્ર
શા કારણ ફરી ફરી જન્મ પામે છે તે પ્રજાની ઉત્પત્તિનું
કારણ મને કૃપા કરીને કહો. હે શિષ્ય એ પ્રકારે પ્રક્ષ કર્યો
ત્યારે પ્રજાપતિ વૈરાટથી નીપજેલી સૃષ્ટિનું વર્ણન કરતા હવા.
યદપિ માયાવિશિષ્ટ પરમેશ્વરથી આકાશાદિક પંચભૂત રૂપ
તથા હિરણ્ય ગર્ભરૂપ મહાસૃષ્ટિ કેહવા યોગ્ય હતી, પણ
તે કાત્યાયને શાસ્ત્રોથી જાણી છે, માટે વૈરાટ ભગવાનથી
સૃષ્ટિ ઉપજેલી કહેતા હવા.

હે કાત્યાયન ! પૂર્વે આ જગતની વૃદ્ધિ કરવા ઇચ્છા
કરતા વૈરાટ ભગવાન અગ્નિ સોમ બેને પરસ્પર મેળવી
ને, નાના પ્રકારની સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરતા હવા એ પ્રકાર
વિચાર કરીને લોકતા રૂપ અગ્નિને લોગ્ય રૂપ સોમ ઉત્પન્ન
કરતા હવા તેમાં પ્રથમ લોકતા રૂપ અગ્નિનું વર્ણન કરતા
હવા. હે કાત્યાયન ! લોકતા રૂપ અગ્નિ બે પ્રકારની છે.
તેમાં એક અધ્યાત્મ રૂપ છે ને બીજી અધિદૈવ રૂપ છે.
તેમાં આ સંધાત વિષે રહેલો જે ગ્રાણુ તે અધ્યાત્મ અગ્નિ;
તેને વીશે સ્થુલ સુક્ષ્મ સંધાતને વશ કરવા રૂપ લોકતા
પણુ પ્રસીદ્ધ છે; તે ગ્રાણુ રૂપ અગ્નિ સર્વ વિશ્વનો આત્મા
રૂપ અધ્યાત્મ અગ્નિ છે ને આદિત્ય રૂપ અધિદૈવ અગ્નિ,
કેવો છે ? પોતાના ઉદય તથા અસ્ત વડે પૂર્વ પશ્ચિમ

ઉત્તર દક્ષિણ દિશાઓના વિભાગ કરતો સર્વ પ્રકારની વસ્તુ-
ઓનો લોકતા રૂપ પુરૂષ તથા સર્વનો આત્મા હોવાથી
વિશ્વરૂપ છે, તથા તમ સુવર્ણ સરખો પ્રભા વાળો તથા
જે સર્વ વસ્તુ વિષયક જ્ઞાન ધન ઉત્પન્ન થયેલો પોતાની
સહસ્ર કિરણોએ કરીને જ્યોતિ રૂપ છે તે આદિત્ય સર્વ
જીવોનો ખાદ્ય પ્રાણ છે. હે કાત્યાયન ? દ્વાદશ માસ રૂપ
જે સંવત્સર છે તેમાં ખટમાસ રૂપ ઉત્તરાયણ છે, તે ઉત્તરાયણ
પ્રાણ રૂપ અગ્નિ રૂપ છે. માટે ઉત્તરાયણ માર્ગે બ્રહ્મચર્યાદી
સાધનસંપન્ન ઉપાસક પુરૂષ સર્વ મંડળ ભેદીને ઉપર જાય
છે, તે સ્થાન સમષ્ઠિ પ્રાણ રૂપ હિરણ્ય ગર્ભના નિવાસ સ્થાન
રૂપ છે તે પ્રાણાયતન નામ કહેવાય છે. તે મૃત્યુ જાયથી
રહીત છે માટે વેદવેત્તા અમૃત અજય સ્થાન કેહ છે. વળી
હિરણ્ય ગર્ભનું સ્થાન બ્રહ્મલોક કરીને કહે છે તે સ્થાનમાં
બ્રહ્મચર્ય યુક્ત અભેદ અહંબ્રહ્મ ઉપાસના કરનાર જાય છે.
તે ફરી સંસારમાં આવતા નથી. ત્યાં જ્ઞાન વડે મોક્ષ પામે
છે. હે કાત્યાયન માટે વેદવેત્તા ઉત્તરાયણને પ્રાણ અગ્નિ
રૂપ કહે છે. જેમ ખટમાસ ઉત્તરાયણ પ્રાણ અગ્નિ રૂપ
છે તેમ તેનું ઘટક શુકલ પક્ષ તથા દીવસ પણ
પ્રાણ અગ્નિ રૂપજ છે. એ રીતે લોકતા રૂપ અગ્નિનું
આદિત્ય રૂપ વરણન કર્યું. હવે લોગ્ય રૂપ સોમનું વરણન
સાંભળો. હે કાત્યાયન એ ચંદ્રમા લોગ્ય રૂપ અમૃત રૂપ
હોવાથી સોમરૂપ છે, માટે ખટમાસ દક્ષિણાયનરૂપ કર્મી
પુરૂષોને તે સોમરૂપ ચંદ્રમંડળની પ્રાપ્તિ કરે છે; માટે
વેદવેત્તા દક્ષિણાયનને સોમ કરીને કહે છે. જે દક્ષિણાયને

કરીને અગ્નિહોત્રાદી કર્મો કરનારા શ્રદ્ધાવાન તે ચદ્રલોકને પામે છે. હે કાત્યાયન જેમ હક્ષણાયન ખટમાસ સોમરૂપ છે તેમ કૃષ્ણપક્ષ તથા રાત્રિ પણ સોમરૂપ છે. તેથી રાત્રિ વીશે જે પુરૂષ પોતાની સ્ત્રી સાથે સંલોગ કરે છે તેનું પ્રક્ષયર્થ જમડતું નથી. ને દીવસ પ્રાણરૂપ અગ્નિ છે. માટે દીવસે પોતાની સ્ત્રી સાથે સંલોગ કરે છે તેનું પ્રક્ષયર્થ બ્રહ્મ થાય છે. ને તેના પ્રાણની પણ હાનિ કરે છે. હે કાત્યાયન ઉતરાયણ શુકલપક્ષ અને દીવસ જેમ પ્રાણરૂપ અગ્ની છે, તેમ હક્ષણાયન કૃષ્ણપક્ષ અને રાત્રિએ ત્રણે સોમરૂપ છે. તે અગ્નિ સોમ બેના પરસ્પર સંલોગથી સંવત્સર કહેવાય છે. તે સંવત્સર રૂપ પ્રજાપતિ ખટરૂતુ રૂપ તથા દ્વાદશ માસરૂપ પ્રજાપતી સુરજરૂપે શિશુમાર ચક્રવિશે સ્થિત છે. ને વૃષ્ટિરૂપ મેઘનું કારણ છે, તેથી સર્વ જગતના પિતા રૂપ છે; કેમકે સૂર્ય ચંદ્ર ઉતરાયણ હક્ષણાયન ઇત્યાદી કરી અગ્નિ સોમરૂપ જે પ્રજાપતી વૃષ્ટિદ્વારા વ્રીહિ-યવાદીક નાના પ્રકારનાં અન્ન ઉત્પન્ન કરે છે, તે ક્ષુધાવંત જીવના ઉદરમાં પ્રાપ્ત થઈને જઠરાગ્નિમાં પચન થઈને વીર્ય રૂપ રેત ઉત્પન્ન કરે છે, તે વીર્યથી નાના પ્રકારની પ્રજા ઉત્પન્ન કરે છે. માટે અગ્નિ સોમદ્વારા સર્વ પ્રજા થાય છે. એ પ્રથમ પ્રશ્ન વિશે ઉપાસના કરવા યોગ્ય પ્રાણને અધિ દેવરૂપ સુર્યાદીકનું વર્ણન કર્યું. હવે પ્રાણને અધ્યાત્મરૂપ વરણન કરવા બીજા પ્રશ્નનું વર્ણન કરે છે—હે શિષ્ય એ પ્રકાર શ્રવણ કરીને કાત્યાયન ઋષિ વિરામ પામ્યા.

ઇતિ પ્રથમ પ્રશ્ન.

હે શિષ્ય હવે પિપ્પલાહ મુનિ પ્રત્યે ભાગવ ઋષી
પ્રશ્ન કરતા હવા. ભાગવોવાચ.

હે ભગવન! આ અધ્યાત્મ સ્થુલ સુક્ષ્મ દેહના સં-
ઘાત રૂપ જગતને ધારણ કરનાર કેટલા દેવતા છે. વળી તે
દેવતાઓમાં પ્રકાશ કરનારા કેટલા દેવતા છે. વળી તે દેવ-
તામાં અતીશય ગુણે કરોને શ્રેષ્ઠ કોણ દેવતા છે, એ ત્રણે
પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપકૃપા કરીને કહો. એ પ્રમાણે ભાગવે
પ્રશ્ન કયો ત્યારે પિપ્પલાહમુનિ ઉત્તર કરે છે, હે ભાગવ
આકાશાદિક પંચભૂત શ્રોત્રાદીક પંચજ્ઞાનેન્દ્રિ, વાકાદીક
પંચ કર્મેન્દ્રી; એક મન એકપ્રાણ એ સત્તર દેવતા સર્વ
શરીરને ધારણ કરનારા છે. ને તે સમઘ્ન દેવતાઓ વિશે
પંચજ્ઞાનેન્દ્રીને છઠું મન એ છ દેવતા રૂપાદીક પદાર્થોને
પ્રકાશ કરનારા છે ને એ શરીર વીશે સત્તર દેવતાઓમાં
શ્રેષ્ઠ જે પ્રાણ અપાન સમાન વ્યાન ઉદ્ધાન એ પંચ વૃત્તિ
રૂપ કરીને પ્રાણ સેષ્ટ છે. માટે બીજી શ્રોત્રાદીક ઇન્દ્રીઓ
નાશ થયા પછી અધ બધિરાદીક શરીર રહે છે—પરંતુ
પ્રાણ નીસરી ગયા પછી શરીર રહેતું નથી માટે પ્રાણ સર્વમાં
શ્રેષ્ઠ છે જેમ મધના પુડામાં મધુરાજમક્ષીકા બેસે છે ને જે
મધુરાજ મક્ષીકા ઉડીજાય તો બીજી ઉડીજાય છે એ પ્રકારે
આ શરીરમાં પ્રાણ જ્યાં સુધી હોય ત્યાં સુધી સર્વ ઇન્દ્રિ-
ઓ રહે છે ને પ્રાણ ગયા પછી કોઈ ઇન્દ્રિ રહેતી નથી
પણ પ્રાણ હોય ને ઇન્દ્રિઓ જાય તો જીવાય છે તે પ્રાણ
ગયો તો મરી જાય છે, એ રીતે તે પ્રાણની શ્રેષ્ઠતા
દેખીને નેત્રાદિક ઇન્દ્રિઓના દેવતા પ્રાણની સ્તુતિ કરે

એ, હે પ્રાણ દેવતા અગ્નિ સર્વ મેધ વીજળી વાયુ ઇન્દ્ર આકાશાદીક પંચભુત ચંદ્ર એટલે સોમ સત અસત અમૃત ઋગાદી ચાર વેદ એને આદે લઈને જેટલું નામ રૂપ ક્રિયા દિક વિશ્વ એ સર્વ વીશ્વરૂપ એક પ્રાણજ છે. હવે મેધ એટલે વરસાદ શમજવો, સોમ એટલે સર્વ ભોગ પદારથ, સત શબ્દ એ સર્વ મૂર્તી પદારથ, અસત્ય એટલે અમૂર્ત પદારથ, અમૃત એ દેવતાઓનું બક્ષણ સમજવું. હે પ્રાણ દેવ જેમ રથના પેડાની નાભિમાં આરા રહ્યા છે એમ સર્વ વિશ્વ તમારા વિશે સમર્પિત છે, માટે તું બધા વિશ્વનો આત્મા રૂપ છે. હે પ્રાણ દેવ આ જગત વિષે ઇંડજ સ્વેદજ જરાયુજ ઉદભિજ એ ચાર પ્રકારે તુંજ ઉત્પન્ન થાય છે તથા વિરાટ હિરણ્ય ગર્ભ રપે કરીને તુહી ઉત્પન્ન થાય છે, તમારા વીના બીજો કોઇ શ્રેષ્ઠ છે નહીં; હે પ્રાણ દેવ જેમ આલોક વિશે ઐશ્વર્યવાળા પ્રાણી છે, જેમ દેવતાઓમાં અગ્નિ છે, પિત્રિઓને વિશે જેમ નાન્દી મુખ છે, ઋષીઓ વીશે અંગીરશ છે, જેમ અગ્નિ આદીને પ્રસન્ન કરવા સ્વાહા શબ્દ છે, પીતૃશને પ્રસન્ન કરવા સ્વધા શબ્દ છે, તે અગ્નિ આદી તમારાજ સ્વરૂપ છે. હે પ્રાણ દેવ ચક્ષુ આદીક ઇન્દ્રીઓમાં બળ ધારણ કરનાર તું સદા અનુકુળ પરીણામવાળા કર હે પ્રાણ દેવ અમે સર્વ તારા કિંકર છીએ માટે આપ આ શરીરથી કદી બહાર જશો નહીં. હે પ્રાણદેવ સ્વર્ગ અંતરિક્ષ ભુમિ એ ત્રણ લોક વિશે જેટલાં ભુત ભુતિક પદારથ છે તે તમારે વશ વરતી છે. એવા તમને બાણનાર હમે પુત્રોનું રક્ષણ કરો તથા અમને ચારવેદ રૂપ બ્રાહ્મણનું

ધન આપો. સુવર્ણરૂપ ક્ષત્રીનું ધન આપો. અમને સત
બુદ્ધિની પ્રાપ્તિ કરો એ પ્રકારે ઈન્દ્રીઓના દેવોએ પ્રાણુદેવની
સ્તુતિ કરી માટે પ્રાણ સર્વનો અધીપતી છે. એ પ્રકારે
બીજા પ્રશ્નનો ઉત્તર કયો. હવે ત્રીજાનો ઉત્તર કરે છે.

હવે અશ્વલાય નામના ઋષિ પ્રાણુની ઉત્પત્તિ આદી
નિરણય કરવા પિપ્પલાહ મુનિને પ્રશ્ન કરતા હતા. અશ્વ-
લાયનો વાય.

હોહા.

હે ભાગવન એ પ્રાણુની ઉત્પત્તિ છે જેહ,
કઈ વસ્તુથી થાય છે કહો કૃપા કરી તેહ.
વળી સમંધ એ પ્રાણુનો સર્વ શરીરો સાથ;
શા નિમિત્તથી થાય છે તે મુજને કહો નાથ.
સર્વ શરીરોને વીશે જુદો જુદો પ્રાણુ,
કીયે પ્રકારે થઈ રહે તે કહો મુને સુભણુ.
વળી એ પ્રાણુ શરીરથી બાહર નીકળે જેહ;
કીયા નિમિત્તવડે કરી કરે ઉત્તકમણુ તેહ.

વળી એ પ્રાણુ અધ્યાત્મ અધિભૂત રૂપ જગતને
કીયે પ્રકારે ધારણુ કરે છે બાહ્ય કીયે પ્રકારે ધારણુ કરે
છે ને હીતર કીયે પ્રકારે ધારણુ કરે છે એ ખટ પ્રશ્નો-
નો કૃપા કરીને ઉત્તર કરો. હે શીઘ્ય એ પ્રકારે
અશ્વલાયને પિપ્પલાહ મુનીને ખટ પ્રશ્નો પુછ્યા ત્યારે
તે પિપ્પલાહ ઉત્તર કરતા હતા. હે અશ્વલાયન તમે અતિ
સુક્ષ્મ પ્રશ્ન કર્યા માટે તમે સર્વ ઋષિઓમાં શ્રેષ્ઠ છો માટે
તેવા ઉત્તમ અધિકારીને હું ઉત્તર કરું છું તે સાંભળો.

હવે એ પ્રાણની શામાંથી ઉત્પત્તિ થાય છે. એ પ્રથમ પ્રશ્નનો ઉત્તર સાંભલો. હે આશ્વલાયન જેમ હરપણુ વીશે શરીરનું પ્રતિબિંબ ઉત્પન્ન થાય છે, એ પ્રકારે પરમાર્થરૂપ સત્ય સ્વરૂપ આત્માના રૂપ બિંબથી એ જીવરૂપ પ્રાણરૂપી પ્રતિબિંબ ઉત્પન્ન થાય છે; જેમ હરપણાદીકમાં પ્રતિબિંબની મુખરૂપ બિંબથી જુદી સત્તા નથી પ્રતિબિંબ તે બિંબનેજ આશ્રીત છે તેમ એ પ્રાણ તે આત્મારૂપ ચેતનને આશ્રે છે એ પ્રથમ પ્રશ્ન. હવે એ પ્રાણને સર્વ શરીરો સાથે શાથી સંબંધ થાય છે. એ બીજા પ્રશ્નનો ઉત્તર હે આશ્વલાયન એ જીવરૂપ પ્રાણને જે જે શરીર સાથે સંબંધ થાય છે તેનું કારણ એ વિજ્ઞાન રૂપ મને કરીને પુણ્ય તથા પાપરૂપ કર્મનીમીત કારણ છે તેમનાં કરેલાં કર્મ થી જીવ રૂપ પ્રાણ તે તે શરીરને પ્રાપ્ત થાય છે કારણ કે આત્માના પ્રતિબિંબને ગ્રહણ કરીને ચેતન ભાવને પ્રાપ્ત થયું જે મન, તે ચિદ્દાશાસ યુક્ત મન જે જે પુણ્ય પાપરૂપ કર્મો કરે છે તે મન પુણ્ય પાપરૂપ કર્મના ફલનો ભોગ્યુ કરે છે માટે મનજ કરતા ભોક્તા છે; તે માનસ કર્મ વડે કરીને આ જીવરૂપ પ્રાણ બિન્ન બિન્ન શરીરને પામે છે. હે ભગવન્ બીજા શાસ્ત્રો વિશે કાઈક વાચીક ને માનસીક એ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મજીવને પુણ્ય પાપ વડે શરીરનાં કારણ કહ્યાં છે ને તમે એકલા મનનાં કર્મ શરીરનાં કારણ કહો છો તેથી અન્ય શાસ્ત્રો સાથે આપના વચનનો વીરોધ થશે.

હે આશ્વલાયન એ વાકાદિક ઇન્દ્રીયો મન વીના કોઈ કારણ કરવા સમર્થ નથી કેવળ મનના આશ્રય વડેજ સર્વ

કારજ કરી શકે છે માટે પાપ પુણ્યના ફલનું ભોક્તા મનજ છે તેમાં વીચાર કરવાનો એ છે કે, શુદ્ધ આત્માતો અસંગ નિર્વીકાર છે. માટે આત્મા વીશે પાપ પુણ્યનું ભોક્તાપણું સંભવે નહીં; ને દેહ તથા ઇન્દ્રી આદીક જડ છે તે પર પ્રકાશક છે માટે દેહ ઇન્દ્રીયાદીક વિશે પાપ પુણ્ય સંભવે નહીં, ને કરતા ભોક્તાપણું સંભવે નહીં; માટે વિજ્ઞાન રૂપ મનજ કરતા ભોક્તા સંભવે છે. તેથી ચિદાભાસ યુક્ત મનજ પાપ પુન્ય કરનાર તથા તેનું ફળ ભોગવનાર છે તે મનથી દેહ ઇન્દ્રીયાદીક શરીર ઉપજે છે ને તે તે શરીર સાથે જીવરૂપ પ્રાણ તે શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે તે પ્રાણને મન ભેળાં રહે છે ને ભેળાં આ લોક પરલોકમાં જાય છે ને અનેક દેહ ધારણ કરે છે. હવે એ પ્રાણ કીયે પ્રકારે શરીરમાં ભિન્ન ભિન્ન કરીને ઉત્પન્ન થાય છે એ ત્રીજો પ્રશ્ન નિરૂપણ કરે છે. હે આશ્વાલાયન જેમ રાજા જુદા જુદા પ્રધાનોને જુદા જુદા કાજમાં પ્રેરણા કરેછે. તેમ ક્રિયાશક્તિવાળો પ્રાણ પોતાના પ્રાણ અપાન, સમાન, વ્યાન. ઉદ્ધાન એ પંચ પ્રકાર કરીને નેત્રાદીક ઇન્દ્રીઓને પોતા પોતાના કાજ વીશે પ્રેરણા કરેછે—હવે તે પંચ પ્રાણના સ્થાનનું નિરૂપણ કરે છે, તથા કારજનું નિરૂપણ કરે છે. હે આશ્વલાયન પ્રથમ પ્રધાન જે પ્રાણ છે, તે મુખ, નાસીકા, નેત્ર, કાન, એ સાત દ્વારમાં—મુખ નાસીકા દ્વારા બહાર ગમન આગમન કરે છે. બીજો અપાન, પાચુ ઉપસ્થ બે નીચેનાં છિદ્રો વીશે રહી મલમુત્રનો વિભાગ કરે છે. ત્રીજો સમાન વાયુ, અન્નજલને સકળ શરીરમાં સમાન કરે છે. ને સકળ શરીરમાં વ્યાપક થઈને રહ્યો છે. તે નાભિદેશ વિશે વીશેશ

કરીને રહે છે. હવે વ્યાન નામનો પ્રાણ, આશ્રય કરવા વાસ્તે નાડીઓની સંખ્યા કહે છે. હે આશ્વાલાયન દેહ ધારી જીવો-ના શરીર વિશે હૃદયમાં ખોતેર કોટી દશ હજાર એકસો એકની સંખ્યા કરી છે. તેમાં સુક્ષ્મણ્ણા છોડીને બીજી નાડીઓમાં વ્યાન વાયુ વહે છે તે વ્યાનને શ્રુતિ વીશે પ્રાણ અપાનની સંધિરૂપ કહ્યો છે, બલવાન કામ કરનાર કહ્યો છે, ને સુક્ષ્મણ્ણા નાડીએ કરીને તે ઉદ્ધાન નામાં પ્રાણ વિચરે છે; તે ઉદ્ધાનને ઉચ્ચે ગમન કરવાનો સ્વભાવ છે; એટલા વડે કહ્યું હતું કે પ્રાણ શરીરથી કીચે દ્વારે ને કેઈ વૃત્તિને કીચા નિમિત્તથી બાહ્ય નીકળે છે તેનો ઉત્તર એ કહ્યો. હે આશ્વાલાયન મર્જ્યા કાળને વીશે અગ્નીહોત્રાદિક કર્મનું ક્ષણ દેવા એ ઉદ્ધાન નામા પ્રાણ સ્વર્ગમાં લઈ જાય છે ને પાપકર્મ કરનારને ક્ષણ દેવા નર્કમાં લઈ જાય છે. ને જેનાં પુણ્ય પાપ સમાન હોય તેને મનુષ્ય લોકમાં એ ઉદ્ધાન વાયુ લઈ જાય છે. જે પુરુષનાં પાપ કર્મ બળી ગયાં છે, તેને એ ઉદ્ધાન વાયુ સુક્ષ્મણ્ણા નાડી દ્વારા બ્રહ્મલોકની પ્રાપ્તી કરે છે. જે પુરુષનાં પાપ પુણ્ય કર્મ આત્મા સાક્ષાત વડે નિવર્તી થઈ ગયાં છે તે પુરુષનો ઉદ્ધાનવાયુ તાંહી આત્મામાં લય થઈ જાય છે. તેનો પ્રાણ શરીર બહાર નીકળતો નથી, માટે અન્વયવ્યતિરેક વડે એ જીવરૂપ પ્રાણને પાપ પુણ્ય કર્મ જન્મનું કારણ છે. એ ચે.થા પ્રશ્નનો ઉત્તર કહ્યો. હવે એ પ્રાણ અધ્યાત્મ અધિભૂત પ્રપંચને કીચે પ્રકારે ધારણ કરે છે એ પાંચમા પ્રશ્નનો ઉત્તર. હે આશ્વાલાયન બાહ્ય એ પ્રાણ આદિત્ય તથા પૃથ્વી આદી રૂપ કરી અધ્યાત્મ અધીર્દેવરૂપ

પ્રપંચને ધારણ કરે છે. એ પ્રાણ, પ્રાણ અપાન સમાન-
 વ્યાન ઉદ્ધાન એ પાંચ મુખ્ય સ્વરૂપ તથા ચક્ષુ આદી ગૌ-
 ણ સ્વરૂપ કરીને અંતર અધ્યાત્મ જકતને ધારણ કરે છે.
 એ રીતે હે આત્માલાયન ચક્ષુને આદીત્ય એ બે પ્રાણ રૂપ છે
 તે બેમાં કાંચ ભેદ નથી માટે પ્રાણવાયુનું બાહ્યરૂપ આદિત્ય છે
 ને પૃથ્વી દેવતા કરીને અપાન વાયુનું આકર્ષણ થાય છે
 માટે અપાનનું બાહ્યરૂપ પૃથ્વી છે. જેમ સમાન શરીરના
 મધ્ય દેશ વીશે રહે છે તેમ સ્વર્ગ ભૂમીની મધ્યે જે આકા-
 શ છે. તે સમાનનું બાહ્ય રૂપ છે જેમ વ્યાન શરીર વીશે
 વ્યાપક છે, તેમ બાહ્ય વાયુ પોલમાં વ્યાપક છે, તે વ્યાન
 વાયુનું બાહ્ય રૂપ છે જેમ ઉદ્ધાનનો ઉર્ધ્વગમનનો
 સ્વભાવ છે તેમ અગ્નિ રૂપ તેજનો પણ ઉર્ધ્વગમન
 સ્વભાવ છે, માટે ઉદ્ધાનનું તેજ બાહ્યરૂપ છે. હે આત્મા-
 લાયન આ શરીર વીશે અંતઃકરણની વૃત્તિરૂપ તથા
 ઉષ્ણતારૂપ તેજ છે, તે તેજ જે વેળા શરીરમાંથી
 શાંત થઈ જાય છે તે વેળા એ જીવ રૂપ પ્રાણ ઉર્ધ્વાસ
 રૂપ થાય છે તે પ્રાણ આપોમય શ્રુતિ વીષે જળમય કલ્પો
 છે, તથાપી તે પ્રાણ ઉદ્ધાન વૃત્તિરૂપ કરીને મરણકાળ વીશે
 તેજરૂપ યુક્ત કરીને જીવને લોકાંતર વીશે લઈ જાય છે.
 તેજ વીના પ્રાણની શરીર વીશે સ્થીતી રહેતી નથી માટે
 ઉદ્ધાન તેજરૂપ છે. હે આત્માલાયન મરણકાળ વીશે જીવ
 કર્મના વશથી ભાવિક પ્રાપ્તી શરીરરૂપ સંસ્કારવાળો છે ને
 જે જીવ શરીર ઇન્દ્રી મન પ્રાણની સાથે તાદાત્મ સખ-
 વાલો છે એવા જીવને ક્રિયા શક્તિવાળો પ્રાણ લોકાંતરમાં

લઈ જાય છે. હે આધ્યાત્માયન જે પ્રાણ પરમાત્મા દેવથી ઉત્પન્ન થયો છે, ને જે પ્રાણ પાપ પુણ્ય કર્મના વશથી અનેક શરીર સાથે સંબંધ પામે છે, જે પ્રાણ નાદી આદી અનેક સ્થાનવીશે રહે છે, જે પ્રાણ સર્વનો પ્રેરક છે, જે પ્રાણ અધ્યાત્મ અધીર્દૈવરૂપે છે તે પ્રાણ હું હું એ પ્રકારે જે અધિકારી પુરુષ તે પ્રાણની અભેદ ઉપાસના કરે છે તે પુરુષની વંશ પરંપરા કદાપી નાશ પામે નહીં, ને તે પુરુષ આત્મા સાક્ષાત્કૃત મોક્ષ પામે છે. માટે અંતઃકરણની શુદ્ધિ વાસ્તે પ્રાણની ઉપાસના અગત્ય કરવી. એ ત્રણ પ્રશ્નોવડે સગુણ વિદ્યા વર્ણન કરી. હવે નિર્ગુણ વિદ્યાનું વર્ણન કરવા ચોથા પ્રશ્નનો ઉત્તર કરે છે. હવે સૌમ્યાયણી પાંચ પ્રશ્ન કરતા હવા. હે પિપ્પલાયન મુની! આ શરીર વીશે પોત પોતાના વ્યાપારની ઉપરામતારૂપ શયનને કોણ પ્રાપ્ત થાય છે? હે ભગવન! જાગૃતને કોણ પ્રાપ્ત થાય છે? હે ભગવન! નાના પ્રકારના સ્વપ્નને કોણ દેખે છે? ને હે ભગવન! સુષુપ્તીને કોણ ભોગવે છે? હે ભગવન! સુષુપ્તિ અવસ્થા વીશે પ્રાણાદીક કોને આધારે રહે છે એ પ્રકારે પાંચ પ્રશ્ન કર્યા, ત્યારે પિપ્પલાયન મુની ઉત્તર કરે છે. હે ગાર્ગી! સ્વપ્ન અવસ્થા વીશે ચક્ષુ આદી પાંચજ્ઞાનેન્દ્રી, વાકાદીક પાંચકર્મેન્દ્રી; મનની સાથે તાદાત્મક થઈને, પોત પોતાના વ્યાપારથી નિવૃત્ત થઈને શયન ને પ્રાપ્ત થાય છે; ને સુષુપ્તિમાં મન સહીત નિવૃત્ત રૂપ શયનને પ્રાપ્ત થાય છે. માટે ચક્ષુ આદી ઇન્દ્રી વીરીષ્ટ મન, જાગૃત અવસ્થાનો આશ્રય છે. હવે ત્રીતીય પ્રશ્નનો ઉત્તર કહે છે હે ગાર્ગી! સુષુપ્તિ અવસ્થામાં મન સહીત લય

થતાં પંચપ્રાણ જઠરાગ્ની સહીત પોત પોતાના વ્યાપાર વીશે
 જાણત રહે છે. તેથી અન્નનો પરીપાક પચન થાય છે.
 માટે જઠરાગ્નિ સહીત પંચપ્રાણ શરીરના રક્ષણ કરનાર
 છે; માટે સુષુપ્તિ વીશે વિદ્વાનને અગ્નીહોત્રની પ્રાપ્તી
 કહી છે. જે વિદ્વાન પુરૂષના પ્રાણ અગ્નિહોત્ર વીષે
 મન યજમાનરૂપ છે. જેમ બાહ્ય અગ્નીહોત્ર વીશે ગાર્હપત્ય
 અગ્ની યજમાનને સ્વર્ગ ક્ષણની પ્રાપ્તી કરે છે. હે ગાર્ગ
 તેમ પ્રાણરૂપ અગ્નીહોત્રમાં મન યજમાનને સુષુપ્તી અવસ્થા
 વીશે હૃદયક્રમણ વીશે રહેલા બ્રહ્માના આનંદની પ્રાપ્તી કરે
 છે. એ પ્રમાણે બ્રહ્મવેત્તા પુરૂષને સદાય અગ્નીહોત્ર થયાં
 જાય છે હવે ત્રીજા ચોથા પ્રશ્નનો ઉત્તર કરે છે. હે ગાર્ગ
 જે મન સ્વપ્ન અવસ્થા વીશે જાગે છે, ને સુષુપ્તી વીશે પ્રાણ
 અગ્નીહોત્રમાં યજમાન રૂપ છે, તે મન ચેતનના પ્રતીબિં-
 બને, ગ્રહણ કરીને પ્રકાશમાન થયો છે. તે મન નાના પ્રકારના
 સ્વપ્નનો દેખે છે. માટે ચીદાભાસ યુક્ત મનજ સ્વપ્ન અવ-
 સ્થાનો આશ્રય છે. તે મનજ સુષુપ્તીના સુખને ભોગવે છે.
 કેમકે સુષુપ્તી વીશે સંસાર દેખાતો નથી. તથાપી, બીજરૂપે
 રહે છે માટે સુષુપ્તી વીશે મન સૂક્ષ્મ બીજરૂપ રહે છે માટે
 મન સુષુપ્તીનો આશ્રય છે. હવે પાંચમા પ્રશ્નનો ઉત્તર કહે
 છે. હે ગાર્ગ જે ચેતનરૂપ આત્મા મન વીશે પ્રતિબિંબરૂપે
 રહે છે તે ચેતન આત્મા વીશે પ્રાણાદીક સર્વ જડ પ્રપંચ
 રૂપ જકત રહ્યું છે. જેમ ચારે દિશાઓનાં પંખીઓ સંધ્યા-
 કાલે એક વૃક્ષ ઉપર આવીને બેસે છે. તેમ પૃથ્વી આદી
 પંચભુત તથા ગંધાદીક પંચ તન્માત્રા તથા નેત્રાદીક દશ

ઇન્દ્રીઓ તથા ચાર અંતઃકરણ તથા પંચપ્રાણ એ સમસ્ત પદારથ ચેતન આત્માને આશ્રીત રહે છે. હે ગાર્ગ તે ચેતન આત્માને આશ્રીત કેવલ જડ પ્રપંચ રહે છે. એટલુજ નહીં પણ અંતઃકરણને પ્રાણને ઇન્દ્રીઓના વ્યાપાર વિશિષ્ટ જીવ પણ તે શુદ્ધ ચેતન આત્માને આશ્રીત છે. માટે આત્માદેવજ સર્વના આધારરૂપ છે. તે આત્માદેવ ચક્ષુ આદીક ઇન્દ્રીયો સાથે મળીને દર્શન શ્રવણ આદીક સર્વ પ્રકારે અનેક કાજ કરે છે. માટે તે આત્માદેવ દ્રષ્ટા શ્રોતા ઇત્યાદી ગુણોવાળા થઇને જીવ સંજ્ઞાને પ્રાપ્ત થયો તથાપી તે પરમાત્મારૂપ છે તે જીવ પરમાત્મા વીશે કીચીત માત્ર બેઠ નથી. હવે એ નીરગુણ વિદ્યાનુ કૃણ નીરૂપણ કરે છે. હે ગાર્ગ જે આત્માદેવ સર્વત્ર વ્યાપક થકો પણ મનવીશે ગ્રહણ થાય છે, શુદ્ધ મનવીશે જાણ્યો જાય છે. તે આત્માદેવ સર્વ જગતનુ અધિષ્ઠાન છે. જે આત્માદેવ સ્થુળ સુક્ષ્મ કારણ એ ત્રણે દેહથી રહીત છે જે આત્મા સ્વયંપ્રકાશ અક્ષર આનંદરૂપ છે. એવા આત્માદેવને જે અધીકારી બ્રહ્મ-વેત્તા ગુરુના ઉપદેશવડે સાક્ષાત કરે છે, તે સંસારના સર્વ પાપોથી તથા જન્મ મરણના તાપોથી મુક્ત થઇ જાય છે. હે ગાર્ગ જે અક્ષર પરમાત્માદેવ વીશે એ જીવ રહે છે, જે અક્ષર પરમાત્માદેવ વીશે જીવની ઉપાધી પ્રાણઇન્દ્રીયાદીક સ્થીત છે, તે અક્ષર પરમાત્માને પોતાના આત્મારૂપ કરીને સાક્ષાતકાર કરે છે તે અધીકારી પુરૂષ સર્વજ્ઞ થઇને બ્રહ્મભાવ પ્રાપ્ત કરે છે. એ પ્રકારે ચતુર્થ પ્રશ્નનુ નીરૂપણ કર્યું. હવે જે, અક્ષર પરમાત્માને એકવારના ઉપદેશથી જાણી

શકતો નથી તેને વાસ્તે પ્રભુવની ઉપાસના વિધાન કરે છે. તેને વાસ્તે પંચમ પ્રશ્નનો ઉત્તર કરે છે. હવે સત્યકામા ઉવાચ. હે પિપ્પલાદ મુની ! જે અધીકારી મર્ણુ પર્યંત પ્રભુવનું ધ્યાન કરે છે તે ભૂમિ આદિ લોકમાં ક્રીયા લોકને પ્રાપ્ત થાય છે. તે કૃપા કરીને કહો. પિપ્પલાદોવાચ. હે સત્યકામ જે વર્ણને વેદવેત્તા પુરૂષ ઝંકાર કરીને કહે છે, તે ઝંકાર અક્ષરરૂપ પરબ્રહ્મનું નામ છે. તથા પ્રાણરૂપ અપર બ્રહ્મનું નામ છે. કેવો છે ઝંકાર, તે પરબ્રહ્મસાથે તથા અપર બ્રહ્મસાથે અભિન્ન છે; કેમકે વાચ્યઅર્થ તથા વાચક નામનો વેદવેત્તાઓ અભેદ કરે છે; અથવા દેવતા પ્રતીમાની પેઠે ઝંકાર બ્રહ્મનું પ્રત્યક્ષરૂપ છે. માટે ઝંકાર પરબ્રહ્મથી અભિન્ન છે. જેમ શાલોંગરામ વીષ્ણુનું પ્રત્યક્ષરૂપ છે, તેમ ઝંકાર બ્રહ્મનું પ્રત્યક્ષરૂપ છે; માટે ઝંકાર બ્રહ્મરૂપ કરીને ચિન્તવન કરે તે અધીકારી ધ્યાનના પ્રભાવથી તે પરબ્રહ્મને પામે છે. હે સત્યકામ ! તે કૃણના ભેદવીશે પુરૂષની કામનાનો ભેદ છે. તે કારણથી પ્રભુવની માત્રાઓ કૃણના ભેદવીશે કારણ છે કેમકે પ્રભુવમંત્ર વીશે અકાર, ઉકાર, મકાર, અર્ધમાત્રા, એ સાડાત્રણમાત્રા હોય છે. પ્રથમ અકાર માત્રાનું ઋગવેદરૂપ સૂચ્ય સમાન ધ્યાન કરે તે ભૂમિલોકને પામે; વળી જે અકાર ઉકાર એ માત્રાઓનું યજુરવેદરૂપ ચંદ્ર સમાન ધ્યાન કરે તેને યજુર્વેદાભીમાની દેવતા સ્વર્ગલોકની પ્રાપ્તી કરે. જે પુરૂષ અકાર ઉકાર મકાર ત્રણે માત્રાઓને સામવેદરૂપ કરીને ધ્યાન કરે તેને સામવેદાભીમાનો દેવ બ્રહ્મલોકની પ્રાપ્તી કરે. તે ફરી સંસારમાં આવે નહીં; માટે અધીકારીઓ ત્રણમા-

ત્રાનુ ધ્યાન કરવું. અકાર ઉકાર બે માત્રાનુ ધ્યાન ના કરવું કારણ તે પુનરાવર્તન પામે છે. ત્રણે માત્રાના ધ્યાનવાળો અભલોકમાં સુખ પામે છે. તે અર્ધમાત્રાનુ ધ્યાન કરનાર અદ્વિતીય પ્રદર્શન થઈ જાય છે. એ પ્રકારે ઐકારનુ ધ્યાન કરનાર ભોગ તથા મોક્ષ પામે છે. માટે પ્રણવમંત્ર સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. જે ઐકારને યથાર્થ જાણે છે તે બ્રાહ્મણ છે ખીજા નામધારક છે એ પ્રકારે પંચમ પ્રશ્નનુ નીરૂપણ કર્યું. હવે છઠ્ઠા પ્રશ્નનુ નિરૂપણ કરે છે. સુકેશા નામ ભારદ્વાજ ઋષી પ્રત્યક્ આત્માનુ સ્વરૂપ પુછતા હવા. સુકેશા ઉવાચ. હે ભગવન્ વેદવેત્તા સોલકલાવાળો પુરૂષ કહે છે તે પુરૂષને જાણવા હું ગહુવાર વીચાર કરું છું પણ હવ્વસુધી મને સોળકળાવાળા પુરૂષનો નીશ્ચે નથી થયો. હે ભગવન્ પુર્વે કૌશલ દેશમાં રાજા હીરણ્યનાભ નામે અમારી પાસે આવીને બહુ વિનયપૂર્વક સોળકળાવાળા પુરૂષને જાણવા મને પૂછતા લાગ્યા ત્યારે મેં કહ્યું કે હું તે સોળ કળાવાળા પુરૂષને જાણતો નથી. હે રાજન્ જે પુરૂષ મિથ્યા વચન બોલે છે તે ભાગ્યહીન થઈને મૂળ સહિત નાશ પામે છે માટે મિથ્યા વચનનું ફળ મોટા દુઃખરૂપ જાણીને મિથ્યા વચન બોલતો નથી. માટે તમારે શંકા ના કરવી. એ સાંભળી રાજાતો ગયો પણ તે હીવસથી મને એ સોળ કળાના પુરૂષને જાણવાની ઇચ્છા થઈ રહી છે. માટે આપ કૃપા કરીને મને તે સોળકળા કથન કરો એવું પ્રશ્ન કર્યું ત્યારે પિપ્પલાહ મુનિ ઉત્તર કરે છે. હે સુકેશ ! તમે જે સોળકળાવાળો પુરૂષ પુછ્યો તે પુરૂષ પ્રત્યક્ષ આત્મારૂપે તમારા શરીર વિશે સ્થિત છે.

કેવો છે તે પુરુષ, સર્વ જગતરૂપ સોળકળાઓનો અધિષ્ઠાન થઈને જકતનો નિયંતા છે હવે તે પરમાત્મા દેવરૂપ પુરુષની અદ્વૈતરૂપતા સ્પષ્ટ કરવાને તે પરમાત્મા વિશે, સોળકળાઓની ઉત્પત્તિ કથન કરે છે. હે સુકેશ ! જે પરમાત્મા દેવ પ્રત્યક આત્મા રૂપ કરીને આ શરીર વિશે સ્થિત છે, તે પરમાત્મા આ જકતની ઉત્પત્તિ પૂર્વે જરાયુ ચર્મની પેઠે બંધન કરવાની ઇચ્છા કરતા હવા. હું પરમાત્મા દેવ આ શરીર વિશે રહ્યો થકો. સર્વ ત્ર વ્યાપકછું તથા સર્વ વિક્રીયાથી રહીત છું એવો હું ઉત્ક્રમણ ગમન આગમન એવા સંસારી ગુણોવાળો કેવી ઉપાધિએ કરીને થાઉં એવો વિચાર કરીને પ્રથમ પ્રાણ, અપા અપાન, સમાન, વ્યાન, ઉદાન એ પંચવૃત્તિવાળા પ્રાણને કરતા હવા. કેવી છે તે પ્રાણ રૂપ કળા, આ શરીર વિશેથી ઉત્ક્રમણ તથા પરલોક વીશે ગમન તથા આગમનનું કારણ છે તે પછી શ્રદ્ધા રૂપ બીજી કલા ઉત્પન્ન કરતા હવા. એટલે શુભ કર્મ વીશે આસ્તીક બુદ્ધિનું નામ શ્રદ્ધા તે પછી કર્મ કરવાના તથા તેના ફલ ભોગના આધાર રૂપ જે આકાશ, વાયુ, તેજ, જલ, પૃથ્વી, એ પંચભુત રૂપ કલાઓ ઉત્પન્ન કરતા હવા. તે પંચભુતો પછી જ્ઞાન કરનારી શ્રોત્રાદિક પંચ જ્ઞાનેન્દ્રી છે તથા કર્મ કરાવનાર પંચ વાકાદીક કર્મેન્દ્રી છે, તે દશ ઇન્દ્રી રૂપ અષ્ટમીકલા ઉત્પન્ન કરતા હવા. તે પછી તે ઇન્દ્રીઓ ને પ્રવર્ત કરાવનાર મનને ઉત્પન્ન કરતા હવા, ત્યાર પછી તે મનને સ્થિતી કરાવનાર દશમી કલા રૂપ અન્નને ઉત્પન્ન કરતા હવા, તે પછી તે અન્નથી વીર્ય

ઉત્પન્ન કરતા હવા; અહીં અન્નથી સામ્રથ રૂપ વીર્ય થાય છે, સામ્રથરૂપથી શરીર શુદ્ધિ કરનાર તપરૂપ બારમી કળા ઉત્પન્ન કરતા હવા; તે પછી મંત્રરૂપ તેરમી કળા ઉત્પન્ન કરતા હવા એટલે વેદાધ્યન રૂપ મંત્ર છે. ત્યાર પછી લૌકિક વૈદિક કર્મ રૂપ ચતુર્દશમી કળા છે. અહીં વેદાધ્યન રૂપ મંત્ર છે તેપ્રાણથી ઉત્પન્ન થાય છે એટલે ચાર વેદ પરમાત્માના શ્વાસ રૂપ છે. માટે પ્રાણથી વેદ ઉપજ્યા છે. માટે સામ્રથરૂપ વીર્યથી વેદ ઉપજી નથી, પણ અન્નજ સામ્રથ નું કારણ કહ્યું છે માટે સામ્રથ તથા તપથી વેદ અધ્યયના દીક બને છે. પછી પરમાત્મા દેવ લોક રૂપ પંચદશમી કલા ઉત્પન્ન કરતા હવા એ ઠેકાણે કર્મથી ઉપજેલાં સુખ તથા દુઃખ રૂપ દ્વિતીય છે તેને લોક કહે છે, તે પછી તે પરમાત્મા દેવ નામરૂપી સોળમી કલા ઉત્પન્ન કરતા હવા; એમાં શરીરાવશ્ચિન ચેતનનું વાચક જે દેવહતાદિક છે તે નામને સોળમી કળા કહે છે, તે મુક્ત પુરુષોમાં સદા રહે છે, એ રીતે સોળ કળાઓ પરમાત્માથી ઉપજી છે. હે સુકેશા જે પુરુષને આત્માનો સાક્ષાત્કાર થયો છે તે પુરુષની સોળે કળાઓ તે નિરગુણ પુરુષમાં અંતકાળે લીન થઈ જાય છે; જેમ ગંગા દીક નદીયો સમુદ્રમાં મળતા નહીં નામ મટીને સમુદ્ર રૂપ થઈ જાય છે; જ્યાં સુધી પરમાત્મામાં એકતા નથી થતી ત્યાં સુધી જન્મ મરણ થાય છે. હે સુકેશા જે પુરુષમાં સોળ કળા લીન થાય છે. તે પુરુષ કેવો છે, નીરવયવ આનંદ રૂપ છે; સ્વયંજ્યોતી, અમૃત સ્વરૂપ છે; જેમ રથના પૈડયાની નાભિમાં આરા રહ્યા છે, એમ સોળે કળાઓ તે પુરુષમાં

સમર્પિત છે, એવા પરમાત્માને જે પુરૂષ પોતાનો આત્મા કરીને બાંધે છે તેને નાશ રૂપ મૃત્યુનો ભય નથી થતો. માટે અધીકારી જને તે આત્માનો સાક્ષાત અવશ્ય કરવો. હે શિષ્ય એ પ્રકારે તે પિપ્પલાદમુની તે સુદેશાદીક મુની પ્રત્યે આત્માનો ઉપદેશ કરીને પુનઃ તે સર્વે ઋષિઓ પ્રત્યે કહેતા હતા. હે બ્રાહ્મણો એ જે અદ્વૈત બ્રહ્મનો તમને ઉપદેશ કર્યો એટલું જ હું બાંધું છું એથી કોઈ અધિક ઉપદેશ કરવા યોગ્ય છે નહીં. માટે તમે અદ્વૈત બ્રહ્મનો સાક્ષાત કરો. તે આપણા આત્મા રૂપ છે તે નીચે કરો. હે શીષ્ય એ પ્રકારે તે સુદેશાદીકને બ્રહ્મ વિદ્યા કહી. તાર પછે તે ઋષિઓ પિપ્પલાદ મુનીની પૂજા કરી ને કહેતા હતા હે ભગવન્ આપે કૃપા કરી જે અમારા સર્વ સંશે છેદન કર્યા અમને માયાથી પર નીર્ગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાતકાર કરાવીને કૃતાર્થ કર્યા છે. હે ભગવન્ આપના ઉપદેશે કરીને અમે બ્રાહ્મણ પણાને પ્રાપ્ત થયા છીએ. માટે આપથી અમારો બ્રાહ્મણ રૂપ તમારાથી જન્મ થયો. કેમકે શ્રુતિમાં કહ્યું છે કે બ્રહ્મનાતિ બ્રાહ્મણઃ માટે તમેજ પીતા છો આપજ અમારી માતા છો આપ વીના અમારા માતા પીતા કોઈ નથી કેમકે લોકીક પીતા માતા તો આ અનિત્ય શરીરના ઉત્પન્ન કરનાર છે તે શરીરના સંબંધથી અનેક પ્રકારનાં દુઃખ વેઠવાં પડે છે એવું મનુ ભગવાને પણ કહ્યું છે કે રથૂળ શરીર ઉત્પન્ન કરનાર પીતા છે અને બ્રહ્મ ભાવના પ્રાપ્ત કરાવનાર ગુરૂ છે તે બેમાં ગુરૂ પીતા અત્યંત શ્રેષ્ઠ છે કેમકે એ અધીકારી પુરૂષનો બ્રહ્મત્વ રૂપ ગુરૂથી જન્મ થાય છે

તે સદાકાળ નિત્ય છે તેનો કોઈ કોઈ કાળે નાશ થતો નથી તે અજરામર છે માટે શરીર ઉત્પન્ન કરનાર પીતાથી બ્રહ્મ ભાવ કરાવનાર પીતા અત્યંત શ્રેષ્ઠ છે હે ભગવન્ કામ ક્રોધાદિઃ મગરોએ મુક્ત આ અપાર કરનાર સંસાર સાગરથી અમને ઉપદેશ રૂપી નૌકાવડે અવિદ્યા સાગરથી પાર્યં કર્યો, આપનો મહાન ઉપકારનો બહલો વાળવા ત્રણ લોકમાં કોઈ પહારથ નથી, જે પદાર્થ અરપણુ કરીને આપના ત્રણથી મુક્ત થઈ એ માટે આપ બ્રહ્મપ્રાપ્તિ કરાવનાર ગુરૂને અમારો સર્વદા નમસ્કાર છે તે અંગીકાર કરીને પ્રસન્ન થાઓ એ પ્રકારે વીનંતી કરીને પીપ્પલાદને વીદ્યાય કર્યા આશીષ હઈને જતા હવા. હે શીષ્ય એ બ્રહ્મવીદ્યાનો ઉપદેશ શુદ્ધ ચિત્તવાળાને થાય છે, અશુદ્ધ ચિત્તવાળાને કોઈ પ્રકારે થતો નથી. તે શુદ્ધ ચિત્ત ઉપાસનાથી થાય છે માટે શીષ્યે ગુરુ હૃદયરત્ન ઉપાસના કરીને ચિત્તને શુદ્ધ કરવું. ઇતી શ્રી પ્રશ્ન ઉપનીષદ્ સંપૂર્ણ.

શુદ્ધિ પત્ર.

પાત્ર.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૩	૨૦	થૂસલ.	ઘઠી નાખવાનું.
૨૫	૧	પાખડી.	પાખડી.
૨૬	૮	સદેહ.	સદેહ.
૨૮	૧૮	મદ મતિ.	મદ મતી.
૨૯	૨૨	જેહ.	જેહ.
૪૫	૧૩	ભુદ્ધ.	ભુદ્ધિ
૮૩	૧૩	અશ્વતર.	અશ્વતરે.
૯૪	૨૦	તાકી.	થાકી.
૧૧૧	૨૦	સડી.	સડી.
૧૪૭	૯	કીકર.	કીકર.
૧૪૭	૨૦	સ્વરૂપ.	સ્વરૂપ.
૧૯૬	૧૧	વિનતા.	વનિતા.
૨૦૨	૯	ભુલંડી	ભુલંડી.
૨૦૫	૨	દાન.	દાનવ.
૨૧૫	૧૯	વશના.	વંશના.
૨૧૫	૨૦	ચંદ્ર ગુપ્ત.	ચંદ્ર ગુપ્ત.
૨૧૬	૧૭	નાસ્તી.	નાસ્તીક.
૨૧૬	૨૦	સ્વામીન.	સ્વામીને.
૨૨૨	૨૦	કંઠી.	છકી.
૨૨૨	૨૧	પૃક્ષ.	વૃક્ષ.
૨૨૮	૧	ખંધથી.	ખંધથી.
૨૩૩	૬	પત્સલ.	વત્સલ.
૨૩૬	૨	કુટળી	કુટલી.
૨૩૭	૧૩	મકાર.	મકાર.
૨૩૯	૧૭	વામીએ.	પામીએ.
૨૩૯	૧૭	વામીએ.	વામીએ.
૨૪૨	૧૨	અહો નિરાસ.	અહોનીશ.
૨૪૩	૧૫	ગલ્લ.	ઈંગલ.

પાત્રું.	લીટી.	અશુદ્ધ	શુદ્ધ.
૨૪૭	૨૧	સિદ્ધ.	સિદ્ધ.
૨૪૯	૧૧	પિપ.	પીપ્પે.
૨૫૦	૧૦	મર.	નર.
૨૫૩	૨૨	શોડત.	શોડપ.
૨૫૪	૭	પાશ.	વાસ.
૨૫૬	૨૨	ચળુર.	ચળુર.
૨૫૮	૯	પીડીકરણુ.	પીડીકરણુ.
૨૫૯	૬	જનથી.	જળથી.
૨૬૦	૯	ગોચ.	ગોચર.
૨૭૪	૧૩	હમ.	ગદા.
૨૭૮	૧૪	અવરણુ.	આવરણુ.
૨૮૦	૯	ટાળે વિકાર.	ટાળે નહિ વિકાર.
૨૮૪	૧૫	રે'હની.	દેહની.
૨૮૮	૯	ગાતા.	કાદી નાંખવો.
૨૯૦	૮	શિપનો.	શિવનો.
૩૦૫	૧૧	સર્જનવ.	સર્જન.
૩૨૬	૧૧	ના.	કાઢી નાંખવે.
૩૨૭	૧	ગદ.	ગંધ.
૩૩૬	૨૧	કાષ્ટને.	કાષ્ટ તે.
૩૪૭	૧૮	અષ.	અષ.
૩૪૦	૭	ફેરે.	ફેરે.
૩૫૦	૫	પ્રભાત.	પ્રભાત.
૩૫૯	૧૪	કલ્પપતરૂ.	કલ્પપતરૂ.
૩૬૪	૧૨	થી.	તેથી.
૩૬૬	૧૩	વિપાપ.	વિપપિ.
૩૬૮	૧૫	ધટપર.	ધટપટ.
૩૭૬	૧૯	વરાગ.	વૈરાગ.
૩૭૮	૨૦	શશે	શંશે.
૩૮૦	૨૦	કથું	કથું.

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ અને સ્વામી વિવેકાનંદજીના
લકતોને અમૂલ્ય પ્રસાદી !

પ્રત્યેક લાયજેરીમાં તથા પ્રત્યેક ઘરમાં વાંચવા
લાયક ધાર્મિક માસિક પત્ર ! બીજું વર્ષ !

વાર્ષિક મૂલ્ય
રૂ. ૩-૨-૦
પોસ્ટેજ સાથે.

ભારત જીવન.

આફ્રિકા માટે
રૂ. ૫-૦-૦
અથવા શીર્ડીંગ ૧૦

અધ્યાત્મ જ્ઞાનના જિજ્ઞાસુ-મુમુક્ષુઓ માટે રામકૃષ્ણ મંડળના
સ્થાપક મહાત્મા વિવેકાનંદજી વિજેરે અન્ય ત્યાગી, વિરાગી, અનુ-
ભવી સાધુ સંતોદ્વારા લખાયેલા અમૃતમય લેખોનો સ્વાસ્વાદ ગુજર
પ્રબળે મળશે. જીવ, માયા, બ્રહ્મ, પુનર્જન્મ, રોગરહસ્ય, પ્રાણાયામ-
વિધિ, સંધ્યા રહસ્ય, ધ્યાન, ધારણા, સમાધિ, દીર્ઘાયુ, નિરોગી
ક્રિયાઓ, અર્વાચીન સતીયોનાં તથા સાચા સંતોનાં જીવનચરિત્રો,
તથા “યોગાનંદનો યોગાશ્રમ” અથવા “જીવનમુક્તિનો
મહામંત્ર” નામક સામાજિક-ધાર્મિક નવલકથા. (ડા. રા. મહેતા
કૃત) જ્ઞાન, ભક્તિ, વૈરાગ્યના લેખો પ્રગટ થાય છે.

નોટ—શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસનાં ધર્મપત્નીની ૮x૧૦ સાઇઝની
મહાદી છબી તથા “રાજયોગ” ભાગ ૨ નો પુસ્તક

મળશે. તુર્ત આહક થાઓ. પત્રવ્યવહાર:—

પરોપકારી
ધર્મ પ્રેમી
એજન્ટો બોધએ હીએ. } ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા
સંપાદક:—ભારતજીવન-અમદાવાદ.

